

Erikas Laiconas

KELIONIŲ ATSPINDŽIAI

Išlestantis 2005

Turinys

Turinys.....	3
Pratarmė.....	7
Kelionė į Krymą. 1967 (dienoraštis).....	9
Kelionė į Kareliją. 1969 (įspūdžiai).....	11
Dviračių žygis į Gardiną. 1969 (įspūdžiai).....	12
Kelionė į Tian Šanį. 1970 (dienoraštis).....	14
Pėsčiųjų žygis Kryme. 1971 (įspūdžiai).....	16
<u>Kalnų ir žydinčių sodų krašte.</u> 1971 (apybraiža).....	18
Kelionė į Turkmėniją. 1971 (dienoraštis).....	22
Slidžių žygis Karpatuose. 1972 (įspūdžiai).....	28
Kalnų žygis Centriniam Kaukaze. 1972 (dienoraštis).....	29
<u>Prie Elbruso.</u> 1972 (apybraiža).....	32
Pėsčiųjų žygis Latvijoje. 1972 (dienoraštis).....	35
Ekspedicija Kryme. 1973 (įspūdžiai).....	36
Ekspedicija Podolėje. 1973 (įspūdžiai).....	38
Išvyka į Biržų karstinį rajoną. 1973 (įspūdžiai).....	40
Kalnų žygis Centriniam Kaukaze. 1973 (dienoraštis).....	41
Išvyka į Karvės duobę. 1973 (įspūdžiai).....	46
Ekspedicija Podolėje. 1976 (dienoraštis).....	47
Išvyka į Anykščių rajoną. 1977 (įspūdžiai).....	48
Išvyka į Maskvą. 1977 (įspūdžiai).....	49
Išvyka į Sambiją. 1977 (dienoraštis).....	50
Išvyka į Molėtų rajoną. 1977 (įspūdžiai).....	51
Atostogos Lietuvoje. 1977 (dienoraštis).....	52
Ekspedicija Pinegoje. 1978 (dienoraštis).....	54
Išvyka į Biržų karstinį rajoną. 1978 (įspūdžiai).....	57
Stovykla Vakarų Kaukaze. 1978 (dienoraštis).....	58
<u>Išvyka po žeme.</u> 1978 (pranešimas).....	62
<u>Trys kauniečių speleologų savaitės.</u> 1978 (reportažas).....	62
<u>Krištoliniais požemių labirintais.</u> 1978 (apybraiža).....	63
Speleožygis Kryme. 1978 (dienoraštis).....	65
<u>Nuostabioji požemių harmonija.</u> 1979 (reportažas).....	67
<u>Urvų pasaulis.</u> 1979 (mokslo pop. str.).....	68
<u>“Omegos” šiokiadieniai.</u> 1979 (reportažas).....	72
<u>Speleologų seminaras.</u> 1979 (reportažas).....	73
<u>Paskutinis laužas.</u> 1979 (apybraiža).....	74
<u>Susitiko speleologai.</u> 1979 (reportažas).....	77
<u>Požeminio krioklio muzika.</u> 1979 (apybraiža).....	78
Žemės gelmėse. 1979 (apybraiža).....	80
Pranešimas. 1979.....	87
<u>Kas dirba šalia?</u> 1980 (reportažas).....	91
Požeminiai maršrutai. 1980 (reportažas).....	93
<u>Mūsų speleologai Kaukaze.</u> 1980 (reportažas).....	94
<u>Miesto speleologų sąskrydis.</u> 1980 (reportažas).....	95
<u>Informacija.</u> 1980.....	96
<u>Požemių šturmas.</u> 1980 (reportažas).....	97
Uralo urvuose. 1980 (reportažas).....	98
Legendų takais. 1981 (reportažas).....	99
<u>Speleologai rinkosi Viršužigly.</u> 1981 (reportažas).....	100

Speleoekspedicija “Kyrktau-81” į prarają Kijevskąją (“KiLSI”). 1981 (dienoraštis).....	101
<u>Devynios paros po žeme.</u> 1981 (reportažas).....	114
<u>В най-дълбоката пещера на Средна Азия.</u> 1981 (reportažas).....	115
Egzaminą laikė speleologai. 1982 (reportažas).....	116
<u>Trisdešimt trijų valandų šturmas.</u> 1982 (reportažas).....	117
Ekspedicija “Karabi-82”. 1982 (reportažas).....	118
Karabis. 1982 (apybraiža).....	119
Подготовка спелеоинструкторов. 1982 (reportažas).....	122
Speleoekspedicija “СПС-83” į prarają Sniežnąją. 1983 (dienoraštis).....	123
<u>Atostogos po žeme.</u> 1983 (reportažas).....	147
<u>Speleologija.</u> 1983 (moksl. str. kartu su V. Narbutu).....	149
<u>Urvas.</u> 1983 (moksl. str.).....	150
<u>Пропасть Снежна.</u> 1983 (reportažas).....	151
<u>За развитието на спелеологията.</u> 1983 (reportažas).....	152
Ekspedicija “Alekas-83”. 1983 (dienoraštis).....	153
Seminaras “СИП-83”. 1983 (dienoraštis).....	158
Anotacija speleo foto parodai. 1984.....	161
<u>Gyvenimas po žeme.</u> 1984 (reportažas).....	162
Vizito en la kaverna mondo. 1984 (paskaita).....	163
<u>Ne vien džiaugsmas, bet ir rūpesčiai.</u> 1984 (reportažas).....	165
Kelionė į Bulgariją. 1984 (dienoraštis).....	166
Speleoekspedicija “DT-84” į prarają Naprą. 1984 (dienoraštis).....	182
<u>Taip, kaip po žeme.</u> 1984 (reportažas).....	188
<u>Karvės duobė.</u> 1985 (moksl. str.).....	189
<u>Optimistų urvas.</u> 1985 (moksl. str.).....	190
<u>Sniego praraja.</u> 1985 (moksl. str.).....	191
Speleologija Lietuvoje. 1985 (reportažas).....	192
Система Снежная–Сергея Меженного. История исследования. 1985 (apybraiža)...	195
Festivalis Leningrade. 1985 (reportažas).....	204
<u>Speleologio en Litovio.</u> 1985 (reportažas).....	206
VTP (speleo) seminaras. 1985 (dienoraštis).....	207
Развитие спелеологии в Прибалтике. 1985 (informacija).....	209
Полуденная тьма. 1985 (apybraiža).....	211
Три мгновения в пропасти. 1985 (apybraiža).....	215
В гостях у «пещерняков». 1985 (apybraiža).....	221
<u>Karvės duobė.</u> 1986 (moksl. str.).....	226
Speleologija. 1986 (informacija).....	227
<u>Žvilgsnis į požemio karalystę.</u> 1986 (reportažas).....	228
<u>Специализированный турклуб: «за» и «против».</u> 1986 (reportažas).....	229
Anotacija speleologinei ekspozicijai. 1986.....	231
Ekspedicija “Tadžikija-86”. 1986 (dienoraštis).....	233
<u>Žemės gelmėse.</u> 1986 (reportažas).....	236
Visas gyvenimas po žeme. 1987 (nekrologas).....	237
Tibirano urve. Priešistorinis arklys. 1988 (vertimas).....	239
Žmonės ir urvai. 1988 (reportažas).....	241
<u>Podziemne esperanto.</u> 1988 (reportažas).....	243
<u>Speleologists – esperantists.</u> 1988 (reportažas).....	244
<u>Сольное прохождение пещеры Назаровская.</u> 1988 (pranešimas).....	245
<u>10 jaroj de Litova speleologio.</u> 1988 (reportažas).....	246
Soveta speleologia movado. 1988 (paskaita).....	248
„Taternik‘ui“. 1988 (reportažas).....	252
<u>Podzemné esperanto.</u> 1989 (reportažas).....	253

Kelionė į Belgiją. 1990 (dienoraštis).....	254
Kelionė po Rytų Baltijos šalis. 1991 (kelionės turinys).....	256
Speleologų kongresas. 1993 (televizijos pranešimas).....	258
Kelionė į Kiniją. 1993 (dienoraštis).....	259
*. 1993 (pranešimas).....	261
*. 1993 (televizijos pranešimas).....	262
Edouard-Alfred Martel (1859-1938). 1993 (pranešimas).....	263
<u>Čerskis ir urvai</u> . 1995 (mokslo pop. str.).....	265
<u>UIS – Tarptautinė speleologijos sąjunga</u> . 1995 (mokslo pop. str.).....	269
<u>Litovoj en Transilvanio</u> . 1996 (reportažas).....	271
Bedugnių šauksmas. 1996 (scenarijus).....	273
<u>Lithuanie. Lietuva. Gypse</u> . 1997 (moksl. str.).....	278
<u>Paleontological discoveries in caves of Siberia by Y. Cherskis</u> . 1997 (moksl. str.).....	279
Valkatos užrašai (Kelionė į Šveicariją). 1997 (dienoraštis).....	282
Speleoturizmas (Kelionės po žeme). 1998 (informacija).....	288
<u>Speleologija</u> . 1998 (mokslo pop. str.).....	291
<u>Bedugnių šauksmas</u> . 1998 (straipsnis).....	297
<u>Lithuania</u> . 1998 (moksl. str. kartu su D. H. Pauža).....	299
Speleologija. 1999 (informacija).....	301
<u>Termos</u> . 1999 (apybraiža).....	303
<u>Požeminė Europa</u> . 1999 (apybraiža).....	309
<u>Žemės gėlmėse. (Iš ekspedicijos dienoraščio...)</u> 1999 (apybraiža).....	314
Sifono spąstuose. 1999 (straipsnis).....	322
<u>Plitvicos ežerai</u> . 2000 (apybraiža).....	324
Uždraustasis miestas. 2001 (apybraiža).....	328
<u>Chodža Muminas</u> . 2002 (apybraiža).....	331
Kalnai. 2002 (tema).....	336
Vikingai. 2002 (tema).....	346
Urvų menas. 2002 (tema).....	352
<u>Karalių ežeras</u> . 2002 (apybraiža).....	359
<u>Dubrovníkas</u> . 2002 (apybraiža).....	362
<u>Hevizas šildo ir viduržiemį</u> . 2003 (apybraiža).....	366
<u>8 naktys Makarskoje</u> . 2003 (apybraiža).....	367
Splitas. 2004 (apybraiža).....	376
<u>Velebitas (Vienišiaus klajonės Brundo palikuonių pėdomis)</u> . 2004 (apybraiža).....	380
Karstas. 2004 (informacija).....	385
Johanas Vainhardas Valvasoras. 2004 (informacija).....	387
<u>E. Rakovica ir urvai</u> . 2005 (mokslo pop. str.).....	388

Pratarmė

Jūs atsivertėte knygą, kurioje iš dalies atsispindi mano kelionės, deja ne visos. Aš pradėjau keliauti gana vėlai – būdamas net 15 metų. 1965 metų Karaliaučius (Rusija) man ir dabar dar stovi akyse. Kalnus pirmą kartą išvydau 1967 metais Kryme (Ukraina), bet savarankiškai pakopinėti teko tik 1970 metais Tian Šanyje (Kirgizija). Nors pirmą kartą požemin patekau 1967 08 08 Odesos katakombose (Ukraina), tačiau didžiausią savo gyvenime sukrėtimą patyriau po 4 metų Kryme, kai 1971 05 03 pirmą kartą prasiskverbčiau į tikrą karstinį urvą – Kizil-Kobą. Turbūt kizil-kobiečių genties žyniai, gyvenę čia prieš 2500 metų, užkrėtė mane urviniu virusu, kuris štai jau 35 metus graužia visą mano laisvalaikį ir kuris verčia mane nuolat keliauti. Tais pačiais, 1971-ais, išdrįsau paskelbti savo pirmąją kelionių apybraižą, nors kai ką užsirašinėti įpratau jau nuo 1967 metų. Apskritai iki tol bet kokie literatūriniai veiksmai man būdavo didelė kančia.

Tuo tarpu skaityti labai mėgau. Net pirmoji pažintis su urvais įvyko gerokai anksčiau – gilioje vaikystėje tarp knygų. Kaip šiandien prisimenu tėvų man keletą kartų skaitytą, o vėliau ir paties perskaitytą (iš viso net 5 kartus!) Ž. Verno „Paslaptinę salą“¹, kurioje pati paslaptiniausia vieta, be abejo, buvo urvo aprašymas. Po to sekė N. Kasterės „Dešimt metų po žeme“², Ž. I. Kusto ir F. Diumos „Tylos pasaulyje“³, T. Hejerdalo „Aku-Aku“⁴, Dž. Daganos „Žmogus skverbiasi į gelmes“⁵ ir J. Skliutausko „Erelių ola“ (1971).

Apžvelgus mano užrašus bei dienoraščius, nesunku suskaičiuoti, kad per 55 metus aš praleidau 7,5 metų ne Lietuvoje. Atmetus 2 metus, pragyventus už Poliarinio rato, išeina, kad 5,5 metų aš keliavau. Per tuos metus atlikau per 170 kelionių ir aplankiau 38 Europos ir Azijos valstybes. Daugiau nei pusė bendro atstumo nuvažiuota autotransportu, beveik tiek pat – lėktuvais ir traukiniais, tik apie 7 000 km laivais ir vos per 2 000 km nuėjau pėsčiomis. Matuojant pusiaujaus, paaiškėjo, kad 2005 metų vasarą aš net 15-ą kartą sąlyginai apskukau Žemės rutulį! Neketinantiems skaičiuoti galiu pasakyti, kad iš viso per 40 metų sukoriau 635 000 km.

Kartą pradėjus rašyti, ilgainiui darėsi vis sunkiau sustoti. Esminis stimulus, vertęs ir dabar tebeverčias mane užsiiminėti literatūrine veikla, yra spausdintos medžiagos apie urvus ir karstą stygius lietuvių kalba. Nesugebėdamas, o gal laiko neturėdamas, parašyti ką nors stambesnį, apsiribojau trumpais „kūrinėliais“. Geriausiai sekėsi rašyti dienoraščius, bet daugiausiai džiaugsmo patirdavau, parašęs apybraižą, ypač jei ją dar ir atspausdindavo.

Mėgstu tvarką, nors ne visada sugebu ją pasiekti. Gyvenimas vienkiemio sąlygomis atvėrė galimybę tvarkyti savo archyvą. Taigi sukūriau keletą knygelių:

- LAICONŲ GENTIES GENEALOGIJA. 2001.
- LAICONŲ GIMINĖS GENEALOGIJA. 2002.
- LIETUVOS SPELEOLOGIJOS ISTORIJA. 2003.
- LIETUVIŠKI-KROATIŠKI PASIKALBĖJIMAI ir TRUMPAS KROATŲ-LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNĖLIS. 2003
- BALKANŲ NUOTRUPOS. 2004.
- EUROPOS PASLAPTYS. 2004.
- KELIONIŲ ATSPINDŽIAI. 2005.

¹ „Paslaptinė sala“ lietuviškai buvo išleista 1938, 1959 ir 1982 m.

² „Dešimt metų po žeme“ lietuviškai buvo išleista 1958 m.

³ „Tylos pasaulyje“ lietuviškai buvo išleista 1958 m. Joje yra skyrius „Su akvalangu po žeme“ (70-87 psl.).

⁴ „Aku-Aku“ lietuviškai buvo išleista 1963 m. Jos keliuose skyriuose rašoma apie Velykų salos urvus.

⁵ „Žmogus skverbiasi į gelmes“ lietuviškai buvo išleista 1967 m. Joje yra skyrius „Dvidešimt tūkstančių metų oloje“ (230-248 psl.).

Pastaroji išėjo storiausia. Kad ateityje mano bibliografams nereiktų vargintis, aš į ją sudėjau visus savo rankraščius, dienoraščius, pranešimus, informacijas, mokslinius ir mokslo populiarinimo straipsnius bei apybraižas. Iš viso čia jūs rasite 137 mano kūrinius, parašytus per 39 metus. Aiškumo sumetimais, aš turinyje pabraukiau viena linija visus spaudoje paskelbtus darbus. Dviguba linija aš pabraukiau tas publikacijas, kurios, mano nuomone, yra vertingesnės už kitas. Jei neturite laiko, skaitykite tik pastarąsias.

Šis mano publicistikos rinkinys yra tarytum dviejų ankstesnių mano knygų papildinys. Tiek *Laiconų genties genealogijos* III dalyje (*Erikas Laiconas. 50 gyvenimo ir veiklos metų*), tiek ir *Lietuvos speleologijos istorijoje* aš anksčiau išdėčiau tik grynus faktus, vengdamas bet kokių komentarų ar savo požiūrio pateikimo. Tuo tarpu *Kelionių atspindžiuose* jūs gal būt rasite tai, kas ankstesnėse knygose liko tarp eilučių. Neskaitykite visko iš eilės – kai kas yra vertinga nebent man pačiam. Tačiau, stengdamasis būti chronologiškai ir istoriškai teisingas, nediršau, ką nors praleisti.

Beje, nei šioje knygoje, nei kitose anksčiau išvardintose, jūs nerasite 3 mano, dar nebaigtų, darbų:

- „V.....A“ – knyga apie urvus ir jų tyrinėtojus.
- „Urvų kelionių“ terminai (~200 žodžių) KKA parengtame *Sporto terminų žodyne*. Projekto pradžia – 2002; planuojama pabaiga – 2006.
- ~150 speleologinių straipsnių paketas MELI leidžiamoje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*. Projekto pradžia – 1998; planuojama pabaiga – 2011.

Kai šie projektai bus baigti, vartotojai išvys juos nedelsiant.

Tikiuosi, kad ši mano knyga bus įdomi ir naudinga visiems: veteranams ji primins buvusias keliones į urvus, o jaunajai speleologų kartai bent kiek plačiau pravers istorijos užsklandą ir tuo būdu pasitariaus tolesnei speleologijos plėtrai Lietuvoje.

Autorius

Kelionė į Krymą

1967

DIENORAŠTIS

Liepos 29. 21:24 val. aš maždaug 10 žmonių grupės sudėtyje išvykstu traukiniu iš Kauno į Vilnių (104 km). 23:54 val. išvykstame traukiniu į Simferopolį (1746 km).

Liepos 31. 11:00 val. atvykstame į Simferopolį. Kelionė truko 35 valandas. Pasivaikščioję centrinėmis Simferopolio gatvėmis ir aplankę turgų, 13:00 val. autobusu išvažiuojame į Bachčisarajų (30 km). Po kelių valandų, apžiūrėję Bachčisarajaus chano rūmų muziejų, autobusu tęsiame kelionę iki Sevastopolio (45 km). Apsigyvename prie autobusu stoties esančioje mokykloje.

Rugpjūčio 1. Apžiūrinėjame Sevastopolį. Aplankome panoramą “Sevastopolio gynyba (1884-88)”, dioramą, pabuvojame ant Malachovo piliakalnio ir Sapuno kalno, įlankoje stebime karinius povandeninius laivus. Apžiūrinėjame prieplauką “Barskaja pristanj” ir prie jos esantį didelį jūrų akvariumą, kuriame žiemos metu laikomi banginiai ir kitos stambios žuvis.

Rugpjūčio 2. Anksti rytą autobusu išvykstame į nuo 1827 m. atkasinėjamą senovės graikų miestą Chersonesą. Apžiūrime muziejų ir miesto griuvėsius. Apie 12:00 val. sugrįžtame į Sevastopolį ir tuoj pat išvykstame autobusu į Jaltą (85 km). Kelias nepakartojamai įspūdingas (ypatingai ties perėja “Baidarskije vorota”). Per pietus pasiekiamo Jaltą, vieną iš gražiausių kurortų Krymo pakrantėje. Miestas įsikūręs puikioje vietoje. Iš šiaurės ir vakarų jį užstoja aukšti (daugiau kaip 1000 m) kalnai, o iš rytų bei pietų – Juodoji jūra. Oras labai permainingas.

Rugpjūčio 3. Nuvykstame į Čechovo gyvenvietę, kur puikioje vietoje stovi memorialinis Čechovo namas ir jo paties sodintas sodas.

Rugpjūčio 4. Autobusu išvykstame į NVBS (Nikitos valstybinį botanikos sodą), kuriame auga augalai ir medžiai iš įvairiausių pasaulio šalių ir klimatinų zonų. Botanikos sodo teritorijoje – baseinas, apgyvendintas kinietiškomis aukso žuvelėmis. Iš NVBS kateriu išplaukiame, sustodami Jaltoje, į “Lastočkino gniezdo” prie Ai-Todoro iškyšulio. “Lastočkino gniezdo” pilis stovi ant 80 metrų aukščio uolos krašto ir yra gana apgailėtiname stovyje. Po trumpos ekskursijos kateriu išplaukiame į Mischorą papietauti. Pavalgę plaukiame toliau į Alupką, kur tikimės apžiūrėti rūmus, statytus anglų architekto gotikos stiliumi su stipria musulmoniškųjų rytų įtaka. Tačiau yra penktadienis ir į vidų mes nepatenkame – išeiginė. Iš Alupkos plaukiame atgal į Jaltą. Pakeliui matome visą eilę sanatorijų, lyno kelią, įdomius medinius laiptus į statų jūros krantą ir daug kitų įdomių dalykų.

Rugpjūčio 5. Išvyka į kalnus. Pakeliui aplankę pasakų parką, sukurta trijų žmonių rankomis, pasiekiamo aukščiausią Krymo krioklį (100 m aukščio) Učan-Su. Puikiai praleidę laiką, pasimaudę po lediniu Učan-Su vandeniu, prisivalgę šašlykų, vėlai vakare grįžtame į Jaltą.

Rugpjūčio 6. Sekmadienis. 6:00 val. ryto atvykstame į uosto kasą pirkti bilietus į Odesą laivu “Ukraina”. Tačiau kasoje bilietų gauti nepavyksta; vis dėlto su uosto viršininko pagalba juos įsigyjame. 11:00 val. išplaukiame. Pakeliui sustojame Sevastopolyje, naktį – Eupatorijoje.

Rugpjūčio 7. 7:00 val. atvykstame į Odesą (420 km). Kelionė truko 21 valandą. Pilno reiso trukmė 3 dienos (nuo Batumio iki Odesos). Odesoje praleidžiame 3 dienas, kurių metu apžiūrime miestą, nuvažiuojame į užmiestyje esančias garsiąsias Odesos katakombas, iškastas, eksploatuojant statybinę medžiagą, ir pasitarnavusias partizanams Didžiojo tėvynės karo metais.

Rugpjūčio 10. 10:30 val. traukiniu išvykstame į namus maršrutu Odesa-Kijevas-Baranovičiai-Vilnius (1387 km).

Rugpjūčio 11. 13:19 val. atvykstame į Vilnių, iš kur už pusvalandžio išvažiuojame į Kauną (104 km).

Kelionė truko 13 dienų. Nuvažiuota 3.981 km.

Kelionė į Kareliją

1969
ĮSPŪDŽIAI

Liepos 2 dieną aš su grupe (viso 24 vyrai) per Vilnių išvykome į Kareliją SSO (Studentų statybinio būrio) teisėmis dirbti prie miško darbų.

Pavažiavę apsigyvenome Medvežjegorsko rajone. Gyvenome vieno kambario su virtuve butuose mediniame name Velikaja Guba gyvenvietėje ant Segozero ežero kranto prie Velikaja Guba įlankos. Ežeras – trečias pagal dydį Karelijoje, po Ladogos ir Onegos ežerų. Gyvenvietė išsidėsčiusi puikioje vietoje; iš visų pusių apsupta taigos, kuri betarpiškai susimaišiusi su gyvenvietės pakraščių namukais. Velikaja Guba gyvenvietę su išoriniu pasauliu jungia 15 km gruntinis kelias į Masielskaja gyvenvietę, kuri yra prie geležinkelio.

Masielskaja yra vidutinio stambumo miško paskirstymo bazė, kurioje mes 2 mėnesius dirbome krovėjais. Miško medžiaga, plukdoma šiaurės-vakarų Segozero intakais, o vėliau pačiu ežeru į Velikaja Gubą, toliau miškavežiais vežama į Masielskają, kur kraunama į vagonus. Bazė pagrįdė aprūpina Lietuvos medžio apdirbimo pramonę.

Dienos norma mums, krovėjams, buvo 2 vagonai 6 žmonėms (4 krovėjai, autokrano vairuotojas ir normuotoja), kas atitinka 9 darbo valandas, neskaitant pietų pertraukos. Tačiau mes, įpratę prie šio neįprasto mums darbo, dienos normą įvykdydavome per 5 val. (tuo pačiu dar spėdavome ir papietauti). Nežiūrint sunkaus darbo, uždirbdavome nedaug: mėnesinis atlyginimas svyravo nuo 130,- rub. iki 150,- rub. Darbo sąlygas apsunkindavo tai, kad visą rugpjūčio mėnesį dažnai ir gausiai lijo (kartais po 5 dienas nesustojant), o dienos tapo gana trumpos ir tamsios. Liepos mėnesį, kai dar oras laikėsi geras ir saulėtas, kai dar buvo “baltosios naktys”, turėjome kitą, ne mažiau nemalonų reiškinį – tai uodai ir “gnusas” (įvairūs mašaliukai ir muselės), kurie mus persekiavo debesimis tiek darbe, tiek ir poilsio dienų išvykose po taigą bei ežerą.

Laisvu nuo darbo laiku tenkindavomės įvairiomis išvykomis. Teko keletą kartų nuvažiuoti į rajono centrą Medvežjegorską (suomiškai *Karhumaki*), o taip pat vieną kartą prekiniais traukiniais į Belomorską, kur apžiūrėjome paskutinįjį Baltijos-Baltosios jūrų kanalo šliuzą, o taip pat grožėjomės Baltąja jūra. Šiaip išėiginės dienos prabėgdavo Segozero ežero salose arba žygeliuose po aplinkinę taigą.

Ypač įsimintina viena išvyka į Marmuro salą, kurioje radome tarp uolų paslėptą didelį kažkokio paukščio kiaušinį. Žygelių užbaigėme Lapių įlankoje, kurios apylinkėje radome nepaprastai gausų mėlynių ir kitų uogų derlių. Nepaprastai graži, žmogaus rankų beveik neliesta gamta paliko gerą atsiminimą. Grįžtant ežeru į gyvenvietę, iš tolo pastebėjome didelius juodų dūmų kamuolius, kylančius iš taigos, o taip pat retus, bet galingus sprogimus.

Pasirodė, kad degė taiga (priežastis liko neaiški). Sproginėjo nuo karo likę minos, galybė senų šovinių, kurių čia po karo niekas neišminavo ir neišrankiojo. Gyvenvietės apylinkėse mes aptikome daug žmonių kaulų, beveik sveikų kaukolių, aprangos skiaučių, rusiškų šalmų (rečiau vokiškų), šovinių ir t.t. Pagal vietinių žmonių pasakojimus ežere galima įžiūrėti dugne gulintį tanką bei lavonus.

Tokiu ritmu praėjo 2 mėnesiai ir teko palikti šį, pilną kontrastų, kraštą. Vakare išvažiuojęs traukiniu iš Masielskajos, anksti rytą, apie 6:00 val. jau buvau Petrozavodske (suomiškai *Petroskoi*). Iki pietų paslankiojęs po miestą, vis dėlto nutariau važiuoti toliau, nes nenutrūkstantis ir vis stiprėjantis lietus nekėlė man noro vykti į Kižų salą. Taigi išvykau toliau; ir, kitos dienos vakare persėdęs Volchove, pasiekiau Leningradą, kuriame praleidau 2 dienas, kiekvieną naktį miegodamas geležinkelio stotyje. Aplankiau Ermitažą ir visą eilę kitų miesto įžymybių. Rugpjūčio 28 aš pagaliau pasiekiau Kauną, kišenėje tebeturėdamas tik 100,- rublių. Traukiniais nuvažiuota 2323 km.

Dviračių žygis į Gardiną

1969
ISPŪDŽIAI

Rugsėjo 12. Išvažiavome 18:00 val. nuo Kauno geležinkelio tilto. Pradėjus temti pasiekėme Prienus. Kadangi pro Balbieriškį kelias geresnis ir trumpesnis, mes juo ir pasukome. Alytų pasiekėme 23:00 val. Mieste pasklydome, negalėdami rasti iš jo išvažiavimo. Beieškant kelio, aptūrėjome avariją. Pamatę vienišą praeivį, mes nusprendėme, kad vienas iš mūsų turi sustoti ir paklausti kelio. Tačiau tik mano dviratis buvo su stabdžiais. Aš staigiai pasukau kairėn ir taip pat staigiai sustabdžiau. Iš paskos važiuojęs Donatas Samėnas nespėjo sustabdyti ir priekiniu ratu įsirėžė į mano užpakalinį ratą, o savo dantimis – į mano galvą. Mano dviratį prie Alytaus restorano remontavome apie 2,5 val.

Pagaliau **rugpjūčio 13** apie 2:00 val., padedant milicijai, radome plentą. Oras buvo puikus ir mes galėjome važiuoti visą naktį. Tačiau mes turėjome blogą apšvietimą. Tik aš teturėjau prie dviračio pritaistytą žibintą, o Petras Turauskas – rankinį prožektorių. Taigi dėl blogo matomumo greitis buvo gana mažas.

Pagaliau apie 4:30 val. (šeštadienį) pasiekėme Nemuno girininkiją. Pagal anksčiau matytą planą pradėjome tamsoje ieškoti mūsų draugo Tado Lukoševičiaus namų, kuriuos suradome labai sunkiai tik 6:00 val. ryto. Šis naktinis važiavimas nepasiteisino, nes aplink visiškai nieko nesimato. Dinamos sukimas žymiai mažina greitį ir reikalauja daugiau energijos.

Pas Tadą miegojome lovose iki pietų. Atsikėlę gavome gerus pietus, susiremontavome dviračius ir nuvažiavome apžiūrėti Merkinės. Ties Merkine išsimaudėme Nemune, pasivaishinome ožkos pienu ir ... išsiskyrėme. Jonas Šalčius ir Donatas dėl pastarojo ligos turėjo nutraukti kelionę ir grįžti namo. Išvažiavę apie 18:00 val., jie vėliau įsėdo į dviračiais į pakeleivinį autobusą ir tos pačios dienos naktį buvo namuose.

Mes gi su Petru 18:00 val. patraukėme toliau link Gardino. Temstant pasiekėme Raigardo girininkiją ir Raigardo slėnį. Šiek tiek toliau Lietuvos / Baltarusijos siena. Stovint šioje vietoje, nuo plento į vakarus atsivėrė puikus Raigardo slėnio vaizdas. Po kojomis, pakalnėje matėsi medžių viršūnės, o į tolį “ėjo” plona vandens juosta – “siena” tarp dviejų kaimynių. Prieblanda. Iš slėnio sklido tūkstančiai įvairiausių paukščių balsų. Tačiau mes važiavome toliau, nes jau visa valanda, kaip nesibaigė miškas ir nebuvo jokios gyvenvietės. Jau beveik visai tamsu. Netrukus pasukome į dešinę ir smėlėtas miško keliukas atvedė mus į Privalka gyvenvietę (2 km nuo plento). Pirmame pasitaikiusiame name gavome nakvynę. Įsitaisėme daržinėje ant šieno. Vakare užsukome į klubą pažiūrėti filmo.

Vakar nuvažiavome 90 km, o šiandien – tik 40 km.

Rugsėjo 14. Sekmadienį apie 8:00 val. išvažiavome į Gardiną. Kairėje kelio pusėje nuo Lietuvos sienos iki Gožos gyvenvietės (apie 15 km) tęsėsi karinis poligonas, dešinėje – miškai. Už Gožos prasidėjo laukai. Į Gardiną atvykome apie 10:00 val. Dėl laiko stokos pasitenkinome pasivažinėjimu po miestą ir pavalgėme kavinėje. Čiabuvių nusistebėjimą sukėlė mūsų šortai, kuriais mes dėvėjome tiek mieste, tiek ir kavinėje.

Apie 12:00 val. apleidome Gardiną ir pasukome į vakarus link SSRS/Lenkijos sienos. Pravažiavę Baranovičių kaimą, pasukome į šiaurę į Sopockiną. Nuo pat Gardino kelias labai blogas. Už Sopockino vėl prasidėjo miškai ir ypatingai blogas kelias, visur nusėtas dideliais akmenimis. Didelis karštis. Važiuoti labai nemalonu. Toks kelias buvo beveik iki Kapčiamiesčio. Toliau mes galėjome grožėtis labai gražia gamta. Veisiejus pasiekėme važiuodami pro Ančios ežerą. Veisiejai labai sutvarkytas miestas. Nusipirkę maisto, pro Lazdijus važiavome į Krosną. Šis ruožas asfaltuotas ir labai puikus. Netoli Gudelių pavalgėme ir važiavome toliau. Nuo Krosnos iki plento per Liudvinavą kelias gana prastas.

Todėl iki vakaro pasiekėme tik Liudvinavą. Netoli šios gyvenvietės apsistojome pas valstietį. Valgyti negavome, tačiau mus pakvietė pažiūrėti televizorių. Vėlai vakare vidury kaimyninio miško ieškojome ažuolo-paminklo. Tačiau surasti jo nepavyko, tiktai užpuolė šunys, nuo kurių teko sprukti dviračiais. Per šią, trečią dieną nuvažiavome 160 km. Miegojome ant šieno.

Rugsėjo 15. Anksti ryte išvažiavome į Kapsuką ir toliau į Kauną (60 km). Pravažiavę Ažuolų Būdą užsukome pas valstietį atsigerti pieno. Tuo momentu paspruko šeimininko bulius. Padėjome gaudyti. 13:00 val. grįžome į Kauną.

Visos kelionės metu dažnai pas valstiečius prašydavome atsigerti pieno, tačiau sumokėti už pieną teko tik vieną kartą prie Merkinės, kai gėrėme ožkos pieną.

Kelionė į Tian Šanį

1970

DIENORAŠTIS

1970 metų pavasarį, bebaigdamas antrą Instituto kursą, nutariau vasarą su SSB (studentų statybiniu būriu) važiuoti į Kalnų Altajų Sibire, Rusijoje. Baigiantis pasiruošimui kelionei, laikraščiai pranešė svarbią žinią: Kirgizijoje, Tian Šanio kalnuose įvyko smarkus žemės drebėjimas, padaryta daug nuostolių ūkiui. Ir štai paskutinėmis birželio dienomis LLKJS CK nutarimu mūsų, t.y. KPI SSB, nukreipiamas į žemės drebėjimo epicentrą padėti vietiniams gyventojams. Netrukus iš SSRS biudžeto buvo išskirtos lėšos finansuoti mūsų būriui ir užsakyti lėktuvai.

Liepos 2. 21:30 val. išvykome traukiniu į Vilnių, kurį pasiekėme 23:30 val.

Liepos 3. 7:15 val. lėktuvu TU-124 išskridome į Maskvą, kur nusileidome 8:30 val., o jau 13:15 val. iš Domodedovo oro uosto pakilome Frunzės kryptimi. 19:00 val. ištaigingasis IL-18 nutupdė mus Frunzės, Kirgizijos sostinės, oro uoste. Buvo tamsu. Juk Alma Atos laiku buvo jau 22:00 val. Apsistojome kažkokiam menkame viešbutėlyje.

Liepos 4. Atsibudome tik pakilus saulei. Atsikėlę ir priėję prie lango, išvydome neregėtai gražų vaizdą – visai netoli, rodėsi, iškilę snieguoti, dangų remiantys kalnai. Tai – Tian Šanis. Šiandien aš pirmą kartą atsibudau Vidurinės Azijos žemėje. 10:00 val. išvykome autobusu šiaurine Isyk Kulio ežero pakrante į rytinę Kirgiziją, į Prževalską. Vėlai vakare, 19:30 val. atvažiavome į dulkėtą Prževalsko miestą, o iš ten tuojau pat į Karakolo tarybinį ūkį. 20:00 val. mes jau atvykome į savo kelionės tikslą – Karakolą.

Liepos 5. Pažintinė išvyka po apylinkes. Nuvažiuojame prie Isyk Kulio (kirgiziškai = ‘karštas vanduo’) ežero, išsimaudome, aplankome ant aukšto upės kranto stovintį Prževalskio muziejų bei keliautojo kapą. Po to vykstame į Prževalską, kuriame apžiūrėję išžymybes, grįžtame į Karakolą.

Liepos 6. Pradedame atstatomuosius darbus pačiame tarybiniame ūkyje, o taip pat kaimyninėse gyvenvietėse (Тепке, Курбу).

Liepos 7. Turime išeiginę dieną. Nutariame pakeliauti pėsčiomis. Braunamės per spygliuotus brūzgynus, persikeliam per Džergalano upę (kirgiziškai = ‘laimės upė’) ir perėję radialinį maršrutą, grįžtame į gyvenvietę.

Liepos 9. Apie mūsų būrį rašo vietinė spauda (“Кommunističескij trud”): “Они были первыми” (rus. = ‘Jie buvo pirmieji’).

Liepos 12. Išvyka į Prževalską. Pakeliui aplankome Prževalskio muziejų. Didysis rusų keliautojas ir tyrinėtojas Prževalskis buvo 190 cm ūgio ir svėrė 120 kg. Visą gyvenimą praleido nevedęs. Mirė V-ios savo ekspedicijos metu nuo šiltinės, atsigėręs iš upelio vandens.

Liepos 19. Išvyka į Ak Su (kirgiziškai = ‘baltoji upė’, ‘baltasis vanduo’) tarpeklyje esančius gyvenvietę Teplokliučenką ir kurortą Ak Su. Grįžtame per Prževalską.

Liepos 23. Žygis į netoliese esančias kalvas. Aptinkame truputį sniego.

Rugpjūčio 7-9. Atliekame trijų dienų žygį į Karakolo (kirgiziškai = ‘juodosios upės’) tarpekį. Einame dviese su Alfonsu Mateika. Nakvojame pas čiabuvius jurtose. Antrąją dieną pasiekę sniegyną, grįžtame atgal.

Rugpjūčio 15. Išvyka į rajono centrą Tiupą. Naktį iš 15 į 16 dieną – smarkus atšalimas.

Rugpjūčio 16. Išvyka į Prževalską ir Džety Ogužą (kirgiziškai = ‘septynių jaučių’) tarpeklyje esančius to paties pavadinimo gyvenvietę ir kurortą. Tarpeklyje apžiūrime uolą “Sudaužyta širdis”.

Rugpjūčio 24. Anksti rytą atvykstame į Prževalską ir 8:20 val. lėktuvu JAK-40 išskrendame į Kazachijos sostinę Alma Atą. Apsistojame viešbutyje, apžiūrimė mečetę, apsilankome jos viduje; vakare sporto rūmų stadione stebime futbolo rungtynes tarp Alma Atos “Kairato” ir Kauno “Žalgirio” komandų.

Rugpjūčio 25. 13:55 val. autobusu išvykstame iš Alma Atos į Frunzę (5,15 rub.). 18:30 val. įvažiuojame į Frunzę ir apsistojame alpinistų bazėje “Ala Arčia”.

Rugpjūčio 26. 20:30 val. išvykstame autobusu į Prževalską. Sekančią dieną 4:00 mes jau Prževalske, o 6:30 val. – Karakole.

Rugpjūčio 29. Išvyka į Džety Oguzo tarpeklių ir gyvenvietę.

Rugpjūčio 30. Apsirūpinę 150 l alaus ir aviena visu būriu važiuojame į Džety Oguzo tarpeklių atžymėti atstatomųjų darbų Karakolo tarybiniam ūkyje užbaigimą. Sueigai vadovauja aikštelės viršininkas Germanas.

Rugsėjo 1. 12:30 val. baigėme dirbti.

Rugsėjo 2. Važiuodamas pakeleivine mašina tragiškai žuvo mūsų būrio narys KPI studentas Jonas Viškelis.

Rugsėjo 4. 20:30 val. išvažiuojame iš Karakolo. 23:00 val. pravažiuojame Prževalską.

Rugsėjo 5. 6:00 val. atvažiuojame į Frunzę.

Rugsėjo 6. 3:00 val. (Alma Atos laiku) lėktuvu IL-18 išskrendame į Maskvą. 5:30 val. (Maskvos laiku) nusileidžiame Maskvoje. Apžiūrimė miestą – ВДХХ (rus. = ‘liaudies ūkio pasiekimų paroda’), Kremlių ir Raudonąją aikštę. 17:30 val. lėktuvu TU-124 pakylame Vilniaus kryptimi, o 18:40 val. mes jau Vilniuje. Sėdame į taksį ir 21:00 val. sustojame Kaune atsisveikinti su šios didelės kelionės dalyviais.

Mano apybraiža apie kelionės į Kirgiziją išpūdžius “Kalnų ir žydinčių sodų krašte” su 4 mano nuotraukomis buvo išspausdinta KPI laikraštyje “Už tarybinį mokslą” 1971m. gegužės/birželio numeriuose.

Pėsčiujų žygis Kryme

1971
ISPŪDŽIAI

Nuo 1970 metų rudens būdamas KPI turistų sekcijos “Žilvinas” nariu, 1971 metų pavasarį nutariau pakeliauti Kryme. Balandžio 27 išvykome traukiniu Vilnius-Simferopolis į II sudėtingumo kategorijos pėsčiujų žygį (grupės vadovas – Kęstutis Dagilis; sudėtis – 12 žmonių).

Žygį pradėjome nuo Ai Petrio viršūnės; baigėm prie Planerskoje gyvenvietės (netoli Feodosijos). Pėsti nuėjom 180 km. Žygio metu aplankėme ilgiausią karbonatinį Tarybų Sąjungos urvą Kyzyl Kobą (Raudonąjį urvą), prie kurio buvome apsistoję 2 dienas. Tai buvo pirmoji betarpiška mano pažintis su požeminiu urvų pasauliu. Žymiai sutrumpintas žygio dienoraštis, rašytas TOv-8 grupės studentės Birutės Bielskytės, buvo atspausdintas laikraštyje “Už tarybinį mokslą” 1971-09-15, Nr. 29 (914), o mano daryta nuotrauka prie Kyzyl Kobos urvo – to paties laikraščio 1972-10-4, Nr. 31 (960).

Žygio pabaiga buvo netikėta. Vadovui neapsižiūrėjus, į žygį buvo paimtas nepakankamas kiekis pinigų. Todėl, pasibaigus žygiui, mums jų neužteko nusipirkti bilietams namo. Vadovas pasiuntė telegramą į Kauną, kad atsiųstų pinigų. Belaukdami pinigų, mes Planerskoje ir Feodosijoje išleidome paskutinius turėtus...

Gegužės 10. Taigi gegužės 10 mes visi, susirinkę Staryj Krymo miestelyje, pasidalinome likusius pinigus. Paaiškėjo, kad kiekvienas gauna po 2,80 rub. Pasiskirstę grupėmis po 2 žmones, mes išsiskyrėme. Mūsų tikslas – be pinigų, be maisto ir be žemėlapiu kuo greičiau pasiekti namus. Man teko važiuoti kartu su Julium Streikumi. Pradžioje nutarėme apsirūpinti cigaretėmis. Julius priėjo prie tabako kiosko, bet, vietoj to, kad nusipirkti rūkalų, netyčia perplėšė 1 rublį išilgai. Taip mes “išleidome” pirmąjį rublį, dar net nepradėję keliauti. Mums “per abu” liko 4,60 rub. ir 2000 km prieš akis.

Pirmoji “tranzo” diena. Iki Simferopolio važiovome “tranzu” viena mašina. Simferopolyje man teko pasiimti iš geležinkelio stoties saugojimo kameros per 15 kg sveriantį stalagmitą, kurį nukirstą aš buvau radęs Kyzyl Koboje ir kurį buvau nutaręs vežtis namo. Tik deja, aš nebuvau numatęs, kad važiuoti teks “tranzu” ir beveik nevalgiusiam. Įsidėjau aš savo stalagmitą į kuprinę, užsiverčiau ją ant nugaros, ir mes 21:00 val. išvykome “tranzu” į Kauną. Tą vakarą nuvažiovome iki Melitopolio (252 km).

Antroji “tranzo” diena. Pravažiovome maršrutu Melitopolis-113 km-Zaporožė-103 km-Dnepropetrovskas-184 km-Krasnogradas-77 km-Poltava. Viso 477 km. Šiandien mes padarėme 2 grubias klaidas. Pirmoji – tai, kad mes, norėdami sutrumpinti kelią, iš Krasnogrado pasukome tiesiai į Poltavą. Šis kelias – mažareikšmis ir juo pravažiuoja labai mažai mašinų. Ties Krasnogradu mes pagaliau susistabdėme mašiną ir pradėjome važiuoti. Nenuvažiavus nė 20 km, vienoje gyvenvietėje vairuotojas pareikalavo nupirkti jam vyno už 1,12 rub. Taip mes praradome antrąjį rublį. Be to vairuotojas, nuvežęs mus kelis kilometrus už gyvenvietės, “išmetė” mus iš mašinos tuščioje stepėje, pareiškęs, kad važiuosias atgal gerti mūsų nupirkto vyno.

Poltavą pasiekėme vėlai vėlai naktį ir nutarėme eiti į geležinkelio stotį uždarbiauti, kad galėtume toliau važiuoti žmoniškai. Tačiau iš to mūsų ketinimo nieko neišėjo. Mums nepavyko parduoti savo darbo jėgos. Išėję atokiau nuo Poltavos Kijevo kryptimi, apsinakvojome po dideliu vienišu medžiu. Miegojome miegmaišiuose po atviru dangumi, nes palapinės neturėjome.

Trečioji “tranzo” diena. Atsibudau staiga. Šviesu. Aš pagalvojau, kad sapnuoju – aplink mano galvą aukštyn kojomis vaikščiojo daugybė vištų. Staiga apsvirtęs su visu miegmaišiu ant pilvo ir išvaikęs miegus, pamačiau, kad mes gulime didelio ir vienintelio apylinkėje šiukšlyno viduryje, kur, kaip ir kiekvieną rytą, subėgo pusryčiauti visos kaimyninės vištos. Tai dar kartą įrodė, kad nakvynę reikia įsirengti dar nesutemus. Kadangi atsikėlėme tik 8:00 val., tai šią dieną nuvažiuoti teko nedaug – tik 337 km. Vakare pasiekėme Kijevą.

Ketvirtoji “tranzo” diena. Išvažiavome 6:00 val. Tą dieną mes įveikėme rekordinį atstumą: Kijevas-151 km-Černigovas-110 km-Gomelis-169 km-Mogiliovas-77 km-Orša-200 km-Minskas. Važiavome 18 valandų. Įveikėme 707 km. 24:00 val., užvalgę margarino su duona ir druska, sugulėme prie griovio Minsko žiede.

Penktoji “tranzo” diena. Nuvažiavę 230 km, per pietus pasiekėme Vilnių. Kiekvienas kišenėje turėjome po 4 kapeikas. Į Kauną važiavome traukiniu “zuikiais”.

Pirmoji mano gyvenime kelionė “tranzu” Planerskojė-Kaunas (2220 km) baigėsi. Vidutinis paros greitis – po ~500 km.

Kalnų ir žydinčių sodų krašte

1971

APYBRAIŽA

“Už tarybinį mokslą”, 1971-05-19, Nr. 20 (905); -05-26, Nr. 21 (906); -06-09, Nr. 23 (908),
Kaunas

Vėl artėja vasara. Šimtai mūsų instituto studentų ją praleis darbo ir poilsio stovyklose Lietuvoje, broliškose respublikose, socialistinėse šalyse.

Mūsų studentų keliai nusidrieks ir į Vidurinę Aziją. Ta proga spausdiname apybraižą apie mūsų studentų išpūdžius, patirtus praėjusių metų vasarą Kirgizijoje.

Frunžę pasiekėme tą pačią dieną. Ištaigingasis IL-18 perkėlė mus per karščiu alsuojančias Kazachstano dykumas, ir mes jau Kirgizijos kalnagūbrio papėdėje. Toliau dar 410 km kelionė autobusu. Kelias vingiuoja Ču (“Triukšmo upės”) slėniu. Vidurdienį pasiekiame Boamo tarpekį. Tai vienintelis įėjimas į Vidinį Tian Šanį.

Tian Šanis – “Dangų siekiantys kalnai”. Tai 2500 km ilgio Azijos kalnų grandinė, Rytuose siekianti Kiniją. Vakaruose Tian Šanio kalnai nusileidžia į Kara Kumus, o pietiniai jo šlaitai pasineria į Ferganos slėnio derlinguosius laukus. Kungei ir Terskei Alatau kalnagūbrių žiede tyvuliuoja 200 km ilgio ir 60 km pločio Isyk Kulio ežeras.

Kelyje pasitaiko akmenų griūčių ruožai. Pervažiuojus kalnų perėją, atsiveria didinga Isyk Kulio panorama. Lietuviškai tai reiškia “Karštas ežeras”. Jis dažnai vadinamas Kirgizijos perlu. Jis yra 1609 m aukštyje virš jūros lygio, o jo gylis siekia 702 metrus.

Toliau važiuojame šiaurine ežero pakrante. Kelią prie ežero spaudžia aukštas, snieguotomis viršūnėmis Kungei Alatau kalnagūbris. Pravažiuojame daugelį kurortų. Švelnus jūrinis klimatas, šiltas vanduo, auksiniai pliažai, saulė ir gausi pakrantės kalnų augmenija pavertė Isyk Kulį puikia poilsio vieta. Rytinėje pakrantėje kalnai šiek tiek atsitraukia nuo ežero ir yra dirbamos žemės. Tarp kitų pasėlių čia auginamos vaistinės aguonos (opijus), naudojamos farmacijoje.

Pagaliau pasiekiame Prževalską. Miestas pavadintas įžymiojo rusų keliautojo N. M. Prževalskio vardu. Tiesios miesto gatvės apsodintos topoliais. Viduryje miesto – vienintelis pasaulyje parkas, kuriame auga Tian Šanio eglės. Mūsų susidomėjimą patraukia rytietiškos architektūros pastatas. Tai musulmonų mečetė, pastatyta nepanaudojant vinių. Įeidami į vidų, batus paliekame už durų, viduje fotografuoti draudžiama – toks šventikų nurodymas. Vidus labai mus nustebina – jis visiškai tuščias, grindys išklotos kilimais, o ant sienos kažkas turkiškai parašyta.

Iš Prževalsko važiuojame prie paminklo N. M. Prževalskiui. Jis stovi ant kalvos, nuo kurios viršūnės atsiveria vaizdas į Džergalano įlanką. Paminklas pastatytas iš didelių granito luitų ir vaizduoja uolą. Ant 9 metrų aukščio viršūnės – besileidžiantis bronzinis erelis. Po erelio kojomis – bronzinis Centrinės Azijos žemėlapis, kuriame pažymėti Prževalskio ekspedicijų maršrutai. Erelis, lyg leisdamasis ant žemėlapio, deda alyvų šakelę ant kelio, kurį nuėjo Prževalskis. Priekinėje paminklo dalyje apskritas bareljefas, vaizduojantis Prževalskio portretą iš profilio. Šalia paminklo – kapas, kuriame 1888m. buvo palaidotas Prževalskis. Netoliese stovi keliautojo memorialinis muziejus, kuriame sukaupta gausybė eksponatų, pasakojančių apie sunkius keliautojo žygius.

Dar 10 km, ir mes pasiekiame Karakolo tarybinio ūkio gyvenvietę, kurioje gyvensime šią vasarą. Visur matomi žemės drebėjimo pėdsakai. Nors jo epicentras buvo už keliasdešimt km, tačiau gyvenvietėje nėra nė vieno nepaliesto namo. Būdingiausias žemės drebėjimo žymės – plytų krūva vietoje kamino bei nuo viršaus iki apačios persprogusios sienos. Mūsų uždavinys – per palyginti trumpą laiką atremontuoti šiuos namus, statyti naujus.

Mūsų 40 žmonių būrys atvyko pirmasis. Apie tai sekančią dieną rašė vietinis laikraštis skyrelyje “Jie buvo pirmieji”. Iš viso nelaimės rajone dirbo 1600 studentų iš Kirgizijos aukštųjų mokyklų ir 3000 broliškų respublikų pasiuntinių.

Darbo ėmėmės kitą dieną. Darbo objektai išmėtyti 4 skirtingose vietose, o tai labai trukdo darbo organizavimą. Tačiau pakili nuotaika nugalėjo visus sunkumus. Kiekvieną vakarą iš darbo važiuodavome su lietuviška daina, palydimi vietinių gyventojų šypsenų. Tačiau kartais būdavo ir nesusipratimų, kurie išplaukdavo iš musulmoniškų religinių prietarų. Kadangi mūsų maitinimas buvo centralizuotas, tai tekdavo valgyti kartu su kirgizais bei uzbekais. Jie piktinosi, kad mes, atėję į valgyklą, nusiimdavome kepures. Mat, pagal jų papročius valgoma su kepure. Nepatikdavo kai kuriems gyventojams ir mūsų sportiška apranga. Čia įsitikinom, kokios gajos senos tradicijos ir prietarai.

Mes ne tik dirbome, bet ir aktyviai poilsivome. Pirmas sekmadienis – pirmas žygis į kalnus. Gavę autobusą, pravažiuojame daugybę nuo žemės drebėjimo nukentėjusių gyvenviečių ir pasiekiamė Ak Su tarpeklių. Toliau važiuojame siauru keliuku, kurį iš vienos pusės spaudžia srauni Ak Su (“Baltas vanduo”) upė, o iš kitos – ant kelio gula didingos uolos. Privažiavus Ak Su kurortą, kelias baigiasi. Kurortas garsus savo karštomis mineralinėmis versmėmis. Per karštas uolas tiesiai ant kelio teka šimtai garuojančių karšto vandens šaltinių. Jų gydymosi savybės seniai žinomos vietiniams gyventojams. Prieš 100 metų, P. P. Semionovui Tian Šanskiui lankantis šiose vietose, iš granito buvo įrengtas pirmasis baseinas, o 1897 metais čia jau stovėjo karininkų sanatorija.

Toliau keliaujame pėsti. Dešinysis tarpeklio šlaitas apaugęs tian šanio eglėmis. Kylame šlaitu aukštyn. Eglės vis retėja, kol visai jų nebelieka. Dar pusvalandis, ir mes viršūnėje. Vaizdas, kuris atsivėrė prieš mūsų akis, atpirkio visas mūsų pastangas lipant į viršų. Tai Arašano tarpeklius, apačioje išsidėstę Altyn Arašano (“Auksinės versmės”) šaltiniai, o tolumoje matosi padengta amžinu sniegu ir ledynais garsioji “Ak Su siena” (5020 metrų). Vėlai grįžtame atgal.

Sekanti išvyka į Džety Oguzo (“Septynių jaučių”) tarpeklių, kuriame įrengtas gražiausias Vidurinės Azijos kurortas. 15 km nuo tarpeklio pradžios to paties pavadinimo upė suspaudžia uolos, kurių ryškiai raudona spalva žaliame bei mėlyname kalnų fone sudaro nuostabų vaizdą. Ypatingą įspūdį palieka legendų apipinta uola “Sudužusi širdis”. Už šios dvigubos uolos labai vaizdingas slėnis ir aštriabriauniai “Isyk Kulio plunksnų” dantys. Patogioje tarpeklio vietoje išsidėstęs Džety Oguzo kurortas. Kurortologai žino tik kelis šaltinius, kurių vandens radioaktyvumas didesnis nei šiame kurorte. Gydytis čia atvažiuoja žmonės iš visų mūsų šalies kampelių.

Greitai prabėgo dar dvi savaitės, ir mes vėl traukiame į daugiadienį žygį. Mūsų tikslas – Terskei Alatau kalnagūbrio tarpekliai. Kelionę pradedame Prževalske. Nuo pietinių priemiesčių stačiu šlaitu kylame į kalvas. Visur gausu žolės, ore tvyro medaus kvapas. Pasiekus 2300 m aukštį, aptinkame edelveisais apaugusias pieveles. Palaipsniui leidžiamės žemyn ir vakare pasiekiamė Karakolo (“Juodosios upės”) tarpeklių, kuris yra pats gražiausias visame Tian Šanyje. Nors buvo pats vasaros vidurys, tačiau rytą mus pasitiko žiema. Tarpeklius kimšte prikimštas debesų. Lengvą sniegą staigiai pakeičia lietūs. Smarkus vėjas be sustojimo varė debesis. Kažkur apačioje girdime šniokščiant Juodąją upę. Netikėtai iš dangaus pasipila stipri ledų kruša. Laimei, po dviejų valandų tas pragaras baigiasi, ir mes, pamatę tris metų laikus, išvydome saulę. Prisimenam, kad dabar vasara. Tik dabar pamatome, kokia nuostabi gamta supa mus. Nuo aukštų granito skardžių krinta žemyn begalės krioklių. Brendame per nesuskaičiuojamą gausybę upių bei upokšnių. Tarpekliuose vešli augmenija, klimatas – drėgnas, dažnai lyja (kartais net po penkis kartus per dieną). Rytinė Isyk Kulio pakrantė yra drėgniausia vieta visoje Vidurinėje Azijoje. Tarp grakščių tian šanio eglų galvas kaišioja grybai: rudmėsės, ūmėdės, gruzdai... Priename Ontoro ir Kioltoro upių santaką. Iš čia kaip ant delno matome garsiąsias Gedimino Akstino (4250 m), Lietuvos alpinistų (4050 m) viršūnes dešinėje bei Žalgirio (4850 m) viršūnę kairėje pusėje. Pastaroji pirmą kartą buvo nugalėta 1969 metų vasarą Lietuvos alpiniados metu.

Pasigrožėję didingomis viršūnėmis, sukame į šiaurinį tarpeklių, kuris, pasirodo, žymiai sunkiau įveikiamas. Lipdami per išvirtusius medžius, įveikdami stačius upės slenksčius, karstydami didžiuliais akmens luitais, pagaliau pasiekiame viršutinę miškų zonos ribą. Aukštis apie 3000 m. Prasideda subalpinės pievos su reta žole ir ryškiaspalvėmis gėlėmis. Klimatas čia atšiaurus, šaltas. Artėja vakaras; reikia susirūpinti nakvyne. Atrodo, šįkart puikiai išsimiegosime – čabanų jurta. Pirmieji mus pamato šunys. Tuoju iš jurtos pasirodo susivėlusį galva ir vėl pasislepia. Iškart sujudimas – prasideda lakstymas iš jurtos ir atgal. Pagaliau, mums priartėjus, iš jurtos išlenda visa šeima: čabano žmona ir keturi vaikai. Šeimininko nėra – jis išvykęs miestan. Jie mus nuoširdžiai kviečia vidun išgerti kokčiajus, o paskui likti nakvoti. Visi sėdime ant žemės viduryje jurtos aplink didelį puodą ir valgome kažkokį kirgizų nacionalinį valgį iš avienos. Mes iš kuprinių traukiame lietuviškų rūkytų lašinių ir siūlome šeimininkei. Tačiau ji griežtai atsisako – juk musulmonams Koranas draudžia ne tik valgyti, bet ir auginti kiaules.

Pavakarieniaujame, o lauke jau naktis. Rūkas toks, kad už 5 metrų nieko nesimato. Čabanai avis atvaro prie jurtos; iš abiejų bandos pusių po vilkinį šunį; jurtoje 3 šautuvai – šiose vietose gausybė vilkų, retkarčiais tenka ir rimčiau su jais susiremti.

Naktį, nors miegojome šiltai apsikloję, šaltis vertė dažnai prabusti. Nepatogu ir tai, kad kirgizai mažo ūgio. Taigi, mes niekaip negalime išsitemti po jų antklodėmis. Visa laimė, kad rytas atėjo greitai. Tarpeklių apačioje dar naktis – visai tamsu, o čia 3000 metrų aukštyje jau šviečia kaitri pietų saulė. Skubiai pavalgome ir, maloniai atsisveikinę su svetingąja čabanų šeima, traukiame aukštyn. Mūsų tikslas – sniegas. Štai jau ir subalpinės pievos baigiasi. Prasideda akmenys. Pagaliau apie pietus pasiekiame perėją. Apačioje matyti nuostabiai gražus Ala Kiolj ežeras. Bet mūsų kelias aukštyn. Prasideda vėjų ir vandens nublizgintos uolos. Uolų papėdėje sublizga pirmas sniegas, kuriuo mes ilgai negalime atsidžiaugti. Toliau lipame gana stačiomis uolomis. Staiga už posūkio pamatome puikų krioklį. Vanduo krisdamas iš aukštai, atsimuša į uolą ir, padaręs ore didelį lanką, lekia žemyn į bedugnę. Aukštis – 3500 metrai. Toliau be alpinistinės virvės ir kablių eiti neįmanoma, be to jau vėlus vakaras. Skubiai leidžiamės žemyn. Sekančią dieną judame pagal stačią (apie pusės kilometro aukščio) akmeninę sieną. Laimei, einame ne per daug arti jos, nes kaip tik dabar prasidėjo žemės drebėjimas. Nors jis buvo gana silpnas, bet nuo uolų viršaus ėmė lėkti nemaži akmenys. Mes skubiai sukame tolyn nuo pragaištingų uolų, grįžtame namo.

Grįždami iš Prževalsko dažnai sustojame pasigrožėti pakelėse stovinčiais musulmonų kapais. Musulmono kapas–mečetė – tai tikras meno kūrinys. Tai maždaug 2,5 m aukščio statinys, kurio sienoje be užrašo galima matyti kelis spalvotus ant metalo atliktus paveikslus, vaizduojančius įvairius žvėris (liūtus, tigrus) ar medžioklės scenas. Ant kiekvieno mečetės kampo – pusmėnulis. Matome daug apleistų nebaigtų statyti kapų. Pasirodo, musulmonų religija draudžia atstatinėti arba baigti statyti pradėjusį griūti kapą. Musulmonai laidoja žmogų, susukę į baltą audeklą, be karsto. Pagal mečetės-kapo išvaizdą galima spręsti apie mirusiojo materialinę padėtį.

Paskutinis mūsų žygis – tai kelionė į Pietų Kazachstaną. 24 rugpjūčio nedidelis, bet patogus reaktyvinis JAK-40 pakėlė mus iš Prževalsko aerouosto ir nunešė link Alma Atos. Žemai apačioje prabėga penkių kilometrų aukščio Kungei Alatau bei Zailės Alatau kalnagūbrių viršūnės. Alma Ata lietuviškai reiškia “Obuolių tėvas”. Neveltui jis laikomas gražiausiu Vidurinės Azijos miestu. Jis visas skendi žalumynuose, soduose. Didelį nepatogumą sukelia karštis, kai temperatūra dieną pavėsyje nenusileidžia žemiau plus 37° C. Tai paaiškinama tuo, kad vienoje miesto pusėje Tian Šanio kalnai, kitoje – smėlynai.

Ieškome architektūrinių paminklų, tačiau jų nematyti. Netikėtai pamatome skendinčią tarp medžių musulmonų mečetę. Užiname. Jos vidus žymiai gražesnis už Kirgizijos mečečių. Apžiūrime taip pat senovinės pilies griuvėsius, pravažiuojame paminklus, pastatytus garsiesiems kazachų rašytojams Džambului Džabajevui ir Abajui Kunanbajevui, aplankome centrinį Kazachijos TSR muziejų, kuris įrengtas buvusioje bažnyčioje. Bažnyčia pastatyta iš medinių konstrukcijų, nenaudojant vinių, ir yra 56 metrų

aukščio, dėl to laikoma unikaliu tokios rūšies pastatu. Turtinga muziejaus ekspozicija pasakoja apie ilgaamžę kazachų tautos istoriją, jos didvyrius.

Labai gražūs Ala Atos parkai. Didžiausias jų – Centrinis Gorkio kultūros ir poilsio parkas. Viduryje parko – dirbtinis ežeras. Šalia – zoologijos sodas.

Sekančią dieną keliaujame per Kazachstano pusdykumės iš Alma Atos į Frunzę. Pakeliui beveik negyvenamos vietos. Tik pervaziavus Kirgizijos sieną, prasideda gyvenvietės. Frunzė mus pasitinka vakaru. Pernakvoję alpinistų stovykloje “Ala Arča”, nuo pat ryto apžiūrinėjame miestą.

Dar IV-VII amžiais dabartinio Frunzės miesto vietoje stovėjo prekybinė tvirtovė Džulj, pastatyta ant “didžiojo šilko” kelio iš Kinijos į Europą. Vėliau ši tvirtovė buvo sunaikinta, o 1825 metais Kokando chanatui užkariavus Čujos slėnį, pastatyta Pišpeko tvirtovė, aplink kurią apsigyveno žmonės. Tai ir buvo dabartinė Frunzė.

Didingi Valstybės rūmai... Šalia jų senovinės rytų architektūros pavyzdys. Frunzės name-muziejuje susipažįstame su garsaus tarybinio karvedžio gyvenimu ir veikla.

Frunzėje gausu parkų. Labai malonų išpūdį paliko pasivaikščiavimai po Panfilovo parką, kuriame įrengtos šokių aikštelės, atrakcionai, žaidimų aikštelės... Atėjus čia vėl vakarą, galima pasiklausyti paskaitos, koncerto, pažiūrėti cirko vaidinimo arba nueiti į kavinę. Šokių aikštelėje pamatėme gana neįprastą mūsų akims vaizdą. Užgrojus muzikai, visi ėmė šokti... ten, kur stovėjo ir grupėmis. Poromis šokimas nepaplitęs. Greičiau pamatysi šokant šeiką vienui vieną merginą.

Neblogai pailsėję, mes vėl grįžome į Karakolą baigti paskutiniųjų užplanuotų darbų. Netruko praeiti paskutinė savaitė, ir mes turime palikti tapusius mums savais Laimės upės (Džergalano) krantus.

Europa pasitiko mus gausia drėgme, nuo kurios mes jau buvome spėję atprasti.

Paskutinį kartą atsisukame į tą pusę, iš kur atskridome. Lik sveika, tolima ir paslaptinga Vidurinė Azija! Iki sekančio susitikimo!

Kelionė į Turkmėniją

1971

DIENORAŠTIS

Nors studentų darbo ir poilsio stovyklos šalyje organizuojamos jau seniai, bet Turkmėnija būdavo nuošalyje. Studentų maršrutai ją aplenkdamo. Ir štai 1971 metų vasarą nuspręsta organizuoti didelio masto stovyklą šioje, labiausiai į pietus nutolusioje, respublikoje. Kai ši žinia atskriejo į KPI, darbo štabas neatsigynė nuo pareiškimų.

Pagaliau 50 laimingųjų susirinko į pirmąjį susirinkimą, kur, man pasiūlius, savo būrį vieningai pakrikštijo “Konstantino Ario vardo” būriu. Neveltui studentai pasirinko šį mažai kam girdėtą vardą. Konstantinas Aris – vienas žymiausių lietuvių keliautojų ir mokslininkų. Jo biografija labai turininga. Gimė 1874m. Palatoje. Vėliau persikėlė į Liepoją, kur baigęs 5 klases, išvyko į Maskvą, pats norėdamas prasimušti kelią į gyvenimą.

1897 metais Konstantinas iškomandiruojamas į pirmąją savo kelionę – į Bucharą. Čia prasideda jo kelionių periodas, kuris trunka net 25 metus.

Dar vaikystėje jaunasis Konstantinas susidomėjo entomologija. Ir dabar, patekęs į Vidurinę Aziją, jis visą savo laisvalaikį paskyrė vabzdžių gaudymui.

Vėliau, tyrinėdamas mažai kam žinomą Turkestaną, K. Aris pastebėjo, kad čia didžiausi žemės plotai nuo amžių nenaudojami dėl lietaus stokos. Staiga jam į galvą atėjo mintis – šiuos žemės plotus dirbtinai sudrėkinti ir įsteigti čia didžiulę medvilnės plantaciją. Netrukus ši mintis pradeda įgyvendinti. Kalnų upės Tedženo vanduo keliamas 8 metrus ir leidžiamas į kanalus, kurių svarbiausias – 9 km ilgio. Vėliau čia išauga fabrikai; o šiuo metu toje vietoje puikuoja nemaža Tedženo gyvenvietė.

1909 metais K. Aris už savo pradėtą darbą Turkestano žemės ūkio parodoje gauna aukso, sidabro medalius ir pagyrimo raštą. Tačiau carinė valdžia, matydama K. Ario pasisekimą, visaip ima trukdyti jo darbui, ir jis priverstas atsidėti tik mokslininko-entomologo veiklai. Per visą laiką, praleistą Vidurinėje Azijoje, K. Aris atlieka 6 keliones po Uzbekiją, Turkestaną, Pamyrą, Persiją; vėliau, 1931 metais, keliauja į Braziliją. Norėdami įamžinti nenuilstančio keliautojo, mokslininko ir visuomenininko atminimą, mes ir pasivadiname jo vardu.

Birželio 28. 10:25 val. išvažiavome dyzeliniu traukiniu į Vilnių. 11:50 val. – Vilniuje. Aš ir Česlovas Balandis nuvažiavome į LLKJS CK darbo štabą. 18:00 val. Vilniaus geležinkelio stotyje prasidėjo iškilmingas SSB “Lietuva” išlydėjimas. 19:00 val. pasikrauname į traukinį “Lietuva” ir 19:28 val. išvykstame į Maskvą. Visi sumigo.

Birželio 29. 9:00 val. atvažiavome į Maskvą. Iš “Belorusskij” stoties persikėlėme į “Kazanskij” stotį ir organizavome budėjimą prie lagaminų. Apžiūrinėjome miestą. Apsilankiau Vaizduojamojo meno muziejuje, kur tarp gausios paveikslų ekspozicijos matėme daug įvairių laikotarpių ir įvairių kraštų ir tautų indų, figūrėlių, papuošalų, sarkofagų, mumijų. Ypač gausi senovės indų, Egipto ir Amerikos indėnų meno ekspozicija. 23:30 val. išvykome traukiniu № 24, važiuojančiu reisu Maskva-Dušanbė.

Birželio 30. 6:49 val. – Moršanskas; 11:44 val. – Penza; 18:59 val. – Kuibyševas.

Liepos 1. 2:20 val. – Orenburgas; 3:00 val., pervažiavę Uralo upę, patenkame į Aziją. Gamta nyki – neaprėpiama stepė, žolės negausu. 7:23 val. – Aktiubinskas; 13:55 val. Čelkaras. Tolumoje kupranugariai. Prie geležinkelio gausu suslikų (rus. = staras). Kiekvienoje stotyje mus pasitinka gana marga kazachų minia. 21:16 val. – Kazalinskas.

Liepos 2. 0:03 val. Džusaly; 2:29 val. Kzyl Orda; 9:37 val. – Arysų I. Kiekvienoje stotyje mus dar įkyriau apstoja kazachės nacionaliniais drabužiais, siūlydamos įvairiausių prekių. “Pardavime iš rankų” gausu kupranugario vilnos, kurios nusipirkti galima beveik

pusdykiai. Nekokį įspūdį palieka džiovinta žuvis. Nekalbant jau apie kvapą, nemalonu dargi žiūrėti į tikriausiai niekad nesiprausiančias prekių savininkes. Iš karto ir mes buvome susigundę ir nusipirkome keletą žuvelių, kurios taip ir liko nesuvalgytos. Labai liguistai studentai reagavo, pamatę kupranugarį prie pat geležinkelio stoties. Minia studentų išpuolė iš traukinio ir ėmė gaudyti kupranugarį. Kiekvienas studentas, pirmą kartą matydamas laisvėje kupranugarį, stengėsi nors už uodegos jį palaikyti. Greitai šis keistas “malonumas” baigėsi ir mes judame toliau. 12:51 val. Taškentas (temperatūra vagonė +30-31° C); 21:00 val. – Samarkandas; 22:43 val. – Navoi.

Liepos 3. Keliamės 2:00 val. Maskvos laiku ir tvarkomės daiktus. Pro langus stebime uzbekų gyvenvietes. Važiuojame garsiąja Transkarakumų magistrale, kuri tęsiasi nuo Samarkando iki Krasnovodsko.

1880m. į Krasnovodsko įlanką įplaukė pirmieji garlaiviai, atvežusieji kareivius. Jie čionai atvyko tam, kad dykumoje nutiestų gyvybės kelią nuo Krasnovodsko į Samarkandą. Negyvenamas Kaspijos krantas sujudo. Rudenį prasidėjo pirmieji darbai. 1888m. geležinkelis pasiekė senojo Samarkando sieną. Per 3,5 metų kareiviai ir turkmėnų bei uzbekų valstiečiai nutiesė 1400 km ilgio Transkarakumų magistralę.

Pagaliau privažiuojame Karakumus. Tai didžiausia dykuma šalyje, užimanti 350.000 km². Karakumai (“Juodieji smėlynai”) tęsiasi nuo Uzbojaus vakaruose iki Amudarjos rytuose; nuo Kopetdago kalnų pietuose iki Chorezmo šiaurėje. Rudai geltoni smėlynai, vietomis pereinantieji į kalvas – barchanus, kai kur padengti kieta spygliuota kupranugarių žole. Šiaip jokios augmenijos nematyti. Tačiau vietomis pasitaiko saksaulų giraičių. Jos mums palieka neišdildomą įspūdį. Giraitės, nežiūrint jų tankumo, šviesios. Tai tikriausiai dėl šviesios žolės ir ypatingo šakų išsidėstymo, kuris visiškai neduoda šešėlio. Karštą dieną tokiame miške ypatingai tvanku, nes jis ne tik neapsaugo nuo saulės, bet dar sulaiko bet kokį vėjo dvelkimą. Tyla saksaulų miškelyje stulbinanti. Nesigirdi juose nei paukščių, nei žvėrių balsų. Tačiau dykuma tik atrodo negyva. Ji gyvena savo gyvenimą. Reikia žengti tik keletą žingsnių į šoną nuo geležinkelio, kaip iš po kojų ima sprukti vikrūs driežai. Už žemo saksaulų krūmo pasislėpė nedidelė gyvatė, kurių čia yra gana daug. Turkmėnijoje gyvena pavojingiausias šalyje gyvatės. Tai efa, giurza, kobra.

Netoliese matyti vaiko kumščio didumo falanga (vienas ėdriausių gyvių pasaulyje, nes, jeigu jai duoti labai daug maisto, ji ryja tol, kol pati sprogsta), kovojanti su skorpionu. Paėję dar toliau, mes matome pėdsakus, panašius į vištos. Tai sausumos krokodilo – varano praeita. Jie kartais siekia iki pusantro metro ilgio. Kartais galima sutikti ir karakurtą. Nuo jo įkandimo miršta net žmogus. Tačiau reikia pažymėti, kad daugelyje pasakojimų apie dykumą pavojai yra žymiai padidinami, negu yra iš tikrųjų. Nors aišku negalima jų neįvertinti, tačiau žmonės, ilgą laiką pragyvenę Karakumuose ir su kuriais mums teko dažnai bendrauti, tvirtina, kad atsargiai elgiantis, lengva išvengti nemalonių susitikimų.

Važiuojame toliau. Štai dešinėje pusėje Amudarja, pati didžiausia Vidurinės Azijos upė. Senovėje vietiniai gyventojai masagetai ir isedonai ją vadino Oksuso upe. Jos reikšmė Vidurinei Azijai tokia, kaip Volgos vidurio Rusijai. Ji prasideda aukštai Hindukušo kalnuose, paslaptینگame Afganistane. Turkmėnijos teritorijoje į Amudarją neįteka jokia upė. Dar žiloje senovėje atsirado ir vystėsi sunkus irigacijos menas ir žmogus kanalų ir arykų pagalba išmoko drėkinti stepes ir dykumas, atkovodamas iš jų vis naujas derlingas žemes. Vienas iš tokių milžiniškų irigacijos įrenginių yra Karakumų kanalas, jungiantis tris didžiąsias Turkmėnijos upes: Amudarją, Murgabą ir Tedženą. Šiuo metu kanalo ilgis apie 900 km. Jis kasamas ir dabar, ir turi sujungti Amudarją su Kaspijos jūra. Statybą vykdo stambiausias Turkmėnijos trestas – “Karakumstroj”. Kanalo pradžia netoli Mukry gyvenvietės prie Afganistano sienos, kur mes ir išlipame 4:06 val. Maskvos laiku arba 6:06 val. vietos laiku.

Stotyje mus tuojau pasitinka pasieniečiai su šunimis, tikrina mūsų leidimus. Tačiau mūsų kelionė dar nevisai baigta. Prieš akis dar 40 km senu, beveik subyrėjusiu geležinkeliu į Gaurdaką. Išvykstame tik 8:30 val. Saulė jau aukštai ir mūsų padėtis nepavydėtina. Traukinys juda vos 20 km/val. greičiu, kadangi yra pavojus nulėkti nuo bėgių. Mes jau pačiame takyre –

molio dykumoje. Kiek akys užmato aplinkui – geltonas dirvožemis. Horizontas susilieja su melsvu dangumi. Žvilgsnis neužkliūva už jokio medelio nei krūmelio. Kišlakų taip pat nematyti – tai visai negyvenamos vietos. Priežastys dvi: nepakeliamas karštis ir vandens stoka, kurio čia nėra nė lašelio.

Pagaliau įvažiuojame į Gaurdako kalnyną. Ir štai tolumoje apsupta iš visų pusių kalnų, tarytum dubenyje, atsiskleidžia Gaurdako gyvenvietė.

Įvažiuojant į Gaurdaką, kuriame gyvena 13.000 gyventojų, mus pasitinka pilnos pakelės vaikų, kurie, kaip ir kiekviename mieste, bėga paskui.

Įsikuriame gana greitai, bet priprasti prie atšiaurių gamtos sąlygų sunku. Mus kamuoja kaitri pietų saulė. Ji čia tokia pat, kaip ir Šiaurės Afrikoje.

Laikraštis “Komjaunimo tiesa” 1971-07-21 išspausdino trumpą V. Katiliaus reportažą apie mūsų atvykimą į Pietryčių Turkmėniją.

Taigi pirmiausia susipažinome su saule, azijietišku karščiu ir dulkėmis. Čia dulkės – tai pirminė, visur įsiskverbianti materija. Atrodo, viskas ne tik atsirado šiose dulkėse, bet ir gimė iš jų. Kartais per pietus kildavo menkas vėjelis, kuris po pietų virsdavo uraganiniu vėju, visuomet pūsdavusiu iš Afganistano dykumų. Tai vadinamasis “garmsilas” arba tiesiog “afganas”. Vėjas siautėdavo pusę dienos. Nors danguje nė debesėlio, o saulė zenite, tačiau mes jos nematydavome, kaip labai apsiniaukusią dieną. “Afganas”, pasakojama, net akmenis nuo žemės pakeldavęs. Prie dulkių mes palaipsniui pripratome, bet jas paprastai lydėdavo karštas vėjas; tai jau ir dušai nebepadėdavo. Mat per dieną vanduo taip įkaista, kad nuo karščio po dušu stovėti beveik neįmanoma. Pirmomis savaitėmis jautiesi visai priblokštas, mintys susijaukę, sunku galvoti, judesiai nerangūs, kalbant liežuvis burnoje nesiverčia, galva ūžia, niekur nerandi vietos, nes niekur nuo to karščio nepasislėpsi. Vienintelis tikslas – sulaukti vakaro. Vakare, nusileidus saulei, išėini į gatvę, tikėdamasis atsigauti. Per dieną oras tiek įkaista, kad net važiuojant 80 km/val. greičiu nesijaučia vėsos. Tiktai drėgnas rankšluostis leidžia atsigaivinti 15 minučių, kol vėl išdžiūsta. Sekančią dieną, nors “afganas” jau ir nepučia, tačiau saulės vis tiek nematyti – ją užstoja kabančios ore dulkės, kurios dar kelias dienas laikys paslėpusios saulę.

Tačiau mes šiaip ne taip prie viso to priprantame ir įsitraukiame rimtai į darbą. Mūsų (KPI) būrio uždavinys pastatyti 10 gyvenamųjų namų. Pradžioje buvo sunku. Nors vyrams dirbti ne naujiena, bet patiems savarankiškai pagal brėžinius statyti namą tenka pirmą kartą. Svarbiausia – nėra kas parodo, paaiškina. KMK (kilnojama mechanizuota kolona) žadėjo atsiųsti žmones, kurie mums aiškintų, tačiau jų labai mažai ir naudos mažą. Tačiau vyrai rankų nenuleido – susiskirstė brigadomis, ir darbas užvirė.

Jau po pirmos savaitės išryškėjo gabumai ir prasidėjo lenktyniavimas tarp brigadų. Apie tai 1971-07-31 rašė Turkmėnijos laikraštis “Komsomolec Turkmenistana” ir 1971-08-24 Lietuvos “Komjaunimo tiesa”: “Auga gatvė “Litovskaja””.

Liepos 24. Išvykstame ekskursijon į Samarkandą, vieną iš įdomiausių Uzbekijos miestų. Šiandieninis Samarkandas yra sudarytas iš dviejų dalių – rusų ir uzbekų. Pirmoji miesto dalis yra šiuolaikinio miesto tipo. Tuo tarpu vietinių žmonių, - daugiausia uzbekų, - gyvenama miesto dalis sudaryta iš kreivų negrįstų gatvelių. Namai statyti iš plytų, džiovintų saulėje. Visi namai vieno aukšto, su plokščiais stogais, be krosnių, kaip ir kitur Vidurinėje Azijoje.

Pagaliau, autobusui sustojus, mes išlipame ir tiesiai prieš mūsų akis atsiveria didinga Registano aikštė. Anksčiau čia buvo prekybinis – administracinis Samarkando centras, kas aikštei labai padėjo klestėti ir gražėti. Valdant Ulugbekui, Registanas buvo ypač užstatytas. Tai ir pavertė Registaną vienu iš geriausių rytų pasaulio architektūros ansamblių.

Perėję tiltelį, patenkame į patį aikštės vidurį. Kairėje puikuoja Ulugbeko medresė. Čia studentams, būsimiesiems šventikams, buvo kalamos į galvą Korano tiesos. Čia studentai ir gyveno, labai panašiai į vienuolius. Medresės šonuose į dangų kyla du minaretai – aukšti bokštai, nuo kurių anksčiau mėtydavo įvairius nusikaltėlius.

Nors statant Ulugbeko medresę XV a., ji buvo skirta tapti dvasine islamo akademija, tačiau vėliau joje buvo dėstomi ir pasaulietiški mokslai – astronomija, matematika, laisvamaniškoji filosofija. Žymiausi to meto mokslininkai ir pats Ulugbekas skaitydavo čia paskaitas.

Šalia Ulugbeko medresės, pačiame Registano aikštės centre matome Tilia Kario medresę, kas reiškia “paukuotoji”. Tai svarbiausioji musulmonų aukštoji mokykla. Ji buvo pradėta statyti 1647m. Ją sudaro: aukšta kvadratinė arka, arkos kampuose iš dviejų pusių kyla aukšti apvalūs minaretai. Sienos ir minaretai papuošti glazūruotomis plytelėmis. Nedideliame kieme, į kurį veda keli vartai, stovi celės, kuriose gyveno mulos ir studentai. Vidus taip pat ne mažiau gražus. Skliautai ir sienos iškloti spalvota mozaika, turtingai paukuoti, su daugybe auksinių užrašų iš Korano.

Rytinėje aikštės dalyje stovi XVII a. pradžios Šyr Doro (“turinti tigrus”) medresė. Savo pavadinimą gavo dėl dviejų tigrų iš mozaikos svarbiausiame fasade. Iš abiejų fasado pusių aukštyne kyla du pasvirę minaretai. Jie pasvirę taip, jog, jeigu atsistoji greta minareto, aiškiai matai, kad bokštas svyra per tave ir tarytum griūva, kas priverčia turistus kuo greičiau eiti nuo jo. Į medresę veda trejos durys. Musulmonai turi paprotį vidun įeiti tik pro kairiąsias duris, o išeiti pro dešiniąsias. Kieme stovi tokios pat celės, kaip ir Tilia Kario medresėje. Ši medresė savo puikumu nė kiek nenusileidžia aukščiau aprašytosioms.

Apžiūrėję Registano aikštę Taškentskaja gatve traukiame toliau. Netrukus už kampo išnyra kažkokios mečetės griuvėsiai. Mūsų gidė Farida aiškina, kad tai Bibi-chanim kulto pastatų kompleksas. Tai viena iš grandioziškiausių musulmonų pasaulio mečečių. Ji apgaubta daugybe legendų, kurių viena sako, kad mečetę nutarė pastatyti mylimiausioji Timūro žmona Bibi-chanim savo valdovui kaip dovaną prieš jam grįžtant iš eilinio žygio. Mečetę statęs geriausias šalies architektas netrukus įsimylėjo Timūro žmoną ir todėl, statybai baigiantis, prieš pat Timūro grįžimą jis iškėlė Bibi-chanim sąlygą, kad toji turėsianti leisti pabučiuojama, jei nori, kad mečetė būtų baigta. Valdovo žmonai nebuvo, kas daryti, bet bučiuoti leido tik per pagalvėlę. Tačiau bučinys buvo toks karštas, kad pradegino ją, ir ant gražuolės veido liko žymė. Grįžęs emyras sužinojo visą tiesą ir liepė surasti architektą, kad galėtų nužudyti jį, bet tas, pasidaręs sparnus, užlipo ant minareto ir nuskrido į Mešchedą. Ši mečetė tikrai architektūros stebuklas, turtingai išpuoštas margaspalve mozaika. Apatinė mečetės dalis yra iš marmuro. Mečetės kieme stovi milžiniškas, daugiau kaip 2 metrų ilgio, piupitras, pusiau atidarytos knygos pavidalo iš šviesiai pilko marmuro. Jis turtingai išgražintas piešiniais ir ištraukomis iš Korano. Legendos tvirtina, kad piupitras turįs stebuklingos jėgos, neva išgydančios bevaikes moteris, kas tais laikais buvo laikoma didele gėda ir rimta skyrybų priežastimi.

Toliau Farida veda mus į rytinę Samarkando dalį, kur stovi nepakartojamas savo architektūra Šachi Zindos nekropolis. Šachi Zindos (“gyvojo karaliaus”) kultas labai senas. Pasak legendos čia yra tariamas pranašo Mahometo pusbrolio Kusamo ibn-Abaso kapas. Padavimas sako, kad šis šventasis per visą savo gyvenimą vedęs religinius karus ir visada nugalėdavęs savo priešininkus. Tačiau kartą prieš būrys netikėtai privertė jį bėgti. Bet priešai jį pagavo ir nukirto galvą. Tada Kusamas paėmė į rankas savo nukirstą galvą ir nusileido į gilų šulinį, kur ir dabar gyvena rojuje. Šioje vietoje pastatytas seniausias Šachi Zindos statinys – Kusamo ibn-Abaso mazaras, tariamoji palaidojimo vieta. Kadangi būti palaidotam prie šventojo kapo buvo laikoma didelė garbė, tai netrukus aplink mazarą išaugo gausybė mauzoliejų, mečečių ir medresių.

Pagaliam mes užmiestyje. Toli nuo Samarkando centro triukšmo stovi Ulugbeko observatorijos liekanos ir jo memorialinis muziejus. Iš observatorijos šiuo metu yra likę tik apvalaus pastato pamatai ir plyšys, einantis gilyn po žeme. Tai didžiulio sekstanto likučiai. Observatorija buvo pastatyta 1429 metais Ulugbeko įsakymu. Jai nebuvo lygių nei Rytuose nei Vakaruose. Didžiausi XV a. protai, vadovaujami paties valdovo Ulugbeko, observatorijoje atliko stebėjimus, kurie savo tikslumu nenusileidžia šiuolaikiniams.

Ulugbeko pastatytose mokyklose buvo mokoma ne tik tikybos, bet ir istorijos, geografijos, astronomijos. “Religija išsisklaidys kaip rūkas!” – sakydavo jis. Už panašias mintis dvasininkai neapkentė Ulugbeko, tačiau susidoroti su juo jiems buvo sunku. Buvo surengtas sąmokslas, kurio pasėkoje Ulugbeko sūnus Abdula Liatifas pasamdė žmogžudį ir didysis mokslininkas buvo nužudytas. Tačiau dvasininkija, bijodama liaudies bruzdėjimų, liepė prie Ulugbeko medresės pamauti Abdulos Liatifo galvą, kuri pakirto liaudies keršytojo strėlės. Po šių įvykių observatorija buvo sulyginta su žeme.

Grįžtame į patį Samarkandą ir užsukame į Gur-emir mauzoliejų, kur palaidoti žymieji Samarkando emyrai. Vėlai vakare sėdame į traukinį ir kitą dieną grįžtame į Turkmėniją.

Rugpjūčio 8. Praėjus mėnesiui įtempto darbo,... visų SSB atstovus pakvietė srities centre Čardžou mieste surengtas statybinių būrių festivalis. Mūsų instituto būrys ypač kruopščiai ruošėsi festivaliui, todėl ir mūsų delegacija buvo gausi. Jau nuo pirmų dienų KPI būryje susiformavo darni LIK’o komanda, vadovaujama radioelektronikos f –to studento Jurijaus Štil. Ši komanda, rajoninėse varžybose užėmusi pirmą vietą, neapvylė mūsų sirgalių ir tolimame mieste prie Amudarjos. Nors sąlygos buvo nelabai palankios, KPI komanda užėmė antrąją vietą Turkmėnijos būrių tarpe. Tačiau ne tik laisvalaikiu mes buvome išradingi. Iškilmingo susirinkimo Lenino aikštėje metu tarpšritinio štabo viršininkas Peteris Lauva geriausių darbininkų sąrašė perskaitė ir Aldonos Riškutės pavardę, kuri buvo vienintelė mergina – brigadininkė. Visų respublikų pasiuntiniai plojo jai. Tačiau apmaudu, kad ji pati negalėjo girdėti jai skirtų aploдимentų, kadangi rajoninio štabo nutarimu ji nebuvo įtraukta į festivalio dalyvių sąrašą. Pasigėrėję spalvingais turkmėnų koncertais bei šokiais, nutarėme susipažinti su miestu.

Tai antras pagal gyventojų skaičių Turkmėnijos miestas. Jis išikūręs Amudarjos ir Transkarakumų magistralės kryžkelėje, kas apsprendė spartų jo pramonės vystymąsi. Senovėje čia kryžiaivosi karavanų keliai ir Didysis šilko kelias.

Ilgai neužtrukdami Čardžou, mes sėdame į autobusą ir, persikėlę per Amudarją, atsiduriame dykumoje. Prieš akis – 7 km smėlynais. Kadangi upė netoli, tai augmenijos gana gausu, tačiau vyrauja meldai. Kepinant +48° C temperatūrai pavėsyje ir skraidant dulkių debesims, šis kelias iki Farabo pasirodė tikra amžinybė. Toliau prasidėjo asfaltas ir per Uzbekiją iki pat Bucharos mes važiuojame oaze, kurią maitina didelė Zeravšano upė.

Pagaliau Buchara – šis nuostabus viduramžių miestas – pasiekta. Čia, kur net po Spalio revoliucijos klestėjo maliarija, rešta, sifilis, raupsai, kur retas miesto gyventojas nerūkė anašos, opiumo, dabar šalia intensyviai atstatomo senamiesčio, puikuoja daugiaaukščiai šiuolaikiniai gyvenamieji namai, kurių galėtų pavydėti ne vienas kitas miestas.

Tarybų gatvė veda mus tiesiai į senamiesčio centrą. Pirmiausia praeiname Sarafano (“keitėjų”) prekybinį kupolą. Po juo į visas keturias puses išsišakoja daugybė gatvelių, kurių kiekvienoje pusėje begalės mažų parduotuvėlių. Tokio tipo kupolinės prekyvietės, kurių Bucharoje yra keletas, kaip ir anksčiau, - gyviausias nervas buvusio chanato sostinės gyvenime. Visa tai – skaidriausių spalvų, įvairiausių tipų, visokiausių kalbų ir tarmių mišinys kartu su išakų (rus. = asilas) ir kupranugarių bliovimu mus taip apsvaigino, jog negreit užsimirš.

Toliau ta pačia gatve mes praeiname kitus prekybinius kupolus: Tilpak Furušano (“galvos apdangalų”) ir Zargarano (“juvelyrų”). Ir štai mes prie Kaliano ansamblio minareto, nuo kur savo ekskursijas mėgsta pradėti Bucharos gidai. Jis yra 47 metrų aukščio ir todėl matomas iš bet kurios miesto dalies. XVIII a. minaretą pradėta vadinti kraupiu vardu – “Mirties bokštu”. Tuo metu iš jo viršūnės ant akmeninio grindinio mesdavo nusikaltėlius ir neištikimas moteris. Jei mirties bausmę tekdavo vykdyti moteriai, tai ją įkišdavo į maišą, kad svetimi vyrai nematytų moters kūno, kas buvo griežtai draudžiama. O nusikaltusius vyrus pasodindavo ant judančios lentos ir nustumdavo.

Pasikėlus į taip vadinamąjį “Didįjį minaretą”, galima apžvelgti visą Bucharą. Visų pirma matome Arko tvirtovę – paskutiniųjų emyrų citadelę. Tvirtovė stovi ant nedidelio

kalno, kurio šlaitai susilieja su tvirtovės siena. Į emyro rezidenciją veda vienintelis “S” formos siauras kelias, kuris eina pro dviejų aukštų kalėjimą. Viename kalėjimo lange pro geležines grotas matyti iš skausmo susirietęs kalinys. Jo apnuoginta nugara kruvina. Rankos surištos už nugaros. Iškankintas žmogus nejuda, jis neturi jėgų atsistoti. Šiurpus vaizdas. Tiktai akyliau pasižiūrėję, mes pastebime, jog tai meistriškai menininko pagamintas kankinio modelis.

Štai ir sekanti patalpa. Tai karceris. Kambarys panašus į butelį, iš kurio žmogus niekaip negalėtų išlipti. O ir atsigulti vietos neužtenka. Kad labiau nukamuotų kalinį, į “butelį” prileisdavo išalkusių blakių ir avinių utėlių. O kad nebūtų galima gintis, kaliniams surišdavo rankas.

Patekę į erdvų kiemą, stebimės ištaigingumu. Tvirtovėje dabar įrengtas eksponatais turtingas muziejus, visapusiškai nušviečiantis Uzbekijos praeitį ir dabartį, kovas su priešais.

Anksčiau minėtas Kaliano minaretas įeina į pagrindinį Bucharos architektūrinį ansamblį. Šalia minareto stovi Kaliano mečetė, pastatyta XII a. Kitoje aikštės pusėje puikuoja Miri Arabo medresė, pastatyta 1536m., kurioje šiuo metu yra įsikūrusi vienintelė Sovietų Sąjungoje veikianti aukštoji dvasinė musulmonų mokykla. Užrašas viršuje skelbia: “Духовное училище. Медресе “Мир-и-Араб” при духовном управлении мусульман Средней Азии и Казахстана. г. Бухара”.

Tarp šių trijų pastatų, sudarančių Poi Kaliano (“Didžiojo papėdė”) ansamblį, išsidėsčiusi aikštė, kurios didesnioji dalis anksčiau buvo skirta turgavietei. Šioje turgavietėje kartą savaitėje chanai viešai teisdavo nusikaltėlius ir savo priešus. Už mažiausią nusikaltimą grėsdavo mirties bausmė. Čia pat aikštėje nusikaltėlius kapodavo į keturias dalis arba perpjaudavo jiems gerkles aštriu peiliu, ir šiam darbui visada iš minios atsirasdavo savanorių. Kraujo keršto atveju kaltinamąjį papjaudavo artimiausias nukentėjusiojo giminaitis arba pats nukentėjęsysis. Kaip atlyginimą už savo darbą, budelis gaudavo nubaustojų drabužius.

Toliau klaidžiojame po Bucharos senamiestį, tarp begalinių jos mečečių. Štai puikuoja Baliando ir Bolo Chauzo mečetės, Ulugbeko medresė, kurioje išliko Ulugbeko užrašas: “Veržimasis į žinias – kiekvieno musulmono ir musulmonės pareiga”.

Atokiau nuo kitų pastatų ant kalvos stovi Zindano kalėjimas, kur buvo kalinami ypatingi nusikaltėliai.

Senajoje Bucharoje buvo 50 prekybos aikščių. Viena judriausių ir centrinių aikščių – Liabi Chauzas. Pavadinimą ji gavo nuo didelio vandens baseino – “chauzo”. Jis (baseinas) yra apie 42 metrų ilgio, 36 metrų pločio ir 5 metrų gylio. Šiame baseine yra akmeniniai laiptai, kurie eina beveik iki pat dugno. Aikštė iš visų pusių apstatyta architektūros paminklais. Niūrius reginius įsivaizduojame žiūrėdami į Divan Begio mečetę ir medresę, Ir Nazar Ilčį ir Kukeldašą. Šimtamečių medžių, juosiančių baseiną, paunksnėje gausu čaichanų ir ašchanų – vienos gali išgerti pialą kokčiajus (“žalios arbatos”), kitose – užkasti. Taip ir kviečia užteiti kepinamos mėsos ir šašlyko kvapas.

Pagaliau atėjo laikas atsisveikinti su nuostabiąja Bucharą, kur senovėje buvo garsi Sogdos valstybė, kur žygiavo Čingischano, Aleksandro Makedoniečio (Iskanderio) bei žiauriojo Timūro armijos, kur gimė ir užaugo žymus X-XI amžių chemikas, matematikas, gydytojas ir poetas Abu ‘Ali al-Husayan ibn ‘Abd Allah ibn Sina (Avicena).

6 kankinančios valandos įkaitusiam ir tvankiam vagone mus gerokai išvargino, tačiau magiškas žodis – namai (t.y. mūsų stovyklavietė) suteikė mums naujų jėgų.

Greitai prabėgo rugpjūtis ir mūsų stovykla buvo uždaryta. Būrys išvyko traukiniu namo, o aš nutariau grįždamas namo pakeliauti pagal pietinę Sovietų Sąjungos sieną.

Rugpjūčio 27. 9:15 val. lėktuvu AN-2 išskridau iš Gaurdako į Kerkį. Tą pačią dieną 12:25 val. lėktuvu IL-18 palikau Kerkį ir po pietų nusileidau Aščabade, kur apžiūrėjau miestą ir nuvykau prie Karakumų kanalo.

Rugpjūčio 28. Išvykau traukiniu į Krasnovodską.

Rugpjūčio 29. 13:30 val. išplaukiau keltu per Kaspijos jūrą į Baku. Toliau per Tbilisį, Gagrų ir Adlerį rugsėjo 3 dieną pasiekiau Kauną.

Slidžių žygis Karpatuose

1972
ĮSPŪDŽIAI

II sud./kat. slidžių žygiui Karpatuose (vasario 1-14) vadovavo Marijus Daukantas. Dalyviai: Dalia Bartininkaitė, Alvydas Markauskas, Stasys Pateckas, Donatas Samėnas, Edmundas Tradišauskas, Rita Vaičiūnaitė, Norbertas ... ir aš. Viso 9 žmonės. Slidėmis nuėjome 180 km. Maršrutas prasidėjo Jasinos gyvenvietėje.

Pirmąją dieną išėjome Bliznicos viršūnės (+1883 m) kryptimi. Netoli viršūnės, nuo 'prieglobsčio' pasukome atgal į Jasinia.

Sekančią dieną pakeleivinėmis mašinomis nuvažiavome į Rachovą, iš kur norėjome slidėmis eiti Goverlos kryptimi. Tačiau netrukus prasidėjo pasienio zona ir mes vėl turėjome grįžti Jasinia.

Dar kitą dieną mes iš Jasinos, perėję geležinkelį, pasukome Petroso viršūnės (+2020 m) kryptimi. Praėję didelį atstumą ir įveikę Petroso viršūnę, mes nusileidome į miško zoną, tačiau sutemo ir mes negalėjome rasti medžiotojų trobelės. Palapinių mes visai neturėjome. Miške mes praradome reikiamą kryptį ir teko miegoti ant sniego aplink laužą.

Atsibudę ketvirtąją žygio dieną, mes netoliese slėnyje išvydome mūsų ieškotąją trobelę. Pasiekę ją, mes paliekame joje kuprines ir einame Goverlos (+2061 m) šturmuoti. Viršūnę įveikiame sėkmingai ir grįžtame į trobelę. Abi šios viršūnės žiemos sąlygomis yra 1B sud./kat.

Penktąją dieną mes vėlai vakare pasiekiamo Jasinia, o šeštąją – ilsimės. Visas šešias dienas oras buvo puikus ir saulėtas. Kalnuose temperatūra neigiama, naktį -15° C. Slėniuose šiek tiek virš nulio.

Septintąją – dvyliktąją dienas keliavome maršrutu: Jasinia – Ustj Čiorna – Mežgorjė. Mežgorjėje mes baigėme maršrutą. Vienuolikąją dieną aplankėme Sineviro ežerą, kuris nepaliko mums jokio įspūdžio. Nepanašus jis į "perlą", nei į "Karpatų perlą", kaip jį vadina.

Kalnų žygis Centriniam Kaukaze

1972

DIENORAŠTIS

I sud./kat. kalnų žygis Gvandros rajone, Kubanės aukštupyje. Dalyviai – 4: Marijus Daukantas, Stasys Pateckas, Julius Streikus ir aš. Vadovo nėra. Vadovaujamės vyraujančia nuomone.

Rugpjūčio 2. 13:48 val. išvažiuojame traukiniu № 112 (Kaliningradas – Charkovas) iš Kauno.

Rugpjūčio 3. 14:30 val. atvažiuojame į Charkovą. 17:00 val. išvažiuojame traukiniu № 37 (Minskas – Sočis) iš Charkovo.

Rugpjūčio 4. 15:00 val. atvažiuojame į Sočį. Tai 140 km nusitęsusio kurortinio rajono centras, įsikūręs subtropinėje juostoje. Vienoje pusėje – jūra, kitoje – dviejų kilometrų aukščio dantyta kalnų siena. Visa tai ir suteikė Sočio kurortui pasaulinę šlovę. 18:50 val. išvažiuojame elektrotraukiniu į Gagrą, kurią pasiekėme 20:39 val. Abchazija mus pasitiko tamsoje. Geležinkelio stotyje ėmėme klausinėti, kur mes galėtume, pasistatę palapinę, pernaktoti. Abchazai mielai mums patarinėjo, tačiau eidami jų nurodyta kryptimi, mes pagaliau išėjome į paplūdimį pačiame miesto centre. Kelionės nuvarginti, mes neturėjome noro tamsoje ieškoti kokios nors giraitės ir nusprendėme nakvoti ant pakrantės smėlio.

Rugpjūčio 5. Praleidę nuostabią naktį miegmaišiuose po atviru dangumi, anksti rytą buvome prižadinti žmonių balsų ir kitokio triukšmo. Pasirodo, mūsų kuprinės, o tuo labiau mes patys sukėlėme didelį susidomėjimą poilsiautojų tarpe, ir jie, sustoję netoliese, gyvai mus aptarinėjo. Mes, suprantama, greit iššokome iš savo maišų ir, susikrovę kuprines, patraukėme į kitą miesto pakraštį. Šį šeštadienį paskyrėme Ricos ežerui. Išvykstame 9:00 val. Turime nuvažiuoti 39 km Bzybės, Gegos ir Jupšaros upių tarpekliais. Vietomis gilaus Bzybės kanjono kabančiose uolose iškirsti tuneliai – kitu keliu nepravažiuosi. Bzybės tarpeklyje, maždaug pusiaukelėje, sustojome apžiūrėti unikalaus karstinės kilmės Žydrojo ežeriuko. Jis toks mažas, kad uola, iškilusi virš jo, beveik visą užstoja iš viršaus. Ežero vanduo ryškiai žydros spalvos, ir, sako, kad nepatamsėja net blogiausiu oru. Giliausia vieta 23 metrai.

Ir štai 10:30 val., įveikę 950 m aukščio skirtumą, pagaliau išsvystame legendinę Ricą. Sakoma, kad tai vienas gražiausių Kaukazo ežerų. Jo tamsiai žalias vanduo, didžiulės uolos, nusileidžiančios tiesiai į vandenį, krantai, apaugę turtinga augmenija, palieka mums neužmirštamą įspūdį. 13:00 – 14:00 val. vykstame atgal į Gagrą. Sumokėjome po 2,- rub. už ekskursiją.

16:33 val. elektrotraukiniu “zuikiais” važiuojame į Abchazijos sostinę Suchumį. Traukinyje sumokėjome baudą po 0,75 rub. už bilietų neturėjimą. Suchumyje, papildę maisto atsargas, 20:00 val. sėdame į troleibusą ir pajudame į pietus. Pro langus matome eukaliptų, lauro giraites, mandarinų, apelsinų, citrinų plantacijas. Tai paskutinis mūsų žvilgsnis į Užkaukazės subtropikus. Už Kelasurio gyvenvietės pakeleivine mašina privažiuojame Mačiaros upės žiotis. Kiek paėję dešiniuju upės krantu aukštyn, apsistojame nakvynei netoli Mačiaros kanjono, “Suchumio karo kelyje”.

Rugpjūčio 6 (sekmadienis). 9:00 val. pakeleivine mašina nuvažiuojame 12 km, su sekancia dar 5 km. Po to miškavežiu mus pasiveja draugai, su kuriais tęsiame kelionę ta pačia mašina. Pravažiuojame stambiausią pakelės gyvenvietę Cebeldą, kurioje yra restoranas, parduotuvė. Nuo Cebeldos važiuojame Kodoro upės slėniu iki 82 km. Vairuotojas paprašė pinigų, kurių mes, aišku, nedavėme. 1 km paėjus, sustabdome reisinių autobusą, kuris mus nuvežė iki Gvandros gyvenvietės. Nuo čia mes klaidingai pasukame į dešinią kelią Gvandros upės kanjone ir, praėję 2 km, randame miško darbininkus. Turime grįžti atgal ir nuo Gvandros pasukame reikiama kryptimi Klyčiaus upės tarpekliu. Likus 1 km iki “Pietinio prieglobsčio”

mus pasiveja sunkvežimis ir nuveža likusią kelio atkarpėlę. Priešingoje negu “Pietinis prieglobstis” upės pusėje įsirengiame stovyklą ir einame į ‘prieglobstį’ išsiaiškinti tolimesnio maršruto sąlygas ir nusiųsti draugams į Suchumį ir Terskolą laiškus, kad “Vienuolikos prieglobstyje” būsime pirmadienį.

Rugpjūčio 7. Pajudėjome 9:30 val., išėjome Klyčiaus upės tarpekliu, pakeliui sutikdami begales krioklių. Pasiekę Kluchoro ir Nacharo upių santaką (nuo čia prasideda Klyčiaus upė) ir Nacharo upės pakrante palipę iki krioklio, 13:30 val. sustojome pietų.

14:30 val. pradėjome Nacharo perėjos (IA sud./kat.) šturmą. Pakeliui į perėją pasitaikė daug upelių. Netoli perėjos nėra jokio vandens, šlaitas sniegu nepadengtas. Ant perėjos buvome 18:00 val. Ten stovi obeliskas ir du paminklai žuvusių karių atminimui. Nuo perėjos (+2885 m) leidžiamės iki dešiniojo ežero vieną valandą. Besileidžiant puola daug uodų. Apie 20:00 val. sustojame nakvynei. Miško riba dar tolokai.

Rugpjūčio 8. Atsikėlėme 5:20 val. vietos laiku (lygus Maskvos laikui). Nevirę pusryčių, 6:10 val. tęsėme nusileidimą.

11:00 val. pasiekėme “Mineralinius šaltinius” – ‘narzano’ ir ‘boržomio’ versmes. Praleidę ten valandą, 12:00 val. išėjome žemyn Nacharo ir Gandarajaus santakos link. Nuo čia upė vadinasi Učkulanu. Kairiajame Gandarajaus upės krante įsikūręs ‘XX-is kalnų turistų sąskrydis’. Gavę menką informaciją, paėję apie 1 km Gandarajaus tarpekliu aukštyn, 14:30 val. sustojome virti pietų. Per pietus pastebėjau, pradėdant nuplyšti dešiniojo bato puspadį. 16:35 val. gavę išsamią informaciją “Krasnaja Poliana” stovykloje, išėjome kairiuoju Gandarajaus upės krantu į viršų iki tilto į dešinią krantą ir tuojau pasukome 50 m atgal dešiniuoju krantu iki dešiniojo intako. Takeliu kilome link perėjos. 18:35 val. sustojome nakvynei virš miško ribos. Už 200 m – čabano⁶ stovykla ir avių otara⁷. Nuo Gandarajaus upės prie mūsų ‘prisikniedijo’ didelis šuo, kurį mes praminėme Narzanu.

Rugpjūčio 9. Pas čabaną atsigėrę airano⁸ ir gavę sūrį mainais už prožektorių, 8:00 val. išėjome link Džalpakolo perėjos. Įveikę gana daug staigių pakilimų, 13:30 val. sustojome pietų. 14:10 val. vėl pajudėjome aukštyn. Netoli perėjos pasukome link kairėje esančio staus akmenų skardžio. Už jo 16:20 val. pasiekėme perėją, kuri pasirodė besanti IB sud./kat. Bieliajevo perėja (+3057 m). Ant perėjos nuėmėme “Uzunkolo” alpinistų stovyklos pradėdantiųjų alpinistų grupės raštelį. Už perėjos – didelis ledynas. 17:00 val. aš ir Julius Streikus, susirišę virve, leidžiamės žemyn ištirti ledyno įveikiamumą. Pas mane kirvis, pas Streikų lazda. Paėjęs apie 70 metrų, aš, pamatęs užsnigtą plyšį, bandau per jį šokti, bet plyšys pasirodė apie 1,5 m pločio ir aš į jį įkrentu. Tik rankos sulaiko mane, bet pats esu plyšyje. Gylis apie 6 metrai. Julius ištempia virvę ir aš atbulas iššliaužiu iš plyšio. Nusileidę dar žemiau ir pamatę, kad nusileidimas su mūsų turimomis priemonėmis įmanomas, grįžtame atgal ir 17:00 val. organizuojame nusileidimą. Sunkiausia buvo virve nutempti žemyn Narzaną, kuris neįpratęs būti pririštas. Nusileidę kelis šimtus metrų, lygioje aikštelėje, viršutinėje subalpinių pievų riboje, apie 18:30 val. sustojame nakvynei. Nors dangus giedras, 23:30 val. pradėjo kristi stipri kruša, kurios dalis greitai ištirpo. Žemiau mūsų, tarpeklyje matosi gausi perkūnija. Narzanas visą naktį lojo. Mūsų palapinė, būdama žemesnėje vietoje, greitai buvo apsemta. Miegojome vandenyje, nes nebeliko, kas daryti.

Rugpjūčio 10 (ketvirtadienis). Atsibudome 5:30 val. vandenyje. Maistas, kuris buvo paliktas lauke, beveik visai žuvo. Mes kiaurai permirkę. Dabar lyja. Susikrauname daiktus ir 6:30 val. nevalgę išeiname žemyn. 8:10 val. nusileidimą baigėme ir pasiekėme Mardos upę. Eidami pagal ją žemyn, 9:30 val. sustojame kairiajame krante išsidžiovinti ir valgyt išsivirti. Apie 14:00 val. pajudame ir 15:00 val. pasiekiamo Uzunkolo tarpeklių, kurio pradžioje yra alpinistų stovykla, kurioje sutikę vilniečius alpinistus (tame tarpe ir Jurgelionį), gauname pusėtiną informaciją. Išėję, netrukus prieiname Ulukamo upę ir pradėdame keltis

⁶ Čabanas – rus. = aviganis.

⁷ Otara – rus. = banba.

⁸ Airanas – rus., tarmiškai = raugintas pienas.

aukštyn dešiniu juoju jos krantu link Chotiutau perėjos. Nuėję nuo santakos apie 10 km, 18:30 val. sustojame nakvynei. Ulukamo tarpeklis labai vaizdingas.

Rugpjūčio 11 (penktadienis). Atsikėlėme 7:20 val. Naktį lijo, todėl daug sugaištame kurdami laužą. Pro mus į viršų praeina 3 žmonių (“laukinių” leningradiečių) grupė ir didelė maskviečių grupė. Mes išeiname 10:00 val. 12:00 val. prieiname košą⁹, kur už 0,50 rub. išgeriame pusę puodo airano. Nuo košo matyti maža Elbruso dalelytė. Tuoj už košo kairėje pusėje prasideda kanjonas, kurio dugnu teka upė. Mes keliamės kairiuoju upės krantu virš kanjono. 13:30 val. sustojame pietų. Anos dvi grupės, mūsų aplenktos, liko apačioje. 15:35 val. išėjome aukštyn. 16:00 val., užklupus lietui, perėjos prieigoje sustojome nakvynei. Čia radome dvi grupes: viena iš 2 žmonių, antra – 5 žmonių. Pamatėme nuo perėjos besileidžiančią 26 žmonių grupę, kuri irgi sustojo nakvynei. Po to atvyko dar 2 didelės grupės iš apačios. Malkų nėra. Augmenija – žolė. Čabanas, ganęs avių otarą, nurodė, kad iki Terskolo, keliaujant “be bobų” yra 6 valandos kelio. Į Elbrusą liti nepatarė, nes daug šviežio sniego.

Rugpjūčio 12 (šeštadienis). 7:45 val. išėjome kartu su 4 kazaniečiais iš alpinistų stovyklos. 9:15 val. priėjome sniegą. Visos grupės eina aukščiau mūsų, tik 3 leningradiečiai liko žemiau. Praėjo trumpas lietus. Dangus apsiniaukęs. Elbruso nei vakar, nei šiandien nesimato. IB sud./kat. Chotiutau perėją (+3.548 m) pasiekėme 10:25 val., o 10:35 val. nuo perėjos pajudėjome žemyn Didžiuoju Azau ledynu. 11:15 val. sustojome poilsiui. Per ledyną teka gausybė upeliūkščių. 11:25 val. vėl judame žemyn, bet netrukus prieiname ledokritį ir daugybę plačių ir gilių plyšių. Turime pasukti atgal. Ledyną perėjome kairiuoju pakraščiu. Netoli Mažojo Azau ledyno apačios radome 2 ledyno ežeriukus su plaukiojančiomis lytimis. Juos apėjome iš dešinės. Žemiau ežerų ledynas baigiasi ir prasideda status, nedaug akmenuotas šlaitas su uolomis. Iš ledyno išėjome 13:05 val. (leduėjome 2,5 valandos), o prie lyno kelio nusileidome 14:00 val., kur eilėje laukėme iki 16:00 val. 16:15 val. jau buvome apačioje. Pastatėme palapinę ir nutarėme laukti draugų.

Rugpjūčio 13 (sekmadienis). Apžiūrėjome Terskolą. Pabuvojome prie Čegeto kalno. Laukėme draugų. Vakare norėjome parduoti Narzaną, bet niekas nepirko. Po to nuėjome į “Mingitau” kavinę, kur trise išgėrėme butelį sauso vyną ir slyvų sulčių bei suvalgėme po šnicelį.

Rugpjūčio 14. Ryte nusipirkome emblemų, žemėlapių. Nuėjome į paštą, kur nuo draugų laiško neradome. 11:00 val. nusprendėme, pasikėlę lyno keliu, eiti į “Vienuolikos prieglobstį”, bet nuėję iki lyno kelio, radome didelę eilę, o rytoj išėiginė. Todėl nusprendėme skirstytis. 13:00 val. išsiskyrėme prie pašto. Marius su Julium išėjo link Bečo perėjos, ketindami pereiti į Ingurio slėnį. Aš su Stasiu, paėję iki posūkio į Čegeto kalną, sustabdėme pakeleivinę mašiną ir išvykome namų link. Kelionė buvo baigta. Jos aprašymą 1972-10-04 išspausdino KPI laikraštis “Už tarybinį mokslą” mano straipsnyje “Prie Elbruso”. Nakvynei sustojome 23 km už Baksano apie 21:00 val. Pavalgę lašinių, miegmaišiuose atsigulėme ant žemės po medžiais. Lietaus naktį nebuvo.

Rugpjūčio 15. Atsikėlėme 5:30 val., o 6:10 val. išėjome į plentą. 6:30 val. sustabdėme mašiną, kuri mus nuvežė iki plento į Rostovą-prie-Dono (3 km nuo Piatigorsko). Likusį iki Piatigorsko atstumą nuėjome pėsti. 8:00 val. buvome mieste. Geležinkelio stotyje padėję daiktus į saugojimo kamerą, išėjome apžiūrėti miestą. Po pietų stotyje bandėme užkomposteruoti savo turistinį lapą, bet kasininkė atsisakė. 22:50 val. išvažiavome traukiniu № 191 (Kislovodskas – Charkovas).

Rugpjūčio 16. 21:00 val. atvažiavome į Charkovą. Bilietu užkomposteruoti nepavyko nei į Rygos, nei į Kaliningrado traukinį.

Rugpjūčio 17. 1:29 val., tamsoje nepastebėjusi nekomposteruotų bilietų, vagono palydovė įleido mus į traukinį № 111 (Charkovas – Kaliningradas) ir mes išvažiavome.

Rugpjūčio 18. 2:10 val. išlipome Kaune.

⁹ Košas – rus., tarmiškai = vasarinė klajoklių kibitka (vasaros būstas)

Prie Elbruso

1972

APYBRAIŽA

“Už tarybinį mokslą”, 1972-10-04, Nr. 31 (960), Kaunas

RYTOJ, rugpjūčio 6 dieną, mes keturi KPI “Žilvino” sekcijos turistai, pradėsime aštuonių dienų pirmos sudėtingumo kategorijos kalnų turistinį žygį. Mums reikia įveikti 220 km, iš kurių 130 km – pėsčiomis.

Pirmadienio rytą pakilimą pradėdame iš karto. Takas, kurio mes prisilaikome, eina tarpeklio šlaitais. Pakeliui įveikiame keletą krioklių. Netrukus pasiekiame 1900 m aukštį, kur baigiasi miško zona. Toliau einame alpinėmis pievomis. Pagaliau ir pirmąjį sniegą priėjome. Dar už kilometro Marius, eidamas priekyje, pastebi sniego tiltą per upę. Sniego ir firno storis siekia apie 3 metrus, todėl perėjome sėkmingai. Prieš pietus prieiname pagrindinį Kaukazo kalnagūbrį ir išvystame Nacharo perėją, kurią turime įveikti. Dar šiek tiek pakilę, prieiname košą, kur draugiškas čabanas abchazas vaišina mus gaiviu airanu. Nuo čia regime didingą Nacharo krioklio vaizdą, prie kurio vėliau sustosime pietauti. Po pietų, perlipę krioklį, kylame į perėją. Lipimas sunkus. Labai trūksta deguonies – juk mes dar nesiaklimatizavome. IA sunkumo kategorijos 2885 m aukščio Nacharo perėja įveikta, ir mes susėdame ant akmenų paskutinį kartą pasigrožėti Abchazija. Ant perėjos stovi paminklas žuvusiems Didžiojo Tėvynės karo dalyviams. Čia vyko stambūs mūšiai su fašistine “Edelveiso” divizija.

Kitoje perėjos pusėje Karačiajevo-Čerkesija. Apačioje tyvuliuoja puikus žalios spalvos ežeras. Leidžiamės žemyn judančiais akmenimis skardžiais. Nusileidę iki ežero, matome iš jo ištekantį krioklį. Žemiau krioklio prasideda žolė. Tuo pačiu momentu mus užpuola tūkstančiai uodų. Kuo skubiausiai kuriame laužą tiesiog ant drėgnos, įmirkusios žemės, pastoviai puolant uodams.

Dėl šių priežasčių antradienį keliamės anksti ir jau 5 val. keliaujame žemyn Macharo tarpekliu. Prieiname mineralinius šaltinius. Čia iš žemės trykšta boržomio ir dviejų rūšių narzano versmės. Paragavę, vieningai nutariame, kad tokio stipraus mineralinio vandens iki šiol niekas iš mūsų nėra gėręs. Viena karačiajų šeima, pastačiusi dvi pašiūres, įrengė narzano pirtį, kur už tam tikrą mokestį gali išsimaudyti mineraliniame vandenyje. Mes noriai pasinaudojame jų paslaugomis. Toliau leidžiamės iki Učkulano upės. Čia randame kalnų turistų sąskrydį, kur praleidžiame keletą valandų, rinkdami mums reikalingą informaciją.

Nusileidę nuo Nacharo perėjos, mes atsidūrėme Kubanės aukštupio baseine. Mūsų tikslas – pereiti šį baseiną skersai, lygiagrečiai Pagrindiniam Kaukazo kalnagūbriui nuo Dauto kalnagūbrio iki Elbruso.

KUBANĖS baseino rajonas iš visų pusių apsuptas aukštų kalnų. Tai labai sauso atšiauraus klimato, skurdžios augmenijos kraštas. Tolesniame mūsų kelyje – tik žolė ir akmenys, o aukščiau pakilus – ledynai. Tačiau saulė taip kaitino, kad, atrodo, jog patekome į bevandenę stepę. Arčiau Pagrindinio Kaukazo kalnagūbrio gamta daug turtingesnė. Aplamai mūsų kelyje buvo gausu ežerų, krioklių, mineralinių versmių. Pailsėję traukiame aukštyn Gondorajaus slėniu. Perėję tiltelį per Gondorajų ir pradėję pakilimą Džalpakolo tarpekliu, netrukus sustojame nakvynei.

Einame sparčiai, kol baigiasi alpinės pievos. Toliau didžiulis akmenų laukas. Sunkiai įveikę stačius akmeninius šlaitus, pasiekiame tarpeklio pabaigą. Perėję nedidelį sniegyną, apsupti debesų ir palydimi ledų krušos, užlipame į IB kategorijos Bieliajevo perėją, esančią 3057 metrų aukštyje. Kadangi oras pablogėjo, ir mes iš anksto nežinojome nusileidimo trasos, Julius ir aš leidžiamės uolomis ant žemiau gulinčio ledyno ir be kuprinių eidami bandome surasti kelią. Ledynas buvo neseniai apsnigtas ir atrodo gana lygus. Mes

nesirinkdami kelio imame leisti tiesiai žemyn. Staiga aš, eidamas priekyje, pasijuntu iki kaklo sniege. Tik po kelių sekundžių suprantu įkritęs į ledo plyšį. Laimei, plyšys ne per daug platus, nes aš spėjau užsilaikyti už jo kraštų išskėstomis rankomis. Kelią nelaimei užkirto Julius, kurio sumanumo dėka buvau virve ištrauktas. Toliau mes einame atsargiau ir greitai surandame saugų nusileidimą. Žemyn leidžiamės susirišę virve. Sėkmingai nusileidę nuo ledyno, alpinių pievų zonoje randame plačią terasą su ežeru ir kriekliu netoli stačios uolų sienos.

Pavalgę skanią vakarienę, mes anksti sugulame miegoti. Tačiau dar prieš pusiaunaktį mane pažadina neįprasti garsai. Julius su Stasiu garsiai plūstasi, o nepaprastai stipri ledų kruša akompanuoja jiems. Pasirodo, per vieną valandą prikrito 5 cm ledų, kurie apie palapinę ištirpo ir ją apsėmė. Išlindęs laukan matau nuostabų reginį: po mūsų kojomis Mordy upės tarpeklyje siautėja žaibai ir perkūnija. Belieka lįsti atgal į palapinę ir ryto laukti vandenyje.. Tačiau mūsų kantrybė trūko, ir 5 val. ryto, šlapi ir nevalgę, lyjant jau negausiam lietui, pradedame tolimesnį nusileidimą.

Taip prasidėjo ketvirtadienis. 10 val. sustojame išsidžiovinti prie Mordy upės.

Prieš pietus mūsų dar laukia malonus susitikimas. Baigę džiovintis, pasiekiamo Kičkinekolo upės žiotis, kur 2100 m aukštyje įsikūrus “UZUN-KOLO” alpinistų stovykla. Stovykloje randame grupę vilniečių alpinistų, besiruošiančių Užbos šturmui. Po neilgo pokalbio su tautiečiais skubame toliau pagal Uzun-kolo upę (karačijiečių – “Ilgas tarpeklys”). Nusileidę iki 1680 metrų, vėl pradedame pakilimą Ulu-Kamo (“Didelės upės”) tarpekliu. Krantai apaugę pušų mišku. Kairėje puikuojasi Ulak-Kajos (“Ožiukų uolos”) pilko marmuro uolos. Tarpeklys tuojau staigiai susiaurėja, pereidamas į kanjoną, kurio dugnu suspaustas triukšmauja ir riaumoja nesutramdomas Ulu-Kamas. Putodamas pasiutusiu greičiu lekia žemyn galingas srautas, vaitoja ir, atrodo, lyg kažkaip klaikiai kauktų. Ardomąjį darbą upė atlieka tavo akyse ir tu nustoji abejoti, ar galėjo pati upė išsikirsti uoloje tokį kanjoną. Nakvojame 1800 m aukštyje prie Čirikolo žiočių.

Penktadienis mums bus tik pasiruošimas prieš baigiamąjį žygio etapą. Visą dieną einame Ulu-Kamo upės slėniu. 12 val. prieiname košą, nuo kurio pirmą kartą išvystame vieną iš Elbruso viršūnių. Daugiau mes jų nematysime, nes visą laiką jas gaubs debesys.

Netrukus už košo upė daro posūkį į kairę ir teka visai nepraeinamu slenkstėtu kanjonu. Mes kanjoną įveikiame per viršų. Nuo jo viršaus atsiveria nuostabus viso Elbruso masyvo ir aplinkinių viršūnių vaizdas.

16 val. sustojame nakvoti Elbruso ir Kiukiurtliu (“Sieros kalnas”) papėdėje. Rytoj laukia sudėtingas perėjimas Elbruso šlaitais į Kabardino-Balkarijos ATSR.

Be mūsų, keturių kauniečių, tą popietę atvyko dar 4 grupės, ketinančios sekančią dieną eiti perėjos link.

ŠEŠTADIENIO rytą vyrauja šventinė nuotaika. Šiandien mes turime vėl grįžti į civilizuotą pasaulį. 7 val. ryto kartu su keturiais alpinistais iš Kazanės pajudame aukštyn. Debesys nežada nieko gero – jie visą laiką apgaubę perėją ir Elbruso viršūnę. 9 val. prieiname sniego ribą. Toliau prasideda ypač sunkus kelio etapas stačiais uolų ir sniego šlaitais. Situaciją blogina gausus lietus. Pagaliau mes pasiekiamo 3548 m aukščio Cho-Tiu-Tau perėją. Išvertus į lietuvių kalbą – tai “kalnas, per kurį ėjo abchazai”. Nors ant perėjos ūžia smarkūs vėjai, tačiau pasirodžiusi saulė nors trumpam pradžiugina mus. Ji tartum sveikina mus, įžengusius į Balkarijos žemę.

Nuo perėjos atsiveria grandiozinė panorama. Jos centre – gigantiškas Elbruso masyvas, iki kurio viršūnės nuo čia tik 8 valandos kelio. Panoramos didingumą žymiai sustiprina kitos Pagrindinio Kaukazo kalnagūbrio viršūnės; tai Donguz-Orun, Šchelda, Užba ir kitos.

Paėję kiek į šoną, randame fašistinių blindazų liekanas. Juk 1942 metų vasarą fašistinė armija užėmė Cho-Tiu-Tau, Čiper-Azau perėjas, užlipo į Elbrusą, grasindama įsiveržti į Užkaukazę.

Nuo 1942 metų rugpjūčio iki 1943 metų sausio tarybiniai kariai čia kovojo prieš rinktinius vokiečių alpinistų dalinius. Sunkiausiomis aukštikalnių, šalčio sąlygomis kovojo mūsų kariai ir atmušė priešą kariuomenę.

NUSILEIDIMAS prasideda per sniego plynaukštę. Skaisti saulė ir labai baltas sniegas priverčia mus užsidėti akinius. Tuoj prasideda firmas, o netrukus nusileidžiame ant Didžiojo Azau (“Tarpeklis, kuriame mažai vaikšto”) ledyno, kurį turėsime pereiti skersai. Tai vienas iš 54 ledynų, besileidžiančių Elbruso šlaitais. Ledo storis vietomis siekia 100 metrų. Bendras apledėjimo plotas apima 134 kvadratiniai kilometrai. Pradžioje eiti patogiu: nedidelis nuolydis ir plikas ledas nesudaro jokių kliūčių. Maždaug kas pora metrų teka begalė vandens srovelių. Vėliau jos susijungs į platesnius srautus, kurie apačioje virs plačia Baksano upe.

Tolimesnis kelias per ledyną pasirodo sunkus ir sudėtingas. Ledo plyšius sutinkame kas 10 – 15 metrų; jų plotis siekia kelis metrus. Tiesa, nei vienas plyšys neina skersai viso ledyno nuo vieno krašto iki kito. Tačiau tai vis tiek labai sulėtina mūsų judėjimą. Lygios, stačios plyšių sienos žiba žydrai žalia spalva iki 15 – 20 metrų gylio. Dar toliau randame keletą ledo šulinių sraigto formos, į kuriuos suteka vandens srautai.

Ne visai teisingai pasirinkę kryptį, mes patekome ant ledokričio viršutinio krašto. Toliau eiti beprasmiška. Net Kazanės alpinistai nerizikuoja leisti ledokričiu. Turime sukti atgal ir ieškoti kito praėjimo.

Po dviejų valandų žygio per ledyną, mes pagaliau peršokame paskutinį 2 metrų pločio plyšį ir nusileidžiame ant morenos.

Priėję Mažąjį Azau ledyną, net sustojame iš nustebimo. Prieš mus – nepakartojamas reginys. Netoli ledyno apačios, prie pat ledokričio tyvuliavo 2 nedidukai ežeriukai, o viename iš jų matome lyg gulbes plaukiojančius tris aisbergus. Pasigrožę šiuo nuostabiu vaizdu, apatine ledyno morena nusileidžiame iki 2950 m aukštyje esančio Senojo Akiračio. Iš jo žemyn leidžiamės lyno keliu į Azau laukymę. Joje matome didelį ištaigingą viešbutį “Azau”. 3 km žemiau prie Baksano upės įsikūrus Terskolo gyvenvietė. Netoli jos lyno keliu pasikeliame į Čegeto kalną, kurio viršuje stovi aukštikalnių kavinė “Ai” (“Mėnulis”). Iš čia paskutinį kartą pasigrožę aplinkinių rajonų panorama, Baksano slėniu tolstame nuo kalnų.

Pėsčiųjų žygis Latvijoje

1972

DIENORAŠTIS

I sud./kat. pėsčiųjų žygio vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Vilius Balčiūnas, Dalia Bartininkaitė, Juozas Braidokas, Kazys Damulevičius, Aldona Džereckaitė, Rimantas Jarockas, Birutė Mendelytė, Giedrė Povilaitytė, Jonas Sabaitis, Irena Tallat-Kelpšaitė, Violeta Tradišauskaitė, Edmundas Tradišauskas, Rita Vaičiūnaitė.

Lapkričio 5 (I-ji žygio diena). Iš Kauno į Rygą atvykome traukiniu.

Pasiekėme Gaujos upę. Nors buvo gilus ruduo, tačiau grožio Gaujai užtenka. Gražūs, statūs krantai, tankūs paupio miškai, daugybė architektūrinių ir archeologinių paminklų vilioja kiekvieną turistą. Žygį pradėdame nuo “Gaujos žvėrininkystės ūkio”. Persikėlę per Lorupės upę, pasiekėme Siguldą. Nueita 10 km.

Lapkričio 6 (II-ji žygio diena). Apžiūrime Siguldą. Tai viena gražiausių vietų Latvijoje. Nuostabūs vaizdai atsiveria nuo 80 m aukščio kalno “Gleznotaju krauja”. Tolumoje matosi Turaidos pilis. Pakeliui į ją aplankome raudoname smiltainyje vandens išplautas grotas “Gutmana ala” ir “Revoliucijas ala”. Netoli nuo Turaidos pilies auga šimtametė liepa, prie kurios, pagal padavimą, palaidota mergaitė Marija, vėliau praminta “Turaidos Rože”. Legenda pasakoja apie jos meilę sodininkui. Jų vestuvių dieną svetimšalis karininkas apgaule išviliojo ją į pasimatymą. Tačiau Marija pasirenka mirtį, likdama ištikima savo meilei.

Nuo Siguldos iki Krimuldos einame dešiniuoju upės krantu pasroviui; ten lynu keliu persikeliame per Gaują ir kairiuoju upės krantu tęsiame žygį prieš srovę. Tuoju už miesto teko nusileisti į karstinės kilmės tarpekį “Kraukliu aiza”; netoliese randame grotą “Petera ala”. Cukainių gyvenvietės apylinkėse nakvojame. Nueita 17 km.

Lapkričio 7 (III-ji žygio diena). Ryte apžiūrėjome grotą “Dagnes ala”. Į Gaują įteka daugybė didelių ir mažų upelių. Mes juos įveikdavome įvairiausiais būdais. Neblogą įspūdį grupei paliko persikėlimas per Ligatnės upę, tačiau niekas net nesvajojė, kad už kelių dienų teks sukaupti visą ryžtą, įveikiant daug sraunesnes upes. Kitame Gaujos krante puikuoja raudonspalviai skardžiai: “Launagu” (1 km ilgio), “Gudu klintis” (50 m aukščio), “Naru klintis” (‘uola – undinė’), “Kartinas jiezis”. Seniai svajojome pamatyti Amatos upę, vieną iš daugelio Gaujos intakų. Tai vienintelė upė Pabaltijyje, turinti kalnų upės charakterį. Vėlai vakare stovyklą įsikuriame 6 km nuo Gaujos, kairiajame Amatos upės krante. Nueita 22 km.

Lapkričio 8 (IV-ji žygio diena). Tik rytą atsikėlę, pastebėjome, kad esame didelės uolos papėdėje. Tai – “Zvartas jiezis” – 45 m aukščio raudona uola. Dešiniuoju Amatos krantu, “kirsdami kampa”, vėl grįžtame prie Gaujos. Keliamės per Simtupės upę. Praėję pro tiltą per Gaują, ties Cėsiu įsirengiame stovyklą. Nueita 17 km.

Lapkričio 9 (V-ji žygio diena). Apžiūrėję Cėsi, keliaujame iki Raunos upės (14 km).

Lapkričio 10 (VI-ji žygio diena). Persikeliame per Raunos upę. Priėję Liepos gyvenvietę, aplankome grotas: “Ellite” ir “Liela Ellite”. Toliau Lodės gyvenvietė, o Valmieroje – žygio pabaiga. 26 km.

Lapkričio 11. Grįžtame traukiniu į Rygą, o po to į Kauną. Pėsčiomis įveikėme 106 km.

Ekspedicija Kryme

1973
ĮSPŪDŽIAI

Ekspedicijos vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Vilius Balčiūnas, Gražina Gudaitytė, Faustas Keršys, Birutė Mendelytė, Albina Rugieniūtė, Jonas Sabaitis, Pranas Statulevičius ir Edmundas Tradišauskas.

Vasario 16 išvykome į Simferopolį traukiniu be bilietai. Naktį buvome pažadinti kontrolieriaus ir turėjome sumokėti už važiavimą nuo Vilniaus iki Simferopolio. Baudą mokėti mes atsisakėme, todėl kiekvienam iš mūsų buvo surašytas “Nutarimas”, kurio kopijas gavome į rankas. Toliau keliavome sėkmingai.

Neužgaišdami Simferopolyje, vykstame į Kyzyl Kobą. 20 km nuo Simferopolio Aluštos kryptimi yra Sorokino kaimas, nuo kurio sukame į kairę, į Krasnopeščernoje kaimą. Už kaimo, eidami vis tuo pačiu keliu, prieiname krioklį, virš kurio matosi 12.515 m ilgio Kyzyl Kobos – Raudonojo urvo – anga. Tai ilgiausias karbonatinis SSRS urvas. Apsigyvenome 5-e urvo aukšte, kadangi buvo vasaris ir lauke šiek tiek pasnigdavo. Urve išgyvenome 3 paras. Per tą laikotarpį, pasiskirstę į 2 pogrupius, ištyrinėjome apie 2.500 metrų, t.y. visą tą urvo dalį, kuri prieinama be akvalango.

Tolesnis ekspedicijos tikslas buvo pereiti iš Dolgorukio jailos į Čatyr Daga. Grįžome į Simferopolio – Aluštos plente esantį Dobrojė kaimą. Nuo ten pradėjome pakilimą į Čatyr Dago masyvą, pakeliui praeidami Mramornojės kaimelį. Kylant į masyvą, pradėjo temti ir užėjo staigi pūga. Labai sudėtingomis sąlygomis per valandą pastatėme palapines ir per sekančią valandą pasiruošėme nakvynei. Buvome labai sušalę, tačiau primusų užkurti nepavyko ir turėjome tenkintis sausu daviniu.

Rytą mus pasitiko skausi saulė ir vaiskus kalnų oras. Aplinkui buvo daug sniego. Kadangi slidžių neturėjome, keliauti buvo sunku. Po pietų, užkopę į Čatyr Dago viršų, radome trobele, kurioje apsinakvojome.

Sekančią dieną pradėjome ieškoti urvų. Pradžioje apsilankėme Suuk Koboje (“Šaltasis urvas”). Tai gana šaltas urvas. Vandens temperatūra šaltinio, esančio urvo gilumoje, neviršija +5° C. Urvo anga užmaskuota akmeniniais luitais ir vešlios bukų giraitės augmenijos. Slidus ir status nusileidimas veda į gilumą. Prisilaikydami dešinės, prieiname nišą su nedideliu požeminiu ežeriuku.

Toliau mūsų laukė Binbaš Koba (“Tūkstantgalvis urvas”), kurio ilgis 110 metrų. Binbaš Kobos anga yra netoli Suuk Kobos pietvakariniame šlaite. Siauras plyšys pradžioje nežada nieko naujo ir įdomaus. Tačiau jis greitai plėtėja ir tampa nedidele sale, siekiančia 6 m pločio. Dar vienas siauras plyšys ir mes jau kaip pasakoje. Ši grota labai primena indišką pagodą. Netrukus mes apleidžiame ir šį urvą.

Dabar mūsų laukia Gugerdžin Chasar (“Karvelių šulinys”). Tai 22 m gylio šachta, kurios dugne yra keletas horizontalių landų. Urvas yra apie 70 m nuo Binbaš Kobos ir nesunkiai prieinama. Leidomės, naudodamiesi dviem 10 mm storio kaproninėmis virvėmis (po 30 m ilgio) ir dviem komplektais “abalakovo diržų”. Tuo mūsų pažintis su Krymo urvais baigėsi, neskaitant aplankyto nedidelio urvo Romaška, esančio šiek tiek aukščiau virš Kyzyl Kobos.

Vakare teko Edmundą ir Faustą pasiųsti žemyn, kad jie galėtų pasiųsti telegramą apie kontrolinio laiko vykdymą. Netrukus susirgo Albina, o vėliau pakilo pūga. Ryte galėjome stebėti sunkius žemus debesis, pūgą ir gausų sniegą. Po pietų pavyko rasti nusileidimą nuo Čatyr Dago ir mes netrukus atvykstame į Aluštą. Toliau mes šiek tiek susipažįstame su pietine Krymo pakrante. Apžiūrime Jaltą, Sevastopolį, iš kurio plaukiame kateriu į Inkermano urvinį vienuolyną. Toliau važiuojame į Bachčisarajų, kur aplankome

Krymo totorių chano rūmus. Netoli Bachčisarajaus apžiūrime senovinį urvinį karaimų miestą Čufut Kalę, kuris palieka neišdildomą išpūdį.

Kelionė baigiasi Simferopolyje. Vasario 28 grįžtame į Kauną. Kadangi baudos už važiavimą “zuikiu” (5 rublių) nesumokėjau, tai gavau kvietimą į Kauno Lenino rajono liaudies teismą.

Ekspedicija Podolėje

1973
ISPŪDŽIAI

Ekspedicijos vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Henrikas Kilius, Gražina Miliūtė, Angelė Simukaitytė ir Romas Vyšniauskas.

Balandžio 28. 11:50 val. išvykstame be bilietų traukiniu į Vilnių. Vilniuje buvome 13:40 val. Kadangi 15:22 valandai į Lvovo traukinį bilietų negavome, tai 20:26 val. išvažiavome be bilietų į Gardiną, kur atvykome 23:40 val. Naktį traukinio nebuvo, todėl išėjome į Lydos plentą ir ten miegojome ant kuprinių prie kelio aplink medį.

Balandžio 29. 7:15 val. ryte keturiose (Angelė, Gražina, Henrikas ir aš) išvykome pakeleivinėmis mašinomis į Baranovičius. 7:45 val. buvome Skidelyje, iš kurio išvykome 10:40 val., o 11:10 val. atvykome į Luną, iš kurios išvykome 13:00 val. Tik 21:00 val. atvažiavome į Baranovičius. Penktasis dalyvis Romas iš Gardino atvyko traukiniu 20:00 val. ir įsėdo į Lvovo traukinį. Mes tuo tarpu nakvojome Baranovičių geležinkelio stotyje.

Balandžio 30. Naktį gavome bilietus į Ternopolį ir 7:25 val. išvykome Lvovo traukiniu. 15:28 val. buvome Krasnės mieste, kur 18:05 val. persėdome į Dnepropetrovsko traukinį. 19:30 val. pasiekėme Ternopolį. 23:19 val. Ivano-Frankovsko traukiniu išvykome į Čiortkovą.

Gegužės 1. 2:25 val. atvykome į Čiortkovą. Pėsti perėję į autobusų stotį, esančią kitame miesto gale. 4:50 val. autobusu išvykome į Borščiova, kur buvome 5:45 val., o 5:50 val. autobusu išvykome Melnicos-Podolskajos kryptimi į Krivčės kaimą, kuriame buvome 6:15 val. Iš Krivčės išėjome pėsti į Nižnės Krivčės kaimą. 4 km už Krivčės, prie upelio pasistatėme palapinę. Išsivirė valgyti ir pailsėję, apie pietus išėjome link urvo.

Kristalnaja urvo ilgis 18.785 metrų. Jame yra 2 km ilgio turistinė elektrifikuota trasa. Prie urvo radome grupę, kuri norėjo apžiūrėti jį daugiau, negu apima ekskursinis maršrutas. Todėl, sulaukę palydovo, apie 18:00 val. pradėjome apžiūrinėjimą. Urve išbuvome iki 23:00 val. Papildomai pamatėme dar du kartus didesnę už ekskursinį maršrutą urvo dalį. Urvas sausas; vietomis šiek tiek purvo. Urvas labirintinio tipo, gipsinis. Jame galima pamatyti įvairių akmens formų, primenančių erelį, buivolo galvą, įvairiausias chimeras. Labai gausu gipso kristalų. Siauros (~40 cm pločio) ir labai aukštos (7-10 metrų) galerijos nusagstytos baltais ir peršviečiamais bespalviais kristalais. Taip pat gausu tamsiai rudų gipso kristalų.

Gegužės 2. Per pietus atėję į Krivčės kaimą, autobusu išvykome į Borščiova, o iš ten Zalesčikų kryptimi autobusu į Strilkovcų kaimą. Strilkovcuose sutikome Borisą Maksimovą, Ternopolio speleosekcijos pirmininką. Apsistojome 1,5 km atstumu nuo kaimo, miškelyje netoli "Popovo duobės", Ternopolio speleoklubo ekspedicijos stovykloje. Ternopolio speleologo lydimi apžiūrėjome "Žydrųjų ežerų" urvyną, kurio anga atsiveria 17 m gylio karstinėje Popovo duobėje. Tai vienas iš įdomiausių urvų Podolėje. Po 1973 metų vasario ekspedicijos (XXX-ios) ištyrinėtų labirintų ilgis siekia 80.000 metrų. Manoma, kad urvynas siekia 100.000 metrų ilgį ir jungiasi su Optimistiniu urvynu (92.000 metrų). 30 % urvyno ploto apsemta vandeniu. Gausu ežerų, sifonų, kanalų. Ežerai "Nelauktasis", "Nemo", "Didžiųjų galerijų"; vamzdžiai-kaminai "Dujinis", "Gotiškasis"; juodos, rudos ir baltos kristalinės formos, įvairiastruktūriai gipsai ir kiti urvo ypatumai kelia didelį susidomėjimą tiek moksliniu, tiek ir pažintiniu požiūriu.

Atsisveikinę su Ternopolio speleologais, grįžtame į Borščiova, o iš ten Čiortkovo kryptimi autobusu į Šmankivčikų kaimą (netoli Zalesjės kaimo). Iš ten einame per mišką į Mlynkų kaimą, už kurio yra to paties pavadinimo urvas Mlynkai ("Malūnėliai"), kurio ilgis 14.330 metrų. Jis yra sausas, sportinis urvynas, kuriame vykdomos požeminio orientavimosi varžybos, sąskrydžiai.

Namo grįžtame per Čiortkovą, Ternopolį, Krasną ir Vilnių traukiniu su bilietais. Nuo Strilkovcų kaimo prie mūsų prisijungė Gražina Gudaitytė ir Vyrmantas Radzevičius iš Jono Sabaičio grupės, buvusios su Lvovo speleologais Optimistiniame urve. Dėl vadovo apgavystės, klastojant numatytą maršrutą, jų grupėje kilo nepasitenkinimas vadovu.

Gegužės 7 grįžtame į Kauną.

Išvyka į Biržų karstinį rajoną

1973
ISPŪDŽIAI

Išvykos vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Alfredas Daukantas, Marijus Daukantas, Jonas Sabaitis ir Angelė Simukaitytė.

Pradžioje (gegužės 18) aplankėme Tatulos upės rajoną. 12 km nuo Biržų, Pasvalio link, prie plento ir Tatulos upės, įsikūręs Kirdonių kaimas. Daugiau kaip 200.000 tonų gipso buvo iš čia išvežta į Šiaulių statybinių medžiagų kombinatą. 1952-53 metais – šios gipso laužyklos klestėjimo metai. Plačiai atidengtuose gipso kloduose buvo matyti gilūs urvai, iš viršaus tartum skliautais pridengti dolomito arba aukščiau slūgsančio neištirpusio gipso sluoksnių. Laužyklos dugne apatinis ir storiausias (~ 2 m storio) gipso klodas buvo suskaldytas lygiagrečiais plyšiais, kurie viršutinėje dalyje siauri, 15-25 cm storio, giliau pasiekia visą metrą. Ir didesnės požeminės gipso tuštumos dažniausiai būna varpo formos – platėja į apačią. Tai iš dalies galima paaiškinti karstinių vandenų lygio žemėjimu. Tuo būdu gilesni gipso sluoksniai tirpsta vandenyje ilgiau. Kirdonių gipso laužykloje galima buvo pamatyti urvų, ledyno sąnašų užpildytų griovų (karių). Įdomūs ir vadinamieji “ledo malūnai” – ledyno sąnašų užpildytos duobės gipso sluoksniuose, kurių dugne dažniausiai randama didelių akmenų. Manoma, kad slinkdamas ledas ir jo tirpsmo vandenys tais pačiais akmenimis, lyg girnomis, išgraužė gipso paviršiuje galias duobes. Vėliau Kirdonių laužykla buvo užlyginta ir panašų gipso pjūvį galima matyti tik Karajimiškiuose. Sujauktas, aptirpintas laužyklos sienose gipsas padeda įsivaizduoti, kaip jame vyko karstiniai procesai, formavosi požeminio vandens takai, palikdami giliai įsirežusius, žemyn plėtėjančius urvus. Labai įdomus, lyg smulkiais bangelėmis išskaptuotas, atrodo aptirpusio gipso paviršius tokių urvų sienelėse.

Biržų ir Pasvalio apylinkės nuo seno garsėja gipse ištirpusiais urvais ir baltuoju gipsu, liaudyje vadinamu ‘*sudokliu*’.

Karstinių įgriuvų laukas prie Kirdonių yra įtrauktas į gamtos draustinių sąrašą. Eidami nuo Kirdonių Pasvaliečių keliu, pasiekiame siaurą Tatulos slėnį ir pamažu kylame į kalniuką. Prie nedidelio vėjinio malūno kelias suka į kairę, miškelio link. Čia lyg didžiuliai slėniai atsiveria senų karstinių duobių grandinės. Dar įdomiau atrodo A. Jaronio sodyba. Tarp keliuko ir gyvenamojo namo – didelis sodas, tačiau jo nematyti. Tik medžių viršūnės kyšo, o pro gyvatvorės tarpus margoja į pakalnę besileidžiantys aviliai. Tai sena, labai didelė (~ 40 m skersmens) karstinė įgriūva. Kitoje namo pusėje – vėl tokia pat duobė, serbentų krūmų prisodinta. Kiek arčiau miškelio – trečia.

Išvykai baigiantis (gegužės 21) aplankėme Kaunių kaimo apylinkes, kur susipažinome su karstine “Karvės duobės” įgriūva, kurios dugne žiojėja urvo anga.

Buvo nutarta 1973 metų rudenį surengti išvyką į šį urvą.

Kalnų žygis Centriniam Kaukaze

1973

DIENORAŠTIS

Žygio vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Kazys Damulevičius, Angelė Laiconienė ir Pranas Statulevičius.

Liepos 27 (I-ji tranzavimo diena). 6:00 val. išvažiuojame “tranzu” iš Kauno. 7:45 val. Vilniuje; iki 8:30 val. ėjome per Vilnių į Minsko plentą. 9:45-13:05 val. viena mašina nuvažiuojame iki Radoškovičių; 15:10-16:55 val. kita – iki Smolevičių. 17:30-20:30 val. važiuojame iki “Perekriostok”. Ten užkandinėje “Vstriečia” atsigėrę limonado, paėjome kelis šimtus metrų Kijevo link ir sustojome nakvynei. Miegojome prie plento be palapinės po tentu. Nuvažiuota 492 km.

Liepos 28 (II-ji tranzavimo diena). Atsikėlėme 5:00 val. Tranzuojame toliau: 6:55-11:15 val. iki Gomelio; 15:45-19:00 val. iki Černigovo; 19:00-22:30 val. iki Kijevo. Nuvažiuota 509 km.

Liepos 29 (III-ji tranzavimo diena; sekmadienis). Atsikėlėme 6:30 val. Kijevo trasoje, o 7:30 val. išėjome į plentą. 7:55 val. įsėdome į dagestaniečių autokolonos viršininko mašiną. Tą dieną iš jos nesikraustėme: 14:30 val. buvome Poltavoje; 18:00 val. – Charkove. 23:00 val. sustojome nakvynei Debalceve. Nuvažiuota 738 km.

Liepos 30 (IV-ji tranzavimo diena). Atsikėlėme 5:00 val. 5:55 val. išvykome ta pačia mašina ir važiuojame iki vakaro: 10:50 val. buvome Rostove-prie-Dono; 22:00 val. – Piatigorske. 23:10 val. kelionę su dagestaniečiais baigėme Baksane, kurio apylinkėse nakvojome. Nuvažiuota 774 km.

Liepos 31 (V-ji tranzavimo diena). Atsikėlėme 7:30 val., nes buvome labai nuvargę. 8:40 val. išėjome į plentą. 8:45 val. pradėjome važiuoti. Pirmą mašiną nuvažiavome iki Zajukovo; antra – iki Tyryauzo. Trečioji pati sustojo ir vairuotojas pasisiūlė nuvežti. Kadangi iki Terskolo jis važiavo tik dėl mūsų, tai turėjome sumokėti 1,00 rub. už 2 žmones. Į Terskolą atvykome 12:00 val. Nuvažiuota 111 km.

Viso kelionė man su Angele truko 4 paras ir 6 valandas. Nuvažiuota 2624 km; vidutiniu 606 km / parą greičiu. Naujas mano rekordas – viena mašina nuvažiuota 1512 km. Daugiausia per dieną nuvažiuota 774 km per 17 valandų ir 15 minučių – tai irgi naujas mano rekordas. Kelionėje naudojome 11 automobilių.

Rugpjūčio 1 (trečiadienis). Atsikėlėme 10:00 val., o 12:00 val. išėjome pasižvalgyti. Radome Marijaus laišką. Suvalgėm arbūzą. 18:00 val. atvyko kiti 2 žygio dalyviai – Pranas ir Kazys.

Rugpjūčio 2 (ketvirtadienis). Atsikėlėme 8:30 val. Oras buvo bjaurus. Visą naktį, kaip ir vakar gausiai lijo. Miegojome palapinėje. 11:00 val. Kazys su Pranu išėjo apžiūrėti Azau laukymės ir Čegeto kalno, o taip pat nupirkti maisto kelionei iki Mestijos. Kalnų viršūnių beveik nesimato/ Kartais pasirodo apsnigtos uolos. Vakar vėjas pūtė iš Gruzijos, šiandien – nuo Rusijos pusės. Kadangi draugai atvažiavo vėlokai, turime vienai dienai atidėti žygio pradžią. Dėl blogo oro gali tekti dar kelioms dienoms viską nukelti.

14:30 val. išėjome iš Azau laukymės. 17:00 val. sustojome poilsiui prie Jusengio upės žiočių, prie “Baksano” alpinistų stovyklos. 17:30 val. pajudėjome aukštyn dešiniuoju Jusengio upės krantu link “Šiaurinio prieglobsčio”). Oras šaltas, nelyja, debesuota.

19:30 val. sustojome nakvynei. Dienos tempas buvo labai mažas. Manome, kad aukštyn pagal upę nuėjome apie 4 km. Eidami sutikome alpinistų grupę, ką tik nuimtą nuo kažkokios viršūnės. Vienas alpinistas, sulaužytas šonkauliais ir koja, jojo asilu. Visą kelią mus supo rūkas. Per dieną nueita apie 12 km.

Rugpjūčio 3 (I-ji žygio diena). Atsikėliau 6:10 val., nes šiandien turėjau budėti. Nors naktį lijo, rytas buvo puikus. Baksano slėnyje, po mūsų kojomis, - debesys. Pas mus giedra. Malkų beveik nėra, esamos – šlapios. Todėl tik 9:20 val. baigėme pusryčiauti (makaronų košė su spirgintais lašiniais ir kava). 9:40 val. išėjome aukštyn. 10:10 val. priėjome “Šiaurinį prieglobstį” ir, perėję lygumą, pradėjome pakilimą. 16:00 val. buvome ant Bečo perėjos (IB sud./kat.; +3375 m aukštis). 17:30 val. pradėjome nusileidimą. 19:30 val. sustojome nakvynei viename aukštyje su žemutine Dolros ledyno riba aukščiau ežeriuko. Atsigulėme 22:00 val.

Rugpjūčio 4 (II-ji žygio diena). Atsikėlėme 6:00 val. Išėjome 8:00 val. Tolimesnis nusileidimas nesudėtingas, bet gana ilgas. Apie 9:00 val. priėjome Dolros upę. 9:30 val. sustojome pailsėti. Sutikome nedidelę kiaulių bandą, tačiau čabano nematyti. Greit priesime košą. Daug persikėlimų per upelius. Persikelti sausiems ne visada pavyksta. Šiandien jau 2 kuprinės pateko į vandenį: Angelės ir Kazio. Visą rytą rūkas ir debesys. Dabar lygtai pradeda giedrėti. 10:10 val. praėję viršum Dolros upės kanjono, pasiekėme košą. Ten radome daug mergų, kurios mums davė pieno (0,50 rub. už litrą). 10:20 val. išėjome nuo košo žemyn.

15:00 val. pasiekėme pirmą svanų Mazerio kaimelį, kuriame radome 2 parduotuves, kuriose tačiau neradome duonos. Tačiau čiabuviai mums dykai davė 1 “lepiošką¹⁰” ir pusę storos “lepioškos”, kuri buvo labai skani. 15:30 val. už Mazerio sustojome pietauti. Valgome; arti geriamo vandens nėra. Čiabuviai sako, kad nuo Mazerio iki Bečo gyvenvietės (t.y. iki kelio į Mestiją) – 6 km.

17:00 val. sustabdome savivartį, pilną akmenų, ant kurių gausu čiabuvių. Mus nuveža iki Bečo gyvenvietės. Pinigų neduodame. Ties Bečo gyvenvietės sankryža kitą mašiną sustabdome 17:50 val. Ji mus nuveža į Mestiją (18:20 val.). Paklaustas, kiek mes skolingi, vairuotojas paprašo 4,- rub., bet mes sumokame tik 3,- rub. Jis nepatenkintas – burbuliuoja. Užiname į valgyklą, kur gauname duonos kepalą (0,36 rub.), atsigeriame limonado su bandele. Po to išiname iš miesto rytų kryptimi ir apie 19:30 val. apsistojame ant kalniuko. 23:00 val. užmiegame.

Rugpjūčio 5 (III-ji žygio diena; sekmadienis). Atsikeliame 8:30 val. Pusryčių dar nematyti. Čiabuviai nuolatos piktybiškai mus stebi. Apsitvarkome. 15:00 val. ateiname į Mestijos centrą, apžiūrime miesto architektūrą, apsiperkame, atsigeriame narzano, užiname į turistinę bazę; ten gauname ženkliukų, informacijos. 21:00 val. persikėlę į kitą vietą, už Mulchros upės sustojame nakvynei. 24:00 val. užmiegame.

Rugpjūčio 6 (IV-ji žygio diena). Atsikėlėme 8:50 val. Išėjome 11:00 val. 12:00 val. sustabdėme pakeleivinę mašiną. 13:00 val. išiname iš Ugvirio gyvenvietės link perėjos. 15:00 val. buvome ant Ugvirio perėjos (be kategorijos). Pietavome. 16:50 val. išėjome nuo perėjos žemyn. Radome daug žemuogių ir nemažai grybų. Pakeliui žemyn sustabdėme mašiną, kuri mus nuvežė iki Ingurio upės slėnio. 18:00 val. nuo ten pradėjome eiti Ingurio upės krantu aukštyn. 19:00 val. sustojome nakvynei, nuėję maždaug 3 km. Naktis nešalta.

Rugpjūčio 7 (V-ji žygio diena). Atsikėlėme 8:30 val. Išėjome 10:40 val. Ingurio upės slėniu. Vaizdai gražūs. Tempas normalus. Debesėlių beveik nematyti. Labai karšta. Pasitaiko nemažai šoninių upelių. Visą laiką einame važiuojamuoju keliu. Pakeliui pilna žemuogių.

13:50 val. priėjome Kalos gyvenvietę. Vietinių vaikų lydimi 14:35 val. prieiname tarpeklių, vedantį į Latparo perėją. Pietaujame iki 15:30 val. Pas žmones palikę kuprines, 16:00 val. išėjome Ingurio paupiu aukštyn į Uškulio gyvenvietę.

Svanai – nedidelė tautelė, gyvenanti Gruzijos šiaurėje Pagrindinio Kaukazo kalnagūbrio pietinėje papėdėje. Etnografiniu požiūriu įdomiausioje Aukštutinėje Svanetijoje šiuo metu priskaičiuojama 18.000 gyventojų.

¹⁰ Лепёшка – (rus.) paplotėlis.

Svanai – vienintelė SSRS tauta, kur alpinizmas yra nacionalinis sportas. Šioje srityje su jais varžytis gali tik Nepalo šerpai ir Alpių kalniečiai. Svanetijoje iš 300 suaugusių vyrų vidutiniškai 1 yra alpinizmo sporto meistras.

Svanai – vieni seniausių Kaukazo gyventojų. Nors jie turi savo kalbą, visiškai nepanašią į gruzinų, tačiau savo rašto niekuomet nėra turėję. Visa literatūra spausdinama gruzinų kalba. Rytinė Svanetijos dalis vietinių gyventojų vadinama Laisvąja Svanetija. Šios žemės niekada nemindžiojo priešai; šios šalies žmonės niekuomet neturėjo jokio valdovo, jie nežino, kas tai yra išnaudojimas. Kunigaikščių Dadeškelianų giminė, valdžiusi Vakarų Svanetiją, visai stengėsi pavergti Laisvąją Svanetiją, tačiau tai buvo bergždžios pastangos. Nei kunigaikščiai, nei caro armija nesugebėjo pavergti karingųjų kalniečių. Laisvojoje Svanetijoje sako taip: “Blogas kelias tas, kuriuo eidamas svetimšalis būtinai nukris į bedugnę, o jo lavono niekuomet neatras. Geras kelias – tas, kuriuo eidamas svetimšalis būtinai nukris į bedugnę, bet jo lavoną bus galima surasti ir palaidoti. Na, o puikus kelias – tai toks, nuo kurio galima ir nenukristi”. Tai štai Inguri takas, vienintelis kelias į Laisvąją Svanetiją, priešams visada buvo blogas kelias.

Dabar tai automobilių magistralė, kuria palaikomas ryšys su pasauliu. Tačiau ir šiandien didelę dalį krovinių svanai perveža jaučiais kinkytomis rogėmis net vasaros metu. Tai dėsninga: ne daug kur galima mašina nuvažiuoti, o jaučiai roges per žolę gali tempti net stačiai į kalną.

Nuo Kalio gyvenvietės keliukas vingiuoja pagal sraunų Ingurį. Jau pradeda temti, Inguris vis labiau siautėja, o už posūkio upės kanjonas iš abiejų pusių pertvertas aukšta akmenine 30 m aukščio siena. Tai “Devo siena”. Legenda pasakoja, kad Devas įsimylėjo Lamariją ir norėjo ją vesti. O Lamarija nesutiko. Tada įpykęs Devas nutarė užtvirti Ingurio upę akmens siena, kad užtvindyti tarpeklių. Jis nešiojo akmenis ir statė sieną iškart abiejose upės pusėse. Bet dievai negalėjo šito leisti ir nutarė jam sukliudyti. Kada siena buvo beveik baigta, vyriausiasis dievas Džgragas nuo Šcharos ledyno paleido milžinišką aviną, kuris, lėkdamas tarpekliu, trenkė ragais į sieną ir ją sugriovė.

Pasigrožėję sąžiningu Devo darbu, mes skubame toliau. Už paskutinio posūkio mes sustojame iš nuostabos. Mes tarytum pasakoje, kitame pasaulyje, daug šimtmečių atgal. Saulėlydžio spindulių nužertus sniego ir uolų Bezengi sienos fone mes išvydome mišką juodų bokštų, iš visų pusių apsuptų tokių pat juodų senovinių namų-tvirtovių. Niekur jokių priestatų nematyti. Viskas kaip ir prieš tūkstantį metų.

18:00 valanda. Siauromis gatvelėmis skverbiamės į kaimo gilumą. Kulų pėdsakai apanglėjusiose namų-tvirtovių duryse, mažičiai aprūkę langeliai, tamsūs praėjimai į bokštus, paslaptingi kiemeliai, - viskas alsuoja gilia senove. Žmonių nedaug, - dar negrįžo iš darbų. Mus stebina nepaprastas sutiktų žmonių išraiškingumas. Jų veidai ramūs ir atšiaurūs! Jie žiūri tvirtai ir tiesiai, nieko nebijančių žmonių akimis, žmonių išdidžių ir valdingų, bet tuo pat metu gerų ir protingų. Uškuliečius vadina “liūtų gentimi”. Ir tai tiesa: jokia tauta neišliejo tiek kraujo, neturėjo tiek aukų kovoje už savo nepriklausomybę. Daug neįkainojamų meno ir istorinių vertybių per tą laiką sukaupta Uškulyje. Daug avantiūristų klastos keliu bandė juos pasisavinti, bet svanai moka saugoti istorinį praeities palikimą. Neveltui Kviriko cerkvė nuolatos buvo saugojama 6 ginkluotų sargybinių. Į Laisvosios Svanetijos cerkves įeiti neturėjo teisės net patys šventikai. Raktai buvo saugomi pas specialiai tam išrinktą raktininką.

Pažintis su Uškuliu, čiabuviams prašant ir vaišinant, baigiasi sauso vyno degustacija. 19:00-20:30 val. grįžimas į Kalą. 21:00 val. apsistojame nakvynei prie Kalos. 24:00 val. einame miegoti.

Rugpjūčio 8 (VI-ji žygio diena). Atsikėlėme 7:45 val. Išėjome 11:00 val. Oras gana prastas, debesuota, bet nelyja. Greitai oras pagerėja. 17:00 val. ant Latparo perėjos stojame pietauti. Papietavę 18:00 val. išeiname žemyn. Priename košą, kur mums neduoda pieno, nes sakosi mūsų nesuprantą... 20:00 val., dar nenusileidę žemyn, stojame nakvynei. Beveik nevalgome.

Rugpjūčio 9 (VII-ji žygio diena). Atsikeliame 10:00 val. Nevalgę išeiname 10:45 val. Tarpais linoja. Einame labai pamažu, nes Angelei, einant žemyn, skauda dešinės kojos kelį. 14:00 val. iš kalnų nusileidome žemyn ir, perėję per tiltą, atsidūrėme ant kelio.

Kadangi neturėjome ką valgyti, tai užėjome pas gyventojus, kur dykai gavome 2 kepalus duonos ir pusę balto sūraus sūrio.

Pietavome iki 15:00 val. Po to, paėję už kaimo, sustojome parūkyti ir pailsėti. 16:00 val. pajudėjome tolyn. 16:10 val. sustabdėme mašiną, kuri mus 17:20 val. atvežė į Lentechio miestą. Apsipirkę ir pavalgę nuėjome į kelio į Kutaisį ir apie 19:00 val. sustabdėme mašiną, kuri mus apie 20:00 val. nuvežė į Cagierį. Iš Cagierio gana ilgai ėjome tamsoje, kol sustabdėme mašiną, nuvežusią mus apie 3 km už miesto. Čia ir nakvojome. Naktį lijo.

Rugpjūčio 10 (penktadienis). Atsikėlėme 9:00 val. Išėjome 10:15 val. į plentą. Iš karto sustabdėme mašiną, nuvežusią mus į Cchaltubą (apie 12:30 val.), kur nusipirkome maisto, nubėgau į parką ženkliuko ir apie 13:30 val. septintu autobusu išvažiavom link Kutaisio. Neprivaziavus 4 km iki Kutaisio, išlipome ir asfaltuotu keliu pasukome į kairę, kuriuo nuėję ~3,5 km, tuoj už parduotuvės radome rodyklę į dešinę – “Sataplija”. Ta kryptimi paėję, sustojame papietauti. Radome daug slyvų ir riešutų. Užėjus lietui, grįžome iki šaltinio ir apsistojome name, kur stovėjo varikliai. Atsigulėme 21:00 val.

Rugpjūčio 11 (šeštadienis). Atsikėlėme 9:00 val., o 10:00 val. pajudėjome. 11:00 val. atėjome į Sataplijos valstybinį draustinį. Jame yra 4 urvai, suakmenėję dinozaurų pėdsakai ir užgesusio vulkano krateris. Svarbiausias turistinis urvas – Sataplija (“Medaus vieta”). Urvo ilgis 500 metrų; įrengta 120 metrų. Temperatūra +14° C; didžiausias aukštis 14 metrų. Urvas atrastas 1925m.; lankomas nuo 1930m. Dinosaurų pėdsakai atrasti 1933m. Šiuo metu statomas vandentiekis, kad praplauti urvą. 11:45 val. išėjome iš draustinio.

Atėję iki parduotuvės ir sulaukę autobuso, važiuojame į Kutaisį. Perėję miestą, einame atsigeriti alaus. Po to išeiname į plentą stabdyti mašinų. Netrukus sustabdome armėno Rubeno Arutiunovo mašiną, važiuojančią iš Jerevano į Gagrą. Su juo vėlai vakare atvažiuojame į Suchumį. Nakvojome mašinoje ant bulvių po labai gražiu tiltu tarpeklyje už Suchumio.

Rugpjūčio 12 (sekmadienis). Ryte vėl atvykstame į Suchumį ir apie 3 valandas apžiūrinėjame miestą. Apie 13:30 val. su Rubenu išvažiavome į Gagrą. Pakeliui ties Ešeros gyvenvietėje aplankome urvinį restoraną, įrengtą prie pat kelio ir po keliu. Atsigeriame alaus. Po to važiuojame toliau. Apie 16:00 val. atvykstame į Gagrą. Sustojame prie turgaus. Smarkiai lyja. Atsisveikinę su Rubenu, išeiname ieškoti vietos nakvynei. Kylame į kalną. Netrukus papietavę gauname pasiūlymą bet kokiam laikui apsistoti pas graiką Janį Papandogirį.

Rugpjūčio 13 (pirmadienis). Atsikėlė 8:45 val. elektrotraukiniu išvykstame į Adlerį bilietų pirkti. 9:50 val. mes Adlerio geležinkelio stotyje (už atvažiavimą nuo Gagros sumokėjome po 0,15 rub.). Išankstinėje bilietų kasoje užsirašome į eilę 354 numeriu. 15:30 val. turėjome pakartotinai atsižymėti eilėje. Likusį laiką praleidome apžiūrinėdami miestą. 16:00 val. vėl atsižymėję, nuėjome stabdyti pakeleivinių mašinų, tačiau mums nepavyko ir 19:30 val. teko elektrotraukiniu grįžti į Gagrą (21:00 val.).

Rugpjūčio 14 (antradienis). Kadangi vakar po atsižymėjimo mūsų eilės numeris tapo 49, tai mes šiandien iš pat ryto turėjome būti prie kasos. Tačiau nebuvo transporto, ir mes, kaip ir vakar, nuvažiavome tik 10:00 val. Tuo metu bilietą kasoje pirkome 68-as numeris. Taigi mes pavėlavome ir bilietų negavome. Nuėję į “normalią” kasą, sužinojome, kad šios dienos vakarui į Leningradą bilietų yra. 11:40 val. elektrotraukiniu grįžtame į Gagrą; 13:30 val. mes jau pliaže, kur radome Angelę. Pagulėję iki 15:00 val., nuėjome apžiūrėti miesto.

Rugpjūčio 15 (trečiadienis). Atsikėlėme 9:30 val. Pavalgę išėjome į miestą apie 12:00 val. Norėjome patekti su ekskursija prie Ricos ežero, tačiau pavėlavome, nebebuvo mašinų, o bilietus ekskursijai pardavinėjo tik 19-ai dienai. Taigi likome slankioti po miestą.

Sužinojė (beje klaidingai), kad paskutinis elektrotraukinys į Adlerį išvyksta 23:30 val., apie 18:00 val. grįžome namo, kur, prigulę pailsėti, užsnūdome. Atsibudome 21:50 val.

Maskvos laiku. Kadangi šeimininkas buvo išjungęs šviesą, o namo dar neparėjo, tai mes savo “šmutkes” turėjome tvarkytis tamsoje. Susitvarkę apie 22:30 val. iššliaužiame žemyn. 23:10 val. atėję į traukinių stotelę, sužinome, kad traukinio į šiaurę nebus, todėl 23:30 val. “zuikiais” vykstame traukiniu į centrinę Gagros geležinkelio stotį. Ten, stotyje įsitaisome lauke ant suolų – oras šiltas – ką tik po lietaus. Ilsimės, miegame.

Rugpjūčio 16 (ketvirtadienis). Apie 3:00 val. nuėjome į kasą, kur be problemų gavome bilietus keleivinio traukinio № 168 (Jerevanas-Maskva) bendrame vagonė, kuriuo išvykstame 4:44 val. Traukinys buvo labai pilnas, todėl netrukus, apie 5:00 val. įsitaisome miegoti ant antrų-trečių lentynų. Už bilietus iki Kauno sumokėjome po 14,70 rub. Atsikėlėme apie 9:00 val. Aš į žadinius nereagavau, o atsikėliau tik tada, kai pribrendo reikalas pavalgyti, apie 10:30 val. Restorane susipažinome su padavėju Feliksu, kuris moka kelis žodžius lietuviškai. Jis vaišina mus virtais kukurūzais, cigaretėmis “Masis”. Grįžę į vagoną, už 1,00 rub. perkame kibirą slyvų, kurios pasirodo dar neprinokę. Prisisprogę ir kęsdami karštį, skaitome ir važiuojame toliau. Šnekamės su jaunuoliu iš Vologodsko srities, kuris nurodo vėpsų gyvenvietės koordinatas – Timošino kaimas. Vakare vėl prisiryjame restorane ir einame miegoti Vietos vagonė labai daug.

Rugpjūčio 17 (penktadienis). 5:45 val. atvykstame į Charkovą. Prie kasos stovime iki 8:00 val., kol ji atidaroma. 8:15 val. užkomposteruojame bilietus į traukinį № 99 (Doneckas-Minskas). Iš Charkovo išvažiuojame 10:34 val. Važiuodami du kartus valgome restorane, iš “chroniaus” pavagiame butelį alaus. Liaudies labai daug. Vietų visai nėra. Tačiau vakare visi patogiai gulime.

Rugpjūčio 18 (šeštadienis). Atsibundame 5:30 val. Minske išlipame 5:40 val. Bilietų į “Čiaiką” nėra. Sėdame į elektrotraukinį “Minskas-Molodečnas”; išlipame 8:25 val. Užsikomposteruojame bilietus į traukinį № 149 (Maskva-Kaliningradas), kuris iš Molodečno turės išvažiuoti tik 10:49 val. Tuoju nubėgame į peroną ir įlipame į elektrotraukinį “Molodečnas-Gudogai”, kuris išvyko 8:40 val. 9:38 val. atvykome į Smorgonis. Valgome ir laukiame 149-o traukinio, kuris iš Smorgonio išvyks 11:19 val. Kauną pasiekiamė apie pietus.

Žygis man su Angele kainavo tik po 55,00 rublių. Maisto sunaudota po 1 kg vienam žmogui vienai dienai. Meniu buvo toks: duona, lašiniai, konservai, sūris, makaronai, ryžiai, griekiai, manai, kava, arbata, cukrus, saldainiai, chalva, druska, svogūnai, česnakai, margarinai.

Nuvažiuota: automobiliais – 3031 km; traukiniais – 2553 km. Pėsčiomis nueita 100 km.

Išvyka į Karvės duobę

1973
ISPŪDŽIAI

Spalio 19-21 dienų išvykai vadovavo Erikas Laiconas. Dalyviai: Loreta Dzikaitė, Angelė Laiconienė, Danutė Maleckaitė, Vita Medikšaitė, Vytautas Petkus ir Jonas Sabaitis. Atlikta “Karvės duobės” ir jos urvo topografinė nuotrauka.

“Karvės duobė” yra Kaunių kaimo apylinkėse Biržų rajone. Iš Biržų važiuoti reikia Pasvalio kryptimi 3 km. Posūkis į dešinę (vakarų kryptimi) ties pirmu autobuso sustojimu į Kaunių kaimą (0,3 km). Eiti pagrindiniu keliu iki kaimo pabaigos, iki paskutiniųjų pakelės medžių. Už jų paėjus dar apie 100 metrų, eiti dešinėn per lauką (maždaug 45° kampu į kelią) iki krūmų.

Šiame rajone daug karstinių duobių ir įgriuvų. Viena iš jų pavadinta “Karvės duobe”. Jos dugne atsiveria 3 angos, kurios veda į požeminę ertmę – karstinį urvą. Vyraujanti uoliena – gipsas. Karstas – sulfatinis. Mes kauniečiai šioje išvykoje pirmą kartą sudarėme šio urvo topografinį planą. Manome, kad jis užgriuvusiomis landomis anksčiau jungėsi, o gal ir jungiasi su aplinkinėmis karstinėmis duobėmis. Mano nustatyti Karvės duobės urvo morfometriniai rodikliai:

• Bendras ilgis	L = 46 metrai;
• Bendras gylis	H = 1,45 metro;
• Amplitudė	G = 3,00 metrai;
• Vidutinis aukštis	$h_{vid.} = 0,70$ metro;
• Vidutinis plotis	$b_{vid.} = 0,80$ metro;
• Aslos plotas	S = 42 m ² ;
• Ertmės tūris	V = 28 m ³ ;
• Korbelio tuštumo koeficientas	Q = 0,002 (?);
• Karstinio ploto koeficientas	q = 0,11.

Ekspedicija Podolėje

1976

DIENORAŠTIS

Ekspedicijos vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Angelė Laiconienė, Violeta Narbutaitė ir Vytautas Petkus.

Gegužės 2. 15:25 val. išvykstame traukiniu į Vilnių (17:05 val.). 18:30 val. lėktuvu AN-24 išskrendame iš Vilniaus į Lvovą (20:35 val.). 21:42 val. išvykstame traukiniu iš Lvovo į Ternopolį (23:45 val.).

Gegužės 3. Naktį praleidžiame Ternopolio geležinkelio stotyje. 7:10 val. išvykstame traukiniu № 213 į Čiortkovą (9:40 val.); 11:10 val. autobusu į Borščiovą (12:10 val.).

13:15 val. išeiname pėsti iš Borščiovo Zaleščikų kryptimi. Nusileidę ties ežeru į plentą, pradėjome stabdyti pakeleivines mašinas. Tačiau be rezultatų. Tada, paėję iki posūkio, atsigėrėme vandens. Mus pasivijo kaimietis su ratais ir pasisiūlė pavežti. Taigi mes ratuose su arkliais pasiekėme Piščiatincų kaimą, kuris yra 5 km atstumu nuo Borščiovo. Apžiūrėjome viduramžių pilies griuvėsius ir prie sustojimo laukėme autobuso.

Į Strilkovcų kaimą atvykome 18:45 val. Pastoviniavę prie uždarytos parduotuvės, patraukėme link “Žydrųjų ežerų” urvo, kuris yra apie 4 km nuo autobuso sustojimo. Ukrainiečių ekspedicijos stovyklos neradome. Įsikūrėme stovyklavietę. Pavalgėme. 19:45 val. aš su Angele išėjome į kaimą parduotuvėn. Bufete sužinojome, kad dėl pastoviai lietingo oro urve pakilęs vanduo. 21:00 val. sumingame.

Gegužės 4. Atsikėlėme 8:00 val. Po ilgų ir kruopščių pasiruošimų nutariau savarankiškai, be ukrainiečių, eiti į urvą. 10:30 – 14:30 val. buvome Žydruosiuose ežeruose. Susitvarkėme ir 16:55 val. išėjome kaimo link. 17:30 val. buvome prie parduotuvės. Nesulaukę, kol atidarys bufetą, 18:54 val. išvykome autobusu į Borščiovą, kuriame buvome 19:10 val., o 19:30 val. įsėdome į autobusą Ternopolis – Melnica Podolskaja ir 19:50 val. išlipome Krivčės kaime ir iškart pasukome Nižnės Krivčės kaimo link, kur yra Kristalinis urvas (2 km nuo sustojimo). Atėję prie urvo, užėjome į bufetą “Kristal”, kur sužinojome, kad ir čia neatvažiavo niekas iš ekspedicijos dalyvių iš Ternopolio. Pagėrę alaus, kylame kairiuoju šlaitu aukštyn iki plokštikalnio, kur įsirengėme stovyklą.

Gegužės 5 (trečiadienis). Atsikėlėme 8:30 val. 12:00 val. įlindome į urvą “Kristalnaja” be gido. Buvome uždaryti. Kontrolinis laikas buvo paskirtas 17:00 val. 16:00 val. urve susitikome gidę, su kuria pasivaikščiojom po turistinį maršrutą. Po to mus vėl uždarė, ir mes ties 21 žibintu prieangio galerijoje, dešinėje sienoje, žiūrint nuo angos, įlindome į skylę, kuri mus nuvedė prie taip vadinamo “Skeleto”, t. y. žmogaus griaučių.

Tai 1905m. žuvęs žmogus – aukso ieškotojas. 17:30 val. apleidome urvą. Pavalgę “Kristal’e”, grįžome į stovyklą ir persirengę 20:10 val. sulindome į “Paleozoologinį labirintą” (antra anga šlaite, skaitant nuo Kristalinio urvo). Ten radome lietuvių, nežinomų piliečių “K. V.” ir “M. A.” 1976-01-23 raštelį ir urvo planą. Iš labirinto išlindome 21:30 val.

Gegužės 6. Atsikėlėme 9:00 val. Atsiskaitėme su Petkum. Apie 12:00 val. išvažiavome iš Krivčės. 12:30 val. buvome Borščiove. 14:20 val. išvažiavome autobusu į Bilčę-Zolotę (15:00 val.). Išlipę, nuėjome pagal kapines už kaimo. Pakilome į kalvas ir miškelyje įsirengėme stovyklą. 19:00 val. įlindome į Vertebą. Išlindome 21:30 val.

Gegužės 7. Išvykstame 13:20 val. į Borščiovą (13:55 val.), o 14:15 val. autobusu į Čiortkovą (15:15 val.). 15:20 val. autobusu važiuojame į Ternopolį (16:55 val.). Jame prie autobusų stoties susitinkame Leonidą Sokotovičių. 18:00 val. autobusu išvykome į Lvovą (21:00 val.). Nakvojome besitrindami stotyje, o Vytas išskrido lėktuvu į Vilnių 21:40 val.

Gegužės 8. Bilietų į traukinį negavome, todėl nusipirkome į lėktuvą. 21:00 val. išskridome AN-24 į Vilnių (23:00 val.). Kauną pasiekėme naktį 2:30 val.

Išvyka į Anykščių rajoną

1977
ĮSPŪDŽIAI

Balandžio 15, penktadienį, 16:00 val. išvykome iš Kauno automobiliu VAZ-2101 keturiose: Angelė Laiconienė, Erika Laiconaitė, Laimutis Laiconas ir aš. 19:00 val. buvome Anykščiuose pas Gražiną, Vyrmantą ir Mantą Radzevičius.

Šeštadienį 7-se važiuojame maršrutu Anykščiai – Šimonių giria – Žalioji – Debeikiai – Rubikiai – Anykščiai. Po to aplankome Anykščių šilę. Kairėje kelio pusėje Puntukas (5,7 m aukščio; 6,7 x 6,9 m dydžio; 265 t svorio). Nuo Kurklių per Kavarską grįžtame į Anykščius. Dešiniau nuo kelio, dešiniajame Šventosios krante randame “Puntuko brolių” bei netoliese esantį Karalienės liūną

Sekmadienį iš Anykščių važiuojame Skiemonių link labai vingiuotu ir kalvotu keliu. Pakelėse daug apledėjimo aplaužytų pušų ir beržų. Per Kurklius ir Anykščių šilę vėl grįžtame į Anykščius. 15:00 val. išvykstame į Kauną (17:00 val.).

Išvyka į Maskvą

1977
ĮSPŪDŽIAI

Balandžio 19, 18:00 val. su Angele Laiconiene išvykstame į Maskvą traukiniu № 24.

Sekančią dieną 10:00 val. atvykome į Maskvą ir važiuojame į Maskvos miesto turistų klubą, esantį Sadovaja-Kudrinskaja 4. Ten gauname Vladimiro Valentinovičiaus Iliuchino ir Maskvos speleosekcijos pirmininko Valerijaus Davydovičiaus Furmano telefono numerius. Visą dieną bandėme susisiekti su Furmanu, tačiau tik 23:00 val. jį susitinkame jo namuose adresu Garibaldi 30 – 1 – 67. Pas jį ir apsigyvenome.

Balandžio 21 lankomės parduotuvėse: Leipcigas, Vlasta, Varna, Vanda ir Moskvička. Vakare pas Furmaną studijuojame literatūrą, žiūrime skaidres, deriname abi puses dominančius klausimus.

Balandžio 22, 15:50 val. traukiniu № 23 išvykstame į Kauną, kurį pasiekiamė sekančią dieną 8:00 val.

Kelionės rezultatai džiuginantys!

Išvyka į Sambiją

1977

DIENORAŠTIS

Kelionės tikslas – aplankyti gintaro kasyklas Sambijos pusiasalyje, Kaliningrado srityje, Rusijoje.

Balandžio 29. Iš Kauno išvykstame automobiliu VAZ-2101 18:00 val. penkiese: Roma Dobkevičienė, Raimundas Dobkevičius, Erika Laiconaitė, Angelė Laiconienė ir aš. Ties Virbaliu pradėjome ieškoti nakvynės, tačiau, beieškodami gerų privažiavimų, pasiekėme Nesterovą ir apsižvalgę jo apylinkėse, grįžome tuo pačiu keliu į Kybartus. Nuo Kybartų, pasukę keliu į K. Naumiestį (einančiu arčiau sienos) už 3 km randame patogią vietą nakvynei.

Balandžio 30. 9:00 val. vienas nuvažiuoju į Virbalį ir susitinku antrąją dalyvių grupę su automobiliu VAZ-2103: Gintą, Liną ir Marių Čečkauskus bei Gražiną, Mantą ir Vyrmantą Radzevičius. Apie 11:30 val. pajudame Kaliningrado link, pakeliui sustodami apžiūrėti parduotuves Nesterove, Guseve ir Gvardeiske. Kaliningradą pasiekėme 17:30 val. ir užtrukome jame iki 19:00 val. Toliau važiuojame link Jantarno. Už miesto pasienio zonoje miškelyje sustojame nakvynei.

Gegužės 1. Atsikėlėme apie 10:00 val. Po pusryčių, 11:30 val. pasirodome Jantarne. Tačiau netrukus už miesto, netoli gintaro karjero buvome sulaikyti autoinspekcijos ir pristatyti į Vidaus reikalų skyrių, kur man ir Vyrmantui Radzevičiui buvo surašytas pasienio zonos taisyklių pažeidimo aktas ir paskirta 10,00 rublių bauda kiekvienam. Nedelsiant buvome išstremti iš pasienio zonos. Išvažiavę į Baltijsko – Primorjės kelią, toliau važiuojame į Svetlogorską. Tai labai gražus kurortas. Iš miesto traukiame tiesiai į Pionierskį. Pakeliui užsukame į žvejų kaimelį prie jūros. Iš Pionierskio važiuojame per Kaliningradą, Polieską, Sovietską, Niemaną į Niemanskoję. Netoli jo nakvojame miške.

Gegužės 2. 6:30 val. aš nuvežiau Raimundą ir Vyrmantą prie Nemuno žvejoti. Gintas remontavo mašiną. Apie 10:00 val. aš grįžau su žvejais. Apie 12:00 val. išvykome. Sudarge buvome sustoję ieškoti vieno pažįstamo, bet neradę patraukėme prie kelto per Nemuną ties Jurbarku. Keltas nekėlė mašinų, todėl mes grįžome per Gelgaudiškį, Šakius namo.

Išvyka į Molėtų rajoną

1977
ĮSPŪDŽIAI

Gegužės 6 dieną 19:05 val. automobiliu VAZ-2101 išvykome trise (Erika Laiconaitė, Angelė Laiconienė ir aš). Važiuojame per Lapes, Kulvą, Jonavą, Veprius, Gelvanonus, Čiobiškį, Musninkus į Kernavę. Nakvojome už Kernavės prie Kernavėlės upelio.

Gegužės 7 dieną apžiūrėjome Kernavę, jos bažnyčią, turtingą istorinį-etnografinį muziejuką, dvi koplytėles ir piliakalnius. Toliau važiuojame per Dūkštas ir Maišiagalą į Širvintas. Ten parduotuvės uždarytos, todėl per Giedraičius nuvykome į Dubingius (šiam ruožui tik Maišiagalos-Širvintų atkarpa asfaltuota). Už Dubingių (Joniškio kryptimi) pasukome link Asvejos ežero ir ten apsinakvojome.

Gegužės 8 dieną 11:00 val. prie Dubingių laukėme kitų išvykos dalyvių, bet nesulaukę 11:45 val. išvykome į Širvintas. Ten aplankę parduotuves, tuo pačiu keliu grįžome į Dubingius. Nieko neapžiūrindami, pastebėję, kad gali neužtekti benzino, nuvažiuojame į Pabradę. Ten taip pat neradę degalinės, išvažiuojame į Švenčionis. Ten užsipildę baką ir pavalgę, per Ignaliną ir "Lietuvos nacionalinį parką" pasukome į Saldutiškį. Iš jo per Labanoro girią patraukėme link Labanoro. Maždaug 7 km iki Labanoro – puikus privažiavimas prie Aiseto ežero. Ten ir apsinakvojome.

Gegužės 9 dieną atsikėliau apie 9:00 val. Atplaukė žmonės grybauti ir paliko man saugoti valtį. Aš jairstausi. Apie 14:00 val. pailsėję per Labanorą, Molėtus, Giedraičius, Širvintas, Ukmergę, Jonavą ir Kulvą išvažiuojame į Kauną.

Per 3 paras nuvažiuota 602 km po 201 km / parą. Oras buvo geras, daugiausia labai šiltas ir saulėtas. Įdomių vietų aplankyta labai nedaug, tačiau nakvynės buvo palyginti geros vietose.

Atostogos Lietuvoje

1977

DIENORAŠTIS

Rugpjūčio 8. Automobiliu VAZ-2101 16:00 val. išvykome maršrutu Kaunas – Garliava – Alytus – Seirijai – Leipalingis – Viktorina. Atostogaujame penkiese: Erika Laiconaitė, Angelė Laiconienė, Ricardo Jakubonis, Rita Jakubonytė ir aš. 2 km iki Kapčiamiesčio prasideda pasienio zona. Mes grįžtame 1 km atgal ir 3 km atstumu nuo Kapčiamiesčio sukame link Dumblio ežero. Ilgio ežerą pravažiavę vakarine pakrante, apsistojame pietrytinėje Vepryno ežero pakrantėje (155 km).

Rugpjūčio 10. Apie 14:00 val. išvykome link Viktorinos – Veisiejų plento. Netrukus Trikojo ežeras ir Veisiejai. Toliau važiuodami Veisiejų – Avižienių keliu, sukame kairėn Šlavantų link. Šlavantuose apsisukame ir grįžtame iki miško, kur sukame dešinėn link Balčio ežero. Pravažiuojame keliuku tarp Balčio ir Šlavanto, kairėje palikę Ešerinį ežerą, o dešinėje – Bliūdelio ežerą, pasiekiamo sąsmauką, skiriančią Šlavantėlį nuo Giluišio ežero. Toliau sukame kairėn ir apvažiuojame Giluišį iš rytų. Apsistojame šiauriniame Giluišio krante apie 17:00 val. (32 km).

Rugpjūčio 11. Ryte prieš pusryčius apiplaukėme valtimi Giluišio ežerą pakraščiais. Po pusryčių su Angele perplaukėme Giluišio ežerą ir perkėlėme guminę valtį į Šlavantėlio ežerą, priplaukėme pietvakarių gale esančią salą. Grįžtame. Po pietų einame apžiūrėti Liūnelio ežerą ir Bobr-Babrų dvaro liekanas, kurių deja neradome.

Rugpjūčio 12. Žygis valtimis Balčio – Šlavanto – Šlavantėlio – Liūnelio – Giluišio ežerais (6 valandos). Aplankėme Ešerinį ežerą.

Rugpjūčio 13. Išvykome 13:30 val. Lazdijuose pasipildome degalų. Nusiperkame papildomo maisto, tepalo nuo “gnuso¹¹” ir per Veisiejus ir Viktoriną vykstame prie Baltosios Ančios upės. Perkirtę Neviedės upelį, sukame į kairę; pravažiavę tiltą per Baltąją Ančią, važiuojame jos dešiniuoju krantu iki Baltosios Ančios HES. Pervažiavę užtvanką, iškart sukame į dešinę ir už 1 km apsistojame nakvynei.

Rugpjūčio 14. Dviese su Angele išplaukiame Baltąją Ančią žemyn link Nemuno. Vietoj 9-ių knygoje aprašytų slenksčių, radome 3-is. Pirmąjį apėjome krantu. Antrąjį perplaukėme. Trečiuoju vedėme valtį be žmonių. Pakeliui fotografavome. Nemuną pasiekėme po 2 val. Sventojansko kaime. Yra tiltas per Baltąją Ančią. Atgal grįžome per 1 val. mišku. Po pietų prasidėjo lietus – pirmasis šioje kelionėje. Naktį taip pat lijo.

Rugpjūčio 15. Ryte vaikščiojau po mišką fotografuodamas. Dangus apsiniaukęs. Po pietų išvykome link Nemuno ir per Gerdašius, Lipliūnus, Leipalingį ir Didžiasalį pravažiavome Skirdžio ežerą (41 km).

Rugpjūčio 16. Per Didžiasalį nuvykome trumpam į Druskininkus. Užsipylėme degalų ir grįžome prie Skirdžio (48 km).

Rugpjūčio 17. Žvejojame ir grybaujame.

Rugpjūčio 18. Grybaujame ir žvejojame. Iš Gardino atvažiavo mašinomis brakonieriai.

Rugpjūčio 19. 9:30 val. išvažiavome į Kauną nuvežti grybų. Kaune papildėme kuro atsargas.

Rugpjūčio 20. 10:00 val. išvykome iš Kauno. 13:00 val. atvykome prie Velnio duobės (nuo Aukštadvario važiuoti Semeliškių link; iškart už Aukštadvario, nusileidus nuo kalniuko, sukti į kairę link miško ir važiuoti apie 3 km).

¹¹ Гнус – (rus.) mašalai.

Velnio duobės duomenys:

- Gylis 41 metrai;
- Plotis viršuje 200 metrų;
- Plotis apačioje 60 metrų;
- Durpių storis dugne 9 metrai;
- Dugnas yra 150 m virš jūros lygio.

Iš Aukštadvario nuvykome į Onuški, kur papietavome. Toliau pro Bobriškes ir I-ją Varėną sukame link Merkinės ir važiuojame link Ratnyčios. Toliau Latežerio kaimas. Lato ežerą apvažiuojame rytine pakrante. Labai gražu. Visos geros stovyklavietės užimtos. Atvykome į Užpurvę (Запурве) Baltarusijoje. Buksuojame 3 valandas. Po to apvažiuojame Dubo ežerą iš pietų ir rytų. Nakvynei sustojame šiaurinėje pakrantėje (227 km).

Rugpjūčio 23. Po vakarykščio lietaus išsigiedrijo tik per pietus. Ėjau pagal 310⁰ azimutą į Latežerį. Po 1 val. (3,5 km) perėjau upelį, dar po 15 min. (1 km) – kelią; keliu apie 1 km (15 min.). Iš Latežerio grįžau keliu (6 km per 1,5 val.). Po pietų grybavome.

Rugpjūčio 24. Apie 12:30 val. išvykome nuo Dubo ežero. Pasukę ne į tą miško keliuką, vėl priversti grįžti į Užpurvę. Iš Užpurvės pasukome į kairesnijį keliuką ir atsidūrėme prie Kuosinės upelio, ties Lietuvos siena. Pagaliau išvažiavome į vieškelį Pariečė – Latežeris – Druskininkai. Druskininkuose papildę degalų vykstame į Švendubrę. Ten prie Nemuno geros vietos nakvynei, bet labai toli nuo Raigardo slėnio. Važiuojame per Raigardo slėnį į Pervalką. Slėnio viduryje baigiasi kelias. Stebime vanagą. Grįžtame atgal ir, pasukę ne į tą keliuką, vėl patenkame į Druskininkus. Iš ten plentų važiuojame į Pervalką, bet ten prie slėnio privažiavimo nerandame. 19:30 val. grįžtame į Lietuvą. Už Viečiūnų kaimo Nemuno pakrantėje nakvojame prie versmių (124 km).

Rugpjūčio 25. Rytą kitoje Nemuno pusėje stebiu antis ir gerves. Jų daug. Pravertė žiūronai. Gausu žuvies ir varlių. 13:00 val. draugų laikiu prie tiltelio per Ratnyčėlę kelyje Kaunas – Gardinas. Karšta. Jau 2 naktys, kaip pašalo, tačiau dienos vis dar geros. 14:45 val. sutikau draugus (48 km).

Rugpjūčio 26. Ginčijamės dėl tolimesnės kelionės. Draugai išvyksta.

Rugpjūčio 27. Iš Viečiūnų tryse važiuojame į Druskininkus, kur perkame maistą ir benzina. Važiuojame maršrutu Druskininkai – Ratnyčia – Latežeris – Šklėrius – Kabeliai – Musteika... (Girininkas leidžia važiuoti į Pagarendą pro Jogailos kalną)... - ...(truputį nuklystame nuo kelio)... - ...Marcinkonys – Jogailos kalnas – Pagarenda – Ogorodiščia (vietos nakvynei nėra). Neprivažiavę Motylių Katros, netyčia pervažiuojame Katros upę (0,5-1,5 m pločio) ir nuklystame į Baltarusiją. Grįžtame atgal. Toliau Motylių Katra ir prasideda blogas kelias. Važiuojame per Baltarusijos teritoriją į Paramėles ir Šumą. Toliau – kairiuoju Ulos krantu į Dubičius. Iš Dubičių asfaltuotu keliu važiuojame link Varėnos. Ieškome ežeriukų. Nėra privažiavimo. Pro Grybočius pasiekiamė Rudnią, netoli kurios apsistojame Titno ežero pakrantėje.

Rugpjūčio 30. 18:00 val. išvykome į Kauną 145 km).

Rugpjūčio 31. 16:00 val. važiuojame iš Kauno per Jonavą, Žeimius, Šėtą, Ramygalą, Panevėžį, Pasvalį ir Biržus į Bliūdžius (228 km). 20:00 val.

Rugsėjo 1. 9:30 val. išvažiuojame maršrutu: Bliūdžiai – Nemunėlis Radviliškis – Germaniškis – Skaistkalnė – Barbelė – Jaunjelgava – Stučka – Jekabpils – Nereta – Pandėlys – Biržai – Bliūdžiai (274 km). 18:45 val.

Rugsėjo 2. Važiuojame maršrutu: Bliūdžiai - Biržų kraštotyros muziejus (Kęstučio 12) – Kauniai – Karajimiškiai (Karvės duobė) – Likėnai – Biržai – Kirdeikiai – Saločiai – Biržai – Bliūdžiai (164 km). Kirdonyse aplankėme Jaronį ir jo 1956m. karstinę įgriūvą.

Rugsėjo 3. Grįžome į Kauną.

Ekspedicija Pinegoje

1978

DIENORAŠTIS

Ekspedicijos vadovas Erikas Laiconas (1950). Dalyviai: Donatas Dainelis (1956), Danius Kubilius (1957), Vydmantas Mikulionis (1947), Svetlana Panova (1957), Feliksas Perskaudas (1956), Liucija Raubaitė, Antanas Sadeckas (1929) ir Roma Vasiliauskaitė (1956).

Vasario 10. 10:52 val. traukiniu išvykstame į Vilnių (12:30 val.). Aerouoste priduoant daiktus, rasta 180 kg leistino svorio ir 151 kg papildomo. Už jį tenka sumokėti 54,36 rub. Didelės papildomos išlaidos! 15:20 val. lėktuvu TU-134 išskrendame reisu № 8984 į Archangelską, kur nusileidžiame 17:50 val. Žmones palikę aerouoste, mes su Dainium važiuojame į miestą pirkti bilietų. Šeštadieniui bilietų į lėktuvą nėra. Nusiperkame sekmadieniui. Miegame aerouosto patalpose miegmaišiuose.

Vasario 11. Iš aerouosto autobusais № 112 ir 111 važiuojame į Mažųjų Karelų gyvenvietę (0,30 rub.). Temperatūra -20° C. Apžiūrime buties muziejų. Namai, svirnai, varpinės, malūnai palieka neišdildomą įspūdį. 15:00 val. grįžtame į Archangelską. Pavalgę išsiskirstome vaikščioti po miestą. Ieškom kontaktų su vietiniais speleologais. Tačiau veltui. Užsukę į kraštotyros muziejų susipažįstame su senyvo amžiaus muziejaus darbuotoju Anatolijum Aleksandrovičium Gaskonskiu, kuris 1926 metais lankėsi Pinegos urvuose. Jis suteikia mums informacijos...

Vasario 12 (sekmadienis). 9:00 val. vėl atvykome į Archangelsko kraštotyros muziejų visa grupe. Susipažinome su muziejaus ekspozicija. Gamtos salėje gausu faunos atstovų, nemažai įvairių uolienu (t. t. ir karstinių) pavyzdžių. Gaskonskis leido susipažinti su turima speleomedžiaga (straipsniai, knygos, nuotraukos).

13:40 val. lėktuvu IL-14 išskridome į Pinegą (14:30 val. vietoje). Išlipę iš lėktuvo šunų randame daugiau nei žmonių. Stojame iškart ant slidžių ir einame link Kulagorų kaimo. Stovyklauti sustojame apie 2,5 km nuo aerouosto, už Kulagorų kaimo, dešinėje Pinegos-Kulojaus kanalo pusėje, miškelyje. Atsiganenome 330 kg krovinio (t. t. 40 kg slidžių). Žmogui vidutiniškai 32 kg, neskaitant slidžių ir aprangos. Įsirengę stovyklą, nelaukdami vakarienės, tryse su Dainium ir Svetlana einame ant slidžių į Pinegą (apie 6 km) pas Pašą Rasputiną. Radę jį namuose, pageriame arbatos, gauname informacijos ir naktį vykstame atgal į stovyklą. Stebime silpną šiaurės pašvaistę. Slidėmis įveikėme ~14 km.

Vasario 13 (pirmadienis). Darbą pradėdame nuo Kulagorų urvo (1837 m. atrado Šrenkas). Urvas susideda iš dviejų dalių: K-1 ir K-2. Ilgis 1270 m + 480 m = 1750 metrų. Urvas yra Kulagorų kaimo apylinkėse, Pinegos ir Kulojaus upių takoskyroje, dešiniajame kanalo krante. Anga į K-1 yra apatinėje kanalo kranto skardžio dalyje, turi nuolaidaus plyšio (jo ilgis 1,5 m; aukštis 0,3-0,4 m; plotis 5 m) formą. Nuolaidus nusileidimas į urvą šiek tiek apledėjęs.. Urve nemažai ledo darinių, kristalų. Daug fotografuojame. Po to pereiname į K-2. Ten pietaujame. Apžiūrėti urvo netenka, nes jis gana aukštai apsemtas vandens.

Toliau, jau temstant, einame link K-4 urvo (пещера Водная). Urvas rastas 1967 m. ir turi ~600 m ilgį (pagal Sajenko). Urvas išsidėstęs taip pat dešiniajame kanalo krante į šiaurę nuo mūsų stovyklos; 1,5 km nuo Pinegos upės. Plati (~4 m) urvo anga yra vidurinėje gipso atodangos dalyje maždaug 5 m aukščiau slėnio apačios. Urve beveik nefotografuojame, nes fotoaparatai labai apsinešę ir apledėję.

Vasario 14 (antradienis). Ryte išsiunčiu Antaną su Vidu į Kulagorų kaimą į speleologų bazę nunešti dalį provizijos ir inventoriaus. Jiems sugrįžus, einame ant slidžių į Pinegą. Ten sukame link kapinių. Pravažiavę kapines iš kairės, turime sukti į antrą pravažiavimą dešinėn, tačiau mes nuvažiuojame tiesiai į taigą; į vakarus link Pinegos

draustinio. Pravažiavę ~25 km, sutemus stojame nakvynei netoli draustinio ribos. Gausu sniego. Be slidžių net "savo reikalu" negalima nueiti.

Vasario 15 (trečiadienis). Aš su Vidu apie 9:00 val. išeiname į žvalgybą ieškoti urvo S-7 (пещера Ленинградская). Pasiekiame draustinį, o netrukus ir Sotkos upę. Bandome nusileisti vertikalia siena, bet nepavyksta. Einame gilyn į draustinį ir, radę nuolaidesnį nusileidimą, išeiname ant upės ledo. Toliau čiuožiame upės ledu pasroviui. 0,5 km nuo draustinio šlagbaumo kairiajame upės krante randame S-7. Dešinėje pusėje tinkama vieta stovyklai. Pradėjus pakilimą į viršų, mus pasiveja jėgeris. Parūkome, pasišnekame ir toliau keliaujame į stovyklą. Bandydami rasti tiesiausią kelią, pametame vėžes ir toliau einame, vedini kompasu ir saulės. Pagaliau po 8 valandas trukusios žvalgybos pasiekiame stovyklą. Nueita tik apie 10 km, bet, kadangi vietovė stipriai raižyta (labai sudėtingas karstinis reljefas), mes netekome daug jėgų. Labai nukentėjo mano viena slidė. Pakeliui matėme du kurtinius ir dvi kurapkas. Likusią dienos dalį ilsimės ir valgome.

Vasario 16 (ketvirtadienis). Anksti rytą iškeliaujame link S-7. Apsistojame dešiniajame Sotkos krante apie vidurdienį. Įsirengiame stovyklą, papietaujame. Apsirengę kombinezonus išeiname skverbtis į S-7.

Vietovės geologinis pjūvis: *Gipso – anhidrito sluoksnis su pilkai melsvo ir rudo molio (55 cm) tarp sluoksniais + dolomito (60 cm) tarp sluoksniais. Gipso – anhidrito sluoksnis sudarytas iš šviesiai pilko anhidrito su tamsesniais plokštelinio gipso kristalais. Pilkai melsvas molis perpintas pilkšvo sluoksniuoto gipso juostelėmis.*

Leningradskajos urvas (S-7) yra 3100 m ilgio (pagal Čikiševą) arba 3400 m (pagal Sajenko). Išsidėstęs kairiajame Sotkos upės krante, 3 km žemiau "Nekrasovo trobelės" (зимовье "Некрасовская изба"). Urvo anga yra nedidelio karstinio cirko, išsidėsčiusio 30 metrų aukščio skardžio papėdėje, centre ir gerai matomas nuo upės. Praeiti nepastebėjus neįmanoma. Angos pjūvis yra 7 m pločio ir 2 m aukščio horizontalus plyšys, iš kurio kairiosios dalies išteka 1,5 m pločio upelis. Upelio vandens temperatūra +1,7⁰ C (vasarą pakyla iki +3,4⁰ C). Pernai, t. y. 1977 metais didelė griūtis užvertė angą į viduriniąją urvo dalį. Šiuo metu liko tik viena, pagrindinė anga. Pradedame skverbtis. Aš apsirengęs hidrokostiumu, nors pernelyg mažas dydis trukdo man laisvai judėti. Pasineriu požeminio upelio vandenin. Jausmas nepakartojamas. Šiandien pirmą kartą Lietuvos speleologijos istorijoje buvo plaukiama požeminėje upėje! Virš galvos žemi skliautai. Šonuose ledo stalaktitai, kristalai. Toliau patenkame į Pingvinių salę, kur nuostabios ledo stalagmitų kolonos, tarsi gyvos, išsidėstę visame didelės salės plote. Nuo pat pradžių peršlapome iki kelių. Guminiai pusbačiai greitai kiursta. Kojos vandenyje. Judant šilumos pakanka. Tačiau sustojus iškart pradeda šalti galūnės. Galerijos labai žemos. Nuolat tenka forsuoti upelį, remiantis tik kojų ir rankų pirštais. Vandens gylis 0,3-0,5 metro. Prieiname "Supuvusią vietą" ("Гнилое место"). Čia aš nusprendžiu nutraukti tolesnį skverbimąsi, nes grupė pernelyg daug peršlapusi, o Liucija net įkrito į vandenį. Nors kai kas nepatenkintas, tačiau aš įsitikinęs, kad pasielgiau apgalvotai. Urve įsiskverbėme apie 2000 metrų. Į paviršių išeiname kiaurai peršlapę. Lauke -25⁰ C. Drabužiai, kojos ir rankos iškart apledėja. Iki stovyklos bėgame, kad nesušaltume.

Vasario 17 (penktadienis). Iš bazinės stovyklos ant slidžių palengva čiuožiame Sotkos upe žemyn, ieškodami S-8 ir S-9. Dešiniajame krante randame urvą S-9 (Грот Водный). Fotografuojame, tačiau vidun nelendame. S-8 surasti nepavyko. Upės ir jos krantų vaizdai nuostabūs. Rausvos uolos ir mėlynas dangus puikiai derinasi su žalia taiga. Nukeliau iki lyguminės upės dalies, grįžtame atgal. Kairiajame krante aplankome medkirčio trobelę; ten pamatome juodą kaip anglis pelę. Suvalgę pavakariu, pasiskirstome į 3 grupes. Viena grupė eina į S-7 fotografuoti, kita pasilieka stovykloje, o mes atliekame naktinę išvyką į Pinegos draustinį upe aukštyn. Pilnaties mėnesiena nušviečia mums kelią. Vietovės paslaptį – nepakartojamas.

Vasario 18 (šeštadienis). Naktis buvo labai šalta. Lauke -27⁰ C. Miegoti prie krašto gana šalta. Nuo šalčio prabundame prieš rytą. Toliau programoje – grįžimas į Pinegą.

Čiuožiame tiesiausiu keliu – upe, o vėliau sukame pagal “Buran’o¹²” pėdsaką į krantą ir toliau per taigą apie 16:00 val. pasiekiamo Pinegą. Einame tiesiai pas Pavelą Rasputiną į Gagarino 74-5 gatvę. Randame tik jo tėvus: Nikolajų Aleksandrovičių ir Olgą Aleksandrovną. Jie buvę mokytojai, dabar pensininkai. Siunčiu Feliksą ir Donatą į Kulagorus paimti proviziją, tačiau bazė užrakinta. Jie grįžta tuščiomis. Vakare vaišinamės, žiūrime Rasputinų skaidres. Per dieną nueita ~20 km).

Vasario 19 (sekmadienis). Ryte, sulaukę Pašos, Feliksas su Donatu atveža proviziją, o mes su Daniumi ir Svetlana tuo tarpu einame pėsti į Cimolos kaimą, kuris yra į pietus nuo Pinegos, dešiniajame Pinegos upės krante. Kaime, perėję antrą tiltą, kairėje kelio pusėje randame draustinio darbuotojų Rykovų namą. Čia gyvena zoologas ir medžiotojas Aleksandras Rykovas, jo žmona ornitologė Svetlana Rykova ir jų sūnus Maksimas. Pavalgome, gauname informacijos ir grįžtame atgal pas Pašą. Pasikalbėję su Paša, iškeliaujame pėsti su daiktais į Cimolą. Vakare žiūrime skaidres apie draustinį.

Vasario 20 (pirmadienis). Ryte temperatūra –33,5⁰ C. Keliamės 6:30 val. Išeiname 7:30 val. Ant plento buvome 8:00 val. Iš karto sustoja pakeleivinė mašina, kuri nuveža mūsų daiktus į Golubino miško punktą. Patys einame pėsti. Toliau truputį pavažiuojame reisiniu autobusu Pinega – Krasnaja Gorka. Per pietus ateiname į Golubiną. Apsistojame pagal išankstinį susitarimą draustinio kontoroje. Verdame pietus. Po pietų einame į urvą “Golubino praraja” (“Голубинский провал”). Į urvą leidžiamės virvėmis. Urvas palyginti sausas ir pakankamai įdomus. Yra šiek tiek ledo darinių. Randame du šikšnosparnius; juos fotografuojame. Išlipame laukan mėnesienoje. Man staigiai atšąla pirštai. Tenka šiandien atsisakyti kitų urvų apžiūrėjimo. Po vakarienės pusė grupės išeina fotografuoti urve “Певческая эстрада”.

Vasario 21 (antradienis). 9:30 val. iškeliaujame. Feliksas atsisveikina ir išvyksta į Pinegą, kad greičiau lėktuvu grįžtų namo. Mes, šiek tiek paėję, sustabdome pakeleivinę mašiną, sumetame daiktus ir dalį žmonių. Jie nuvyksta į Bereznikų kaimą. Mes likusieji einame pėsti ir fotografuojame. Už 10 km sustabdome mašiną ir pavažiuojame apie 6 km. Po to savo noru išlipame ir vėl einame pėsti. Vėliau vėl pavažiuojame. Apie 14:00 val. apsistojame Bereznikų kaime pas seną močiutę. Pusė grupės iškart išeina link urvų. Mes 18:00 val. išeiname į griovą “Piliakalnis” (“лог Городище”). Mėnulio pilnatis. Nuostabus užburtos gamtos vaizdas. Prieiname Pinegos Tereščenkos vardo urvą (“Пинежская им. Терещенко”) (2300 m ilgio) 300 metrų atstumu nuo kaimo į šiaurės vakarus. Urvas labirintinio tipo, gipsinis. Antrinių darinių nėra. Šiek tiek yra ledo varveklių, kolonų. Visas urvas stipriai apsemtas, tačiau viskas gražiai užšalę. Vėliau aplankome greta esantį ledinę grotą, kurioje fotografuojame. Grįžtame 23:00 val.

Vasario 22 (trečiadienis). 11:00 val. išjudame. 11:30 val. pradedame laukti mašinų. Po pusės valandos pamatome pirmąją, kurią ir sustabdome. Ji mus veža iki Aukštutinės Palengos (apie 60 km). Važiuojame žiemos traktu. Reljefas labai raižytas. Vieno kalnelio viršuje mūsų mašina susiduria su priešpriešiais važiuojančiais. Bet važiuojame toliau. 14:30 val. mes jau Aukštutinės Palengos geležinkelio stotyje. Perkame bilietus į Archangelską (1,70 rub.) Traukiniu išvykstame 14:50 val. Archangelske 17:40 val. Čia dar spėjame išbėgti į miestą ir vakare 21:00 val. traukiniu № 15 išvykstame į Maskvą. Traukinyje kritiškoje ir savikritiškoje aplinkoje atliekame kelionės aptarimą. Miegoti einame vėlai.

Vasario 23. Apie 17:00 val. atvykstame į Maskvą. Vizituoju Maskvos miesto speleokomisijos pirmininką Valerijų Furmaną.

Vasario 24. Apžiūrinėjame Maskvą. 22:27 val. traukiniu № 193 išvykstame namo.

Vasario 25. 17:00 val. mes Kauno geležinkelio stotyje.

Slidėmis ir pėstute nukeliauta 120 km; “tranzu” – 75 km. Kelionės kaina – 92,50 rub. vienam žmogui.

¹² “Buran” – čia toks motorinių rogių modelis.

Išvyka į Biržų karstinį rajoną

1978
ISPŪDŽIAI

Išvykos vadovas Erikas Laiconas. Dalyviai: Erika Laiconaitė, Angelė Laiconienė, Arkadijus Silantjevas ir Markas Skripko.

Balandžio 15 d. apie 11:00 val. nuvykome automobiliu VAZ-2101 prie “Karvės duobės”. Kelionės tikslas – požeminiai tyrinėjimai:

- Akvalangų pagalba;
- Temperatūros matavimai;
- Fotografavimas.

Balandžio 16 dieną ryte oro temperatūra urvo apylinkėse buvo $+2^{\circ}$ C. Vandens temperatūra urve $+4,5^{\circ}$ C. Dėka gausaus lietaus, urve buvo labai pakilęs vandens lygis. Todėl darbai buvo labai apsunkinti. Akvalangistas Arkadijus, saugomas Marko, pasinėrė ir ištyrė kairiąją urvo grotą ir jos povandeninę dalį. Po vandeniui jokių angų nerasta ir negali būti, nes gruntas sudarytas iš molio ir smėlio. Fotografavimas po žeme nenusisekė, nes teko dirbti su hidrokostiumu, kas labai apsunkino darbą su blykste. Pastebėti dar tebegyvenantys šikšnosparniai.

Stovykla Vakarų Kaukaze

1978

DIENORAŠTIS

Liepos 14. 13:47 val. išvykome iš Kauno geležinkelio stoties traukiniu № 112 (Kaliningradas – Charkovas) į Vakarų Kaukazą dalyvauti Maskvos miesto Turizmo ir ekskursijų tarybos surengtoje I-ą metų speleologų parengimo stovykloje. Važiuojame bendrame vagone. Žmonių labai daug; tvanku, karšta.

Liepos 15. 14:30 val. atvykome į Charkovą. Beviltiškai trinamės prie kasų. Stotyje betvarkė. Nusiperkame konservų. Apie 22:00 val. be eilės, alkūnėmis, per kitų galvas prasigrūdę prie kasos gauname vietas papildomame traukinyje № 449 (Maskva – Mineraliniai Vandenys) iki Armaviro. Išvykstame 23:00 val. ‘kupė’ vagone.

Liepos 16. Važiuojame, rišame mazgus, saugomės čigonų ir t. t. Į Armavirą atvykome 15:30 val. Autobusu pervažiavę į Armavirą II-ąjį, gavome ‘kupė’ vietas į greitąjį traukinį № 573 (Krasnojarskas – Adleris), kuris vėlavo ir išvyko tik 18:10 val.

Liepos 17. Važiuojame pajūriu. Sustojimų metu keleiviai spėja nusimaudyti jūroje. ‘Kupė’ karšta. Apie 3:00 val. privažiuojame Sočį. Temperatūra šiek tiek sumažėjo. Apie 4:00 val. išlipame Chostoje. Pėsti einame į turistinę bazę “Južnaja”. Pakeliui ‘taksas’ nuveža mūsų daiktus, o žmonės ateina pėsti. 4:30 val. mes turbazėje prie turkabineto paliekame daiktus ir einame maudytis jūroje. Išsimaudę grįžtame 6:30 val. ir pusryčiaujame. 7:00 val. turbazė keliasi ir mes susipažįstame su keliais speleologais, kurie pasiliko Chostoje pirkti maisto. 8:00 val. einame pusryčiauti į čeburekinę. Apie 9:00 val. grįžtame prie turbazės ir randame mūsų kuprines nuneštas žemyn prie degalinės. Dabar pusryčiauti išeina Maskvos speleologai. Per tą laiką mes randame uždara bortinę mašiną, kuri mus 11:00 val. už 15,00 rub. išveža link stovyklos. Apie 12:00 val. atvažiuojame į stovyklą su keliais instruktoriais. Susipažįstu su stovyklos viršininku Vladimiru Aleksandrovičium Kučinu iš pamaskvės Podolsko miesto. Po vakarienės tikrina mūsų žinias apie mazgus. Pasirodome patenkinamai. Suskirsto mus į skyrius. Gražina ir Vyrmantas Radzevičiai bei Ricardo Jakubonis patenka į I-ą skyrių, o aš su Angele Laiconiene – į IV-ą.

Liepos 18 (antradienis). Kaip ir paskesnėmis dienomis kėlimasis 7:00 val.; mankšta 7:10 val.; pusryčiai 7:50-8:30 val. Po to užsiėmimai. Mūsų skyriuje – uolų treniruotė, kuri vyksta Voroncovo urvyno Panteono angoje. Laipiojama ‘aukštyn – žemyn’ 10 m kopėčiomis su viršutine sauga. Taip pat nuo skardžio mėtome “vanką¹³” tikslu atidirbti įvairius saugos būdus.

Liepos 19 (trečiadienis). Nuo 8:30 val. iki pietų – paskaita-ekskursija “Vietovės geologinė-karstinė apžvalga”. Susipažįstame su Voroncovo urvyno angomis Panteonu ir Prometėjum, Šerno urvu ir su nuostabia kanjonų bei griovų sistema. Grįždami aplankome seną apleistą sodą, kuriame valgome alyčios¹⁴ vaisius, riešutus. Po pietų – uolų treniruotė Prometėjaus angos skardžiuose. Leidžiamės virve “ragatkės¹⁵” pagalba su viršutine sauga; po to pakylame kopėčiomis su savisauga. Kol kas dar skyrių treniruoja stovyklos viršininkas – instruktorius Volodia Kučinas.

Liepos 20 (ketvirtadienis). Pirmasis išėjimas į Dolgajos urvą, kurio ilgis iki sifono yra 990 m. Mūsų užduotis – dviem pogrupiais atlikti topografinę urvo nuotrauką vienu metu nuo abiejų galų. Tuo pat metu mes turime aprūpinti specgrupe, kuri planuoja prasiskverbti

¹³ “Vanka” – specialiai paruoštas maždaug žmogaus svorio ir dydžio rastas.

¹⁴ Alyčia – (rus.) kaukazinė slyva.

¹⁵ Ragatkė – speleologijoje = nusileidimo įtaisas (aštuoniukė su ragais).

kaip galima toliau už sifono., ieškant susisieki su Voroncovo urvynu. Jie sifoną praėjo ir skverbėsi toliau, bet po kurio laiko galerija labai susiaurėjo ir teko grįžti atgal.

Vakare grįžę į stovyklą, radome naują mūsų instruktorių “Grafą” – Viktorą Lvovičių Lerinmaną iš Kalinino, kuris paslapčia gurkšnojo spirita. Dabar jau bus dvi barzdos stovykloje.

Liepos 21 (penktadienis). Atliekame kameralinius darbus. Susipažįstame su savo naujuoju instruktoriumi. Po pietų kanjone, ties Očiažnyj anga treniruojamės ant uolų. Lipimas kopėčiomis su savisauga apsunkintomis aplinkybėmis: savisaugos virvė 2 kartus persivėrusi per kopėčių tarpsnius. Taip pat imituojame persikėlimą per kalnų upės kanjoną.

Liepos 22 (šeštadienis). Šiandien einame į Novaja urvą, kurio gylis 48 metrai. Tačiau nėra tikslių žinių apie jame esančius šulinius bei jų gylį. Pirmas pogrupis sulenda į urvą kabinti įrangą. Mes laukiame lauke. Bevaikščiodamas, apie 50 m atstumu nuo angos randu skylę.

Po ilgo laukimo Viktoras pakviečia mus į vidų. Nusileidimas organizuotas ne itin gerai. Mes jau aukštutinėje urvo dalyje; tuo tarpu Petia Janšinas dar tik leidžiasi į 35 m šulinį atlikdamas topografinę nuotrauką. Po to nusileidžiu ir aš. Pasirodo čia (t. y. tuo) urvas ir baigiasi. Šulinio dugnas šlapias, daug molio. Keletą valandų prabuvę šulinyje, kylame aukštyn. Maždaug 5 m nuo viršaus kopėčios kabo siaurame plyšyje, iš kurio išlįsti tenka gana nepatogioje padėtyje, išsiūbuojant ant kopėčių, kad nusišvytuoti į platesnę plyšio dalį. Todėl kyla 20 minučių. Baigiasi kontrolinis laikas. Siunčiame 2 žmones į stovyklą pratęsti kontrolinio laiko, tačiau netrukus baigiasi ir antrasis kontrolinis laikas. Į stovyklą išeina Angelė ir Petia. Mes likusieji į stovyklą grįžtame tik 24:00 val.

Liepos 23 (sekmadienis). Šiandien Liošos Mamajevskio gimtadienis. Surinkom po 1,00 rub. vyno buteliui. Budime stovykloje ir darome “kameralką”. Staiga po pietų atbėga III-ojo skyriaus speleologas ir praneša, kad Voroncovo urvyne prie Očiažnyj angos jų skyriaus stažuotojas Dima Paniševs įkrito į šulinį ir susilaužė dubenį. Į įvykio vietą siunčiama gyvybės aprūpinimo grupė: Saša Ignatjevas, Sveta Maksimenko ir Petia Janšinas. Stovykloje lieka 2 merginos, o mes likusieji, pasiėmę visą reikiamą įrangą, išeiname atlikti gelbėjimo darbus. Operacija vyksta užtikrintai, bet gana ilgai dėl sudėtingos vietovės reljefo. Kanjonas labai atšiaurus. Nukentėjusįjį nuleidus nuo pirmojo didžiausio slenksčio ir horizontaliai pernešus iki sekančio slenksčio, “nukentėjusysis” atsikelia ir mes toliau gabename tik medinį “vanką”. Tai buvo tik inscenuoti (t. y. mokomieji) gelbėjimo darbai. Rezultatai: dviem merginom pasidarė bloga su širdim; daugelis liko nepatenkinti. Vakare per “kembriką”¹⁶ geriamo vyną ir valgome savo gamybos tortą.

Liepos 24 (pirmadienis). Ryte paskaita. Po to einame į Voroncovo urvyną prisiskverbti kiaurai iš Panteono į Očiažnyj. Maršrute 3 šuliniai: 7 m, 7 m ir 20 m. Vietomis vanduo. Topografinę nuotrauką tenka daryti ir šuliniuose. Kadangi ją darome visi paeiliui, virves kabiname visi po kelis kartus, o virvių paimta tik 3, todėl mes pavėluojame grįžti iki 24:00 val. ir “Grafas” už tai gauna pastabą.

Liepos 25 (antradienis). Iš ryto paskaita, kontrolinis darbas ir kameraliniai darbai. Po pietų – uolų treniruotė: pakibimas ant savisaugos (čiuptukai). Vakare ruošiamės įskaitiniam įsiskverbimui į Šerno urvą (Кобаний провал). Paruošiamo taktinį planą. Susiskirstome į 3 pogrupius:

1. Erikas (vadovas) ir Svetlana;
2. Saša Filinas (vadovas), Petia ir Olga;
3. Lioša (vadovas), Saša Šmatas ir Angelė.

Aš paskirtas vadovauti pirmam pogrupiui. Mūsų dviejų užduotis bus pakabinti įrangą, praleisti žemyn į 40 m gylio šulinį antrą pogrupį (su įranga 13 m šuliniui), kad jie atliktų topografinę nuotrauką nuo galo, ir trečią pogrupį, atliksiantį toponuotrauką nuo pradžios. Po to leisimės mes: Sveta, darydama šulinio toponuotrauką, pirmoji, po to aš su

¹⁶ Kembrikas – plonas plastikinis vamzdelis.

savisauga čiuptuku "Gibs". Nusileidę mes atliksime dešinėsios aklavietinės rankovės toponuotrauką, o baigę darbą įveiksime visą urvą iki užsibrėžto galinio taško (IIB sunkumo kategorija). Po to grįšime atgal. Oras šianakt geras. Nenumatoma nieko blogo.

Liepos 26 (trečiadienis). Už stovyklos disciplinos pažeidimą Svetlana nušalinama nuo įskaitinio išsiskverbimo, ir vietoj jos į savo pogrupį įtraukiu Olgą Sebastjanovą iš antro pogrupio. Ryte paskaita. Prieš pietus išeiname į įskaitinį išsiskverbimą į Šerno urvą. Aš su Olga kabinu įrangą ilgiau negu buvo numatyta. Po to į urvą leidžiasi II-as ir III-as pogrupiai. Mūsų I-is pogrupis nusileidimą pradeda 15:30 val. Olga daro toponuotrauką, o aš ją saugau iš viršaus. Šulinio gylis 40 metrų. Jai nusileidus, aš leidžiuos 'ragatke' su savisauga dviem čiuptukais 'gibs'. Po to einame į 90⁰ azimuto galeriją iki galo, iki krioklio, nuo kur pradedame daryti toponuotrauką. Galerija siaura, aukšta ir apsemta – tenka daug kur šliaužti vandeniu. Aš užsidėjęs hidrokelnės. Baigę toponuotrauką prie pirmojo šulinio randame antrą pogrupį (skirtumas 20 min.). Mums berūkant, ateina trečiasis. Jie 13 m šulinio nerado ir toponuotrauką baigė. Taigi išlipimą į paviršių visi pogrupiai pradėjo kartu, kas labai apsunkino padėtį. Tuo tarpu mes, lydimi Sašos Filino, einame apžiūrėti Gnomo (Nykštuko) salės. Horizontalioji urvo dalis turi daug sąvartų, dugnu teka upeliukas. Vietomis yra kailialupių. Gnomo salė – gana graži. Grįžtame atgal. Mūsų eilė kilti dar neatėjo. Lipa Angelė. Aš išlipu apie 22:00 val. paskutinis, neskaitant "Grafo". Užvalgome ir į stovyklą.

Liepos 27 (ketvirtadienis). Iš ryto darome kameralinius darbus. Mane ir Petią apie 11:00 val. išsiunčia į Ilarionovką parnešti duonos. Mes nusigauname iki Voroncovkos kaimo, ten laukiame atidarant krautuvę, miegame. Nesulaukę einame į Ilarionovką, bet pakeliui sutinkame duonvežį, su kuriuo grįžtame į Voroncovką ir iš jo perkame 40 kg duonos. Į stovyklą grįžtame apie 18:00 val.

Liepos 28 (penktadienis). Nuo pat ryto ruošiamės egzaminui, o po pietų giname įskaitinį skverbimąsi. Angelei užskaito IIA kategoriją, o man, kaip ir visiems kitiems, - IIB. Kadangi norint, kad užskaitytų stovyklos programą, būtina įveikti mažiausiai 4 urvus, o Angelei ir Olgai vieno trūksta, tai mes skubiai susiruošiamo į Nizskaja urvą, kuri įveikiame iki galo Vėlai sugrįžę, einame miegoti.

Liepos 29 (šeštadienis). Iš ryto, iškart po pusryčių, laikau egzaminą. Išlaikau per 15 min. Po to Angelė laiko apie 2 val. Viskas sėkmingai. Vakar egzaminus išlaikė ir kiti lietuviai. Stovyklą užskaitė visiems mūsiškiams: man – IIB kategoriją; Angelei, Ricardo ir Vyrmai – IIA kategoriją; Gražinai – IIA kategoriją be teisės eiti į vertikalius urvus. Rezultatai atitinka tikrovę.

11:00 val. iš stovyklos su Kučinu išvyksta pirmoji 15 žmonių grupė. Po pietų mes tvarkomės, skalbiamės ir ruošiamės išvykimui. Vakare po vakarienės geriamė karštą vyną (mūsų išvykimo garbei), 'bičai' groja gitara. Taip pat suvartojame ir visą spirito atsargą. Miegoti einame labai vėlai.

Liepos 30 (sekmadienis). Prabundame 7:00 val. Susitvarkome. Valgome pusryčius. Apie 9:00 val. iškeliaujame (Ricardo pasilieka su rusais iki maskviečių postovyklinių darbų pabaigos). Pėsti einame iki Ilarionovkos. Ten laukiame autobuso. Apie 13:00 val. išvažiuojame žemyn į Chostą. Ten 2 valandas slankiojame po miestą. Vyrma aplanko Tiso ir Samšito giraitę. Po to elektrotraukiniu išvykstame į Suchumį, o iš ten autobusu į Očiamčirą. Ten miegame pliaže.

Liepos 31 (pirmadienis). 6:00 val. mes vėl Očiamčiros stotyje. Pirmuoju autobusu (apie 7:00 val.) išvykstame į Otapą. 8:30 val. mes jau Otape. Parduotuvė nedirba, bufetas taip pat. Mes traukiame takeliu į Abrskilo urvą. Apie 9:00 val. mes jau prie urvo. Viduje prie angos paliekame kuprines su daiktais ir sulendame vidun. Apžiūrinėjame 2 valandas. Urvas šlapias. Gražina prie angos įkrinta į vandenį ir visa peršlampa. Jos apšvietimo sistema atsisako veikusi. Urvas labai gražus. Tai pats gražiausias iš matytųjų Vakarų Kaukaze. Išsiskverbiamė apie 900 metrų. Atgal grįžtame šlapi. Vidutinis požeminio upelio gylis ~0,5 metro.

Grįžę į lauką, randame, kad iš mano kuprinės pavogtas miegmaišis. Mūsų moterys sušlapę, džiovinasi, ilsisi, o mes su Vyra R. einame ieškoti urvo "Otapo galva". Pakeliui prisivalgę gervuogių, randame jį. Urvas yra labai egzotiškoje vietoje. Jo anga didelė; iš jos išteka upelis, toliau tekantis kaskadomis. Ties anga tvyro rūkas. Įeinant vidun mūsų dėmesį patraukė šnypštimas. Įtariame, kad tai galėtų būti gyvatė. Tačiau pasirodo, kad tai šikšnosparniai, kurių čia labai labai daug ir visai netoli urvo angos. Ten pat ir gilus ežeras. Toliau – užtvindyta galerija, kurios įveikti mes negalime. Sužavėti grįžtame atgal. Čia dar reikės sugrįžti.

Sugrįžę prie Abrskilo, džiovinamės, prausiamės, miegame. Išsiverdame arbatos ir traukiame link kaimo tarybos. 13:30 val. autobusu išvykstame į Očiamčirą. Lyja. Ten perkame bilietus į Suchumį ir valgome. Po to prie mūsų prieina gruzinas ir pakviečia išgerti prie pietų stalo. Mes neatsisakome. Užmoka jis. Vakare atvažiuojame į Suchumį ir jis mus veža į pietinį miesto pakraštį miegoti prie jūros. Naktį mes visi peršlampame, nes daug lyja, o mes iš vakaro blogai pasitiesėme polietileno plėvelę. Miegas puikus.

Rugpjūčio 1 (antradienis). Rytą kolega (gruzinas) mus pažadina apie 9:00 val., ir mes važiuojame į stotį palikti daiktų. Po to jis mus restorane vaišina pietumis. Vėliau einame į beždžionių veislyną, kur eilėje laukiame 2 valandas, kad pamatytume beždžiones. 'Kolega' pažada ateiti į stotį 15:00 val. ir ... dingsta visam laikui. Apžiūrime beždžiones. Gana įdomu. 15:40 val. išvažiuojame į Naująjį Afoną. Ten daiktus padedame į saugojimo kamerą ir einame link Naujojo Afono urvo. Susitinkame maskviečius su Ricardo, kurie urvan nepateko. Ricardo ir Tania prisijungia prie mūsų ir mes 18:30 val. stovime prie urvo. Bilietų nėra. 19:30 val. – paskutinis reisas į urvą. 20:00 val. mes šešiese užsiimame eilę prie kasos ir pradedame vesti stovinčiųjų eilėje sąrašą, kurio pradžioje mes patys pirmieji. Apie 24:00 val. sąraše jau apie 20 žmonių. Kiekvienas kasoje gali pirkti tik po 5 bilietus.

Rugpjūčio 2 (trečiadienis). Naktį sargas mus visus nuo kasos nuvijo ir teko sėdėti gatvėje. Kai pradėjo lyti, mes vėl sulindome į vidų. Apie 8:00 val. sąraše jau apie 150 žmonių. Mes sustojame į eilę. 9:00 val. atidaro kasą ir parduoda tik 8 bilietus (tiek laisvų vietų į pirmąjį reisą urvan), kuriuos visus mes ir paimeame.

9:15 val. mes jau važiuojame požeminiu traukiniu į urvą. Urvas palieka gilų įspūdį savo dydžiu. Pirmos salės plikos, o toliau prasideda stalaktitai ir stalagmitai. Jų daug ir jie gražūs. Yra keletas dirbtinių "chaltūrų" – vietomis perstatyti kai kurie stalagmitai. Ekskursija trunka 1.15 val. ir 10:30 val. mes jau lauke. Perkame daug suvenyrų. 12:00 val. elektrotraukiniu išvykstame į Sočį. Ricardo ir Tania išlipa Chostoje, o mes 15:30 val. – Sočyje. Einame į pliažą, ten maudomės. Naktį miegame stotyje.

Rugpjūčio 3 (ketvirtadienis). Keliamės anksti ir užkandę einame į Sočio dendrarijumą. Keliamės aukštyn lyno keliu, o iš ten apžvelgiame miestą. Žemyn einame pėsti, apžiūrinėdami mažus augalus ir medžius. Po to einame į krūmus pamiegoti. Vėliau vaikiojamės po miestą. Susitinkame maskviečius. Vakare sėdime perone ir laukiame traukinio.

23:30 val. (Ricardo vos nepavėlavo) išvykstame traukiniu № 58 (Sočis – Ryga) į Vilnių. Po ryt (rugpjūčio 5) grįšime į Kauną.

Kelionės išlaidos kiekvienam po 80,00 rublių.

Išvyka po žeme

1978

PRANEŠIMAS

“Kauno tiesa”, 1978-07-21, Nr. 168 (9652), Kaunas

Į Vakarų Kaukazą išvyko grupė Kauno speleologų. Kartu su maskviečiais jie dalyvaus kvalifikacijos kėlimo stovykloje Kalnų Kolchidės speleologinėje provincijoje, taip pat dalyvaus darbuose tiriant stambius karstinius urvus ir šachtas.

Trys kauniečių speleologų savaitės

1978

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1978-08-17, Nr. 191 (9675), Kaunas

Vakarų Kaukaze, Chostos gyvenvietės apylinkėse tris savaites veikė speleologų stovykla, kurią organizavo Maskvos Ekskursijų ir turizmo taryba. Stovyklos darbe dalyvavo ir penki mūsų miesto atstovai.

...Speleologijos pradininkas ir pagrindėjas yra prancūzų mokslininkas Eduardas Alfredas Martelis. Speleologija savo istoriją skaičiuoja nuo 1888 metų. Ji yra kompleksinis mokslas, sujungęs įvairių mokslinių disciplinų tyrinėjimo metodus, kurių tikslas – betarpiškai prasiskverbti į žemės gelmes (urvus, šachtas, prarajas), tyrinėti vandens ardumą veiklą. Tai iš tyrinėtojo kartu pareikalauja ir įvairių sportinių įgūdžių. Kalnų turizmas, alpinizmas, netgi “sportavimas” šaltame vandenyje ir absoliučioje tamsoje turi būti “savas” urvų tyrinėtojiui.

Tarybų Sąjungos centrinės ekskursijų ir turizmo tarybos prezidiumo 1964 metų nutarime sakoma, kad pagrindinis speleologijos uždavinys turi būti urvų ieškojimas ir jų tyrinėjimas, kad šie puikūs, pačios gamtos sukurti paminklai taptų prieinami visiems.

Kauniečiai – speleologijos pradininkai Lietuvoje. Per pastaruosius penkerius metus atliktos sudėtingos požeminės kelionės Krymo, Podolės, Archangelsko apylinkių urvuose. Šiose kelionėse įgyti įgūdžiai labai pasitarnavo dalyvaujant šių metų stovykloje Vakarų Kaukaze.

Pagal programą tyrinėjome Voroncovo urvų sistemą, patikslinome jos požemių žemėlapius. Jau ir anksčiau, pavyzdžiui, buvo manoma, kad netoliese esantis Dolgajos urvas turi požeminį ryšį su Voroncovo urvais. Tačiau žmogaus koja dar nebuvo žengusi už “sifono”, kuris pastoja kelią tolimajame urvo rajone. Šiomet vandens lygis čia smarkiai nuslūgo, ir atsirado galimybė “sifoną” praeiti. Mūsų uždavinys ir buvo užtikrinti darbą bei saugumą šturminės grupės, kuri sėkmingai praėjo didesniąją dalį šio niekieno iki šiol netyrinėto požeminio “koridoriaus”.

Stovykloje užmezgėme kontaktus su kolegomis iš Kalinino, Maskvos ir buvome pakviesti dalyvauti sekančioje stovykloje. Kartu didelį įspūdį paliko paskaitos, kurias apie naujausius speleologijos ir karstotyros tyrinėjimus skaitė žymūs šios srities specialistai – profesorius Raulis Saifi ir geologijos-mineralogijos mokslų daktaras Viktoras Dublianskis.

Krištoliniais požemių labirintais

1978

APYBRAIŽA

“Švyturys”, 1978-08, Nr. 16, Vilnius

*Ekspedicija po Archangelsko srities urvus, kurioje
dalyvavo Kauno “Stalaktito” speleologai*

Archangelsko oro uostas ištirpsta tolyje. Po sparnais – plati ir balta Šiaurės Dvinos juosta. Iš už miškingų kalvų pasirodo tarp baltų ir rausvų skardžių įsispraudusi siaura, labai vingiuota Sotkos upė. Žemiau, kur jos krantai pasidaro žemi ir lėkšti, ji jau vadinasi Kulojumi ir teka į Arkties vandenyną per niūrią lygumą.

Sotkos vidurupyje, kur teks praleisti ne vieną dieną, driekiasi šiaurės taigos Pinežės draustinis. Čia, didelėje gipso plynaukštėje, dunkso vienas didžiausių Šiaurės Europoje sibirinio maumedžio masyvų, o upių skardžiuose keroja reliktiniai augalai. Unikalus karstinis reljefas išraižytas daugybės duobių, įgriuvų, griovų, raguvų ir slėnių. Po jais slypi gausybė urvų, į kuriuos dar nežengė žmogaus koja.

Raudonom juostom paryškintas “IL-14” sklandžiai tupia Pinegoje, o mes, dar nespėjusius žengti nė pirmųjų žingsnių svetingoje šiaurėje, nuoširdžiai sveikina vietiniai speleologai.

Negaišdami laiko, stojamės ant slidžių – iki sutemstant turime pasiekti kanalą, jungiantį Pinegos ir Kulojaus upes. Ten mes praleidžiame keletą dienų treniruodamiesi ir fotografuodami Kulagorų urvus – gražiausius šiame krašte. Juose žavimės grotomis, pilnomis šešiabriaunių ledo kristalų, ledo kolonomis ir stalaktitais. Parkerėti šių pasakiškų ledo rūmų, valandomis gulime ant šalto ledo grindų, ieškodami geriausių vaizdų skaidrėms. Vakarais, nuvargę, sušalę, bet jausdami didelį dvasinį pasitenkinimą, nenoriai paliekame urvus.

Rytą sutinkame giliai taigoje. Milžiniškos eglės ir maumedžiai glaudžiai apsupę mūsų stovyklavietę. Apsvaigę nuo atšiauraus, bet kartu ir puikaus reginio, žygiuojame toliau. Sniego danga bedugnė. Vienas neatsargus žingsnis į šoną – ir krenti į pusnį iki pažastų. Be draugo pagalbos išsikapanoti sunku. Pirmyn judame gana lėtai. Kelią pastoja įvairios kliūtys. Niekur mums dar neteko matyti tokios karstinių formų įvairovės, kaip čia. Karstas čia net vietinius pavadinimus turi: “vorgai”, “murgai”, “šelopai”. Vorgai – tai didelės griovos, tarpekliai. Murgais vadinamos karstinės duobės, čia jų be galo daug. Bet įspūdingiausias yra smulkus šelopas. Tai žemės paviršius, išraižytas metro ar dviejų pločio ir maždaug tokio pat gylio plyšių ir duobių. Eiti tiesiai neįmanoma. Nuolatos tai leidžiamės, tai vėl kylame. Gūdžioje taigoje privirtę daug didelių medžių, viskas padengta storo, puraus sniego. Ne be reikalo čia tiek daug meškų, mėgstančių nuošalias vietas.

Pagaliau išvystame Sotką. Ji vingiuoja apie keturiasdešimt metrų žemiau mūsų kojų. Stovyklą įsirengiame dešiniajame upės krante. Ankstyvos sutemos apgaubia vienišą palapinę, saugančią mus nuo trisdešimties laipsnių šalčio.

Kitą rytą stovykloje ramu. Visi susikaupę, lyg alpinistai prieš sunkų kopimą. Iš tiesų šis 1978 metų vasario rytas ilgam įsimins visiems šios sunkios kelionės dalyviams. Juk pirmą kartą Lietuvos speleologai ruošiasi šturmuoti ilgiausią ir sudėtingiausią Šiaurės Europoje urvą – Leningradskaja.

Septynių metrų pločio ir dviejų metrų aukščio anga, iš kurios išteka upeliukas, skiria mus nuo nežinomybės. “Palikite visas viltis, kurie čia įeinate”, - bando juokauti Danius, prisimindamas Dantės “Pragarą”. Tačiau ne pragaro vartai, o viliojantis tylos ir ramybės pasaulis atsiveria prieš mus. Paskubomis sulendame į juoduojančią urvo gerklę ir kiekvienas

ragaujame požeminio upeliuko vandens. Kaip ir visuose požemiuose, jis yra labai skanus, vaiskus. Upeliukas pasitraukia kairėn, palenda po pakibusiu uolos kraštu; mes šliaužiame pro žemas ir plačias griūtines sales, per judančių luitų chaosą.

Vis tolyn ir tolyn – šimtas, du šimtai, penki šimtai metrų; urvas vilioja tolyn. Siauros landos – viena po kitos, o už jų vėl tamsios, prožektorių neapčiuopiamos griūtinės salės.

Bendras Leningradskajos urvo ilgis – trys tūkstančiai keturi šimtai metrų. Jis vingiuoja galingos požeminės upės vaga. Po kairiuoju krantu teka upelis. Griūtinės salės išsidėsčiusios išilgai jo, tačiau apie šimtas dešimt metrų nuo įėjimo jų grandinė nutrūksta, ir, norint praeiti toliau, tenka grįžti prie upelio, kur prasideda landos ir plyšiai. Dar už penkiolikos metrų praėjimas susiaurėja iki trisdešimt penkių centimetrų. Šliaužiame skystu purvu, kurio temperatūra, kaip ir vandens, ne didesnė už plius du laipsnius. Atsispiriame kojų pirštais, stumiamės alkūnėmis. Vietomis tenka nusiimti šalmsus – kitaip nepralendame.

Pagaliau naujas uolų sąvartynas. Plyšys, už jo lubos staigiai kyla aukštyn, nelaukta atsiveria balti skliautai, vandens išplautos sienos. Per akmenis gaudžia upelis, tolsta tamson didelė salė – dešimties metrų pločio ir panašaus aukščio. Sienose blyksi gipso plokštelės. Gesiname prožektorius ir uždegame žvakes. Jų šviesoje viskas atrodo paslaptlingiau. Vaizduotė iš akmenų piešia priešistorinius žvėris ir pasakų herojus.

Kitas urvas, kurį šturmovome, - “Golubino praraja”. Jis slypi Tarakonų griovos žiotyse. Urvas buvo atrastas Leningrado speleologų 1966 metais. Tačiau nei tais, nei kitais metais požemių valdovas Hadas neįsileido smalsių tyrinėtojų.

Įėjimas į urvą susiformavęs dvidešimties metrų aukštyje nuo griovos dugno, palaipsniui įgriuvus pirmųjų požeminių salių luboms.

Virvėmis nusileidžiame į dešimties metrų gylio šulinį, apžiūrime greta esančią Sniego salę.

Pakeliui, pasiklausę požeminio upeliūkščio čiurlenimo, išvystame ant sienos kabantį urvo šeimininką – miegantį šikšnosparnį. Platūs ir aukšti koridoriai nutolę nuo įėjimo apie šešis šimtus metrų, o su atsišakojusiomis šoninėmis landomis sudaro tūkstantį šimtą penkiasdešimt metrų ilgio sistemą. Kadaisė čia būta galingo požeminio srauto, o dabar tik pavasario polaidžio metu urvo dugnu sruvena vanduo. Koridorių lubos ir sienos sudarytos iš smulkiagrūdžio gipso. Vietomis nuo lubų kabo atsiskyryje gipso plokštės, o po kojomis guli storas smėlio ir molio sluoksnis.

Pasigėrėję neregėtu gamtos sukurtu grožiu, ropščiamės į mėnulio nušviestą žemės paviršių...

1978 balandis

ΩΩΩ

Į žurnalą nepateko epigrafas:

“...Sunkumai, tas betarpiškas sąlytis su nykia gamta, be abejo žavi tyrinėtoją. Niekis, kad kūnas nusėtas mėlynėmis ir apdraskyti veidai. Tai užgis, tai užsimirš. O kas patirta, kas pamatyta, apmąstyta – ilgam liks atmintyje”.

G. Fedosejevas. “Mirtis manęs palauks”.

Speleožygis Kryme

1978

DIENORAŠTIS

Pagal iš anksto numatytą planą aš su Angele turėjau dalyvauti Maskvos Valstybinio universiteto rengiamoje speleoekspedicijoje į Karabi jailą. Kadangi mes su jais prasilenkėme, o vėliau susitikom nepalankiomis sąlygomis ir vėl išsiskyrėme, tai štai kas iš kelionės liko. Tai pavyzdys, kaip nereikia keliauti.

Lapkričio 2. Iš Kauno išvykę 20:03 val. traukiniu į Vilnių, ten 1,5 val. laukėme Rygos traukinio № 182, vykstančio į Simferopolį. Į jį įlipome 23:59 val.

Lapkričio 3 (penktadienis). Važiuojame. Oras kaip ir Lietuvoje. Sniego nesimato. Nelyja. Visur šalta.

Lapkričio 4 (šeštadienis). 9:30 val. mes Simferopolyje. Padėję daiktus į saugojimo kamerą, vykstame į išankstinę bilietų kasą Sevastopolio gatvėje, kur laisvai gauname atgalinius bilietus 11-ai dienai. Einame į Gogolio gatvėje esantį kraštotyros muziejų – ten sanitarinė diena.

12:05 val. troleibusu vykstame į Aluštą (13:35 val.). Autobusų stotyje laukiame maskviečių. Nesulaukę, sutarėme važiuoti paskutiniu autobusu į Generalskoję. Kelionė nuo 17:50 val. iki 19:12 val. Labai tamsu. Einame link meteostoties. Už kaimelio ties kryžkele apsistojame nakvynei prie sodų. Naktis šalta ir drėgna.

Lapkričio 5 (sekmadienis). Aš atsikėliau 7:30 val., Angelė – 9:00 val. Pro debesis ir rūką matosi saulės apšviesta Demerdži. Aplankome Generalskojės parduotuvę ir, nesulaukę maskviečių, nutariame kilti į Karabi pasižvalgyti. Taip ir padarome. Apsidairę viršuje, leisdami atgal žemyn, apie 15:30 val. susitinkame bekylančius maskviečius. Skubame žemyn pasiimti savo daiktų, kurie yra krūmuose. Apie 17:30 val. palengva iškeliaujame į Karabi su kuprinėmis. Apie 23:30 val., būdami ant jailos, pasukame ne tuo keliu ir gerokai nueiname juo klaidinga kryptimi. Angelei pradeda skaudėti koją. Tenka statytis palapinę.

Lapkričio 6 (pirmadienis). Po vakarykščio ilgo ėjimo buvome stipriai nuvargę ir todėl ilgai miegojome. Atsikėlę valgome šaltą maistą – puodų neturine, vandens nėra. Apsitvarkę grįžtame atgal iki teisingo kelio ir sukame į dešinę pačion jailon. Ten tuščia – draugų nėra. Jie, pasirodo, anksti rytą iškeliavo prie Ėgiz Tinako ežero. Taip radome parašyta popieriaus skiautėje, paliktoje ant kelio. Buvo jau vėlus metas – apie 15:00 val. O iki ežero apie 20 km stipriai raižyta vietovė. Teko apsispręsti ir pasukti žemyn atgal... 19:00 val. pasiekėme Generalskoję. Lipdami į autobusą 19:15 val., susitinkame Jono Sabaičio grupę. Trumpai keičiamės informacija. 20:30 val. mes jau Aluštoje. Sėdame į troleibusą ir – į Perevalnoję. 21:00 val. Perevalnoje einame iš namo į namą, ieškodami nakvynės. Apsistojame pas Tatjaną Kuzminičną Proniną centrinės gatvės 31-me numeryje. Gausiai vaišinamės arbata. Anksti sumingame.

Lapkričio 7 (antradienis). Atsikėlę gausiai valgome. Švenčių proga išgeriame. Vaišina šeiminkė. Sužinau adžikos receptą: 1 kg pomidorų + 1 kg saldžiųjų pipirų + 300 g česnakų + 200 g raudonųjų pipirų + druskos pagal skonį. Viską prastumti per mėsmalę.

Lyjant lietui iššliaužiame link Kyzyl Kobos. Mūsų penkta grupė. Apsistojame grotoje, šiek tiek žemiau tufo aikštelės. Netrukus ateina 11 lietuvių grupė iš Kauno “Žilvino” sekcijos, vadovaujama Broniaus Kalvelio. Susipažįstame. 18:00 val. vienas pats einu į antrąjį urvo aukštą link tolimosios dalies sifonų. Tai pirmas toks mano eksperimentas. Išbuvęs po žeme apie 2,5 valandos, grįžtu laukan ir sužinau, kad lietuviai, Angelės vedami, išėjo į penktąjį urvo aukštą. Apie 21:00 val. aš irgi paskui juos sulendu urvan, kad susitikti su jais. Tyliai priėjęs, randu juos besispraudžiančius per “Begėdę”, kuri daug kam numauna kelnes. Aš tyliai sugrįžtu atgal ir, radęs praėjimą per ketvirtąjį aukštą, apeinu šią grupę iš kitos pusės. Tuo metu

atsitinka nenumatytas dalykas – Angelė iš “Žilvino” grupės rimtai užstringa “Begėdėje”. Todėl man tenka juos konsultuoti. Pagaliau viskas baigiasi sėkmingai ir laimingai. Apie 24:00 val. išlendame į mėnesieną.

Lapkričio 8 (trečiadienis). Su Angele ir žilviniečiais lankomės pirmajame, antrajame ir trečiajame urvo aukštuose. Iš mūsų palapinės kažkas pavagia visus elementus, konservus ir gertuvę su spiritu.

Lapkričio 9 (ketvirtadienis). Žilviniečiams besiruošiant išvykti, o mums besivaikščiojant greta jų, ką tik atėję penki vietiniai vagys iš mūsų palapinės ištraukia Angelės ‘Wrangler’ džinsus su 90,00 rublių kišenėje. Bandom imtis priemonių, bet jos jau bergždžios. 14:00 val. išvyksta mūsų draugai.

14:30 val. aš vėl vienas pats išeinu į urvą, kur išbūnu apie 0,5 val. 15:00 val. antrajame ir trečiajame urvo aukštuose sugaunu po vieną šikšnosparnį, kuriuos gyvus uždarau į stiklainį su skylutėmis orui.

Nakvojame vėl pas Proniną.

Lapkričio 10 (penktadienis). Atsisveikinę su šeimininke anksti ryte išvykstame į Simferopolį padėti daiktus į saugojimo kamerą. Šikšnosparniams, kad neuždustų, išskiriame atskirą kamerą. Po to troleibusu važiuojame į Jaltą. Kelionėje užtrunkame 2,5 val. Iš Jaltos autobusu vykstame į Forosą, grožėdamiesi pietine pakrante. Iš Foroso pakeleivine mašina pro Batilimaną važiuojame į Sevastopolį. Atsitiktinai gauname vietas viešbutyje “Ukraina”.

Lapkričio 11 (šeštadienis). 10:00 val. aplankome Sevastopolio akvariumą (Институт Биологии Южных Морей). Ekspozicija gana gausi ir nepaprastai įdomi.

11:50 val. priemiestiniu traukiniu išvykome į Simferopolį. Čia aplankome Simferopolio kraštotyros muziejų. Labai puiki gamtos ir faunos ekspozicija. Yra 3 šikšnosparnių rūšys: *Rhinolapus ferrum equinum Schreb.*; *Rhinolapus hipposiderus Bechst.*; *Miotis oxygnthus Mont.* Tačiau urvų ekspozicija – rekonstruojama, todėl uždaryta.

20:30 val. traukiniu № 182 (Simferopolis – Ryga) išvykome namo.

Lapkričio 13. Vilniuje – 5:50 val., o Kaune – 8:30 val. Kelionės kaina – kiekvienam po 75,00 rublių.

Nuostabioji požemių harmonija

1979

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1979-05-23, Nr. 116 (9900), Kaunas

Dvi savaites vaizdingame Zbručo upės krante Chmelnickio srityje (Ukrainos TSR) truko speleologų ekspedicija “Atlantida-79”. Ekspedicijoje, kurią surengė Kauno speleologų sekcija “Omega”, dalyvavo penkiolika kauniečių ir vienas kolega iš Biržų.

“Omega” oficialiai gyvuoja nuo 1977 m. Jau surengta nemažai išvykų, ekspedicijų, treniruočių stovyklų. Kauno speleologų darbo maršrutai nusidriekė Krymo, Kaukazo kalnais, tolimosios Archangelsko taigos tankynėmis, Podolės aukštumos stepėmis ir kt.

Speleologų tyrinėjimo objektas – požeminės ertmės, kitaip dar vadinamos urvais, šachtomis, prarajomis. Jos susidaro anglies dvideginio prisotintam vandeniui skverbiantis klinčių, dolomitų, gipso, druskos klodais. Šis vanduo, ieškodamas patogių tektoninių plyšių, platina juos, ardo uolieną ir suformuoja gana išpūdingus požeminius landšaftus. Tai dešimčių kilometrų ilgio labirintai, sraunios upės, šniokščiančios siauruose kanjonuose, ežerai, ramiai laukiantys savo atradėjų.

Kol vanduo išgraužia ir ištirpina visa, kas įmanoma, prabėga tūkstančiai metų. Tada urvų skliautai bei sienos pasipuošia nuostabiais įmantriausių formų vadinamaisiais antriniais karstiniais dariniais: įvairiaspalviais gipso kristalais, stalaktitais, stalagmitais, heliktitais, urviniais perlais. Nuostabi harmonija plyti požemiuose. Kurdama išpūdingą požeminį pasaulį, gamta taipogi nepašykštėjo spalvų ir išradingumo.

Parodyti šį grožį žmonėms – speleologų pareiga. Ekspedicijos Zbručo upės krante pagrindinis tikslas buvo sukaupti gausų kino ir fotoinformacijos kiekį apie vieną gražiausių ne tik Ukrainoje, bet ir visoje šalyje Atlantidos urvą, kurio ištyrinėtos dalies bendras labirintų ilgis siekia 2800 metrų. Operatoriai V. Gudaitis, R. Jakubonis ir K. Damulevičius nufilmavo šimtus metrų kino juostos, išbandė įvairius apšvietimo būdus ir šaltinius. Kartu tai buvo pasiruošimas panašiai ekspedicijai į Vidurinės Azijos pietinius rajonus, kuri įvyks sekančiais metais.

*E. Laiconas
Ekspedicijos vadovas*

Urvų pasaulis

1979

MOKSLO POPULIARINIMO STRAIPSNIS¹⁷

“Mokslas ir gyvenimas”, 1979-08, Nr. 8, Vilnius

Tarp nuosėdinių uolienu, sudarančių žemės pluta, plačiai paplitę klintis, dolomitas, gipsas, anhidritas, akmens druska. Šios skirtingos sudėties ir kilmės uolienos turi vieną bendrą savybę – jas tirpina kritulių ir paviršiniai vandenys, turintys savyje ištirpusio anglies dvideginio. Šių uolienu irimas paprastai prasideda išilgai tektoninių plyšių. Paviršiuje atsiranda plyšiai, duobės, lomos. Šios savo ruožtu surenka gausenį vandens kiekį, kuris, skverbdamasis gilyn po žeme, tirpdo uolienas. Taip po žeme atsiranda urvai – karstinės ertmės.

Pirmasis daugybę urvų atrado ir ištyrė prancūzas požemių tyrinėtojas Eduardas Alfredas Martelis¹⁸ (1858-1938). Jis sukūrė naują mokslą – požemių geografiją, arba speleologiją (gr. *spelaiōn* “urvas”).

Urvų yra horizontalių, nuolaidžių, vertikalių ir mišrių. Horizontalieji urvai dažniausiai susidaro požeminių vandenų horizontalios cirkuliacijos zonose. Šiais urvais teka požeminės upės, juose telkšo ežerai, šniokščia kriokliai. Ypatingi yra horizontalieji labirintiniai urvai. Jie paprastai susidaro gipso kloduose ir yra labai klaidūs. Nuolaidieji urvai būna pasvirę 15-60⁰ kampu. Vertikalieji urvai pagal gylį skirstomi į šulinius (iki 50 m gylio), šachtas (statmenas požeminės ertmės arba ertmių sistemas nuo 50 iki 200 m gylio) ir prarajas (gilesnes kaip 200 m statmenas sistemas). Mišriesiems urvams būdingas sudėtingų horizontalių, vertikalių ir nuolaidžių elementų derinys.

Ilgiausias pasaulyje – 306 000 m – horizontalusis urvas yra JAV Flint Ridž Mamuto sistema. Mišriųjų urvų gylio rekordas priklauso Pjer Sen Marteno urvui Pirėnų kalnuose Prancūzijos ir Ispanijos pasienyje. Jis praskrodęs Žemės gelmes 1332 m.

Po žeme, kur viskas taip nepaprasta ir neįprasta, žmogus jaučiasi gana keistai. Jį nuolat stebina kiekviename žingsnyje esantys netikėtumai. Atsitiktinai atsidūręs urve, žmogus stengiasi kaip galima greičiau ištrūkti iš amžinos tamsos karalystės, nes po žeme nejauku. Viskas ten atšiauru ir pilna pavojų. Keistai nuteikia savotiška urvų akustika. Pora šikšnosparnių mosteli sparnais siaurame požeminiame koridoriuje, ir atrodo, kad girdėti žemės drebėjimo griausmas.

Galbūt todėl žvėrys ir žmonės instinktyviai vengia urvų. Tik nedaugelis prisitaiko prie šio požeminio pasaulio, domisi juo, netgi junta dvasinį pasitenkinimą, tyrinėdami požemius. Tai speleologai. Įžymusis prancūzų speleologas Norberas Kasterė (*Norbert Casteret*) net savo šešiasdešimtmetį atšventė kelių šimtų metrų gylio Raimondos šachtos dugne (MG, 1968, Nr. 2).

Tikroji žmogaus pažintis su urvais prasidėjo atšalus klimatui. Urvai saugojo nuo darganų, juose visą laiką buvo pastovi temperatūra. Urvuose žmonės ne tik gyveno, bet ir kūrė. Daugiau kaip prieš 20 000 metų, apsidangstęs žvėrių kailiais žmogus ėmė į rankas titnagą, o kartais tiesiog raudona ochra suvilgytu pirštu ant urvo sienų ir lubų braižė ir piešė žvėris, kurie

¹⁷ Tai mano pirmasis mokslo populiarinimo straipsnis. Kartu buvo paskelbta pirmoji “Karvės duobės” urvo schema, mano sudaryta 1973 m. spalio mėnesį. Straipsnis buvo iliustruotas mano penkiomis spalvotomis nuotakomis.

¹⁸ Į žurnalą nepateko tokia straipsnio įžanga: “*Nedidelio ūgio, bet tvirto sudėjimo, jis laikėsi labai tiesiai, judėjo greitai ir ryžtingai. Trumpa besisukanti barzdelė pabrėždavo energingą veido išraišką. Taip apibūdina amžininkai Eduardą Alfredą Martelį (1858-1938), - speleologijos pradininką ir propaguotoją. 1978 metais sukanka 120 metų nuo jo gimimo, o taip pat 90 metų naujai žmonijos pažinimo sričiai – speleologijai. Nuo 1888 metų savo originalios ir ryškios karjeros metu geologas-mėgėjas ir požemių tyrinėtojas Martelis atrado ir ištyrė daugybę natūralių šachtų ir prarajų, sukūrė naują mokslą – “požemių geografiją” arba speleologiją...*”

buvo svarbūs jo gyvenime. Tie piešiniai puikiausiai išsilaikė iki mūsų dienų ir stebina giliu realistiškumu ir kokybe.

Ledynams atsitraukus, žmogus apleido tamsos prieglobstį ir ilgam jį užmiršo. Mūsų laikais archeologai ir paleontologai urvuose aptiko daug pirmykščio žmogaus stovyklaviečių, kurios padėjo atskleisti ne vieną žmonijos istorijos puslapį. Urvinio lokio, urvinio liūto ir kitų žvėrių kaulai, rasti Prancūzijos urvuose, praplėtė mūsų žinias apie tuometinę fauną.

Pirmieji urvų tyrinėtojai leidosi po žeme iš smalsumo. Šiandien speleologija – labai reikalingas mokslas. Urvai padeda spręsti vandens problemą sausringuose rajonuose. Juose geologai betarpiškai tyrinėja geologinį žemės plutos pjūvį, ieško naudingųjų iškasenų. Biologai stebi speleofauną, kuri pastoviam klimatai išliko beveik nepakitusi nuo neatmenamų laikų. Urvų oras ne tik sveikas, bet turi ir gydomųjų savybių. Radioaktyvumas urvuose daug kartų didesnis, negu žemės paviršiuje, o oro jonizacija didesnė už mums įprastą dešimtis kartų. Todėl kai kuriose šalyse urvuose įrengtos lignoninės ir gydyklos, kuriose gydomos įvairios kvėpavimo takų ligos.

Didžiausia karstinių urvų reikšmė turbūt estetinė – nepaprastas ir nepakartojamas jų grožis. Pasekime vandens lašą. Krisdamas iš debesies, gavęs tam tikrą kiekį anglies dvideginio, lašas patenka į dirvą, kur jis dar augalijos dėka gauna anglies dvideginio. Toliau skverbdamasis gilyn per klintingus sluoksnius jis prisijungia kalcio karbonatą, kuris virsta sunkiai tirpstančiu kalcio hidrokarbonatu. Prasiskverbęs iki urvo ir pakibęs ant skliauto, jis netenka ištirpusio anglies dvideginio, o likęs kalcio karbonatas, kaip netirpi medžiaga, priverstas iškristi nuosėdomis. Tik dabar tai jau ne paprastos klintys, o kalcito, aragonito kristalai. Taigi mikroskopinis kalcito kiekis liko ant skliauto, o dalis kalcio hidrokarbonato su lašu nukrito ant grindų ir ten taip pat pavirto kalcitu. Šimtus, tūkstančius metų taip keliauja vandens lašai ir kaupiasi kristalinės nuosėdos. Nuo skliauto žemyn nutįsta akmeniniai kalcito varvekliai, o nuo grindų į juos ima stiebtis stalagmitai – masyvesnės akmens kolonos. Ilgainiui, jei dėl kokių nors gamtinių reiškinių jų formavimosi procesas nenutrūksta, stalaktitas susilieja su stalagmitu ir sudaro vientisą koloną – stalagnatą. Didžiausias žinomas pasaulyje stalagmitas yra 63,2 m aukščio Martino urve Kuboje, Las Viljaso provincijoje. Jis beveik dvigubai aukštesnis už Krasnogorsko urvo Slovakijoje 32,7 m aukščio stalagmitą.

Didelė yra požeminių kristalinių formų įvairovė. Tyrinėtoją stebina taisyklingi kūginiai, kelių metrų ilgio tuščiaaviduriai, pastovaus skersmens vamzdeliniai, dar vadinami “šiaudeliais”, nuolatinių skersvėjų iškreivinti, panašūs į priešistorinio žvėries iltis, pasvirusieji stalaktitai.

Kai vandens, tekančio vamzdelinio stalaktito paviršiumi, visiškai sumažėja, t. y. kai jo debitas yra mažesnis už 0,0001 ml/s, lašas nesugeba atitrūkti žemyn – jis garuoja. Tada formuojasi nuostabiausias gamtos kūrinys žemės gelmėse – heliktitai, kitaip dar vadinami ekscentrikais. Jie būna pačių įvairiausių pavidalų: spiralės, klaustuko, ratlankio, krūmelio. Viename gražiausių mūsų šalyje Naujojo Afono urve yra ištisas heliktitų “salonas”. Tai nedidelė salė, visa tankiai priaugusi šių keistų konkretijų. Joje dabar vyksta moksliniai “laboratoriniai” tyrinėjimai. Dar visai neseniai manyta, kad heliktitai turi gyvosios gamtos augimo savybių. Nors dabar aiškus šios teorijos nepagrįstumas, tačiau mokslas iki šiol nėra galutinai išsiaiškinęs, kaip susidaro heliktitai. Žinoma tik tiek, kad heliktitų formavimąsi ir augimą lemia įvairių veiksnių kompleksas.

Kita nuostabi požeminė konkretija yra oolitai ir pizolitai, populiariai dar vadinami urviniais perlais. Jie, kaip ir tikrieji perlai, sudaryti iš kalcio karbonato. Tik randama jų daug rečiau. Nedaugelis Tarybų Sąjungos urvų gali didžiuotis jų telkiniais. Formuojasi jie ypatingomis sąlygomis, kurios turi nesikeisti daugelį šimtų metų. Kai į nedidelį smėlėto dugno vandens telkinėlį iš tam tikro aukščio pamažu liejasi nedidelis vandens srautas, verpetuose sukasi smiltelės. Gausiai prisotintas kalcio hidrokarbonato vanduo šias smilteles aptraukia kristalinio kalcito plėvele. Pastaroji pamažu storėja – auga urvinis perlas. Pasiekęs tam tikrą dydį, perlas dėl padidėjusio svorio nebegali suktis verpetuose ir nukrinta į dugną.

Visai kitaip atrodo sulfatiniai urvai, susidarę daugiausia gipso kloduose. Jie paprastai būna labirintinio tipo ir nusitęsia kelias dešimtis kilometrų. Tolių urvų planas panašus į tinklą – požeminiai koridoriai kas žingsnis sukasi, atsišakoja arba susikerta su statmenais koridoriais. Pvz., Ukrainoje, Podolės aukštumoje, tarp Dnestro, Zbručo ir Sereto upių, kur susitelkę ilgiausi horizontalieji Tarybų Sąjungos urvai, yra nepaprastai gražus Žydrųjų Ežerų urvas. Įėjimas į jį yra 17 m gylio karstinės duobės (liaudyje vadinamos Popovo duobe) dugne ir atsiveria 6 m gylio šuliniu. Nusileidus į pastarąjį tenka gultis į žemių, vandens ir molio mišinį ir taip šliaužti apie 40 m. Šlapias ir purvinas patenki į nuostabiausių kristalų požemį, kurio 30 % ploto sudaro ežerai ir natūralūs, gamtos sukurti kanalai. Nelauktasis, Nemo, Didžiųjų Galerijų ežerai, vadinamieji vargonų vamzdžiai – Dujinis, Gotikinis ir Juodasis be galo įdomūs pažiūrėti ir labai svarbūs mokslui. Šio urvo salėse nublanksta matytų nuotraukų ir skaitytų aprašymų vaizdai, išvydus keliolikos metrų aukščio sienas, nuo viršaus iki apačios nusagstytas puikiais, kartais kumščio didumo, gipso kristalais. Jie įvairių spalvų, bet dažniausiai balti. Nuostabiausi geležies oksidų nudažyti raudoni kristalai, tačiau jų reta.

Mūsų šalyje urvai buvo pradėti kompleksiskai ir nuosekliai tyrinėti pokario metais. Maždaug prieš dvidešimt metų daugelyje miestų susikūrė speleosekcijos, kurios ėmė tyrinėti žinomus urvus ir ieškoti naujų. Tarybų Sąjungos speleologų darbui vadovauja TSRS Turizmo federacijos centrinė speleologijos komisija, veikianti prie Sąjunginės profesinių sąjungų Centro tarybos. Komisijos pirmininkas yra fizikos-matematikos daktaras V. Iliuchinas. Speleosekcijos yra padariusios didelių atradimų.

Lvovo speleologai daugiau kaip dešimt metų tyrinėja ilgiausią horizontalųjį mūsų šalies urvą – Optimistinį, kurio ištyrinėtoji dalis siekia 139 000 m. Tai ilgiausias gipsinis urvas pasaulyje. Kelinti metai iš eilės jungtinė Maskvos, Kijevo ir Sibiro speleologų ekspedicija tyrinėja kijeviečių A. Klimčiuko ir A. Reznikovo atrastą giliausią mūsų šalyje Kijevo prarają – jos gylis 950 m. Kai kurie urvai, mokslininkams patarus, pritaikyti lankymui. Juose tuneliai apšviečiami prožektoriais, kur reikia, įrengti metaliniai laipteliai. Dabar mūsų šalyje yra 6 tokie urvai: Kunguro urvas Permės srityje, Kristalinis urvas Ternopolio srityje, Ukrainoje, Sataplijos ir Naujojo Afono urvai Gruzijoje, Bachardeno urvas Kopet Dago kalnuose, Turkmėnijoje ir mokslinis turistinis kompleksas Sichote Alinio kalnuose, Primorės krašte. 1975 m. atidarytas ekskursijoms Naujojo Afono urvas netoli Suchumio laikomas vienu iš 6 gražiausių pasaulio urvų (MG, 1976, Nr. 3). Dabar sudaromi projektai naujiems požemiams įrengti.

Lietuvoje speleologija irgi turi pasekėjų. 1971 m. Kauno turistai susidomėjo paslaptingu požeminiu pasauliu, tačiau aktyvesnė veikla prasidėjo tik po poros metų. Buvo organizuotos pažintinės speleologinės kelionės į Krymą, Archangelsko sritį, Podolės aukštumą; kai kas lankėsi Kaukazo ir Pamyro priekalnių urvuose. 1977 m. gruodžio mėnesį buvo įkurta Kauno speleologų sekcija “Omega”. 1978 m. vasario mėnesį sekcijos speleologai buvo išvykę į Archangelsko sritį – Pinegos-Sotkos upių baseiną, kur įveikė keletą šiauriausių Europoje ledo urvų. Didelį išpūdį paliko ilgiausias Šiaurės Europoje Leningrado urvas, kurio požeminės griūtys išpėjo, kad jis dar nesusiformavęs.

Praėjusių metų liepos-rugpjūčio mėnesiais kartu su maskviečiais šturmovome Voroncovo urvus Vakarų Kaukaze. Jie turi 10 įėjimų, ištyrinėtoji dalis sudaro 11 720 m labirintą. Kaip ir ankstesnės ekspedicijos, mes turėjome Leningrado speleologų sudarytą urvų planą, kuris ne visai sutapo su tikrove. Todėl vienas pagrindinių mūsų uždavinių buvo patikslinti požeminį žemėlapi.

Aplankėme ir netoliese esantį Dolgajos urvą, kuris buvo laikomas atskiru. Tačiau mokslininkai iškėlė hipotezę, kad jis priklauso tai pačiai, kaip ir Voroncovo urvai, hidrologinei sistemai. Mūsų speleologai pabandė rasti požeminį koridorių, jungiantį šias ertmes.

Iki urvo keliavome ilgai ir sunkiai. Tankiu bukų mišku, priraizgytu storų lijanų. Nuolatos pastodavo kelią uolų luitai ir laukinių vijoklių brūzgynai. Tamsi karstinė duobė su vėsa alsuojančia urvo anga pasirodė mums tikra palaima po kelionės tvankiu mišku. Vikriai susiruošę, šliaužte sulindome į skylę. Tačiau už kelių metrų teko apsisukti kojomis į priekį:

siaura landa stropiai saugojo požemį. Vos vos prasispraudę, atsidūrėme erdvioje galerijoje. Visą kelią į kalno gilumą per akmenų luitus ir sąvartynus mus lydėjo siauras ir negilus požeminis upokšnis. Tačiau priėjome sifoną – apsemtą požeminės galerijos dalį, kur urvo skliautas yra po vandeniu. Buvo sudaryta speciali šturminė grupė, kuri pasinėrė į šaltą sifono vandenį ir nušliaužė ten, kur dar nebuvo žengusi žmogaus koja. Mūsų, kauniečių, uždavinys buvo užtikrinti grupės saugumą. Tik po kelių valandų blausioje žvakės šviesoje išvydome grįžtančius nusikamavusius draugus. Ir šį kartą urvas neatskleidė savo paslapties – landa susiaurėjo iki nepralendamo plyšio.

Turime darbo ir Lietuvoje. Dabar dar sunku pasakyti, kokį plotą Biržų ir Pasvalio rajonuose užima karstiniai požemiai. Mokslininkų nuomonės šiek tiek skiriasi. Maždaug 100 km² ruože tarp Tatulos ir Apaščios upių yra per 2200 karstinių įgriuvų. Vienų dugne žolė želia, kitose tyvuliuoja nedideli ežeriukai. XVIII-XIX a. rašytiniuose šaltiniuose jau randame šio karstinio rajono aprašymų. Pokario metais mūsų geologai R. Rajeckas, M. Gomolickas, V. Narbutas taip pat daug dėmesio skyrė karstiniams reiškiniams Lietuvoje.

Maždaug už 3 km nuo Biržų tarp Kaunių ir Karajimiškio kaimų tankiuose krūmuose slypi nuo seno žinoma Karvės duobė. Pagal legendą čia karvė prasmegusi. 1973 m. Kauno speleologai ištyrė Karvės duobę ir iš jos atsiveriantį urvą. Padarėme įgriuvos ir požeminės ertmės topografinę nuotrauką ir sudarėme urvo schemą. Pasirodė, kad prie įėjimo po žeme atsiveria ertmė, kurioje tyvuliuoja požeminis ežeriukas. Jo vandens temperatūra yra +4,5⁰ C. Iš šios ertmės eina trys ankšti koridoriai: vienas – šiaurės rytų kryptimi, du kiti – pietryčių kryptimi. Bendras visų koridorių ilgis 46 m. Ežero gylis 1,5 m. Urvo grindų plotas 42 m², ertmės tūris 28 m³. Urvas susidaręs gipso ir dolomito uolienose. Jokių antrinių karstinių darinių jame nėra. Požeminiame ežere zoologas A. Levickas aptiko dyglių ir moliuskų. Per pastaruosius penkerius metus mums teko matyti urve gyvenančius kelis šikšnosparnius (MG, 1977, Nr. 12).

Buvo iškelta prielaida, kad šis urvas požeminiais kanalais susisiečia su kokiomis nors dar nežinomomis požeminėmis ertmėmis. Todėl 1978 m. balandžio 15-16 d. grupė Kauno speleologų ir akvalangistų ėmėsi tai įrodyti. Akvalangistas A. Silantjevas su sauga nusileido į urvą ir pasinėrė į ežerą. Toks eksperimentas Lietuvoje buvo daromas pirmą kartą. Silantjevas ištyrė povandeninę ežero dalį ir jokių apčiuopiamų angų nerado. Gana statūs povandeninės dalies krantai vietomis sudaryti iš birių uolienų, kurios, galimas dalykas, dengia anksčiau buvusius požeminius kanalus.

Toks mūsų kuklus indėlis, tyrinėjant Žemės gelmes.¹⁹

Kaunas²⁰

¹⁹ Į žurnalą nepateko tokia straipsnio pabaiga: “Kai kurie skaitytojai turbūt jau įsivaizduoja, kad mes speleologai, sulaukę senatvės, būsimė radikulito ir reumato susukti savo pomėgio aukos. Tačiau aš galiu jus nuraminti. Laikantis tam tikrų darbo saugos ir higienos taisyklių, mums visiškai negresia toks likimas. Juk požeminėse ertmėse, kaip tikra palaima, atsiranda organizmo reakcija, užtikrinanti imunitetą, tuo tarpu, kai kitose buitinėse situacijose, kartais dėl menkniekio speleologa, kaip ir visi normalūs žmonės, serga sloga. Todėl ištvermės ir atkaklumo gėlmėse norėčiau palinkėti tiems mūsų žurnalo skaitytojams, kurie ateityje galbūt savo likimą susies su speleologija. Juk, prancūzų speleologo Mišelio Sifro (Michel Siffre) žodžiais tariant, šiandien ‘...neištyrinėtoms liko Žemės gėlmės, jūrų gilumos ir kosminė erdvė’.”

²⁰ Straipsnis baigtas rašyti 1978.10.16.

“Omegos” šiokiadieniai

1979

REPORTAŽAS

“Komjaunimo tiesa”, 1979-09-22, Nr. 183 (8837), Vilnius

1977 metų gruodžio vakarą Kaune buvo įkurta speleologų sekcija, vėliau gavusi “Omegos” vardą. Kelias iki šio įvykio buvo vingiuotas ir klaidus. Pirmąjį požeminį krikštą kauniečiai gavo 1971 metais Kyzyl Kobos urve Krymo kalnų Dolgorukio jailoje. Čia jų mintyse įsikūnijo vaikystėje skaitytos prancūzų speleologo Norbero Kasterės knygos “Dešimt metų po žeme” pergyvenimai ir išpūdžiai. Urvas, nors ir nuniokotas, dvelkė paslaptingu – tai ilgiausias karbonatinis urvas šalyje. Pačius tolimiausius ertmės kampelius ištikimai saugo penki “sifonai” – tokios urvų apsemtų galerijų vietos, kur skliautas nusileidžia žemiau vandens paviršiaus.

Brendo noras rimtai užsiimti požemių tyrinėjimais, tapti speleologais. Pagaliau 1973 metai padovanojo mums tris išvykas po žeme. Dvi iš jų – Podolės aukštumos urvuose “Optimistinis” ir “Žydrieji ežerai”. Čia dirbusios Lvovo ir Ternopolio speleoklubų ekspedicijos padėjo mums susipažinti su šiais gamtos turtais. Trečioji tų metų išvyka į Čatyr Dago plynaukštę Kryme buvo įdomi tuo, kad Lietuvos speleologai pirmą kartą nusileido į vertikalaus urvo dugną – į 22 metrų gylio “Gugerdžin Chasar” (‘Balandžių šulinys’) ertmę. Tai buvo lemiamas posūkis mūsų veikloje ir nors trejus metus dėl įvairių priežasčių mes urvuose nesilankėme, tačiau 1976 metų pavasarį veikla buvo vėl atnaujinta, šį kartą visam laikui. Pažintinė kelionė į Podolės aukštumą, daugybė organizacinių klausimų, kuriuos ne visada pavykdavo išspręsti Kaune ar Vilniuje. Dažnai tekdavo kreiptis į kolegas Maskvoje, Centrinėje speleologijos komisijoje.

Ir štai rezultatas – “Omega”, kuri atliko daug stambių kelionių ir ekspedicijų. Sudėtingomis meteorologinėmis vasario mėnesio sąlygomis atlikta fotoekspedicija Archangelsko taigos tankynėse Pinegos ir Sotkos upių baseine. Lankytasi ilgiausiame Šiaurės Europos “Leningradskaja” urve. Tais pačiais 1978 metais kolegos iš Maskvos klubo pakvietė dalyvauti Vakarų Kaukaze vykusiame sportinėje treniruočių stovykloje “Voroncovka – 78”, o rudenį išvykome į Krymą.

Šiais metais vėl derinome ekspedicinį darbą su treniruočių išvykomis. Kinoekspedicija “Atlantida – 79” vyko Ukrainoje – Chmelnickio srities pietuose, Zbručio upės pakrantėje. Gamta tikrai nepašykštėjo spalvų šiam nuostabiam urvui, dėl savo grožio ir paslaptingo pavadinimo “Atlantida”.

O visai neseniai, rugpjūčio pirmąjį savaitgalį, grįžo Vyrmano Radzevičiaus vadovaujama šešiolikos speleologų grupė iš Abchazijos ATSR, kur Otapo kaimo apylinkėse atliko sportines mokslines užduotis “Abrskila” ir “Otapo galva” urvuose. Tai vidutinio sunkumo apsemtos požeminės ertmės, pasižyminčios turtingomis stalaktitų, stalagmitų, drapiruočių kolekcijomis bei įvairia požemių gyvūnija.

Apžvelgus mūsų atliktą darbą, reikia papasakoti ir apie ateities planus. Neseniai Aleko kalnagūbryje Kaukaze dalyvavome sąjunginiame seminare. Tai labai savitas karstinis rajonas, pasižymintis vienais giliausių šalyje urvais ir nepaprastai gausiu kritulių kiekiu, dėl ko ypač sunku ir pavojinga tyrinėti urvus. Kitais metais su kolegomis iš Kijevo, Maskvos ir Minsko dalyvausime daugelyje sportinių stovyklų Kryme, Kaukaze.

Jau dabar pradėjome rimtai ruoštis pagrindiniam kitų metų renginiui – kinoekspedicijai į Centrinės Azijos Kugitango kalnagūbrio rajoną.

Erikas Laiconas

Kauno “Omegos” speleologijos sekcijos biuro pirmininkas

Speleologų seminaras

1979

REPORTAŽAS

“Komjaunimo tiesa”, 1979-10-24, Nr. 205 (8859), Vilnius

Krasnodaro krašte baigėsi 25 dienas trukęs sąjunginis speleoturizmo instruktorių seminaras. Chostos turistinėje bazėje “Južnaja” susirinko 64 atstovai iš 35 mūsų šalies miestų. Šiame seminare buvo patikrintas mūsų techninis ir fizinis pasiruošimas prieš sudėtingų šachtų šturmą. Prityrę instruktoriai metodininkai perskaitė daug paskaitų speleoturizmo technikos ir taktikos klausimais, supažindino su naujausiais tarybinių ir užsienio speleologų pasiekimais. Po to mūsų laukė kalnai ir urvai – dvidešimt dienų pašventėme požeminiam pasauliui. Įsikūrėme Aleko kalnagūbrio širdyje, Mažosios Chostos upės aukštupyje. Aklimatizacinį treniruotės tipo nusileidimą man su draugais teko atlikti “Oktiabrskaja” šachtoje dviem etapais: pirmą kartą iki 150 m, o antrą – iki 300 m gylio.

Speleologija šiuo metu yra sudėtinga veiklos sritis, tad norint įveikti užduotis reikia nemažai pastangų. Šiame seminare pirmą kartą tarybinių požeminių tyrinėjimų istorijoje buvo susirinkę patys geriausi šalies speleologai akvalangistai, kurių tikslas buvo ištyrinėti sudėtingus, giliai gelmėse esančius ir niekieno netyrinėtus “sifonus” – apsemtas urvų vietas, kur skliautas nusileidžia žemiau vandens paviršiaus. Tam tikslui buvo parinktos dvi šachtos “Geografičeskaja” (305 m gylio) ir “Oseniaja-Nazarovskaja” (500 m gylio). Mes šiose šachtose darėme kompleksinę topografinę nuotrauką, laukan kėlėme inventorių. Darbą apsunkino vos ne iš kiekvienos kiaurymės besiveržiantis vanduo, aštrios uolos ir siauri praėjimai, tačiau darnus mūsų kolektyvas sėkmingai ir laiku įvykdė visas užduotis.

Seminaras baigėsi susitikimu su Tarybų Sąjungos Centrinės speleokomisijos pirmininku V. Iliuchinu bei JAV speleologų asociacijos delegacija, viešėjusia mūsų šalyje.

E. Laiconas
Kauno speleosekcijos “Omega” pirmininkas

Paskutinis laužas

1979

APYBRAIŽA²¹

“Mūsų gamta”, 1979 spalio, Nr. 10, Vilnius

...Mintis surengti ekspediciją į Podolės aukštumą kilo 1978 metų rudenį. Nežinau, kas pirmas tai pasiūlė, bet kiekvienam buvo aišku: būtina visiems parodyti, papasakoti apie mūsų nelengvą darbą po žeme. Mums, speleologams, tai kasdienybė, mes įpratome esant bet kokiai temperatūrai vilktis šlapiu kombinezonu, šliaužti purvu, ilgas valandas gulėti pusiau prišalus prie ledo, jausti nugara bėgantį nemaloniai šaltą vandens srautą. Tačiau nepaprastas akmeninės gamtos grožis, atsiveriantis po žeme atkakliems tyrinėtojams oi ilgų ir varginančių požeminių maršrutų, atperka visus sunkumus. Nuovargis dingsta šio unikalaus grožio akivaizdoje.

Turbūt nėra žmogaus, kuris nejaustų pasitenkinimo vaikščiodamas mišku ar kvepiančių gėlių kilimu nuklotais laukais. Tačiau mažai kas įsivaizduoja, kad požeminis urvų pasaulis taip pat gali “žydėti” įvairiausių spalvų kristalais, akmeninėmis gėlėmis ir puokštėmis, kad ten, giliai po žeme, “auga” pasakiškų formų akmeniniai kalcito medžiai ir krūmai, šniokščia kriokliais sraunios požeminės upės, tyvuliuoja tamsiavandeniai ežerai – ramybės ir tylos įsikūnijimas.

Visa tai priklauso žmonijai, tačiau tik nedaugelis gali pažvelgti amžių glūdumon, praskleidęs jų geologinę skraistę. Privalome padovanoti šį grožį visiems, - buvo nuspręsta eiliniame sekcijos susirinkime.

Apsiginklavusius šiuolaikine kino ir foto aparatūra mus išvydo mažo Ukrainos kaimelio prie Zbručio upės gyventojai. Kruopštūs pasiruošimai ekspedicijos stovykloje truko pusantros paros. Dar kartą buvo patikrintos kameros, sureguliuotos asmeninio apšvietimo sistemos, paskutiniai nurodymai duoti pogrūpių vadovams. Saugaus elgesio instruktažas išklausomas ypač atidžiai. Svarbu ne tik nenusisukti sprandą ar nesusilaužyti koją. Ypač akcentuojama gamtosaugos problema. Juk kristaliniai dariniai urvuose formuojasi nesparčiai. Gamtai reikia tūkstančių ir šimtų tūkstančių metų atstatyti tai, ką žmogus gali netyčia sunaikinti akimirksniu. Kartais vienas neatsargus prisilietimas negrįžtamai suardo sudėtingiausią heliktitinį darinį, kuris niekad nebus pakartotas. Tik suprantantis visą atsakomybę žmogus gali leisti į žemės gelmes. Jo pėdomis eis ateities kartos. Tegul joms nereikės raudonuoti dėl savo protėvių, kaip kad mums tenka, pamačius kai kurių žmonių “kultūros” pėdsakus. Ne paslaptis – beveik kiekviename urve randame barbarizmo pėdsakų: apdaužyti kristalai, numušti stalaktitai, necenzūriniai užrašai ir įvairių “patamsio didvyrių” vardai mus persekioja kiekviename žingsnyje po žeme. Atlantida – dar nedaug civilizacijos ragavęs urvas, ir norėtusi, kad daugiau jos ir neparagautų.

²¹ Į žurnalą nepateko tokia apybraižos išanga: “Tą ankstų rytą saulės spinduliai sunkiai skverbėsi per tirštą rūką, apgaubusį bundantį mišką. Pirmieji naujos dienos pradžių skelbė paukšteliai. Gria pasipuošę pasakiškomis spalvomis, vaizduotėje žadindama kažkokius nesuprantamus vaikystės prisiminimus. Laužas nebepajėgė lenktyniauti su saulės šviesa ir tapo neryškus, pernelyg mažas ir nereikšmingas. Nuo to pasidarė dar žvarbiau. Juk dar taip neseniai mes buvome tik dviese, ir jis visa savo energija nesėkmingai bandė apdžiovinti kombinezoną ir sušildyti mano sušalusį kūną. Mes priklausėme vienas kitam. Aš mėgavausi jo malonia šiluma, o jis džiaugsmingu spragsėjimu sutikdavo kiekvieną mano atneštą šakų glėbį. Ir štai dabar, dienos nugalėtas ir sunykęs, gėso jis – paskutinis šios ekspedicijos laužas. Laužas – tai nuolatinis ir ištikimiausias keliautojo palydovas. Jis pirmasis pasitinka tyrinėtoją kelyje ir paskutinis palydi tave išvargusį, prieš grįžtant į gimtąją žemę. Jam galima patikėti slapčiausias savo svajones, būsimų ekspedicijų planus ir kitas fantastiškiausias idėjas, kurios iš pažiūros atrodo neįgiveness. Laužo akivaizdoje žmogus tampa tauresnis, nuoširdesnis ir atviresnis. Jis padeda geriau suprasti savo klaidas, gyvenimo prasmę. Belaukdamas draugų, paskutinių laužo atodūsių fone aš mintyse atkūriau šią mūsų kelionę...”

Paskutinis atvyko Igoris Nikolajevičius iš Chmelnickio. Srities speleologų sekcija įpareigojo jį visokeriopa mums padėti. Gaila, kad darbas paspartino laiko tėkmę, ir šis susitikimas virto akimirksniu. O darbas, įtemptas darbas prasidėjo nuo pat pirmos minutės. Pirmiausia – kūrybinė ekskursija į urvą, į Atlantidą; ši požeminė ertmė, kaip kad ją vadina speleologai, neturi natūralaus įėjimo. Ji taip ir būtų likusi šimtmečius glūdėti neliesta, jei ne karjeras. Pastarasis, teisingiau, jį eksploatavę žmonės, padovanojo speleologams ir visiems požemių gerbėjams “skylę”. Keturių metrų aukštyje nuo karjero dugno prieš mūsų akis atsivėrė vertikalus metro aukščio siauras plyšys. Keletas posūkių patamsyje, dešimt metrų ropomis, ir mes patekome į vidutinio dydžio salę, kurios viename kampe nuo skliauto lašnojo vanduo, o kitame išdidžiai, nekrutėdamas galva žemyn kabojo šio urvo šeimininkas – šikšnosparnis. Šie trogloksenai – tylos mėgėjai – yra puikūs urvo lankomumo indikatoriai. Daugelį urvų šikšnosparniai paliko dėl pernelyg didelio lankytojų skaičiaus. Taigi Atlantidai jau gresia turistų antplūdžio pavojus – urve mes aptikome tik keletą šikšnosparnių. Kaip tik dėl to ir numatoma urvą konservuoti, išsaugoti jį kol bus organizuoti požeminiai maršrutai ekskursantams.

Susigrūdę į siaurus plyšius, mes turėjome pereiti labirintą, daug kuo primenantį senovės Egipto piramidžių tunelius. Posūkiai vos ne kas metras sekė vienas kitą. Tai būdingi gipso urvų labirintai. Urvai formuojasi įvairiose uolienose: klintyse, dolomituose, gipse, druskos kloduose. Gipso tirpumas vandenyje karstiniu požiūriu yra palyginti didelis. Vanduo, skverbdamasis tektoniniais plyšiais, sparčiai platina juos formuodamas koridorius, galerijas, grotas ir sales, kurios kartais siekia neįtikėtinų dydžių. Kai vanduo ištirpina ir išplauna visas tirpias uolienas ir vėliau nusileidžia į žemesnius horizontus, prasideda antroji urvų formavimosi stadija. Vanduo nesustoja skverbęsis gilyn į gruntą urvo link. Pakeliui jis prisisotina gipsu arba klintimis, o pasiekęs urvo skliautą ima garuoti. Tuo metu iš tirpalo išsiskiria gipso kristalai arba kalcito nuosėdos. Kristalografijai yra žinoma daug įvairių kristalų formų. Daugelį galima sutikti urvuose arba uždaroje požeminėje ertmėje. “Urvo nugalėtojų” salėje mus nustebino didžiulė kristalų įvairovė. Tiek dydžiu, tiek ir savo struktūra įvairios kristalų grupės labai skyrėsi. Jais apaugę didesnė dalis sienų ir skliautų. Kai kuriose urvo vietose dar ne taip seniai net grindys buvo nuklotos įvairiaspalviais kristalais. O spalvų įvairovė čia tikrai nepakartojama. Iš viso gana retai sutinkami rudi gipso kristalai čia formuojasi vos ne kiekviename žingsnyje. Ypač jaukiai pasijutome vadinamuose “pusrūsiuose”, į kuriuos galima patekti iš minėtos salės. Tai nedidelių gabaritų grotos. Kompaktiškai kekėmis “sukrauti”, tamsūs ir pusiau skaidrūs dideli kristalai arba jų užuomazgos taip paveikė mus, kad tyliai sėdėdami ant nepatogaus akmenų ir molio patalo, mes ilgai negalėjome atitraukti akių nuo įvairiom spalvomis spindinčių skliautų. Gryno gipso kristalai yra beveik skaidrūs, balti ir peršviečiami. Tačiau gamtoje labai didelį vaidmenį turi įvairios priemaišos. Būtent priemaišos urvams ir suteikia tą koloritą, kuriuo galima grožėtis be perstojo. Geležies junginiai kristalus nudažo rudai ir raudonai, mangano – juodai. Tai ypač unikalūs kristalai. Nuostabą kelia kontrastas, kai ant visiškai juodų kristalų pagrindo ima augti sniego baltumo kristalai. Visą šią antrinių karstinių darinių įvairovę matėme “Gėlių” salėje. Tačiau mūsų tikslas dar nepasiektas. Plačia galerija grįžtelėję atgal, už posūkio radome vertikalų plyšį, kylantį kažkur į viršų. Jo plotis svyruoja nuo dvidešimt penkių centimetrų iki pusės metro, viršuje padidėdamas iki metro. Judėti tokiu plyšiu nelengva, tačiau labai malonu. Tenka naudotis visais galimais kūno atramos taškais, destis, koks plyšio plotis. Ilimasi atsirėmus sėdyne į vieną sieną, o kojomis – į priešingą. Rankos tuo metu atsipalaidavę. Arba priešingai – specialiai tam tikslui įstringama pečiais, o kojos – laisvos. Keletas tokių pakilimų ir nusileidimų, ir mes “Dievų šventyklos” salėje. Ji pranoko visus mūsų lūkesčius. Čia visos sienos daug gausiau nuklotos palyginti dideliais kristalais. Stambiausia kristalinė grupė siekia pusantro metro ilgio. Bet pats nuostabiausias šios salės papuošalas – heliktitai. Tai tokie kristaliniai dariniai, kada gipsas įgauna įvairias ekscentriškas formas, iš pažiūros prieštaraujančias gamtos dėsniams. Dar visai neseniai buvo manoma, kad heliktitai turi gyvosios gamtos savybių. Dabar viena iš labiausiai įtikėtinų hipotezių aiškina, kad, pratekančio

vandens debitui sumažėjus, galimas heliktitų formavimasis. Galutinai ši mokslo problema dar nėra išspręsta. “Dievų šventyklos” heliktitai – gipsiniai ir siekia degtuko ilgį. Jie įvairiausių formų; dauguma primena rožes ir kitas gėles. Tai puikūs objektai kinofilmui. Numatę filmavimo vietas, aptarę, kaip apšviesti, kitus kūrybinius klausimus, išvarę, bet dvasiškai praturtėję mes išlindome į Mėnulio šviesos nutviekstą Žemės paviršių, šioje vietoje panašų į nežinomos planetos reljefą. Padvelkė sunkia tvankuma, iš balų mus linksmi sveikino Podolės varlės.

Sekantį rytą prasidėjo filmavimo darbai, trukę iki pat ekspedicijos pabaigos. Pirmasis filmuoti pradėjo operatoriaus Kazio Damulevičiaus pogrupis, o netrukus savo sugebėjimus pradėjo demonstruoti ir kino mėgėjas Vytas Gudaitis iš Ričardo Jakubonio vadovaujamo pogrupio. Laisvu nuo darbo laiku buvo organizuotos speleologijos treniruotės, ekskursijos į netoliese esantį karjerą, kurio atodangose mes galėjome stebėti įvairiausias kalcito formas dienos šviesoje, suakmenėjusių duobagyvių liekanas ir kt.

...Blėstant žarijoms, miško tankmėje pasigirdo tolimesnė šneka. Artėjo mūsų paskutinė darbo grupė. Po trumpų pasiruošimų visi jie dingo žiojėjančioje tamsioje kiaurymėje, kuri vedė žemyn į trisdešimties metrų gylio “Perlinį” karstinį šulinį. Tai vienintelis Podolės aukštumoje vertikalus urvas. Jis susiformavęs storame klinčių klode ir yra ne kas kita, kaip labai praplatėjęs tektoninis plyšys. Nors urvas dar nepilnai susiformavęs, tačiau gausiai pasipuošęs įvairiausių formų kalcitinais nuotėkiais. Kadaisė jo dugne galima buvo aptikti daug urvinių perlų, kurie savo prigimtimi ir chemine sudėtimi yra identiški jūros perlams, tik neturi perlamutro, kuris yra gyvosios gamtos produktas. Urviniai perlai neturi jokios vertės rinkoje, tačiau gamtoje yra žymiai rečiau sutinkami negu jūriniai ir turi didelę reikšmę mokslui. Perlų mes, be abejo, neaptikome – visi jie seniai sutrypti arba išrankioti. Mūsų tikslas buvo baigti treniruočių ciklą, pradėtą prie Atlantidos. Siauri, vertikalūs, sunkiai praeinami plyšiai ir dešimties penkiolikos metrų gylio šulinukai sudarė tam labai palankias sąlygas.

Igiję daugiau patyrimo, sukaupę gausų kino ir foto informacijos kiekį ir kupini neišdildomų įspūdžių užbaigėme šią pavasarinę ekspediciją. Iki pasimatymo, Atlantida!²²

²² Apybraiža baigta rašyti 1979.06.06.

Susitiko speleologai

1979

REPORTAŽAS

“Komjaunimo tiesa”, 1979-11-13, Nr. 217 (8871), Vilnius

Pernai jaunai tarybinei speleologijai sukako dvidešimt metų. Per šį laikotarpį daugelyje šalies miestų ir respublikų buvo įkurtos speleologų sekcijos ir klubai. Tačiau jų veikla buvo gana savarankiška, tad jau seniai būtina visiems TSRS speleologams pasidalyti patyrimu, rungtyniauti varžybose. Šio tikslo ir buvo siekiama pirmojo sąjunginio speleologų sąskrydžio, vykusio Ternopolio srityje (Ukraina), metu. Jame dalyvavo 27 sričių, kraštų ir respublikų komandos. Požeminės topografinės nuotraukos varžybose mūsų respublikai atstovavęs kauniečio V. Radzevičiaus vadovaujamas speleologų trejetas užėmė 10 vietą. Dar blogiau sekėsi rungtyniauti požeminio orientavimo varžybose. Užimta tik 19 vieta.

Geriau mūsų komandai sekėsi dalyvauti konkursuose. Didelį susidomėjimą sukėlė konkursui pateikta skaidrių serija “Tėvynė – nepakartojama”, kur ketvirta vieta buvo įvertinta Kauno speleologų paskutiniųjų ekspedicijų po šiaurinius ir pietinius šalies urvus darbo rezultatai. Sienlaikraščio, išleisto sąskrydyje, konkurse pelnyta trečioji vieta, o speleologijos agitacijos ir propagandos konkurse – devintoji. Speleo dainos konkurse dalyvavusi D. Gudaitytė buvo dvylikta, o už konkursui pateiktas nuotraukas ir skaidres keturi mūsų delegacijos nariai buvo apdovanoti antro laipsnio diplomais.

Susumavus visus varžybų rezultatus, nugalėjo Ternopolio srities komanda. Lietuvos respublikinės turizmo ir ekskursijų tarybos rinktinė užėmė 16 vietą iš 27 geriausių mūsų šalies speleologų komandų. Šis rezultatas teikia daug vilčių, kadangi Lietuvos speleologija yra viena jauniausių šalyje, o rungtyniauti teko su 15-25 metų speleostažą turinčiomis komandomis. Beje, nemažai tokių mes sugebėjome aplenkti.

E. Laiconas

Lietuvos respublikinės turizmo ir ekskursijų tarybos speleologų rinktinės treneris

Požeminio krioklio muzika

1979

APYBRAIŽA

“Švyturys”, 1979 lapkritis, Nr. 22, Vilnius

DAUGIAU KAIP KETURIASDEŠIMT SPELEOLOGŲ IŠ VISOS TARYBŲ ŠALIES BUVO SUSIRINĖ KRSNODARO KRAŠTO VORONCOVKOS KAIMO APYLINKĖSE NETOLI CHOSTOS MIESTO. ŠIOJE STOVYKLOJE DIRBO IR PENKI MŪSŲ RESPUBLIKOS SPELEOLOGAI – VISI KAUNIEČIAI. JIE SUSIPAŽINO SU UNIKALIAIS URVAIS IR KARTU MOKĖSI ORIENTUOTIS POŽEMIUOSE.

²³...Gerą valandą kopiname stačiais kalno šlaitais, panirę į didelio ir tankaus bukų miško tankmę. Kelią nuolat pastoja storos lianos. Neįsivaizduojamai susipynusios ir savo aštrius spyglius atstačiusios rožės, auga reliktiniai paparčiai ir labai nemalonios dilgėlės. Kur ne kur saulės atokaitoje šildosi gyvatės, kurių čia neregėta gausybė. Štai ir išdžiuvusi upelio vaga. Dabar ji mus veda tiesiai prie urvo. Vėliau, būdami giliai po žeme, sužinosime, kad upelis ne išdžiuvęs, o paprasčiausiai, radęs grunte plyšių, visas subėga žemyn ir tęsia savo kelionę tarp milžiniškų akmens luitų šešiasdešimties metrų gilyje.

Netrukus, palypėję upelio šlaitu, matome juoduojančią ir šalčiu dvelkiančią nedidelę kiaurymę. Sukabinę ir pritvirtinę prie storakamienių bukų trosines kopėčias bei dvi virves, mes turime greitai ir saugiai nuleisti kitus speleologus į keturiasdešimties metrų gylio šulinį, kuriuo prasideda šis karstinis urvas. Iš gelmių dvelkianti drėgna vėsoma drausmina šturmo dalyvius. Standžiai užtempti hidrokostiumai ir glaudžiai prigulę speleokombinezonai puikiai apsaugo nuo trisdešimties laipsnių karščio. Ten, po žeme, jie saugos mus nuo visa kur prasiskverbiančios drėgmės ir šalčio. Paskutinis žvilgsnis į kaitrios pietų saulės nutviekstą girią, ir keturi speleologai vienas po kito, tarytum šikšnosparniai, vikriai pranyksta juoduojančioje kiaurymėje.

– Sauga laisva! – po kelių minučių iš gelmės pasigirsta balsas. Dabar vyrai pradeda daryti pagrindinio šulinio topografinę nuotrauką. Olga, mano pagalbininkė, ima leisti žemyn. Mano pareiga ją saugoti. Viršuje lieku vienas akis į akį su nuostabia subtropikų gamta. Tačiau aš negirdžiu šio knibždančio įvairiausiai gyvūnais pasaulio. Mano dėmesys sukauptas į plona kapronine gija surišto žmogaus veiksmus apačioje. Ryšį palaikome trumpais švilpuko signalais. Šios žengiančios pirmuosius speleologės žingsnius maskvietės uždavinys – sustojant kas penki metrai, topografiškai išmatuoti, vizualiai aprašyti šulinį ir nustatyti jį supančių uolienų geologinę sandarą. Visa tai – kabant ant virvės, kuri be perstojo sukaliojasi. Pagaliau pasigirsta ilgas švilpuko signalas. Olga pasiekia šulinio dugną.

Dabar aš pakimbu virš tuštumos ir pradėdu savo “kelionę į Žemės centrą”. Vis gilyn ir gilyn vilioja mane ši karstinė tuštuma. Besileidžiant sienos atsitraukia nuo manęs, nes šulinys platėja. Žydras dangaus lopinėlis tampa vos įžiūrimas ir kažkoks nerealus. Tuo tarpu apačioje pasirodo mažytis gelsvas šviesus taškelis. Tai žvakė, kurios šviesa, tarytum jaukus namų židinis, ragina greičiau leisti žemyn. Štai ir akmenų priverstas dugnas, kuris mane sugrąžina į drėgną, šaltą, bet kartu ir romantišką realybę.

²³ Mintys, nepatekusios į apybraižą: “Speleologija – tai kompleksinė mokslo-karstotyros ir sporto sintezė, tyrinėjanti požeminę terpę, t. y. natūralias šachtas, urvus, požemines upes, ežerus, ledynus... Tai jauna (1978 metais jai sukanka 90 metų) ir savotiška veiklos rūšis, reikalaujanti iš tyrinėtojo plataus profilio sportinių įgudžių. Pasak žymaus prancūzų požemių tyrinėtojo Norbero Kasterės, ‘speleologas – tai ir alpinisto antipodas’. Speleologija niekada nebuvo ir negali būti masine sporto šaka, mokslu visiems arba paprastu pasilinksminimu. Todėl mūsų šalyje ypač didelis dėmesys skiriamas esamų speleokadrų kvalifikacijos kėlimui.”

Atkabinu virvę ir pasijuntu esąs tikras troglobiontas – nuolatinis urvų gyventojas. Lendame į vingiuotą plyšį. Viršuje jis susiaurėja tiek, kad tenka gultis ant žemės, kur plačiau, ir ropoti apie šimtą metrų. Aštrūs uolų iškyšuliai ir briaunos drasko kombinezoną, bando nutraukti nuo galvos šalną. Bet mes tik labiau prisispaudžiame prie žemės ir žingsnis po žingsnio slenkame į priekį. Nosį vilgo šaltas, vaiskus požemio vanduo, kuris, aptekėjęs mus iš šonų, virsta purvinu srautu. Priekyje girdėti šniokštimas. Posūkiai padažnėja, ir už kelių dešimčių metrų išsiropščiame į maždaug dvidešimties kvadratinių metrų salę. Akimirksniu sustojame iš susižavėjimo. Salės aukštis – apie dvidešimt penkis metrus. Nuo pat viršaus žemyn krenta putodamas krioklys. O apačioje tik nedidelis vandens telkinėlis. Aš pasilenkiu atsigerti, tačiau netikėtai panardinu galvą iki ausų. Vanduo toks skaidrus, kad nematyti jo paviršiaus.

Pasigrožėję šiuo gamtos kūrinium, imamės topografinės nuotraukos. Dabar mes turime pakartoti tą patį kelią, tik ne tuščiomis rankomis, o kruopščiai matuodami urvą.

Tuo tarpu kiti triūsia antroje urvo dalyje. Čia platūs ir aukšti koridoriai. Juose priversta visokiausio dydžio akmenų ir luitų. O štai ir “kailialupys” – ilga, siaura ir žema landa, pro kurią lendant, ne tik drabužius nuo tavęs nutraukia, bet kartais ir odą apibraižo.

Baigę savo programą, visi grupės dalyviai susirenka “Nykštuko” salėje. Keliasdešimt metrų ilgio, aštuonių metrų pločio ir keturių metrų aukščio ji gamtos apdovanota nuostabiais stalaktitais ir stalagmitais.

Štai ties įėjimu į salę nuo lubų pakibęs akmeninis kalavijas, prožektorių šviesoje atrodantis daug efektingiau už tikrą. O kas ten toluomoje sėdi? Juk tai pats “Nykštukas” – šio urvo šeimininkas – sėdi nuleidęs galvą. Turbūt snaudžia. O prie jo kojų žvakutė dega. Tai nelyginant speleologų “auka” šeimininkui. Nuo lubų kybo daugybė įvairiausių formų stalaktitų. Kūginiai, lyg dideli piltuvai, drėgnomis sienelėmis jie susirikiavę į eilę pasieniu. O po jais stiebiasi tiek pat stalagmitų. Tik jie daug storesni ir gumbuotesni. Taip ir auga vieni prieš kitus, skubėdami netolimoje ateityje sudaryti vientisą kalcito koloną, vadinamą stalagnatu.

Artėja kontrolinis laikas, ir mes privalome grįžti. Žygiuojame požeminio upelio vaga aukštyn prie šulinio...²⁴

²⁴ Apybraiža baigta rašyti 1978.10.20.

Žemės gelmėse

1979

NESPAUSDINTA APYBRAIŽA

Saulėtą 1971 metų pavasario popietę dvylika Kauno turistų neskubėdami žingsniavo Kyzylkobinkos upelio slėniu aukštyn. Artėdami prie Dolgorukio jailos Kryme, jie vis spartino žingsnį, jausdami greitą pasimatymą su nežinomu pasauliu, apie kurį daugelis iš mūsų yra skaitę žinomo prancūzų speleologo Norbero Kasterės knygoje “Dešimt metų po žeme”. Po eilinio posūkiu su pakilimu jie trumpam stabtelėjo, lyg prikaustyti nuostabaus reginio. Nepertoliausiai putodamas ir riaumodamas triukšmavo krioklys. Tai buvo ne paprastas, o Kyzylkobinkos krioklys, maitinamas gausių vandens telkinių, glūdinčių Kyzyl Kobos (“Raudonojo urvo”) požemiuose. Kildami vis aukštyn, turistai pagaliau pasiekė didžiulę tufo aikštelę, esančią virš krioklio. Nakvynei jie pasirinko “Naktigulio” grotą, susiformavusią aikštelės šlaite. Vakarieniškas prie laužo metu buvo daug kalbėta apie kyzylkobiečių gentį, gyvenusią šioje vietoje. Sujaudinta turistų vaizduotė nebūtų leidusi jiems užmigti šią naktį, todėl buvo nuspręsta urvą aplankyti tuoj pat.

Nustebę ir sužavėti vaikinai palengva judėjo požeminėmis galerijomis pirmyn. Viskas čia jiems buvo nauja, nepaprasta ir nesuprantama, tačiau atšiaurus akmeninis grožis paliko neišdildomą pėdsaką visam likusiam gyvenimui.

Grįžęs namo, nes ir aš buvau jų tarpe, panorau arčiau susipažinti su urvais ir jų tyrinėtojais...

Kai kurios žemės plutą sudarančios uolienos (gipsas, anhidritas, dolomitas, klintis), veikiamos vandens, gali tirpti, jei tame vandenyje bus ištirpęs tam tikras anglies dvideginio kiekis.²⁵ Toks procesas vadinamas karstiniu. Pavadinimas kilęs iš Jugoslavijos Alpėse²⁶ esančio Karsto (arba Kraso) kalnagūbrio, kuriame stebima aibė tokių reiškinių ir jų padarinių. Karstinius reiškinius, arba tiesiog karstą, nagrinėja karstotyros mokslas. Tačiau mokslininkui sunku patekti į požemius ir betarpiškai juos tyrinėti. Todėl atsirado pretekstas susikurti naujai žmonijos pažinimo sričiai – požeminei geografijai, arba speleologijai. Šiuo metu speleologija – tai kompleksinė mokslo (karstotyros) ir sporto sintezė. Juk neužteka turėti vien mokslinių žinių apie geologiją, hidrogeologiją, biologiją, kartografiją, archeologiją, kristalografiją, mineralogiją ir paleontologiją. Reikia taip pat mokėti prasiskverbti į giliausias šachtas ir prarajas, kurios dabar siekia –1332 metrų gylį (Pjero Sen Marteno praraja Prancūzijoje), nenuilstamai šliaužti ilgais ir klaidžiais labirintais, kurių ilgiausiu laikomas 306.000 metrų Flint Ridž Mamuto urvynas JAV. Treniruotas speleologas turi sugebėti pralysti pro 19-22 cm pločio plyšius, puikiai orientuotis labirintuose, būti tvirtos sveikatos ir fiziškai gerai pasirengęs.

Prisiskaitę specialios mokslinės literatūros, mes panorome įgyti ir praktinį patyrimą. Tam organizavome eilę išvykų į karstinius SSRS rajonus. 1973 metų vasaris Kryme buvo gana permainingas: pūgas ir šaltą vėją keisdavo lietingi ir drėgni orai. Bet mūsų 9 žmonių grupei tai buvo tik romantiškos smulkmenos. Kyzyl Kobos urve temperatūra beveik nesvyruoja – ji vienoda tiek žiemą, tiek vasarą. Urvo bendras ilgis 12.515 metrų. Tai ilgiausias karbonatinis urvas šalyje. Šiems urvams būdingas horizontalių galerijų arba vertikalinių šulinių sistema. Dauguma Krymo urvų yra būtent tokie. Juose gausu antrinių karstinių darinių. Tai stalaktitai (kalcitiniai varvekliai, karantys nuo skliauto), kiek storesni stalagmitai (besistiebiantys jiems

²⁵ Čia autorius turi omenyje tik karbonatinių uolienu būtiną tirpimo sąlygą.

²⁶ Būtų tiksliau sakyti “Slovėnijos Alpėse”; Slovėnija tuo metu buvo Jugoslavijos federacinė respublika.

priešpriešiais nuo aslos), stalagnatai (kolonos, jungiančios skliautą su asla), heliktitai (ekscentriški kalcitiniai ar aragonitiniai dariniai), urviniai perlai, drapiruotės, skraistės ir kt.

Praėję 2.500 metrų artimosios penkių aukštų urvo dalies galerijomis, atlikę stebėjimus ir surinkę gausų fotomedžiagos kiekį, mes pakilome į netoliese stūksantį Čatyr Dago masyvą, kuris mums “skylių” nepašykštėjo. Vešlios bukų giraitės viduryje esantis Suuk Kobos urvas (“Šaltasis”) tikrai pasirodė esąs šaltas. Nusileidę vidun gana stačiu šlaitu ir laikydamiesi dešinės, mes radome nedidelį ežeriuką ir į jį įtekantį šaltinį, kurio vandens temperatūra buvo vos 5⁰ C šilumos. Netoliese esantis Binbaš Kobos urvas (“Tūkstantgalvis”) nors ir neilgas (110 metrų), bet nustebino mus savo grožiu. Pralindę pro siaurą plyšį, mes patekome į 6 metrų aukščio salę, labai primenančią indišką pagodą. Svarbiausias šios mūsų kelionės sportinis pasiekimas buvo nusileidimas į 22 metrų gylio Gugerdžin Chasaro urvą (“Balandžių”). Tuo metu tai buvo Lietuvos speleologų gylio urvuose rekordas.

Negalima nepaminėti ir kitos svarbios urvų kategorijos – labirintinių sulfatinių Podolės urvų, kuriuose mes lankėmės 1973 ir 1976 metais. Ukrainos stepėse Dniestro, Zbručio ir Sereto tarpupyje sutelkta daugybė urvų, kurių tarpe ilgiausi pasaulyje gipsiniai urvai Optimistinis (139.000 metrų) ir Žydrieji Ežerai (104.500 metrų). Šie urvai neturi kalcitinių darinių, tačiau gamta juos apdovanojo nuostabiais gipso kristalais, kurie būna įvairiausių formų ir spalvų. Gryno gipso kristalai yra balti ir peršviečiami, tačiau gamtoje pilna visokiausių priemaišų, kurios ir apsprendžia kristalų spalvinę gamą. Įdomu tai, kad tiek kalcito dariniai, tiek ir gipso kristalai pasižymi luminescencija. Užtenka juos trumpam apšviesti impulsine lempa, ir jie po to kurį laiką švyti patys. Šį reiškinį galima stebėti bet kuriame urve. Urvus apžiūrinėti yra labai įdomus užsiėmimas, bet dirbti juose dar įdomiau. 1973 metų gegužę Strilkivcų kaimo (Ukraina) apylinkėse susitiko mūsų ir Ternopolio speleologų keliai. Mes turėjome galimybę sudalyvauti jų ekspedicijoje į Žydruosius Ežerus. Urvas įdomus dar ir tuo, kad 30 % jo aslos ploto apsemta. Tai visa eilė ežerų ir juos jungiančių kanalų. Po ekspedicijos – keletas ekskursijų į kaimyninius urvus. Niūrus, bet labai įdomus Vertebos urvas. Jame prieš 20.000 metų gyveno žmonės. Maždaug 20 metrų nuo angos mes patekome į erdvią, bet žemą salę, iš kurios atsišakoja 6 galerijos. Salės viduryje guli didelis akmuo su įdubimu. Vaizduotei nesunku atkurti tuos senus laikus, kai kova už būvį žmogui buvo svarbiausias užsiėmimas. Daug urvų mums teko aplankyti Podolės aukštumoje įvairiu laiku, tačiau grįždami namo mes visada užsukame į Kristalinį urvą Krivčės kaimo apylinkėse Borščiovo rajone. Tai vienas iš šešių, turistų lankymui įrengtų mūsų šalies urvų. Šio urvo ištyrinėtų galerijų ir landų bendras ilgis viršija 21.000 metrų. Turistinė trasa apima apie 2.000 metrų. Šioje trasoje kiekvienas žmogus, net batų nesusitepęs, gali grožėtis puikiomis urvo dekoracijomis. Aukštos ir ilgos galerijos nusagstytos įvairiaspalviais kristalais. Tačiau didžiausią įspūdį palieka įvairios akmeninės figūros, primenančios buivolą, paukščius, žmonių siluetus. Tai irgi vandens darbas. Uolienos ne vienalytės. Vienas jų požeminis srautas ištirpina ar mechaniškai apardo, o kitų įveikti negali. Taip ir lieka amžiams keisčiausios “skulptūros” ir “piešiniai”. Pats naujausia požeminė turistinė trasa įrengta Primorės krašte. Ten Sichotė Alinio kalnų urvuose gyveno akmens amžiaus žmonės. Turistams eksponuojama keletas požeminių salių, kuriose galima išvysti to meto žmonių įrankių ir kitokių radinių. Labai graži Prževalskio salė, kurioje gausu kalcitinių stalaktitų, stalagmitų, akmeninių krioklių.²⁷

Negalima pamiršti ir pirmojo Sovietų Sąjungoje turistams įrengto Kunguro urvo Urale netoli Permės. Tai ledo urvas, kuriame rasime ir kristalų ir stalaktitų, tik jie visi iš ledo. Šiame požemyje atliekami stacionarūs laboratoriniai tyrinėjimai. Tai puikus pavyzdys, kaip urvas vienu metu tarnauja ir mokslui ir turistams.

Štai Kopet Dago kalnuose Turkmėnijoje yra įrengtas turistams Bachardeno urvas, kuriame visada labai šilta; net žiemą ten viešpatauja vasara. Urvu gilumoje esančio Kou Atos ežero (“Ežerų tėvas”) vandens temperatūra +37⁰ C.

²⁷ Autorius, aplankęs šį “urvinį kompleksą” 1989 m. liepą, rado tik siaubingai nuniokotas požemines ertmes.

O Gruzijoje net 2 urvai atidaryti lankymui. Tai Sataplija prie Cchaltubo kurorto ir Anakopijos urvas, geriau žinomas Naujojo Afono vardu. Ši požeminė ertmė savo tūriu prilygsta visų šiuo metu žinomų 800 Krymo urvų bendram tūriui, o grožiu nenusileidžia geriausiems įrengtiems pasaulio urvams. Viskas čia grandioziška. Štai pavyzdžiui, “Gruzijos speleologų” salės ilgis 260 metrų, o “Šventovės” salės aukštis – 60 metrų.

Tačiau palikime saulėtąją Gruziją ir grįžkime ten, iš kur iškeliavome. Mūsų veiklos rezultatai buvo apibendrinti 1977 metų gruodžio 9 dieną speleologų susirinkime, kur oficialiai buvo įkurta Kauno speleologų sekcija “OMEGA”. Nuo tos dienos mes įsijungėme į tarybinių speleologų šeimą. Mums visiems vadovauja Centrinė speleokomisija prie Turizmo ir ekskursijų centro tarybos (TECT). Yra įkurtos ir sričių, kraštų ir respublikų speleokomisijos prie vietinių turizmo tarybų, kurios betarpiškai vadovauja miestų speleosekcijoms. 1964 m. TECT prezidiumo nutarime taip suformuluotas pagrindinis speleologijos uždavinys: “Urvų ieškojimas ir tyrinėjimas tam, kad šie puikūs gamtos paminklai taptų visų plačiųjų mūsų šalies liaudies masių turtu”.

Nuo pat pirmos dienos sekcija ėmėsi aktyvios veiklos. Netrukus buvo organizuota Priešstovyklinio parengimo mokykla (PPM-78), kurią baigusieji gavo teisę dalyvauti stovykloje. Tuoju po to buvo organizuota foto speleo ekspedicija “Pinega-Sotka-78” (vadovas E. Laiconas) į šiauriausius Sovietų Sąjungos urvus Archangelsko srities taigoje. Tai milžiniškas rajonas, kuriame plačiai paplitę gipso urvai. Dėl labai žemos temperatūros jų artimosios dalys puikuoja antriniais ledo dariniais, o tolimuosiuose kampeliuose net per didžiausius šalčius iš visų kampų varva vanduo, teka srautai. 1978 metų vasaris šiaurėje mums buvo palankus. Nors šaltis siekė $-33,5^{\circ}$ C, bet ištisas dienas maloniai šypsojosi saulė. Ekspedicija susidėjo iš treniruotės ir dviejų dalių. Aklimatizacija mums išties labai pravertė skverbiantis į Sotkos upės baseino Leningrado urvą, kuris yra pats didžiausias Šiaurės Europoje. Ypatingai sunkios sąlygos po žeme mums neleido įveikti viso urvo per vieną kartą, o grįžti antram kartui rytojaus dieną mes negalėjome dėl laiko stokos. Antroji ekspedicijos dalis vyko Pinegos upės baseine: Tereščenkos vardo Pinegos urve ir Golubino prarajoje. Jau daugelį metų vietinės organizacijos ruošiasi įrengti turistams Golubino prarają, tačiau turbūt praeis dar ne vienas penkmetis, kol šeiminkai sukurs.

Eidami požeminiais maršrutais mes nuolatos prisimindavome tuos, kurie pirmieji pradėjo užsiiminėti speleologija, teisingiau patys ją ir “sukūrė”.

...Nedidelio ūgio, bet tvirto sudėjimo, jis laikėsi tiesiai, judėjo greitai ir ryžtingai. Trumpa besisukanti barzdelė pabrėždavo energingą jo veido išraišką. Taip apibūdina amžininkai Eduardą Alfredą Martelį (1858-1938), - speleologijos pagrindėją ir propaguotoją. 1978 metais mes pažymėjome 120-ąsias jo gimimo metines ir 90-ąsias naujos žmonijos pažinimo srities – speleologijos metines. Nuo 1888 metų savo originalios ir ryškios karjeros metu geologas-mėgėjas ir požemių tyrinėtojas E. A. Martelis atrado ir ištyrė daugybę natūralių šachtų ir prarajų, sukūrė naują mokslą – požemių geografiją arba speleologiją (lot. *spelunca* – urvas; gr. *spelaiion* – irgi urvas).

Speleologų, rašiusių knygas apie savo tyrinėjimus, tarpe prancūzas Norberas Kasterė yra neabejotinai pats populiariausias autorius pasaulyje. N. Kasterė gimė 1897 m. rugpjūčio 13 d. advokato šeimoje Aukštutinės Garonos departamento Sen-Martorio kaimelyje. Jis turėjo juridinį išsilavinimą, tačiau daugiau domėjosi ir studijavo gamtos mokslus. N. Kasterė ištyrinėjo daugiau kaip 1200 urvų ir šachtų. Jis padarė žymius atradimus archeologijos, biologijos, hidrogeologijos, mineralogijos ir požeminės topografijos srityse.

Šių metų pavasarį mes netekome žymiausio tarybinio karstotyrininko, Karstotyros ir speleologijos instituto direktoriaus, Permės Universiteto profesoriaus, geologijos-mineralogijos mokslų daktaro Georgijaus Aleksejevičiaus Maksimovičiaus (1904-1979).

Žymų indėlių į tarybinės speleologijos vystymą įnešė Centrinės speleokomisijos pirmininkas fizikos-matematikos mokslų daktaras Vladimiras Valentinovičius Iliuchinas ir

geologijos-mineralogijos mokslų daktaras Viktoras Nikolajevičius Dublianskis²⁸. Su pastaruju mums teko susitikti Vakarų Kaukaze Maskvos speleologų organizuotoje stovykloje “Voroncovka-78”. Joje mes, penki kauniečiai, kartu su maskviečiais giliname teorines žinias, taikydami jas praktikoje, tyrinėjant Voroncovo urvyną (bendras ilgis apie 11.000 metrų). Šis urvynas apjungia Didįjį Voroncovo, Dolgają ir Labirintinį urvus, esančius Kudepstos aukštupyje. Didysis Voroncovo urvas – tai sudėtingas požeminių galerijų ir grotų labirintas bendru 2.218 m ilgiu. Dolgajos urvas (1.560 m) yra už pusės kilometro į rytus nuo Didžiojo Voroncovo urvo. Jo anga primena šulinį, pereinantį į 20 metrų ilgio sraigtinį nusileidimą, kuris veda į horizontalias žemutines galerijas. Urvo dugnu teka upelis. Šių abiejų urvų hidrologinis ryšys yra akivaizdus, tačiau prasiskverbti iš vienos ertmės į kitą dar niekam nepavyko. 1978 metais mums taip pat kelią pastojo pernelyg aukštas vandens lygis sifone. Urvas atkakliai slepia savo paslaptis.

Tačiau neužtenka vien tyrinėti urvų paslaptis. Būtina ir kitiems parodyti mūsų darbo šiokiadienius, požemių gamtos grožį. Tuo tikslu š. m. gegužės mėnesį ir buvo organizuota speleo-kino-ekspedicija “Atlantida-79” į to paties pavadinimo, vieną gražiausių SSRS urvą, esantį prie nedidelio Ukrainos kaimelio Chmelnickio srityje. Filmavimas po žeme – gana viliojantis užsiėmimas, tačiau kartu ir labai sunkus darbas. Šimtaprocentinė drėgmė neigiamai veikia kino aparatūrą, žema temperatūra greitai išsekina elektros energijos šaltinius, ne kiekviena apšvietimo sistema skleidžia pakankamą šviesos srautą. Gal todėl po žeme retai sutinki kino profesionalą, o mėgėjai dar retesni svečiai. Gana greit prabėgo dvi savaitės; buvo išbandyta kelių rūšių kino kameros ir įvairūs apšvietimo šaltiniai. Tapo aišku, kokias apšvietimo sistemas reikia konstruoti filmavimui ir kaip visą šį darbą organizuoti. Grįžus iš kelionės, sekcijos kino operatoriai, vadovaujami V. Gudaičio, ėmė ruošti sekančioms ekspedicijoms.

Kita labai svarbi mūsų veiklos sritis yra urvų paieškos. Joms mes skiriame daug dėmesio. Š. m. paieškų ekspedicijos “Kaukazas-79” (vadovas Vyrmantas Radzevičius) darbo vieta buvo Abchazijoje (Gruzija). Tris savaites nenuilstamai laipiojo po kalnus šešiolikos speleologų grupė. O rezultatas kalba pats už save – atrasta 17 naujų, niekam iki šiol nepraeitų urvų, dauguma kurių – vertikalūs. Kiekvienas jų buvo aprašytas, atlikta topografinė nuotrauka. Giliausias iš jų (50 metrų) mūsų sekcijos garbės nario abchazo Aleko Kapbos garbei buvo pavadintas “Kapba”. Šiuo metu atliekami kameraliniai darbai padės nustatyti šio karstinio poligono perspektyvumą.

Tuo pat metu taip pat V. Kaukaze, tik Krasnodaro krašto (Rusija) teritorijoje, vyko stambus visos SSRS speleoinstruktorių seminaras, kuriame man teko atstovauti Lietuvos Respublikinę turizmo ir ekskursijų tarybą. Net 35 turizmo tarybos atsiuntė savo atstovus. Paskaitos ir praktiniai užsiėmimai vyko Aleko kalnų masyve apie 25 km nuo Chostos gyvenvietės. Čia aš su kitų tautų kolegomis turėjau galimybę betarpiškai susipažinti su sudėtingiausiais to rajono urvais. Aklimatizaciją atlikome, nusileisdami iki –300 m gylio šachtoje “TEP”, kitų vadinama “Oktiabrskaja”. Tai gana atšiauri ir klastinga ertmė, jau nusinešusi dviejų speleologų gyvybes. Paviršiniu ir lietaus vandeniu maitinama iš palyginti didelio ploto, liūčių metu ji savo siauromis galerijomis-meandrais praleidžia galingus vandens srautus, savo kelyje šluojančius viską.

Po to mūsų laukė du sunkūs šachtų “Geografičeskaja” (-305 m) ir “Oseniaja-Nazarovskaja” (-500 m) įveikimai. Pastarojoje darbo sėkmei užtikrinti buvo organizuotas patikimas telefoninis ryšys. Visumoje seminaras buvo naudingas dar ir tuo, kad čia mes naudojome šiuolaikinę “virvės-troso” techniką.²⁹ Praeitin nuėjo tie laikai, kai speleologų pagrindiniu įrankiu buvo kopėčios. Po to sekė technika, trumpai vadinama “virvė-virvė”, kada

²⁸ Autorius buvo asmeniškai pažįstamas su šiais abiem senosios kartos tarybinės speleologijos korifėjais. V. V. Iliuchinas (1934-1982) tragiškai žuvo Vakarų Kaukaze, grįždamas iš speleologinės ekspedicijos.

²⁹ 1979 m. “virvės-troso” technika (grynai sovietinis “išradimas”) SSRS buvo gana nauja. Vienok dėl savo pavojingumo ji niekada neperžengė SSRS sienų ir nepakeitė pažangiausios, visame likusiame pasaulyje prigijusios, “SRT” (“vienos virvės technikos”).

žmogus juda pagrindine virve, o saugojasi antrąja virve. Dabar šalyje yra pereinamasis laikotarpis, kai įsigali "virvės-troso" technika. Tai sumažina įrangos svorį ir daro ją ilgaamžiškesne. Juk vienodas charakteristikas turintis plieninis trosas yra lengvesnis už kaproninę virvę. Jeigu virvėje pastebimi dėvėjimosi pakitimai atsiranda po 10 panaudojimų, tai trosas tik po 1000 pakilimų pradeda dėvėtis.

Kad apibendrinti tai, kas žinoma atskiroms Sovietų Sąjungos speleosekcijoms, pasidalinti patyrimu ir pasivaržyti tarpusavyje, š. m. spalio 7-13 dienomis Ternopolio srityje (Ukraina) buvo organizuotas pirmasis visasąjunginis speleologų sąskrydis. Į jį buvo pakviestos 27 įvairių respublikų, kraštų, sričių komandos, tame tarpe ir Lietuvos. Įvyko dvejų varžybos ir šeši konkursai. Labirintiniame "Kristaliniame" urve vykusiose topografinės nuotraukos varžybose Lietuvos speleorinktinės trejetas (V. Radzevičius – vadovas, R. Jakubonienė ir I. Aikinaitė) užėmė 10 vietą. Tuo tarpu požeminio orientavimo varžybose "Mlynų" urve du mūsų dvejetai, vadovaujami A. Laiconienės ir R. Jakubonio, bendrąkomandinėje įskaitoje liko tik devyniolikti.

Konkurse demonstruota kauniečių skaidrių serija "Tėvynė – nepakartojama" (autoriai: E. Laiconas, V. Radzevičius ir V. Gudaitis) laimėjo 4 vietą. Sienlaikraščio, išleisto sąskrydyje, speleologijos agitacijos bei propagandos ir dainos konkursuose užėmėme atitinkamai 3, 9, 12 vietas. Už sėkmingą pasirodymą konkursuose mūsų rinktinės nariai V. Gudaitis, R. Jakubonis, E. Laiconas ir V. Radzevičius asmeninėje įskaitoje buvo apdovanoti II-ojo laipsnio diplomais.

Sovietų Sąjungos speleo čempionais tapo Ternopolio srities komanda. Sidabro medaliai atiteko Kijevo, o bronzos – Maskvos atstovams. Lietuvos speleologų rinktinė bendrąkomandinėje įskaitoje užėmė 16 vietą.

Be dalyvavimo ekspedicijose ir sąskrydžiuose mes turime ką veikti ir namuose. Lietuva, tiesa, nėra urvais turtinga, tačiau nemenką karstinį rajoną Biržų-Pasvalio regione tyrinėti tenka. Nuo seno čia plinta karstinės įgriuvos, kurių iš viso priskaičiuojama per 1200. Tai ir garsioji 'Jaronio duobė', ir 'Šventoji ola', negrįžtamai sunaikinta tarpukaryje, o taip pat ir vienintelis Lietuvos speleologinis objektas – "Karvės duobės" urvas. 3 km atstumu nuo Biržų tarp Kaunių ir Karajimiškių kaimų, saugoma tankių krūmų, juoduoja duobė, kur pagal legendą karvė prasmegusi. Nuo to įvykio ir pavadinimas kilo. Nuo 1973 m. Kauno speleologai tyrinėja šį rajoną. Atlikome urvo ir pačios duobės topografinę nuotrauką, sudarėme jų planą. Pačiame urve yra nedidelis ežeriukas, kurio vandens temperatūra +4,5⁰ C. Be ežero urvą sudaro dar 3 galerijos, kurių bendras ilgis 46 metrai. Urvo aslos plotas 42 m²; ertmės tūris 28 m³. Urvas susidaręs gipso ir dolomito uolienose. Antrinių karstinių darinių požemyje nėra, nes urvas yra dar tik pirmoje vystimosi stadijoje. Buvo manoma, kad urvas turi požeminį ryšį su aplinkinėmis karstinėmis duobėmis. Todėl 1978 m. pavasarį buvome nuvykę su akvalangistais, kurie nusileido į požeminio ežeriuko dugną ir jį ištyrinėjo. Pasirodė, kad pralendamų ar pastebimų išėjimų urvas neturi. Jei jie kada ir egzistavo, tai šiuo metu tikriausiai užpilti ar užnešti.

Paieškų metu šiame rajone mes aptikome dar keletą "skylių", kurios deja neviršija 3-5 metrų gylio. Kitais metais Biržų rajone planuojame pravesti stambesnę paieškų ekspediciją. O tuo tarpu nuo rugsėjo 10 d. Kaune veikia Priešstovyklinio parengimo mokykla "PPM-79" (vadovas E. Laiconas; mokymo dalies vedėjas V. Radzevičius), kurią šiuo metu lanko 25 būsimi speleo ekspedicijų dalyviai. Kiekvieną pirmadienį skaitomos paskaitos iš speleologijos ir karstotyros, apie gamtos apsaugą, saugumo techniką, inventorių, foto ir kino meną ir kt. Svarbią vietą programoje užima sportinės-techninės treniruotės, kurios vyksta senų Kauno fortų šuliniuose apsunkintomis sąlygomis – sutemus ir su ribotu apšvietimu. Tai turėtų apsaugoti būsimuosius speleologus nuo pat pirmųjų žingsnių po žeme.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad urvus lanko ne tik speleologai. Ten taip pat yra gausi rūšimis, bet ne kiekiu, speleo fauna. Urvų gyvūnija yra skirstoma į troglobiontus – pastoviai gyvenančius po žeme, troglofilus – gerai prisitaikiusius gyventi urvuose, bet sutinkamus ir

žemės paviršiuje, ir troglobiusus – paviršiaus gyventojus, kartais netyčia ar specialiai patenkančius į požemius. Peržvelkime trumpai kiekvieną.

Troglobiontams priklauso voragyviai, šoniplaukiai, foraminiferai, lygiakojai, irklakojai, žuvis ir varliagyviai. Urvų gyventojams ne visada užtenka maisto ir todėl kai kuriems iš jų išsivystė nepaprastas sugebėjimas ilgai badauti. Pav., urvinis vėžiukas 'nifargus' akvariume be maisto gyveno 2 metus; akla žuvis iš Mamuto urvo (JAV) – taip pat 2 metus. O štai vienas įdomiausių troglobiontų – varliagyvių klasės atstovas – protėjas vienoje požeminėje laboratorijoje nelaisvėje buvo laikomas 14,5 metų, iš kurių paskutinius 11 metų gyveno be maisto!

Troglofilų grupei priklauso Pietų Amerikos urvuose gyvenantys paukščiai guacharai, šikšnosparniai ir kt. Šikšnosparnių priskaičiuojama iki 1000 rūšių. Kartais urvuose jų susikaupia nepaprastai daug. Pav., JAV Brakeno urve gyvenančią koloniją sudaro daugiau nei 20.000.000 individų. Tokiuose urvuose, kaip taisyklė, yra daug guano (šikšnosparnių mėšlo), kuris yra naudojamas kaip vertinga trąša.

Paskutinei, troglobiusų grupei priklauso urvinis lokys, urvinis vilkas ir ...žmogus.

Urvų tarpe svarbią vietą užima katakombos – tai dirbtinės, žmogaus rankų darbo požeminės ertmės. Labiausiai lankomas pasaulio urvas yra Kijevo Pečioros valstybinio istorinio-kultūrinio draustinio katakombos. Artimųjų katakombų ilgis 227,8 m, tolimųjų – 280,5 m, o Variago – 175 m. Šiuos urvus smiltainyje pradėjo kasti dar paleolito žmogus. Apie tai byloja 1893 m. archeologų rasti akmeniniai daro įrankiai ir molinių indų šukės.

Ilgiausios pasaulyje yra Odesos katakombos, kurių ilgis siekia 2.000.000 m, iš kurių 1.400.000 m yra po miestu. Tuo tarpu garsiosios Romos katakombos tėra 900.000 m, o Paryžiaus – 300.000 m ilgio. Odesos katakombos – tai daugybė tarpusavyje besijungiančių akmenų laužyklų. Išgautus klintinius akmenis naudodavo statybai. Visa senoji Odesa buvo pastatyta iš šio akmenų. Katakombas taip pat turi ir Maskva bei Leningradas.

Verta pasidomėti, kam buvo naudojami urvai praeityje ir kam jie tarnauja dabar. Pasirodo, kad nuo akmenų amžiaus iki šių dienų žmogus naudoja urvus, kaip gyvenamąjį būstą. Paleolito žmogus urvuose ne tik gyveno, bet ir tapydavo ant sienų, naudodavo urvus apeigoms. Vėlesniais laikais urvuose buvo įrengiami vienuolynai (pav., Inkermano vienuolynas prie Sevastopolio) bei šventyklos. XIX a. viduryje JAV, o XX a. viduryje Vakarų Europoje urvuose buvo registruojamos santuokos. SSRS, Austrijoje ir Prancūzijoje urvuose puošiamos naujametinės eglutės. XIX a. urvuose būdavo šokių aikštelės. Šiuo metu veikia ir dar projektuojama keletas urvinių koncertų salių ir teatrų.

Vakarų Europoje, JAV, Kuboje, SSRS urvuose įrengtos požeminės laboratorijos. Ispanijoje veikia požeminis muziejus. Urvinius restoranus galima rasti Bulgarijoje, Italijoje, Kuboje ir Jugoslavijoje.

Žmonės laidojo urvuose jau senovėje (Amankutano urve prie Samarkando rastas palaidotas berniukas – seniausias žmogaus kapas) ir dabar (Kristaliniame urve JAV Kentukio valstijoje palaidotas speleologas-profesionalas Floidas Kolinsas). Prancūzijoje urvuose laiko vyną, sūrius ir kt. maisto produktus. Altajuje urvuose slepia gyvulius nuo blogo oro, o Prancūzijos urvuose įrengtos avidės. Nuo seno buvo įprasta urvuose slėpti lobius. Mincovnos urve Čekoslovakijoje XV a. buvo pinigų klastojimo dirbtuvė. Anksčiau JAV urvuose būta kalėjimų (Misurio ir Konektikuto valstijose).

Galima būtų dar tęsti urvų panaudojimo galimybes, bet ir taip aišku, kad ryšium su tokiu urvų populiarumu jie smarkiai kenčia nuo žmogaus rankos. Todėl kiekvieno speleologo pareiga saugoti ir požeminę gamtą. Urviniam grožiui sukurti gamtai prireikė milijonų metų, o neatsargus žmogaus žingsnis, netgi prisilietimas gali akimirksniu visa tai sunaikinti. Netgi atsargus žmogaus buvimas urve yra pastarajam kenksmingas. Neįmanoma pabuvoti urve, nepaliekant jame pėdsakų. Aš jau nekalbu apie tokius barbarus, kurie daužo ir neša stalaktitus bei kristalus į paviršių kaip suvenyrus. Gėda darosi už kai kuriuos mūsų amžininkus, kai lankaisi nuostabią Atlantos urve, Kyzyl Koboje ir daugelyje kitų, nuniokotų urvų. Argi ne iškrypimas yra neštis svaigalus į sunkiai prieinamą urvo kampelį vien tam, kad ten juos

suvartojus, palikti ant sienų necenzūrinius užrašus, pridergti ant aslos ir laimingam, neva “nugalėjusiam” urvą, grįžti namo? O juk teko matyti tokių dalykų Kyzyl Koboje. Ir gailiesi tada, kad neegzistuoja mitologinis “baltasis speleologas” – jis tikrai pastotų kelią tiems, kurie su kultūra susipykę...

Taigi gamtosauga – tai galingas stimulus, skatinantis aktyviau užsiiminėti speleologija, pritraukti po jos vėliava daugiau entuziastų, kad lengviau spręstųsi svarbios požeminės terpės apsaugos problemos. Ir todėl mes visada su savimi požemin imame kino ar foto kameras. Paimsime jas ir sekančiais metais į speleo-kino-ekspediciją Vidurinėn Azijon. Reikia priversti sudrebėti širdį kiekvieno, kam brangi planetos gamta.

Ištvermės ir atkaklumo gelmėse linkiu tiems skaitytojams, kurie ateityje gal būt sujungs savo likimą su speleologija. Juk prancūzų speleologo Mišelio Sifro žodžiais tariant, šiandien “...neištyrinėtos liko žemės gelmės, jūrų gilumos ir kosminė erdvė”.³⁰

³⁰ Apybraiža baigta rašyti 1979.11.22.

Pranešimas

Kauno miesto Turistų klubo Speleokomisijos steigiamojoje konferencijoje 1979 m. gruodžio 18 d.

Pranešėjas: E. Laiconas

1979

Draugai Speleologai ir svečiai!

Praeitais metais mes su jumis, kaip ir visi pasaulio žemės gelmių tyrinėtojai, pažymėjome naujos žmonijos pažinimo srities – speleologijos 90 metų jubiliejų. Nuo 1888 metų savo originalios ir ryškios karjeros metu geologas-mėgėjas ir požemių tyrinėtojas Eduardas Alfredas Martelis atrado ir ištyrė daugybę natūralių šachtų ir prarajų, sukūrė naują mokslą – požemių geografiją arba speleologiją. Kitas prancūzų speleologas Norberas Kasterė tęsė Martelio pradėtus tyrinėjimus ir ištyrė daugiau kaip 1200 urvų. Jis padarė žymius atradimus archeologijos, biologijos, hidrogeologijos, mineralogijos ir požeminės topografijos srityse.

Skirtingai nuo užsienio speleologijos, turinčios beveik šimtametę veiklos patirtį ir susiformavusias tradicijas, tarybinė speleologija dar labai jauna. Tiesa, dar prieš II-ąjį pasaulinį karą buvo ištyrinėta keletas SSRS urvų, tačiau, profesoriaus I. V. Popovo žodžiais tariant, “speleologinės krypties vaidmuo karstotyroje buvo dar labai nereikšmingas, o jaunimo dalyvavimas šiuose darbuose – minimalus”. Ir tik nuo 1958 metų prasidėjo kokybiškai naujas SSRS giluminio karsto tyrinėjimo etapas. Pirmosios speleosekcijos atsirado Kryme, Maskvoje, Permėje, Sverdlovske, Krasnojarske, Ternopolyje, Lvove, Novosibirske, Tbilisyje, Leningrade ir dar kai kuriuose kituose miestuose. Per 21 savo gyvavimo metus pagal išsivystymo lygį tarybinė speleologija pasivijo ir pralenkė daugelį užsienio šalių. Šiame laikotarpyje išsiskyrė trys etapai:

PIRMASIS ETAPAS – 1958–1966 metai, kada vertikalūs urvai buvo įveikiami iki 200 m gylio, horizontalių urvų ilgis siekė 25 km, o akvalangistai įveikdavo sifonus po 20-30 m ilgio. Šiame etape buvo naudojama “virvė-kopėčios” speleotechnika.

ANTRASIS ETAPAS – 1967–1975 metai. Vertikalių urvų įveikimas ėmė siekti 500-600 m gylį, horizontalūs urvai “pailgėjo” iki 50-80 km. Labiausiai naudojama šio etapo speleotechnikos sistema buvo “virvė-virvė”.

TREČIASIS ETAPAS – prasidėjo 1976 metais ir tęsiasi dabar. Tai super gilių, siekiančių 1000-1200 m gylį, įveikimas, horizontalių urvų, turinčių 100-140 km ilgį, tyrinėjimas. Tai periodas, kada akvalangistai dirba 1 km gylyje, kartais nutolę net 2 km nuo angos, ir tokiomis sąlygomis praeina po 4-5 sifonus. Šiame etape nebeįmanoma išsiversti be naujos “virvės-troso” speleotechnikos³¹, kurios kol kas dar neįsisavino didesnioji dalis SSRS speleosekcijų.

Šių dienų visai pasaulinei speleologijai būdinga darbas ekstremaliose sąlygose. Todėl į pirmą vietą yra iškilęs gyvybės užtikrinimo po žeme klausimas.

Dabar mes esame liudininkai, kai Lietuvoje formuojasi savos speleologinės tradicijos. Reikia pažymėti, kad pirmasis lietuvis, tyrinėjęs urvus, buvo Jonas Čerskis, gyvenęs 1845-1892 metais. 1875 m. Sajanuose jis pirmasis ištyrinėjo 550 m ilgio Nižneudinsko urvus,

³¹ Ne tarybinė speleologija pasirinko pažangiausią SRT – “vienos virvės techniką”, kuri ilgainiui (ir ne be autoriaus pastangų) rado pasekėjų ir prigijo SSRS, pirmiausia Kazachijoje ir Lietuvoje, o iš dalies ir Rusijoje. Lietuviai beveik nenaudojo (išskyrus autorių ir kitus instruktorius, kurie speleologinį išsilavinimą gavo geriausiose sovietinėse speleologų mokyklose) “virvės-troso” technikos, nuo dviejų virvių palaipsniui pereidami prie vienos virvės.

kuriuose rado sibirietiško plaukuotojo raganosio, urvinio lokio kaulų ir odos gabaliukų; šiaurės elnio, saigos, kalnų ožio, šerno, stirnos, lapės, vilko, sabalo, lemingo ir smulkių graužikų liekanų. Kai kurių rastų stambių gyvūnų kaulai turėjo pažeidimų, padarytų, kaip manoma, ankstyvojo akmens amžiaus žmogaus. 1885-1886 m. Užbaikalėje Itanciano urve J. Čerskis rado stirnos kaulų ir bizono ragus. Šiuo metu yra žinoma, kad J. Čerskis 1875-1891 m. paskelbė 7 straipsnius apie Sibiro urvų tyrinėjimus.

Beveik po šimto metų saulėtą 1971 metų popietę dvylika Kauno turistų neskubėdami žingsniavo Kyzyl Kobinkos upelio slėniu aukštyn. Artėdami prie Dolgorukio jaiolos Kryme, jie vis spartino žingsnį, jausdami greitą pasimatymą su nežinomu jiems pasauliu. Po eilinio posūkio su pakilimu, jie trumpam stabtelėjo, lyg prikaustyti nuostabaus reginio. Nepertoliausiai putodamas ir riaumodamas triukšmavo krioklys. Tai buvo Kyzyl Kobinkos krioklys, maitinamas Kyzyl Kobos ("Raudonojo urvo") požeminių vandens telkinių. Po kiek laiko, nustebę ir sužavėti, vaikinai palengva judėjo pirmyn požeminėmis galerijomis. Viskas čia jiems buvo nauja, nepaprasta ir nesuprantama, tačiau akmeninis grožis paliko neišdildomą pėdsaką visam likusiam jų gyvenimui. Taip atsirado susižavėjimas, na o veikla, darbas prasidėjo vėliau – po 2 metų. 1973 metais buvo organizuota eilė speleologinių išvykų ir ekspedicijų į įvairius SSRS karstinius rajonus. Tų metų vasaris Kryme buvo gana permainingas: pūgas ir šaltą vėją keisdavo lietingi ir drėgni orai. Bet mūsų 9 žmonių grupei (ekspedicijos vadovas E. Laiconas) tai buvo tik romantiškos smulkmenos. Kyzyl Kobos urve įsiskverbę 2500 metrų artimosios 5 aukštų urvo dalies galerijomis, atlikę stebėjimus ir surinkę gausų foto medžiagos kiekį, mes pakilome į netoliese stūksantį Čatyr Dago masyvą, kuris mums "skylių" nepašyktėjo. Ten aplankėme Suuk Kobos ("Šaltąjį"), Binbaš Kobos ("Tūkstantgalvį") urvus ir 22 m gylio Gugerdzin Chasar ("Balandžių") šulinį. Tuo metu tai buvo Lietuvos gylio urvuose rekordas. Nusileidime taip pat dalyvavo Kauno speleologų veteranai, daugelio požeminių kelionių dalyviai Gražina Gudaitytė (Radzevičienė) ir Jonas Sabaitis. 1973 m. gegužės mėnesį buvo organizuotos 2 speleologinės ekspedicijos Podolės aukštumos labirintiniuose urvuose: Žydrųjų Ežerų (vadovas E. Laiconas) ir Optimistiniame (vadovas J. Sabaitis), kur buvo užmegzti ryšiai su Ternopolio ir Lvovo speleosekcijomis.

1976 metais speleoekspedicijos "Podolė-76" (vadovas E. Laiconas) metu buvo aplankyti Žydrųjų Ežerų, Vertebos, Kristalnaja urvai. 1977 metais vyko speleoekspedicijos "Pinega-77" (vadovas K. Damulevičius) ir "Krymas-77" (vadovas J. Sabaitis)

1977 m. gruodžio 9 d. speleologų susirinkime buvo oficialiai įkurta Kauno speleosekcija "OMEGA". Nuo pat pirmos dienos sekcijos nariai ėmėsi aktyvios veiklos. Netrukus buvo organizuota Prieštovyklinio parengimo mokykla "PPM-78" (vadovas E. Laiconas), kurią baigusieji gavo teisę dalyvauti speleologų stovyklose. Tuoju po to buvo pravesta speleo-foto-ekspedicija "Pinega-78" (vadovas E. Laiconas) Archangelsko taigoje (Rusija). Nors šaltis siekė $-33,5^{\circ}$ C, bet išstisus dienas maloniai šypsojosi saulė. Ekspedicija susidėjo iš treniruotės ir dviejų dalių. Aklimatizavomės Kulagorų urvuose netoli Pinegos gyvenvietės. Po to sekė didžiausio Šiaurės Europos urvo Leningradskaja įveikimas. Antroji ekspedicijos dalis vyko Pinegos upės baseino urvuose: Tereščenkos vardo Pinegos urve, Golubino prarajoje ir kituose.

1978 m. liepos 14 – rugpjūčio 6 d. penki Kauno speleosekcijos "Omega" nariai dalyvavo Maskvos miesto Turizmo ir ekskursijų tarybos organizuotoje I-ą metų speleologų stovykloje "Voroncovka-78" Vakarų Kaukazo Voroncovo urvyno rajone (Rusija). Visi penki Lietuvos atstovai aktyviai dalyvavo mokomuosiuose renginiuose, naujų urvų paieškose; sėkmingai išlaikė baigiamuosius egzaminus ir įskaitą. Čia buvo pasiektas naujas Lietuvos moterų gylio urvuose rekordas – A. Laiconienė Kabanjos šachtoje nusileido į 73 m gylį. Po šios kelionės grupė, vadovaujama Vido Mikulionio lankėsi Podolės urvuose (Ukraina).

1978 m. lapkričio 2-13 d. du "Omegos" speleologai atliko treniruočių išvyką Krymo urvuose, o lapkričio antroje pusėje KPI speleologai (vadovas J. Sabaitis) atliko ekspediciją "Karabi-78" Kryme (Ukraina).

1979 m. vasaryje grupė KPI turistų organizavo speleoekspediciją Archangelsko srities (Rusija) urvuose (vadovas G. Riauba), o gegužės mėnesį taip pat KPI turistai, vadovaujami P. Sabonio atliko ekspediciją “Karabi-79/1” Kryme (Ukraina).

1979 m. balandžio 28 – gegužės 13 d. Kauno speleosekcija “Omega” pravedė speleo-kino-ekspediciją “Atlantida-79” (vadovas E. Laiconas) Ukrainos Chmelnickio ir Ternopolio srityse. 16 ekspedicijos dalyvių dirbo 3 pogrupiais, vadovaujamais E. Laicono, K. Damulevičiaus ir R. Jakubonio. Du pogrupiai filmavo, iš ko gavosi du speleologinės tematikos filmukai. Kazio Damulevičiaus juodas/baltas 16 mm humoristinis filmas “Draudžiama” Lietuvos turistinių filmų konkurse laimėjo II vietą, o Vytauto Gudaičio spalvotas 16 mm filmas “Atlantida” Kauno turistinių filmų konkurse pelnė IV vietą. Kitus keltus uždavinius – susipažinti su filmavimo urvuose sąlygomis, išbandyti ekstremaliose sąlygose kino kameras, išbandyti įvairias apšvietimo sistemas ir įgyti filmavimo darbų po žeme patirtį – ekspedicija įvykdė.

Vienas stambiausių šių metų Kauno speleologinių renginių buvo speleopaieškų ekspedicija “Kodoras-79” (vadovas V. Radzevičius) Vakarų Kaukaze (Gruzija). Per 3 darbo savaites “Omegos” speleologai atrado, išsiskverbė ir ištyrinėjo 17 naujų, iki šiol niekam nežinomų vertikalių urvų. Giliausia iš atrastųjų, 50 m gylio požeminė ertmė vienbalsiai buvo pavadinta Kapbos urvu, ekspedicijos dalyvio ir “Omegos” garbės nario, abchazo Aleko Kapbos vardu, kuris pirmasis aptiko šio urvo angą. Šiuo metu ekspedicijos rezultatai yra baigiami apdoroti ir rengiama nauja ekspedicija į minėtą rajoną – “Kodoras-80/1” (vadovas R. Jakubonis).

1979 m. rugpjūčio 13 – rugsėjo 4 d. Krasnodaro krašte (Rusija) Chostos gyvenvietės turistinėje bazėje “Južnaja” ir Bukų laukymėje Aleko kalnagūbryje vyko Centrinės turizmo ir ekskursijų tarybos organizuotas Visasąjunginis speleologijos instruktorių parengimo seminaras “VIS-79”, kuriame ir man teko dalyvauti. Į seminarą susirinko 65 dalyviai iš 35 SSRS miestų: iš Rusijos dalyvavo 41 speleologas, iš Ukrainos atvyko 18, Baltarusijos – 3, Kirgizijos – 2, Lietuvos – 1. Seminaro metu mes išsiskverbėme į šiuos urvus: TEP (Oktiabrskaja) iki 300 m gylio, Geografičeskaja iki 260 m, Oseniaja iki 200 m.

Kaip jums gerai žinoma, š. m. spalio 7-13 d. Ternopolio srities (Ukraina) Skala Podolskaja gyvenvietėje, turistinėje bazėje “Zbuč” vyko I-asis Visasąjunginis speleologų sąskrydis “VSS-79”. Lietuvos Respublikinė turizmo ir ekskursijų taryba man pavedė suformuoti Lietuvos komandą ir užtikrinti jos dalyvavimą varžybose. Į Lietuvos rinktinę buvo įtraukti: Vyrmantas Radzevičius, Angelė Laiconienė, Ričardas Jakubonis, Vytautas Gudaitis, Izolda Aikinaitė, Rūta Jakubonienė, Laima Tamašauskaitė ir Dalia Gudaitytė. “VSS-79” dalyvavo 27 komandos, kurių tarpe mes užėmėme 16 vietą. Tai yra neblogas mūsų darbo įvertinimas, nes teko rungtyniauti su labai prityrusiomis komandomis. V. Radzevičiaus vadovaujamas toponuotraukos trejetas užėmė 10 vietą SSRS. Požeminio orientavimo varžybose buvome devyniolikti. Dainos konkurse pelnėme 12 vietą, speleologijos propagandos ir agitacijos konkurse užėmėme 9 vietą, skaidrių konkurse – 4 vietą, o sienlaikraščio konkurse – 3. Už konkursui pateiktas nuotraukas ir skaidres V. Gudaitis, R. Jakubonis E. Laiconas ir V. Radzevičius asmeninėje įskaitoje buvo atžymėti II-jo laipsnio diplomais. Tikiuosi, kad “Turiadoje-80” Baškirijoje (Rusija) mūsų speleologai pasirodys žymiai geriau.

1979 m. lapkričio mėnesį Kryme (Ukraina) 23 KPI turistai ir speleologai atliko speleoekspediciją “Karabi-79/2” (vadovas J. Sabaitis), kurios metu buvo aplankyti 9 urvai, o K. Damulevičius ‘susuko’ pirmą seriją filmui “Draudžiama”³². Nuo š. m. rugsėjo 10 d. vyksta Kauno speleosekcijos “Omega” priešstovyklinio parengimo mokykla “PPM-79” (vadovas E. Laiconas, mokymo dalies vedėjas V. Radzevičius), kurią šiuo metu baigia 25 speleologai. Teorines paskaitas skaitė ir 4 skyrius treniravo prityrę Kauno speleologai; gruodžio 22 d. vyks baigiamieji egzaminai.

³² Tai, kas buvo sukurta Atlantidoje 1979 m. gegužę, tapo antrąja serija.

Neskaitant anksčiau minėtų išvykų ir kelionių, mes nemažą darbą atliekame ir Lietuvoje. Nuo 1973 metų Kauno speleologai tyrinėja Biržų-Pasvalio karstinį rajoną, ieškodami ten urvų. 1973 m. spalio 19-21 d. išvykos (vadovas E. Laiconas) metu buvo atlikta pilna "Karvės duobės" ir jos urvo požeminė topografinė nuotrauka, kurios rezultatai parodė, kad šio urvo ilgis tėra tik 46 m, amplitudė – 3,0 m, vidutinis aukštis – 0,7 m, vidutinis plotis – 0,8 m, aslos plotas – 42 m², ertmės tūris – 28 m³, o didesnę urvo dalį užima požeminis ežeriukas. Šio darbo išdava buvo topografinis karstinės duobės ir urvo planas, paskelbtas "Moksle ir gyvenime" š. m. 8-e numeryje. 1978 m. balandžio 15-16 d. "Omegos" speleologai kartu su Kauno akvalangistais Arkadijum Silantjevu ir Marku Skripko organizavo pirmą kartą Lietuvoje povandeninius tyrinėjimus urve ir nustatė, kad "Karvės duobės" požeminė ertmė neturi ryškiai išreikštų, žmogui praeinamų landų – susisiekimų su kaimyninėmis, galimai egzistuojančiomis ertmėmis.

Per paskutinius 6 metus sekcijos "Omega", KPI ir kiti pavieniai Kauno speleologai iš viso organizavo apie 30 išvykų į Šiaurės Lietuvą, ko pasėkoje dar buvo aptikta 2 šuliniai po 5 m gylio, Stirnos urvas (apie 7 m ilgio), "Šventosios olos" požeminės tėkmės paviršinė apraiška, visa eilė grotų ir "Karvės duobės" dešinioji landa. Visa tai yra netoli Biržų, Kaunių kaimo apylinkėse. Darbai tebevyksta. Nuo 1980 metų pradžios numatoma organizuoti bendrą "Omegos" ir KPI speleologų nuolatinę paieškų ekspediciją "Gipsas-80" į Šiaurės Lietuvos karstinį rajoną. Tai svarbus ir sudėtingas darbas. Todėl aš tikiuosi, kad Kauno speleokomisija, jeigu tokia bus šiandien išrinkta, padės įgyvendinti šį planą, o gal būt ir koordinuos jį.

Aplamai šiuo metu susiklostė tokia situacija, kai tiek KPI speleologų tarpe, tiek ir Kauno speleosekcijoje "Omega" vyksta įtempti ir sudėtingi speleologijos vystymo darbai. Apjungti šio darbo vaisius kaip tik ir padėtų busimoji speleokomisija. Efektyviau būtų galima ruošti speleokadrus, praveisti varžybas. Pav., siūlau kitais metais organizuoti bendrą "PPM-80", kurią galėtų lankyti visi norintieji kauniečiai. Būtų galima veiksmingiau praveisti Lietuvos speleologų rinktinės treniruotes, ruošiantis "Turiadai-80" Baškirijoje.

Kauno speleologų aktyvistams pasitarus ir suderinus su Kauno Turistų klubo direktoriumi Antanu Zakarka, buvo nutarta 1980 m. rugsėjo mėnesį Lietuvoje organizuoti I-ąjį Kauno speleologų sąskrydį. Tai bus pirmas tokio tipo renginys Lietuvoje. Kaune taip pat numatoma praveisti visą eilę konkursų ir seminarų.

Kauno speleokomisija, pirmoji tokio tipo komisija Lietuvoje, turėtų suaktyvinti speleologijos agitacinį ir propagandinį darbą gyventojų tarpe, plačiau naudotis spaudos, radijo ir televizijos teikiamomis galimybėmis.

Baigdamas noriu padėkoti Kauno Vaikų ekskursinės-turistinės bazės direktoriui Štarui ir Kauno Turistų klubo direktoriui Zakarkai, padėjusiems organizuoti ir praveisti šią konferenciją.

Taip pat siūlau sudaryti miesto speleokomisiją iš 7 asmenų ir į ją išrinkti pačius aktyviausius ir kvalifikuočiausius Kauno speleologus. Tegul vystosi ir klesti mūsų speleologija! O mes, kauniečiai ir Lietuvos atstovai, ateityje įneškim kuo didesnę indėlį į šį mūsų bendrą reikalą!

Ačiū už dėmesį.³³

³³ Šioje konferencijoje 1979.12.18. Kaune buvo įkurta pirmoji ne tik Lietuvoje, bet ir visose Baltijos respublikose, **Kauno speleo komisija**, gyvavusi iki 1990 metų. Pirmuoju jos pirmininku tapo Erikas Laiconas. Nariais buvo išrinkti: Ričardas Jakubonis (pirmininko pavaduotojas), Vytautas Gudaitis, Angelė Laiconienė, Gražina Radzevičienė, Vyrmantas Radzevičius, Jonas Sabaitis, Povilas Sabonis ir Nikolajus Voronojus. 1990 m. Kauno miesto speleo komisija nustojo egzistavusi, nes speleologinis judėjimas galutinai atsiskyrė nuo turizmo sistemos. Nuo tada vienintele vadovaujančia-koordinuojančia miesto speleologų veiklą organizacija ir Kauno metodiniu speleo centru galutinai tapo Kauno speleo klubas (įkurtas 1984 m.).

Kas dirba šalia?

1980

REPORTAŽAS.

Kauno Tvirtinimo detalių gamyklos laikraštis "DARBAS", 1980 m. balandis.

Lankydamiesi vasarą prie Nemuno jūs dažnai galite sutikti šį žmogų. Ir ankstyvą pavasarį, ir vėlyvą rudenį jis užsiėmęs prie vandens. Ne tik Mažųjų laivų navigacijos inspekcijoje tenka lankytis. Darbo užtenka ir prie motorinių valčių remonto, jų ruošimo apžiūrai, varžyboms.

Raimundas Dobkevičius darbe taip pat pasižymi pareigingumu, sąžiningumu ir darbštumu. Jis pradėjo dirbti mūsų gamykloje 1972 metais. R. Dobkevičius buvo paskirtas aptarnauti automatikos aparatūrą. Nuolat augantis automatikos įrengimų skaičius ir jų sudėtingumas reikalavo daug gilių žinių. Jaunam specialistui ne vieną vakarą teko praleisti, palinkus prie knygų ir schemų. Nugalėjo meilė darbui ir savo profesijai. Per eilę metų, dirbdamas energomechaninio cecho automatikos biuro automatikos ir KMP³⁴ derintoju, Raimundas ne tik iki smulkmenų įsisavino sudėtingą aparatūrą ir tapo aukštos kvalifikacijos remontininku, bet taip pat apmokė daug jaunų darbininkų. Tačiau keliautojo prigimtis nedavė jam ramybės. Vaikystės svajonės apie jūrą ir tolimas keliones paskatino jį apsispręsti. Ir štai Dobkevičius nė kiek nesigailėdamas atsiima iš kadru skyriaus darbo knygutę ir tampa... Nemuno laivininkystės upeiviu. Apie jo gerą darbą byloja daug Garbės raštų ir įsakymai apie premijavimą.

Tačiau kažko pasigedo Raimundas, sujungus darbą su pomėgiu. Gyvenimas tapo vientisas ir neįvairus. Po ilgų svyravimų jis vėl ėmė varstyti Tvirtinimo detalių gamyklos kadru skyriaus duris. Gamykla tuo metu plėtėsi, labai buvo reikalingos darbo rankos. Besikuriantis galvaninis cechasis ilgam "paėmė į nelaisvę" Dobkevičių. Čia jis lyg užhipnotizuotas nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro, šeštadieniais ir sekmadieniais, kartu su specialistais iš broliškųjų respublikų, triūsė prie automatinų linijų įrengimų paleidimo. Už didelius nuopelnus, įdiegiant naują techniką, Dobkevičius vėl buvo priimtas dirbti į automatikos biurą.³⁵

Toliau Raimundas gamyboje susiejo savo likimą su naujo terminio cecho kontroliniais matavimo prietaisais. Kaip visada kis greit išnagrinėjo ir pilnai įsisavino visus prietaisus. Dalis aparatūros buvo iškomplektuota ir R. Dobkevičius pilnai atstatė visus įrengimus.³⁶

Raimundas ne tik geras darbininkas, bet ir aktyvus visuomenininkas. Darbo draugai išrinko Dobkevičių į gamyklos sporto tarybą. Čia jis vadovauja vandens moto turizmo sekcijai. Jau atlikta visa eilė kelionių po Lietuvą ir Kaliningrado sritį. Šiuo metu R. Dobkevičius kruopščiai ruošiasi ekskursijai į Nemuno deltą ir Kaliningrado srities kanalų. Kelionės metu

³⁴ KMP – kontroliniai matavimo prietaisai.

³⁵ Tokia toliau sekusi teksto dalis buvo pašalinta iš reportažo: "Toliau nusivylimai sekė vienas kitą. Paaiškėjo, kad galvaninio cecho automatika niekam nereikalinga, kad tai "žingsnis atgal". Juk automatiname režime dirbdami, galvanistaitik maistui vos vos uždirbtų ir nebūtų ceche komunistinio darbo spartuolių. Bet sunkumai gamyboje tur būt neleidžia cecho ir gamyklos administracijai galvoti apie kokybę. Tegul bent pinigų gamykla ir darbininkai turės. Tik gaila veltui įdėto darbininkų triūso."

³⁶ Ši pastraipa rankraštyje atrodė taip: "Toliau Raimundas gamyboje susiejo savo likimą su naujo terminio cecho kontroliniais matavimo prietaisais. Buvo gauti nauji įrengimai; viskas blizgėjo. Tas blizgesys tur būt ir patraukė vagių dėmesį. O vagių mūsų gamykloje daug. Vienam reikia variklių, kitam jungiklių. Na, o cecho administracijai ir gamyklos sargams nieko nereikia – leido iškomplektuoti ir išnešti viską. Liko tik aprūketuščios prietaisų dėžės. Dobkevičius kantriai iš atsarginių detalių surinko ir suderino visus prietaisus. Ant prietaisų buvo uždėti metaliniai strypai ir sunkios spynos. Dabar ilgpirščiams atsirado galimybė apsirūpinti ne tik detalėmis, bet ir spynomis. Ir vėl viskas iš naujo. Bėlika tik stebėtis Dobkevičiaus kantrybe ir atkaklumu, dirbant šį amžiną, beprasmiską ir niekam nereikalingą darbą."

numatyta surinkti gausią medžiagą apie istorinę-revoliucinę šio krašto praeitį ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvius. Dobkevičius domisi istorija, fotografuoja, filmuoja, todėl jau dabar galima neabejoti gerais, vaisingais ekspedicijos rezultatais.

Palinkėkime mūsų gamyklos vandens moto turizmo entuziastams ir jų vadui Raimundui Dobkevičiui sėkmės, tikėdamiesi, kad administracija ir visuomeninės organizacijos taip pat visokeriopai padės.

*E. Laiconas
Automatikos ir KMP derintojas*

Požeminiai maršrutai

1980

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS³⁷

Vis labiau plečiasi Kauno speleologų internacionaliniai draugystės ryšiai su kolegomis iš kitų respublikų. Tai akivaizdus Kauno miesto speleokomisijos, susikūrusios 1979 metais, vaisingo darbo rezultatas. Š. m. gegužės mėnesį Karabio jairoje Krymo kalnuose (Ukraina) vyko I-ų metų speleologų stovykla, organizuota Maskvos Turizmo ir ekskursijų tarybos. Dalyvauti joje buvo pakviesti ir keturi Lietuvos speleologai. S. Chreptavičienė, V. Gudaitis, A. Jankauskas ir N. Voronojus sėkmingai atliko jiems stovykloje iškeltus uždavinius ir pelnė labiausiai organizuoto kolektyvo vardą. 2B sudėtingumo kategorijos įskaitinį įsiskverbimą jie atliko 150 m gylio šachtoje Profsojuznaja.

Tuo pat metu kiti du Kauno speleologai R. Jakubonis ir A. Laiconienė dalyvavo Minsko speleosekcijos II-ų metų speleologų stovykloje, vykusioje Aleko kalnagūbryje V. Kaukaze (Rusija). Stovyklos darbe taip pat dalyvavo grupė Karelijos speleologų. Nors oras nelepino renginio dalyvių, tačiau gera nuotaika ir puikus darbo organizavimas leido atlikti gana sudėtingus giluminius įsiskverbimus atšiauriomis sąlygomis. Juk Aleko masyvo urvai yra vieni iš pavojingiausių SSRS. Grupė, kurioje veikė ir kauniečiai, įskaitai leidosi į 500 m gylio urvyną Osenijaja-Nazarovskaja. Skverbtasi buvo Nazarovskajos prarajos kamieniu, kur kaunietė Angelė Laiconienė, 3A sudėtingumo kategorijos maršrutu nusileisdama į –160 m gylį, pasiekė naują Lietuvos moterų gylio urvuose rekordą. Pažymėtina, kad Lietuvos vyrų gylio urvuose rekordas, priklausantis autoriui, yra –300 m ir buvo pasiektas pernai rugpjūčio mėnesį TEP'o (Oktiabrskajos) prarajoje, kuri taip pat yra Aleke.

Glaudūs ryšiai Kauno "Omegos" ir KPI speleosekcijas sieja su įvairiais Ukrainos kolektyvais. Štai KPI speleoturistai, vadovaujami jonaviečio J. Sabaičio, š. m. gegužės mėnesį vėl, jau kelintą kartą, lankėsi Kryme, kur sportiniais sumetimais skverbėsi į įvairias šachtas. Jų ekspedicijos pabaigą apvainikavo įsiskverbimas į labai gražią 2A sudėtingumo kategorijos – 150 m gylio Monastyr Čokrako šachtą. Tai savotiškas lietuvių speleologų grupinio nusileidimo gylio rekordas.

Kaip matome, nors dar tik įpusėjo šių metų speleologinis sezonas, tačiau jau pasiekta daug gražių rezultatų šioje, dar visai mūsų naujoje veiklos srityje.

Prasidėjus vasarai, mūsų sportininkų laukia nauji draugystės po žeme maršrutai. Štai liepos 10 d. autoriaus vadovaujama Kauno speleologų grupė išvyksta į Permės sritį Uralo kalnuose (Rusija), kur Sverdlovsko srities Turizmo ir ekskursijų taryba praves speleologų stovyklą Gubachos miesto bei Divjės urvo apylinkėse, o dviejų žmonių grupė viešės Ukrainos respublikinėje speleologų stovykloje Čatyr Dago masyve Kryme.

Na. O rugsėjo 5-7 d. Lazdijų rajone, Krivonių girioje, įvyks I-is Kauno speleologų sąskrydis, kuriame jėgas išbandys visi norintys. Šis renginys ne tik išaiškins pajėgiausius Lietuvos speleologus, bet taip pat turėtų pritraukti daugiau jaunimo į žemės gelmių tyrinėtojų gretas.

³⁷ Baigtas rašyti 1980.06.19.

Mūsų speleologai Kaukaze

1980

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1980-07-25, Nr. 170 (10254), Kaunas

Gamta nepašykštėjo abchazų tautai žemiškų gėrybių. Čia ir nuostabus pajūris su subtropine augalija, ir derlinga žemė, galinti išauginti keletą derlių per metus, ir aukšti kalnai su margaspalviais gėlių kilimais.

Gausu Kaukazo kalnuose ir urvų. Abchazijos ATSR pelnytai didžiuojasi giliausiu mūsų šalyje “Snieginiu” urvu, kurio ištyrinėtos dalies gylis siekia 1290 metrų ir kuris priklauso giliausių pasaulio urvų trejetukui.

Labai didelis kritulių kiekis, klintinių uolienu gausumas ir jų plyšiuotumas sąlygoja gana didelį urvų tankumą Vakarų Kaukazo rajone. Daug speleologinių ekspedicijų iš įvairių Tarybų Sąjungos miestų dirbo šioje teritorijoje, tačiau dar daug “baltųjų dėmių” laukia tyrinėtojų. Vieną tokių nežinomybių jau antri metai tyrinėja ir mūsų respublikos speleologai. Kodoro kalnagūbrį jie žino geriau, negu, pavyzdžiui, Palangą. Praėjusiųjų metų liepos mėnesį Kauno speleologų sekcija “Omega” surengė šiame kalnagūbryje pirmą ekspediciją, vadovaujamą V. Radzevičiaus. Ekspedicijos metu rastas naujas, niekam iki šiol nežinomas 50 metrų gylis vertikalus urvas “Kapba”. Antroji ekspedicija, vadovaujama R. Jakubonio, plačiau ir nuodugniau ištyrinėjo šį rajoną, aptiko kelias dešimtis nežinomų urvų, o turistai “Kapbos” urvą įveikė 2A sudėtingumo kategorijos maršrutu.

Neseniai namo sugrįžo trečioji speleologinių paieškų ekspedicija³⁸. Grupės sudėtyje buvo dvylika kauniečių ir abchazas A. Kapba, nuolatinis šių trijų ekspedicijų dalyvis. Nepalankiai šį kartą draugus iš “Omegos” sutiko abchazų žemė. Nesiliaujantis lietus padengė purvu kalnų šlaitus, išvagojo juos atsiradę upokšniai, nežinia iš kur pradėjo trykšti aibė šaltinių, žymiai pakilo vanduo požeminėse ertmėse. Upeliukas³⁹, kurio pakrantėje įsikūrė kauniečių stovykla, pavirto slenkstėta, riaumojančia kalnų upe. Tik didingi bukai stovėjo, nekrepdami dėmesio į gamtos išdaigas.

Išskentę stichijos išbandymą, speleologai tarytum suaugo su juos supančia gamta, apibėrusia naujais atradimais. Grupė, dirbusi “Kapbos” urve ir jo apylinkėse, baigė ją galutinai tyrinėti ir naujų praėjimų į kalno gilumą nerado. Dar kartą buvo išžvalgytas Tuščiasis kalnas, gavęs pavadinimą dėl aibės karstinių tuštumų, išvagojusių jį skersai ir išilgai.

Didelį susidomėjimą ekspedicijos dalyvių tarpe sukėlė bevardis kalnas Mokvos upės apylinkėse. Tai kelių šimtų metrų aukščio masyvas beveik vertikaliomis sienomis. Ši vieta nuo neatmenamų laikų apipinta legendomis ir padavimais. Paslaptingos kelių metrų aukščio ir tokio pat pločio angos⁴⁰ daug kur primena fantastinių romanų epizodus. Plyšiuose jaučiama stipri oro trauka, kuri byloja apie ten esančias karstines tuštumas.

Ne visi atrastieji urvai buvo ištyrinėti, nes paieškų ekspedicija buvo apžvalginė. Dar šiais metais numatoma susidaryti planus Mokvos upės aukštupio speleologinėms paieškoms.

Artimiausiu metu Kauno speleologinė komisija ruošiasi galutinai ištirti dar vieną Kodoro kalnagūbrio rajoną. Taip pat numatoma atlikti kai kuriuos eksperimentus su speleofauna. Pirmieji žingsniai šioje srityje jau žengti.⁴¹

E. Laiconas

Miesto speleologinės komisijos pirmininkas

³⁸ Rankraštyje buvo nurodyta, kad ekspedicijai vadovavo Angelė Laiconienė.

³⁹ Rankraštyje upeliukas buvo įvardintas, kaip “*Velnio upeliukas*”.

⁴⁰ Rankraštyje šioje vietoje buvo įterpta: “...angos, iš kalno vidaus užkištos žymiai už jas didesniais akmenų luitais...”

⁴¹ Reportažas baigtas rašyti 1980.07.03.

Miesto speleologų sąskrydis

1980

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1980-09-20, Nr. 217 (10301), Kaunas

Lazdijų rajone, vaizdingoje Baltosios Ančios pakrantėje įvyko pirmasis Kauno speleologų sąskrydis. Neatsitiktinai kauniečiai pasirinko Krivonių girią. Čia ne tik gražios apylinkės, bet ir istorine revoliucine praeitimi turtingas kraštas. Hitlerininkų okupacijos metais šiose vietose aktyviai veikė “Dainavos” partizanų būrys.

Sportininkai varžėsi dviejose rungtyse: speleotechnikos ir topografinės nuotraukos. Speleotechnikos varžybų 500 metrų trasą sudarė dešimt kliūčių ruožų: šliaužimas žema improvizuota “urvo landa” su “kailialupiu”, ėjimas virviniiais turėklais, bėgimas vingiuotu labirintu ir labai raižyta vietove, sportinis-techninis nusileidimas šlaitu, du persikėlimai per upe, lipimas kopėčiomis, nusileidimas virve iš 12 metrų aukščio ir kt. Mažiausiai baudos taškų surinko R. Stančiko ir N. Grigalavičiaus komanda, šioje rungtyje užėmusi pirmą vietą.

Nors topografinės nuotraukos varžybų trasa buvo tik 100 metrų ilgio, tačiau dalyviai joje turėjo parodyti nemažai ištvermės. Na, ir baudos taškų daug kam atiteko gausiai. Gerą tikslumą ir greitį parodė tryliktu numeriu startavusi V. Radzevičiaus ir V. Songailos komanda.

Susumavus varžybų rezultatus, absoliučiais sąskrydžio nugalėtojais tapo Tvirtinimo detalių gamyklos darbininko E. Laicono ir Mokymo kursų kombinato sekretorės I. Aikinaitės komanda, varžybose iš viso sugaišusi 1 val. 29 min. Antri buvo R. Stančikas ir N. Grigalavičius. Trečio laipsnio diplomai atiteko V. Gudaičiui ir Ž. Chreptavičiūtei. Specialiomis Kauno turistų klubo gairelėmis buvo apdovanoti G. Radzevičienė, A. Sadeckas ir I. Kulkovas.

Sąskrydis baigėsi, tačiau speleosezonas – ne. Jis niekada nesibaigs. Gamtiniai urvai lankytini ištiesus metus.⁴²

*L. Eidzevičius*⁴³

⁴² Reportažas baigtas rašyti 1980.09.11.

⁴³ L. Eidzevičius – tai pirmasis E. Laicono literatūrinis slapyvardis, naudotas tik “Kauno tiesoje”.

Informacija

1980

Skelbta "Kauno tiesoje", 1980-09-27, Nr. 223 (10307), Kaunas
(Rubrika "KVIEČIA TOLIMI IR ARTIMI MARŠRUTAI")

Per paskutiniuosius metus kauniečių speleologiniai maršrutai nusidriekė Kryme, Kaukaze, Podolės aukštumoje, Archangelsko taigoje, Urale. Pasiiekta daug gražių laimėjimų, atliktas didelis darbas, tyrinėjant mūsų šalies karstines ertmes, grožėtasi nuostabiais urvų kraštovaizdžiais. Ta, kad arčiau susipažinti su požeminiu pasauliu ir įsijungti į šį sudėtingą ir labai reikalingą darbą, reikalinga aukšta sportinė kvalifikacija. Visiems, norintiems sujungti savo gyvenimą su neramiais urvų tyrinėtojais, Kauno Turistų klubo speleokomisija nuo š. m. spalio mėnesio organizuoja šešių mėnesių PPM (Prieštovyklinio parengimo mokyklą), kurios metu klausytojai atliks vieną ekskursiją į urvus, išklausys ciklą paskaitų iš speleologijos, karstotyros, topografijos, geologijos, lankys bendro fizinio paruošimo ir specialiąsias treniruotes ir dalyvaus įskaitiniame išsiskverbime į urvą. Sėkmingai baigę šį kursą ir išlaikę egzaminus, busimieji speleologai bus nukreipiami kelti kvalifikaciją į speleologų stovyklas įvairiuose mūsų šalies kalnų rajonuose ir mokslines bei sportines ekspedicijas, kurias organizuoja Kauno miesto speleosekcija "Omega" ir KPI speleosekcija.

Pirmas užsiėmimas įvyks š. m. rugsėjo 29 d. (pirmadienį) 18:00 val. Kauno Turistų klube (Kęstučio 32).⁴⁴

E. Laiconas
Kauno speleokomisijos pirmininkas

⁴⁴ Informacija parengta 1980.09.10.

Požemių šturmas

1980

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1980-10-18, Nr. 240 (10324), Kaunas

Mūsų miesto “Omegos” speleologai šią vasarą buvo išvykę į Baškiriją. Kutukas – savitas geografinis rajonas, savo gamta ir mikroklimatu gerokai besiskiriantis nuo jį supančių Uralo kalnų. Apie 20 km nusidriekęs šis 10 km pločio klintinių uolienu ruožas, vietomis apaugęs sunkiai praeinamais brūzgynais. Šiaurėje ribojamas Nugušo, pietuose – Belajos upių, išvarpytas begalės stambių vertikalių karstinių ertmių, savo gelmėse jis formuoja dvi požemines upes. Viena jų, pasirodanti dienos šviesoje Sukurajaus šaltiniu, įtekančiu į Belają, ir buvo mūsų požeminių šturmu objektas.

Pradžioje atlikome keletą treniruočių ir aklimatizacinių urvų šturmu. Grupės, vadovaujamos V. Gudaičio, A. Laiconienės ir A. Jankausko, nusileido į Kutuko, Zigzago, Sraigtinį, Barsukų urvus. Gražiausiuose jų šturmo metu buvo filmuojama.

Kaunietės A. Laiconienė ir R. Jakubonienė, nusileisdamos į giliausią Urale 175 metrų Kutuko urvą, pasiekė naują Lietuvos moterų gylio speleorekordą. Vėliau prasidėjo sudėtingiausias Urale Sumgan Kutuko šachtos šturmas. 75 m gylio pirmasis šulinys, atsiveriantis žemės paviršiuje nemaža kiauryme, speleologus privertė gerai pasiruošti. Juk net vasaros karščių metu jo sienos yra padengtos ledo, kuris tirpdamas ne tik pats krenta žemyn, bet taip pat velka su savimi ir akmenis.

Įrangą teko kabinti pačiame šulinio centre. Tai gerokai apsunkino speleologų veiksmus ant virvių. Šturmui buvo naudojama speleotechnika “virvė-virvė”.

Pirmoji šturmuotojų grupė žemyn nusileido naktį, įrengė požeminę bazinę stovyklą ir, joje pailsėjusi, sekančią dieną tęsė urvo šturmą.

Antrasis – 30 m šulinys, vadinamas Veiso vardu, priėmė mus tiesiog požeminio ežero centre. Šiek tiek akrobatikos, ir – mes kalcitinės užtvankos viršuje. Painus aukštų galerijų labirintas atvedė prie didžiulio giluminio ledyno, o dar toliau išgirdome galingo požeminio srauto gaudesį.

Mūsų maršrutas baigtas. Po žeme išbuvusi 33 valandas, grupė sėkmingai išlipo į paviršių. Toliau urve darbą tęsė kino grupė, vadovaujama V. Gudaičio. Jai per 57 valandas teko ne tik nusileisti į dugną, bet ir filmuoti.

Aktyvus poilsis, ieškant naujų urvų ir filmuojant nepakartojamus Baškirijos peizažus, tapo ekspedicijos epilogu.⁴⁵

L. Eidzevičius⁴⁶

⁴⁵ Reportažas baigtas rašyti 1980.09.11.

⁴⁶ Žiūrėk paaiškinimą Nr. 38.

Uralo urvuose

1980

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS⁴⁷

Dar XVIII a. tyrinėtojai aprašė karstinį urvą, dabar žinomą Divjės vardu. Nuo seno jis stebino savo nuostabiais kalcitininiais dariniais ir buvo laikomas vienu gražiausių Urale. Speleologai seniai sudarė urvo planą ir jį aprašė. Ir štai pernai Permės srities Bereznikų miesto speleosekcijos ekspedicija, dirbdama šiame urve, atsitiktinai aptiko jo tąsą, bylojančią apie kelis kilometrus niekam nežinomų labirintų. Kelių ekspedicijų rezultatas – virtinė naujų galerijų, besišakojančių dar į keliasdešimt panašių. Pagal požeminių tyrinėjimų nuostatus urvų planai ir jų ilgiai oficialiai patvirtinami tik po pakartotinos topografinės nuotraukos atlikimo kita speleologų sudėtimi. Kaip tik tokią užduotį gavo jungtinė Sverdlovsko, Nižnij Tagilo, Bereznikų, Kauno ir Orenburgo miestų speleologų ekspedicija, kurioje dalyvavome ir mes, keturi Kauno speleosekcijos “Omega” atstovai.

Iš Gubachos miesto apylinkėse vykusios speleologų stovyklos, kurioje mes kėlėme savo sportinę kvalifikaciją, traukiniu atvykome į Solikamską. Toliau mums teko plaukti Kamos ir Višeros upėmis, važiuoti pakeleivinėmis mašinomis, keltis per taigos upes keltais bei valtelėmis ir eiti pėsčiomis, kol pagaliau pasiekėme Kolvos upės pakrantę, kur įrengėme savo bazinę stovyklą.

Pradžioje, sudarydami rajono paviršiaus topografinę schemą, sugaišome gana daug laiko. Tanki taiga ir vešlūs brūzgynai, susipynę su senų medžių sąvartynais, neleido skubėti. Be to ieškojome karstinių įgriuvų, davusių pradžią šiam paslaptinam urvui.

Vėliau, pasiskirstę grupėmis, dirbome įvairiose urvo dalyse. Norint pasiekti tolimiausią šios didelės karstinės ertmės dalį, tekdavo sugaišti 4 valandas. Laiko ir energijos sąnaudų taupymo sumetimais 3 valandų atstumu nuo urvo angos įrengėme požeminę bazinę stovyklą (PBS). Dvi specialios požeminės palapinės buvo pastatytos nedidelėje grotoje netoli ežerų rajono. Turtingas maisto sandėlis ir virtuvės įrenginiai užėmė gretimos grotos dalį. Mano vadovaujamai grupei taip pat dvi dienas teko šeimininkauti šiame požeminiame prieglobstyje. Iš čia mes, ieškodami urvo tąsos, pasiekdavome pačias tolimiausias landas. Padarę Bereznikiečių ir Tektoninės grotų topografinę nuotrauką, mes perėjome prie antrosios užduoties – mokslinės fotografijos. Teko fotografuoti įvairias požeminio reljefo formas ir antrinius karstinius darinius, kurių čia aibė. Stebina stalaktitų, stalagmitų ir stalagnatų įvairovė ir jų spalvinė gama. Tokio įvairiapusiško šviesių ir tamsių tonų spalvų derinio neteko matyti jokiuose kituose Sovietų Sąjungos urvuose. Taip pat stebina daugybė nuskilusių ir iš savo vietų išjudintų stalagnatų. Tai kažkokios stambios stichinės katastrofos pasekmė.

Namo išvykome, sustiprinę draugiškus ryšius su šio Europos pakraščio speleologais. Tačiau darbai čia tuo dar nesibaigė. Divja laukia naujų ekspedicijų, kurios padės surasti naujus, dar niekam nežinomus jos kampelius. Na, o šiuo metu sukurtę kino operatoriai skuba užfiksuoti šį nepaprastą grožį, kurį dovanoja pirmą kartą požemių gamta.

⁴⁷ Rankraštis baigtas rašyti 1980.11.23.

Legendų takais

1981

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS

Sena abchazų tautos legenda pasakoja apie mitologinį Abrskilą, davusį žmonėms ugnį. Vienok supykę dievai prikaustė jį amžiams kartu su žirgu dideliame Vakarų Kaukazo urve prie kalcitinės kolonos. Ištikimas didvyrio žirgas nuolat judindavęs koloną, bet, kai tik darbas eidavęs prie pabaigos, dievai pasiūsdavę galingą paukštį, kuris visą šį triūsą paversdavęs niekais. Abchazai, mylintys savo kraštą ir jo praeitį, pavadino legendinį urvą Abrskilo vardu. Abchazijos Turizmo ir ekskursijų taryba nutarė dešimtajame dešimtmetyje įrengti šiame rajone stambų turistinį kompleksą, kuriame svarbią vietą užims Abrskilas. Urve bus įvestas įvairiaspalvis apšvietimas, įrengti takai ir laipteliai turistams, iškastas vandens nuvedimo tunelis ir atsarginė išėjimo anga. Lankytojų saugumui užtikrinti skiriama daug dėmesio. Prieš pradėdant urvo įsisavinimo darbus, Kauno speleologams taip pat teko tyrinėti šį požemį.

Dar 1978 m., pirmą kartą aplankę minėtą karstinį rajoną, mes buvome pakerėti nuostabia subtropikų gamta, vešlia augmenija. Vėliau gimė nenumaldomas troškimas vėl ir vėl sugrįžti į svetingąją Abchaziją. Nuo 1979 metų Abrskilo urvo kaimynystėje, Kodoro kalnagūbrio vakariniuose šlaituose Kauno speleologų sekcija "Omega" ieško urvų ir juos tyrinėja. Visais metų laikais teko dirbti mūsų ekspedicijoms. Vienu atveju karštas ir drėgnas klimatas būdavo mūsų sąjungininku, o kitu – tekdavo važiuoti žiemą, kad išvengtų liūčių sukeltų potvynių urvuose. Apžvelgdami paskutiniųjų dviejų metų tyrinėjimus, mes galime džiaugtis per trisdešimčia atrastų, niekam iki šiol nežinomų ir netyrinėtų urvų. Giliausias mūsų čia ištyrinėtas vertikalus urvas, siekiantis 50 m gylį, pavadintas mūsų kolegos abchazo Kapbos vardu. Praėjusieji metai buvo vaisingi horizontaliais urvais. Ilgiausias iš jų, 1620 metrų apvandeninta požeminė galerija, buvo pavadintas I-jo Kauno speleo sąskrydžio vardu. Ruošdamiesi 1981 m. vasaros speleologiniam sezonui, kauniečiai organizuoja stambią paieškų ekspediciją į minėtą rajoną. Jos metu taip pat numatoma baigti tyrinėti stambesnius neseniai atrastus urvus, sudaryti jų planus, aprašymus, atlikti foto ir kino dokumentavimo darbus.

Vienu iš emociingiausių ekspedicijos momentų taps legendomis apipinto, per 150 metrų aukščio, kalno Mokvos upės pakrantėje tyrinėjimas. Kalno, kurio šlaitai labai statūs, papėdėje mes matėme dideles angas, iš kalno vidaus tarytum užkimštas dar didesniais akmenų luitais. Ties plyšiais aiškiai juntama oro trauka, kas byloja apie kalno viduje esančias tuštumas. Visa tai sugretinus su legendomis ir pasakojimais apie viduje neva gyvenusius "mažus žalius miško žmogeliukus", tyrinėtojų vadinamus reliktiniais hominidais, ir apie gilų šulinį, neva atsiveriantį kalno viršuje, matome šių tyrinėjimų svarbą. Džiugu pažymėti, kad minėtoje ekspedicijoje dalyvaus taip pat ir kai kurie mūsų gamyklos⁴⁸ dirbantieji.

⁴⁸ Autorius turi omenyje Kauno Tvirtinimo detalių gamyklą, kurioje tuo metu pats dirbo.

Speleologai rinkosi Viršužigly

1981

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1981-04-18, Nr. 91 (10475), Kaunas

Antrasis speleologų sąskrydis, skirtas kosmonauto J. Gagarino skrydžio dvidešimtmečiui, sutapo su Pasauline aviacijos ir kosmonautikos diena. Į varžybas, įvykusias Viršužiglio apylinkėse, susirinko net devyniolika komandų iš įvairių miesto kolektyvų.

Speleotechnikos varžybų trasoje dalyvių laukė devyni kliūčių ruožai. Įrangos kabinimas ir techninis nusileidimas stačiu šlaitu buvo geras taktinių žinių patikrinimas. Technikos žinojimas nulėmė įveikiant kliūtį “kopėčios-virvė”. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas teisingam specialių mazgų rišimui ir saugos užtikrinimui. Topografinės nuotraukos varžybose komandos rungtyniavo dėl trasos praėjimo tikslumo ir greičio. Pažymėtina, kad šiais metais pasiekti rezultatai yra žymiai geresni, negu pereitame sąskrydyje.

Pagal visų varžybų ir konkursų rezultatus absoliučiais sąskrydžio nugalėtojais tapo V. Radzevičius ir S. Chreptavičienė. Antrojo laipsnio diplomais apdovanota L. Vaičiulytės ir R. Bačiulio komanda. Trečioji vieta atiteko E. ir A. Laiconų dvejetui. Kolektyvų tarpe nugalėjo miesto speleosekcija “Omega”.

K. Ambrizas⁴⁹

⁴⁹ K. Ambrizas – tai antrasis E. Laicono literatūrinis slapyvardis, naudotas tik “Kauno tiesoje”.

Speleoekspedicija “Kyrktau-81” į prarają Kijevskają (“KiLSI”)

1981

DIENORAŠTIS

(Kaunas – Maskva – Samarkandas – Urgutas – Kyrktau – Urgutas –
Samarkandas – Maskva – Kaunas. 1981.10.01-29.)

Spalio 1. Iš Kauno išvažiavau 20:30 val.

Spalio 2. Į Maskvą atvykau 9:30 val. Atvažiavęs į ‘Kazanės stotį’, susitikau draugus iš Leningrado, kurie ką tik atvyko. Dieną tvarkėmės, pripirkom trūkstamų daiktų ir maisto produktų. Po pietų su Rezvanu ir Zujevu lankėmės pas Sašą Morozovą namuose.

Spalio 3. Iš Maskvos išvykome 0:35 val. traukiniu ‘Maskva-Samarkandas’, vykstančiu per Urgenčą ir Bucharą.

Spalio 6. Į Samarkandą atvykome prieš pietus. Susitikome Bondalą iš Sevastopolio ir kitus. Apie pietus spec. mašina atvykome į Urguto miesto žemutiniąją geologų bazę, kur apsinakvojome geologų namelyje.

Spalio 7. Apie 9:00 val. 9 asilų vilkstine iškeliamė į kalnus. Vietinis uzbekas Babajus (anot kaimynų – milijonierius) vedė vilkstinę. Kiekvienam asilui pakrovėme po 100 kg svorio. Ant savo pečių speleologai nešėsi dar po 20 kg. Per pirmąsias 2 valandas apie 1000 metrų serpantiną pakilome į Jachtono perėją Kara Tiubės kalnagūbryje. Temperatūra gana aukšta. Saulė, karštis, vėjo nėra. Žmonės judėjo greičiau už asilus. Sunkiausia kelionės dalis prasidėjo nuo perėjos. Toliau sekė staigus pakilimas nepatogiu ir stačiu akmenuotu šlaitu į kitą perėją. Asilai labai sunkiai įveikė šią atkarpą. Viršuje labai stiprus pietų vėjas. Toliau nusileidimai keitė pakilimus, kol pagaliau pakilome į Kyrktau plynaukštę. Pakeliui ir ant pačios plynaukštės stebėjome gausybę karstinių įgriuvų. Kyrktau plynaukštė yra +2350 m aukštyje. Ant plynaukštės yra ežeriukas, pilnas gana bjauraus vandens. Visoje plynaukštėje daugiau nėra jokio vandens šaltinių, išskyrus vieną karstinę duobę, kurioje yra šiek tiek sniego. Gėrimui naudojame sniegą arba vandenį iš to ežeriuko, prieš tai jį pavirinę apie 20 min., kad neapsinuodyti. Vandens skonis ne koks. Augalija labai skurdi. Apart trumputės ir retos žolės dar auga “bolegolovka” (‘skaudagalvė’) – stambus žolinis vamzdžio formos augalas iki 1 m aukščio. Kol jis sausas, labai tinka kurui. Dar kurui naudojame kiziaką⁵⁰ – arklių, kurie čia ganosi, sausą mėšlą. Kiziakas dega prastai ir nemaloniai kvepia. Valgio gaminimas gana sunkus. Higienos sumetimais visai nesiprausiamo – vanduo nesukelia pasitikėjimo, nes yra stovintis. Rankų neplauname. Tenka naudotis vietinių gyventojų papročiu: viena, visada ta pačia, ranka imame kiziaką, kūrendami laužą, o kita imame maistą. Tokiu būdu viena ranka skaitosi švari, o kita – nelabai. Naktys gana šaltos – apie +(3-4)⁰ C. Pirmąjį vakarą buvo ypač šalta – žemiau nulio. Indai prišaldavo prie žemės per 10 min.

(Už vilkstinės paslaugas Babajui likome skolingi 50 metrų virvės ir 4 elementus).

Spalio 8. Pasiruošimas išsiskverbimui į Kijevskajos prarają. Įrangos tvarkymas. Po pietų III grupė, kabindama įrangą, nusileido į –200 m gylį. Į paviršių jie išlipo tik sekančią dieną apie pietus.

Spalio 9. I grupė leidosi iki –375 m, kabindama įrangą, su tikslu įrengti PBS-375.⁵¹ Mūsų grupė budi. Aš su Sergejumi iš Ufos 6:10 val. iškeliauju žemyn į Urgutą nupirkti 22 kg duonos, kitų produktų ir pargabenti apačioje pasilikusią kuprinę. 10:00 val. mes jau žemutinėje

⁵⁰ Кизяк – (rus.) džiovintas mėšlas.

⁵¹ PBS – požeminė bazinė stovykla.

geologų bazėje (20 km). ‘Užkandame’ “maliutkos”⁵² su vandeniu ir ‘šliaužiame’ į Urgutą (dar 5 km). Apie 12:00 val. mes jau Urguto centre. Tai didokas, grynai uzbekiškas, ‘folklorinis’ miestas. Įvairaus amžiaus moterys plačiai naudoja medicininius chalatus arba baltus vyriškus marškinius tam, kad apsigaubti galvą. Vaizdas gana klaikus. Iš pirmo žvilgsnio moterų drabužiai gana švarūs, nors apie švarą šiame mieste kalbėti nevertėtų. Centre, valgykloje paprasčiau duoti stiklinę. Indų ‘plovėjas’ su nustebimu man atsakė, kad ant stalų juk jų pilna. Dar labiau jis nustebo, kai pasakiau, kad man reikia švirių stiklinių, ir ...nedavė! Čia normalu gerti iš daug kartų vartotos ir neplautos stiklinės. Bet koks patiekalas čia kainuoja 1,00 rub. Valgiaraščio nėra. Užsakytus mantus mums su Sergejum įdėjo į tą pačią lėkštę!!! Mieste nemažai lengvų mašinų. Vaikai labai mandagūs – visi sveikinasi. Daugiausia gyvena tik uzbekai. Europiečių nematėme. Rusai ko gero čia ir neišgyventų! Mieste daug visokių gėrimų, net užsienietiškų. Sporto prekės gana skurdžios.

Apie 15:00 val. iš geologų bazės iškeliaujame aukštyn. Viršuje labai blogas oras. Man sutriko sveikata: ėmė skaudėti gerklę. Įtariu esant aukštą temperatūrą. Labai sunkiai įvaikiau tuos 25 km į viršų. Stovyklą pasiekėme naktį 21:30 val. (o nuo 19:00 val. šiuo metų laiku šiuose kalnuose jau visai tamsu). Lijo, snigo, siautėjo uraganinis vėjas. Labai šalta. Bazinėje stovykloje teko pačiam virtis arbatą. Atvyko Antonas Arsenovičius Saakianas. Gulti nuėjau 23:30 val. gana sunkiame stovyje.

Spalio 10. Ryte turiu +37,1⁰ C temperatūros. Po pietų turėčiau leistis iki –600 m, bet neisiu. Ryju tabletes. Per pietus grįžta Kostia, Vytia, Timocha ir abu Pašos. Jie neįrengė PBS-375, nes nesugebėjo rasti jam vietos, nesugebėjo iškrauti modulių⁵³ ir aplamai grįžo labai “nusikalę” – “ant ribos”. Volodia Rezvanas išsiunčia mūsų (II) grupės Volodiją Jugelaineną ir Stasą įrengti PBS-375 ir, iškrovus modulius, iškelti paviršium maišus, į kuriuos bus kraunami sekantys moduliai. Vakare likę mūsų grupės žmonės, išskyrus mane, (Antonas ir Sergejus) su Toliku (biologu iš Petrozavodsko) leisis kabinti įrangą iki –600 m. Išryškėjo kai kurios organizacinės klaidos. Visos grupės išeina po pietų arba vakare; dirba visą naktį ir be poilsio lipa į paviršių sekančią dieną. Žmonės tiek nuvargsta, kad vos vos išlipa, beveik nevalgę ir negėrę. Viršutinėje urvo dalyje beveik nėra vandens. O ir šiaip įtariama, kad prarajos vanduo pavojingas sveikatai. Dėl neva didelio gyvsidabrio, kuris yra urano rūdos palydovas, kiekio vandenyje gali ištikti viduriavimas ir mėnesio trukmės impotencija. Aplamai pradžia tokia, kad turbūt bus labai sunki ekspedicija. Labai gerai, kad nėra moterų: jos šiomis sąlygomis neišlaikytų. Tiek po žeme, tiek ir paviršiuje tikrai ekstremalios sąlygos. Vakare pasijuntu šiek tiek geriau. Aš su Toliku nusprendėme rinkti speleofauną. Tolikas jau buvo nusileidęs į –200 m gylį, bet dar nieko gyvo neaptiko. Žiūrėsime, kas bus giliau. Vėjas drasko palapinę. Debesis tikrąja to žodžio prasme retkarčiais įlenda į palapinę. Tokio “kaifo” aš dar niekur nebuvau patyręs. Į tokią Vidurinę Aziją važiuojant, reikia pasiruošti kaip į Arktiką. Čia nėra kas veikti be pūkinų miegmaišių, pūkinės aprangos, gerų kupranugario vilnos megztinių bei kelnų, be dvigubų palapinių. Visa laimė, kad miegame ankštai susispaudę, tai nors miegmaišyje ne šalta. Brezantinėje palapinėje dar pusė bėdos, o štai šilkinėse šaltis neapsakomas.

Spalio 11. Nuotaika pasitaisė. Jaučiuosi gerai. Mano grupė (II) dirba po žeme. Stasas ir Volodia J. kyla į viršų, o Tolikas, Antonas ir Sergejus kabina įrangą iki –600 m. Oras puikus. Saulė, stiprus vėjas. Man kilo idėja atlikti vienatvės eksperimentuką po žeme –785 m gylyje. Šiandien po pietų (arba vakare) su III grupe leisiuos į –785 m gylį įrengti PBS-785, kur aš tam tikram laikui pasiliksiu gyventi vienas. Ten susitiksiu su I grupe, kuri leisis į dugną. Po to jie kils į paviršių, o aš pasiliksiu toliau. Ten sulauksiu savo grupę (II), su ja leisiuos į dugną ir trauksiu įrangą viršun iki –375 m. Volodia R. sutiko su mano planu. Man atsirado labai didelis stimulas greičiau išsiskverbti į prarają. Ruošiuosi daug fotografuoti. Turėsiu patogias aplinkybes nufotografuoti beveik visus ekspedicijos dalyvius PBS-785. Tolikas –200 m gylyje bandė

⁵² Maliutka – sausas, labai skanus, pieno mišinys kūdikiams. Parduotuvėse būdavo labai sunkiai gaunamas, bet mūsų ekspedicijose labai noriai vartojamas.

⁵³ Gyvybės užtikrinimo modulis – tam tikros medžiagos keliagubas maišas, prikrautas unifikotos sudėties maisto produktų, sauso kuro bei kitų būtinų gyvenimui dalykų ir skirtas tam tikram “žmogdienių” skaičiui.

ieškoti gyvūnijos, bet bergždžiai. Aš numatęs atlikti biospeleologinius tyrimus –375, –785 ir –990 m gyliuose. Paviršiuje valgome užtektinai, tačiau nelabai skaniai. Nėra saldinių, chalvos, šokolado. Gal PBS-uose bus geriau?

REPORTAŽAS IŠ –785 METRŲ GYLIO

(Dabar, spalio 13 d. 21:00 val., sėdžiu PBS-785 ir bandau atkurti paskutiniųjų 2 parų įvykius)

Spalio 11 (tęsinys). Po pietų iš PBS-375 į paviršių Stasas Bondalas telefonu pranešė, kad labai daug trūksta telefoninio laido, o ryšys nutiestas tik iki PBS-375. Jis paprašė, kad skubiai pas jį nusileistų 2 žmonės, pakeliui ties kiekvienu šuliniu rinkdami senų telefoninių laidų gabalus-atliekas, nes viršuje mes daugiau laido nebeturime. Tai atlikti buvo pavesta man ir Pašai Rasputinui.

19:05 val. mes pradėjome skverbtis į prarają. Kiti III grupės vyrai (Rafa, Alekas Lipkinas, Ženia Tichonovas ir “Šaknis”, t. y. Sergejus) išeis vėliau, 21:30 val. Pasiekus PBS-375, Paša turės toliau su Stasu tvarkyti ryšį iki PBS-785, o aš su pasivijusiais III grupės vyrais gabensime žemyn įrangą, skirtą kabinti tarp –600 m ir –785 m, ir PBS inventorių su 5 moduliais.

Pirmieji du šimtai metrų gana sausi, bet purvini. Skverbiamės lėtai, sustodami prie kiekvieno šulinio rinkti laidų. Juos tenka ilgai ir nuobodžiai išpainioti ir suvynioti. Gerai, kad mes su Paša gana ramūs, lėto temperamento žmonės. Su savimi nešamės telefoną TA-57 (labai puikus daiktas, tik sveria kiek per daug). Iš Ukrainos salės bandom susirišti su paviršiumi (ABS)⁵⁴, tačiau į mūsų kvietimą atsiliepia tik Stasas iš PBS-375 (šaukinys “Šachta-1”). Mūsų šaukinys, kuris priklausys PBS-785, yra “Šachta-2”. Painformavę Stasą apie mūsų greitą pasirodymą, toliau skverbiamės žemyn. Įdomu, kad telefonu kalbėjęs Paša visą laiką manė, kad kalbėjosi su paviršiumi. Todėl mums dar nekilo įtarimas apie galimą ryšio su paviršiumi nutrūkimą (tai vyko apie 22:00 val.). Būdami šuliniu žemiau Ukrainos salės, šulinio viršuje išgirdome pasivijusių draugų balsus. Pasikeitėme informacija. Mes žinojome, kad Rezvanas liepė Ukrainos salėje palikti heksogazą⁵⁵, kurį turėjo nešti III grupės vyrai. Mes jiems apie tai pranešėme, bet pastarieji labai nustebo ir savo mantoje jo nerado. Todėl mes pabandėme išsikviesti paviršių ir pasiklausti. Tačiau jokio ryšio nebuvo.

Spalio 12. Tada (01:00 val.) mums paaiškėjo, kad ryšys su paviršiumi yra pažeistas. Apie 04:00 val. mes su Paša, nešini 3 transportiniais maišais (vienas su įranga nuo –600 m iki –785 m; kitas su surinktais laidais; trečias su papildomais pripučiamais čiužiniais dėl PBS-375), pasiekėme PBS-375, kur radome miegančius II grupės vyrus (Stasą, Antoną) ir Toliką su ? iš III grupės. Ši vieta vadinasi lyg ir ‘VI-ojo speleologų kongreso’ sale. Reikia pažymėti, kad skambūs pavadinimai, duoti prarajos salėms, nors ir parodo atradėjų puikius norus, bet, pamačius velniškai didelę betvarkę, šiukšlynus, mėšlynus, paliktus prieš mus čia buvusių speleologų, verčia giliai susimąstyti. Suprantama, ne visada tyrinėtojams užtekdavo jėgų patiems išlipti į paviršių; yra buvęs ir vienas nelaimingas atsitikimas kažkur tarp –950 m ir –990 m, kada draugams teko gelbėti savo bendražygį, apačioje paliekant ne tik šiukšles, bet net ir naudojimui dar tinkamus daiktus; tačiau gyvenimas verčia nepamiršti jokių smulkmenų net ir sunkiausiomis minutėmis. Juk visi šie taršalai, vandeniui pratekant visu prarajos gyliu, virsta infekcijos šaltiniu. Jeigu mūsų ekspedicijos rezultatų apdorojimas parodys, kad gyvsidabrio prarajoje nėra, tai Pantiuchino ekspedicijos dalyvių viduriavimas, grįžus namo iš šios prarajos, taps pavyzdžiu, ką reiškia nešvara urvuose. Deja, ir mums tenka naudoti tą pratekanti vandenį, kuris nieko gero nežada. Beje, Kostia Osipovičius, radiometru ištyrinėjęs prarajos dalį nuo 0 m iki –375 m, padidinto radioaktyvaus fono nerado! Taigi salė, kurioje įrengtas PBS-375 paliko labai blogą įspūdį. Beje, vieta stovyklai nelabai kokia, nors, parodžius išradingumą, galima ją įrengti pakenčiamai. Volodia Jugelainenas, neturėdamas reikiamo patyrimo, įrengė PBS-375

⁵⁴ ABS – antžeminė bazinė stovykla.

⁵⁵ Heksogazas – nesudėtingas prietaisas karšto maisto gaminimui, susidedantis iš specialaus metalinio cilindro ir puodo. Kaip energijos šaltinis naudojamas sausas kuras, sovietinių speleologų žargonu vadinamas “rekca”.

labai prastai. Nors virš abiejų palapinių užtiesta polietileno plėvelė, tačiau nuolat krintantys lašai taškosi ant palapinės sienų, o dalis šio vandens patenka po palapinėmis. To pasėkoje sušlapo palapinių dugnas ir sienos, o nuo kondensacinio vandens ir stogas. Todėl kiaurai peršlapo ir putopoliuretano gabalai, naudojami vietoje pripučiamų čiužinių ir visi miegmaišiai. Padėtis tokia kritiška, jog Stasas, turėdamas 2 miegmaišius, vis vien gulėjo su kombinezonu (t. y. apsirengęs) ant jų ir kankinosi nuo drėgmės. Beje, PBS-375, kaip ir PBS-785, skirtas gyventi 6 speleologams. Vietos virtuvei ir valgomajam prie PBS-375 – minimumas, o pats PBS-375 įrengtas salės kampe maždaug ant 4 metrų aukščio uolos. Su Paša išvirėme puodą grikių košės su 200 g sviesto ir užkaitėme arbatą. Po kiek laiko pas mus nusileido ir likusieji 5 mūsų vyrai. Pavalgę ir pailsėję, palikę Pašą padėti Stasui nutiesti ryšį (beje, paaiškėjo, kad nuo PBS-375 iki PBS-785 reiks maždaug 800 m laido, o aprašomuoju momentu jo buvo ne daugiau kaip 400 metrų), mes jau šešiese tęsėme transportinių maišų (modulių ir įrangos) gabenimą žemyn. Pakeliui visur labai šlapia, nors ant galvos vanduo ir nesilieja. Vertikalias prarajos atkarpas (šulinius) keičia nuolaidūs meandrai (Geografičeskaja urvo tipo). Tenka palikti daug energijos, norint visa tai įveikti. Aš nebandau skaičiuoti šulinių, nes vis tiek senai būčiau pametęs skaičių. Žinau tik, kad iš viso iki dugno jų turi būti 52! III grupės vyrai, anot Toliko, pakabino įrangą maždaug iki –700 m, o likusią paliko virš 115 m šulinio. Jis taip pat nurodė, kad pakeliui bus 40 m šulinys, kur kabės 2 virvės. Vieną jų reikės pakeisti trosu. Aplamai šiam išsiskverbimui leningradiečių panaudota įranga ne per geriausia. Vienoje vietoje, netoli viršaus, kabo kopėčios. Pagrindinė prarajos viršutinėje dalyje panaudota įranga – skirta “virvės-virvės” technikai. Žemutinėje dalyje vyraus “virvės-troso” technikos įranga. Judame žemyn, taip ir nerasdami, kur pakeisti virvę į trosą. Nėra tokio šulinio mūsų kelyje! Keista!!! Pagaliau pasiekiamo šulinį, prie kurio palikta daug įrangos (troso, virvės, karabinų ir kitko). Tai turėtų būti 115 m šulinys. Bet mums dėl to kyla abejonės. Jeigu tikrai tai tas pats šulinys, bus daug keblumų: kažkur 85 m gylyje turi būti lentynėlė, kur reikės kabinti įrangą paskutiniams 30 metrų. Tarp įrangos nerandame 100 m ilgio troso, kuris čia būtinas. Rafa, šios mūsų grupės vadovas, liepia Ženiai leisti “ant ragatkės” 100 m virve su viršutine sauga, kad ištirtų situaciją. Mūsų darbe kyla šioks toks įtempimas. Ypač susijaudina Alekas Lipkinas, kuris dar negali atsigausti nuo klaikaus išpūdžio, patirto nusileidimo metu saugantis už troso. Aplamai jis kartais jaučia (ir to neslepia) panišką baimę. Dėl to prakeikto baimės jausmo jis sakosi ir užsiiminėja speleologija! Paradoksas, bet tikra teisybė. Pasirodo yra ir tokių žmonių. O šiaip jis – puikus vyras. Labai draugiškas, labai patikimas, laisvalaikiu noriai ir gerai dainuoja bei groja gitara.

Rafa saugo Ženią 50 m virve. Kai ji baigiasi, mes su Aleku skubiai prailginame ją kita 50 m virve. Sauga atliekama per mano “ragatkę”. Pasirodo, ji šiam atvejui tinkamiausia, nes tik per ją, dėka didelių gabaritų, galima praleisti mazgą. Greitai trumpėja ir antrasis penkiasdešimtukas. Pagaliau, likus 15 m virvės, pasigirsta Ženios komanda apie maršruto baigimą. Pasirodo, šulinys yra 85 m gylio ir nieko daugiau. Keista, bet dviejų praeitų ekspedicijų sportinis aprašymas taip stipriai neatitinka tikrovės. Tai visiškai nepaaiškinamas faktas kai kurių šios prarajos šulinių atžvilgiu. Kadangi ilgesnių virvių mes su savimi neturime, tenka palikti saugos virvę, sudarytą iš dviejų galų⁵⁶ su mazgu kažkur per vidurį. Toliau nutarta leisti maišus, kurių mes turime 9 (kiekvienam po 2, Alekui – 1). Pirmoji “siunta” – 4 transportiniai maišai ir moduliai. Juos leidžiame “per ragatkę” sudurtąja (toliau ją vadinsiu krovinine) virve. Maždaug 45 metrai nuo šulinio viršaus kroviny sustoja. Bandom pakelti į viršų – beveik beviltiška. Kelio tokios bergždžios pastangos ir mes aklavietėje. Juk šulinys 85 metrų! Padėtis vėl įtempta. Ženia iš apačios paaiškina prisiminęs, kad kažkur pusiaukelėje šulinyje buvo nedidelė lentynėlė, kur tikriausiai ir sustojo kroviny. Tik žmogus dabar gali ištaisyti padėtį. Tačiau trūksta įrangos. Rafa griežtu tonu užklausia mūsų (Aleko, “Šaknies” ir manęs), kuris iš mūsų leisis išlaisvinti krovinį. Aš nedelsdamas pasisiūlau. Įtempimas grupėje kiek sumažėja. Rafa pataria man leisti ta virve, ant kurios kaba kroviny, o saugotis už 100 m virvės. Aš nusprendžiu elgtis kitaip. Leisiuos 100 m rapele⁵⁷, kuri šiuo metu laisva, o

⁵⁶ Galas – sovietinių speleologų žargonu reiškia virvę.

⁵⁷ Rapelė – pagrindinė virvė.

saugosiuos už apkrautos krovininės virvės. Nusileidęs 45 m (kaip paaiškėjo vėliau), kojomis pasiekiu nedidelę lentynėlę (1,5 x 2,0) m, ant kurios guli pora stambių luitų, nukritusių iš viršaus ir kažkoku būdu čia užsilaikiusių. Maišai guli užsikabinę už vieno iš jų. Keisčiausia tai, kad vieno modulio jungiamasis karabinas (matomai buvęs neužsukta mova) pusiau atdaras, o jo vidun kažkaip patekusi mano rapelė (ta virvė, kuria aš nusileidau). Išvaduojau ją iš karabino, skubiai atsegu savo savisaugą nuo krovininės virvės ir perkeliu ją (savisaugą) ant rapelės. Dabar aš tvirtai kojomis stoviu ant lentynėlės ir per čiuptuką ir “ragatkę” saugaus už tos pačios virvės. Atlaisvinęs krovinį, duodu komandą jį nuleisti. Operacijai pasibaigus sėkmingai, patariu Rafai leisti sekančią krovinio partiją, kol aš dar ant lentynėlės. Viskas baigiasi gražiai. Aš persisegu savisaugą prie krovininės virvės žemiau mazgo, kuris, kaip tyčia, yra prieš pat mano pilvą, ir sėduosi “ant ragatkės”. Atsižvelgdamas į būsimą rapelės pailgėjimą nuo apkrovimo, tvirtai suimu savisaugos čiuptuką kaire ranka, atlaisvinu kumštelį ir šoku nuo lentynėlės. Laisvai krentu apie 2 metrus; savisauga laimei neužsikerta, ir aš ... darbinėje padėtyje. Iš viršaus liejasi menkutis srautas; aš greitai pasiekiu sušalusį nuo ilgo laukimo Ženią. Nuo šio šulinio dugno pradėdame intensyviai ieškoti vietos PBS. Tačiau tinkamų vietų nematome. Akmenys, šlapia, siaura, nuolaidu arba dar kas nors netikę. Įveikiame 2 nemalonus meandrus. Visi velniškai išvargę, nors fiziškai dar galėtume dirbti ilgokai. Mūsų turimas prarajos sportinis aprašymas (įrangos kabinimo schema) vėl neatitinka tikrovės. Mes suabejojame dėl savo buvimo vietos. Po mumis eilinis šulinys; už mūsų eilinis meandras. Jei šio šulinio apačioje nerastume vietos PBS, tektų daryti neaišku ką... Rafa liepia “Šakniai” užsidėti kojinius čiuptukus ir su viršutine sauga leistis gal į 25 m, o gal ir 50 m šulinį. Virvės, deja, pas mus liko tik po 25 metrus. Kabiname jas už stalagnatų (beje, visoje prarajoje nuo pat angos gausu visokio tipo nutekėjimų – stalaktitų, stalagnatų, heliktitų; daug visiškai baltų darinių). “Šaknis” šiaip taip nusileidžia. Šulinys apie 27 metrų gylio; juo liejasi nedidelis srautas. Mes nuvargę; ilgai perkabinėjame įrangą, kol pagaliau ji pakabinta pakenčiamai, bet su mazgu ant saugos virvės 7 metrų aukštyje nuo dugno. “Šaknis” praneša, kad yra gera vieta PBS. Netrukus mes visi sėkmingai (išskyrus vieną modulį, kuris nukrito žemyn) pasiekiame 785 m gylį, kur tuoj įrengsime PBS-785. 19:00 val. Daug nelaukdami statome palapines, išmetame daiktus, o “Šaknis” ruošia valgį. Pavalgę virtų bulvių dribsnių su džiovintais ir išgėrę po 2 puodelius arbatos, 21:00 val. sumiegame. Miegoti gerai ir ne tik todėl, kad esame išvargę, o ir prisiminus bjauraus PBS-375 vaizdą.

Spalio 13. 01:30 val. kažkodėl prabundu, pasižiūriu, kiek valandų, ir toliau miegu. 08:00 val. ryto visi prabundame. Aš, Ženia ir Alekas, kadangi visi 3 rūkome, mano pasiūlymu esame vienoje palapinėje. Rafa ir “Šaknis” – kitoje. Mūsų palapinė užsirūko. Rafa nori, kad visi keltųsi. Kolektyvui prašant, Rafa leidžia pamiegoti dar 2 valandas. Bet mes prabundame tik 14:00 val. ir iškart keliamės.

(Dabar, spalio 13 d. 23:40 val., berašydamas panorau pamiegoti. Toliau tęsiu rašyti prabudęs... Tęsiu rašymą spalio 14 d. 15:45 val.)

“Šaknis” ruošia pietus (grikių košė su sviestu ir arbata su džiovintais ir “Maliutka”). Aš fotografuoju. Po pietų 4 mano draugai pradeda ruošti lipimui į viršų. Mes kažkodėl vis nesulaukiame iš viršaus Pašos Rasputino ir Staso Bondalo, kurie jau seniai turėjo nutiesti iki mūsų stovyklos ryšį. Atsiradus ryšiui, Rafa tikėjosi susirišti su Rezvanu ir prašyti leidimo leistis iki prarajos dugno (nes jie turėjo teisę eiti tik iki 4B s/k, t. y. iki PBS-785). Tačiau ryšio nėra ir 18:00 val. jie pradeda lipti lauk. Alekas vėl pradėjo baimintis ir pažadėjo, jei iš viso išlips iš šios prarajos sveikas, pagirdyti visus degtine. Taip kad išgersim grįždami! Ekspedicijoje spirito mes neturime, o būtų gerai retkarčiais priimti po 50 g, nes gana šalta ir šlapia. Pirmas išlipa “Šaknis” su savisauga, po to Alekas ir visi kiti su viršutine sauga. 19:00 val. visiškai vienas lieku PBS-785.

Prasidėjo trečioji mano buvimo po žeme para.

Detaliai apžiūriu salę ir pradedu daryti tvarką. Salė, kurioje įrengtas PBS-785, yra maždaug 10 m ilgio, 7 m pločio ir 30 m aukščio. Jos viduryje guli 2 m aukščio ir 2 x 3 m ploto luitas. Pusė salės užversta mažesniais luitais, kurie apnešti moliu ir sudaro nepatogią laiptuotą pakylą. Nuo vaikščiojimo ji pasidarė slidi. Ten įrengta mūsų virtuvė ir valgomasis. 2 metrai nuo jų į šalį ir šiek tiek aukštytyn – tualetas. Pačioje žemiausioje salės vietoje – lygi sausoka 2 x 4 m dydžio aikštelė, kurioje vos išsitenka 2 palapinės (viena – raudona, kita – balta). Prie pat raudonos palapinės – bala. Produktus išdėsčiau prieš pat įėjimus į palapines. Palapinės šilkinės. Jos gerai praleidžia šilumą, bet prastokai dūmus. Po palapinėmis patiestas didelis polietileno plėvelės gabalas. Iš tų pusių, kur gali patekėti vanduo tarp plėvelės ir palapinių dugno prikaišiojau mažesnių polietileno gabalų, kurių išlindę galai pakelti prie palapinės sienelių. Palapinėse patiesta po 2 pripučiamus čiužinius skersai. Ant jų kiekvienoje palapinėje yra po 2 individualius miegmaišius ir po 1 antklodę. Miegmaišių ir čiužinių paviršiai gabenant šiek tiek sudrėko. Tačiau visumoje padėtis puiki. Pirmą naktį permiegojau baltoje palapinėje. Buvo šiek tiek nepatogu dėl esančių po palapine akmenų. Be to gulėjome ant mano asmeninio čiužinio, kurį čia išvyniojus iš transportinio maišo, aptikau įsmeigtą į jį adatą. Tai Jugelaineno kaltė. Jis paviršiuje palapinėje buvo išmėtęs siūlus ir adatas. Gaila ne čiužinio (jis vis vien buvo “pavargęs”), o staigaus komforto sumažėjimo dėl kažkieno žioplumo. Vietos PBS-e numatyta 6 žmonėms, bet turint galvoje neblogas (netgi geras!0 sąlygas, čia laisvai išsitektų ir 8! Virš palapinių polietileno plėvelių netiesiau specialiai todėl, kad čia laša labai mažai, o polietilenas sulaikytų visą kondensacinį vandenį, kuris vėl lašėtų tiesiai ant miegančiųjų. Apžiūriu modulius. Jų – 5. Kiekvienas skirtas 6 “žmogaus dienoms”. Jame yra: 3 kg sauso spirito (techninio urotropino), 2 žvakės, 2 dėžutės degtukų, 1 pakelis druskos (? g), 4 pakeliai arbatžolių (200 g), 1 pakelis saldainių (300 g), 1 pakelis juodų džiovėsių (? g), 1 kg cukraus, 2 pakeliai “Maliutkos” (1 kg), ... grikių kruopų, 3 pakeliai bulvinių dribsnių (450 g), 200 g sviesto ir 1 pakelis šroto⁵⁸. Visa tai skirta 2 virimams. Bulvinių dribsnių aiškiai per mažai. Mažoka taip pat saldainių ir žvakių. Per daug yra “Maliutkos”, cukraus, sauso spirito. Vadinasi teks kai ką taupyti. Labai gerai, kad aš čia būsiu visą laiką, kol egzistuos PBS-785. Bus galima palaikyti šokią tokią tvarką. Aplamai aš jau pirmą dieną prarajoje įsitikinau, kad tokio stambaus masto, sudėtingose ekspedicijose, PBS būtina priskirti budintį speleologą, kuris užtikrintų švarą, tvarką, sausą, ekonomišką gėrybių vartojimą. Būsimose savo ekspedicijose būtinai reikėtų tai įdiegti. Per visą šulinio aukštį (27 m) nusileidimo vietoje teka vidutiniškas vandens srautas. Tai mūsų geriamo vandens šaltinis. Kad prieiti ir pastatyti puodą, tenka lįsti po šaltu dušu. Pirmąjį vakarą aš be viršutinės hidrokostiumo dalies nubėgau ir pastačiau, o paskui taip pat ir paėmiau puodą. Sušlapo jau visai sausa buvusi mano apranga. Todėl naktį vėl turėjau savo kūnu viską džiovinti. Šiaip yra didelis nepatogumas tai, kad vaikščioti tenka su hidrokelnėmis, apsiavus guminius batus. Batai viduje šlaputėliai ir išdžiūti jie šiomis sąlygomis negali; todėl be hidrokelnų nėra kaip apsiauti batų. Žodžiu, išlįsdamas iš palapinės būtinai turi užsidėti hidrokelnės ir guminius batus, o jei nori gaminti valgį, tai dar ir visą hidrokostiumą su kapišonu. Visą apžiūrėjęs, sutvarkęs ir pagėręs karštos arbatos, nuėjau į raudonąją palapinę (kurioje dabar gyvensiu) rašyti dienoraštį. Tarpais mintys nuklysta visai kitur, tame tarpe ir į Kauną. Jaučiu kažkokį momento iškilmingumą. Juk virš manęs 785 metrai, o aš čia vienas. Vilioja taip pat būsimas nusileidimas į kilometro gylį. Tai juk naujas individualus Lietuvos gylio urvuose rekordas. Mintys krypsta ir į ateitį (artimą ir tolimą), t. y. kaip sunku bus iškelti įrangą nuo –990 m iki –375 m (toks mūsų II grupės uždavinys) ir mintys apie būsimą 1982 m. spalio ekspediciją į Sniežnąją, kur dalyvauti esu pakviestas (dalyvių bus tik 12). 23:30 val. mečiau dienoraštį ir nutariau pamiegoti. Apie 24:00 val. užmigau.

Spalio 14. 01:40 val. prabudau, išgirdęs žmonių balsus. Kalbėjo virš manęs ant 27 m šulinio krašto. Niekaip negalėjau suprasti, kas kalba, todėl paklausiau. Pasirodo, tai Timocha ir Paša Ivanovas. Jie iš I grupės. Jų uždavinys užkabinti įrangą iki prarajos dugno ir atlikti sportinį prarajos aprašymą. Aš juos informavau, kad šiame šulinyje ant vienos virvės 7 m

⁵⁸ Šrotas – džiovinta malta mėsa be druskos.

aukštyje nuo dugno yra mazgas. Jie norėjo, kad aš parodyčiau šią virvę, ją trūkčiodamas. Atsakaiu, kad kol aš atsikelsiu ir apsirengsiu hidrą⁵⁹, tai jie ir taip laisvai spės nusileisti. Pirmasis ima leisti Paša. Aš tuo metu suskubu atsikelti ir paruošti fotoaparata, o Paša su savo "ragatke" pakibo ant mazgo. Kadangi jis turi prisikabinęs transportinį maišą su įranga, tai niekaip negali iš tos padėties išsivaduoti. Man tai patogus momentas fotografuoti techninius kadrus. Timocha nusileidžia be incidentų. Kalbamės. Jie nepervargę. Sužinau, kad ryšys visai nutrūkęs net su PBS-375, o čionai jo niekas ir neatves. Paša Rasputinas su Stasu išlipo į paviršių. Taigi Pašos Rasputino aš jau nebepamatysiu. Jis išvyks taip ir neatsisveikinęs su manimi. Atvyko Lionia Kostiukas. Šulcas turbūt nebeatvažiuos. Užkaičiu arbatą ir 04:00 val. visi einame miegoti. Nors čia ir geras PBS, bet trise miegoti kur kas maloniau.

10:30 val. prabundame. Aš sapnavau Kauną, Šančius, Laimį, kai jis buvo mažiukas, ir močiutę su juo. Per sapną, bet iš tikrųjų garsiai, aš jį užklausu: "Ko tu toks rūškanas?". Nuo to prabunda Timocha, nes lietuviškai be abejo jis nesupranta, ir klausia, ko aš noriu. Sužinoję laiką, mes vėl bandome užmigti. Man nepavyksta. Aš susirandu cigaretę ir užsirūkau. Nuo to Timocha irgi prabunda ir taip pat užsirūko. O nuo šito jau ir Paša prabunda ir ima čiudėti nuo dūmų panašiai, kaip mūsų Ringa, – jis juk nerūko.

11:30 val. atsikeliamo. Timocha ir Paša palapinėje daro praeitos prarajos dalies sportinį aprašymą, o aš juos nufotografuoju ir einu gaminti pusryčius. Išverdu bulvių dribsnių košės su šrotu bei sviestu ir arbatos. Jie pavalgo ir ruošiasi tolimesniam skverbimuisi. Aš tuo tarpu užsiimu speleofaunos ieškojimu. Kol kas tai buvo bergždžias darbas. Darau tai tik iš principo, kad išsipareigojau sau. Turbūt šiame urve niekas negali gyventi. Dar paviršiuje iš šilko pasidariau specialų tinklelį, kad galėčiau juo iš vandens išgriebti tariamai ten esančius mikroorganizmus. Taip pat paruošiau 3 mažus buteliukus su spiritu, kurie taip sužymėti: 1-375, 2-785, 3-990. Tai reiškia, kad aš turiu tuose gyliuose atlikti speleofaunos ieškojimus ir paimti prakšto vandens pavyzdžius. Apžiūrėjau visus galimus vandens telkinėlius, iš visur su šaukštu pasamsčiau vandens, supildamas jį į tinklelį. Staiga mano dėmesį patraukė papuvęs seno transportinio maišo brezento gabalėlis, gulintis pusiau paniręs vienoje vandens vonelėje. Jį apvertęs, nustebau pamatęs, kažką krutant. Tai pirmas gyvybės egzempliorius, mano sutiktas šioje prarajoje. Aš nedelsdamas nugalabinau jį spirite. Tai gelsvai rausvas, labai šviesus, mažytis vabalėlis su kojomis. Be lūpos geriau apžiūrėti nepavyko. Taip pat randu kažkokių, į uodus panašių, sutvėrimų lavonėlių. Vieną užspirituoju. Timocha nufotografuoja mane su radiniu ir 15:30 val. jie su Paša išeina iš PBS-785 žemyn.

Aš vėl lieku vienas ir netrukus einu rašyti dienoraščio tęsinio. Į pabaigą eina mano trečioji požeminė para. Kiek jų bus dar? Gal keturios? Baigęs rašyti, nutariau nubraižyti detalų savo darbo prarajoje grafiką. Viskas buvo pavaizduota labai gražiai, bet, kai pažymėjau valgymo, užkandžiavimo ir tuštinimosi taškus, mane apėmė šioks toks, gal ir visai nepagrįstas, nerimas. Pasirodė, kad besibaigiant mano trims požeminėms paroms, aš valgiau tik 4 kartus. Tai aišku per mažai. Todėl aš nedelsdamas atsikėliau ir išsiviriau 150 g bulvinių dribsnių su gera sauja šroto ir 70 g sviesto. Bet, deja, visko taip ir nesuvalgiau. Yra 19:30 val. Ko gero aš be reikalo susirūpinau – užtenka man to maisto. Po to šiek tiek apžiūrėjau salę. Padariau 3 nuotraukas ir vėl, gulėdamas palapinėje, rašau dienoraštį. Turėtų pasirodyti draugai, atliekantys mokslinius tyrimus. Dabar 20:30 val. – prasidėjo 4-ji požeminė para. Per praėjusias 3 paras aš: 22 valandas leidausi žemyn; 24,5 valandas miegojau ir 25,5 valandas užsiiminėjau aktyvia veikla (poilsis, darbas, valgymas, rašymas).

Iš šios salės žemyn iki turėklų veda meandras. Ten turėtų būti nutekėjimų. Reiktų eiti juos nufotografuoti. Bet labai nesinori (tingisi). Atidėsiu šį darbą rytdienai. Pastebėjau labai įdomų reiškinių. Už 5 metrų nuo manęs krinta vanduo iš 27 m aukščio. Jis barbena tam tikrą melodiją. Tačiau būna momentų, kai ši melodija pasikeičia: gal dėl pakitusio vandens kiekio, gal dėl kritimo vietos pasikeitimo, o gal dėl šių abiejų priežasčių kartu? Pradžioje aš galvojau, kad tai kažkur aukštai viršuje judančių žmonių veiklos rezultatas, tačiau dabar tuo suabejojau,

⁵⁹ Hidras – hidrokostiumo žargoniškas sinonimas.

nes tokių pakitimų buvo gana daug, o žmonės pasirodė tik vieną kartą. Gal tai susiję su tam tikrų ertmių periodišku užsipildimu vandeniu ir dėl to besikeičiančiu slėgiu. O gal tai galima paaiškinti, remiantis tik paprasta kinų patarle: “Laukiant draugo, savo širdies stuksėjimas atrodo jo arklio kanopų stuksėjimu”? Šiaip kol kas jokių neigiamų pojūčių ar haliucinacijų nebuvo.

Per visą savo speleologinę veiklą aš dar niekad nebuvau urve taip prisirengęs. Bet, kaip rodo paskutiniųjų 3 parų patirtis, aš nė kiek nesuklydau. Ant manęs yra sportiniai marškinėliai ilgomis rankovėmis, jūreiviški marškiniai, vyriški marškiniai, juodas plonas treningas, storas vilnonis megztinis ir mėlynas treningas. Žemiau juostos yra kelnaitės ir dvejys treningo kelnės. Dar žemiau – vyriškos puskojinės ir dvejys vilnonės, pirktos parduotuvėje, kojines. Šių drabužių aš visai nenusiiminėju. Speciali apranga darbui ertmėje – paprastas medvilninis kombinezonas, sauso tipo hidrokostiumas ir auliniai guminiai batai. Beje, dar ir šalmas. Urve nenaudoju jokios kepuraitės, nei dirbdamas, nei miegodamas. Dėl aprangos jaučiuosi puikiai. Neapsakomai džiaugiuosi, prieš ekspediciją nusikirpęs plaukus. Nors paviršiuje be plaukų buvo šaltoka, tačiau su ilgais plaukais aš būčiau prasikeikęs.

Šiek tiek pabloginau savo buitines gyvenimo sąlygas. Begaudydamas speleofauną, prisirinkau batuose vandens, o, eidamas į palapinę, atsiklaupiau prie įėjimo, ir visas vanduo iš batų subėgo į palapinės vidų. Dabar prie įėjimo šlapia. Tenka gulint kojas laikyti ant šalmo, nes tas vanduo niekada nebeišdžius. Juk čia – 100 % drėgmė. Yra 21:00 val. Lyg ir apsnūdau. Rašytinų minčių badas. Reikia baigti. Parūkysiu ir bandysiu miegoti.

Spalio 15. 02:15 val. prabudau nuo to, kad Vitia Zujevas, pakibęs “ant ragatkės” mazge, kalbasi su Kostia Osipovičium, esančiu viršuje. Aš jiems paaiškinu, kad reikės pakeisti virvę su mazgu į trosą, ir ruošiuos keltis. 03:00 val. nusileido Vitia ir Kostia. Tik pradėjus valgyti, 03:45 val. nusileido Volodia Rezvanas ir Lionia Kostiukas. Valgėm, gėrėm, plepėjom, susiruošėm miegoti ir staiga 05:30 val. iš apačios pasigirdo Timochos ir Pašos balsai. Jie grįžta iš dugno! Rūkysim “kemelį”⁶⁰! Pasirodo, kad pasiekti dugną, trūksta įrangos. Rezvanas nusprendžia rytoj pasiūsti mane vieną aukštyn į –700 m gylį surinkti atliekamas virve. Ta proga aš nusprendžiu ten pafotografuoti. Miegoti einame 08:00 val. Aš atsikėliau 11:00 val., nes nebesimiega. Hermetizuojau foto įrangą, įpakuoju ją, keičiu elementus ir apšvietimo bloką. Apie 13:30 – 14:00 val. turbūt kilsiu aukštyn. Į –700 m gylį išlipau trimis šuliniais, surinkau atliekamą įrangą ir 18:00 val. grįžau į PBS-785. Pakeliui fotografavau po 90 m šuliniu ir virš 27 m šulinio. 20:30 val. nusileido II grupė (Antonas, Volodia J., Rafa, Dania ir Sergejus). 23:30 val. link paviršiaus išeina Timocha ir Paša. Mokslininkai ruošiasi kelti įrangą. 24:00 val. mes, II grupė, ir Rezvanas su Lionia Kostiuku nuėjome miegoti.

Spalio 16. Apie 08:30 val. prabudau nuo to, kad Rezvanas ir Lionia Kostiukas atsikėlė ir ruošiasi eiti žemyn. 09:40 val. jie išėjo. Mūsų, rūkorių, palapinė (Antonas, Dania ir aš) parūkė (tiesa, Dania neprabudo) ir po to bandėme užmigti. Antonas užmiega greitai, o man miego lyg ir užtenka. Guliu ir ilsiuosi. Akyse pradėjo rodytis kažkokia šviesa. Atsimerkiu, bet šviesa vis tiek rodosi. Tai lyg ir šviesos impulsų kaita. Po kurio laiko tai dingsta, ir aš užmiegu. Šianakt sapnavau, kad gavome naują butą, daug daug kambarių. Per kiekvieną miegą ėmiau sapnuoti Kauną, namus. Atsikėlėme 15:00 val. Volodia Jugelainenas paruošė valgyti ir šiek tiek suviduriavo, kad greitai badausime. Jo skepticizmas – nepagrįstas, nes maisto tikrai užteks. Aplamai jis nelabai tinkamas žmogus tokio stambaus maisto ekspedicijoms. Dažnai panikuoja. Šiandien vakare po 21:00 val. leisimės žemyn. Yra žinių, kad viršuje labai blogas oras. Taigi aš kol kas skūstis negaliu. Tiesa, vakar čia buvo susirinkę per daug žmonių – net 12! Todėl pasidarė sunku gyventi. Išeidami jie pasiėmė bet kokią įrangą, nežiūrėdami, kam ji priklausė. Todėl šiandien Lionia negali daug ko surasti. Man nedingo niekas. Pavalgę nuėjome į palapines dar pailsėti.

Apie 20:00 val. pradėjome ruošti leliamam įsiskverbimui. Apie 22:00 val. pradėdame leistis link dugno. Iškart tenka gultis į purvą, šliaužti vandeniu, per uolas ir pan.

⁶⁰ “Kemelis” – čia turima omenyje cigaretės ‘Camel’, kurias ekspedicijose rūkydavome ypatingomis progomis.

Sutinkame daug nutekėjimų. Po kurio laiko susitinkame Vitią ir Kostią. Einame toliau. Virš 50 m šulinio tenka laukti, kol pasikelia mūsų draugai Volodia R. ir Lionia. Jie aiškiai pavargę, nes lipa labai lėtai ir ilgai. Toliau šulinys sekė šulinį, ir taip vis gilyn ir gilyn. Visur liejasi vanduo. Šiek tiek sušalome. Ir štai paskutinis, apie 30 m gylio, šulinys atveria prieš mus prarajos dugną. Nusileidžiame tiesiai į požeminį ežerą.

Spalio 17. Naktis. Aplink uolos, iš viršaus į ramų ežerą liejasi vanduo. Iš ežero vanduo palengva nuteka į neištyrinėtą sifoną. Mes vaikštom ežero pakrante, fotografuojame. Mums visiems šešiams (Antonui, Daniai, Volodiai, Rafai, Sergejui ir man) tai asmeninis gylio rekordas. Man tai taip pat ir naujas Lietuvos gylio urvuose rekordas. Mes –990 m gylyje. Tai pirmas lietuviškas “beveik kilometras”. Neįaučiame jokio momento iškilmingumo. Pasėdėjome, patylėjome ir pradėjome pakilimą link paviršiaus. Mūsų uždavinys – iškelti visą įrangą iki PBS-785. Po pirmojo šulinio pas mane sugedo apatinis lietuviškas čiuptukas. Pakeičiau jį sverdlovskietišku. Šitie dirba žymiai geriau. Taip po truputį pasiekiame PBS-785 (14:30 val.). Pavalgėme. Stovykloje dar yra Rezvano grupė (4 žmonės). Miegoti nuėjome apie 17:00 val. Mūsų 10 žmonių. Ankšta, bet, kai nori, miegoti galima. Baigiasi 6-a mano buvimo po žeme para. Rūkalai eina į pabaigą – tuoj pritruks.

Spalio 18. Atsibundame 09:00 val. Mano nuomone dar tik vakar dienos 21:00 val., t. y. vakaras. Tačiau daugumos nuomone jau rytas. Todėl ir aš paklustu daugumos nuomonei. Atsikėlėme, šiek tiek užvalgėme, tuoj gersime arbatą ir dar šiek tiek pamiegosime arba bent pagulėsime. Rezvano grupė ruošiasi eiti į viršų. Jie privalo mūsų iš apačios atgabentą įrangą “990-785” iškelti į –600 m gylį, o mes paskui juos kelsime į –600 m gylį PBS-785 inventorių ir įrangą “785-600”. Po to lipsime ilsėtis ir miegoti į PBS-375. Po to neaišku, kaip elgsimės toliau. Pas mane atsirado nežymi “judėjimo paviršium” nuotaika. Visų pirma tai susiję su čia esančia betvarke ir nešvara. Psichologinė mūsų grupės nuotaika puiki. Tik Volodia Jugelainenas šiandien vėl “suviduriavo”, kad Rezvanas dar miega ir neišėjo link paviršiaus. Tai dar kartą byloja prieš jį, kaip speleologą, nors šiaip jis puikus žmogus. Dabar 11:40 val. Guliu gana nepatogioje padėtyje. Dieną, teisingiau vakarop, jie (Rezvano grupė) iškeliavo aukštyn, nešini 4 transportiniais maišais. 21:00 val. ir mes pradėjome ruošti paviršium.

Spalio 19. 00:00 val., surinkę PBS-785, iškeliavome aukštyn. Priėjęs 90 m šulinio dugną, aptikau, kad šulinio viršuje Vitia Zujevas ruošiasi pasišalinti. Jis pasakė, palikęs mums raštelį. Man dėl to kyla šioks toks įtarimas. Juk nėra jokio akivaizdaus reikalo palikinėti mums raštelio. Ir taip viskas aišku. O gal ne? Jei paliko, tai turbūt bus kokias nors staigmena. Tikimės, kad viskas tvarkoj. Vitia dingsta tolumoje, o aš išpakuoju transportinį maišą ir imu ruošti arbatą. Sunku užkurti sudrėkusį “sausą” (beje, jau nebe sausą) spiritą. Randu vonelę gana švaraus vandens ir užkaičiu. Mums visiems labai reikia arbatos. Prieš išeidami iš PBS-785 mes užvalgėme virto šroto. Aš asmeniškai juo labai pasišlykštėjau. Visiems kažko negera. Netrukus mane pasiveja draugai, ir mes visi geriame arbatą. Visų nuotaika pasitaiso. Nutarta, kad visi išlips iš 90 m šulinio, o aš pasiliksiu apačioje. Rafa įrengs polispastą⁶¹, o aš turėsiu prikabinėti 7 transportinius maišus. Taip ir padarome. Kai aš prikabinu maišus, prasideda traukimas. Gaila, kad aš nenuėmiau laiko. Turbūt procesas trunka ne mažiau 1-1,5 val. Jiems viršuje buvo labai sunku. Po to jie bando numesti man virvę, bet iš 3 kartų nepavyksta – ji vis nepasiekia dugno. Antonas siūlo man kilti be saugos. Aš, natūralu, atsisakau. Tada Rafa “ragatke” leidžiasi iki lentynėlės (pusė šulinio) ir pataiso virvę, kad ji pasiektų dugną. Jam išlipus, išlipu ir aš. Viršuje randu beveik sveiką cigaretę, kurią pasirodo paliko Stasas. Jis buvo nusileidęs iš paviršiaus ir paliko raštelį, kuriame sakoma, kad paviršiuje visi serga ir jau aišku, kad nebus, kas po mūsų traukia įrangą. Taigi šiame etape mes privalome ją iškelti iki PBS-375. Tai sunki užduotis, bet turėdami galvoje, kad niekas mums jau nebepadės, mes su padidėjusia energija imamės tolesnio darbo. Juk mūsų grupė – stipriausia! Jei mes neiškelsime įrangos, niekas jos nebeiškels. Arba teks sugrįžti čion dar kartą. O to tikrai nesinori, nes būtų dar sunkiau. Ir taip šulinys po šulinio 18:00 val. mes nuvargę, bet išdidūs, pasiekiame PBS-375, kur, dideliu savo

⁶¹ Polispastas – toks įrengimas iš virvių, čiuptukų ir karabinų, kurio pagalba galima nesunkiai kelti į viršų labai sunkius daiktus.

nustebimui, randame štai tokią kompaniją: Volodiją R., Lionią K., Vitią Z., Kostią O. ir palapinėje besiilsinčius Stasą B. bei Žorą M. (miegantį).

Pasirodo situacija nėra jau tokia beviltiška. Nors žemės paviršiuje esantys vyrai dėl švaros stokos beveik visi suviduriavo, tačiau žemyn pas mus jau leidžiasi 3 žmonių grupė, vadovaujama Andriejaus Šulco (Ženia Tichonovas ir "Šaknis"). Čia prie jų prisijungs du besiilsintieji ir jie drauge, penkiese, temps į viršų mūsų grupės (10 transportinių maišų) ir Rezvano grupės (4 transportiniai maišai) krovinį – viso 14 maišų. Mes tuo tarpu ilsėsime. Netrukus nusileidžia Šulcas. Daug triukšmo. Iš visų pusių girdisi komandos. Aš sveikinuos su Andriejumi ir prabudusiu Žora. Atsisveikinu su Lionia K., Kostia O. ir Vitia Z., kurie tuoj išvyks, ir su jais aš daugiau nebepasimatysiu. Nuslūgus susitikimo ir atsisveikinimo įkarščiui, mes pavalgėme ir 22:00 val. nuėjome miegoti. Andriejus ir Žora turėjo su savimi cigarečių, todėl mes pusę iš jų paėmė, dabar gulėdami rūkome. PBS-375 labai blogas. Jis įrengtas salės kampe, maždaug 5-7 metrais aukščiau nuo dugno ant tam tikros uolos. Vietos prie dviejų palapinių nedaug. Viena palapinė visiškai šlapia, joje jau senai niekas nebegyvena. O antroji – vos vos pakenčiama. Ant palapinių iš viršaus laša, ant jų šonų ir galo taškosi. Vanduo bėga ir po palapinėmis. Tai pirmųjų PBS-375 įrengėjų klaidos rezultatas. Buvo galima viską padaryti žymiai geriau. Mes esame labai išvargę ir todėl net tokiomis sąlygomis netrukus užmiegame. Vyrai dar ilgai šūkauja, tempdami maišus 60 m šuliniu. Tai irgi sunkus darbas.

Naktį prasideda kuriozai. Kadangi palapinėje, skirtoje trimis, miegame šešiese, tai, natūralu, visiems vietos neužtenka. Miegame labai susispaudę. Volodia Jugelainenas, būdamas blogiausioje vietoje, naktį ima šliaužioti po palapinę. Pradžioje jis įsitaiso ant mūsų kojų, o ryte jau beveik mums ant galvų. Atsibundame penkiese, gulėdami ant vieno čiužinio skersai, o Volodia – ant antrojo vienas už mūsų galvų. Mes be abejo nedelsiant likviduojame tą neteisybę, ir jis ...

Spalio 20. ...07:00 val. kažkas atsikelia gaminti valgį. Valgome palapinėje. Keltis nėra jokio noro. Mes nepakankamai pailsėjome. Tačiau laukia lyg ir ne labai sunkus darbas. Andriejus žadėjo iškelti krovinį iki –200 m ir ten įrengti laikinąją stovyklą, kur jie pailsėtų ir lauktų mūsų. Mums ją pasiekus, mes liktume ten stipriai pavalgę, o jie kiltų toliau į viršų. Tačiau, kaip parodys ateitis, tai tik iliuzijos. Pavalgę mes liekame gulėti; dar bandome užmigti, nes miegojome tik 11 valandų, tačiau nepavyksta. Mes paprasčiausiai gulime, ilsime, plepame. Tik apie 15:00 val. mes visi galų gale sukylame. Surenkame PBS, viską supakuojame, dar kartą pavalgome ir 18:00 val. pradėdame kilti link paviršiaus. Iš PBS-375 mes sudarome 6 transportinius maišus. Tai nelabai džiugina. Apačioje pasilieka Sergejus Tkačiovas. Išlipę iš 60 m šulinio (o lipti buvo sunku, nes šulinys labai uždūmintas ir nepaprastai trūko deguonies), mes 4-iese (Antonas, Rafa, Volodia J. ir aš) nutariame toliau tempti 6 maišus, o Daniai ir Sergejui palikti eiti paskutiniams ir paskui save nuiminėti įrangą.

Mes nuo jų atsiplėšame per kelis šulinius. Bet mums vis neramu, kad iš paskos jų nebesigirdi. Aš judu paskutinis. Beje, man labai patiko eiti paskutiniam, nors tai labai problematiška, nes niekas nelaiko troso ar virvės. Tačiau aš jau esu pakankamai treniruotas ir tai man suteikia netgi tam tikrą pasitenkinimą. Rafa paprašo, kad aš, šiek tiek pagrižčiau iki eilinio šulinio ir pašūkaučiau draugų. Bet jie ilgai neatsiliepia. Pas mane ateina ir Rafa. Mums šiek tiek neramu. Vėliau mes su jais užmezgame ryšį. Pasirodo Sergejui 60 m šulinyje, ties viduriu, sulūžo čiuptukas, ir jis buvo priverstas leistis žemyn. Dania nuleido jam atsarginį čiuptuką, ir šis puikiausiai išlipa. Po kelių šulinių Sergejui vėl atsitinka neganda – sulūžta čiuptuko prie kojos tvirtinimo apkaba. Aš palieku jam pritvirtinęs prie kablo kaproninę juostą ir einu toliau paskui savo vyrus.

Mūsų 4 asmenų grupėje po truputį kyla įtampa. Antonas ima pernelyg skubėti į paviršių, nes jam neva reikia labai skubiai išvykti namo. Jis visus ragina, keikia. Mes šiek tiek "patraukiame jį per dantį" ir toliau neskubame. Šiame darbe skubėti negalima. Volodia visai nesistengia vadovauti. Todėl vadovavimas tampa stichiniu. Lyderio poziciją iš dalies užima Rafa, tačiau Antonas pernelyg visur kišasi.

Apie pusiaunaktį mes pasiekiamo –200 m gylį, kur nesutinkame Šulco žmonių, tačiau randame paliktą visą įrangą, kurią jie gabenę. Apžiūrim aikštelę, užvalgom cukraus, iš mikro ežeriuko atsigeriame vandens ir nedelsdami kylame į viršų.

Spalis 21. Tęsiame kylimą. Apačioje, ties –200 m, pasigirsta dviejų draugų balsai. Mes jiems nurodome, kad jie į viršų pasiimtu tik tai, ką atsinešė, ir įrangos nenuiminėtų. Jei Šulcas paliko, jis ir pasiims. Kiek aukščiau mūsų ketveriukėje kyla nedidelis kivirčas, kurį numalšina Volodios Jugelaineno monologas. Toliau iki pat paviršiaus darbas vyko ramiai ir sklandžiai. Tik dviejų atsilikusiųjų mes nebegirdėjome. Paskutiniojo šulinio apačioje man visai nusilpo apšvietimas; tas pat nutiko ir kitiems. Dirbame beveik “apgraibomis”. Bet gi tuoj tuoj paviršius. Darosi vis šalčiau, netgi žvarbu. Ties anga žemė visai sušalusi, temperatūra žemiau nulio.

Pirmasis išlenda Antonas. Aš žiūriu į lauką ir matau žvaigždėtą, tamsų ir šaltą Azijos dangų. Dvelkia šalčiu. Akims kažkodėl “šviesu”. Lygiai 06:00 val. ryto, po žeme prabuvęs 9,5 paros arba lygiai 227 valandas, aš pagaliau paviršiuje. Tai nenusakomas jausmas ir išpūdis. Mus iš karto sukaustė šaltis (turbūt kokie -5^0 C), bet mes jį iškart užmiršome. Aplink buvo nuostabus vaizdas. Kyrktau plynaukštė, kaip ir visas Kara Tiubės kalnagūbris, skendėjo pilkoje prieblandoje ir sniege. Viršuje, kažkaip keistai pakrypęs, kybojo mėnulis. Jo šviesa plynaukštei teikė kažkokį negyvą atspalvį. Viešpatavo mirtina tyła. Rytuose, už kalnų pasislėpusi, saulė savo ugnies liežuviais bandė konkuruoti su mėnuliu. Jos auksinės šviečiančios gijos tarytum kyščiojo iš už viršūnių, nutvieksdamos Kyrktau tamsiai rusvomis spalvomis. Dangus rytuose staiga tapo salotinis, paskui palaipsniui įgavo melsvą, o vėliau žydrą atspalvį. Mes, rūkantieji, užsirūkėme ir laukėme naujų nežemiškų reginių. Lyg atspėdama mūsų lūkesčius, virš horizonto pasirodė saulė, išryškindama tamsiai mėlyną pietietišką dangaus skliautą ir nutvieksdama Kyrktau keteras ryškia, tiesiog akinančia šviesa. Ir vos tik saulė savo spinduliais palytėjo mūsų išsvargusius kombinezonus, mes pajutome nepaprastą kontrastą tarp šiltų ir draugiškų jos glamonių ir sušalusių bei išsvargusių mūsų kūnų.

Mes tuojau suskubome nuplėšti nuo savęs apledėjusius kombinezonus ir sustingusius hidrokostiumus. Ir užsitraukę ant savęs visus buvusius sausus drabužius, vėl prisiminėme pasižvalgyti aplink. Bet neapsakomas dienos gimimo grožis jau buvo išblėšęs, ir prasidėjo eilinė ekspedicijos diena.

Bandžiau užkaisti arbatą, bet bergždžiai. Storastiebė žolė nenorėjo degti, heksogazas buvo mažytis ir nenorėjo užkaitinti pernelyg didelio puodo. Sušalęs ir jau be troškulio jausmo, mečiau šį darbą ir ėmiau džiiovinti savo asmeninius daiktus. Netrukus nubudo paviršiniai žmonės. Budintieji greitai pagamino pusryčius (10:00 val.), o tuo tarpu Danios ir Sergejaus vis dar nebuvo. Arba jiems kas atsitiko, arba jie kažkodėl nutarė pailsėti –200 m gylyje. Po pietų pailsėjęs šešetukas (Andriejus, Ženia, “Šaknis”, Stasas, Žora ir Tolikas) nusileido į urvą baigti savo vakar mestą darbą, t. y. ištraukti visą likusią įrangą. Jiems padėjo ir Dania su Sergejum. Man visai nesinorėjo miego, nors paskutinį kartą miegojau gana senai. Tik 21:00 val. aš su Volodia J. atsiguliau. Bet nepraėjo ir pusvalandis, kaip Rezvano palapinėje suskambo telefonas, ir Andriejus iš –200 m gylio pareiškė 2 labai keistus norus. Pirma, tai, kad mes karstinėje duobėje prie angos įrengtume turėklus tam, kad jie, išlindę į paviršių, nepaslystų!!! O žemė juk atitirpsta tik apie 12:00 val. dienos! Antra, kad mes pašildytume jiems vandenį arbatai!!! Bet jis juk momentaliai užšals! Nors Rezvanas ir prikėlė mus vykdyti šių prašymų-nurodymų, bet mes greitai įtikinome jį šių kariškų norų kvailumu.⁶²

Spalis 22. Apie 04:00 val. vyrai grįžo iš urvo, tuo baigdami šią sunkią 5 sudėtingumo kategorijos ekspediciją. Visi krito miegoti. Aš vis prabusdavau nuo šalčio. Važiuodamas čionai, aš vis tik nesitikėjau, kad pietuose, Vidurinėje Azijoje, spalio mėnesį taip šalta. 09:00 val. prabudau nuo neįprasto triukšmo aplink. Saulė jau buvo aukštai. Stovykloje ganėsi 7 asilai, o apie mūsų mantą vaikščiojo 2 uzbekai – tėvas ir sūnus – asilų varovai ir apžiūrinėjo mūsų

⁶² Andriejus Šulcas tuo metu buvo SSRS armijos majoras, todėl, nežiūrint jo protingumo ir aukštos erudicijos, jis neišvengiamai buvo paveiktas sovietinės kariško bukinimo aplinkos ir, kaip įprasta to meto karininkams, kartais samprotaudavo neadekvačiai.

daiktus, ieškodami ką pasisavinti. Mes greitai sukilome ir ėmėme ruošti žemyn. Pakavome, krovėme daiktus, ruošdami kelionei vilkstinę.

11:30 val. vilkstinė pajudėjo rytų kryptimi. Mes taip pat. Kelias nors ir neilgas (20 km), tačiau labai sunkus. Švietė saulė, oras buvo neblogas, tačiau mes judėjome iš lėto. Pasireiškė patirtas nuovargis. Karts nuo karto atsigrėždavau į Kyrktau ir fotografuodavau. Turbūt negreit pavyks čia sugrįžti. Aplamai į Kijevskąją skverbti dar kartą sutikčiau nebent tik kaip vadovas. Urvas gana nepatrauklus. O gal nekokį įspūdį paliko nevisai kokybiška ekspedicijos organizacija? Rezvanui dar trūksta sudėtingų ekspedicijų organizavimo patirties. Tačiau tikiuosi, kad 1982 m. jo būsimos ekspedicijos, į kurias esu pakviestas dalyvauti, bus žymiai kokybiškesnės.

...Pagaliau ir perėja. Nuo čia – tik žemyn ir žemyn. Tačiau ne ką greičiau. Nuovargis vis auga. Štai ir žemutinė geologų bazė. Čia randame Aleką Lipkiną, kuris sako, kad KGT⁶³ mašina bus tik rytoj, t. y. spalio 23 d. Ilsimės, gausiai valgome, geriamo vyną ir klausomės Aleko dainų.

Spalio 23. Laukiame KGT mašinos. Susipažįstu su geologų bazės viršininku, rusu. Jis panašus į girtuoklį. Jei čia visi viršininkai tokie, tai nenuostabu, kad čia toks atsilikimas. Jis mus vaišina degtine ir importinėmis cigaretėmis. Lauktoji mašina neatvažiavo. Su geologų bazės vairuotoju sutariame, kad jis mus nugabentų į Samarkandą. Ten įsikuriame alpinistų stovykloje “Artuč”, kurioje nakvosime 2 naktis. Vakare ieškome, kur pavalgyti. Netoli – oro uostas. Užeiname į jo restoraną ir nusiperkame po 5 beliašus⁶⁴ ir po 2 stiklines arbatos.

Spalio 24. Iš ryto aš anksčiau už kitus išeinu į miestą, kad 14:00 val. spėti pakeisti Rezvaną (nenorime palikti be priežiūros daiktų, teisingiau virvių, kurios čia turi didelę paklausą). Prie stoties einu į pirtį, po to aplankau keletą knygynų, išsiunčiu telegramą ir einu į centrą ieškoti dovanų. Randu gausybę įvairios kosmetikos (prancūziškos, vokiškos ir dar velniai žino kokios). Šio to nusiperku. 14:00 val. grįžtu į alpinistų stovyklą, tačiau Rezvano nėra, o durys užrakintos. Skaitau “Žvaigždes virš Samarkando” ir laikiu. Ateina Rafa ir Žora. Visi kartu randame neužtaisytą langą, pro kurį ir sulendame į vidų. Ilsimės. Miegame, valgome, skaitome.

Spalio 25. Keliamės anksti rytą ir gabename daiktus iki autobuso stotelės. Apie 08:30 val. mes jau geležinkelio stotyje. Tačiau traukinio laukti tenka net iki 13:00 val. (vėluoja 3 valandas). Per tą laiką mes 3 kartus pavalgome (2 kartus valgykloje). Pagaliau važiuojame. Traukinyje mūsų 8 žmonės, iš kurių 7 vagone, tačiau skirtingose kupė. Bandome su keleiviais keistis vietomis, tačiau jie atkakliai priešinasi. Mūsų reikalas – išaiškinti jiems, kad tai visų pirma jiems patiems bus geriau, jei jie pasikeis. Toliau įsikuria kupė, kur važiuoja pagyvenęs vyriškis ir 2 merginos. Kaip tik jas mes ir bandėme iškrapštyti iš savo vietų. Na, kadangi jos nesuprato, tai nutarėme valgyti ir ilsėtis būtent jų kupė, kad gyvenimas joms nepasirodytų malonus. Savo suodinuose puoduose verdame arbatą, košes (manų, bulvių ir kitas). Žodžiu, pakeleiviams paliekame klaikų įspūdį. Juk mūsų net 8 žmonės sulenda ten, kur mums priklauso tik 1 vieta ir be to ten dar gyvena 3! Mūsų valgymų, arbatos gėrimų ir grojimų gitara metu, kupė šeimininkai dažniausiai apleidžia savąjį kupė ir stovi koridoriuje.

Spalio 26-28. Vis dar važiuojame. Šiandien spalio 28 d. 16:35 val. turėtume pasiekti Maskvą. Tačiau traukinys vėluoja 4 valandas.

⁶³ KGT – Kontrolės ir gelbėjimo tarnyba.

⁶⁴ Беляши – (rus.) pyragėliai su įdaru, dažniausiai mėsa.

Ekspedicijos dalyviai:

- vadovas Vladimiras Rezvanas – REZVANAS (Leningradas, Rusija)
- Vladimiras Jugelainenas – JOKA (Petrozavodskas, Karelija, Rusija)
- Danilius Arslanovas – DANIA (Ufa, Baškirija, Rusija)
- Leonidas Kostiukas – LIONIA (Leningradas, Rusija)
- Erikas Laiconas – ERIKAS (Kaunas, Lietuva)
- Rafaelis Nizamutdinovas – RAFA (Ufa, Baškirija, Rusija)
- Antonas Saakianas – ANTONAS (Leningradas, Rusija)
- Sergejus Tkačiovas – SERIOŽA (Ufa, Baškirija, Rusija)
- Pavelas Ivanovas – PAŠA (Leningradas, Rusija)
- Vladimiras Timofejevas – TIMOCHA (Leningradas, Rusija)
- Aleksandras Lipkinas – ALEKAS (Murmanskas, Rusija)
- Rasisas Šaimardanovas – “ŠAKNIS” (Ufa, Baškirija, Rusija)
- Jevgenijus Tichonovas – ŽENIA (Ufa, Baškirija, Rusija)
- majoras Andriejus Šulcas – ŠULCAS (Leningradas, Rusija)
- papulkininkis Stanislavas Bondalas – STASAS (Sevastopolis, Ukraina)
- Anatolijus Filinas – TOLIKAS (Petrozavodskas, Karelija, Rusija)
- Georgijus Melnikovas – ŽORA (Leningradas, Rusija)
- Konstantinas Osipovičius – KOSTIA (Leningradas, Rusija)
- Pavelas Rasputinas – PAŠA (Severobaikalskas, Rusija)
- Viktoras Zujevas – VITIA (Leningradas, Rusija).

Devynios paros po žeme

1981

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1981-11-21, Nr. 267 (10651), Kaunas

Kyrktau plynaukštė, esanti Uzbekijoje, Zeravšano kalnagūbrio šlaituose, nuo seno domino šalies speleologus. Prieš keletą metų Ukrainos sportininkai atrado ten šachtą, gavusią Kilsį pavadinimą. Ne viena grupė bandė ją šturmuoti, tačiau dugną pasiekė tik dvi. Topografiniais metodais buvo nustatytas apytikris šachtos gylis, maždaug 950-1080 metrų, tačiau dar daug šios karstinės ertmės paslapčių liko neatskleista.

Spalio mėnesį buvo surengta stambi sąjunginė speleoekspedicija, kuriai vadovavo leningradiečiai. Į ją buvo pakviestas ir šių eilučių autorius. Pagrindinis 20-ies žmonių grupės tikslas – sportinis šachtos praėjimas penktos, aukščiausios sudėtingumo kategorijos maršrutu ir tikslaus jos gylio nustatymas. Dvi savaites vyko geomorfologiniai, geocheminiai, hidrologiniai tyrinėjimai, buvo renkami duomenys urvo aprašymui, ieškoma speleo faunos. Darbo palengvinimui 375 ir 785 metrų gylyje buvo įrengtos dvi požeminės bazinės stovyklos. Jose paeiliui apsistodavo dvi šturminės ir viena pagalbinė grupės.

Kiekvienas dalyvis iš viso išbuvo po žeme vidutiniškai po šešias paras. Man, besidominčiam ilgalaikio buvimo po žeme vienvėje eksperimentais, buvo sudarytos sąlygos įsikurti žemutinėje požeminėje bazinėje stovykloje 785 metrų gylyje, kur aš gyvenau vienas laisvu nuo darbo laiku. Ši mano buveinė buvo įrengta 30 m aukščio, 10 m ilgio ir 7 m pločio salėje. Viena jos siena tekėjo nedidelis vandens srautas, viduryje glūdėjo nedidelis klintinis luitas, pusė salės buvo užversta įvairiais akmenimis, apneštais molio. Tie akmenys ir sudaro tam tikrą pakylą, ant kurios buvo įrengta “virtuvė” ir “valgomasis”. Žemiau stovėjo dvi trivietės palapinės. Tai vienintelė visiškai sausa salės vietelė. Įsikūriau gana puikiai. Vėliau su antrąją šturmine grupe nusileidau iki požeminio ežero, kur 990 metrų gylyje baigiasi šachta.⁶⁵

Iš viso išbuva po žeme 9,5 paros, arba 227 valandas, iš kurių 73 valandas miegojau. Valgiau tik 15 kartų, o tai yra dvigubai mažiau, negu būčiau valgęs pagal normalų režimą. Organizmo veiklos sutrikimų beveik nepasireiškė, išskyrus šviesines haliucinacijas prieš užmiegant, tarytum impulsinės lempos blyksnius, kuriuos du kartus absoliučioje tamsoje regėjau. Tai trukdavo apie porą minučių.

Ekspedicijos metu įgijome didelį patyrimą, kurio dėka kitų metų rudenį šturmuosime giliausią Tarybų Sąjungos šachtą – Snežnąją. Pagal paskutinius maskviečių ekspedicijos duomenis jos gylis siekia 1335 metrus, o gal ir dar daugiau... Taigi yra beveik reali galimybė “aplenkti” giliausią pasaulyje Žan Bernaro urvą Prancūzijoje, kurio gylis 1410 metrų.⁶⁶

⁶⁵ Reportaže buvo klaidingai nurodytas 1025 metrų gylis.

⁶⁶ Reportažas parašytas 1981.11.08.

В най-дълбоката пещера на Средна Азия

1981

REPORTAŽAS (bulgarų kalba)

“Схо”, 1981-11-27, Nr. 40 (1090), София, България

Спелеоложка експедиция, ръководена от А. Шулиц⁶⁷, работи през октомври в най-дълбоката пещера на Средна Азия, Килси, на платото Кирктау в северните разклонения на Заравшанския хребет на Памиро-Алайската планинска система. За 14 дни напрегната дейност експедицията, съставена от 20 души, осъществи спортно преминаване на маршрут от 5 категория на трудност и се спусна на дълбочина 990 метра⁶⁸, достигайки до подземно езеро. Извършени бяха редица научни изследвания и наблюдения в областата на геоморфологията, геохимията, хидрогеологията и спелеофауната на пещерата. Резултатите се обработват, но вече могат да се направят предварителните изводи, че пещерата представлява реликва на древна хидрогеоложка система, в днешно време слабо обводнена – разходът на водата на дъното е около 5 литра в секунда.

Основна задача на експедицията обаче бе уточнението на дълбочината и спортното описание на кухината. Цялата пещера може да бъде условно разделена на 48 вертикални участъка, в които е необходимо използването на спортно снаряжение.

В състава на експедицията работиха представители на 6 националности от Ленинград, Уфа, Петрозаводск, Мурманск, Севастопол, Каунас, Северобайкалск. Това бе една добра подготовка за експедицията през 1982 г. до най-дълбоката пещера на СССР – Снежна.

Ерикас Лайцонас

⁶⁷ Ekspedicijos vadovas buvo V. Rezvanas, tačiau oficialiuose dokumentas buvo nurodytas A. Šulcas, todėl spaudoje negalėjau rašyti kitaip.

⁶⁸ Reportaže buvo klaidingai nurodytas 1025 metrų gylis.

Egzaminą laikė speleologai

1982

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS

Sparčiai augantis respublikos jaunimo domėjimasis speleologija kelia vis didesnius reikalavimus kauniečiams, šios sporto šakos pradininkams Lietuvoje. Nors urvų mėgėjams sezonas niekada nesibaigia, vienok, tik atšilus orams, žymiai pagausėja įvairių ekspedicijų skaičius. Pasiruošimo kelionėms lygį ir kai kuriuos vis dar esančius trūkumus atskleidė pirmosios šiais metais respublikoje speleologų varžybos – III Kauno speleo sąskrydis, vykęs balandžio 23-25 d. Šakių rajone, Kidulių apylinkėse. Šįkart, lyginant su ankstesniaisiais sąskrydžiais, programoje buvo visa eilė pakeitimų. Komandos turėjo varžytis tik speleo kliūčių ruožo varžybose ir daugybėje konkursų. Kliūčių ruožo elementų skaičius buvo sumažintas iki 7, tačiau jiems įveikti šiemet prireikė žymiai aukštesnės kvalifikacijos ir daugiau išradingumo, o taip pat ir laiko. Naujovė buvo ir tai, kad dalyviai iš anksto nežinojo, kokius elementus teisėjų kolegija įtrauks į programą, todėl didelę reikšmę turėjo treniruočių lankymas, kasdieninis pasiruošimas.

Žymiai aplenkę kitas komandas savo greičiu (54 minutės) ir techniškumu (tik 19 baudos minučių) absoliučiais sąskrydžio nugalėtojais tapo Vilniaus Mokslinio tyrimo instituto “Venta” inžinierės Sigutės Domininkaitės (kapitonė) ir Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto Mošinskio vardo mokomųjų dirbtuvių mokymo meistro Raimondo Daniūno komanda. Jaunatviškas veržlumas daug padėjo, o apdairumo stoka, atliekant paskutinį elementą – kuriant primusą, vos nepakenkė Kauno 4 vidurinės mokyklos moksleiviams Šarūnui Tamašauskui (kapitonas) ir Daivai Černiauskaitei, užėmusiems garbingą antrąją vietą. Tik 8 sekundėmis blogiau pasirodė Algis Žemaitis (kapitonas) ir Danguolė Jaruševičiūtė, kuriems atiteko trečioji vieta.

Vyriausias varžybų teisėjas Vyrmantas Radzevičius, konkursų žiuri komisijos pirmininkas Raimondas Daniūnas ir neįprastai geras oras užtikrino sklandžią ir nuotaikingą sąskrydžio eigą. Dabar speleologai su nekantrumu lauks sekančių varžybų, o jų šiemet bus dar net trejos. I –ų Kauno asmeninių speleo pirmenybių rėmuose įvyks topografinės nuotraukos, speleo technikos ir gelbėjimo darbų varžybos.

Erikas Laiconas
Sąskrydžio vyriausias sekretorius

Trisdešimt trijų valandų šturmas

1982

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1982-06-12, Nr. 135 (10819), Kaunas

Dvi savaites Kryme vyko respublikos mokomoji treniruočių speleoekspedicija, kurioje kartu su kauniečiais dalyvavo Vilniaus, Panevėžio, Klaipėdos bei Rygos speleologai. Svarbiausiu įvykiu ekspedicijoje tapo nusileidimas į Molodiožnaja šachtos dugną, esantį 261 metro gylyje.

Pirmoji pradėjo leisti Igorio Kulkovo grupė, kuri kabino įrangą. Jai iš paskos netrukus išėjo ir mūsų šturminė grupė, padėjusi transportuoti įrangą apačion.

Pirmieji du 30 ir 20 metrų gylio šuliniai buvo patogūs ir sausi. Miniatiūrinė aikštelė tarp jų leido iškart stovėti keliems žmonėms. Užtat sekantis 60 metrų gylio šulinys pateikė nemažai siurprizų. Sienomis sruveno vanduo. Užteko bent trumpam prisiliesti prie jų, kad netrukus kūną nukrėstų vėsa.

113 metrų gylyje pasivijome draugus. Šioje vietoje šachta priminė milžinišką plyšį, kurio tolimiausių kertelių iš tamsos nepajėgė išplėsti mūsų prožektoriai. Toliau sekė ilgas ir nuobodus nusileidimas 89 metrų gylio šuliniu, už kurio tuoj pat buvo sekantis – 46 metrų. Jame galėjome šiek tiek atsipūsti. Įrengę laikiną poilsiavietę su “virtuve”, labai siaura landa skverbėmės prie paskutinio 13 metrų gylio šulinio. Paskui, palikę raštelį sekančioms ekspedicijoms, kilome į viršų.

Šachtos šturmas truko 33 valandas. Net trys ekspedicijos dalyvės – vilnietė Sigutė Domininkaitytė ir kaunietės Regina Achmetšina bei Violeta Pratkevičiūtė pasiekė naują Lietuvos speleo nusileidimų gylio moterų rekordą.

Ekspediciją surengti padėjo Kauno turistų klubas, miesto speleo sekcija “Omega” ir Antano Sniečkaus politechnikos instituto “Akva-speleo” sekcija.

Erikas Laiconas
Ekspedicijos vadovas

Ekspedicija “Karabi-82”

1982

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS

Per pastarąjį penkmetį respublikoje žymiai išaugo speleologų gretos. Šiuo metu Lietuvos speleologijos pradininkai kauniečiai gali didžiuotis net trimis sekcijomis: miesto “Omega”, susivienijimo Lietžemūktechnika “Kentaurai” ir KPI “Akva-speleo”. Kaune gerai dirba miesto speleo komisija. Jau antri metai kauniečių pavyzdžiu seka kiti respublikos miestai. Speleologų gretos pasipildė entuziastais iš Vilniaus, Klaipėdos, Panevėžio, Jonavos ir net iš kaimyninės Latvijos.

Š. m. sausio – gegužės mėnesiais Lietuvos respublikinė turizmo ir ekskursijų taryba organizavo vidurinio speleologų parengimo seminarą, kuris baigėsi mokomąja-treniruočių speleo ekspedicija Krymo kalnų Karabio jailoje. Kelios dešimtys respublikos speleologų pakėlė savo kvalifikaciją urvuose. Ypač gausiai buvo atstovaujami “Omegos” ir “Akva-speleo” sekcijų kolektyvai. Ekspedicijos metu buvo įveikti 1-2B sudėtingumo kategorijos Mamino, Didžiojo Buzluko, Kruberio, Monastyr Čiokrako urvai, o taip pat 3A s/k Gvozdeckio šachta (-191 metro gylio) ir 3B s/k šachta Molodiožnaja (-261 metro gylio). Pažymėtina, kad šachtoje Molodiožnaja vilnietė Sigutė Domininkaitytė ir kaunietės Regina Achmetšina bei Violeta Pratkevičiūtė pasiekė naują Lietuvos speleo nusileidimų gylio moterų rekordą.

Tai geras jėgų išbandymas ir žinių patikrinimas prieš būsimas šių metų ekspedicijas. Respublikos speleologų grupės birželio mėnesį dirbs Urale, liepos mėnesį – Kaukaze, rugpjūčio mėnesį – Kryme, o rugsėjį – vėl Kaukaze.

Šiais metais Lietuvos urvų tyrinėjimo entuziastų taip pat laukia daug varžybų. Liepos 2-4 dienomis Aukštadvaryje vyks topografinės nuotraukos varžybos, rugsėjo 3-5 dienomis Nemenčinėje – speleo technikos, o spalio 1-3 dienomis Svilonyse – speleo gelbėjimo darbų varžybos. Metų bėgyje taip pat vykdomas “Geriausio Lietuvos-82 speleologo” konkursas.⁶⁹

⁶⁹ Reportažas parašytas 1982 m. birželio mėn.

Karabis

1982

NESPAUSDINTA APYBRAIŽA⁷⁰

Po ilgo ir varginančio pakilimo mes išvydome nekantriai lauktąjį Ėgiz Tinacho ežerą. Neapsakomai kaitino pietų saulė, o kūną slėgė sunkūs nešuliai, tačiau merginos ir vaikinai iš Kauno, Vilniaus, Panevėžio, Klaipėdos ir Rygos paspartino žingsnį, kad greičiau pasinerti į tolimoje maloniai žėrintį vandenį, nusiplauti kelionės dulkes ir pasiruošti jaudinančiam susitikimui su jiems dar nepažįstamu ir paslaptingu pasauliu, vadinamu Karabiu.

Tai viena iš daugelio Krymo jaių.⁷¹ Karabio plynaukštė – tai neįmintų paslapčių, kerinčio urvų grožio, keistų, “nežemiškų” peizažų pasaulis. Klintys, iš kurių sudarytas šis karstinis masyvas, gausūs krituliai ir kitos palankios sąlygos tūkstantmečių bėgyje čia leido susiformuoti gausybei karstinių urvų ir šachtų, kurių daugelis pasižymi nepaprasto grožio kalcitiniais dariniais ir savitais požeminiais kraštovaizdžiais. Dirvožemio čia labai nedaug, todėl paviršiuje esančios, vandens išgraužtos ir sudulėję klintys yra tipiškas klasikinis Viduržemio jūros plikojo karsto pavyzdys Ukrainoje. Jailoje vaikščioti sunku ir pavojinga. Tenka žengti nuo vieno akmens ant kito, nepaliaujamai stebint gruntą po kojomis. Šiame 197 km² plote priskaičiuojama daugiau kaip 240 urvų, kurių angos klastingai pasislėpę pačiose netikėčiausiose vietose.

Po pirmos pažinties su šiuo speleologiniu draustiniu mes, Lietuvos respublikinės turizmo ir ekskursijų tarybos organizuotos mokomosios-treniruočių speleo ekspedicijos dalyviai, pradėjome skverbtis į požeminį pasaulį. Mamino urvas, nors techniškai nesudėtingas, yra nuolat sportininkų lankomas. Pagrindinėje gausiai kalcitiniais dariniais pasipuošusioje salėje nuo skliauto kabo ilgi ir aštrūs “dantys”, stalaktitai tiesiog suaugę pertvarėlėmis, ant sienų – į sunkias užuolaidas panaši kalcitinė pluta.

Ilgai prisiminsime Didįjį Buzluką ir jo 19 metrų gylio ledo šulinį. Nedaug SSRS pietiniuose rajonuose yra urvų, kurių dugne slūgso niekada neištirpstantis ledas. Milžiniškos ledo kolonos, sušalę kriokliai, ledo stalagmitai ir stalaktitai susidarė iš tirpsmo vandens, subėgančio gilyn į urvą. Per šimtmečius susikaupusio sniego ir ledo kiekis čia viršija 5.000 m³.

Sportinis išsiskverbimas į Kesterės-Monastyr Čiokrako urvyną mūsų tarpe sukėlė daug emocijų. 80 metrų gylio butelio formos šulinys mus nuvedė į Monastyr Čiokrako urvo dugną. Pagrindinio šulinio dugne – aukštas didelių luitų sąvartynas. Atsargumo priemonės leido mums išvengti krintančių iš viršaus akmenų. Besileisdami gilyn, radome gigantiškas nuvirtusias kolonas – buvusių žemės drebėjimų padarinių liekanas. –151 metro gylyje urvas baigiasi nedidele sale su stambiu stalaktitu. Ten aptikome keletą vabzdžių, kurie prisitaikę gyventi tiek urvuose, tiek ir žemės paviršiuje. Nors šis urvas toliau ir nebepraeinamas, tačiau geofiziniais metodais nustatyta, kad toliau egzistuoja keletas niekam nežinomų požeminių tuštumų, besitęsiančių iki pat Kasterės urvo. Deja, mums teko išlipti į žemės paviršių ir į pastarąjį urvą nusileisti pro kitą angą. Pirmieji 30 leidimosi metrų nebuvo niekuo ypatingi. Sienos vis siaurėjo. Dugne keletas apipuvusių rastų, o tolumoje – tamsus plyšys. Leidžiamės. Pradžioje mes pakibome gana siaurame akmeniniame vamzdyje, o, pasileidę žemiau, atsidūrėme didelės salės skliauto kiaurymėje. Po laisvo nusileidimo mes pagaliau vaikštome po kadaise balta buvusią kalcitinę aslą; šoninėse landose randame kekėmis augančius kristalus...

⁷⁰ Apybraiža parašyta 1982 m birželio mėn.

⁷¹ Jaila yra vadinama pagrindinio Krymo kalnų gūbrio aukštutinė dalis, vasarą naudojama ganykloms.

Skverbimasis į Karabio masyvo urvus malonus visų pirma tuo, kad čia galima patenkinti ne tik savo sportinius poreikius, bet ir estetinius. Po žeme kiekviename žingsnyje kažkas nauja, gražu, dar niekad nematyta. Tuo tarpu, išlipus į paviršių, tave iškart pasitinka žemiškas grožis. Iki pat Irtyšiaus kalno ir dar toliau kiek tik akis užmato – margas gėlių kilimas, kuriame ypač išsiskiria purpuriniai kalnų pijonų žiedeliai.

Tačiau Karabio plynaukštės grožis būna ne tik švelnus. Jis kartais gali būti ir atšiaurus, netgi pražūtingas. Įpusėjęs mūsų ekspedicijai, staiga papūtė nieko gero nežadantis šiaurės vėjas. Jis atnešė tirštą rūką ir įkyrų lietu, kurie labai apsunkino ekspedicijos darbą. Netgi kelis šimtus metrų iki ežero įveikti tam, kad nusiprausti, kai kam tekdavo tik kompasu pagalba. Tačiau skverbimūsi dalyviams nuolaidų nebuvo – juk nepalankios meteorologinės sąlygos tai tik puikus speleologų ištvermės ir pasiruošimo sudėtingoms kelionėms išbandymas. Bet kokiu oru mes privalėjome vykdyti programą. Todėl kartais tekdavo ilgai paklaidžioti, kad surasti mūsų bazinę stovyklą, o kai kurie, nesuradę jos, praleisdavo naktį susiglaudę nugaromis vienoje iš daugybės karstinių duobių – naktys šiuose kalnuose gana šaltos. Ypatingai nepalankiomis sąlygomis arba poilsio dienomis mes aplankėme keletą netoliese esančių puošnių urvų. Skazka, Viola, Ėgiz Tinachas, Dublianskis, Kruberis – tai visiems speleologams malonius prisiminimus keliantys urvų pavadinimai.

Didelį susidomėjimą dalyvių tarpe sukėlė skverbimasis į Gvozdeckio šachtą (-191 m gylio). Šio urvo anga – nedidelė, vos tinkama žmogui pralįsti, skylė karstinės duobės šone. Šulinys keičia šulinį, o toliau milžiniškas 145 metrų gylio vamzdis, sąlyginai suskirstytas į 3 šulinius. Dirbti juose galima tik vienam žmogui, nes nuo pat viršaus netyčia nustumus akmenį, jis lekia beveik iki pat dugno. Ilgam nesustodami, mes sparčiai leidžiamės žemyn ir ne mažiau vikriai lipame atgal į viršų.

Gegužės 16-17 dienomis vyko svarbiausias mūsų ekspedicijos skverbimasis – nusileidimas į 261 metro gylio Molodiožnajos šachtos dugną. Pirmoji leistis pradėjo Igorio vadovaujama grupė, kuri turėjo pakabinti įrangą vidiniuose šachtos šuliniuose. Turėdami gana ginčytinus šulinių gylių duomenis, mes buvome priversti pasiimti žymiai ilgesnes virves, kad išvengtų galimų netikėtumų. Ir taip 720 metrų virvių, karabinai, primusas ir maistas iškeliauja žemyn į šachtą. Po kurio laiko ėmė leistis ir mūsų grupė – pagrindinė. Mes turėjome padėti gabenti įrangą žemyn, nes sudėtinga šachtos morfologija kėlė daugybę problemų, nuleidžiant transportinius maišus.

Pirmieji du 30 ir 20 metrų šuliniai gana svetingai sutiko mūsų grupę. Jie patogūs, sausi; dienos šviesa patenka iki 53 metrų gylio. Miniatiūrinės aikštelės tarp šulinių leidžia ten vienu metu išsitemkti tik keletui žmonių. Sekantis 60 metrų šulinys parodė tikrąją šachtos pobūdį. Sienomis sruvena vanduo, ir užtenka bent trumpam prisiliesti prie jų, kad netrukus pajustum nemalonią vėšą visame kūno paviršiuje. Šachta nėra taip stipriai apvandeninta, kad reiktų hidrokostiumų, labai varžančių speleologų judesius. Tačiau mirkti keliolika valandų – neypatingai viliojanti perspektyva. Juk temperatūra urve – tik apie +4⁰ C. 113 m gylyje pasivijome savo draugus, kurie sprendė sudėtingas įrangos kabinimo problemas. Aikštelė – nedidelė, maždaug 2 m skersmens. Vienoje pusėje apie 20 m gylio “aklas”⁷² šulinys, kitoje – 89 m gelmė. Natūralių atramos taškų virvių pritvirtinimui beveik nėra – tenka naudoti šliamburinius kablius. Šioje vietoje šachta primena milžinišką plyšį, kurio tolimiausių kertelių mūsų prožektoriai iš tamsos išplėšti nepajėgia. Toliau ilgas ir nuobodus nusileidimas į didįjį šulinį, už kurio tuoj pat sekantis, 46 metrų šulinys. Ir tik čia galima šiek tiek atsipūsti: daugiau laisvos vietos. Įrengę laikiną poilsiavietę su virtuve, labai siaura landa skverbiamės prie paskutinio 13 m šlapio šulinuko, vedančio į šachtos dugną. Palikę raštelį sekančioms ekspedicijoms, kylame į viršų. Skubame pavalgyti. Juk speleologui po žeme patartina maitintis kas 4 valandas, o mes jau 10 valandų nieko burnoje neturėjome. Viršuje dabar visi kietai miega, o mums dar teks įveikti pustrėčio šimto metrų vertikalių pakilimų. Viena po kitos viršuje dingsta prožektorių šviesos. Dar kartą apžvelgiu šią gana jaukią ir “apgyventą”

⁷² Aklas šulinys – šulinys, neturintis tšos tolesniam skverbimuisi.

aikštelę ir, čiuptukais prisitvirtinęs prie virvės, pradėdau “žingsniuoti” viršun. Kai eini paskutinis, niekas tau nepalaiko virvių, kad jos nesisuktų ir nesusipainiotų tarpusavyje. Visa tai tenka atlikti pačiam. Jautiesi lyg ir vienas, pasilikęs “akis į akį” su svetima žmogui stichija. Viena ranka tenka laikyti rapelę (pagrindinę virvę), kad čiuptukai gerai fiksuotųsi, kita – prisilaikyti sienos, kad nesisuktum apie virves. Dar turi spėti atlikti begales visokiausių veiksmų, užtikrinančių saugų judėjimą, o taip pat stebėti aplinką ir įdėmiai klausytis, ar nelekia kur “paklydęs” akmuo. O gal draugui prireiks pagalbos? Pašalinėms mintims vietos nelieka – tik darbas, darbas, darbas...

53 m gylyje susitinkame Sigutės grupę, kuri iškels visą šachtos sugabentą įrangą.

Vėlai vakare iš Molodiožnajos šachtos sugrįžo paskutiniai speleologai. Pasiėktas naujas Lietuvos moterų gylis urvuose rekordas – 261 metro gylį pasiekė vilnietė Sigutė Domininkaitytė ir kaunietės Regina Achmetšina bei Violeta Pratkanavičiūtė.

Baigiantis ekspedicijai, visi norintys aplankė šachtos Mira viršutinį aukštą, esantį 62 m gylyje. Tirštas rūkas trukdė orientuotis jai, o pagal azimutą eiti tiesiai – nepatogu, nes pakeliui tektų pereiti dešimtis krūmais apaugusių karstinių duobių. Einame etapais: bazinė stovykla – Gvozdeckio šachta – Irtyšiaus kalnas – Didžiojo Buzluko urvas – šachta Mira. Iš pirmo žvilgsnio tai niekuo nepasižymintis šulinys didelės duobės dugne. Besileidžiant į pirmąjį šulinį, stebime laukinių balandžių plunksnų liekanas, kuriomis aplipę šulinio sienos. Tai ženklas, kad yra horizontali galerija. Sustojame ant nuožulnaus nuobiryno. Gretimai daug pernykščio sniego. Žemyn žiojėja beveik 100 m gylis kiaurymė, na o mums – šiek tiek į viršų ir vėl žemyn. Keletas posūkių, siaurų landų ir mes pro skylę sienoje išlendame į didelę salę maždaug 10 metrų virš jos dugno. Apstulbinti neaprašomo grožio mes ir karštą arbatą užmiršome ir apetitas kažkur prapuolė. Įvairiaspalvės kalcitinės figūros prikaustė mūsų dėmesį. Milžiniškas “kardas”, nuvirtę kolonos, ištaigingas “sostas” nustebino netgi visko mačiusius speleologus. Bet daugiausia diskusijų sukėlė ant aukšto ir stambaus stalagmito stovinti taip vadinamos “urvinės Veneros” skulptūra. Šiame urve gamta sukūrė tikrai nepakartojamą šedevrų galeriją.

Nenoromis skyrėmės su Karabiu ir tik žvarbaus vėjo genamas rūkas tarytum vijo mus žemyn, link namų. Paskutinis atsisveikinimo žvilgsnis užkliuvo už giliausios visoje Ukrainoje, bet kukliai lūkuriuojančios prie kelio, Soldatskajos prarajos. Savo juoda kiauryme ji tartum juokėsi ir šaukė mus dvikovon: “Sugrįžkit vėl čionai ir pabandykit įveikti mano 500 metrų!” O mes rimti ir susikaupe žiūrėjome į tolstančius kalnus su jų bedugnėmis ir buvome tvirtai įsitikinę, kad kada nors tikrai sugrįšime į nuostabią Karabio žemę, kur palikome dalelytę savo širdies šilumos.

*Erikas Laiconas
Ekspedicijos vadovas*

Подготовка спелеоинструкторов

1982

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS⁷³ (rusų kalba)

Качественный скачек в подготовке спелеологических общественных кадров в СССР произошел после того, как в 1979 году старая система была реорганизована в более удобную новую. Было утверждено новое положение, учебные планы и программы. Сейчас подготовка спелео кадров производится по трехступенчатой системе, включающей начальную, среднюю и высшую подготовку. Параллельно спелеолог может пройти среднюю и высшую инструкторскую подготовку.

В сентябре 1982 года на Западном Кавказе были проведены два всесоюзных семинара – высшей спортивной подготовки (руководитель Николай Чеботарев) и средней инструкторской подготовки (руководитель Владимир Резван), в которых приняли участие около 100 спелеологов из многих городов и республик Советского Союза. Сначала все слушатели собрались на турбазе, где опытные инструктора провели теоретическую часть и у участников приняли физнормативы. Потом оба семинара выехали на место проведения учебно-тренировочного лагеря: первый – на плато Бзыбь, где был организован штурм шахт Меженного и Сувенира, пропасти Снежной; а второй – на хребет Алек.

Там будущие инструктора имели практические занятия по технике, тактике, спасательным работам, исследовательской работе и одновременно провели несколько штурмов 3 категории сложности. Были пройдены такие шахты, как Назаровская (-500 м), Заблудших (-470 м), ТЕП (-450 м), Ручейная (-350 м), Школьная (-320 м) и Географическая (-310 м).

Особое внимание обращалось на действие участников во время паводков, которые очень часты на Западном Кавказе, и их методическую подготовку. Будущие инструктора подготовили и защитили по две методические разработки на разные темы подготовки спелеологов.

В настоящее время Центральный совет по туризму и экскурсиям и Институт повышения квалификации работников туристско-экскурсионных организаций уделяют особое внимание на подготовку инструкторских кадров в спелеологии. По-этому было решено в сентябре месяце 1983 года опять провести семинар средней инструкторской подготовки спелеологов на хребте Алек. Там намечается закончить в этом году начатую работу по составлению детальных спортивно-технических описаний (СТО) шахт хребта Алек, одного из главных учебных полигонов СССР.

*Эрикас Лайцонас
Инструктор-спелеолог*

⁷³ Reportažas parašytas 1982 m. spalio mėn.

Speleoekspedicija “СПС⁷⁴-83” į prarają Sniežnąją

1983

DIENORAŠTIS

(Kaunas – Adleris – Bzybė – Adleris – Kaunas. 1983.01. 23.-03.03)

ĮŽANGA APIE PRAEITĮ (1982.12.20-28):

Lapkričio 23. Baigiasi trečia diena, kaip mes, 8 ekspedicijos “Sniežnaja-82” dalyviai, ruošiamės skverbimuisi į giliausią SSRS prarają. Aš atvykau pirmas 21 dienos naktį. Dėl blogo oro užtrukau Donecke – Adlerio oro uostas nepriiminėjo net 15 valandų. Dieną atvyko Volodia Rezvanas – ekspedicijos vadovas ir ukrainietis papulkininkis Stasas Bondalas iš Sevastopolio (Ukraina). Vakar pradėjome aktyviai dirbti. Sočiuose pasitikome leningradiečius Vitią Zujevą, Kostią Osipovičių ir suomį iš Petrozavodsko Volodiją Jugelaineną – JOKĄ (Karelija, Rusija). Iš Ufos (Baškirija, Rusija) atvyko Serioža Tkačiovas. Vakare mane pasiuntė į Sočius pas draugus ieškoti transportinių maišų, kurių aš suprantama negavau. Pasirodo pragumuotas audinys, kurį aš gavau per kaunietį Igorį iš Prienų, niekam tikęs – plyšta net geležinkelio stotyje velkant per bėgius.

Šiandien iš Leningrado atvyko armėnas Antonas Saakianas su krepšeliu. Volodia nuo pat ryto laksto dėl sraigtasparnio. Tikimės jį gauti rytojui, bet tam reikia Adlerio oro uosto viršininko leidimo, nes tai – vienintelis laisvas sraigtasparnis, skirtas gelbėjimo darbams. Čia oras puikus, šviečia saulė. Tolumoje matosi apsnigtos kalnų viršūnės. Ten ant Bzybės taip pat jau bus sniego ir lavinų pavojaus (lavinų prarajos prieangio duobėje). Matuojame virves, trosus, tikriname kitą įrangą, dar kartą apžiūrime savo asmeninę įrangą. Taigi Jerevano skersgatvio 11a namas tapo ekspedicijos štabu. Kieme ir gretimoje gatvėje mūsų taip pat pilna. Gyventojų tarpe jaučiamas šioks toks pagyvėjimas ir susidomėjimas mūsų akcija. Na, ir Volodios mamai, Valentinai Karpovnai, kuriai priklauso butas minėtame name, - sunku. Kambaryje (o jis tik vienas!) nėra vietos žmogui praeiti. Koridorius taip pat užgrioztas ekspediciniais reikmenimis. Virtuvėje įsirengėme siuvimo ir elektros darbų dirbtuvę. Pati šeimininkė miega balkone, o mes – kur papuola: lovose, prie jų ir pan. Šįvakar laukiame dviejų paskutiniųjų dalyvių – totorių Rafos Nizamutdinovo ir Danios Arslanovo iš Ufos (Baškirija, Rusija).

Lapkričio 24. Atsikėliau 09:00 val. Vakar oro uoste pasitikome Rafą ir Danią. Vakare aplankėme vietinį vaikina Dionisą – Vladimirą Denisenko (Mira № 135), kur žiūrėjome filmukus apie “VIP-82” ir Kaukazą. Kol kas naujienos blogos. Viltys dėl sraigtasparnio žlunga. Kadangi oro uoste laisvas likęs tik vienas sraigtasparnis, skirtas avarinėms situacijoms, tai viršininko pavaduotojas nesutiko duoti jį mums. Lauksime šios dienos susitikimo su pačiu viršininku. Yra daug visokių minčių, bet realiausia, kad įrangą į Bzybę teks užmesti pėsčiomis ant savo pečių. Dėl to pailgėtų ekspedicijos laikas. Kai kurie dalyviai negali pasilikti taip ilgai. Joka nervuojasi; šiandien tarp abiejų Volodijų kilo ginčas dėl virvės. Psichologinis klimatas pasikeitė blogyn.

⁷⁴ СПС = Спортивное прохождение Снежной – (rus.) “Sportinis Sniežnajos praėjimas”.

Praėjo 2 mėnesiai. Per tą laiką daug kas pasikeitė. Visų pirma, tą paskutinį vakarą (1982.12.24.) mes nutarėme (beje, man nedalyvaujant, nes jau miegojau) atidėti skverbimąsi į prarają dviems mėnesiams. Stasas iškart atsisakė dalyvauti dėl laiko stokos. Likome devyniese. Na dar nutarėme dalį įrangos tuoj pat užmesti į Bzybę ir, kad nepavesti maskviečio Kozlovo, nuleisti ją vidun iki Gvozdeckio salės. Išėjome septyniese, be abiejų Volodijų. Tą dieną nakvojome prie “Dėžutės”, sekančią dieną pasiekėme miško zonos ribą, kur prasidėjo sniegas. 13:00 val. buvome prie Sniežnajos. Pakilimui sugaišome 8 valandas gryno laiko. Netrukus mes dviese su Kostia per 4 valandas nusileidome į Duripšą ir sėkmingai grįžome į Adlerį, o po to namo, kas sau. Tuo tarpu Rafa, Antonas ir Vitia nusileido iki Gvozdeckio salės.

PAGALIAU EKSPEDICIJA (1983.01.23.-03.03.):

Sausio 24. Elektriniame traukinyje Sočiai-Suchumiai sėdime keturiese: Anatolijus Filinas bei Nadiežda iš Murmansko (Rusija), Serioža ir aš. Važiuojame į Duripšą, kad lipti į Bzybę ir sniege minti taką.

Pas Volodiją į Adlerį atvykau vakar 12:00 val. Dėl blogo oro Donbase nemiegojau dvi naktis. Pasirodo, buvau net trečias – mane aplenkė Serioža. Jau savaitė, kaip čia labai blogas oras. Adleryje +5⁰ C; gausiai lyja, kartais su sniegu. Ten viršuje, aišku dar blogiau – daug sniego, be to, matomumas – nulinis! Sraigtasparnis aišku nesukris. Be abejonės užmetimą teks daryti pėsčiomis. Beje, mes likome tik šešiese. Paskutiniu momentu ekspedicijoje dalyvauti atsisakė Dania, Vitia ir Kostia. Taigi beliko laukti tik Antono, Rafos ir Jokos. Kai jie atvyks, tada matomai bus galima kalbėti apie galutinę ekspedicijos sudėtį. Užmetime, kurį planuojame atlikti savaitės bėgyje, 3 dienas dalyvaus ir 4 murmanskiečiai: Tolia, Nadiežda, Lyda ir Ženia Oneginas. Taip pat apie sausio 26 d. atvažiuos ir Dionis. Laukiame ir daugiau pagalbininkų. Vakar vakare apsilankėme pas Dionį, kur žiūrėjome filmus, skaidres ir “kino kelionių klubą” (apie urvus). Grįžę, naktį iki 03:00 val. tvarkėme “šmutkes⁷⁵”, o šiandien 07:41 val. keturiese išvykome į Duripšą.

Mes keturi – tako mynimo grupė. Darbas ypatingai svarbus, nes po mūsų eis kiti. Man tenka imtis vadovauti grupei, o aš noriu daug miegoti ir daug valgyti. Vakar pasikalbėjau su Volodia Rezvanu. Jo planai labai keičiasi. “Nedarysime” Napros, juo labiau Kuibyševskajos. Anot jo užsiimsime grynai paieškomis. Gal taip ir geriau. Daugiau laiko galėsiu skirti savo paties vadovaujamiems įsiskverbimams. Na o dabar Sniežnajos prarajoje mes šešiese be abejo negalėsime atlikti tos darbų apimties, kurią buvome numatę. Iki dugno aiškiai neisime. Na, o iki “X” salės (-1320 m) būtų gerai nusileisti. Mūsų kompanijos mažėjimas, nors ir dėsningas dalykas, tačiau verčia susimąstyti. Likome tik šeši. Tai labai nedaug, turint galvoje būsimus įsiskverbimus. Antra vertus, tai puiki “natūrali atranka”. Išlieka moraliai stipriausieji ir atkakliausieji. Nors, kaip rodo ši mūsų speleo praktika, organizuoti tokias jungtines įvairių SSRS miestų atstovų ekspedicijas ypatingai sunku ir anaipatol ne kiekvienas gali joms vadovauti. Juk panašią į šią ekspediciją mūsų kauniečių sekcija paruoštą su žymiai mažesnėmis išlaidomis ir darbo sąnaudomis. Tik pastovių grupių kolektyvinis darbas gali greitai duoti apčiuopiamų rezultatų. Taigi Rezvano ketinamo darbo kryptis – jungtinėmis silpnai išsivysčiusių (besivystančių) speleo klubų jėgomis ištyrinėti naują ir nuostabų karstinį rajoną Zeravšano kalnagūbryje ir šias paieškas apvainikuoti nedidelės, bet puikiai pasiruošusios, mūsų grupės pirminiu įsiskverbimu, įveikiant kol kas tik teoriškai egzistuojančią vieną giliausių SSRS ir pasaulyje prarają. Tai didis tikslas!

Pravažiavome Gagrus. Negausus, bet turbūt šlapias sniegas nuklojęs visus Arabikos šlaitus. Mūsų laukia ne ypatingai malonus darbas, ypač šiandien ir rytoj iki pietų. Purvas,

⁷⁵ “Šmutkės” – iš rusiško žodžio “шмотки”, reiškiančio *skudurai*. Mūsuose buvo naudojamas kaip “daiktų” sinonimas.

vanduo, sniegas, lietus – visų šių bjaurių visuma likviduos mūsų visas teigiamas emocijas. Vienintelė perspektyva – skylė⁷⁶! Ten bus žymiai geriau ir lengviau gyventi. (Prisiminiau, kaip 1982 m. lapkričio mėn. akcijos metu Kostia nuo “Šcheldos” grįžtančio Vitios adresu pasakė: “Вдруг из зарослей бамбука появился Зуев сука!⁷⁷”. Vėliau Rezvanas tai pavadino “грубой флотской шуткой⁷⁸”).

Atvykome į Duripšą. Ten pusė metro sniego. Pradėjome kilti į viršų. Natūralu, greit nuklydome į dešinę, o jau laikas eina vakarop. Netikėtai mus pasivijo vietinis medžiotojas Lioša, kuris, išaiškinęs mūsų buvimo vietą ir meteo sąlygas (gana neperspektyvias), pasiūlė mums apsistoti bityne netoli Duripšo. Taip ir padarėme. Apdžiuvome. Naktį buvo šaltoka.

Sausio 25. Aš su Serioža einu iki “Baltųjų strėlių” pas MVU⁷⁹ speleologus, kurie juda link Meženovo prarajos. Pasikalbėję ir išsiaiškinę, kad be “sniegabridžių” viršų bus sunku, mes grįžtame į bityną, ir aš siunčiu Toliką į Adlerį pranešti Volodai apie padėtį. Patys laukiame ir ilsimės. Oras beveik geras. Svajojame, kaip gerai būtų gauti sraigtasparnį.

Sausio 26. Prieš pietus grįžta Tolikas su Lyda, kuri be daiktų. Jie praneša Volodios sprendimą nutraukti sniego trypimą ir grįžti į Adlerį, kad laukti sraigtasparnio. Vakare mes jau namie.⁸⁰

Sausio 27. Kadangi dėl žibalo stokos sraigtasparnį gali duoti tik vasario 1 d., mums belieka tik laukti. Nusimato nuobodus laukimas ir trynimasis iš kampo į kampą. Todėl, kad greičiau prastumti laiką ir tuo pat metu nepraleisti jo veltui, aš, Serioža ir Joka nutariame šiandien vykti į Voroncovką kartu su murmanskiečių grupe (Tolikas, Ženia, Lyda ir Nadia). Taip ir pasielgiame. Atvykus į Chostą, paaiškėja, kad dėl didelio sniego ir plikšalos autobusai į Ilarionovką nevažiuoja. Gaudome sunkvežimį, kuriuo Joka ir Tolikas gabena krovinius link Voroncovkos. Chostoje prie mūsų prisijungia kažkokia Lilia iš Maskvos, neva belaukianti draugų speleologų. Mes šešiese visai atsitiktinai išvykstame į Ilarionovką kažkokiu tarnybiniu autobusu. Ten vėlai vakare susitinkame du savo draugus, kurie jau apsistojo pas vietinius gyventojus rusus. Ten nakvojame ir mes.

Sausio 28. Anksti rytą pro šalį važiuoja GAZ-66 vežti į Voroncovką darbininkų. Mes taip pat kartu su juo išvažiuojame, o nuo Voroncovkos žingsniuojame pėstute link Voroncovo urvyno. Nušliaužėme gana sėkmingai, neskaitant gausaus sniego, šlapdribos ir balų. Sniego apie 0,7 m. Ten, t. y. grotoje tarp Panteono ir Prometėjaus angų, įsikūrę 2 leningradiečių grupės: 11 ir 4 žmonės. Mes įsitaisome šiek tiek žemiau, t. y. galerijos “Metro Taganskaja” išdžiuvusio požeminio upelio vagoje. Čia šiek tiek skersvėjuoja, bet visumoje neblogai.

Tą pačią dieną po pietų išsiruosiame į pirmą skverbimąsi požeminiu galerija link Labirintinio urvo. Savaime suprantama, mes klaidžiojame, vis patenkame, kur reikia ir kur nereikia, tačiau neblogai susipažįstame su pačiu urvynu. Niekaip negalime surasti “Egipto žiedo”, kuriame, sako, labai gražu. Visi 8 dalyviai vaikšto palyginus neblogai; Lyda ir Nadia pirmą kartą urve, o Lilė iš Maskvos – gana keistas egzempliorius. Su savimi ji neturi nieko (paliko Chostoje) – nei šalmo, nei kombinezono, nei fizinio pasiruošimo. Vienok visur lenda, lipa, krenta... Vienintelis jos privalumas – pusėtinai groja gitara, dainuoja, o su savim turi netgi gitarą!.. Grįžtame vėlai naktį, pilni įspūdžių, šiek tiek sušlapę, nors buvome su hidrokelnėmis.

Sausio 29. Ne toli stovyklavietės sugaunu vorų. Šiandien paskutinė mūsų buvimo Voroncovo urvyne diena. Ilgai ilsimės, naujokai ilgai ruošiasi skverbimuisi ir pagaliau 17:00 val. išeiname. Dabar jau gerai žinome kelią į “Egipto žiedą”, todėl greitai jį pasiekiamo. Pakeliui išsidirbame kaip kiaulės, sušlampame. Įveikę dvejas kopėčias po 6 metrus, mes pagaliau “žiede”. Ten kokią valandą fotografuojame, pavalgome ir šliaužiame atgal. Vėlai

⁷⁶ Skylė = urvas.

⁷⁷ Rusiškai: “Staiga iš bambukų tankmės pasirodė kalė Zujevas!”

⁷⁸ Rusiškai: “grubiu jūreivišku juoku”.

⁷⁹ MVU – Maskvos valstybinis universitetas.

⁸⁰ Turiu omenyje Rezvano mamos butą Adleryje.

naktį grįžtame į stovyklą. Joje – paskutinė, tam tikra prasme iškilminga, vakarienė. Sugeriamo butelį portveino “Kaukazas”, klausomės gitaros ir dainų.

Sausio 30. Atsikeliame kaip visada vėlai – 11:00 val. Pusryčiaujame ir ruošiamės iškelti. Oras labai atšilęs, nuo medžių krinta šlapias sniegas, sninga ir lyja. 14:30 val. murmanskiečiai išlydi mus, o mes, po truputį vis daugiau šlapdami, pėsčiomis keliaujame link Ilarionovkos. Ten atsiduriame 17:30 val. kiaurai peršlapę ir todėl iškart sušalame. Susitinkame grupę maskviečių, kurių tarpe ir Volodiją Kiseliovą⁸¹. Jie keliauja į Aleką. Norėdami sušilti, apsilankome pas jauniausiąją Krupskąją. Tačiau netrukus, 18:05 val. atvažiuoja autobusas, ir mes šiltai važiuojame į Chostą. Ten dėl profilaktikos skubiai priimame po 125 g degtinės su ‘pepsi kola’ ir važiuojame į Adlerį.

Sausio 31. Visą dieną sugaištu, tvarkydamas “šmutkes” ir ruošdamasis į Snježnąją. Rytoj mums turėtų duoti sraigtasparnį. Volodia R. atiduoda man savo padėvėtą kombinezoną, kurį perdirbęs pritaikau savo ūgiui. Visi mes pasiruošimus rytdienai baigiame vėlai naktį.

Vasario 1. 09:00 val. mes jau Adlerio oro uosto sraigtasparnių eskadrilėje. Sraigtasparnį mums duoda; oras čia neblogas. Tačiau ten, Bzybėje, sninga ir skristi kol kas negalima. Tą patį išgirstame ir 12:00 val. ir 15:30 val. Tuo tarpu mes pas Dionisą, kur yra mūsų antroji tarpinė bazė, galutinai baigiame tvarkyti įrangą, proviziją, modulius. Laiką leidžiame linksmai; laukiame. Nuo pat ryto visų nuotaika kuo puikiausia. Po pietų mes trise (su Volodia J. ir Serioža T.) vaikstome po Adlerį, ilsimės. Belakstant po kalnus, besiruošiant ir besėdint be darbo, kyla daug visokiausių filosofinių minčių apie speleologijos vystimąsi, jos vietą mūsų gyvenime, mūsų vietą ir mano vietą speleologijoje. Turbūt aukščiausia veiklos forma galėtų būti individuali veikla, atsisakant daugumos, o vėliau ir visų šiuo metu priimtų SSRS speleo veiklos formų, rėmų, apribojimų, t. y. dirbti nepaisant jokių komisijų, MKK, KGT ir kitų institucijų, kurios šiuo metu neatlieka ir savo esme negali atlikti jokio teigiamo poveikio speleologijos vystimuisi šalyje. Jos tik varžo, stabdo, riboja ir kenkia mūsų veiklai. Kadru ruošimo sistema yra visiškai niekam tikusi. Matomai, pradžioje reikia pereiti prie grupinio darbo metodų. Speleo grupė – tai nedidelis kolektyvas iki 10 asmenų dydžio, kuriam vadovautų labai patyręs speleologas, be abejo nerenkamas. Netgi priešingai – toks patyręs speleologas, norėdamas pasiekti kokį nors tikslą, formuotą grupę tam tikslui pasiekti, pats vienasmeniškai spręsdamas, ką priimti, o ko ne, arba ką nušalinti. Grupę jungtų tik šis konkretus bendras tikslas ir jam pasiekti būtinas darbas. Tokia grupė nesivadovautų jokiais kažkieno rašytinėmis taisyklėmis, ypač turistinėmis, ir remtųsi tik grupės vadovo (kartu ir lyderio) žiniomis, patyrimu ir nuolatos augančia praktika, naudojantis visu tuo vertingiausiu, ką yra pasiekę kiti speleologai bei artimų speleologijai veiklos rūšių atstovai.

Vasario 2. Atsikėliau 07:30 val. Volodios Rezvano namuose. Naktį dažnai prabusdavau ir ne tik aš. Buvo kažkokia keista, įtempta naktis. Tik prabudęs panorau griebtis dienoraščio. Prisiminiau vakarykštę dieną.

Vakar vakare psichologinė grupės būklė žymiai pablogėjo. O viskas prasidėjo nuo nekaltų ginčų. Rafa susiginčijo su Volodia R. Sunku būtų pasakyti, kuris iš jų buvo teisus, tačiau buvo aišku viena: nei vienas, ypač Rafa, negali deramai argumentuoti savo teiginių. Vėliau nei iš šio, nei iš to Joka užsidedė ginčytis su manim, tačiau netrukus mano kategorišku atsakymu buvo ‘nugesintas’. Taigi aš galutinai įsitikinau, kad Joka mūsų grupėje yra silpniausiai morališkai pasiruošęs. Vėlai vakare pritrūkome cigarečių. Mūsų, t. y. rūkančiųjų, palapinė (aš, Rafa ir Antonas) išėjome į gatvę atiminėti iš žmonių rūkalus. Gan nesunkiai gavome 4 cigaretes; parūkėme, pažiūrėjome į dangų ir nuėjome miegoti.

Na, o šis rytas lygiai toks, kaip ir vakar. Oras apniūkės...

Tolesnius šios dienos įvykius aprašinėsiu jau iš Snježnajos prarajos...

⁸¹ **Vladimiras Kiseliovas** (1954-1995) žuvo po dvylikos metų 1995-03-11, su akvalangų nerdamas sifone Pinegos regiono (Archangelsko sritis, Rusija) urve. Palaidotas tų pačių metų kovo 14 d. Maskvoje. Autorius ir nemažai lietuvių speleologų gerai pažinojo šį pasaulinio lygio rusų speleologą, kuris speleologija užsiiminėjo nuo 1976 m.

Kaip ir vakar, vėl nuvykome į sraigtasparnių eskadrilę. Oras jau beveik puikus. Žadama gera oro prognozė. Iš Dioniso namų per tvorą pergabename modulius į sraigtasparnių aikštelę. Atvyko Griša Gorlovas, Sočių KGB⁸² viršininkas, ir milicijos viršila Aleksandras Tokarevas, alpinistas-mėgėjas ir fotografas. Jie abu lydės mus iki Sniežnajos. Milicininkas vietiniam laikraščiui “Černomorec”⁸³ ruošia reportažą apie mūsų ekspediciją. 13:00 val. pradėdame krauti įrangą ir proviziją į sraigtasparnį “MI-8”. 13:45 val. pakylame. Oras puikus. Matomumas idealus. Skrendame virš pajūrio. Dešinėje – Juodoji jūra, kairėje – Kaukazo kalnai. Skrendame virš Arabikos priekalnių. Štai kairėje matosi tarpekliis, vedantis link Kuibyševskajos prarajos. Netrukus Arabika baigiasi. Toliau perskrendame Gagrus ir kelią link Ricos ežero. Sraigtasparnis kyla aukštyn į 2500 m aukštį ir suka kairėn į Bzybę. Apačioje skaisčiai balta sniego dykuma, toliau gilus tarpekliis ir štai po mumis ‘bėga’ Bzybės viršūnės. Skridami virš Chipstos viršūnės, apačioje pastebime taką ir juo judančius žmogelius. Tai maskviečiai iš MVU⁸⁴ juda link Meženovo šachtos. Sraigtasparnis pradeda sukti ratą virš Bzybės. Praskrendame tiesiai virš Sniežnajos angos. Vaizdas tikrai jaudinantis. Dairomės patogios aikštelės netoli prarajos angos.

Tik iš trečio rato sraigtasparnis ima leistis į aikštelę 50 m atstumu nuo angos ir 15 m aukščiau jos. Sniego daugoka – apie 4 metrus. Pilotai atidaro duris, ir, tik sraigtasparniui pakibus netoli sniego dangos paviršiaus, mes imame šokti laukan. Man teko šokti trečiam. Prieinu prie durų ir matau, kaip apačioje du draugai sniege kapstosi. Negaliu šokti jiems ant galvų. Sraigtasparnis šiek tiek pakyla ir pasitraukia į šoną. Aukštis kokie 5 metrai, o gal ir aukščiau. Iššoku kiek per anksti. Įspūdis nepakartojamas, ypač kai į sniegą susmengu iki pažastų ir niekaip negaliu išsikapanoti. Tada žemyn ima mėtyti krovinius, o po to iššoka ir likusieji. Pamojame ranka pilotams ir liekame vieni – šeši sunkiausios ekspedicijos dalyviai.

Visų nuotaika labai pakili; džiaugiamės, rūkome, fotografuojamės. Gėrimės nepakartojamais Bzybės ir Juodosios jūros vaizdais. Po to imame ruošti žemyn.

1983 m. vasario 2 d. 17:45 val. pradėdame leistis gilyn. Skverbimasis prasidėjo. 30 m gylio prieanginis šulinys iki pusės užpiltas sniegu. Turėklų pagalba leidžiamės patys ir gabename krovinį. Lauke jau tamsu. Dangus labai tamsiai mėlynas; daug žvaigždžių. Aš nusileidžiu paskutinis. Toliau požeminiame ledyne, kuris yra giliausias pasaulyje, seka visa eilė šulinukų: 5 m, 5 m, 10 m, 10 m ir 15 m gylio. Pastarajame šulinyje Volodia R. pakimba, negalėdamas toliau leistis dėl į ledą išalusių abiejų virvių (jas mes pasikabinome dar lapkričio mėnesį). Sekantis prie šulinio prieinu aš. Stoviu ant nedidelės 0,5 x 1,0 m aikštelės. Netikėtai man dingsta šviesa, o atsarginės po ranka neturiu. Toliau apie 1 valandą dirbu visiškoje tamsoje. Iš viršaus man nuleidžia ledkirtį, o aš jį – žemyn Volodiai R. Jis ilgai kapojimu vaduoja virves iš ledo. Jam nusileidus, pas mane ateina Serioža, kuris man šviečia, kad pasitaisyčiau savo apšvietimą. Tuoju jis eina žemyn, o Rafa atgabena man savo atsarginę šviesą, ir aš taip pat einu žemyn. Volodiai nepavyko pilnai iškapoti virvių iš ledo. Tenka atlikti akrobatinį persisegimą ant iš ledo styrančių virvių galų 4 m aukštyje nuo šulinio dugno. Toliau nuolaidžia galerija pasiekiamo keistus turėklus virš nedidelio ledo šulinio. Čia turėtų būti Gvozdeckio salė. Tačiau matomai ji tiek apledėjo, kad beprasmiška ieškoti angos į ją. Tuoju už turėklų – ledo “suktukas” (“katuška”) – gana bjaurus nusileidimas. Kojomis atsispirti sunku, nes labai slidu. Žemiau – nedidelė 1 x 2 m aikštelė ir iškart 25 m Kreivasis šulinys su įstrigusiu didžiuliu klinties luitu. Daug vargo turėjome, gabendami modulius. Viso pas mus 30 transportinių maišų – kiekvienam po 5. Vienas maišas atsikabinęs nulekia žemyn. Ten maistas. Kitas įkrenta į plyšį. Sugaišę nuleidimui per ledo “suktuką” ir Kreivąjį šulinį keletą valandų, susirenkame prie 30 m šulinio, atsiveriančio Didžiosios salės kupole, tiesiai virš Ledo kūgio viršūnės.

⁸² KGB – ‘kontrolinis gelbėjimo būrys’ (nepainioti su ‘valstybės saugumo komitetu’).

⁸³ ‘Černomorec’ – rus. ‘juodjūrietis’.

⁸⁴ MVU – Maskvos valstybinis universitetas.

Vasario 3. 08:15 val. ryto susirenkame I-os PKS⁸⁵ vietoje Didžiojoje salėje, 15 m aukščio Ledo kūgio papėdėje. Taigi baigėsi sniego-ledo dalies perėjimas. Dabar mes –220 m gylyje. Statome palapines, valgome ir 12:00 val. einame miegoti.

Mūsų palapinė prabudo 17:30 val. ir iškart ėmėme ginčytis, kuri šiandien diena. Daugelis manė, kad jau vasario 4-ji. Tačiau atsikeliamo tik 20:00 val. Pavalgome. Tvarkome įrangą, proviziją. Rafa su Antonu eina ieškoti pamesto modulio. Fotografuojame.

Vasario 4. 01:30 val. pagėrę arbatos vėl einame miegoti.

Didžioji salė, kurioje mes dabar miegame – tikrai didelė. Mūsų PKS stovi didelėje šoninėje salės grotoje maždaug 40 m nuo tualetvietės. Žvakių šviesoje aplinka atrodo keistai nuostabi: primena nedidelį kalnų lopinėlį, apsiniaukusį dangų, kažkur link perėjos vedantį takelį per akmenis. Tolumoje laša pavieniai lašai. Žodžiu, jauku ir šilta: temperatūra apie $-(1-2)^{\circ}\text{C}$. Oras sausas, be vėjo. Miegoti labai gera ir patogų. Štai tokia mūsų ekspedicijos pradžia.

Atsikėlėme 09:30 val. Nuotaika puiki, nors miegoti buvo vėsoka. Pavalgome ir 14:00 val. sulendame į “kailialupį”⁸⁶. Su 29 transportiniais maišais šešiese judėti gana sunku. Žingsnis po žingsnio perduodame vienas kitam maišus. Sukrauname jų tam tikrą kiekį, ir nebelieka vietos net apsisukti. Tada persistumiamės per vieną žmogų į priekį ir vėl tas pat, ir taip valandų valandas. Ypatingai išsekina “kalibrai”⁸⁷, per kuriuos traukti modulius tenka pagalbinės virvės pagalba. Pagaliau prieiname teigiamų temperatūrų ribą, kur prasideda drėgmė, nuo ko dirbti pasidaro karšta. Šioje vietoje speleologų darbas tiesiogine prasme susivedė tik į maišų tampymą. Judėjimo greitis – labai mažas.

Įdomūs koralitai su kalcito adatėlėmis. Toliau – serija įvairių šulinukų: 20 m, 12 m Franco ir 25 m Koralitinis. Už jų patenkame į Galeriją. Joje man visiškai nusibaigia šviesos blokas. Sulaukęs savo asmeninio modulio, aš surenku naują bloką iš trijų 145Y elementų. Galerijoje jau galime atsistoti visu ūgiu. Pertempiame įrangą iki 18 m gylio Prieššulinio. Tai šulinys, kuriame buvo pirmasis ir kol kas vienintelis šiame urve lavonas. Čia įrangą pakabinti žmoniškai neįmanoma – tik už gulinčių luitų. Žemyn aš nusileidžiu ketvirtas. Toliau seka net 165 m gylio Didysis Sniežnajos šulinys, sąlyginai susidedantis iš trijų dalių: 65 m, 55 m ir 45 m. Volodia R. nusileidžia “per vieną įrangą” žemiau tam, kad priiminėti maišus. Rafa ir Antonas 165 m šulinio viršuje, o aš jiems tiekiu krovinį. Joka nuleidžia maišus iš 18 m gylio Prieššulinio, o Serioža neša juos man. Visą laiką ant galvos byra akmenukai. Man pataikė du kartus, Seriožai – vieną kartą. Volodia sukaupe visus maišus ant lentynėlės ir nusileido žemyn į Universiteto salę, iš kur girdisi “Kapralo” stovyklos muzika. Paskui juos leidžiasi Joka, kad greičiau paruošti maistą. Po to išsidėstome taip: aš su Antonu – ant pirmos lentynėlės, Serioža su Rafa – ant antros, o likusieji visa tai priiminėja apačioje. Susitvarkome gana sėkmingai. Į Universiteto salę aš leidžiuosi paskutinis. Vėl virvė susisukusi su trosu. Kviečiuosi į pagalbą draugus. Prieina kažkas iš maskviečių. Nusileidžiu ant didžiulio luito milžiniškos 165 m aukščio salės dugne.

Vasario 5. 02:00 val. visi susirenkame stovyklavietėje. Vyksta gyvas pokalbis su maskviečiais. Susipažįstu su chirurgu Vsevolodu Ješčenka, užsiiminėjančiu biospeleologija. Keičiamės informacija, adresais. Ateityje žadame bendradarbiauti. Jis šiek tiek pasakoja apie savo veiklą. Užvalgome grikių košės ir ruošiamės poilsiui. Abu Volodios ir Serioža klijuoja hidrokostiumus, aš rašau dienoraštį, o Antonas miega. 06:45 val. aš užmiegu. Kiti dar tebedirba. Gers buljoną, bet man jis nemielas.

Atsikeliamo 14:00 val. Užvalgome sriubos, fotografuojame ir ruošiamės tolesniam skverbimuisi. Po pietų prasideda diskusijos. Serioža ėmė dejuoti, kad jam vasario 20 d. būtina būti namuose ir todėl reikia skubėti. Aplamai, aš negaliu suprasti, kaip žmonės, važiuodami į tokią super ekspediciją, tik įlindę į urvą, pradeda skubėti namo. Man į darbą reikia grįžti vasario 14 d., na ir kas iš to? Juk speleologija – pirmoje vietoje, o darbas palauks! Tiek pasiruošimo, pinigų, laiko įdėta ir tik tam, kad įlindus bėgti, kaip akis išdegus? Na, jau ne! Tai

⁸⁵ PKS – požeminė kilnojama stovykla.

⁸⁶ Kailialupys – siaura landa, kuria šliaužiant būna problemų su apranga.

⁸⁷ Kalibras – ypatingai siauro skerspjuvio kailialupys, kurį įveikiant prarandama daug laiko ir jėgų.

aiškiai neteisingas požiūris. Teisingai pastebėjo Joka, sakydamas, kad pas mus nėra kolektyvo! Jo ir negali būti. Čia įvairių tautybių žmonės iš įvairių miestų. Mes susirinkome PADARYTI Sniežną.⁸⁸ Daugumai iš mūsų tai gal būt vienintelė galimybė gyvenime. Taigi, kodėl reikia sau ir kitiems trumpinti gyvenimą kvailomis kalbomis. Užpernai Kijevskajos prarajoje, atsimenu, Antonas buvo pradėjęs “viduriuoti”, kad neva reikia skubėti namo, dabar – Serioža. Beje, Serioža mūsų grupėje – aiškiai “paskutinis”. O aplamai, mes nuo grafiko atsiliegame tik 1 parą. Dabar yra lygiai 3 paros, kaip mes skverbiamės giliausio SSRS urvo dugnan. Dabar 17:30 val. Visi miega, o aš rašau. Intensyviai laša. Nepaprasta ramybė apima mane tokiomis aplinkybėmis urvuose. Norisi...

Vasario 6. Keliamės 02:00 val. Visi mieguisti. Antonas vos gyvas. Į testo SAN (savijauta, aktyvumas, nuotaika) klausimus jis atsakinėja labai neigiamai. Tuoj iškeliausime į V-ąją Užgriūvą. Ilgai ruošiamės, galima sakyti, krapštomės, kol pagaliau 08:00 val. vis dėlto išeiname. Pradžioje Volodia R. viena Universiteto salės siena kiek pakyla į viršų, kad surasti išėjimą link Nulinės Užgriūvos. Suranda per pusvalandį. Krovinį keliamo rankomis, perduodami vienas kitam stačiu, pilnu gyvų akmenų šlaitu. Toliau seka neilgas maišų pernešimas ir nusileidimas nuo Nulinės Užgriūvos. Maišus nuleidinėjame gerai įtemptu 20 m ilgio trolėjumi⁸⁹. Toliau – du nedideli 12 m ir 18 m šulinukai, už kurių prasideda pakilimas į I-ąją Užgriūvą. Nusileidus nuo jos ir paėjus Kriokliniu upeliu žemyn, sekė II-oji Užgriūva ir III-oji Užgriūva (pakeliui tenka įveikti 6 m kopėčias ir 3 ruožus, kur būtina 10 m virvė).

Prieš III-ąją Užgriūvą 20:00 val. surengiame pirmąjį šio etapo karštą pavalgymą. Pailsėję 23:30 val. išeiname toliau.

Už III-iosios Užgriūvos, įveikę 20 m ilgio turėklus, nusileidžiame tiesiai į Aukštutinę upę. Vanduo ypatingai grynas ir skaidrus, gylis vietomis siekia iki 2 m. Šiaip vandens palyginus nedaug. Paėję, teisingiau pabridę apie 50 metrų, prieiname Moidodyro⁹⁰ krioklį. Maišus nuleidžiame virš krioklio įtemptais turėklais. Ypatingą išpūdį palieka upės atkarpa tarp III-iosios Užgriūvos ir IV-osios Užgriūvos. Galerijos skerspjūvis pačių fantastiškiausių formų, stipriai raižytas ir iškarpytas. Tose kelio atkarpose, kur man tenka pasilikti paskutiniam, aš turiu progą stebėti įvairius šviesos efektus, keliamus draugų prožektorių. Kyla neapsakomas noras atvažiuoti čionai dar kartą vien tik tam, kad nuodugnai pafotografuoti. Kiek įmanoma stengiamės neiti upės vaga, kad nešlapinti modulių, todėl tenka judėti keletą metrų aukščiau upės lygio metodu “rankos-kojos”. Pati IV-oji Užgriūva (užlipant naudojoms 8 m virvė) didelio išpūdžio nepalieka.

Vasario 7. Paryčiui prieiname V-ąją Užgriūvą ir pradėdame pakilimą. Jis prasideda 8 metrų aukščio sienele dešiniajame upės krante. Kabėjo ten senos Morozovo kopėčios ir virvė su trosu. Apžiūrėjęs kopėčias, aš balsu suabejojau jų kokybe. Tačiau niekam tai nesukėlė jokių emocijų. Aš einu iš “kalibro” traukti transportinių maišų, o tuo tarpu Joka ima lipti kopėčiomis, saugodamasis už trosu. Jokai beveik pasiekus viršų, trūksta kopėčios, o savisaugos trosas atmetinai kabo kilpa. Dėl to, gavusi didelį dinaminį smūgį, trūksta savisaugos virvelė ir Joka krinta...

Nuostabu tai, kad jis susimušė tik dešinės rankos nykštį, o galėjo baigtis netgi mirtimi. Išsigelbėjo jis tik atsitiktinai, o kaip – niekas tiksliai ir nepasakytų. Pradžioje jis atsitrenkė į sieną, po to nuslydo vertikaliu akmeniu, o po to nukrito tiesiai ant modulių. Galima sakyti, kad čia jis antrą kartą gimė.

Šis įvykis visus šiek tiek suneramina. Volodia Rezvanas liepia Seriožai perkabint kopėčias kitu galu. Tam jis su savisauga išlipa uolomis. Tada aš kategoriškai pareiškiu, kad tai beviltiška, nes vis tiek nutruks. Bet Rezvanas nepaklauso ir ima lipti kopėčiomis pats. Natūralu, kad jos vėl trūksta, o Volodia pakimba ant savisaugos ir nusileidžia atgal. Po šių įvykių visi susirandame savo čiuptukus ir normaliu būdu užlipame ant sienos. Aš – paskutinis, nes tenka priišinėti maišus.

⁸⁸ Suprask: įsiskverbti, įveikti, pasiekti dugną...

⁸⁹ Trolėjus – nuolaidžiai arba horizontaliai įtemptas plieninis trosas įrangai gabenti greituoju būdu.

⁹⁰ Мойдодыр – rus. “Baltprausys”, nors pažodžiui reikštų “Plauk iki skylių”.

Toliau seka ilgas ilgas ir labai varginantis pakilimas V-osios Užgriūvos labirintais į 60 m aukštį, kur virš užgriūvos yra garsioji Pobedos salė. Nieko panašaus į šį griūtinį labirintą man neteko matyti, o įsivaizduoti pagal kitų pasakojimus šito neįmanoma. Luitai, kurių didesnieji gerokai didesni už mano tėvo namą Aušros Take (Kaunas), buvo įspūdingi. Daug kur tenka lįsti per “kailialupius”, “kalibrus” ir kitokias siauras landas. Dažnai ima byrėti smulkūs ir vidutiniai akmenys. Ir negali suprasti, iš kur ir kodėl jie lekia. Žodžiu, tai kolosalinis griūtinis labirintas, kurį įsivaizduoti niekas negali. Reikia pačiam pamatyti. Orientuotis jame praktiškai neįmanoma.

Vienoje vietoje, po kelių valandų pakilimo, Volodia R. suabejoja, ar mes einame teisinga kryptimi. Mes sustojame, o jis vienas eina į žvalgybą. Kaip sustojame, taip ir sumingame, kas kur... Na suprantama, eina jau antra maišų tampymo para. Aš netrukus visus išbudinau ir pasiūliau tempti maišus viršun. Aišku grupėje prasidėjo bereikalingos diskusijos. Visi pervargę ir niekas nebenori niekur eiti. Grįžta Volodia. Pasirodo, mes suklydome. Jis buvo išlipęs net virš Pobedos salės į Amfilados salę. Vadinasi teks ieškoti teisingo kelio. O jis turi būti kažkur čia pat, nes į Užgriūvą mes pakilome apie 50 metrų. Po maždaug valandą trukusios paieškos Volodia prisiminė landas ir mes, sutelkę paskutines jėgas, tęsiame pakilimą.

Prieš pat pakilimo pabaigą prieiname prie nuolaidaus akmeninio latako. Mano draugai labai lėtai pradeda kilti į viršų. Aš ir Antonas liekame apačioje. Aš atsiremiu į sieną ir tuojau pat užmiegu. Prabundu aš po kelių minučių, keistai nusiteikęs. Žiūriu į pakilimą ir matau, kad aš jau neva esu lygiai tokiu pakilimu kėlešis. Keistas jausmas. Pavadinkim tai tiesiog “atminties haliucinacijomis”. Po to aš lipu į viršų ir padedu draugams traukti maišus.

Po pusvalandžio mes jau buvome Pobedos salėje, o 13:30 val. pasiekėme stovyklavietę. Visi mes tiesiogine prasme – išsikankinę. Tačiau aš vis tik griebiu fotoaparata ir įamžinu tuos pavargusius mūsų veidus. Palengva nusirengiame, rūkome ir ruošiamės ilsėtis. Joka, kaip visada, verda valgyti. Jis mūsų “etatinis” maistininkas ir nuolatinis virėjas. Prie valgio priimame padidintą leuzėjos⁹¹ dozę. Mane ji šiek tiek paveikia. Pavalgius Volodia R. ima pasakoti filmą apie Dž. Bondą. Rafa kažko nuėjo į palapinę, stovinčią už 5 metrų. Aš žiūriu į tą pusę ir nesuprantu, ką matau. Vaizdas kažkoks tolimas ir iškreiptas. Keistas reiškiny. Savotiška “reali haliucinacija”. Matomai ir aš gerokai pervargau. Šįkart aš patyriau patį ilgiausią savo gyvenime požeminį perėjimą – jis truko 29,5 valandų. Praktiškai tai organizmo darbo be negrįžtamo dėvėjimosi riba. Miegoti nueiname leisgyvi tik 19:00 val. Vadinasi nuo praeito miego praėjo net 41 valanda.

Vasario 8. Mūsų palapinė prabunda 09:00 val.; parūkome ir vėl kietai užmiegame. Atsikeliame tik 11:30 val., pažadinti Jokos, kviečiančio valgyti pusryčius. Pramiegojome 16,5 valandų. Pradedame remontuotis ir ruošti sekančiam perėjimui. Daug fotografuoju, tik neaišku, kas iš to išeis. Visų nuotaika puiki, pokalbiai gyvi, su humoru. Salė gana didelė. Viename jos kampe, prie mūsų stovyklos, iš skliauto bėga vanduo. Skliautas kažkoks keistas – žvakės šviesoje primena šiaurės pašvaistę.

Dabar vakaras. Aš rašau dienoraštį. Joka kviečia į lauką gerti kakavos. Po to eisime miegoti ir ši diena bus baigta.

Vasario 9. Atsikeliame 09:30 val. Pavalgome ir ruošiamės perėjimui į VII-ąją Užgriūvą. Nors darbo buvo ir nedaug, tačiau išeiname tik 14:00 val. Pradėjus leistis nuo V-osios Užgriūvos, Volodia R. pasiklysta. Kažkodėl vietoj to, kad eiti pagal telefono laidą, jis sulindo į kažkokį “kailialupišką” labirintą ir ilgai po jį landžiojo. Aš su Antonu liekame padavinėti maišų. Kai mums nusibosta laukti kitų, Antonas nueina pagal telefono laidą ir gana greit aptinka teisingą kelią. Ilgai tenka įtikinėti kitus ir jų laukti. Bet pagaliau Volodia R. su mumis sutinka ir mes pradedame leistis. Nuo užgriūvos nusileidžiame žymiai maloniau ir greičiau negu užlipome.

⁹¹ Leuzėjos dozė – turima galvoje leuzejos ekstrakto spritinį gėrimą, kurį mes naudodavome, kaip stimulatorių ypatingo nuovargio atvejais.

Štai ir vėl upė. Tai – Gilioji upė. Tolimesnis kelias pilnas įdomybių. Gilioji upė teka ilgu, aukštu ir palyginus siauru kanjonu, kurio sienos stipriai išraižytos karių, nes vanduo, jas tirpindamas ir mechaniškai ardydamas, taip jas suformavo, kad net akiai miela, o kombinezonams – vargas. Jie visur kabinasi, kliūva, plyšta. Praeiti visiškai sausai, t. y. sienomis, beveik neįmanoma. Nuolatos kelią pastoja gilus ir labai gilus vanduo. Modulus dažniausiai plukdomė vandeniu. Tačiau, kadangi dabar pats žiemos įkarštis, vandens nėra pakankamai, ir daug kur modulius po vieną ar po du tenka krauti ant pečių ir, laviruojant tarp duobių su vandeniu, šokinėti per judančius akmenis. Po kurio laiko prieiname gilaus vandens ruožą. Čia apie 10 m ilgio turėklai padės mums plaukti. Šiandien pas mus iš viso 21 modulis. Sukabinę juos karabinais po 3-4 į krūvą, patys prisisegame prie turėklų karabinu ir leidžiamės pasroviui, iki kaklo panirę vandenin ir apsikabinę modulius. Netrukus dugnas dingsta iš po kojų, moduliai stengiasi nuplaukti į skirtingas puses, o pats žiūri, kaip čia neprisiryti vandens, nes vanduo taip ir stengiasi tave perverstį į nepatogią padėtį. Bet štai pagaliau ir krantas. O už jo vėl upė, kriokliai, rėvos... Ir dar vienas gilaus vandens ruožas su turėklais. Laikas vis eina, o prarajos pobūdis nesikeičia.

Bet pagaliau pasiekiamė ramų užutekį, kur nesigirdi triukšmingo vandens blaškymosi. Priekyje nuostabaus grožio vingiuotas 70 metrų ilgio kanjonas, užpildytas vandens. Vandens tėkmės čia beveik nesijaučia. Greitai įsirengę turėklus, pradėdame plaukimą. Pirmasis ant 3 modulių išplaukia Volodia R. Kai jo šviesa dingsta už antro posūkio, aš nuleidžiu į vandenį savo "plaustą" iš 4 modulių ir atsiduodu vandens stichijai, kuri čia lėto, apgaulingo būdo. Vanduo tamsus ir kažkokios neaiškios "sunkios" spalvos. Dugnas kažkur žemai ir giliai. Po kelių posūkių lieku vienui vienas ir palengva plaukiu tolyn. Prie kranto stengiuosi nesiartinti, nes kur-ne-kur ties vandens paviršiumi styro aštrūs klintiniai "peiliai" – dideli hidrokostiumų priešai. Likus plaukti apie 10 metrų, jaučiu, kaip plona, bet kaip gyvatė šalta, vandens srovelė ima skverbtis kūnu ir drabužiais nuo juosmens link dešinės kojos. Kaip paaiškės vėliau, vandenį praleidžia hermetinis susukimas.

Tačiau tai menkniekis, kuris gal būt ir neprives prie labai blogų pasekmių. Juk skverbimesi į šią prarają pagrindinis ir lemiamas vaidmuo tenka hermetizacijai. Viskas nuolatos turi būti apsaugota nuo menkiausio vandens poveikio. Mes dažnai nenusiimame hidrokostiumų kartais net po 30 valandų. Na, o maistas, šilti drabužiai ir kiti reikmenys supakuoti atskirai į dvigubus mažus polietileninius maišelius, po to visa tai sudėta į vieną didelį polietileninį maišą ir tvirtai užrišta. Tačiau tai dar ne viskas. Pagrindinę hermetizacijos funkciją atlieka guminiai hidromaišai, kurie užrišami, užžgutuojami 2 kartus. Ir galiausiai visa tai dedama į transportinį maišą, pagamintą iš abipusiai pragumuoto kaprono. Tik tokie transportiniai maišai, ir tai ne visada, pajėgūs apsaugoti gumą nuo susidėvėjimo. Kitokie maišai, kaip rodo praktika, negalėtų pasiekti netgi V-osios Užgriūvos, o su šitais mes tikimės nusileisti net į Ikso salę, t. y. iki –1320 m gylio. Jei jau mintys nukrypo į modulius, tai verta prisiminti, kad iš viso ekspedicijos pradžioje mes turėjome 18 gyvybės užtikrinimo modulių, 6 asmeninius modulius, 2 PKS (požeminės kilnojamos stovyklos įranga) ir virtuvės, o taip pat 4 maišus su įranga. Iš viso 30 transportinių maišų – po 5 kiekvienam. Dabar gabename tik 21. Kiti gyvybės užtikrinimo moduliai palikti pakeliui Didžiojoje salėje, Galerijoje, Universiteto salėje, ant III-ios Užgriūvos ir Pergalės salėje tam, kad užtikrinti mūsų gyvybę ir sėkmingą sugrįžimą į Žemės paviršių.

Pagaliam ir VI-oji Užgriūva. O čia tai puikus nervų grūdinimas. Pakilimas į ją nedidelis – tik keliasdešimt metrų, bet užtat koks! Vien tik "gyvi" akmenys ir "gyvi" luitai!⁹² Akrobatinis žongliravimas ant bedugnės krašto tiesiogine to žodžio prasme ir, be abejo – be saugos! Nežinia iš kur lekiantys akmenys... Saugotis tenka visko ir visų, ir net pačiam savęs! Ta valanda, praleista, kylant į VI-ąją Užgriūvą, atmintyje pasiliks visam gyvenimui.

Vasario 10. 05:30 val. mes pagaliau užlipame ant VI-osios Užgriūvos. Visi esame velniškai išvargę. Mintis apie tai, kad dar pusė kelio šiandien prieš akis, labai neigiamai

⁹² Gyvais akmenimis yra vadinami nestabiliai gulintys, t. y. galintys pajudėti ar pasislinkti akmenys, ant kurių paprastai stengiamasi nelipti, kad nepatirti traumų.

veikia morališkai. Priėjus pirmą nelabai kokią aikštelę, Volodia R. sako, kad geresnės vietos nerasime. Tampa aišku, kad PKS čia nepastatysi. Todėl susėdame nors pavalyti. Prisdengiame polietilenais, uždegame žvakes, sausą spiritą ir imame ilsėtis. Visi, išskyrus mane ir Volodiją R., užmiega įvairiose nepatogiose pozose. Nors miega jie sunkiai, dejuodami ir neilgai, tačiau bendroje sumoje mūsų poilsis trunka net 7 valandas. Palengva susiruošę, mes imame leisti tik 12:30 val. Praėję 50 metrų, pamatome patogią aikštelę PKS'ui. Kaip puikiai pasielgė Volodia R., kad nenuvedė ten mūsų, nes tada niekas nebūtų norėjęs šiandien eiti toliau.

Prieiname šulinuką, teisingiau sienelę, kur tenka kabinti įrangą. Mane taip suima miegas, kad aš, belaukdamas, kol pakabins įrangą, užmiegu ant modulių. Prabundu, tik pašauktas Seriogos iš apačios. Įranga laisva, aš nusileidžiu ir einu žemyn prie upės. Čia prasideda Sekloji upė, kuri, kaip ne keista, buvo daug patogesnė modulių plukdymui. Sekloji upė jokių siurprizų mums beveik nepateikė, neskaitant... Bandydamas apeiti vieną "vonią", aš įsikibau už uolos atbrailos, kuri staiga lūžo, ir aš atsидūriau vandenyje. Netrukus taip pat ir Antonas nulėkė žemyn, tik jam blogiau sekėsi, nes į vandenį įkrito iki kaklo. Blogiausias nuotykis – tai, kad aš daviau Rafai palaikyti žiebtuvėlį, o jis netyčia įmetė jį į vandenį, na o srovė jį nunešė žemyn.

Po valandos, stovėdamas prie sienos, aš atsitiktinai aptinku speleo faunos atstovą ir jį sugaunu (-750 m gylis!). Beje, šiandien prasidėjo incidentas dėl rūkalų. Prie savęs niekas, išskyrus Rafa, nebeturi cigarečių. Antonas užpyko ant Rafos, kad tas pradėjo išsidirbinėti. Vis tik nuovargis daro savo. Vėliau Volodia R. per anksti mus nuteikė, kad jau nebetoli VII-oji Užgriūva. Ir prasidėjo tampymasis tai šen, tai ten. Visi kažko ieško, bet, natūralu, nieko neranda. Dėl nuovargio mes einame labai lėtai, o nueiti reikia tik 500 metrų. Bet štai pagaliau užgriūva prasideda ir nuo to jėgos padvigubėja. Visi veržiasi aukštyn į VII-ąją Užgriūvą. Pakeliui dvejoms Morozovo gamybos kopėčios, po 7 metrus kiekvienos. Jos virvinės, papuvę. 4 mūsiškiai išlipa jomis, Rafa – uolomis, o aš pasilieku užkabinėti modulius ir po to užlipu čiuptukais paskutinis. Gana bjaurus pakilimas. Na štai ir PKS. 21:45 val. Parūkome, pailsime. Daiktai lyg ir sausi, nors gerokai sudrėkę. Gylis –800 metrų. Sėdime jaukioje Laukimo salėje.

Vasario 11. Miegoti einame 01:00 val. Atsibundame 10:30 val., o 11:00 val. Joka mus pakviečia pusryčiauti. Suvalgome puodą bulvių košės, užgeriame kakavos, parūkome. Joka ir Rafa aštriai susiginčija su Serioža dėl kolektyviškumo. Pasirodo (visų mūsų penkių nuomone), Serioža gana neteisingai supranta kolektyviškumą ir asmenybės vaidmenį kolektyve.

Dabar einu prisiūti diržų, kurie atplyšo nuo kai kurių modulių. Baigiasi vasario 11-oji. Ten paviršiuje – penktadienis, o mums čia – vis vien. Rytoj persikraustysime į paskutiniąją PKS. Dabartinė PKS – labai jauki. Tarp didelių akmens luitų stovi 2 mūsų palapinės: ta, kurioje gyvenu aš – raudona, o kita – balta. Pusės metro atstumu nuo mūsų palapinių – virtuvė. Tai didelis klintinis luitas, ant kurio stovi mūsų heksogazas, produktai, indai. 10 metrų atstumu yra tualetvietė. Asmeniniai daiktai išdėstyti taip, kad visiems patogų prie jų prieiti. Jie nesusimaišo ir nesimėto. Pati Laukimo salė nėra didelė. Jos pavadinimas kilęs iš to, kad kadaise D. Usikovas ir T. Nemčenko šioje salėje prasėdėjo 2 savaites, laukdami, kada baigsis potvynis. O vanduo šios salės prieigose potvynių metu pakyla 20 metrų! Tada judėti iš čia praktiškai neįmanoma, o kanjono viršus tam tikslui (judėjimui) nepatogus, ypač su kroviniu.

Dabar vakaras, po 21:00 val. Visi nuėjo miegoti. Tik aš rašau, o Antonas remontuoja savo asmeninį transportinį maišą. Po paskutiniojo perėjimo mums teko daug ką remontuoti: atplyšo nemažai diržų nuo transportinių maišų, vienas maišas su įranga visai suplyšo. Mano kombinezonui dubens srityje atiro siūlai ir atsirado skylė. Jokes ir Volodios R. hidrokostiumai ėmė praleisti vandenį. Na žodžiu, smulkus remontas buvo reikalingas visiems.

Rytoj – paskutinis išbandymas prieš lemiamą įsiskverbimą į –1320 m gylį. Gaila, kad dėl laiko stokos negalėsime nusileisti dar 15 metrų į patį dugną. O tam reiktų gerokai prailginti mūsų ekspedicijos trukmę, nes būtų reikalinga įrengti papildomą PKS-ą IGAN'o

salėje.⁹³ Ir dar prireiktų 3-4 papildomų dienų. Nesuprantu, ko visiems taip skubėti? Na, kita vertus gal ir gerai – būsiu priverstas dar kartą čia atvažiuoti, gal būt net labai rimtam traversui... Miegoti einame 21:30 val.

Vasario 12. Atsikeliame 10:00 val. Pasiruošimas daug laiko neužima. Paprasčiausiai visi krapštosi daugiau nei reikalinga. Aš su Serioža sumąstome fotoaparaturą supakuoti į atskirą transportinį maišą, kad pakeliui būtų patogiau įdomesnėse vietose fotografuoti. Taip ir padarome. Šiandien mes žemyn tempšime 17 modulių. Pagaliau išjudame 15:00 val. Šįkart mūsų kelionė sausa., tačiau nelabai maloni. Upė savo tėkmės juostoje sunkiai arba visai nepraeinama. Todėl nuolat tenka judėti žymiai aukštesniame lygyje per akmenis, luitus, sąvartynus, užgriūvas, kai kur pakylant net iki keliolikos ir daugiau metrų. Niekur neįmanoma maišų nešti. Tenka juos perdavinėti iš rankų į rankas, ir tai tik labai nedideliu atstumu, nes tenka tai pakilti, tai leistis. Štai prieiname Kanjoną. Čia upė atvira, neužversta gausiais akmenimis. Tačiau teka ji šnioksdama labai siaura kanjono pavidalo vingiuota ir aukšta galerija. Nei apačia praeiti, nei juo labiau krovinių plukdyti vandeniui čia neįmanoma. Tenka pasikelti į pakankamą aukštį virš požeminio srauto ir judėti ten, kur kanjonas šiek tiek susiaurėjęs, o vietomis gausu užstrigusių luitų.

Prieiname pirmą perkėlą per maždaug 20 m gylio šulinį, kuris žiojėja mūsų kelyje. Turėklai nutiesti prie sienos dar nuo “Morozovo⁹⁴ laikų”. Jų pagalba eiti vertikalia siena gana patogu – daug patogių vietų užsikabinti rankomis ir kojomis. Netrukus už šios perkėlos – kita. Ši žymiai nepatogesnė, nes ją tenka įveikti dviejų karabinų pagalba, kabant po virve horizontaliai, galvai esant žemiau negu kojos... Šioje perkėloje Antonas, kaip visada neįpratęs užsukinėti karabinų movų, išmeta žemyn į putojančią upę vieną transportinį maišą. Daug laiko tenka sugaišti, kol jį iš ten ištraukia Rafa ir Antonas. Tačiau viskas baigiasi sėkmingai, ir mes netrukus sąvartynais nusileidžiame prie vandens.

Vasario 13. 00:45 val. mes jau Gaudžiančiojoje salėje. Čia, dešiniajame upės krante, maždaug 4-5 metrai virš vandens lygio yra puiki aikštelė, tinkanti net PKS įrengti. Išsiverdame sriubos, arbatos; nenusiėmę hidrokostiumų gulime ant čia rastų porolono gabalų, prisidengę polietilenu ir užsidegę žvakes. Jaučiamės puikiai. Ilimės, nors ir nesame pavargę. Gal būt todėl, kad paviršiuje dabar naktis, mes šiek tiek mieguisti ir nesinori niekur eiti. Juo labiau, kad teks daug pasimaudyti šaltam vandeny.

Vienok 06:00 val. mes ūmai pajudame pirmyn. Šįkart judame upės vaga. Kartais brendame iki kelių, o neretai ir iki juosmens. Seriožai kartais tenka net iki pažastų – jis juk mažiausias ūgiu. Maišus tarpais nešame, tarpais plukdomė, eidami iš paskos. Vaizdai – nuostabūs! Dažnai prisimenu vaikystę ir pasakas apie įstabius požemius. Tokių požeminių kraštovaizdžių galėtų pavydėti bet kuris dailininkas. Sniežnaja – **tikras** urvas! Jį pamačius, į urvus daugiau galima ir nevažinėti – turėsi pilną vaizdą apie požeminį pasaulį. Tai kažkas nepaprasto. Nieko panašaus aš nesitikėjau pamatyti.

Pagaliam prieiname Katilą. Prieš jį – gana ilga ir gili vandens galerija. Volodia R. ir Rafa – priekyje, žemiau galerijos, o mes likusieji leidžiame transportinius maišus į vandenį. Jie plaukia ir dingsta žemyn kažkur už posūkio į dešinę. Su paskutiniais moduliais aš privairuoju prie slenksčio, o ten – Katilas. Vanduo su griausmu garma iš 4 metrų aukščio į duobę, o iš ten sukta į dešinę lekia į kažkokią vandens kamerą, o toliau ir visai nesimato, kas darosi. Matau dvi švieses ir girdžiu šaukiant. Suprantu, kad jiedu nebesugaudu modulių, ir kad reikia juos kaip nors sustabdyti. Bet pas mane jų liko nebe daug – tik du. Po kurio laiko gaunu nurodymą išleisti likusius. Vėliau (aišku apačioje) paaiškėja, kad trūksta dviejų maišų. Vieną randame apačioje po vandeniui, o kitą – ramiausiai prisispaudusį viršuje, užutėkyje prie kranto po luitu.

⁹³ ИГАН = Институт географии Академии наук – rus. Mokslų akademijos Geografijos institutas.

⁹⁴ **Aleksandras Morozovas** (1937-1985) – žuvo po dviejų metų 1985 m. naktį iš vasario 7 d. į 8 d. pakeliui į Sniego urvyną. Speleologija užsiiminėjo nuo 1964 m. Autorius gerai pažinojo šį garsų rusų speleologą, kuris 1983.11.06-07. dalyvavo Sąjunginiame speleo grupės “DELTA” pasitarime Kaune, kur skaitė pranešimą “Techninės speleologijos vystymosi perspektyvos SSRS”.

Toliau kliūčių pobūdis nesikeičia. Mirkstame, šlampame, šalame, bet vis judame gilyn, link šalies dugno. Priekyje – 12 metrų aukščio Priešrekordinis krioklys. Įrangą kabiname šone nuo krioklio tėkmės, o transportinius maišus nutariame žemyn leisti “lyno keliu”. Gražu! Iškart už šio krioklio vanduo, jau gerokai įsibėgėjęs, apie 40 m lekia nuolaidžia galerija ir su milžiniška jėga neria žemyn į 25 m gylio Rekordinį krioklį. Triukšmas toks, kad per krioklio aukštį susikalbėti neįmanoma. Žemyn aš leidžiuosi trečias. Apačioje gausu vandens. Kliūna ir man jo šiek tiek. Salėje, į kurią nusileidžiame, pučia stiprus vėjas, nuo krioklio dulkia lietutis. Joka ir Serioğa pasilieka viršuje nuleidinėti modulių. Pirmieji 4 maišai nusileidžia sėkmingai. Na, o 2 sekantys “atsisėda” ant lentynėlės 7 m aukštyje. Iš viršaus traukiojant pataisyti jų nepavyksta. Tada Antonas čiuptukais pakyla trosu per vandens ir numeta juos žemyn. Kitus modulius leidžiame per trosą, kaip lyno keliu.

Toliau seka nedidelė atkarpa pagal upės srautą ir pakilimas į Molinąją Užgriūvą. 4 m aukščio sienelę įveikiu sunkiai. 13:15 val. mes visi kartu su moduliais esame PKS vietoje. Molinoji Užgriūva įdomi tuo, kad čia visai nėra vandens, ir jį tenka atsinešti hidromaišais iš pakalnės. Tačiau čia daug kur laša, ko nebuvo kitose PKS. Temperatūra +5,25⁰ C. Jaučiama didelė drėgmė ir skersvėjis. Žodžiu, PKS čia neypatingas. Miegoti einame 17:30 val., o 23:00 val. mūsų palapinė prabunda parūkyti.

Vasario 14. Prabudame 09:30 val., bet nesikeliamo. Aš rašau dienoraštį. 10:00 val. anoje palapinėje prabunda Joka ir keliasi gaminti pusryčių. O mes tuo tarpu toliau gulime. Tik vienas Antonas miega – jis mūsų miego lyderis. Tuoju kelsimės ir ruošimės lemiamam nusileidimui. Dabar mes esame –1000 metrų gylyje.

Kilometras! Tai antras kilometras mano gyvenime. Šiuo momentu man tai didelių emocijų nesukelia. Gal būt dėl to, kad tai jau ne naujiena ir kol kas dar ne rekordas⁹⁵. Antra vertus, kasdienis požeminis darbas verčia galvoti daugiau apie šį darbą, negu apie pašalinius reikalus. Juk jau prasidėjo 13-a mūsų požeminio skverbimosi para. Tiek ilgai man dar neteko būti urve, neišlipant į žemės paviršių. Ankstesnis mano rekordas buvo 9,5 paros Kijevskajos prarajoje 1981 m. Dabar akivaizdu, kad teks išbūti 18-20 parų. Vakar man kilo daug minčių dėl ateities. Suprantama, čia ne vieta rašyti apie visus planus. Tačiau Sniežnajos praraja šiuose meno asmeniniuose planuose užima vieną svarbiausių vietų. O kadangi mano asmeniniai planai daug kuo nulemia Lietuvos speleologinius pasiekimus, taigi verta apie kai ką ir užsiminti.

Kadangi Sniežnaja yra labai savotiška praraja, nelabai sudėtinga techniškai, ją galima įveikti ir vidutiniškai techniką įvaldžiusia grupe. Sunkumą čia sudaro vanduo, galimi potvyniai (iki 20 m aukščio) ir ilgos horizontalios atkarpos (einant tiesiausiai ir trumpiausiai būdu link dugno, tai sudaro apie 9200 metrų, o iš viso apie 14 km). Čia reikalinga ypatingai puiki ekipiruotė ir ideali ištvermė. Visai nebūtina daryti tokius ilgus ir varginančius perėjimus, kaip kad mes dabar darome. PKS galima pastatyti net 11-oje vietų: Didžiojoje salėje, Universiteto salėje, ant III-ios Užgriūvos, Pobedos salėje (ant V-ios Užgriūvos), ant VI-ios Užgriūvos, ant VII-ios Užgriūvos, Gaudžiančiojoje salėje, ant Molinosios Užgriūvos, IGAN'o salėje, Ikso salėje ir Metrostrojaus salėje. Puikūs, tiesiog nuostabūs požeminiai kraštovaizdžiai prašyte prašosi, kad apie juos sužinotų visi. Todėl, mano nuomone, čia yra idealiausia vieta surengti stambią fotoekspediciją 2 mėnesiams.

(“...Žmogus pripranta prie visko, išskyrus šaltį...”

(“...Pirmyn turi eiti tik tas, kuriam užteks jėgų grįžti atgal...”)

Taigi po lyrinio nukrypimo tęsiu toliau. Nedidelė speleo grupė (5-9 žmonės) turi iš lėto skverbtis į prarają, keletui parų apsistoiant kiekvienoje iš išvardintų PKS vietų, o pakeliui specialiai užsiiminėti fotografavimu. Jeigu padaryti apie tūkstantį fotografijų, iš jų tikriausiai būtų galima atrinkti apie 50-100 puikių, tinkančių fotoparodai, knygai, kam tik nori... Tada būtų galima parodyti žmonėms, kas tai yra tikras urvas.

⁹⁵ Kaip paaiškės žymiai vėliau, tai jau buvo mano rekordas.

Ko gero reikia eiti miegoti. Rytoj – ilgas, gal būt daugiau nei 30 valandų skverbimasis ypatingai šlapiomis sąlygomis. Miegoti eisime 21:00 val. Deja, nuėjome tik 22:00 val. Miegame ilgai, bet nepasakyčiau, kad idealiai. Šis PKS – drėgnas ir su nedideliu skersvėju.

Vasario 15. Prabundame 10:00 val., tačiau keliamės tik 11:00 val. Gulime, rūkome, laukiame, kol bus paruošti pusryčiai. Dabar 13:00 val. Aš rašau paskutines mintis. Eina paskutiniai pasiruošimai lemiamam skverbimuisi. Žemyn nešimės tik 6 puslengvius maišus. Tikimės, kad judėsime greit ir gal būt po 30 valandų sugrįšime atgal į šią PKS.

Vakar įvyko šioks toks ginčas apie tarnybą armijoje. Visi pasiliko prie savo nuomonės. Kuo toliau, tuo labiau išryškėja, kad Serioža, nors yra geras vyras, tačiau nėra patvarus psichologiškai. Ginčiuose jis dažnai lieka neteisus. Jis ir Rafa – tikri antipodai. Rafa dažnai jį pašiepia. Gal būt teisus Volodia R., sakydamas, kad Rafa šioje kelionėje atliks “dezorgo⁹⁶” vaidmenį. Aplamai ši ekspedicija – įdomi. Labai dažnai Volodios Rezvano, kaip vadovo, vaidmuo būna tik formalus. Didelė dalyvių patirtis ir aukštas mūsų techninis lygis leidžia vadovui kartais ir nesikišti. Kol kas viskas vyksta labai gerai. Nuo plano-grafiko atsiliegame viena para. Niekas dabar nebeskuba, tarytum nenorėtų eiti į dugną. Tikimės vasario 16 d. pasiekti Ikso salę ir tą pačią dieną grįžti atgal. Raštelį paliksime 25 m aukščio Olimpino krioklio viršuje, t. y. prieš nusileidžiant į Ikso salę. Įdomu, kas dabar vyksta namuose, darbe? Juk jau antra diena, kaip aš turiu būti darbe, o būsiu dar ne taip greit. Įdomu, kuriam laikui užteks baterijų. Naudojame 145Y tipo. Pirmas užtaisymas (3 baterijos) man tarnavo nuo Koralitinio šulinio iki VII-osios Užgriūvos. Antro užteko tik iki čia. Jis buvo gerokai apdaužytas. Dabar užtaisiau naują bloką iš 2 baterijų. Vieną bloką palieku čia atsargai. Aplamai apšvietimo klausimas mūsų grupėje nėra pilnai atidirbtas/ Tenka labai taupyti. Maisto pradžioje likdavo, o dabar jau suvalgome visą, kiek pagaminama.

(... Rašyti baigsiu rytoj...

... Tęsiu rašymą ne rytoj, kaip žadėjau, o tik poryt, t. y. vasario 17 d. ...)

14:30 val. mes pradedame leisti. Keletas žingsnių, ir mes prie virvės – 7 metrai. Nusileidžiame prie upės. Iš karto brendame į vandenį: pradžioje – iki kelių, o vėliau – ir iki juosmens bei pažastų. Štai ir horizontalūs turėklai, kurių didesnioji dalis – vandenyje. Tai 70 metrų gilaus vandens, beveik visur virš galvos. Prisilaikant modulių ir prisitraukiant už pagalbinės virvės, palengva judame pasroviui. Įspūdis ir emocijos – nepakartojami! Įveikus keletą akmeningų ruožų, pasiekiamo “Akvakailialupį”. Tai ilgas, vingiuotas ir aukštas plyšys, apačioje pripildytas vandens, kurio gylis 2-3 metrai. Kiekvienas iš mūsų turi po 1 modulį. Stumdami jį prieky savęs ir šiek tiek jo prisilaikydami, varlyte plaukiame į priekį. Rankomis, alkūnėmis ir kojomis atsispirdamas į priešingas sienas po vandeniu, stengiuosi nepasinerti su visa galva po vandeniu. Vietomis sutinku tam tikras kameras, praplatėjimus. Jos priduoja tam tikro paslaptinumo ir taip jau išpūdingai aplinkai. Po “Akvakailialupio” seka įvairiausio pobūdžio akmeninės kliūtys, o vėliau pasigirdęs šniokštimas pranešė apie Riaumojančiojo Kaskado artumą. Tai didžiuliai slenksčiai, kuriais vanduo su milžiniška energija ir triukšmu neria žemyn į Žemės gelmes. Pakabiname 40 metrų nuolaidžius turėklus ir ‘ragatkės’ pagalba, stumiami vandens srauto, taškomi purslais, vikriai atsiduriame apačioje.

Vienas įdomiausių dalykų šioje prarajoje – tai “Krioklys su Ežeru”, kurį perėjome gerokai prieš Riaumojantįjį Kaskadą. Įrangą pakabinome taip, kad leidžiamės visai netoli srauto, o nusileidę patenkame į salę vertikaliomis sienomis, pagal visą perimetrą užpildytą vandens. Tai gilus ežeras. Nusileidžiame tiesiai į vandenį maždaug 2 metrai nuo sienos (krioklio aukštis – 10 metrų). Ypatingų judesių pagalba prisikapstome prie sienos ir prisilaikydami jos pamažėle slenkame ratu į kitą ežero krantą, kur iš jo žemyn išteka upė. Kitame krante Volodia R., Serioža ir aš laukėme likusiųjų. Kaip paaiškėjo vėliau sekantis leidosi Rafa. Jam besileidžiant po vandeniu susipainiojo trosas su virve ir jis niekaip negalėjo atsikabinti nuo įrangos. Tuo tarpu Joka, jausdamas, kad virvė neapkrauta, ir be to dėl triukšmo

⁹⁶ Dezorgas = dezorganizatorius.

negirdėdamas jokių komandų, ėmė leistis žemyn. Pasiekęs vandens paviršių, jis mato, kad vandenyje, jo žodžiais tariant, neva plūduriuoja transportinis maišas su šviečiančiu prožektoriumi. Labai nustebęs, tačiau nei kiek nedvejodamas jis jau norėjo pastatyti ant jo koją, kai tuo tarpu šis ėmė judėti ir paaiškėjo, kad tai Rafa vos ne skęsta. Žodžiu įvyko kai kam linksmas, o kai kam laimingas incidentas, kuris labai pajvairino mūsų sunkų gyvenimą.

Dar keletas sunkiai be virvės įveikiamų akmenų ruožų ir mes 20:45 val. pasiekiamo –1190 metrų gylyje esančią IGAN'o salę, kur grįždami esame numatę užvalgyti. Prisėdame parūkyti; suvalgome visas šokolado ir vitaminų atsargas. Greit prabėga valanda.

21:45 val. mes jau lekiame žemyn. Štai ir paskutinis šulinys. Tai 25 metrų aukščio Olimpiniis krioklys. Įdomus atsitinka nusileidimas, ypač man. Pirmasis nusileidžia Volodia R., po to Antonas, Besileidžiant Rafai, ruošiuosi aš. Priėjęs prie Rafos, nusistebiu, kodėl jie pakabino tokį seną ir surūdijusį trosą, bet, maštau – jei kiti leidžiasi, man taip pat teks. Aš ir anksčiau daug kur kritiškai žiūrėjau į įrangą arba jos pakabinimo būdą.

Pradedu leistis virve, prisisaugojęs už trosą. Nusileidus apie 16 metrų, pajuntu, kad trosas yra apačioje yra nuvestas į šalį, tolyn nuo galingo srauto ir pusrū. Kad nereiktų ranka laikyti įtempto trosą, aš permetu per jį laisvą koją. Pasileidus maždaug 1,5 metro, pajuntu lengvą timptelėjimą, ir mano savisaugos čiuptukas su visu kabėjusiu trosu “nueina žemyn”. Keista. Bet ne tai, kad nutraukiau savisaugos trosą, o tai, kad netoliese, pasiekiamas ranka, kabo dar vienas trosas, visiškai naujas ir dar visai neparūdijęs. Aš užsifiksuuju ant virvės, atsikabinu nuo trosą ir numetu jį žemyn po kriokliu. Prisikabinęs prie to keistai nežinia iš kur atsiradusio trosą, aš sėkmingai nusileidžiu žemyn. Tik apačioje įsisąmoninu, kokiam pavojuje aš buvau. Einu į užuovėją ir užsirūkau. Pasidaro labai gera.

Tokia štai kaina aš pasiekiau naują savo asmeninį, o kartu ir naują Lietuvos gylio urvuose rekordą⁹⁷. Čia –1320 metrų gylis. Trys draugai kažkur priekyje. Nusileidžia likusieji. Dabar 23:45 val. Įsiskverbimas baigtas. Mes Ikso salėje. Belieka tik išlipti paviršium.

Vasario 16. Ikso salė speleologą stebina savo gabaritais. Ne tik, kad iš vieno salės galo nesimato kito, bet ir eiti skersai tenka ilgai, kol ją pereini (apie 15 min.). Salėje smėlis. Gana sausa. Volodia R. sako, kad ypač didelių potvynių metu vanduo čia pakyla net 40 metrų. Žiemą PKS čia statyti galima be pavojaus. Aplamai, kiek žinoma, vėlyviausią potvynį šioje prarajoje Morozovas stebėjo gruodžio 12 d. Beje, potvyniai pavojingi tik žemutinėje dalyje.

Pagėrę vandens ir parūkę, 01:00 val. pradėdame pakilimą. Mes su Joka einame paskutiniai, nuiminėdami įrangą. Pirmasis lipo be savisaugos ir po to pritvirtino tą gerąjį trosą, nes pasirodo jis visai nebuvo pakabintas, o tik šiaip sau kybojo, netyčia užkliuvęs fiksatoriumi už atbrailos 7 m žemiau įrangos kabinimo vietos. Taip pat paaiškėjo (man ir kai kuriems kitiems), kad nei vienas, nei kitas trosas ne mūsų, o maskviečių. Kai mes su Joka priėjome prie Olimpiniio krioklio papėdės, ten radome tik Volodiją R., kuris niekaip negalėjo pasiekti virvės galo. Mes ilgai bandėme jam padėti, bet beviltiškai. Tada vyrai viršuje prailgino virvę, ir mes visi sėkmingai išlipame. Aš išlipu paskutinis.

Toliau be didelių nuotykių 07:00 val. ryto pasiekiamo IGAN'o salę, kur mūsų jau laukia karšta grikių košė. Pavalgę ir pailsėję, 11:30 val. tęsiame pakilimą viršun. Aš su Volodia R. einame paskutiniai, nuiminėdami įrangą. Daug meistriškumo pareikalauja pakilimas iš Ežero su Kriokliu. Virvė siekia vandenį, o pats galas yra po vandeniu. Trosas pakankamai ilgas. Prisisaugojęs už trosą, sugriebiu virvę, ir, praleidęs ją pro AR⁹⁸, įsegu į kelio čiuptuką. Po to, prisitraukęs ant savisaugos, švytuokle pasileidžiu į vandenį ir ten baigiu prisitvirtinti pusiau virš vandens, pusiau po vandeniu. Visa tai atlieku, šlakstomas krioklio vandens.

Toliau seka ilgas ir nuobodus kilimas viršun, nuolat įveikiant gausias vandens vonias. Ypatingai man sunku įveikti 70 m ilgio vandens galeriją. Mano gabenamas

⁹⁷ Šis mano pasiektas Lietuvos gylio urvuose rekordas (-1320 m) išsilaiškė per 18 metų, kol jauni speleologai 2001 m. liepos mėn. jį šiek tiek pagerino, nusileisdami į –1392 m gylio Luko prarają Dinarų kalnuose (Kroatija).

⁹⁸ AR – atmetimo ribotuvas – įtaisas, tvirtinamas krutinės lygyje, neleidžiantis speleologui persiversti žemyn galva.

transportinis maišas – pakrautas įranga ir dar be to blogai užhermetizuotas. Todėl jis visai neplaukia, o iškart skęsta, kartu traukdamas ir mane žemyn. O žemės juk nepasieksi – gilų. Vanduo mane galutinai įveikia. Hidrokostiumo susukimas ima intensyviai leisti vandenį. Sušlampu kaip šuniukas, o vanduo šaltas. Ne tik dešinė koja, bet ir dubuo šlapias. Per klaidą prisileidžiu vandens ir į dešinę rankovę. Visa laimė, kad kupranugario vilnos apranga gelbsti nuo visko. Tačiau visą laiką privalau judėti. Tada šilta. O šiaip urvas labai šaltas.

Pagalčiau ir Molinoji Užgriūva. Čia mūsų vėl laukia karšta grikių košė ir triguba spiritinio gėrimo dozė. Yra 20:30 val. Šis etapas truko lygiai 30 valandų. Labai nustebau, išvydęs anksčiau už mus į PKS atėjusius draugus. Jie akivaizdžiai buvo velniškai išvargę ir atrodė tarytum išgėrę ar apsvaigę. Kai kurie eidami net svyravo. Vis tik nusikamavome mes šiame “greituminiame sportiniame skverbimesi”! Tačiau malonu. Mūsų grupė – vienintelė SSRS, pasiekusi tokį gylį sportinio išiskverbimo tikslu. Mes pirmaujame sportinėje, arba, kaip ją vadina prancūzai, techninėje speleologijoje.⁹⁹ Netrukus 22:30 val. einame miegoti.

Vasario 17. Atsikeliame tik 13:30 val. pakviesti pusryčiauti. Dabar 15-a požeminė para., tačiau valgome tik 24-ą kartą. Miegojome labai blogai. Esame dar pakankamai šlapi, todėl vėsoka. Dar nespėjome savo kūnu išdžiovinti visų drabužių. Teks tai atlikti dalinai heksogazo pagalba, o vėliau galutinai užbaigti dar kartą (paskutinį) miegant šioje stovykloje. O rytoj – vėl vanduo, ir gausus – net iki Gaudžiančiosios salės. Nepraeis nei savaitė (o gal ir praeis?) ir mes būsime paviršiuje. Miegoti einame 22:00 val.

Vasario 18. Atsikeliame 10:45 val. Pavalgome. Tvarkomės ir, vėl pavalgę bei sutvarkę PKS vietą, 15:30 val. sukrintame link Žemės paviršiaus. Pirmoji perėjimo dalis iki Gaudžiančiosios salės yra gausiai apvandeninta. Kadangi mes čia jau antrą kartą, o be to praeitame perėjime visi stipriai peršlapome, esame nusiteikę ir šį kartą šlapti. Mes su Serioža šiek tiek fotografuojame tarp Molinosios Užgriūvos ir Rekordinio krioklio. Taip pat truputį fotografuojame ir draugus, kylančius Rekordiniu kriokliu. Jokių nuotykių neįvyksta. Tik prieš pat Gaudžiančiąją salę iškoliojau Seriožą. Jis amžinai mėgsta šūkauti ir daug aiškinti pačiu nepatogiausiu oponentui laiku: pavyzdžiui, vandenyje, kabant ant virvių ar panašiai. Man lipant kopėčiomis iš vandens, jis ima man kažką aiškinti apie fotografiją...

Štai ir Gaudžiančioji salė. 21:10 val. Suvalgome po plytelę šokolado “Privet”, gliukozės ir vitaminų. 22:00 val. išeiname toliau. Draugams iš rankų pradėjo kristi moduliai į upę iš aukštai. Matomai jau pasireiškia nuovargis.

Vasario 19. Vis einame ir einame. Mes visi labai miglotai prisimename tas vietas, kuriomis ne per seniausiai vaikščiojome. Nebedirba smegenėlės netgi pas Volodiją R. Paskutinius metrus einame iš lėto ne dėl fizinio nuovargio, bet dėl neprivalgymo ir nemigos. Lipant iš Katilo, Antonas nuslysta, patenka po srautu ir vanduo jam nuo šalmo numuša prožektorius. Tačiau žemyn jis laimei nenukrenta. Paslysta taip pat ir Rafa.

VII-ąją Užgriūvą pasiekiamo 07:10 val. Nieko nebesinori, visi judame vos vos gyvi. Pavalgome. Mums atrodo, kad labai daug valgome. Sulendame į palapinę. Antonas ir Rafa heksu džiovina miegmaišį, o aš šalia rašau šitai. Atsigulame 10:00 val. ir gulime iki 20:30 val.

Tačiau negalima pasakyti, kad mes gerai miegojome. Dažnai prabusdavome, rūkydavome, valgydavome chalvą, džiovėsius... Žodžiu mes paprasčiausiai pervargome, o perėjimas be karšto maisto mus paveikė neigiamai. Apie ėjimą toliau negali būti ir kalbos. Reikia iš naujo pailsėti.

Mes taip ir darome. Tai yra nieko nedarome. Voliojamės, plepame...

Vasario 20. Jau 03:00 val. Mano pasiūlymu mes dabar svarstome klausimą apie mūsų grupės pavadinimą ir emblemą. Siūloma – “DELTA”. Volodia Rezvanas jį siūlo todėl, kad graikų raidė “Δ” žymima trikampiui; kartu taip žymima PBS ir PKS; tuo pačiu šis žodis yra užsienietiškas, o tai simbolizuoja mūsų siekius susisiekti ir bendrauti su užsieniu. Emblema, t. y. mūsų ženklas bus trikampis, kurio viduje einamųjų metų paskutiniai du skaitmenys. Trikampio apačioje – gylis, pasiektas toje ekspedicijoje, arba vietovės, miesto

⁹⁹ Apie šią mūsų ekspediciją metų gale rašė bulgarų žurnalas “Turist” pasaulio svarbiausių speleologinių įvykių apžvalgoje.

pavadinimas, kur vyksta renginys. Šis ženklas būtų įteikiamas tik konkrečiau renginio dalyviams. Trikampio spalva reikštų metų laiką: mėlyna – žiemą, žalia – pavasarį, raudona – vasarą ir juoda – rudenį.

...Jau ir sėdėdami ir gulindami pavargome. Reiktų eiti miegoti, tačiau norisi valgyti. Rafa su Antonu jau susiruošė gaminti, bet pasirodė, kad nėra vandens. Renkame vandenį. Aš rašau. Su Volodia aptariame ateities planus. Jie daug žadantys. Tik neaišku, kada juos reikės įgyvendinti. Turbūt reikia mesti valdišką darbą...

...Liko 4 perėjimai, iš jų – 2 stambūs, t. y. iki V-osios Užgriūvos ir po to iki Universiteto salės. Labai dažnai prisimename paviršiaus reikalus, namus, darbą. Vadinasi ekspedicija jau eina į pabaigą. Su Volodia R. aptarėme konkrečias galimas kino-foto ekspedicijos į Snježnąją 1986-87 metais galimybes. Yra idėja, kad mano vadovaujama kauniečių grupė (6 žmonės) darytų pilną prarajos praėjimą su foto nuotraukų darymu ir kabintų įrangą bei įrengtų PKS-us. Po to jie, t. y. 5 žmonės išeitų į paviršių, o aš tam tikram laikui pasilikčiau Ikso salėje atlikti eksperimentų, būnant vienatvėje absoliučioje tamsoje. Po to nusileistų kino grupė, vadovaujama Vladimiro Rezvano, su kuria paviršiun išeičiau ir aš. Po to ateitų dar kita grupė, vadovaujama pvz. Rafos, ir iškeltų paviršiun visą įrangą. Aš galėčiau išlipti ir su pastarąja grupe. Yra daug variantų. Volodiai tektų filmo direktoriaus vaidmuo, o kino operatoriaus rolė - ? Gal būt tai būtų galimybė atlikti mano norimą eksperimentą?

05:00 val. vis tik einame miegoti. Ir miegame gerai. Prabundame tik 12:30 val. Vėl pavalgome. Bet kažkodėl nesinori niekur iš čia eiti. Susėdame paplepėti prie sauso spirito likučių, kol jie visai sudega. Išeiname 17:30 val. Einame gana sparčiai. Po 2 valandų prieiname pakilimą į VI-ąją Užgriūvą. Aš su Joka staigiai pakylame trosu 15 m aukštin, išsikeliame su hidromaišu vandens ir tęsiame pakilimą į Dolmeno salę. Ten pradėdame gaminti valgį. Visa grupė susirenka 21:30 val. Te aš susiginčiju su Rafa dėl taktikos. Sėdime nenusirengę...

Vasario 21. 01:00 val. Toliau nešamės 12 modulių, t. y. kiekvienas po 2. Jie sunkūs, pilni vandens. Mums sunku, nors pakenčiama... Įveikiant paskutinę vandens kliūtį, man po hidru pribėgi vandens. Tačiau jaučiuosi labai žvaliai. Vis tik vanduo teikia daug žvalumo ir energijos. Vienoje vandens duobėje Joka, keldamas iš vandens “transportniką”¹⁰⁰, nusikeikė: “*Nachuja*¹⁰¹ *jie tokie sunkūs!?*” Sulig tais žodžiais maišas, tarytum išsigandęs bjauraus žodžio, išslydo jam iš rankų, o jis pats su lig smakru įkrito į vandenį. 09:30 val. mes pasiekiamo Pobedos salę ant osios Užgriūvos. Kaip ir kiekvieną kartą prieš miegą priimame leuzėjos antpilo porciją. Jis mums daug padeda. Kol kas dar niekas neperšalo, nors šiaip labai daug dirbame labai šaltame vandenyje. Juk net oro temperatūra šioje vietoje tik apie +4⁰ C. 13:00 val. sugulame. Aš rašau, o mano palapinės draugai jau miega. Anoji palapinė, kaip visada, dar krapštosi. Jiems žinoma sunkiau. Jų miegmaišis kiaurai šlapias. Pas mus tik Antonas šiandien stipriai peršalo. Jo hidras suplyšęs, o kombinezonas visai jau susidėvėjęs. Kelnės atsiskyrė nuo švarkelio. Jis dabar atrodo kaip “kaliausia”! Beje, šiandien man vėl nusišypsojo laimė. Antonas aptiko speleo fauną, eidamas nuo VI-osios Užgriūvos link paviršiaus, pakilęs virš pirmojo krioklio (gylis apie –750 m). Tai toks pat daugiakojis, šliaužiojęs siena maždaug per pėdą nuo aslos. Po to Antonas dar matė analogišką gyvį maždaug 8-10 m atstumu, bet jo pagauti jam nepavyko.

Prabundame apie 19:00 val. Antonas pagamina sriubą-košę. Pavalgome... ir nutariame dar pamiegoti iki kito ryto. Nors mes ir neperšlapę, tačiau, kadangi Antonas vis tik sušlapo, miegodami (t. y. savo kūnais džiovindami Antoną) mes sudrėkome. Todėl tik per antrą miegą mes galime pilnai išdžiūti. Rytoj eisime į Universiteto salę.

Pastabos:

- Mes dažnai verdame sriubas-košes, ko nedaro mūsų draugai maskviečiai. Šis mūsų viralas labai pasiteisino.

¹⁰⁰ “Transportnikas” = transportinis maišas.

¹⁰¹ *Nachuja* – rus. labai negražiai reiškia “*kokios varpos*”, t. y. “*kokio b....*”.

- Heksogaze aukštis tarp ugnies ir puodo turi būti apie 10 cm.
- Geriausias modulių gabenimo būdas yra “iš rankų į rankas”.
- Svarbu nedidelis modulių svoris, kad jie neplyštų.
- Kad nesusimuštų modulyje produktai, reikalingas taip pat ir porolonas.
- Polietileno plėvelės paketai produktams nelabai pasiteisina. Geriau būtų medžiaginiai maišeliai.
- Sausą spiritą (urotropiną) reikia išfasuoti nedidelėmis porcijomis vienam virimui.

Vasario 22. Atsibundame 11:00 val. gerai išsimiegoję. Aplamai miegas buvo neypatingai kokybiškas, nes mūsų suporintas miegmaišis mano pusėje pradėjo irti iš viršaus ir apačioje. Be to vyrukai pradegino manąjį miegmaišį su heksu. Visumoje sąlygos gal ir nepasikeitė, tačiau juk baigiasi 20-oji požeminė para ir mums reikia daugiau komforto, negu pradžioje. Vienu entuziazmu toli nenuėisi. Su rūkymu didelės problemos kol kas, mano nuomone, nėra. Antono “Belomoras” netinka šiam urvui: jis suyra, išbyra, žodžiu, grynas nuostolis. Geriausiai tinka cigaretės be filtro. Tačiau reikalingas kandiklis. Aš jį turiu ir jis man labai pravertė. Tie, kas ūsais (o šie pastoviai būna drėgni), pastoviai sušlapina cigaretę, ir rūkymas baigtas. “Prima” šiek tiek per silpna; geriau tinka “Astra”, kurią atsivežė Rafa, arba “Pamyras”. Turime taip pat ir machorkos¹⁰². Ji mums praverčia, kai baigiasi cigaretės. Mes kiekvienoje PKS paliekame tam tikrą kiekį rūkalų. Tačiau ir jiems aišku ateina pabaiga. Tada – puikus dalykas machra¹⁰³. Tačiau, būtų gerai turėti pypkę.

Suplyšo visi transportiniai maišai. Dabar bus sunku juos gabenti. Praktiškai aš jau nebefotografuoju. Baigėsi plokščios baterijos, o be to fotografuota jau visų PKS apylinkėse. Ir dar kai kur papildomai. Su Serioiga planuojame fotografuoti “su chemija” Universiteto salėje. Ir, be abejo, paviršiuje. Dabar esu svečiuose pas Volodiją R. jo palapinėje ir rašau. Manoji palapinė miega.

Iš V-osios Užgriūvos išeiname tik 21:30 val. Darbas sekasi ypatingai gerai. Pavalgymą (t. y. pietus) nutariame daryti ties II-ąja Užgriūva, kurią pasiekiamo 04:15 val. Kad nesuglebtume, specialiai nesidengiame polietilenu. Išsiverdame valgyti, pasėdime su hidrokostiumais ir 06:45 val. pajudame aukštyn. Be abejo toliau dirbasi žymiai lėčiau ir Universiteto salę pasiekiamo tik 15:15 val.

Vasario 23. Volodia R. susirūpinęs, kad mes kuo anksčiau išeitume iš skylės, nes išėjimo anga gali būti užversta sniegu ir gali tekti ilgai atsikasinėti. Tuo tarpu Sočių KGT žino, kad mes turime į paviršių išeiti vasario 28 d. Taigi reikalai verčia skubėti. Visi pritaria Volodios R. samprotavimams, išskyrus Joką, su kuriuo tuo klausimu įvyksta ginčas, tik atėjus į Universiteto salę.

...Einame miegoti 18:45 val.

Vasario 24. Prabundame 10:45 val. Naktis, ypač man, buvo nerami. Visų pirma miegmaišis mano pusėje visai iširo, o susiūti jį tingisi. Juk miegas po žeme greit baigsis, o mes sausi. Taigi šiek tiek buvo vėsoka ir, nors išmiegojau net 16 valandų, miegas buvo ne koks. Pavalgę pradėdame diskutuoti apie kino filmų urvuose sukimą. Mano ir Volodios R. su Seriogos nuomonės sutapo, kad reikalingas išankstinis scenarijus ir urvo žinojimas; tuo tarpu Antonas ir Rafa prisilaikė tos nuomonės, kad filmą sukurti reikia be išankstinio susipažinimo su urvu. Vienok apie šį urvą visų nuomonė vienoda – kad urvas puikus ir kad visi čia sugrįšime. Beveik nusprendėme, kad lapkričio mėnesį Kaune pravesime visasajunginį “Deltos” grupės pasitarimą.

Dabar sėdime palapinėje ir šildome bei džioviname daiktus. Daugiau komfortišku sąlygų mes nebeturėsime! Kalbamės apie baimę ir ekstremalius atvejus urvuose ir alpinizme, apie baimės padarinius ekspedicijose. Pailsėję perkraustysime sunkiuosius modulius.

¹⁰² Machorka – bulvinių šeimos tabako genties vienmečių žolių rūšis, kurios sausuose lapuose yra 1-10 % nikotino. Naudojama rūkymui.

¹⁰³ Machra = machorka.

Padarysime jų daugiau, bet lengvesnių. Nuo šiol teks judėti tik vertikaliais ruožais. Tai be abejo bus sunku ta prasme, kad pas mus nemažai krovinių. Įdomu, kaip ten paviršiuje, ar anga neužversta sniego griūtis? Jeigu užversta, teks gal būt ilgai atsikasinėti. Vis tik puiki praraja ta Sniežnaja! Čia visko, ko tik speleologo širdis gali geisti, tiek daug, kad jauti lyg ir nebereikiant daugiau į urvus skverbtis, nes daugiau vis tiek nieko išpūdingesnio nebepamatysi. Tačiau taip nėra. Reikia dar ir dar!

Tiesa, vakar Nulinėje Užgriūvoje stebėjau labai gražius heliktitus – nedidelius kalcito kristalus-adatėles. Taip, čia reikės sugrįžti ir būtinai užfiksuoti šį “nuoga” akmens grožį, tiesiog akmens ir vandens simfoniją. Žmonės turi žinoti, kas yra Žemės gelmėse. Įdomu, ar galėtų čia susukti puikų filmą? Reikės taip pat susisiekti ir su Senkevičiumi¹⁰⁴. Reikalinga juk ir parama pinigais, gera importinė juosta. Per 3 metus galima kapitaliai pasiruošti. Gana užsiiminėti grynai sportiniais įsiskverbimais. Jie neteikia pilno pasitenkinimo. Būtinai koks nors aukštesnis tikslas, pvz. propaganda – fotografavimas, filmavimas,...

Dabar aptariame, kaip reikia geriau ir patogiau traukti maišus Didžiajame 165 m šulinyje. Yra daug idėjų, tačiau, kuri pasiteisins, dar neaišku. Techniškiausias mūsų grupėje be abejo Rafa. Pas jį daugiausia idėjų ir labai didelė patirtis. Tačiau kartu jis yra ir “dezorgas”. Volodia R. vis tik ir šį kartą buvo teisus.

Visumoje grupė labai įdomi. Pas mus vedė tik Rafa, Joka, Antonas ir aš.

Rafos žmona – mokytoja; jie turi 2 metų dukrą. Jis mūsų grupėje – vyriausias, po kelių dienų jam sukaks 33 metai; tautybė – totorius.

Joka vaikų neturi; su žmona gyvena ūkiškai. Jam 31 metai; darbininkas; tautybė – suomis.

Antonas turi 2 metų dukrą. Jis grupėje – jauniausias – 24 metų; tautybė – armėnas. Yra inžinierius – hidrogeologas; gyvena Leningrade.

Volodia Rezvanas – nevedęs ir, sprendžiant pagal gyvenimo būdą, net nesiruošia vesti. Jam 28 metai. Dirba vyriausioju geologu Seredeisko šachtoje Kalugos srityje. Tautybė – rusas.

Na, o Serioiga pas mus – aršus moterų priešas, o gal tik žodžiais?... Jam irgi 28 metai. Geologas. Tautybė – rusas.

Antonas, Volodia R. ir Serioiga – baigę aukštąjį mokslą: jie visi geologai. Kiti – darbininkai. Mūsų tarpe vienas, t. y. aš, - komunistų partijos narys. Štai tokia mūsų kompanija, pasiekusi geriausią Sovietų Sąjungoje sportinės-techninės speleologijos rezultatą!

Grįžus būtinai įkursiu savo speleo grupę.

Nors žinome, kad reikia kuo greičiau “varyti” į priekį, išiname tik 21:45 val. Ir iš kart Didysis Sniežnajos šulinys – 165 metrai. Pirmojoje 45 m dalyje maišus traukiame mes su Rafa, o Rezvanas juos kabina; tuo tarpu kiti išsidėstę viena dalimi aukščiau. Po to mes su Volodia R. pasikeliamo dviem dalimis aukščiau Universiteto salės dugno ir iš apačios traukiame maišus į 65 m trečiąją dalį. Viršuje – trosinis blokas, o virvė surišta su trosu į žiedą. Mes traukiame virvę, o maišai keliauja trosu. Mes tam tikslui apačioje prisitaikėme virvinį bloką. Ir taip toliau... Pilnas Didžiojo šulinio (165 m) perėjimas su įrangos iškėlimu užėmė 7,5 valandos ir mes

Vasario 25. 04:15 val. visiškai jį apleidome. Toliau – Prieššulinis (18 m) – vieta, kur žuvo leningradietis. Gana nemaloni vieta psichologiniu požiūriu. Mes su Volodia R. einame paskutiniai. Grupėje jaučiamas šioks toks įtempimas. Vis tik mes pavargome ir reikia kuo greičiau į paviršių. Tačiau kartu vyrauja jausmas, skatinantis kuo ilgiau pabūti urve. Keista.¹⁰⁵ 12:30 val. atsibastome į Didžiąją salę. Po neilgų debatų (demokratija!!!) nutariame, pavalgę miegoti čia iki 20:00 val. ir naktį eiti į paviršių. Aš su Rafa eisime pirmieji. Taigi pavalgę 16:00 val. užmiegame, o 19:15 val. mes (mūsų palapinė) prabundame. Parūkome.

¹⁰⁴ Jurijus Senkevičius – gydytojas ir keliautojas, tuo metu dirbęs SSRS Centrinės televizijos “Kino kelionių klubo” laidos vedėjas. Išgarsėjo po dalyvavimo garsiosiose T. Hejerdalo ekspedicijose.

¹⁰⁵ Gal būt mes, to nesuprasdami, jautėme, kad niekada čia nebesugrįšime?

Vieni snaudžia, o aš rašau dienoraštį. Skubu. Tuoju reikės keltis. Jau 20:00 val. Dienoraštį, ko gero, tęsiu tik paviršiuje! Ligi pasimatymo Paviršiau!...

...Taip, tikrai dienoraštį tęsiu paviršiuje. Bet – kokiomis aplinkybėmis!!! Na, bet apie tai vėliau.

Vasario 26. – Paskutinioji, 24-oji para po žeme.

00:45 val. mes vis tik susiruošėme keliauti paviršium. Rafa lipo pirmas, aš – antras. Iš Didžiosios salės (30 m gylio šuliniu) ištraukėme visus 17 modulių. Po to, palikę kitus dalyvius tvarkytis su maišais Kreivajame šulinyje ir ties Gvozdeckio sale, mes su Rafa nutarėme dirbti priekyje, t. y. 15 m ir 7 m šuliniuose. Labai šalta. Tačiau mums visiems nelaukta Rafa, nuėjęs pirmas, rado visą šulinio apačią užpiltą sniegu. Tai reiškia, kad buvo nuėjusi griūtis ir gana didelė. O mūsų kastuvai – tik Persirengime, t. y. 30 metrų aukščiau šios vietos. Visa laimė, kad Kozlovas V. paliko savo kastuvą po Kreivuoju šuliniu. Be to atsargoje turime ir ledkirtį. Rafa su Antonu nebuvo užsidėję savo hidrokostiumų viršutiniųjų dalių ir, suprantama, ne kažin kuo galėjo būti naudingi, atkasinėjant šulinį.

Tada šio darbo ėmiausi aš. Šulinyje kabėjo 2 virvės, kurių apačios, nors ir buvo užšalusios, tačiau prie jų mes prisikasėme. Iš apačios pakasęs, kiek galėjau pasiekti, aš atsistojau ant virvės čiuptukais ir, judėdamas po truputį į viršų, kasiau virš galvos tunelį vis aukštyr ir aukštyr. Savisaugą prisisečiau prie tos pačios virvės (rapelės¹⁰⁶), nes antroji buvo apledėjusi. Taip dirbau ilgokai, nors draugams pasirodė, kad pakankamai greitai. Pradžioje sniegas buvo standus, o po maždaug 5-6 metrų storumės palaipsniui tapo purus. Galvojau, kad jau tuoj prieisiu sniego kamščio viršų, bet anaiptol... Vėl prasidėjo standus sniegas. Staiga virvė, ant kurios aš kabėjau, pasislinko 50-60 cm žemyn. Nors trumpalaikis, bet gana nemalonus jausmas. Matomai iš ledo atsipalaidavo kažkur išalusi virvė. Kas bus toliau, be abejo, visai neaišku. O prasidėjo apledėjusių virvių ruožas. Čiuptukai veikė neblogai. Mano svoriu apkrauta virvė pati draskė ledą, ir šis trupėjo.

Pagalčiau, iškasęs 10 metrų aukščio sniego šulinį, aš pradūriau sniego kamštį. Papūtė stiprus, šaltas vėjas. Vadinasi toliau turėtų būti laisva nuo sniego erdvė. 07:45 val. aš išlipau į Persirengimą ir po 24 parų pirmą kartą išvydau dienos šviesos atšvaitus. Buvo džiugu, tačiau aš buvau velniškai sušalęs. Surūkiu net dvi cigaretes iš eilės. Atsipalaidavau ir pajutau stiprų nuovargį. Toliau prasidėjo transportinių maišų traukimas lauk ir 11:45 val. visi susirinkome Persirengime pavalgyti.

13:00 val. pradėjom įveikti paskutinius keliasdešimt metrų į viršų. Grėsmingai kabėjo milžiniškos sniego masės. Besikaupiantys ledo ir sniego karnizai aiškiai pranašavo būsimas greitas griūtis. Sunkiai mums ėjosi šie paskutiniai metrai. Ir tik 18:00 val. mes visi susirinkome Sniežnajos prarajos karstinės įgriuvos šlaite. Didysis mūsų “Deltos” įsiskverbimas baigėsi! Puikus buvo dalykas! Bet tikrasis finalas dar buvo toli! Pats įdomumas tik dabar ir prasidėjo. Lauke rūkas, sninga, o sniegas gilus ir purus, todėl sunkiai praeinamas. Apie judėjimą toliau šiandien galima ir nekalbėti. Tačiau aišku viena – reikia skubėti. Juk ir maisto turime tik vienai parai. Bet ką daryti? Judėti tamsoje, rūke ir su tokiu dideliu kroviniu praktiškai neįmanoma, o kartu ir pavojinga. Tokia rizika būtų nepateisinama. Volodia R. irgi tokios nuomonės, ir mes čia pat prie Sniežnajos krašto statome palapinę, rengiame laikiną stovyklavietę. Temsta staigiai. Visi sulendame į vieną (raudoną) palapinę, kad būtų šilčiau. Lauke apie $-(10-12)^{\circ}\text{C}$ šalčio. Nėra šalta. Bet mes permirkome sniege. Todėl gerokai šalame. Tačiau nuotaika puiki. Vienok mes suprantame, kad su tokiu kroviniu mes per parą Duripšo nepasieksime.

Rytoj mūsų laukia radikalūs sprendimai...

Vasario 27. Atsibundame 06:00 val. Gulėdami nutariame užbazuoti (t. y. saugiai padėti) visą įrangą ir didesniąją dalį asmeninių savo daiktų. Pasiimti tik 10-15 kg svorio krovinį kiekvienam tam, kad paros bėgyje būtų įmanoma pasiekti Duripšą. Priešingu atveju mums turėtų baigtis blogai!!! Atsikeliame. Rūkas, debesys, sniegas ir properšos danguje. Visa

¹⁰⁶ Rapele vadinama pagrindinė virvė.

tai kaip kaleidoskope keičiasi akimirksniu. Vos spėjame įsižiūrėti tą vietą, kur tolumoje prasideda miškas. Mums būtina ten kuo greičiau nusikasti. Ir vėl matomumas 2-3 metrai, kartais – 5 m. Sukrovę reikalingiausius daiktus, kitą įrangą supakuojame į transportinius maišus ir nuleidžiame į apie 50 metrų gilyn į prarają. Po to valgome ir deginame visus nebereikalingus daiktus – kombinezonai, šalmai, batai, polietilenas – viskas randa savo vietą ugnyje. 11:00 val., orui blogėjant, mes vis tik pajudame priekin numanomąja kryptimi. Nors sniego apie 3-4 metrus, mes klimpstame tik iki juosmens, t. y. apie 1 metrą. Tačiau ir to pakanka, kad eiti būtų labai sunku. Mes juk neturime “sniegabridžių”. Pirmasis, minantis taką, keičiamas labai dažnai, kas 5-10 min. Nusileidžiame į “Suvenyro laukymę”. Čia tenka susiorientuoti, kad imtume teisingai kilti į keterą. Atrodo, kad neapsirinkame. Tačiau, kai persiverčiame per gūbrį, padarome klaidą. Volodia R. žiemą čia nebuvo vaikščiojęs, o Antonas su Rafa besiginčydami visą grupę nukreipia pernelyg žemyn ne tan slėnin. Sustojame. Įsikišam ir aš su Volodia R. Dabar ginčijamės jau keturiese. Mano, Volodios R. ir Rafos nuomonės sutampa ir mes netrukus klaidą atitaisome.

Teisingai pakilę į pagrindinę mūsų kelyje perėją, vėl pasiklystame. Matomumas – nulinis. Aš visą laiką einu su akiniais. Tai man padeda išvengti nemalonių pojūčių akims. Gerokai paklaidžioję, mes nutariame užlipti į artimiausią viršūnę dešinėje, kad iš ten apsižvalgyti, jei kiek prasiskleistų rūkas. Ir mums pasiseka – pamatome tą balnakalnį, už kurio yra mums reikalingas nusileidimas link ežeriuko ir viršutinė miško zonos riba. Skubame, nes jau pradeda temti. 20:30 val. mes sustojame “Dėžutės” apylinkėse pavalgyti ir pailsėti. Šalta, nors temperatūra tik vos vos žemiau nulio. Suvalgome visas paskutines maisto atsargas. Miegoti neketiname. Būtinai kuo greičiau reikia pasiekti Duripšą...

Vasario 28. 01:00 val. viską suvalgę ir sudeginę, pradedame leistis žemyn. Oro temperatūra vis kyla. Tačiau sniegas vis dar gilus. Gerai dar, kad užtinkame anksčiau kieno tai išminto tako liekanas. Išsibarstome po du, po vieną. Aš einu paskutinis. Sunku. Tiek ilgai be miego ir dar intensyviai judant... Nemalonu. Bukų laukymėje pradeda švisti. Takas vingiuoja kairėn, dešinėn, aukštyn, žemyn.

Keistai mano akys priima spalvas. Akmenys upelyje kažkokie keistai geltoni su rudu atspalviu. Labai nenatūralūs. Šis 24 parų įsiskverbimas visiems mums paveikė klausą ir regėjimą. Pradėjome blogiau girdėti. Sutriko spalvų suvokimas. Aišku visa tai nepavojinga ir su laiku atsistatys. Na, o kol kas einu vis žemyn ir žemyn. 09:00 val. aš jau prie autobuso stotelės Duripšo centre. Susirenkame visi. Šis perėjimas žemyn truko 22 valandas. Kojos vos lankstosi. Antoną ir Joką pasiunčiame nupirkti vyno ir čiačios¹⁰⁷. Po poros valandų jie grįžta absoliučiai girti. Susitvarkyti su jais sunku. Bet mes sėkmingai autobusais nuvažiuojame į Gudautus, o po to į Adlerį.

Baigta! Toliau – poilsis ir tik poilsis!

... 1983 metų kovo 3 dieną mes išsiskirstėme po namus ...

¹⁰⁷ Čiačia – stipri naminė vynuogių degtinė.

Sniežną atrado 1971 m. rugpjūčio 10 d. Tatjana Gužva (dabar Čebotariova) ir V. Glebovas MVU speleologų sekcijos paieškų metu. Kai jie vaikščiojo po Bzybės kalnagūbrį, prasidėjo lietus. Jie pasislėpė karstinėje duobėje, tokiu būdu atrasdami Sniežnos angą. 1971 m. jie nusileido iki Didžiosios salės, V. Glebovas surado “kailialupį”. 1971 m. lapkričio mėn. Zverevas nusileido iki Universiteto salės

1972 m. į Sniežną įsiskverbta iki “Senojo dugno”, t. y. –osios Užgriūvos (-770 m pagal tuometinę toponuotrauką; dabar pagal Morozovą –690 m ar –700 m).

1973 m. tolesnio tyrinėjimo tikslu vyko MVU, Sverdlovsko ir Tomsko ekspedicija. Tų metų vasarą būsimieji atradėjai Aleksandras Morozovas ir Danielius Usikovas nusileido iki Didžiosios salės. Tais metais nieko daugiau nebuvo atrasta. Ekspedicijos metu Muranovas, žurnalistams demonstruodamas nusileidimo į šulinius metodus, įkrito į prieangio šulinį. Liko sveikas, nes pataikė ant sniego.

1974 m. visasąjunginė ekspedicija, vadovaujama V. V. Iliuchino taip pat nieko nerado.

1975 m. A. Morozovas ir D. Usikovas nusileido iki “Senojo dugno”. Grįžtant jie buvo priversti atkasinti 15 m storio sniego kamštį, nes buvo įvykusi sniego griūtis.

1976 m. Krasnojarsko ekspedicija taip pat nusileido iki “Senojo dugno”.

1977 m. D. Usikovas, A. Morozovas ir V. Fedotovas rado praėjimą į Pergalės salę ir Amfiladą ir nusileido iki –777 m (VI Užgriūvos apylinkės).

1978 m. gegužės mėn. D. Usikovas su draugais organizavo išankstinį “užmetimą” iki Galerijos. Nuo Gvozdeckio salės ledo “suktuku” nulėkė Volkenau, bet atsitiktinai užsikabino už antrinių darinių. Tuo laiku D. Usikovas susipažino su Tatjana Nemčenko. Tų pačių metų rugsėjo mėn. grupė, vadovaujama D. Usikovo (A. Morozovas, T. Nemčenko ir V. Kondratjevas) nusileido iki Rekordinio krioklio (tuomet –1020 m, dabar pagal Morozovą –960 m). Apie tai buvo pranešta Suchumio pasitarime tų pačių metų lapkričio mėn. Nuo to laiko Sniežnos tyrinėjime paslapčių nebuvo.

Tada jie, atradėjai, su konjako buteliu nuėjo pas tuometinį SSRS MA viceprezidentą Sidorenko ir pasiūlė tokią idėją: Sniežnos praraja turi užsiiminti IGAN’as. Netrukus jame buvo įkurtas Vakarų Kaukazo karstinis-gliaciologinis būrys (vadovas – Mišinas, mokslinis vadovas – Kotliakovas). Darbui būryje buvo pakviesti D. Usikovas, A. Morozovas ir T. Nemčenko.

1979 m. birželio-liepos mėn. D. Usikovas ir T. Nemčenko nusileido iki IGAN’o salės (-1090 m). Įvyko konfliktas su O. Padalko ir I. Jefremovu.

1980 m. birželio mėn. T. Nemčenko vadovauja išankstiniam užmetimui iki Universiteto salės. Tų pačių metų liepos mėn. D. Usikovas, T. Nemčenko, J. Voidakovas, V. Kozlovas ir dar 2 žmonės nusileido į Ikso salę ir Penelopės salę (-1280 m tuomet, dabar pagal Morozovą –1320 m) ir iki Metrostrojaus salės (J. Voidakovas šiek tiek susižeidė koją). Sekančią žiemą buvo planuojama stambi ekspedicija. Todėl lapkričio mėn., vadovaujant Šulcui buvo įvykdytas išankstinis užmetimas iki Galerijos.

1980/81 m. žiemą A. Morozovas, V. Ješčenko ir Liudkovskis nusileido iki –1320 m (Metrostrojaus salė), tyrinėjo aukštyn kylančias landas ir galerijas, atliko hidroniveliavimą.

1981 m. liepos-rugpjūčio mėn. T. Nemčenko vadovauja 10 žmonių grupei, kurioje dalyvauja ir tuometinis leningradietis V. Rezvanas. 3 grupės nariai – T. Nemčenko, V. Demčenko ir A. Biziukinas (dabartinis T. Nemčenko vyras) nusileido iki –1335 metrų gylio, pasiekdami naują SSRS gylio urvuose rekordą.

1982 m. žiemą prarajoje dirbo A. Morozovas, V. Kozlovas, A. Pilskis (Naujosios Užgriūvos apylinkės ir aukštyn kylančios galerijos Meženovo šachtos link). Tų pačių metų rugsėjį prarajoje vėl dirbo A. Morozovas (aukštyn kylančios galerijos). Tyrinėtas Iliuzijos (-

40-80 m) urvas. Tuo laiku taip pat vyko visasajunginis speleologų ATP seminaras (vadovas N. Čebotariovas), kurio metu nusileista iki Pergalės salės.

1982/83 m. žiemą (gruodis-vasaris) V. Kozlovo vadovaujama maskviečių grupė (6 žmonės) atliko detalią žemutinės prarajos dalies toponuotrauką ir atrado naują rajoną, prasidedantį IGAN'o salės apylinkėse ir nusileidžiantį žemyn vėl tik iki –1335 m.

1983 m. kovo mėn. Meženovo šachtoje dirbo A. Morozovo vadovaujama grupė, o kovo-balandžio mėn. A. Pilskio vadovaujama grupė. 1983 m. vasarą T. Nemčenko planuoja naują ekspediciją į dugną gylio rekordo pagerinimo tikslu.

Sportiniai įsiskverbimai į prarajos Sniežnaja žemutinę dalį.

1980 m. rugsėjis. Krasnojarsko ir Novosibirsko kraštų Divnogorsko ir Berdsko miestų bendra sportinė ekspedicija pasiekė tik Gaudžiančiąją salę –900 m gylyje. Vėliau jie savo ne visišką sėkmę aiškino taip: *girdi, skylė visai nesudėtinga ir, jeigu pas juos nebūtų suplyšę visi hidromaišai ir visi hidrokostiumai, tai jie lengvai būtų pasiekę dugną.*

1981 m. kovas. Leningrado Politechnikos instituto 7 žmonių sportinė grupė, vadovaujama V. Sajaus nusileido tik iki VII Užgriūvos –800 m gylyje. Ekspediciją labai sutrukdė gausus sniegas. Užmetimas vyko pėsčiomis per Ačandary. Prieangio šulinyje į sniego griūtį papuolė Kvartalnas. Lipant į viršų Prieššulinyje ant Lonino nukrito akmens luitas, mirtinai jį sužalodamas.

1983 m. vasaris. V. Rezvano vadovaujama speleo grupės “Delta” 6 žmonių ekspedicija nusileido į –1320 m gylį Ikso salėje. Ekspedicijos sudėtis:

1. Vladimiras Dmitrijevičius REZVANAS	Kalūgos sritis	(Rusija)
2. Vladimiras Nikolajevičius JUGELAINENAS	Petrozavodskas, Karelija	(Rusija)
3. Erikas Eriko LAICONAS	Kaunas	(Lietuva)
4. Rafaelis Talymjanovičius NIZAMUTDINOVAS	Ufa, Baškirija	(Rusija)
5. Antonas Arsenovičius SAAKIANAS	Leningradas	(Rusija)
6. Sergejus Aleksandrovičius TKAČIOVAS	Ufa, Baškirija	(Rusija)
-

1. Daugiau grikių košės!
2. Gerokai padidinti šroto kiekį.
3. Sumažinti druskos kiekį.
4. Padidinti cukraus kiekį.
5. Vietoje sausos grietinėlės imti tik “Maliutką”!
6. Padidinti juodų džiovėsių kiekį.
7. Daugiau įvairių sriubų sriuboms-košėms virti.
8. Į kiekvieną modulį – rūkalų!
9. Gumines pirštines imti tik raudonas (ne medicininės, o chemikų).
10. Heksogaze atstumas tarp ugnies ir puodo – 10 cm.
11. Gabenti modulius geriausia perdavinėjant “iš rankų į rankas”.
12. Modulio svoris – ne daugiau 15 kg!!! Optimaliausia – 10 kg!
13. Į modulį – porolono izoliaciją.
14. Visi produktai medžiaginiuose maišeliuose.
15. Sausą kurą išfasuoti vienkartinėmis porcijomis.
16. Ekspedicijos išlaidos, neskaitant kelionės į Adlerį du kartus, 2.187 rubliai arba po 364,50 rublių kiekvienam (t. t. maistas – 600 rublių ir sraigtasparnio nuoma – 618 rublių).
17. Išankstinis užmetimas rekomenduotinas vasarą.
18. Ekspediciją organizuoti tik žiemą nuo tarp gruodžio 1 d. ir kovo 1 d.
19. Kitu metų laiku žemutinėje prarajos dalyje galimi potvyniai iki 40 metrų.
20. Grįžimo nusileidimui nuo Bzybės turėti pakankamą kiekį estiškų rogučių ir naudoti jas dvigubas.
21. Būtina stacionari ABS¹⁰⁸ su budėtoju.
22. Prarajoje eiti tik pagal laidą. Kylant į V Užgriūvą, priešus laidų išsišakojimą, eiti pagal kairįjį laidą, nes dešinysis veda į Amfiladą!!!
23. Neimti “Belomoro”, nes lūžta!
24. Po hidrokostiumu naudoti kupranugario vilnos kostiumus būtina!

¹⁰⁸ ABS – antžeminė bazinė stovykla.

Atostogos po žeme

Įspūdžiai iš speleologinės ekspedicijos

1983

REPORTAŽAS¹⁰⁹

“Kauno tiesa”, 1983-06-25, Nr. 146 (11130), Kaunas

Keletą dienų be perstojo žvalgėmės į dangų, - gal pagaliau išsisklaidys debesis, ir mes galėsime skristi. Ir tik vasario 2 d. pasirodė saulė. Mes, šeši SSP-83 ekspedicijos dalyviai iš penkių Tarybų Sąjungos miestų, paskubomis sumetėme į sraigtasparnį apie pusę tonos sveriančią įrangą. Netrukus apačioje liko Adleris. Skrendame. Dešinėje mėlynuoja Juodoji jūra, kairėje sidabru spindi neprieinami ir atšiaurūs Kaukazo kalnai. Praskridęs Gagrus ir Gudautą, sraigtasparnis suka kairėn ir palengva kyla į kalnus. Bzybės kalnagūbrio centre aiškiai matome žiojėjančią giliausios mūsų šalyje prarajos Sniežnaja angą. Sraigtasparnis pakimba virš sniego kelių metrų aukštyje, lakūnai išmeta krovinį, o mes iššokame patys. Pora pasiruošimo valandų, ir visi, apsirengę vandens nepraleidžiančiais hidrokostiumais ir specialaus audinio kombinezonais, vilkdami po penkis transportinius maišus, pradedame leistis žemyn. Viršutinėje urvo dalyje gausu sniego ir ledo. Čia gana šalta: temperatūra visais metų laikais neigiama, tik 220 metrų gylyje, kur apsistojome pirmajai nakvynei, ji buvo apie nulį.

Sekančias dienas leidžiamės vis gilyn ir gilyn, įveikdami daugybę vertikalių šulinių nuo 10 iki 65 metrų gylio. Įspūdingiausias 165 metrų Didysis šulinys, kuriame galėtų sutilpti Maskvos valstybinis universitetas. Salė, esanti jo dugne, taip ir pavadinta – Universiteto. Čia sutinkame pažįstamus maskviečius. Netrukus jie išlips į žemės paviršių, o mums dar daugiau negu savaitę teks leistis žemyn. Nešamės su savimi viską: palapines, miegmaišius, virtuvę, sauso kuro atsargą mėnesiui ir gerokai maisto, kuris nėra per daug įvairus, tačiau labai kaloringas, skanus ir greitai paruošiamas.

Sportinis sudėtingiausios šalies prarajos įveikimas reikalauja įtempto darbo net po 30 valandų “per pamainą”. Tačiau po to miegame irgi neblogai: du kartus po 10-16 valandų. Toks darbo režimas leidžia mums gana sparčiai judėti į priekį, t. y. žemyn. Kuo giliau, tuo daugiau vandens: štai Gilioji upė, po to – Seklioji, kuri pasirodė daug gilesnė už pirmąją, dar toliau – ištisa upė be jokių krantų. Ją tenka perplaukti apkabinius transportinius maišus. Gilumoje kiekvienas šulinys virsta galingu kriokliu ir leistis jais darosi vis sunkiau. Kartais tenka pritaikyti visus žinomus būdus kliūtims įveikti.

Judėjimo spartą mažina milžiniškos užgriūvos, siekiančios 60 metrų aukštį. Tai kadaise buvusių didelių salių lubų irimo liekanos – maži ir dideli luitai, nukritę žemyn. Norint įveikti šias užgriūvas, tenka lįsti pro nedidelius plyšius. Virš mūsų net 9 užgriūvos. Paskutinioji – Molinoji užgriūva, kurioje paliekame visus savo daiktus. Dabar mes leidžiamės beveik be krovinio į žemiausią mūsų ekspedicijos numatytą tašką – Ikso salę. Olimpiniis krioklys paskutinis ir pats aukščiausias – net 25 metrų. Vanduo milžiniška jėga krenta žemyn, sukeldamas gana stiprų vėją. Tačiau, praėję apie šimtą metrų, randame jaukią smėliu klotą salę. Mes 1320 metrų gylyje. Sustojame pailsėti. Nepaprasta ramybė apima mus – taip giliai dar nebuvo. 15 metrų žemiau yra ta vieta, kur sustojo paskutinė žvalgomoji maskviečių ekspedicija, ieškojusi tolimesnio praėjimo gilyn. O jis tikrai turi būti.

Tačiau nesustabdomas laikas verčia mus pagalvoti apie paviršių. Trylika su puse paros nematėme dangaus ir saulės, neįautėme malonaus sniego kvapo. Ir dar dešimt su puse

¹⁰⁹ Reportažas parašytas 1983-03-31.

nematysime, nes tiek laiko prireiks mums išlipti. Akmuo, vanduo, šaltis ir tamsa – pagrindiniai mūsų palydovai...

Praėjus lygiai dvidešimt keturioms paroms, išvydome rūką, tankiai dengiantį Bzybės kalnagūbrį. Šturmas baigėsi, sunkumai – ne. Juk reikėjo dar nusileisti į pajūrį, įveikti keturių metrų storio sniego dangą. Judėjome labai labai lėtai, su kiekvienu žingsniu smigdami iki pažastų. Nepaprastą išpūdį paliko miškas, kurį priėjome. Juk ne veltui sakoma: į urvus verta lįsti netgi vien tam, kad išlindę pajustume, kaip nuostabu žemės paviršiuje.

Erikas Laiconas
Ekspedicijos dalyvis

Speleologija¹¹⁰

1983

Mokslinis straipsnis, parašytas kartu su V. Narbutu.

„Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“

X tomas, 338-339 psl., Vilnius

SPELEOLOGIJA [gr. *spĀaion* – urvas + *logos* – mokslas], mokslas, tiriantis karstinius ir kitokius urvus – jų kilnę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, augalus, gyvūnus, kultūros liekanas, urvų dab. panaudojimą. Naudojasi gamtos mokslų, archeologijos, istorijos duomenimis, teikia informaciją šioms mokslo šakoms ir balneologijai. Urvams tirti speleologai naudoja alpinistų priemones. Daugelyje šalių yra @ moksl. ir sport. d-ųjų, grupių, klubų. Tarybų Sąjungoje @ klausimus nagrinėja karstotyros ir @ in-tai Permėje ir Ufoje, Kungūro @ stotis, TSRS geografų d-jos karstotyros ir speleologijos komisija (Leningrade), Speleologijos taryba prie Gruz. TSR AT Prezidiumo (Tbilisyje). 1953 įvyko Tarptautinės speleologų s-gos I kongresas. Lietuvoje veikia Kauno speleologų sekcijos: „Omega“ (įst. 1977; jos nariai dalyvavo sąj. ekspedicijose Ukrainoje, Kaukaze, Archangelsko sr., atrado ir aprašė keliolika naujų urvų, tyrė Biržų rj. karstinius urvus), „Kentaurai“ (įst. 1981) ir „Akva-speleo“ (įst. 1982).

@ tyrimai pradėti XVII a. (Dinarų kalnyne). Žymesnieji XX a. speleologai: N. Kasterė, E. A. Martelis (Prancūzija), A. Grundas, G. Kyrlė, V. Knėbelis, F. Krausas, A. Šmidlis (Austrija), V. Dublianskis, V. Iliuchinas (TSRS).

¹¹⁰ Šio straipsnio pasirodymas buvo pirmasis bandymas išsiskverbti į enciklopedijų leidybos procesą. Tuo metu autorių pavardės po straipsniais nebūdavo nurodomos, o patys straipsniai redakcijos nuožiūra kartais būdavo neatpažįstamai koreguojami. Taip atsitiko ir su pastaruoju. Todėl čia pridedu originalą, kurį aš 1980 m. pateikiau redakcijai:

SPELEOLOGIJA (gr. *spĀaion* – urvas), veiklos sritis, tirianti visų rūšių urvus – jų kilnę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, florą, fauną, kultūros liekanas, urvų meną, panaudojimą. Naudojasi karstotyros ir kitų gamtos mokslų duomenimis ir teikia jiems informaciją. Urvams tirti speleologai naudoja spec. įrangą, panašią į alpinistų. Daugelyje šalių yra @ mokslinių ir sportinių draugijų, klubų. Tarybų Sąjungoje @ klausimus nagrinėja Karstotyros ir @ institutas Permėje, TSRS Geografų d-jos karstotyros-speleologijos komisija, TSRS Turizmo federacijos Centrinė speleo turizmo komisija. 1953 įvyko Tarp. speleologų sąjungos I kongresas. Lietuvoje nuo 1977 veikia Kauno „Omegas“ ir KPI speleo sekcijos. Jų nariai dalyvavo ekspedicijose Ukrainoje, Kaukaze, Archangelsko sr., Urale, atrado ir aprašė keliolika naujų urvų, tyrė Biržų rj. karstinius urvus. @ pradininkai: pasaulyje – E. A. Martelis (1858-1938), N. Kasterė (Prancūzija); TSRS – V. V. Iliuchinas, V. N. Dublianskis.

Urvas

1983

Mokslinis straipsnis.
„Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“
XI tomas, 576 psl., Vilnius

URVAS¹¹¹ (geol.), **ola**, požeminė ertmė, turinti vieną arba kelias angas žemės paviršiuje. Daugiausia urvai susidaro dėl požeminio vandens chem. ir mech. veiklos (& *Karstas*) tirpiose ir supleišėjusiose uolienose (klintyje, dolomite, kreidoje, gipse, akmens druskoje). Būna horizontalūs, nuolaidūs, vertikalūs (šuliniai, šachtos, prarajos) ir kompleksiniai. Daugelis @ sudaro ilgas galerijas, kurios vietomis išsiplečia į dideles sales. Urvuose būna grotų, landų, susidaro kabančių varveklių & *stalaktitų*, iš apačios kyšančių & *stalagmitų*. Dažnai @ teka požeminės upės, yra krioklių, kartais telkšo ežerai. T-ra paprastai žema, bet teigiama; didelis oro drėgnumas. Ilgiausi pasaulio @: Flinto Mamuto (JAV; 361 km), Optimistų (Ukr. TSR; 147 km); giliausi: Žan Bernaro (Prancūzija; 1490 m), Pjer Sen Marteno (Pirėnai; 1350 m), Sniego praraja (V. Kaukazas; 1340 m). Lietuvoje, Biržų rj., yra 46 m ilgio karstinis @ - Karvės duobė. Urvus tiria speleologija.

¹¹¹ Lietuvos speleologų terminologijoje terminui *urvas* alternatyvos nėra. Apskritai terminui sinonimas nereikalingas. Todėl žodžio *ola* pasirodymas šiame straipsnyje yra absoliučiai nesuderinamas su mano požiūriu. Pirmas sakiny 1980 metų originale atrodė taip:

URVAS, - požeminė ertmė, karstinio proceso metu susidariusi dviejų tektoninių, litogeninių ar sluoksniavimosi plyšių susikirtime ir turinti vieną arba angas žemės paviršiuje.

Apibūdindamas urvo interjero komponentus aš taip pat buvau nurodęs ir sifonus, heliktitus, gurus, urvinius perlus,...

Пропастта Снежна

1983

REPORTAŽAS (bulgarų kalba)

“Схо”, 1983-07-01, Nr. 27, София, България

Пропастта Снежна в Западен Кавказ, бе открита от московските спелеолози през 1971 г. В следващата година тя бе обследвана до дълбочина 700 метра и се считаеше, че по-надълбоко е непроходима. През 1977 г. обаче известните московски спелеолози Д. Усиков, А. Морозов и В. Федотов намериха продължение и през 1978 година започна сериозно изучаването. Същата година група под ръководство на Д. Усиков и с участието на А. Морозов, Т. Немченко и В. Кондратиев достигна водопада Рекорден на 960 м, а в следващата година Д. Усиков и Т. Немченко се спуснаха на дълбочина 1090 метра до зала ИГАН. През 1980 г. Усиков и петима още пещерници достигнаха зала Метрострой на 1320 м, а през лятото на 1981 г. Татяна немченко организира голяма експедиция, която установи нов рекорд на СССР. Т. Немченко, В. Демченко и А. Бизюкин се спуснаха на 1335 м. Сега пропастта Снежна е трета по дълбочина карстова пропаст в света след Жан Бернар (1490 м) във Франция и Пуерто Де Илямина (1338 м) в Испания.

Във връзка с 5-годишното интензивно изследване на най-сложната пропаст в страната – Снежна, спелеоложката група "Делта" – СССР, реши да направи чисто спортно преминаване на пропастта. В началото на февруари т. г. шестима спортисти под ръководството на старши-инструктора Владимир Резван, председател на група "Делта", пристигна с вертолет при входа на пропастта на височина 1950 м. н. м. в. Така започна експедиция СПС-83.

До 220 метра дълбочина всички ходове са покрити с фирн и лед. Снежноледените участъци на пропастта завършват с Голяма зала, част от която е заета от ледена планина, висока около 20 метра. Тесен проход въвежда в малка зала, след която започва лабиринт от тесни входове, съединени с кладенец. На дъното на 165-метров Голям кладенец се намира т. нар. Университетска зала. Две и половина денонощия продължи спускаването до това място. Тук завърша чисто вертикалния характер и започват други препятствия, от рода на речното корито с неговите притоци с грамадни насипи, преграждащи пътя на много места. Подземният най-дълбок лагер установихме на 1000 метра. От тук именно започнахме последното спускане и достигайки дълбочина 1320 метра в зала "Х", решихме съгласно плана да се изкачим на повърхността. По време на спускането тринадесет денонощия и половина, обратния път изминахме за десет денонощия и половина. За всичките 24 подземни денонощия членовете на групата спаха сумирно 8 денонощия, прекараха в активна работа по маршрута 8 денонощия и останалото време бе употребено за построяването на подземните лагери, приготвяването на храната и профилактика и ремонт на снаряженията. Направени бяха общо 9 подземни временни лагера.

Сега група "Делта" се готви за щурм на пропастта Напра (970 м), а московските спелеолози продължават изследването на пропастта Снежна и близкоразположените шахти, с цел съставянето на една огромна единна спелеосистема.

Ерикас Лайцонас

За развитието на спелеологията

1983

REPORTAŽAS (bulgarų kalba)¹¹²

“Схо”, 1983-07-22, Nr. 30, София, България

Съществен напредък при подготовката на обществени кадри в спелеологията в нашата страна бе постигнат през 1979 г., когато старата система претърпя реорганизация и допълнения. Утвърдени бяха нови положения, учебни планове и програми. Сега обучението на спелеоложки кадри се извършиа по тристепенна система, включваща началната, средна и висша подготовка. Успоредно с това спелеолозите могат да се квалифицират по средните и висши инструкторски програми.

През септември 1982 г. в Западен Кавказ бяха организирани два общосъюзни семинара по висша спелеоподготовка и средна инструкторска, с участието на около 100 души от много градове и републики на съветската страна. В началото всички слушатели се събраха на турбазата, където опитни инструктори осъществиха теоретическа подготовка и приеха физически нормативи от участниците. След това най-добрите от двата семинара излязоха на мястото на учебно-тренировъчните походи – първият на платото Бзыб за участие в щурма на шахтите Меженний, Сувенир и пропастта Снежна, а вторият – на хребета Алек. Тук бъдещите инструктори имаха практически занятия по техника, тактикаб спасителни работи и изследователска дейност и направиха няколко щурма от III категория на трудност, спускаха се в шахтите Назаровская (-500 м), Заблудших (-470 м), ТЕП (-450 м), Ручейная (-350 м), Школьная (-320 м) и Географическая (-310 м).

Сега Централният съвет по туризъм и екскурзии и Институтът за повишаване квалификацията на туристическо-екскурзионните работници отделят особено внимание на подготовката на инструктори по спелеология. Затова бе решено през септември тази година да бъде проведен семинар за средна инструкторска подготовка на спелеолозите на хребета Алек. Там се планира да бъде завършена започнатата миналата година работа по съставяне на подробни спортни описания на шахтите на хребета Алек – един от главните учебни полигони на СССР.

Ерикас Лайцонас

¹¹² Reportažas paruostas pagal 1982 m. nespaudivinto reportažo rusų kalba “Подготовка спелеоинструкторов” rankraštį.

Ekspedicija “Alekas-83”

1983

DIENORAŠTIS

Rugpjūčio 19-21. 20:10 val. išvykome iš Kauno 6 ekspedicijos dalyviai (Raimondas Daniūnas, Sigutė Domininkaitytė, Nikolajus Voronojus, Valerijus Matrochinas, Laimutis Laiconas ir aš) ir 4 ne dalyviai (Angelė Laiconienė, Erika Laiconaitė, Imandra Laiconaitė ir Jūratė Raudoniūtė). Vilniuje persėdome į traukinį №58 (Ryga-Sočiai) ir 23:59 val. išvykome.

Sekančią dieną traukinyje paaiškėjo, kad mums kai ko trūksta – pamiršta, nenupirka, nesutvarkyta ir pan. Ypač daug ko neparuošė Valerijus. Vadinasi daug darbo bus traukinyje ir atvažiavus (Sočiuose ir Aleke). Taigi visą 20 dieną pašventėme grupiniam darbui, o 21 dieną – asmeninės įrangos tvarkymui. Vėlai vakare, vėluodami, atvažiavome į Sočius. Miegoti įsikuriame geležinkelio stoties vienos salės kampe.

Rugpjūčio 22. UŽMETIMAS.

Iki pietų – lakstymas. Aš su Laimiu ir Jūrate nuvykome į Adlerį pas Valentiją Karpovną Rezvan pasiimti mano paliktų daiktų (svarbiausia miegmaišis ir sausas spiritas). Valerijus vadovauja maisto pirkimui. Po to aš važiuoju į KGB atsižymėti maršrutinius dokumentus. Pasikalbu su Grigorijum Borisovičium Gorlovu. Kai visi susirenkame, prasideda mašinos paieškos. Raimis su Sigute ieško vienoje pusėje, Valerijus su Kolia – kitoje. Maždaug po valandos Raimis suranda GAZ-157, kurio vairuotojas, nekalbėdamas apie uždarbį, sutinka mus nuvežti. Greit pasikrauname ir per Chostą išvykstame į Aleką. 19:00 val. išsikrauname. Vairuotojui sumoku 20,00 rublių. Jis patenkintas, nors važiuojant aukštyn, jo veido išraiška vis rūgštėjo, nes buvo sunku pervaziuoti 5 upes ir upelius.

Greitai pradės temti. Mes skubame įsikurti stovyklavietę Bukų laukymės aukščiausioje vietoje. Pastatome 3 palapines (mūsų šeimynos, Daniūnų ir Laimio su Jūrate). Kęstas Tamošaitis (susitikome Sočiuose), septintasis ekspedicijos dalyvis iš Lietuvos, Kolia ir Valerijus sugebėjo pasidaryti tik kokybišką pagrindą po palapine. Tačiau iki sutemstam gavosi tiktai “bėgiai”, ant kurių gulėti neįmanoma. Todėl galutinį palapinės statymą sutemus jie atidėjo sekančiam dienai. Nestatėme taip pat ir maisto palapinės. Vakarieniavome labai vėlai, nes neturime normalaus kirvio malkoms ruošti ir pjūklo; nėra indų, tinkamų paviršiuje gaminti maistą.

Rugpjūčio 23. Virtuvėje budi Kolia su Valera. Raimis su Sigute išvyksta į Ilarionovką ir Chostą ieškoti puodų ir sauso kuro. Laimis su Jūrate iki pietų tiesia telefono liniją nuo Bukų laukymės iki Nazarovskajos urvo. Šiandien kaip ir vakar po pietų pradeda lyti. Ir taip, sako, čia kiekvieną dieną. Po pietų ryšio tiesimą tęsiame mes su Laimiu. Baigiame 21:30 val. dekretiniu laiku (Maskvos laikas + 1 valanda). Temsta. 22:00 val. grįžtame į Bukų laukymę. Kęstas užsiima komendantiniu darbu. Šiandien ufičių nesulaukiame. Todėl tenka peržiūrėti darbo planą. Dėl sauso kuro stokos ir ufičių įrangos nebuvimo mes turime atsisakyti įsiskverbimo į Zabłudšich šachtą. Ne visi grupės dalyviai techniškai pasirengę skverbimuisi. Taigi skverbsimės tik į Nazarovskają.

Rugpjūčio 24. Budime mes su Angele. Grupė №3 (Kęstas – vadovas, Valerijus ir Laimis) 11:40 val. išeina iš stovyklos, kad įsiskverbti į Nazarovskają iki –170 m gylio. 13:35 val. jie pradeda leistis. Jų uždavinys – pakabinti įrangą 6 ruožuose, nutiesti juose telefoninį ryšį ir 150-170 m gylyje įrengti maitinimosi punktą (MP). 21 m šulinio viršuje grupė paskutinį kartą kalbėjosi telefonu su stovykla. Kaip paaiškės vėliau, nepažeidus izoliacijos nutrūko vidinės laido gyslos. ~00:00 val. jie pasiekė –170 m gylį; bet neradę tinkamos vietos, jie MP įrengė –150m gylyje iškart po 8 m šulinio. Maždaug po valandos, karšto maisto negaminę, jie pradėjo pakilimą. Į paviršių jie išlipo sekančią dieną 04:00 val. o 05:00 val. grįžo į laukymę.

Rugpjūčio 25. Budi Laimis su Jūrate. Šiandien į urvą išaina grupė №2 (Raimis ir Sigutė) ir grupė №1 (Kolia ir aš), atitinkamai 11:00 val. ir 11:30 val. Grupės №2 tikslas – paėmus 1 maišą iš paviršiaus, o kitą iš –150 m gylio, kabinant įrangą 4 ruožuose, nugabenti krovinius į PBS-250 vietą. Mano grupės uždavinys – ryšio patikrinimas ir tolesnis jo tiesimas, taip pat 3 maišų su įranga gabenimas. Raimis su Sigute pradėjo leisti 13:00 val., o mes 14:30 val. Ryšio tikrinimas užėmė daug laiko, todėl jokio ryšio su Raimiu mes neturėjome, su paviršiumi taip pat. 17:30 val. mes nusileidome į MP vietą ir parūkėme. Aš su 3 maišais nuėjau meandru į priekį, o Kolia pasiliko su telefoniniu laidu. Apie 18:00 val. jis man šaukia: “Į viršų!”. Klausiu: “Ko?”. Jis atsako: “Banga!” Aš greit suspėju pakilti ir sugrįžti į MP vietą. Ir netrukus pasirodo BANGA. Koliai tai pirmoji gyvenime banga. Jis elgiasi labai teisingai, be panikos. Pasėdėjome kurį laiką, ir matydamas, kad vanduo daugiau nebekyla, aš nutariau eiti toliau gabenti maišus, o Kolia turėtų mane pasivyti su telefoninio laido rite. Pasivijo jis mane tik po 2,5 val., t.y. ~21:00 val., bet be laido. Paaiškėjo, kad man pradėjus leisti, pasirodė antroji banga, ir jis, vėl pakilęs į MP vietą, laukė, kas bus toliau, manydamas, kad ir aš kur nors sėdžiu ant lentynėlės. Tuo tarpu aš meandre vandens pakilimo nepastebėjau. Tuo metu 19:30 val. Raimio grupė pasiekė PBS vietą ir pastebėjo kažką panašaus į vandens lygio pakilimą. Pusiaus įrengė PBS ir nesulaukė mūsų, 23:00 val. jie pradėjo pakilimą.

O mes apžiūrėję nekokybiškai supakuotą modulį ir PBS įrangą, nutarėme nenaikinti turto vandenyje, nes sekančios 4 pakabos buvo sraute. Modulis būtų neišlaikęs. Su Kolia sugrįžome į PBS vietą ir gerai užvalgėme karšto maisto. Po to tęsėme darbą, t.y. nutiesėme telefono liniją iki –170 m, t.y. 8 m šulinio (7 pakaba), kur susitikome Sigute, o po to ir Raimį. Kartu su jais grįžome į MP-150 ir gėrėme arbatą. Po to, praleidę juos į paviršių, sutvarkėme MP ir 04:30 val. pradėjome pakilimą. Jie paviršių pasiekė 05:30 val., o mes tik 08:30 val., nes blogai veikė Kolios įranga (skėtėsi čiuptukai), o man labai išsitampė kaproninės juostos. Todėl šuliniuose teko sugaišti daug laiko.

Rugpjūčio 26. Budi Raimis su Sigute. Man, kaip ir jiems, šiandien ilsėtis nelabai yra kada. Vakar atvyko ufičiai: Anatolijus Menšikovas, Olegas Veselovas, Sergejus Simachinas ir Flora Jusupova. Šiandien nuo pat ryto jie ruošiasi skverbtis į šachtą. Kadangi jie visą grupinę įrangą išsiuntė atgal į Ufą, mūsų padėtis nesikeičia. Apie skverbimąsi į Zabludšich kalbėti jau tikrai nebeverta. Aš jiems iškeliau uždavinį; jie su juo daugmaž sutinka ir 13:15 val. iškeliauja link urvo. Kadangi jiems reikės iš Rafos grupės pasiskolinti įrangos, patikrinti ryšį, tai į urvą lįs vėlai. Skverbtis pradėjo 19:00 val. Iš 21 m šulinio Flora paskambino 21:00 val. – ryšį jie pataisė.

Rugpjūčio 27. Budi vėl Raimis su Sigute. Šiandien antra diena, kaip nelyja. Keista! Bet gal po truputį oras pasikeis į gerą pusę? Iš ryto ~11:00 val. Kėstas, Valera, Laimis ir Jūratė išėjo į ekskursiją į Geografinės urvą “Nuobodžiuoju meandru”. Laukiame ryšio su ufičiais, bet veltui. 13:00 val. Angelė, aš ir abu vaikai išėjome apžiūrėti Baribano urvą. Vaikai iš Daniūnų pasiskolino prožektorius “Ciklopus” ir apsirūpino “Maliutka”. Ėjimas griovomis joms pasirodė sunkus, tačiau į urvą sulindo nekantraudamos. Įsiskverbėme iki galo ir užlipome į patį viršų. Urve joms labai patiko. Po to urve prie angos valgėme “Maliutką”, užgerdami požeminiu vandeniu.

Kadangi šiandien šeštadienis, pradėjo važinėti ir šliaužioti daug įvairios liaudies. Reikia labai rūpintis ryšiu ir saugoti daiktus. Kolia, nuėjęs į tualetą, rado ten 1,5 metro atstumu nuo duobės besišnekučiuojančius vyruką su poniu. Keista! Apie ką galima kalbėtis smarvėje?!

17:00 val. mes netikėtai pamatėme ateinančius ufičius. Jie, pasirodo, pakabino įrangą iki –330 m, –260 m gylyje įrengė savo PBS, o mūsų PBS nugabeno gilyn prie sifono. Po to Anatolijus su Olegu bandė pažiūrėti, ar galima įveikti sifoną apylanka. Jiems nepavyko. Sako – labai ankšta. Tačiau visumoje jie mano, kad prasiskverbti ja galima. Tuo tarpu Sergejus su Flora ryšio nepataisė. Jis nutrūkęs kažkur 60 m turėklų zonoje. Telefono laido rite jie paliko 3 pakabos prieš PBS. Taigi teks šiek tiek keisti planą. Užkandę jie nuėjo ilsėtis, o

Raimis su Sigute pradėjo ruošti rytojaus ankstyvam išėjimui į urvą taisyti ryšio ir bandyti prasiskverbti per sifoną.

20:00 val. nuo Nazarovskajos šachtos angos skambino Laimis. Jie, pasirodo, “Nuobodaus meandro” nepraėjo, nes buvo nemažai vandens, o jie neturėjo hidrokostiumų. Dabar jie kaip tik grįžta. Paskaičiavau, kad, jei nepavyktų įveikti sifono, netgi skubiai traukiant įrangą laukan, išiskverbti į Zabłudšich vis tiek nepavyktų, nes nebeliktų laiko.

Nelabai gerai sudirbo ufiečių telefonistai. Neturėdami ryšio, jie pagalvojo, kad paviršiuje nutrūko laidas, ir, viską metę, pasivijo draugus Toliką ir Olegą, kad drauge gabenti įrangą link sifono. Aptiko, kad II modulis yra permirkęs. Dabar bus sunku. Reikės keisti planą, tačiau padaryti taip, kad visiems būtų gerai, sunku. Truputėlį svarstėme situaciją, tačiau galutinai nuspręsti nutariau rytoj ryte.

Rugpjūčio 28. Budi Kęstas su Valera. Ryte mano pavaduotojas Raimis pasiūlė gana neblogą variantą, kurį aš ir nutariau įgyvendinti. Reikia vėl siųsti grupę (žemesnės kvalifikacijos) žemyn, kad bet kokia kaina sutvarkytų ryšį iki sifono. Tokia grupė pas mus yra Kęsto trejetas, tačiau jis su Valera budi. Be to naktį lijo, malkos šlapios, nes vėjas nunešė nuo jų polietileno plėvelę. Pusryčių virimas užtruko 4 valandas ir valgyti gavome tik apie pietus. Natūralu, kad jų išėjimas į šachtą labai užsitęsė. Bet 15:00 val. jie vis tik iš stovyklos išėjo. Kolią pasiunčiau sėdėti lauke prie urvo angos, kad užtikrinti kokybišką ryšį paviršiuje/. Tačiau pradžioje ne viskas gerai sekėsi. Tik pradėjus jiems leisti sutriko ryšys. Pasirodė (bet žymiai vėliau), kad ufiečiai išlipdami telefoną paliko šlapioje vietoje iškart po 8 m šuliniu. Telefone pilna vandens, baterija beveik “gatava”! Laimis paprašė Kolią pasikeisti telefonais, o kadangi pas Kolią liko telefonas be skambučio, jis paprašė “bazės”, kad atneštume jam didelį telefoną su skambučiu. Nešini telefono aparatu mes su Angele išėjome ~19:00 val. Ten prabuvome neilgai, nors įtemptai dirbdami. Pirmiausia sulūžo didysis atsarginis telefonas. Greitai pataisyti nepavyko, todėl pertvarkiau mažąjį telefoną ir, kadangi “trejetas” išlipo į paviršių pailsėti, idaviau jį jiems, o vidutinį iš jų paėmiau ir nusinešiau į stovyklą. Apie 21:00 val. jie vėl nusileido į šachtą. Nutarėme visą naktį budėti prie telefono, kiekvieną lygią valandą pakeldami ragelį. Sėkmė lyg ir turėjo mus lydėti. Pakeitus urve laidą, net paviršinio telefono skambutis ėmė veikti. Tačiau mūsų “karma” buvo kitokia. Nepaminėjau, kad jau antra diena, kaip serga Sigutė – angina su temperatūra.

Rugpjūčio 29. Nuo vakar pietų budi Tolikas su Flora. Ši diena prasidėjo labai anksti. 01:45 val. skambina Kęstas iš –140 m gylio, pranešdamas, kad Laimiui blogai su sveikata – ėmė skaudėti rankų sąnarius, o vėliau ir nugarą. Kadangi, pasirodo, tai jau ne pirmą kartą, Laimis suprato, kad jam reiktų lipti į viršų, nes vėliau gali būti labai keblu išlipti. Raimis prikėlė mane ir aš, trumpai pasikalbėjęs su Kęstu, liepiau jiems kuo skubiausiai evakuotis į paviršių: “Tegul Kęstas eis pirmas, o Valera, nešdamas “varpą”¹¹³ ir karštą maistą, iš paskos”. Jie pažadėjo paskambinti nuo paviršiaus. Tačiau arba jie neskambino, arba niekas negirdėjo skambučio, nes buvome neprimiegoję. 07:00 val. jie laimingai grįžo į bazinę stovyklą Bukų laukymėje. Pamiegojome.

Ryte pasitarimas – aš, Raimis ir Tolikas svarstome variantus. Man nei vienas nepatinka. Todėl, visiems santūriai pritariant, nutariau pasiųsti Sergejų su Kolia žemyn į šachtą paskutiniam bandymui. Jie turės nutiesti ryšį iki sifono ir, jei pavyks ir jei bus geras oras, prasiskverbti per sifoną. Vakare išeis Tolikas, Olegas ir Flora irgi į užsifoninę dalį. Jei ryšio nebus ir jie per sifoną neprasiskverbs, turės pradėti traukti aukštyn įrangą. Iš “žaidimo” jau iškrito Sigutė ir Laimis. Likome 9 sveiki žmonės.

12:45 val. Sergejus su Kolia išėjo, o 14:00 val. pradėjo leisti į urvą. Gana sparčiai judėdami žemyn, jie sutvarkė ryšį ir 16:20 val. pasiekė PBS-200, o 20:20 val. buvo prie sifono, pasiruošę skverbtis per jį. Kadangi ryšys puikus, oras čia paviršiuje taip pat puikus, leidau pradėti skverbimąsi per sifoną. Nuo to momento ryšio su jais daugiau nebeturėjau.

¹¹³ “Varpas” – neįmantrus daiktas, uždedamas ant karšto maisto indo, kad ilgiau išlaikyti jį šiltą.

Vakare budžiu su Angele. Pagaminome bulvių piurę su lašinukais ir daug arbatos. Tuo tarpu ufiėčių trejetas ilsėjosi. Gerai pavalgę, jie link urvo išėjo 22:20 val. Aš priruošiau daug malkų ir nusiteikiau budėti prie telefono gerą dalį nakties, kitaip sakant, kiek tik reikės. O tuo tarpu ryšio nei su vienais, nei su kitais nėra...

Rugpjūčio 30. Įsitaisiau prie laužo ant rastų, pasitiesiau miegmaišį, atsinešiau telefoną ir pradėjau laukti. Angelė taip pat ilgokai pasėdėjo drauge. Po to likau vienas. Patekėjo mėnulis ir viskas ėgavo naują atspalvį. Bukų laukymė tapo labai paslaptinga. Ypač įspūdi sustiprina miško gyventojai, kurių čia aibės. Aplinkui bėgioja pelės, pūškuoja dideli nusipenėję ežiai. Medžiuose ūbauja dideli naktiniai paukščiai. Jie matomai ne tik patys maitinasi, bet maitina ir savo jaunikius, nes nuolat girdisi pastarųjų cypsėjimas ir nuo bukų (mūsų vadinamų 'bananais') ant žemės krinta įvairūs dalykai. Žodžiu gyvenimas verda... Šiąnakt tiesa nedaug girdėjosi šakalų riksmo. O tuo tarpu prieš kelias dienas jie čia gaujomis lakstė aplink stovyklą.

Pagaliau 00:40 val. paskambino Olegas ir pranešė, kad jie pradeda leistis į šachtą. Žemyn jie judėjo taip sparčiai, kad net nespėjau užmigti. 01:30 val. jie jau buvo –150 m gylyje, o 02:40 val. atėjo ilgai lauktos žinios iš –270 m gylio, kur jie susitiko į viršų lipančius Sergejų ir Kolią. Pastarieji, pasirodo, po paskutinio ryšio seanso su manimi sulindo į 'kailialupį'. Ten vargo 2,5 valandos, įveikė vieną 'kailialupį', bet užstrigo kitame. Ten aptiko kažkieno seną telefoninį laidą, o ant skliauto matė prikibusių skiedrų; vadinasi potvynio metu 'kailialupys' pilnai užpilamas. Nors telefono laidą jie pratiesė, ryšio užmegzti jiems nepavyko, o vėliau net patį telefoną sušlapino. Nepaprastai išvargę jie nutarė pakilti į PBS-200, kad ten pailsėti. Olegas paklausė, ką jiems toliau veikti. Sužinojęs jų pačių nuomonę, liepiau pradėti kelti įrangą ir –250 m gylyje pastačius PBS, ten permiegoti. Olegas pasakė, kad jie visai nepavargę, tačiau aš atkreipiau jų dėmesį į tai, kad vis tik jų laukia nemažas darbas, ir pailsėti tikrai nepamaišys. Jie su tuo sutiko ir sutarėme ryšį užmegzti iš PBS-250 vietos. Taip kad man šiąnakt miegoti praktiškai neteks.

Paukščiai iš viršaus vis mėtosi, o aš rašau. Dabar 03:40 val. Lauželis linksmai žybčioja savo mažomis liepsnelėmis, o mėnulis vis kyla ir kyla, iš aukšto stebėdamas mūsų keistą stovyklą garsiojoje Bukų laukymėje. Ekspedicija perėjo į naują, paskutinįjį etapą – įrangos iškėlimą. Mes padarėme viską, ką galėjome, tačiau "Aleko dugno" mums pasiekti nepavyko. Atsitraukiame mes garbingai...

PASTABOS: Ekspedicijos "Alekas-83" trūkumai ir nesėkmių priežastys.

1. Nepakankama įpareigojimų vykdymo kontrolė (Erikas).
2. Netinkamas maisto paruošimas (Valerijus).
3. Blogas modulių paruošimas (Valerijus).
4. Sauso kuro užmiršimas (Valerijus).
5. Virtuvės inventoriaus nebuvimas (Valerijus).
6. Pjūklo ir kirvių nebuvimas (Valerijus).
7. Nesavalaikė heksogazo gamyba (Valerijus).
8. Nesavalaikis virvių markiravimas (Nikolajus).
9. Transportinių maišų stoka.
10. Pavėluotas kauniečių ir ufiėčių susitikimas ekspedicijos darbo vietoje.
11. Nepakankama pagalbinės grupės kvalifikacija (Kęstas, Valerijus, Laimis).
12. Dalyvių ligos (Sigutė, Laimis).
13. Nerimtas ryšio grupių požiūris į darbą (Laimis, Kęstas, Sergejus).
14. Netinkamas eksploatacijai ir pavojingas gyvybei trosas (Anatolijus).
15. Hidromaišu trūkumas.
16. Netvarka maisto sandėlyje (Valerijus).

...Aš truputį užsnūdau miegmaišyje prie laužo. 07:45 val. paskambino Tolikas ir pranešė, kad visą įrangą pertempė į PBS-250 vietą. Įrengs stovyklą ir guls ilsėtis. Tikisi miegą užbaigti apie 13:00 val. Po to aš vėl šiek tiek užmigau. Tačiau reikia virti pusryčius, nes aplink mane jau vaikšto vaikai.

Pirmoji dienos pusė praėjo be nuotykių. Iš kart po pietų 15:45 val. paskambino Tolikas ir pranešė, kad jie baigė ilsėtis ir pavalgę kils į viršų. Netrukus 16:00 val. aš iš stovyklos išleidau Raimio, Kęsto ir Valeros trejetą, kurie turės nusileisti į šachtą ir pasitikti bekylančiuosius, kad jiems padėti. Daugiau žinių iš jų neturėjau. Tik 20:05 val. skambino Tolikas, kad jie, nešini įranga, pasiekė PBS-200.

Grižtančiųjų lauksime ne anksčiau, kaip naktį. Su Angele ir vaikais nuėjome grybauti. Grybų daug. Vėlai vakare, beveik naktį, maisto palapinėje pagavau pelę, vėliau atėjo ežys.

Rugpjūčio 31. Budi Laimis ir Jūratė. Naktį paryčiui grįžo Simachino dvejetas, Menšikovo trejetas ir Daniūno trejetas. Jie visi susitiko vakar 20:00 val. PBS-200 ir pradėjo kelti įrangą. 04:30 val. jie visi apleido šachtą. Skverbimasis baigėsi.

Visi miega. Prisiminiau, kad šiandien Raimio vardadienis. Po pusryčių Laimis ir Jūratė su mūsų vaikais eina ieškoti riešutų tortui, kurį aš gaminsiu. Po pietų Angelė su vaikais eis paskinti gėlių. Šiek tiek tvarkome įrangą. Gaminant vakarienę, priminiau Laimiui, kad reikia paruošti daug daug arbatos, nes šiandien iškilminga vakarienė. Jie ėmė labai 'šakotis'. Suprantama, Jūratė – žmogus svetimas ekspedicijoje ir nepratusi keliauti. Ji daug ko nesupranta, o ir prigimtis jos ne keliautojiška. Tačiau mane nustebino bukas Laimio užsispyrimas. Matomai, jam dar per anksti dalyvauti rimtose ekspedicijose. O gal pasireiškia neigiama Jūratės įtaka?! Vakaras atėjo greit. Pasveikinome Raimį. Na, o Laimiui su Jūrate (o gal Jūratei su Laimiu) "bzykas" galvose neleido jiems prisijungti prie kompanijos ir jie, kiek pasėdėję atskirai prie laužo, nuėjo miegoti. Labai bjaurus poelgis!

Nors ir ne labai malonu, bet štai jau 2 žmonės, kurių nereikia imti į ekspedicijas – Valera ir Laimis. O gal persiauklės per keletą metų?

Rugsėjo 1. Budi Olegas ir Sergejus. Šiandien – ūkinė diena. Netrukus išvyks Tolikas ir Flora. Rytoj išvyksime ir mes likusieji.

Seminaras “СИП-83”

1983

DIENORAŠTIS

Rugsėjo 11. ...Diena ėjo į pabaigą. Klausytojai baigė atsiskaityti už skolas. Rytoj vyks speleotechnikos varžybos. Tik ką paskelbė vakarienę. Aš vaikštau aplink virtuvę, laukdamas, kol klausytojai pasiims maistą. Šalia Imandra. Ramiai lūkuriuodamas rūkau. Staiga, nuo Zabludšich griovos pusės iš krūmų pasirodo dvi merginos iš Saratovo speleologų grupės, kuri įsikūrusi prie Geografičeskajos šachtos. Tos, kuri garbiniuotais plaukais, akyse ašaros. Pajutau nelaimę. Ji pavargusiu, bet ryžtingu žingsniu prieina prie manęs ir paprašo pagalbos. Atsitiko tikrai didelė nelaimė. Jų grupės vaikinukas kirto seną aukštą buką, o tas perlūžo, subyrėjo nukrito tiesiai jam ant galvos ir pramušė kaukolę. Ten jis ir liko gulėti. O tuo tarpu beveik visa grupė dar po žeme. Jos skubiai puolė bėgti pas mus į Bukų laukymę. Atbėgo per 25 minutes.

Aš jas pasivedu į šoną, išsiaiškinu situaciją ir pasišaukiu Kostią. Jis – mūsų pagrindinio gelbėjimo būrio vadas. Kostia Serafimovas tuoj pat paskelbia rikiuotę ir išskirsto žmones užduotims. Vitia Anufrijevas riša neštuvus, Serioža Tkačiovas su draugu nubėga į gyvenvietės pusę ieškoti mašinos, o Rezvanas pusę seminaro klausytojų veda link Geografičeskajos. Stovykloje pasilieku vyriausiuoju. Pavalgome, paguldau Imandrą ir einu prie virtuvės. Po kurio laiko, t.y. ~22:00 val. Volodia Rezvanas per raciją liepia surinkti visus žmones, palikti stovykloje tik 2 budinčius, ir su jais eiti į pagalbą. Pasirodo padėtis tragiška – vaikinukui gresia mirtis.

Pasiėmę šiek tiek maisto, 3 virves, mes išsiruošiame aukštyn į kalnus. Išrikiuoju žmones. Jų 14. Padalinu juos į dvi grupes. Antrajai vadovauti paskiriu Volodiją Rudyčą, o pirmajai vadovausiu pats. Teks eiti naktį man ne visai žinomą keliu per Mažosios Chostos griovą iki Veličestvenajos ir po to aukštyn. Einame labai sparčiai. Grupė labai atsilieka. Nuo manęs neatsilieka tik kijevietis Sovjakas. Po 45 min. mes jau ant perėjos per Aleko kalnagūbrį, kur mūsų laukia Volodia Rezvanas.

Paskubomis esame suskirstyti į 3 gabenimo grupes. Trečiajai aštuoniukei vadovausiu aš. Joje Kolia Voronojus iš Kauno, Volodia Rudyčas iš Maskvos, Igoris Antonovas ir kiti... Neduoda ramybės mintis, ar tas nukentėjęsysis nėra mano draugas nuo Uralo laikų Andrejus iš Orenburgo. Rezvanas pasiima pusę žmonių ir leidžiasi žemyn prie Geografičeskajos, o aš pasilieku ant perėjos laukti nurodymų. Apsižiūrėjus, kad mes su savimi neturime kirvių, aš pasiunčiu žemyn Vardaniančą su draugu juos atnešti. Grįžę be kirvių, jie perdavė Rezvano nurodymą man su aštuoniuke pakaitomis gabenti nukentėjusįjį. N

Netrukus pasirodo gausybė švieselių. Vaikiną neša. Mes nusileidžiame juos pasitikti ir perimame neštuvus, kad nunešti juos iki perėjos. Aš einu priekyje ir vadovauju grupei. Mus lydi ir Rezvanas, o iš paskos 2 speleologai saugo nukentėjusįjį virvėmis. Prasideda ilgas ir sunkus perėjimas. Keičiamės gana dažnai, kas 5-10 minučių. Mūsų 3 aštuoniukės: pirmajai vadovauja Kostia, antrajai – Vitia, trečiajai – aš. Bendrą gelbėjimo darbų koordinaciją vykdo Vitia Anufrijevas – jis juk yra Salavato KGT viršininkas. Gabenti buvo pradėta 23:00 val. Dabar jau...

Rugsėjo 12. ...naktis... Iš abiejų nukentėjusiojo pusių eina mūsų gydytojos Galina Panina ir Liuda Smirnova iš Tomsko. Jos nuolat kontroliuoja pulsą, stebi jo būklę. Nukentėjęsysis yra Olegas Gasanovas (gimęs 1967) iš Aleksejevo vadovaujamos Saratovo speleologų grupės. Jis visą laiką be sąmonės. Kvėpuoja sunkiai; iš kairės ausies teka tamsus kraujas. Akys užmerktos, vokai pamėlynavę. Burnoj įkištas pagalys, kad galėtų kvėpuoti. Kvėpavimas labai sunkus, gurgiantis, tarpais primenantis agoniją. Na, gyventi jam liko tikrai

nebe daug. Tačiau mes darome viską, kad tik kaip nors suspėti jį nugabenti į Bukų laukymę, o ten gal jau lauks mašina, kuri galės nuvežti jį į ligoninę.

Pasiekę Veličestvenajos šachtą, mes sukame dešininę Veličestvenajos griovą žemyn. Tankūs brūzgnai, siauri ir slidūs takai prie pat karstinių duobių krašto kelia didžiules problemas saugams, na o nešikams ypatingai sunku. Vienoje neštuvų pusėje – 4, kitoje – taip pat 4. Priklausomai nuo reljefo, reguliuoju nešikų išsidėstymą pagal ūgį. Kai pasiekėme Mažosios Chostos griovą, šiek tiek lengviau atsipūtėme. Takas tapo kaip Laisvės alėja Kaune. Einame sparčiau. Ties Baribano urvu – eilinis poilsis. Nuo apačios atėjęs Vitia Anufrijevas praneša džiugią žinią. Už 50 m mūsų laukia gydytojai iš Chostos. Vadinasi ir mašina Bukų laukymėje laukia (kaip paaiškės vėliau GAZ-24 “VOLGA”).

Gydytojai, apžiūrėję ligonį, nusprendė, kad jam padėti jau nebegalima. Tačiau mūsų veiksmai teisingi, ir mes kuo skubiau stengiamės nugabenti jį iki mašinos. Prieš pakylant į Bukų laukymę, susirenka visi mūsų klausytojai ir dalis Saratovo speleologų. 40 speleologų srautas, mirgėdamas įvairiausiais prožektoriais, pagriebia nukentėjusį ir virš galvų užneša neštuvus į Laukymę. Nunešę jį tiesiai į kelią prie mašinos, mes atsargiai paguldome ant “Greitosios” neštuvų. Ligoniu duoda pakvėpuoti deguonies. Apipjauname savuosius neštuvus ir įkeliame į mašiną. Mūsų darbas baigtas. Dabar 03:30 val. Nuo traumos praėjo 8 valandos. Jis dar gyvas...

Nuvargę ir prislėgti užkandame, pageriame arbatos ir einame miegoti. Kelsimės tik 12:00 val.

Seminaras tęsia savo darbą.

Rugsėjo 18. Neatgaudamas sąmonės Sočių ligoninėje mirė Olegas Gasanovas.

Rugsėjo 23. Iki šios dienos Aleke buvo nuostabiai puikus oras. Saulė ir nei vieno debesėlio. Užvakar vietinis radijas pranešė, kad iš Rytų Kaukazo į Vakarų eina ciklonas, kuris rugsėjo 23 pasieks rytinę Juodosios jūros pakrantę, atnešdamas gausias liūtis su perkūnija. Taigi mes, nors ir nelabai tikėdami oficialiomis oro prognozėmis, vis tik nutarėme savo kailiu nerizikuoti. Buvo nutarta paspartinti darbų eigą po žeme.

...Kadangi, ryšium su nevykusiu II skyriaus (instruktorius Anufrijevas) išsiskverbimu, man su Volodia Rezvanu nepavyko nusileisti į Ručeinajos šachtą, sumanėme atlikti “šaunųjį traversą”: “Oseniaja-dugnas-Nazarovskaja”. Abiejose šachtose buvo numatyta pakabinti įrangą. Tačiau reikalai klostėsi visai kitaip. I skyrius (instruktorius Kiseliovas) Nazarovskajoje įrangą pakabino iki sifono (-330 n), tačiau giluminei grupei vadovavo Jelena Nogavicina, kuri elgėsi labai neatsakingai ir pereiti iš Nazarovskajos į Oseniają net nebandė. Tuo tarpu III skyrius (instruktorius Nizamutdinovas) labai sparčiai pakabino įrangą Oseniajoje iki pat dugno (-500 m). Ryšium su tuo II skyrius gavo užduotį išsiskverbti į abi šachtas pro abi angas vienu metu. Grupė, vadovaujama Abramovo (bendras šio mokomojo-treniruočių skverbimosi vadovas), leidosi į Oseniają (dalyviai: stažuotojas Aksionovas, Šerstniovas ir Vanina), o grupė, vadovaujama Liudmilos Smirnovos, nusileidus į Nazarovskają (dalyviai Toporovas, Andrusenko ir Lipkinas), ėmė skverbti į jungtuką tarp šachtų. Pirmąjį sifoną jie nesunkiai įveikė apylanka; tuo tarpu tolesnis kelias iš jų pareikalavo visų jėgų. Ilgai ir sunkiai atkasinėdami pusiau užplautą landą, jie dirbo 16 valandų, kol pagaliau pasiekė santaką.

Taigi PBS Oseniajoje jie pasiekė tik vakar iš ryto. Kadangi oro prognozė nieko gero nežadėjo, reikėjo paskubinti įrangos išėmimą iš urvyno. Man su Rezvanu nebeliko jokių galimybių atlikti traversą, nepristabdant kolegų darbo. Todėl mes to ir atsisakėme. Toliau viskas klostėsi sekančiai. Abramovo ketveriukė, permiegojusi PBS Oseniajoje, nusileido į dugną ir, atlikę traversą, išėjo į PBS Nazarovskajoje. Paskutinis telefoninis ryšys su jais buvo šiandien 09:00 val. ryto. Abramovas su Aksionovu, bandydami užmegzti nutrukusį telefoninį ryšį, išlipo į paviršių ir kontrolinį laiką pratęsė iki 18:00 val. Jie taip pat pranešė, kad Šerstniovas su Vanina yra PBS ir eiti aukštyn negali, nes yra labai nuvargę. Po to jie matomai

nusileido atgal pas draugus. Smirnovos ketveriukė pradėjo kilti į paviršių. Jiems priešpriešiais išėjo IV skyriaus (instruktorius Serafimovas) ketveriukė, kurios sudėtyje buvo ir instruktorius Anufrijevas. Jų uždavinys – kuo greičiausiai pradėti įrangos išėmimą. (Beje, vakar per 9 valandas Rafos skyrius iškėlė įrangą iš TEP'o).

Vakarop, negaudami jokių žinių nuo Abramovo ir Smirnovos grupių, mes su Rezvanu 17:00 val. išėjome link Osieniajos ir Nazarovskajos, kad betarpiškai pasidomėti padėtimi. Tik pradėję leisti link Bukų laukymės upelio, mes sutikome Lipkiną ir Andrusenką. Pirmieji Lipkino žodžiai buvo lietuviškai: *'panešiok ant kaklo'* (tokiais žodžiais Imandra visą laiką terorizuodavo ne tik klausytojus, bet ir instruktorius, jau nekalbant apie stažuotojus). Jų išvaizda kalbėjo pati už save. Alekas ėjo vos gyvas, nenusiėmęs hidrokostiumo, kuris buvo kapitališkai sudraskytas. Ant krūtinės – gumos gabalai, o užpakalis perplėštas nuo vieno šono iki kito. Beje, šis "hidras" priklauso Zozulenkai, nes Alekas aplamai neatsivežė jokios savo įrangos. Senai aš nemačiau taip nuvarytų nuo kojų speleologų. Nuėję prie Nazarovskajos, radome ten Smirnovą su Toporovu, kurie jau ruošėsi leisti į šachtą padėti draugams. Mes juos laiku sustabdėme ir, 18:00 val. paskambinę į bazę, iškvietėme "gelbėjimo būrį" iš 4 žmonių, vadovaujamą S. Tkačiovo, tam, kad jie nusileistų padėti traukti įrangą. Tuo šios dienos aktyvioji dalis baigėsi.

Beje, kaip ne keista, prognozė pasitvirtino. Šiandien šiek tiek lijo ir griaudė.

Rugsėjo 24. ["Сначала было плохо, а потом все хуже и хуже..."¹¹⁴]

Naktį ilgai lijo. Kažkodėl iš apačios pradėjo šlapti mano palapinės dugnas. Apie 06:00 val. atsikėliau, paklojau papildomų polietilenų ir nuėjau pasidaryti link virtuvės. Žiūriu, prie telefono nieko nėra. Pasirodo, budį Kolia. Jis trumpam buvo pasišalinęs į virtuvę, nes šiuo metu dirbama tik Osieniajos šachtoje, na o patys speleologai šiuo metu turėjo po žeme miegoti. Taigi lyg ir viskas tvarkoje.

["Успех – это ряд преодолённых неудач"¹¹⁵].

Dieną vėl lyja. Esu beveik įsitikinęs, kad daugiau gero oro čia nepamatysiu. Dabar matome tikrąjį ALEKĄ.

...Jau vėlus vakaras. Rudycho ketveriukė vis dar sėdi Osieniajos PBS. Ten potvynis! Jis paskaičiavo ir mums telefonu pranešė, kad vandens srauto debitas – 400 l/s. Nors lietus vėlai vakare ir nustojo lijęs, tačiau vandens srautas gali gerokai sumažėti tik paryčiui. Todėl jie miegos, o ryte, žinoma, jei bus geras oras, pradės kelti įrangą. Jiems padėti iš viršaus turbūt leis 6 žmonių pagalbinė grupė. Galime tikėtis, kad rytoj paskutinis mūsų seminaro įsiskverbimas baigsis.

¹¹⁴ "Pradžioje buvo blogai, o vėliau vis blogiau ir blogiau..." (rusiškai).

¹¹⁵ "Sėkmė – tai įveiktų nesėkmių eilė" (rusiškai).

Anotacija speleo foto parodai¹¹⁶

1984

Tarp nuosėdinių uolienų, sudarančių žemės pluta, plačiai paplitę klintis, dolomitas, gipsas, anhidritas, akmens druska. Šios skirtingos sudėties ir kilmės uolienos turi vieną bendrą savybę – jas tirpina kritulių ir paviršiniai vandenys, turintys savyje ištirpusio anglies dvideginio. Taip po žeme atsiranda urvai – karstinės ertmės.

367 kilometrų ilgio Akmeninis-mamutų urvynas JAV yra pats ilgiausias pasaulyje. Gylio rekordas priklauso Prancūzijos Alpėse esančiai Žan-Bernaro prarajai. Ji į žemės gelmes prasiskverbusi net 1494 metrus. Giliausia Tarybų Sąjungoje 1370 metrų Snieginės ir Mieženo prarajų sistema pasaulyje užima antrąją vietą.

Pirmieji urvų tyrinėtojai leidosi po žeme iš smalsumo. Šiandien speleologija – labai reikalinga žmogaus veiklos sritis. Lietuvoje ji irgi turi pasekėjų. Pirmasis lietuvis, tyrinęjęs urvus, buvo J. Čerskis, 1875 m. lankęsis Nižneudinsko urvuose Sajanuose. 1971 m. kauniečiai plačiau susidomėjo paslaptingu požeminiu pasauliu. Šiuo metu Lietuvoje veikia Kauno speleologų sekcijos “Omega” (įk. 1977 m.), “Kentaurai” (įk. 1981 m.), “Akva-speleo” (įk. 1982 m.); Vilniaus “Venta” (įk. 1982 m.) ir Panevėžio “Donaldai” (įk. 1983 m.).

Kauniečiai organizuoja ekspedicijas į įvairius TSRS urvus; taip pat dalyvauja kitų respublikų klubų išvykose. Jų būta Kryme, Kaukaze, Podolės aukštumoje, Archangelsko taigoje, Urale, Vidurinėje ir Centrinėje Azijoje, Sajanuose. Jie užsiiminėja sportiniais įsiskverbimais, filmavimu ir fotografavimu po žeme, urvų paieškomis. Kauniečiai atrado keletą iki šiol nežinomų urvų ir juos tyrinėja. Jų tarpe 160 m gylio Ventos urvas Kryme ir 1622 m ilgio I-ojo Kauno speleosąskrydžio urvas Abchazijoje. Kauniečiai dalyvavo, įveikiant giliausius TSRS urvus.

Tačiau didžiausia karstinių urvų reikšmė turbūt estetinė – nepaprastas ir nepakartojamas jų grožis. Pasekime vandens lašą. Prasiskverbęs iki urvo ir pakibęs nuo skliauto, jis palieka ten savyje ištirpusį kalcio karbonatą, kuris dabar išsiskiria kaip kalcito, aragonito kristalai. Ilgainiui nuo skliauto žemyn nutįsta akmeniniai varvekliai – stalaktitai, o jiems priešpriešiais nuo aslos ima stiebtis masyvesnės akmens kolonos – stalagmitai.

E. Laicono ir B. Krakausko¹¹⁷ foto darbai – tai bandymas parodyti bent dalelę šio grožio.

¹¹⁶ Paroda buvo eksponuojama Kauno viešojoje bibliotekoje; anotacija parašyta 1984-01-21.

¹¹⁷ Bronius Krakauskas neaiškiais aplinkybėmis tragiškai žuvo maždaug po metų Kaune.

Gyvenimas po žeme

Iš sportinės ekspedicijos į giliausią Azijos prarają

1984

REPORTAŽAS¹¹⁸

“Kauno tiesa”, 1984-01-28, Nr. 24 (11308), Kaunas

...Prasidėjo trečioji buvimo po žeme para. Nuodugniai apžiūriu “salę”, kurioje, 785 metrų gylyje, įrengta požeminė bazinė stovykla. Paskutinė žemutinė stovykla šioje prarajoje. Iš čia po keturių parų pasieksime jos dugną, iki kurio liko “tik” 205 metrai... Paskiau vėl išvysime rudenišką Uzbekijos dangų, vėl maloniai šnekučiuosimės su asilų vilkstinės varovu.

“Salė” maždaug septyniasdešimties kvadratinų metrų ploto ir 30 metrų aukščio. Jos viduryje – dviejų metrų aukščio akmens luitas. Pusė “salės” užversta mažesniais luitais, kurie sudaro laiptuotą pakylą. Nuo vaikščiojimo ji pasidarė slidi ir pavojinga. Ten įrengta mūsų virtuvė ir valgomasis. Pačioje žemiausioje “salės” vietoje – lygi sausoka maždaug aštuonių kvadratinų metrų dydžio aikštelė, kurioje vos išsitenka dvi šilkinės palapinės.

Bazinė stovykla apskaičiuota šešioms žmonėms, tačiau prireikus čia išsitektų ir aštuoni sportininkai. Virš palapinių nutariau netiesti polietileno, nes iš viršaus nelabai telaša. Produktus išdėščiau prieš pat įėjimus į palapines. Apžiūriu maisto modulius. Tai šešioms dienoms skirtas maisto ir sauso kuro rinkinys. Jame yra trys kilogramai sauso spirito, dvi žvakės, dvi degtukų dėžutės, vienas pakelis druskos, du šimtai gramų arbatžolių, kilogramas cukraus, trys šimtai gramų saldainių, kilogramas juodų džiovėsių, sauso pieno mišinys “Maliutka”, grikių kruopos, bulvių dribsniai, sviestas ir vienas pakelis sublimuotos mėsos. Tokių modulių šioje stovykloje – penki. Jie ne tik palaiko speleologų gyvybę, bet ir užtikrina intensyvų bei produktyvų jų darbą.

Toje “salės” vietoje, kur yra 27 metrų aukščio įranga, - vienintelis “kelias” link paviršiaus, teka vandens srautas. Tai mūsų geriamojo vandens šaltinis...

Tuos, kurie domisi speleologų, paslaptingo urvų pasaulio tyrinėtojų nuotykiiais ir kurie patys norėtų išbandyti savo jėgas ten, giliai po žeme, kviečiame sausio 30 dieną 18:30 val. atvykti į “Sakalo” turistų klubą (Maironio g. 8, kieme), kur prasidės pradinio speleologų paruošimo seminaras. Sėkmingai baigę teorinį kursą ir pakankamai psichologiškai pasiruošę, būsimieji speleologai, vadovaujami prityrusių instruktorių, gegužės mėnesį galės dalyvauti mokomojoje treniruočių kelionėje po Vakarų Kaukazo urvus.

Erikas Laiconas
Vyriausiasis speleologijos instruktorius

¹¹⁸ Reportažas parašytas 1984-01-21.

Vizito en la kaverna mondo

1984

PASKAITOS KONSPEKTAS (esperanto kalba)

Mi prezentas al vi koncizan konversacion, kiel ekestas la t.n. karstaj fenomenoj kaj iliaj duafojaj formoj, dezirante atentigi vin pri kelkaj interesaj detaloj, por ke vi povu pli bone rimarki, diferencigi tiaspecajn naturbelaĵojn kaj tiamaniere akiri pli profundan impreson, se vi vizitos kalkoŝtonajn kavernojn.

Inter precipitadaj rokoj estas disvastigitaj kalkŝtono, dolomito, gipso, anhidrito, ŝtonsalo. La akvo povas solvi tiujn rokojn. La pluvakvo englutas karbondioksidon, kiu troviĝas etkvante en la aero. Ekde nun ĝi kondutas kiel maldensa karbonacido: ĝi solvas, likvigas la kalkoŝtonon, ŝanĝante ĝin en acidan kalcikarbonaton. La kalkenhava akvo penetras tra funeloj, fendoj kaj kapilaroj en la teron, en la subterajn spacojn, elkavigitajn per sia laboro aŭ per fluanta akvo (subtera rivereto) kaj tie etendiĝas sur la plafono en formo de gutoj, kiuj po-iome elvaporigante, postlasas kalkokonusetojn de sur la plafono aŭ terenfalante ĝi kreas surplankajn formaĵojn. Nome en la subteraj sekaj spacoj la kalkoza akvo varmiĝas kaj elvaporigante vestigas sian enhavon en formo de normala kalcikarbonato aŭ kalkŝtono – se ni povus diri – distilita.

La surfaco de la kaverna planko estas kovrita per kalkŝtona surfluaĵo, la t.n. sintro. Se la kalkoŝtono elfalas sur la tersurfaco, ĝi nomiĝas travertino. La sintro kreskas, dikiĝas per amasiĝo de novaj kaj tavoloj.

Nun ni pririgardu la ornamaĵojn de la plafono. Kiel dirinte, la trasorbiĝinta akvo amasiĝas laŭlonge de la plafono en gutoj, sinsekve elvaporigantaj. Tiamaniere la vestaĵo fariĝas trosaturita de kalcikarbonato acida, kiu elfalas, ekŝiĝas, postrestas, formante komencan tubeton poste pli longan tubon, kies interno estas malplena, do regula kanaleteto. Kalkokonuso povas esti diverskoloraj, laŭ la enhavo de la akvo. Se ĝi entenas nur puran kalciton, la konusoj estas neĝblankaj. Se ĝi entenas ankaŭ fer-hidroksidon, ili povas esti flavaj ĝis ruĝaj. Se ĝi enhavas manganon, la sintro estas nigreta. Belega estas la kombinaĵo de diverskoloraj kalkokonusoj. La kalkokonusoj povas kreski ankaŭ en sferoida, bulba, rafana, vinberara kaj aliaj formoj, laŭ la malhelpaĵoj, kiujn renkontas la ilin nutranta kalkoza akvo kaj ankaŭ laŭ ĝia kvanto dum diversaj epokoj; ĉar la kalkokonusoj kreskas malrapide, onidire nur unu milimetron dum kelkaj aŭ kelkdekaj jaroj (sed ankaŭ tio estas ne preciza kaj variata mezuro). La kalkokonusoj, pendantaj de sur la plafono, nomiĝas stalaktitoj, kaj kalkokonusoj, elstarantaj sur la planko de la kaverno, nomiĝas stalagmitoj. Ili kreiĝas tiamaniere, ke la akvo, terenfalanta de sur konuso, unue elĉizas la sablon surplankan, sed poste, elvaporiginte, ĝi postlasas kalkoŝtonan restaĵon, kreante bazojn de la fariĝontaj stalagmitoj.

Kaj la stalaktito kaj la stalagmito kreskas, plilongiĝas tiamaniere, ke ili fine kunkreskas. Post la kunkresko ekestas stalagnato, stalaktita kolono.

En kavernoj troviĝas ne nur kalkokonusoj kaj kristaloj, sed vivas ankaŭ vespertoj, kiuj pendas tranoktante sur la plafono de kaverno, la senokula kankreto *Niphargus* kaj aliaj animaloj.

La prehistoria homo ankaŭ vivis en la kavernoj, kiel atestas neolitaj potoj, ostoj, laboriloj, bataliloj, aŭtentikaj surmuraj desegnaĵoj. Tial la kavernoj ebligas ne nur ravigan travivaĵon al naturamantoj, sed ankaŭ seriozan sciencan esplorkabon.

Teknika aŭ sporta speleologio interesiĝas pri kavernoj kiel sportaj objektoj tre malfacile atingeblaj por la homo. Ja, iuj kavernoj atingas mil metrojn de profundo. Do plej profunda abismo en Soveta Unio estas Snieĵnaja (-1335 m) kaj en la Mondo – Ĵan-Bernar (-1490 m) en Franciuj Alpoj. Tiuj superkavernoj konsistas el multaj da galerioj-tuneloj kaj

diversprofundaj putoj. Tra tiuj karstaj malplenoj fluas riveroj kun grandaj akvofaloj. Tie estas lagoj kaj multe da aliaj malhelpoj, kiujn speleologo, esploranto de kavernoj, devas venki.

Speleologoj uzas diversan fakan ekipaĵon, ekzemple ŝnuron, kablون, karabenojn, diversajn fiksilojn por asekurado kaj por la supreniĝo, lumigan sistemon k.t.p. Neordinaran lokon okupas sistemo vivasekura, kiu enmetas multajn diversajn teknikajn kaj aliajn rimedojn, permesantajn asekuri longedaŭran (ĝis kelkaj monatoj) estadon kaj laboron de speleologoj subtere.

En Ĉeĉalto ankaŭ ekzistas speleologoj kaj speleologiaj sekcioj en Kaunas, Panevėžys, Vilnius, Riga. La unua kaj nuntempe ĉefa speleo sekcio en Ĉeĉalto estas "Omega", fondita en 1977 jaro en Kaunas. Membroj de "Omega" partoprenas diversajn regionojn de Soveta Unio, ekzemple: Kaŭkazan montaron, Krimeon, Podolian altejon, Uralon, Arĥangelskan provincon, Sudan Siberion kaj Mezazion. Ĉefaj direktoj en speleoagado estas sportaj profundaj penetradoj, serĉado de novaj nekonataj kavernoj kaj filmado subtere.

Bedaŭrinde en Ĉeĉalto estas nur kelkaj ne grandaj kaj ne profundaj kavernoj. Tial mi proponas rigardi slajdfilmon "Novaj limoj" kaj aliajn materialojn.

Ne vien džiaugsmas, bet ir rūpesčiai

1984

REPORTAŽAS

“Kauno tiesa”, 1984-06-05, Nr. 129 (11413), Kaunas

Respublikinė turizmo ir ekskursijų taryba Trakų rajone surengė pirmąją Tarybų Lietuvos speleologų sąskrydį, į kurį susirinko Kauno, Panevėžio, Vilniaus, Klaipėdos atstovai ir svečiai iš kaimyninės Rygos. Bražuolės ir Neries upių santakoje startavo 13 komandų. Geriausią rezultatą parodė Kauno miesto speleosekcijos “Omega” komanda: S. Daniūnienė, R. Daniūnas ir V. Stravinskas. Nepralenkiami jie buvo ir antroje trasoje, kur didžiausią žiūrovų susidomėjimą sukėlė povandeninė rungtis. Šiai komandai įteiktas pereinamasis Respublikos turizmo ir ekskursijų tarybos prizas.

Speleologų bendro fizinio pasirengimo varžybų asmeninėje įskaitoje nepralenkiami buvo kaunietė S. Daniūnienė ir panevėžietis K. Tamošaitis.

Varžybos leido įvertinti respublikos speleologų pasiekimus ir trūkumus, ruošiantis sąjunginiam speleologų sąskrydžiui, kuris įvyks spalio mėnesį Abchazijoje.

Malonu pažymėti, kad trys kauniečiai įtraukti į respublikos rinktinę: V. Radzevičius, R. Daniūnas ir S. Daniūnienė. Tačiau susirūpinimą kelia likusios miesto komandos, paskutiniame sąskrydyje užėmusios vienas iš paskutiniųjų vietų. Reikia tikėtis, kad šiemet įkurtas Speleoklubas – miesto speleologų metodinis centras – padės išspręsti ir šias problemas.

Erikas Laiconas
Sąskrydžio vyriausiasis teisėjas

Kelionė į Bulgariją

1984

DIENORAŠTIS

KAUNAS-SOFIJA-KARLUKOVAS-SOFIJA-KAUNAS

Liepos 2. Atsibudau viename nuošaliame privačiame namelyje Sofijos centre. Kelionė į čia baigta; prasidės darbas. Trumpai apie paskutines dienas.

...Iš Kauno išvykau birželio 28 d. 11:00 val., nes dėl kelio remonto vienas traukinys visai nevažiavo. Diena prabėgo lakstant šen bei ten. Užklupo stipri liūtis, kokių Lietuvoje paprastai nebūna. Bilieto į norimą traukinį negavau, todėl teko išvykti 23:13 val. traukiniu Ryga-Simferopolis.

Birželio 29 d. 15:30 val. pagaliau Kijevas. Aplankiau savo mėgiamą Chreščiatiką, fontanus, knygynus.

Birželio 30 d. apie 09:30 val. aš jau traukinyje № 13 Maskva-Sofija. Diena praėjo miegant ir valgant (su alaus gėrimu). Aptarnavimo lygis aukštas. Važiavau 2 klasės kupė drauge su 3 bulgarais. Aplamai vagone daugiausia bulgarų; tik keli rusai, pora rumunų ir aš, vienintelis lietuvis. Diena baigėsi be įvykių, neskaitant to, kad Ungenuose (pasienio punkte), performuojant traukinį ir keičiant ratus, atsitiko menkas nuotykis. Du rusai, grįždami per mūsų vagoną į savo vagoną, pastebėjo, kad tas atkabintas ir nežinia kur nuvarytas. Tada vienas iš jų suriko “ant viso vagono”: “*Jobana v rot, naš vagon otcepili!*”¹¹⁹ ir ėmė abu blaškytis. Keleiviai apsimetė, nieko nesupratę. Po to atvykome į Blok-postą Rumunijoje. Vėl susitikimas su pasieniečiais ir... miegoti. Labai gaila, bet Rumunijos Karpatų taip ir nepamačiau, nes buvo naktis.

Atsibudau tik Bukarešte, na ir suprantama jo taip pat nepamačiau. O netrukus ryte ir Džurdžu-Nord – Rumunijos pasienio postas. Toliau – Rusė – Bulgarijos pasienio postas. Laisvalaikį praleidau daugiausia prie lango. Aplinkui laukai, lygumos. Viskas kaip ir Ukrainoje. Už Pleveno prasidėjo kalniukai, o kiek vėliau ir tikri kalnai (Stara planina). Tai kalnų juosta, besitęsianti iki pat Juodosios jūros. Važiavome tarpekliais ir tuneliais. Traukinys daug vingiavo. Todėl kelias, nors ir netolimas, bet ilgas. Traukinys važiavo gana lėtai. Čia – Rytų Europos laikas: Maskvos laikas minus 1 valanda.

20:00 val., pavėlavę 2 valandas, mes atvykome į Sofiją. Geležinkelio stotyje bandžiau prisiskambinti į Bulgarijos Turizmo sąjungos centro tarybą, bet veltui – ten nieko nebuvo. Natūralu – juk buvo sekmadienis, liepos 1 d. Beje telefono automatai beveik kaip Sovietų Sąjungoje – tinka ir mūsų kapeikos (2 arba 1+1). Grįžęs į peroną užsirūčiau ir ėmiau dairytis to, kuris mane lyg ir turėtų sutikti. Žmonės po truputį skirstėsi. Netoliese liko stovėti vaikas ir moteris (apie 28-30 metų amžiaus), kurie, aiškiai matėsi, kažko nesulaukė. Kol aš maščiau, manęs ar ne manęs jie laukia, vaikas priėjo prie manęs ir paklausė mano vardo. Prisipažinau.

Štai dabar, liepos 2 d., aš pas jį kambaryje. Tai fotografas ir speleologas-mėgėjas, besidomintis požemine fotografija ir speleofauna. Jie turi du vaikus (berniukui – 10 metų, mergaitei – 9). Vakar vakare apžiūrėjau jo literatūrą; jie rodė skaidres apie Bulgariją, vaišino sausu vynu, nors patys ir negėrė. Pas juos virtuvėje ant visų kėdžių yra pagalvėlės. Naktį miegoti buvo labai karšta. Atsidariau langą iki galo, tačiau užmigau tik apie 01:30 val. Naktį pro langą nuolat girdėjosi keistas, sakyčiau bjaurokas, garsas – gal paukščio, gal katino – priminė apie palapinę slankiojančios lūšies kniaukimą.

¹¹⁹ “Їбана в рот, наш вагон отцепили!” – rus. “*P... į b..., mūsų vagoną atkabino!*” (sakinio pradžia labai šlykštus keiksmas).

Bulgarų ekspedicijų sąlygos savo šalyje panašios į mūsų. Bilietas į tolimiausią šalies kampelį ir atgal kainuoja 15-20 levų, o maistui jie skiria 3-4 levus vienam žmogdieniui, priklausomai nuo sudėtingumo. Jie stengiasi kaip galima daugiau pasifinansuoti iš pašalies. Naudojasi komjaunimo paslaugomis. Kartą per metus viena ekspedicija vyksta į užsienį. Tai riboja speleologų federacijos turimos užsienio valiutos kiekis. Bulgarijoje yra 1280 speleologų ir speleo turistų. Viso yra 52 klubai, iš jų 10 – Sofijoje. Už valiutą federacija prenumeruoja užsienio žurnalus: “Spelunca” (Prancūzija), “NSS News” (JAV), “International caving” (Didžioji Britanija) ir kitus. Bulgariai labai aiškiai skiria speleologiją nuo speleo turizmo (‘peščerno delo’).

Pasirodo naktimis gretimai esančioje karo akademijoje “kaukia” povai, atvežti iš Indokinijos.

Biure “Ryla” nusipirkau, t. y. už 0,50 levo užsikomposteravau atgalinį bilietą į Kijevą liepos 19-ai dienai (traukinys № 25, 20:30 val.). Užsienio prekybos banke kelioninius čekius pasikeičiau į levus ir, atvykęs į centrinę geležinkelio stotį (‘Centralna gara’), nusipirkau bilietą į Karlukovą (2,50 levo). Po to nuėjau į miestą pasivaikščioti. Daug įvairių pasisėdėjimo vietų su ledais, sultimis, kava ir alumi. Daug kitokių prekybos taškų. Mačiau bulgariškų “Rubiko kubikų” ir “Magišku domino”. Stotyje už 0,33 levo atsigėriau kavos; sumokėjau tik 0,30 levo, nes kasininkė neturėjo grąžos. Po to pakeliui atsigėriau 350 gramų alaus (‘nalivna bira’) už 0,43 levo (sumokėjau 0,50 levo). Ledai (‘sladoliud’) už 0,29 levo – neskanūs. Dabar sėdžiu ir 6-e kelyje (‘kolovoz’) laikiu traukinio. Stotis labai puiki, visur eskalatoriai; po stotimi – didžiulė požeminė aikštė su daugybe prekybos taškų. Su vietiniais susikalbėti gana sunku. Oras labai karštas, tenka nuolat šluostytis prakaitą. Man tai neįprasta. Su Todoru Stoičevu (tai mano pirmosios nakvynvietės šeimininkas) atsisveikinu 12:00 val., nes jis nuėjo į darbą. Sutarėme, kad kitą savaitgalį jis atvažiuos į Karlukovą, į “Peščeren dom”, o po seminaro su sutaisyta savo mašina pavežios po sostinę. Į daugelį mane dominančių klausimų jis deja atsakyti negali.

Beje, per tuos bulgarus vos nepavėlavau į traukinį, nes niekas negalėjo tiksliai nurodyti, iš kokios kelio važiuos traukinys.

Pagaliau 15:06 val. važiuoju iki 18:10 val. Žmonių daug; traukinio durys atidarinėjamos kada panorėjus. Vidinės vagono durys sulūžę. Bilietus kontrolieriai tikrino net 5 kartus. Vagone sėdėti labai patogų, minkšta.

Vakar Todoras rodo į nuorūką ir klausia: “*Kak eto nazyvāt po ruski?*”¹²⁰. “*Okurok*”¹²¹, atsakau. Tada jis ir pasakoja: “*Odnadždy odin drug dajot mnie okurok i govorit – ‘kuri’. Okazalos eto – papiroso!*”¹²²”.

Išlipęs iš traukinio, pereinu tiltą per Iskero upę ir dešiniuoju jos krantu kyliu po truputį į viršų. Nuo asfalto karšta, o lagaminas sunkus. Ir kas man liepė jį pasiimti? Daugiau kaip per pusvalandį užkopiū ant ‘planinos’¹²³, į patį plokščiakalnio viršų, o iš ten suku į dešinę. Juo paėjus, rodyklė: “*Nacionalen peščeren dom*”¹²⁴ ir ženklas su peiliu bei šakute. Vadinasi ten gausiu užvalgyti. Prie įėjimo bulgarų speleologai užsiiminėja su instruktoriais, apžiūrinėja įrangą. Pasiteirauju Aleksejaus. Jis čia pat. Tuoju nukreipia mane pas administratore, jauną merginą, kuri truputį supranta rusiškai. Užpildau kortelę, kad atvykau iš užsienio, ir gaunu vietą 208-e triviečiame kambaryje su atskiru tualetu, praustuvu ir neveikiančiu dušu. Kol kas aš gyvensiu vienas. Yra išėjimas į balkoną, kuris bendras visiems

¹²⁰ “*Kaip tai vadinasi rusiškai?*”

¹²¹ “*Nuoruka*”.

¹²² “*Kartą vienas draugas duoda man nuoruką ir sako – ‘rukų’. Pasirodo tai – papirosai!*”

¹²³ Planina – bulg. kalnas.

¹²⁴ Nacionalen peščeren dom” – Nacionalinis urvinis namas.

kambariams ir juosia pastatą. Per langą ir iš balkono – puikus vaizdas į ‘planiną’ ir Iskero upės kanjoną. Namas stovi ant 80 metrų aukščio uolos skardžio. Apačioje Iskeris, geležinkelis ir daugybės paukščių balsai. Spintoje radau tuščią ‘Stoličnajos’ butelį! Aplamai, sako, kad bulgarai per vakarą išgeria 4 ‘stopkes’ po 25 gramus, t. y. 100 gr., bet daugiausiai geria speleologai. Nagi pažiūrėsime! Įdomu, kas ką apgers?!...

Vėliau atėjo Aleksejus Žalovas ir nusivedė mane į restoraną vakarieniauti. Jis užsakė mums po 50 gr. ‘stoličnajos’ ir po butelį vokiško alaus. Vakarienei buvo kažkoks nacionalinis valgis iš 2 kiaušinių, česnako ir dar velniai žino, ko. Instruktorių taryba ir visi klausytojai gėrė alų, o daugumas prie stalo rūkė.

Įsikalbėjome ir užsisėdėjome. Seminare yra 5 skyriai po 8 klausytojus. Tai 18-20 metų jaunimas (viena mergina – 16 metų; ji priimta išimties tvarka). Šiandien vyko techninis egzaminas, t. y. kiekvienas turėjo pademonstruoti, ką jis moka. Tie, kurių lygis buvo per žemas, į seminarą nebuvo priimti. Bulgarijoje speleologija pradedama užsiiminėti nuo 12 metų amžiaus. Baigęs kursą, jaunuoliui suteikiamas vardas “Mlad peščerniak”¹²⁵. Vėliau būsimasis speleologas savo klube užsiiminėja 4 metus ir po to gali gauti “Peščerniak’o”¹²⁶ vardą. Tada, praėjus 2 metams, jis gali vykti į “stažuotojų-instruktorių” seminarą. Jeigu jis jį sėkmingai baigs, tai 3 metus galės dirbti stažuotoju-instruktoriumi ir, jei dirbs gerai, gaus teisę dalyvauti instruktorių seminare ir tik po to gaus instruktoriaus vardą.

Liepos 3. Antradienis. A. Žalovo paskaita “Karlukovo rajono apžvalga”.

Rajonas Iskerio upės sąlyginai dalinamas į dvi dalis. Klinčių storis 100-150 metrų. Tai 2 zonos (Stara planinos kalnų zona) 206 rajonas. Plotas apie 12 km². Urvų tankumas apie 12,5 urvų / 1 km². Ilgiausias šio rajono urvas Zadynenka (apie 1 km). Giliausias urvas S-20 (-97 m). Rajono urvai turi didelę estetinę, mokslinę ir pažintinę reikšmę (istorinę, archeologinę). Žymesni rajono urvai: Prochodna, Hajduškata ir kt. Rajoną tyrinėjo ir aprašė Peter’is Trantejevas. Pirmieji duomenys apie rajono urvus – 1896 m. (Mano nuomone, Aleksiejus paskaitų skaityti nemoka: stovi per daug atsipalaidavęs, ranka trina veidą, akivaizdžiai taisyti šortus; skaito nuobodžiai, monotoniškai ir lėtai. Beje, toks jo stilius padeda man kai ką suprasti.) Rajone rasta daug paleontologinių radinių (hienuų, raganosių, mamutų kaulų). Čia žinoma 130 speleo faunos rūšių, iš jų 10 – troglobiontai¹²⁷. Hajduškata urve yra net 4 troglobiontų rūšys.

Iš 40 seminaro klausytojų – apie 15 moterų, t. y. maždaug po 3 kiekviename skyriuje. Moterų problemos Bulgarijos speleo federacijoje nėra, nors paskutiniuoju metu jų yra gana daug.

A. Žalovo paskaita “Bulgarijos speleologijos istorija”.

Išskiriami 3 etapai:

1. XVII a. – XX a. pirma pusė.
2. Pirmoji Bulgarijos urvinė draugija. 1944.09.09. – 1958 m.
3. Bulgarijos speleologijos federacija. 1958 – 1984 m.

PIRMASIS ETAPAS. 1640 m. – pirmasis šaltinis apie Vodnata urvą.

1929.03.18. įkurta Bulgarijos speleo draugija – “Bylgarsko peščerno družestvo” (pirmininkas prof. Stefanus Petkovas). Centras – Sofijoje.

ANTRASIS ETAPAS. 1944.09.09. Draugija atnaujina savo veiklą. 1949 m. BKP CK¹²⁸ nutarimu visos mažos draugijos ir sąjungos buvo likviduotos, kaip neefektingos ir netikslingos. Tada Peteris Trantejevas įkūrė nedidelę “Jaunosios gvardijos” grupę (pirmininkas L. Obretenovas, sekretorius Trantejevas). 1953.10.11. Trantejevas rašo laišką

¹²⁵ Mlad peščerniak – bulg. ‘jaunasis speleologas’.

¹²⁶ Peščerniak – bulg. ‘speleologas’, pažodžiui būtų ‘urvininkas’.

¹²⁷ Troglobiontai – gyvūnai nuolat gyvenantys urvuose.

¹²⁸ BKP CK – Bulgarijos komunistų partijos Centro komitetas.

ministrui pirmininkui Velko Červenkovui, kuriame pateikia analogiją su kitomis socialistinėmis šalimis, kur išvystyta speleologija ir reikalauja ją atkurti šalyje bei užsiimti urvų apsauga.

TREČIASIS ETAPAS. 1958.10.25. Bulgarijoje įkurtas pirmasis speleo klubas – “Akademik”. Viso tais metais įkurti 3 klubai. 1962 m. – 24 klubai; 1972 m. – 38; 1978 m. – 46 klubai + 2 grupės, kurie dabar vienija 1359 narius. 1974 m. Dėl riboto lėšų kiekio ir tam, kad būtų galima palaikyti reikiamą speleologų techninį lygį, BFPD (‘Bylgarska federacija po peščerno delo’) nutarimu neleidžiama šalyje įkurti daugiau kaip 45 klubų. Iki 1968 m. Federacija turėjo tik vieną etatinį darbuotoją – sekretorių. Dabar jų yra 2.

1978 m. 85 % narių buvo 16-25 metų amžiaus, 15 % - per 25 metus. Klubai patys sprendžia, kiek jiems turėti narių. Pvz.: “Akademik’e” pradžioje reikia baigti kursą “Kandidato ženkleliui” gauti ir po to duodamas 6 mėn. bandomasis laikotarpis, per kurį reikia įrodyti, kad gali būti narys, dalyvaujant ekspedicijose ir kituose klubo renginiuose. Kai kurie klubai išbraukia tuos narius, kurie nepakankamai dirba, nepasireiškia susirinkimuose, nevyksta į ekspedicijas.

MOKOMASIS – SPORTINIS DARBAS BFPD. Viso – 5 mirtini atvejai: 3 – su akvalangais; 1 – sušalo po menku vandens srautu; 1 žuvo, būdamas be šalmo, kai iš 27 metrų jam ant galvos nukrito akmenukas.

Yra įsteigti 3 ženkleliai: “Auksinis šikšnosparnis”, “Sidabrinis šikšnosparnis” ir “Bronzinis šikšnosparnis”. Iki 1978 m. yra gavę: auksinį – 74 speleologai, sidabrinį – 162, o bronzinį – 215.

MATERIALINĖ BAZĖ. Šalmus, kombinezonus, avalynę gauna iš turistinių draugijų. Virves perka VDR¹²⁹ ir VFR¹³⁰; prožektorius Lenkijoje ir VDR; “Petromakso” lempas¹³¹ Kinijoje; akumuliatorių ieško įvairiose organizacijose; apšvietimo sistemas (boksus) gamina patys; karabinus perka Italijoje; ‘petclius’, ‘dreslerius’ ir ‘krolius’¹³² – Prancūzijoje. Kai ką iš užsieniečių gauna privačiai, nors tai valdžios yra draudžiama.

EKSPEDICINĖ VEIKLA. Įsiskverbimai, toponuotraukos darymas ir kiti tyrinėjimai yra svarbi bulgarų speleologų veiklos sritis. Yra klubinės ir centrinė urvų kartotekos. Iki 1959 m. būdavo rengiamos nedidelės ekspedicijos. Per 20 metų (1959 – 1979) – vyko ne mažiau 80 respublikinių ekspedicijų; vidutiniškai po 30-35 žmones kiekvienoje iš jų. Šalyje taip pat vykdomos tarptautinės ekspedicijos tuose rajonuose, kur yra netyrinėtų arba nepakankamai ištyrinėtų objektų (sudėtingi, apvandeninti ir kiti urvai). Pirmoji tarptautinė ekspedicija buvo 1960 m. su svečiais iš Čekoslovakijos (3 čekai su bulgarais dirbo urve Ponora). 1962 m. 3 lenkai ir 4 sovietų speleologai dirbo Rodopuose. Pastarieji atvežė naujovių taktikos, technikos, mokslinių tyrinėjimų srityse, o iš bulgarų pasimokė įrangos srityje. Viso per 20 metų pravesta 16 tarptautinių ekspedicijų su 82 svečiais – užsieniečiais.

Per 20 metų įvyko 9 respublikiniai šakrydžiai (viso 1114 dalyvių) ir 5 technikos varžybos.

Per 20 metų respublikinėse kelionėse į užsienį dalyvavo 127 speleologai. Daugiausia buvo keliaujama į socialistines šalis. Tame tarpe 30 žmonių vyko į 8 kapitalistines šalis – tačiau daugiausiai į simpoziumus, konferencijas, kongresus. Žymiausios kelios ekspedicijos į Austriją (prie Zalcburgo) ir 2 ekspedicijos į Velką Sniežną Lenkijoje.

Svarbiausieji Bulgarijos speleo klubai: Sofijoje – “Akademik”, “Edelvais”, “Čiorny vrych”, “Planinec”, “Aleko”; Rusėje – “Prista”; Vracoje – “Veslec”; Jambole – “Kabile”. Klubinių išvykų į užsienį nedaug. Pirmieji išvyko “Akademik’ai” į SSRS ir ČSSR. 1967 m. jie su lvoviečiais dirbo Optimistiniame urve. Iš viso jie ten buvo 6 kartus. Net viena salė

¹²⁹ VDR – Vokietijos Demokratinė Respublika, kitaip Rytų Vokietija.

¹³⁰ VFR – Vokietijos Federatyvinė Respublika, kitaip Vakarų Vokietija.

¹³¹ “Petromaks’o” lempa – galingiausias (200-500 W) tarp kuru užpildomų požeminių šviestuvų. Šviesos šaltinis yra benzino garai, sudegantys ant specialaus dangtelio, prisotinto torio druskomis. Pastaruoju metu “Petromaksai” speleologijoje nebenaudojami.

¹³² Tai įvairių modelių čiuptukų pavadinimai.

Optimistiniame urve pavadinta "Sofija", kita – "Akademik". 20 žmonių grupė iš "Planinec" klubo 1969 m. surengė keletą ekspedicijų į Prancūziją. Ten 2 bulgarai nusileido į Beržė prarajos dugną. Tai sporto meistrė Ana Taparkova (pirmoji moteris pasaulyje, pasiekusi tokį gylį) ir Peteris Beronas. 1970 m. "Aleko" klubas išsiskverbė į Velką Sniežną Lenkijoje. 1972 m. 16 žmonių grupė Italijoje nusileido į –400 m gylį. 1973, 1974 ir 1976 m. "Planinec" surengė 3 ekspedicijas į užsienį, iš kurių 2 – į Pjer-sen-Martena (tuo metu giliausią pasaulyje) Prancūzijoje. Iš jų 3 žmonės pasiekė dugną: Ana Taparkova, Kirilas Jončevs ir Vasilis Nedkovas. Viena ekspedicija buvo sportinė, kita – mokslinė-tiriamoji. Trečia dirbo Ar d'Ani karstiniame rajone. Klubai "Edelvais" (Sofija); "Ambarica" (Trojanas); "Prista" (Rusė); "Kupena", "Peščera", "Edelvais", "Akademik" (Plovdivas) taip pat vyko į užsienį.

CENTRINĖ BULGARIJOS URVŲ KARTOTEKA užima 4 spec. spintas. 1974 m. inžinierius Radušas Raduševs apsiėmė tvarkyti kartoteką, kurią 1978 m. sudarė 2700 schemų. Šalis sudalinta į 4 karstines sritis ir 50 karstinių rajonų. Kiekvienas rajonas turi savo numerį, o kiekvienas urvas – šešiaženklį kodą.

FEDERACIJOJE – daug visokių idėjų. Viena iš jų: mažo sraigtasparnio sukonstravimas. Jis gabentų fotoaparata, kuris fotografuotų objektus tankiai apaugusiuose rajonuose, kad būtų galima aptikti urvų angas.

ĮRENGTI URVAI. 1960 m. BFPD pasiūlė 16 urvų paskelbti nacionaliniais turistiniais objektais. Prieš tai buvo įrengtas tik Maguros urvas; šiek tiek vėliau – urvas Ledenika; sekančiais metais – Orlova Čiuka; 1964 m. – Bačo Kiro; 1967 m. – Syjeva Dupka; 1968 m. – Sniežanka; 1977 m. – Djavolskoto Gyrlo. 1977 m. šiuos 7 urvus aplankė 295.000 turistų.

Į klausimą apie pirmosios Bulgarijos speleo draugijos lėšas, seniausias jos narys Radušas Raduševs atsakė, kad tai buvo tik 5,00 levų mėnesinis nario mokestis. Kitų lėšų nebuvo.

Seniausias gyvas Bulgarijos speleologas yra 1884 m. gimęs inžinierius I. Petrovas.

Paskaita "Vertikalių urvų įveikimo įranga."

1. Karabinas MR, 10 mm be kumštelio, trikampis, sveria 152 gr., leist. apkrova 4500 kg.
2. Karabinas MR, 7 mm, svoris – 60 gr., apkrova – 2500 kg; kaina – 1,00 l.
3. Karabinas BONATI (Italija) su mova, apkrova – 1500 kg.
4. Karabinas BONATI be movos, apkrova – 2000 kg.
5. Karabinas ASMIU, apkrova – 3400 kg.
6. Desandjoras¹³³ ("katalkos" tipo) 7-12 mm virvei, svoris – 235 gr., apkrova – 1500 kg.
7. Petelio plokštelė
8. Šliamburinis kablys – naudojamas be šliamburo, su karūnėle ant galo, ø 8 mm. Pats šliamburas be karūnėlės, o su sriegiu ant galo, ant kurio užsisuka kablys. Įkalama iki pat galo, net gi šiek tiek daugiau. Kablys su kūgiu, be kilpos sveria 20 g; kaina – 0,50 l.
9. Blokas ('ropka petcel'), svoris – 95 gr., apkrova – 2000 kg; kaina – 6,00 l.
10. Kilpa – kablį prailgintojas (metalinis troselis su 'kembriku'), apkrova – 1500 kg.
11. Čiuptukas PETCL, virvei iki 15 mm, sv. – 150 gr., stat. apk. – 400 kg; kaina – 21,00 l.
12. Čiuptukas KROL, svoris – 145 gr., statinė apkrova – 400 kg; kaina – 20 l.
13. Čiuptukas DRESLER, svoris – 135 gr., statinė apkrova – 400 kg; kaina – 18,00 l.
14. Čiuptukas ŽUMAR, svoris – 260 gr., statinė apkrova – 500 kg.
15. Apraišos (Maiklo Keredito prancūzų sistema) – iš parašiotinės "sbrujos"¹³⁴, statinės.
16. Šuntas šlapiai, purvinai ir apledėjusiai virvei, svoris – 160 gr., apkrova – 300 kg.
17. Uolų kablys ('alpijski klin').
18. Ekscentrikas ('klema') – taip vadinama "zakladuška"¹³⁵.

¹³³ Nusileidimo įtaisas.

¹³⁴ Сбруя – rus. pakinktai.

SEMINARO DIENOTVARKĖ:

07:00-07:30 val. – kėlimasis, mankšta;
07:30-07:50 val. – tualetas;
07:50 val. – pusryčiai;
08:30-12:30 val. – 4 valandos paskaitų;
12:30 val. – pietūs;
14:30-17:30 val. – uolų treniruotė;
17:30-18:30 val. – aptarimas skyriuose;
18:30-19:30 val. – aptarimas instruktorių taryboje;
19:30 val. – vakarienė;
20:00-21:30 val. – savistovus darbas;
21:30-23:00 val. – poilsis, laisvalaikis;
23:00 val. – gulimasis.

Seminare būtina atlikti ne mažiau 10 įsiskverbimų.

Po pietų, 14:30 val. išėjome į uolų treniruotę į netoliese esantį Prochodnos urvo apylinkių nuostabaus vaizdo kanjoną. Aš buvau stebėtoju Aleksiejaus Žalovo skyriuje. Dvi įrangas pakabino viena šalia kitos maždaug 1,5-2 metrų atstumu, t. y. po vieną 10 mm VFR statinę virvę. Tai praktikuojama tam, kad apmokinant naujokus, instruktorius galėtų būti visą laiką šalia klausytojo, arba kad klausytojai galėtų vienas kitam padėti. Jie dirba viršuje ant krašto be savisaugos, nors jų taisyklės reikalauja dirbti su savisauga. Taipogi – be šalmų! Vienas vyrukas netgi nusileido be šalmo (pamiršo), o mergina dirbo tik su medžiagine kepuraitė. Jų apraišos tik apatinės.¹³⁶ Aukščiau apraišos ant krūtinės tvirtinamas 'krolis', kurio viršutinė dalis kilpos pagalba per pečius sujungta su apatine apraiša. Pedalas tvirtinamas prie apatinės apraišos. Kiekvieną maršrutą jie įrengė sekančiais: viršuje – dvi taškinės atramos (kablys ar medis). Ten, kur virvė liečiasi prie uolos išsilenkimų, jie įrengė tarpinę ('meždina') taškinę atramą (šliamburinis kablys). Tokiu būdu virvę sudalino į 3 dalis, kurių kiekvienoje dirbo po žmogų – vienas kitam virš galvos.

Treniruotės metu aplankiau ir perėjau urvą Prochodna, turintį didžiausią įėjimo angos arką Bulgarijoje (aukštis 42 metrai). Urvo ilgis 216 m. Jame gyvena uolų balandžiai. Urvas – kiauras, pereinamas.

Saugosi jie 'petcliu'. Būtinai laikosi 2 atramos taškų principo. Nusileidimui naudoja išimtinai 'desandjorą', mūsųose vadinamą 'katalka'. Iš esmės tai grynai prancūziška technika pagal Maiklo Meredito knygą "Vertikali speleologija". Treniruotės metu buvo atidirbti perėjimo per tarpines taškines atramas abiem kryptim elementai, perėjimas iš pakilimo į nusileidimą ir atvirkščiai, taip pat perėjimas per mazgą.

Liepos 4. Trečiadienis. Šiandien rytas šaltas – su vienais marškiniais puiku. Pusryčiams gavome duonos, sviesto, džemo, kiaušinių ir kažkokios, į kmyną panašios, arbatos. Pirmą kartą gavome 'trečio'. Šiaip galima nusipirkti alaus, mandarinų sulčių (o gal tik gėrimo). Bulgariškas alus čia kainuoja 0,47 levo be butelio; mandarinų gėrimas – 0,20 levo. Maistas labai savitas, nieko panašaus niekur dar nesu valgęs.

Paskaita "Vienos virvės technika".

Virvių charakteristikos – pagal knygą, kurią turiu Kaune. Visą paskaitą miegojau, nes per daug šilta, o kursas man neblogai žinomas iš jų pačių knygos.

REIKALAVIMAI STAŽUOTOJŲ-INSTRUKTORIŲ SEMINARO DALYVIUI:

1. 2 metai 'peščerniako' stažo, skaičiuojant nuo kurso baigimo.
2. Medicininis pažymėjimas apie fizinę ir psichinę sveikatą.
3. Turisto pažymėjimas.

¹³⁵ Залкадка – iš rusų k. laisvai verčiant būtų 'užkišalas'.

¹³⁶ Taip elgiasi dauguma pasaulio speleologų, kurie naudojami kokybiška įranga.

Atvykus į seminarą, reikia išlaikyti techninį egzaminą ir gauti ne mažiau kaip 4 balus pagal 6 balų sistemą. Perlaikyti galima tik po metų. Egzaminų komisija rašo charakteristiką apie darbą seminaro metu ir apie klausytojo galimybes. Kandidatas į stažuotojus negali būti jaunesnis kaip 18 metų. Kiekvienas stažuotojas-instruktorius turi patvirtinti savo vardą sekančiais:

1. Pagal savo klubo rekomendaciją ne anksčiau kaip po 3 metų atvykti į instruktorių seminarą.
2. Per praėjusį 3 metų periodą turi būti sudalyvavęs kaip stažuotojas ne mažiau kaip 2 seminaruose, ruošiant 'peščerniakus' ar 'mlad peščerniakus'.
3. Turi sudalyvauti ne mažiau kaip 6 kartus per metus klubinėse ekspedicijose.

Mūsų seminaro instruktorių tarybos sudėtis: Aleksiejus Žalovas, Liubomiras Adamovas, Chr. Isikijskis, Stoičio Stoičevas ir Metodis Metodijevs.

Šiandien atsėdėjau vieną paskaitą apie "Technika jedinočnoto vyže"¹³⁷ ir užmigau, nes medžiaga man žinoma, o buvau šiek tiek neišsimiegojęs, nes vakar prie alaus plepėjome su Metodžiu Metodijum, jauniausiu instruktorium. Išklauses mano pasakojimą apie Snježnąją, jis paklausė, ar, mano nuomone, tai ne avantiūrizmas? Daug diskutavome. Jis mane įvertino, kaip įdomų "sobesedniką"¹³⁸.

Taigi šiandien sėdžiu viešbutyje ir studijuoju įvairią medžiagą. Į treniruotę nėjau.

Pietums davė šaltą sriubą be bulvių ir gabalą mėsos su kopūstais. 'Trečio' vėl nėra. Keistai ir nedaug jie maitinasi. Matomai netrukus reikės iš restorano pagrobtį peilį ir atsidaryti savo piurę!!! Kultūra čia aplamai ne aukštesnė kaip SSRS. Jei ant stalo nėra peleninių, tai pelenus kratome ant žemės. Iš balkono nuorūkas visi meta į restorano balkoną. Na, bet per duris nepasibeldę neina. Daugelis netgi laukia teigiamo atsakymo. Šiandien kilo mintis, truputį vienam pasibastyti po Bulgariją. Reikia aplankyti kai kuriuos įrengtus urvus.

Pagrindinis jų pedagoginis principas yra tai, kad instruktorius turi ne iš apačios komanduoti, kaip ir ką daryti, o pats kaip galima daugiau demonstruoti asmeniškai; o, esant dviem lygiagrečiom pakabom, pats betarpiškai turi eiti šalia klausytojo; ir taip visą dieną 'aukštyn-žemyn', nenulipdamas. Tai, anot jų, produktyviausias instruktoriaus darbas.

Rūkyti pradeda maždaug nuo 16 metų. Mokykloje rūkyti draudžiama.

Vakare po darbo su literatūra, vėl nuėjau į restoraną praleisti laisvalaikį. Pradžioje sėdėjome su Aleksejumi. Klausytojai ant mūsų staliuko pradėjo nešti "globą" – taip vadinama bauda už saugumo technikos taisyklių pažeidimus: 1 butelis alaus už vieną nusižengimą. Prisigėrėme; po to Stoičio pakvietė prie savo staliuko gerti konjako ('Pliskos'); prisigėrėme. 00:30 val. grįžau į savo numerį. Rytoj laukia kelionė į šiaurės vakarų Bulgariją. Grįžęs matomai dirbsiu su visais skyriais paeiliui po truputį.

Išgėriau nemažai, o kas mokėjo nežinau.

Liepos 5. Ketvirtadienis. Važiavau į Mezdrą, Vracą ir Ledeniką. 06:58 val. išvykau iš Karlukovo traukiniu. 07:45 val. aš jau Mezdroje. Iš Mezdro išvykstu traukiniu 08:45 val., o 09:00 val., aš Vracoje. Ilgai ieškau iš kur autobusai eina į Ledeniką. Pagaliau išsiaiškinau, kad yra 2 stotys. 10:30-11:05 val. važiuoju autobusu į Ledeniką. Truputį primigau, todėl nesusigaudęs per anksti išlipau kažkioje vaikų stovykloje "Ledenika". Teko pėsčiomis eiti dar 5 km. Gražu, kalnai,... Ledenikos kompleksas – geras (kavinė, chiža¹³⁹, bufetas ir

¹³⁷ 'Vienos virvės technika' (bulgariškai).

¹³⁸ Собеседник – rus. pašnekovas.

¹³⁹ Chiža – bulg. *namas*.

autopardavykla), tačiau didelio įspūdžio nepaliko. Nepatekęs urvan prieš pietus, nutariau pavalgyti. Kavinėje pasirodo maitina tik planinius turistus, kurie ten gyvena. Tačiau, pamatę, kad aš esu užsienietis, jie greit nutarė pagaminti specialiai man. Net aptarnavo, nors šiaip čia savitarna. Todėl už pietus sumokėjau net 2,97 levo.

Pagaliau 14:40 val. įėjau į urvą, kuriame iš viso buvau 23 minutes. Gidė pasirodo šiek tiek moka rusiškai. Urvas labai gražus, tačiau aprodė ne viską. Įdomu tai, kad urve prožektorių šviesoje auga žalios samanos. Kioske, kuris deja nedirbo buvo 3 rūšių ženkliukų, atviručių ir 2 prospektai. Beje, ryte Vracos knygyne gavau pirkti knygą „Pytešestvija pod zemiata“¹⁴⁰. Esu labai patenkintas, nes ten smulkiai aprašyta daug Bulgarijos urvų. Grįžtant autobuso vairuotojas norėjo išsodinti vaikų grupę. Kilo daug triukšmo. Man pasirodė labai keista. Po didelių ginčų vaikai vis tik pasiliko autobuse.

Liepos 6. Penktadienis. Šiandien 06:58 val. vėl išvykau į Mezdrą, o iš ten 08:45 val. važiuoju traukiniu į Dimovą, kad aplankyti Maguros urvą. Mane velniškai domina senoviniai urviniai piešiniai. Tiesa, ryte Karlukovo stotyje prie manęs pristoję beprotis, prašė cigaretę ir stotinkų¹⁴¹. Vieną kartą daviau, nesupratęs, kas jis. Netrukus jis vėl prisistatė prašydamas. Teko nuvyti. Tada jis ėmė žegnotis ir nuėjo į savo durnyną. Beje, Karlukovas garsus pirmiausia savo beprotnamiu.

Taigi važiuoju link Jugoslavijos sienos¹⁴². Iki Dimovo nuvažiavau per 3 valandas. Autobusai čia važinėja labai retai, todėl žmonės man patarė važiuoti tranzu. Nuėjau prie „petrol’io“ (degalinės) ir einu plentu link Rabišos. Sustoję 3-ia stabdoma mašina (‘Moskvičius’) ir pavežė 2 km. Toliau einu pėsčias. Sustabdau 4-ą mašiną (‘ZIL’), kuri nuveža mane iki pat Maguros urvo. Kadangi dabar pietūs, nueinu į restoraną, pavalgau, išgeriu 100 gr. šokoladinio likerio, žiūriu videomagą (italai, negrai, anglai,..). Vėliau uždeda čia uždraustą serbų muziką. 14:00 val. atsiskaitau, bet barmenas dar pavaišina mane vodka ir alum ‘ledenika’. Jis yra gyvenęs Tiumenėje¹⁴³, labai gerbia rusus. Besivaišinant ateina 16:00 val. Telefonu praneša, kad manęs jau laukia. Prieš tai barmenas Ivanas sutarė, kad man parodytų urvinius piešinius. Lekiu. Tačiau piešinių mums neparodo, nors ir ėjau su vokiečiais. Sako, UNESCO uždraudė. Urvas gražus, bet tik tiek. Išėjęs iš urvo, šiek tiek pasiklystu. Vėliau vėl užeinu į restoraną atsigerti mandarinų švepso.

Na ir pradėdau savo ilgą kelionę namo į Karlukovą. Einu pėsčias. Mašinų nėra. Taigi maždaug po 3 val. (16 km) 21:00 val. aš jau Dimove. Tai kaimas. Viskas jau uždaryta. Traukinys tik 23:15 val. Velniškai noriu valgyti. Bet restoranas jau uždarytas, Aš, nutaikęs momentą, vis tik įlendu į jį. Man rodo, kad aš eičiau atgal, nes jau nedarbo laikas. Sakau, noriu valgyti. Pamatęs, kad aš “rusas”, barmenas visus išprašo lauk, o mane pradeda vaišinti. Jis Angelas, taip pat, kaip ir Ivanas, dirbo Tiumenėje, labai gerbia rusus, daug žino apie SSRS, jos sudėtines respublikas. Daug kalbamės. Geriame mastiką¹⁴⁴ (45⁰), alų. Valgau dešrą, sūrį, pomidorus. Žodžiu pakankamai išgeriu ir prisivalgau, na o mokėti žinoma nereikia. Jis paprašo atsiųsti “Žalgirio” futbolininkų nuotrauką, siūlo pasilikti nakvoti. Tiesa ir Ivanas ir Angelas gausiai rusiškai keikiasi – pagaliau išgirdau normalių tarybinių žodžių. 23:15 val. bėgu į traukinį ir įsitaisau pats vienas kupė miegoti. Guliu.

Liepos 7. Šeštadienis. Apie 02:00 val. mane prikelia kažkoks ‘pridurkavotas’ geležinkelietis-kontrolierius ir man aiškina, kad eičiau į vagono galą. Nesuprantu kodėl. Aš, to aišku neparodydamas, supykau, bet, kad nepravažiuoti, stoviu tambūre. Traukinys kažkodėl į Mezdrą nevažiavo, o sustoję tik Pietinėje Mezdroje, o paskui nuvežė mane link Sofijos.

¹⁴⁰ “Kelionės po žemę” (bulgariškai).

¹⁴¹ Stotinka – 1/100 levo dalis.

¹⁴² Turima galvoje ta tuometinė Jugoslavijos vieta, kuri yra Serbija.

¹⁴³ Tiumenė – regionas Sibire (Rusija).

¹⁴⁴ Mastika – nepaprastai savotiškas stiprus alkoholinis gėrimas, geriamas stipriai atšaldytas, kai dalis skysčio virsta į ‘nosies tirštumą’ panašiais kristalais.

Išlipau 03:30 val. kažkokioje “baisioje skylėje”. Sako, kad pirmas traukinys link Mezdro bus tik 05:45 val. Nusipirkęs bilietą, įsitaisiau ‘čiakalnėje’¹⁴⁵ ant sulūžusio suolo miegoti. Visą valandą negaliu užmigti. Na, o 05:00 val. užmiegu. Sapnuoju baisų košmarą: ...”*Kad man šalta, o aš, turėjęs švarką, jį užmirštu. Paryčiui einu į antrą aukštą pasiimti lagamino, bet randu jį pradarytą. Nėra ‘čiarlio’¹⁴⁶ su speleo literatūra ir butelių su gėrimais. O lagaminas pilnas prikrautas tuščių butelių. O man jau neva reikia važiuoti namo; lauktuvių nebėra – viskas pavogta. O prie manęs kažkokie du vyrukai ir ‘ponia’. Aš juos imu visaip terorizuoti...*” Nuo tokių “baisybių” aš staiga atsibundu, pašoku lyg tai nuo kažkokio švilpesio. Matau: 05:45 val.! Vadinasi traukinys jau turi išvykti! Išbėgu į lauką, bet užsimiegojęs traukinio nematau. Klausiu geležinkeliečio, ar jau nuvažiavo? Jis man parodo, kad dar stovi, bet paskutinio ‘kolovožo’; aš bėgte įbėgu vidun į vagoną, ir traukinys pajuda. 06:00 val. aš jau Mezdroje. Perku 07:00 valandai bilietą į Karlukovą, atsigeriu kavos (2 puodelius po 0,45 levo), įsigyju cigarečių, kurios ką tik baigėsi, ir einu į traukinį rašyti šių eilučių.

Šiandien saulėtas rytas. Gal dieną bus šilčiau? Namo į Karlukovą grįšiu kaip tik per pusryčius. Po to reikės gerai išsimiegoti. Įdomu, ar bus šiandien po pietų ūpas eiti į urvą? O reiktų, jei išsimiegosiu.

Bulgarijoje naktimis vaikščioti visur nepavojinga. Chuliganų nėra; jei tokių atsiranda, visuomenė su jais kovoja pati. Čia bet kur galima palikti lagaminą – niekas nepaims. Visumoje žmonės labai vaišingi, draugiški ir malonūs. Labai palankiai žiūri į rusus ir aplamai į sovietinius žmones. Vyraujantys šūkių miestuose: “SSKP – BKP – amžina draugystė”; “SSRS – BLR – amžinai kartu” ir t. t. Daug kur galima pamatyti greta Lenino ir Dimitrovo portretus ar biustus.

Labai puiku, kad aš be grupės, t. y. ne pagal kelialapį, ir vienas. Turiu galimybę paslankioti, kur noriu ir kada noriu, pamatyti visas jų gyvenimo puses, pabendrauti su gyventojais. Čia nėra grietinės, jos negamina, nes niekas nepirktų. Videomagas kainuoja 8.000 levų. Restoranuose kainos – labai įvairios. Sofijos geriausiuose restoranuose sako viskas nepaprastai brangu. Na, o pvz. Maguroje šokoladinio likerio 100 g kainuoja 0,82 levo. Beje, kai aš ten valgiau, barmenas sąskaitoje kainų nesurašęs, iš viso nurodė 6,90 levo; na, o kai pradėjo mane vaišinti, perskaičiavo tiksliai. Pasirodo mokėti tereikėjo tik 4,50 levo. Taigi čia sistema ta pati, kaip ir pas mus. O barmeno atlyginimas 100 levų.

Iki pietų pamiegojau ir iškart susiruošiau į urvus. Iš “NUN’o”¹⁴⁷ fondo gavau guminius batus ir šalną. Su IV skyriumi (instr. Stoičio Stoičevas) nuėjau į netoliese esantį tarpekį, kuris man pasirodė nuostabaus grožio. Jo gylis apie 50 metrų. Pilna visokių skylių, nišų, urvų, tunelių. Sausa. Pirmiausia nuėjome į Ovnarkata urvą. Netoli nuo angos – kalibras, man sunkiai praeinamas. Bet praėjau. Toliau nieko ypatingo. Viskas horizontalu. Yra nemažai antrinių darinių, daug grynų baltos spalvos. Radome daug išdžiuvusių ežeriukų su gurais¹⁴⁸. Dugne daug urvinių perlų. Mačiau kelis heliktitus. Speleofaunos nepastebėjau. Atgal kalibrą praėjau ypatingai sunkiai.

Po to nuėjome į greta esantį urvą ‘Bezimenka Nr. 22’. Ten radome įsitaisiusius vyriškį su moteriške iš Sofijos. Urvas trumpas. Yra šiek tiek darinių. Radau į didelį uodą panašų vabzdį, analogišką sutinkamiems Kryme.

Sekantis – ilgiausias šio rajono urvas Zadynenka (apie 1 km). Irgi horizontalus. Daugiausia eįjome keliais, nemažai reikėjo šliaužti. Gerai, kad visur molis. Šiek tiek šlapia. Išsimaurojome kaip gyvuliai. Beveik pačiame gale urvas išsišakoja. Į kairę – uolomis apie 4,5 m aukšty (ten aš nėjau, nes turėjau tik vieną rankinį prožektorį) ir toliau daug vandens ir labai žema, o vėliau dar ir susiaurėja. Su 3 vyrukais nuėjau į dešinę link sifono. Kiek paėję,

¹⁴⁵ Čiakalnė – bulg. *laukiamasis*.

¹⁴⁶ “Čiarlis” – tuo metu taip buvo vadinamas “diplomatas”.

¹⁴⁷ NUN’as – Nacionalinis urvinis namas.

¹⁴⁸ Gurai – kalcito užtvankėlės.

sutinkame kitus grįžtančius kolegas. Jie buvo labai šlapi. Todėl vieningai nusprendėme, kad mums nėra jokio tikslo ten šlapintis ir grįžome atgal. Lauke radome Stoičio, kuris su keliais klausytojais kažką matavo. Lauke truputį pafotografavau. Po to visi išsiskirstė, o aš likau lauke laukti savo pogrupio (vadovas – Dančio iš Varnos). Stoičio visai nemoka rusų kalbos, ir aplamai visame skyriuje vos keli žmonės silpnai šneka rusiškai: tai Dančio, Marija ir dar čigoniško gymio mergina bei Stojanovas, 3 metus dirbęs Tiumenėje. Grįždami, o vėliau restorane, kur aš praleidžiu beveik kiekvieną vakarą (beje, kaip ir daugumas), o šiandien be to dar diskoteka, artimiau susipažįstu su Dančio. Jis gyvena Varnoje, tarnauja povandeniniame laivyne. Dažnai būna Sevastopolyje. Jų klubas 1986 m. gruodyje nori vykti į Sniežnąją. Jis iš manęs gavo daug informacijos. Preliminariai sutarėme dėl kai kurių bendradarbiavimo galimybių.

Kombinezonai pas juos nėra kiek ne geresni kaip mano – medžiaginiai. Apšvietimas pas daugumą – vienas, be atsarginio. Plokšti elementai – kaip mūsų. Vienas speleologas turėjo akumuliatorių – beveik kaip mūsų “Ukraina”¹⁴⁹. O vienas vyrukas buvo su labai puikiai veikiančia “karbidka”¹⁵⁰, pabuvojusia Prancūzijoje, Italijoje, Austrijoje.

Urvuose bulgarai dirba laisvai. Kažkokios ypatingos disciplinos nesijaučia. Visumoje vyrai ir moterys paliko gerą išpūdį. Beje, šiame skyriuje visos ‘ponios’ palyginti gražios.

Liepos 8. Sekmadienis. Atsibudau prieš 07:00 val. Vadinasi organizmas dar neprisitaikė prie Rytų Europos laiko. Atsikėliau, išsiploviau galvą, gerokai apsiprausiau, nes vanduo buvo karštas ir vėl atsiguliau. Dabar rašau, nes pusryčius duoda ne anksčiau kaip 08:00 val. Šią naktį pirmą kartą, kiek aš čia gyvenu, palijo. Dėl kiaurai peršlapo mano jau beveik sausas buvęs kombinezonas. Kaip reikės eiti į urvą? Na, bet tikiuosi, kad toponuotrauką jie darys horizontaliuose urvuose. Tada galėsiu eiti normaliai apsirengęs – be kombinezono.

Paskaita “Kartirane” – “Topografinės nuotraukos atlikimas”.

Rytų Vokietijos kompasas kainuoja 120 levų! ‘Topą’¹⁵¹ daro 4 žmonės. Vyr. ‘topininkas’ (“glavnyj kartirovščik”), padėjėjas ir dar 2 mažiau patyrę žmonės. Pageidautina, kad jie būtų susidirbę. Toliau aiškino apie kompasą sudėtines dalis; kaip paprastai daroma toponuotrauka. Mano nuomone tokius dalykus galima aiškinti tik naujokams. Čia juk aukštesnio lygio seminaras, kur susirinę žmonės, turintys ne mažiau kaip 2 metų stažą.

Vokiško kalnų kompasą parametrai: padalos vertė – 2⁰, atskaitymas – ±0,5⁰, skalės diapazonas – 360⁰; klinometro¹⁵² skalės diapazonas – ±90⁰, jo padalos vertė – 2⁰, atskaitymas – ±0,5⁰. Kompasas svoris – 280 g, su futliaru – 370 g; kompasas dydis – 93x76x22, futliaro – 104x91x45.

Šiame seminare kol kas praktiškai nepastebėjau jokio metodinio apmokymo. Toks išpūdis, kad jis (seminaras) atitinka mūsų PTP seminaro lygį su kai kuriais VTP seminaro elementais.

I-o lygio speleologų apmokymo trukmė – 2 metai. Jo metu BFP ir SFP treniruotės¹⁵³ per metus vyksta 34 kartus po 90 min. kiekviena. Taip pat vykdomi praktiniai užsiėmimai urvuose (500 m ilgio apvandenintas urvas su plaukiojimu laiveliais, šulinys iki 30 m gylio ir vertikalus urvas iki 50 m gylio). Reikia: ne mažiau 10 kartų nusileisti į iki 20 m gylio šulinius, 10 kartų – iki 30 m šulinius su 2-3 persisėjimais.

¹⁴⁹ Turima galvoje rusų šachtininkų apšvietimo akumuliatoriai.

¹⁵⁰ “Karbidka” – karbidinė apšvietimo sistema – nešiojamas portatyvinis acetileno generatorius.

¹⁵¹ Topas = topografinė nuotrauka.

¹⁵² Klinometras – kampomatis.

¹⁵³ BFP ir SFP – bendro fizinio parengimas ir specialaus fizinio parengimas.

II-o lygio speleologų apmokymo trukmė – 3 metai. Apima teorinį, techninį, psichologinį, taktinį ir fizinį parengimą. Praktiniai užsiėmimai turi turėti: horintozalių urvų iki 15 km ilgio, vertikalių urvų iki 500 m gylio, šulinių iki 100 m gylio. Kurso metu privaloma įveikti: 200 šulinių iki 50 m gylio su 4 tarpiniais persisegimais, 10 vertikalių urvų daugiau kaip 100 m gylio, 10 horizontalių urvų, ilgesnių kaip 1000 m, kurių 30 % turi būti apvandeninti; atlikti ne mažiau kaip 5 urvų iki 1000 m ilgio ir 5 vertikalių urvų topą.

Dėstytojais gali būti instruktoriai, o treneriais – vyr. instruktoriai.

Pasirodo, jie irgi turi kažką panašaus į mūsų STA. Rodė 1979 m. bulgarų darytą vienos Italijos šachtos žodinį sportinį-techninį aprašymą. Atitinka mūsų ataskaitų techninę dalį.

Iki pietų sąžiningai atsėdėjau paskaitose. Kadangi lyja, po pietų – vėl paskaitos.

“Laukinius”, niekur nesiregistruojančius speleologus jie vadina “ČPK” – “Čiastnyj peščernyj klub” (privatus urvinis klubas).

Po pietų paskaitas pramigau, todėl ir toliau miegojau, nes jie irgi nieko gero neveikė. Vakare sėdime restorane iki išnaktų. Vietiniai speleologai padainavo daug dainų, tame tarpe – pora Vysockio, kurį jie labai gerbia.

Liepos 9. Pirmadienis. Atsikėliau 05:40 val. ir, paskubomis susiruošę, 05:55 val. išėjome į stotį, o 06:10 val. traukiniu išvykome į Mezdrą. Ten 08:47 val. persėdome į Vidino-Sofijos traukinį ir 09:30 val. atvykome į Lakatniko stotį. Tai pats Stara planinos centras. Nuostabios uolos, daugybė ertmių ir urvų. Pakilome apie 100 m į kalnus prie Temnata dupka urvo, esantį prie pat Zindano urvo. Urvas apie 7 km ilgio (mes paskui išiskverbėme iki 4 km), horizontalus, kelių aukštų, su nuostabiais “skalnikais”¹⁵⁴ ir požemine upe.

Lauke prie angos iš 4 dalių (po 1,5 m) surinkome 6 metrų metalinę kartį, ant kurios pakabinome kopėčias, kuriomis užlipome į viršų; dar palipę apie 4 metrus, praėjome apie 10 metrų horizontaliu “rasporu”¹⁵⁵ virš plyšio, kur buvo įrengti turėklai. Aš ir Aleksiejus ėjome be saugos. Šiandien dirbau su I-u skyriumi. Toliau, įveikę geroką atstumą horizontalia galerija (aukšta ir žema, siaura ir plačia, “rasporais”¹⁵⁶ ir šliaužte), priėjome upę. Čia pripūtėme 2 gumines valtis. Viena tokia valtis kainuoja 150 levų. Paeiliui perplaukėme 2 gilius su žemais skliautais vandens telkinius. Paėjus toliau, aptikome pusiau uždara sifoną. Nuo ten pasukome atgal, o valtis palikome II-am skyriui, kuris mūsų maršrutą pakartos iš kito galo. Vėliau nuėjome į labirintą, kur šiek tiek paklaidžiojome. Marginos Kalinka ir Žečka gana prastai naudojami valtimi ir labai blogai laipioja uolomis. Įspūdis toks, kad jos pirmą kartą urve. Zlatinka jaučiasi šiek tiek geriau ir laisviau. Vyrukai dirba normaliai, panašiai kaip mūsų VTP lygyje.

Vakarykštis anekdotas, kurį restorane papasakojo viena mergina.

Restorane moteris užsisako 12 konjakų¹⁵⁷. Prie gretimo staliuko sėdėję keturi vyrai atkreipė į tai dėmesį ir vėliau ją “patvarko”. Kitą dieną, atėjusi į tą patį restoraną, ji užsisako tik 1 degtinę¹⁵⁸. Kelneris ir klausia, kodėl ji norinti degtinės – juk paprastai gerianti tik konjaką! Tada ji atsako: “Nuo konjako p.... skauda!”

¹⁵⁴ “Skalnikas” – uolų atkarpa pagal rusų k. žodį *скала* = uola.

¹⁵⁵ “Rasporas” – siauras ir aukštas plyšys, kurį įveikti galima tik aukščiau aslos ar vandens į priešingas sienas įsispyrus kojomis bei rankomis. Kilęs iš rusų k. žodžio *распор=skėtimas*

¹⁵⁶ “Rasporais” – išsiskėtus.

¹⁵⁷ “12 konjakų” – suprask 12 taurelių po 50 g, t. y. 600 g.

¹⁵⁸ “1 degtinė” – suprask 50 g.

Urvas palieka labai gerą išpūdį. Tačiau artimoji jo dalis labai aprašinėta ir šiek tiek priteršta. Tuo jis primena Krymo Kyzyl Kobą. Aleksiejaus vadovavimas visumoje gana metodiškas (jis, beje, yra vyr. instruktorius), tačiau dažnai urve jis nubėga į priekį; dėl to likusieji paskui klaidžioja ir tuo būdu gaištamasi laikas.

Čia yra visai normalu, perspėjus aplinkinius, t. y. moteris, nusimauti glaudes. Kas nori, gali ir žiūrėti. Svarbu, kad buvo išpėta. Valgymas prie urvo gana laisvas. Kiekvienas ima kiek nori, niekas nesunormuota. Tačiau niekas per daug ir neryja, užtenka visiems. Ruošdamiesi į urvą, jie gana ilgai krapštosi. Maždaug taip, kaip patys didžiausi mūsų krapštukai.

Iš urvo žemyn nuvestas vandentiekio vamzdis, geriamu vandeniu maitinantis Lakatniko gyvenvietę, kuri labai nuostabiai atrodo iš viršaus. Iki urvo veda platus serpantinas – takas su laiptukais ir turėklais ir viena apžvalgos aikštelė. Apačioje restoranas, tačiau net ir iš jo daromas biznis. Aukštai virš mūsų – alpinistų “zaslonas” – neįtikėtinose vietose, beveik pačiame vertikaliuos sienos viršuje, pastatyta mažytė trobelė.

Anekdotas.

Bulgarų nacionalinis didvyris Ivančio, ką tik gimęs tarė: “Na ir velniškas ‘kailialupis’ – visas ausis apdraskė!”

Liepos 10. Antradienis. Šiandien I-s ir II-s skyriai daro toponuotraumą horizontaliuose urvuose. Išėjau su I-u skyriumi. Dirba jie panašiai, kaip ir mes, tik gal kiek kruopščiau ir be galo ilgai krapštosi. Programos jie neįvykdė; daug ginčijosi. Aplamai Bulgarijoje sako yra problema su toponuotraumų darytojais. Jie, kaip ir mes, nori daugiau sportinių išsiskverbimų, o topą daryti jiems nuobodu. Dirba jie su metaline juosta. Šoninius atstumus matuoja su mediniu sulankstomu metru. Jie iškart milimetriniame popieriuje braižo tikslų planą. Tai viena, jų nuomone, pati geriausia metodika. Kita metodika – kaip ir mūsų. Visumoje kažko naujo nesužinojau.

Buvau nuėjęs į Karlukovą išsiųsti laiškų. Gyvenvietė tvarkinga ir graži. Taip pat su Aleksejumi pasivaikščiodami perėjome visą Zadyneną griovą (*Zadynenny dol*) ir apžiūrėjome urvą Zidanką. Tai kiauras urvas, sausas, turi labai nedaug antrinių darinių. Nusibodus apie pusę septynių vakaro atgal grįžau vienas, pakeliui užsukdamas iš viršaus apžiūrėti Prochodnos dupkos skliauto kiaurymių. Atrodo išpūdingai.

Liepos 11. Trečiadienis. Kažkodėl paskutiniu metu pradėjau sapnuoti nelengvo turinio sapnus. Prabudau anksčiau, negu man reikia, nors dar nesu pilnai išsimiegojęs. Šiandien su I-u skyriumi eisiu skverbtis į 71 m gylio vertikalią urvą Dylbokata, esantį į rytus nuo NUN’o.

Oras karštas, bėga prakaitas. Perėjome skersai plentą; šone liko ežeras, o mes jau retame miške. Žolė nuganyta. Visur lygu, švaru. Retoki medžiai pavėsio neduoda, tačiau gerai sulaiko bet kokį vėjelio dvelktelejimą. Vietomis žemės paviršiuje pasirodo koroduotos klintys. Štai ir mūsų urvas, gausiai apaugęs lapuočiais. Mano draugai bulgarai neskubėdami pradeda kabinti įrangą ir rengiasi. O rengiasi jie labai neskubėdami.

Urve įrengiamos 3 pakabos: 20 m, 20 m ir 20 m. Trejetas leidžiasi žemyn kabinti įrangos. Antrasis trejetas žemiau pirmojo šulinio darys toponuotraumą. Paskutinis trejetas tik nusileis ir išlips. Aš einu po Kalinkos jiems iš paskos. Aleksiejus pasilieka viršuje. Jis leis žemyn vėliau, kad patikrinti, kaip įrengtos pakabos. Ryte aš pasiskolinu įrangos komplektą iš vieno sofiečio su akiniais ir barzda. Užsidedu tik apatinę apraišą – sėdynėlę (‘stopče’), 6 karabinių (‘karabiniery’) pagalba prisisegu 2 čiuptukus ir bulgarišką nusileidimo įtaisą (‘desandjor’).

Nuo medžio link šulinio krašto veda 3 dalių turėklai (‘parapet’). Toliau viena virvė su 2 tarpiniais taškiniais atramos taškais. Tokiu būdu ji sudalinta į 3 dalis ir pagal jų taisykles ant jos gali dirbti iš kart 3 žmonės. Pradedu leistis. Viskas daugmaž normalu. Persisegu per

pirmą tarpinę atramą ('meždinna pryhverlenia'). Darau taip. Papildoma saugele su karabinu (40 cm virvė + 8-9 cm karabinas) įsisegu į tarpinio kablo karabiną, prieš tai žinoma užtvirtinęs nusileidimo įtaisą. Dabar savo svoriu apkraunu saugele, nuimu nusileidimo įtaisą nuo virvės ir užtvirtinu jį žemiau kablo. Toliau atsegu savisaugos čiuptuką nuo virvės ir persegu jį žemiau kablo virš nusileidimo įtaiso. Pagrindinis principas – ne mažiau 2 atramos taškų ant virvės. Įstatau koją į pedalą ir, šiek tiek pasikeldamas, apkraunu savisaugos čiuptuką. Dabar išsegu saugelės karabiną ir 'sėduosi ant nusileidimo įtaiso', taip ją apkraudamas. Atsifiksuoju ir judu žemyn. Maždaug 5 m nuo dugno vėl ta pati operacija. Apačioje dar šviesu, bet aš jau įsijungiu šviesą ir einu į salę, kur dirba Žečka, Zlatinka ir dar vienas vyrukas. Iš salės, kurioje yra daug antrinių darinių, žema galerija su vienu "škurniku"¹⁵⁹ veda link antros pakabos. Troselio pagalba uolos langelyje prikabinta viena virvė ir jos apsauga. Kojomis į priekį sulendu į platesnį plyšį žemiau pakabos langelio. Prie virvės prisitvirtinti keblu, bet įmanoma. Leidžiuosi. Maždaug po 7 metrų – lentynėlė. Ant jos atsistojęs, persisegu žemiau kablo. Nusileidžiu. Nedidelė žema landa su moliu ('kal') ir – trečiasis šulinys. Toliau – turėklai. Eiti tenka keturiomis. Trečiasis šulinys su vienu persisegimo tašku.

Apačioje manęs laukia Ognianas. Kiti jau lipa į viršų, - aš juos praleidžiu. Iš karto pradedu pakilimą. Pirmasis etapas eina gana neįprastai ir todėl nesklandžiai. Toliau viskas gerai. Pakilus iki tarpinio taško, saugele su karabinu prisitvirtinu prie kablo, atsisegu krūtininį čiuptuką ir persegu jį virš kablo. Po to perkeliu pedalo ir savisaugos čiuptuką; apkraunu vieną iš jų ir atsegu saugele. Ir taip vėl viskas iš naujo. Rapelę laikau tarp batų. Ranka keldamas viršutinį čiuptuką, praskečiu kojas ir jas pakeliu, sulenkdamas per kelius. Po to batus suglaudžiu, kad suspausti virvę (tam, kad ji neatsitrauktų kartu su manimi) ir, ištiesdamas kojas (pariečiant jas šiek tiek atgal) atsistoju. Ir taip toliau.

Išlipu laukan. Tuo tarpu topo grupė, baigusi darbą, leidžiasi žemyn. Mes sėdime ir gulime pavėsyje; aš užmiegu. Kiek vėliau Aleksiejus leidžiasi žemyn. O visiems išlipus, mes daug ir intensyviai valgome. Keista, bet jie nesidaro gėrimo; vandens taip pat neturime. Sako, kad taip elgiasi tik nesudėtinguose įsiskverbimuose. Vėliau grįžtame namo.

Taigi šiandien 1984 m. liepos 11 d. aš, pirmasis lietuvis, dirbau vienos virvės technika su vakarietiška įranga. Patiko. Labai geras dalykas, tik reikia turėti tokią kaip jų patikimą įrangą, ypač virves!

Na, reikia keliauti į restoraną!!!

Rytoj eisime į giliausią rajone 97 m gylio urvą kitoje, t. y. kairėje, Iskerio upės pusėje.

Bulgarų liaudies patarlė sako:

Kai dievas žmonėms dalino protą, kariškiai buvo manevruose!

Liepos 12. Ketvirtadienis. Oras vėl puikus, t. y. labai karšta. 09:30 val. išiname Daiktus automobiliu ŠKODA veža vienas I-o skyriaus klausytojas. Kitoje Iskerio upės pusėje pasikeliame į maždaug 150 m aukštį, kur tankiame miške randame S-20 urvo angą. Aš einu su pagrindine grupe, kuriai vadovauja Naskas (*Nasko*), jaunuolis iš Perniko miesto. Urvą sudaro 3 šuliniai: 15-18 m, 57 m ir 20 m.

Pirmajame šulinyje netoli viršaus – persisegimas; toliau – nedaug horizontalios dalies; ir didysis šulinys. Jame, 2 metrai nuo viršaus, - persisegimas, o toliau – neigiamas kampas. Viršutinė šulinio dalis tiesiog nuostabi. Daug visokiausių didelių antrinių darinių. Nusileidžiu. Sekantis šulinys – tai ankstesniojo tęsinys. Keliese stovime nedidelėje aikštelėje. Naskas ir kiti 2 draugai nežino, kaip kabinti įrangą. Vienas iš jų pasijunta negerai ir išlipa į viršų, o kitam vėliau pasidaro šalta ir jis irgi eina viršun. Pas mus nusileidžia Ognianas, ir mes

¹⁵⁹ "Škurnikas" – kailialupis.

trise pasiekiamo dugną. Pakabą įrengia labai bjauriai – toliau 2 persisegimai. Ognianas pasilieka dugne laukti, kol jam atgabens kastuvėlį. Vėliau jis, šiek tiek pakasęs, randa pralindimą žemyn prie upės, ir tokiu būdu šachta S-20 šiandien tampa –101 m gylio. Mes su Nasku lipame į viršų: aš pirmas, jis iš paskos.

Mums išlipus, žemyn eina antroji grupė iškelti įrangos. Šiek tiek palaukę, aš, Naskas ir Kackas (*Kacko*) einame į netoliese esantį urvą Bielyje Oziora. Nusileidę 15 m, patenkame į nuostabaus grožio nuolaidžią galeriją. Urve – padidintas CO₂ kiekis. Sunku kvėpuoti, degtukai nedega. Daug nutekėjimų, sausų ežeriukų su gurais, urvinių perlų ('bisery') ir t. t. Šis urvas ko gero gražesnis už Ledeniką.

21:00 val. grįžtame į NUN'ą. Rytoj vienas pats keliausiu į Syjevą dupką!

Liepos 13. Penktadienis. 09:00 val. išėjau iš namų į plentą. Netrukus, t. y. nuėjęs apie 1,5 km, už Karlukovo kaimo sustabdžiau ŠKODA, kurios vairuotojas nuvežė mane iki pat Syjevo dupkos urvo. Dar padovanojo Bulgarijos žemėlapi. Urvo kasininkas labai apsidžiaugė, kad aš iš Sovietų Sąjungos, o kai sužinojo, kad aš esu 'peščerniakas', pasakė, kad būtų mane urvan visai už dyką įleidęs, jei būčiau iškart pasisakęs. Jis paprašė ekskursijos gidą Kaliną, kad tas man viską paaiškintų asmeniškai rusų kalba. Prie angos Kalinas visus garsiai perspėjo, kad mūsų tarpe yra svečias speleologas iš SSRS ir kad jis, t. y. aš, eis pirmas, o visi kiti iš paskos. Ir viską, netgi daugiau, jis man aiškino rusų kalba, kurią moka labai gerai. Pasirodo, jis geras Aleksiejaus pažįstamas.

Urvas man paliko gilų įspūdį. Įrengtoji dalis tėra tik 450 m ilgio. Tokios gausybės antrinių darinių vienoje vietoje aš dar niekur nebuvau matęs. 18 m stalaktitas, milžiniški stalagnatai, kalcitinės užuolaidos. Tai vienas iš gražiausių įrengtų urvų pasaulyje. Tokia yra daugelio specialistų nuomonė.

Po ekskursijos Kalinas paprašė lankytojų, kad mane nuvežtų iki Brestnicos kaimo. Toliau teko eiti pėsčiomis iki Zlatna Panegos, čigonų miesto. Netoliese stovi Vakarų Vokietijos ir Austrijos statytas cemento fabrikas, kuris velniškai užteršė aplinką. Netoliese yra stambiausias Bulgarijoje karstinis šaltinis ('izvor') – Zlatna Panega.

Pavalgiau restorane ir toliau einu pėsčias. Vienas žmogus pavežė mane porą kilometrų iki Rumiancevo. Toliau – mažai važinėjamas kelias į Karlukovą. Einu pėsčias. Oro temperatūra +35⁰ C. Eiti beveik neįmanoma. Pavėsiuose, kurių nedaug, ilsiuosi. Pagaliau, likus 4 km, sustabdžiau mašiną su kiaušiniiais, ir mane nuveža iki Karlukovo. 15:00 val. aš namuose. Einu miegoti.

21:00 val. vyksta mano paskaita apie speleologiją SSRS. Nepertraukiamas pasakojau 1,5 valandos. Klausėsi labai susidomėję, bet klausimų beveik neuždavė. Juk laikas vėlus, o žmonės pavargę nuo mokslų. Ypač buvo aktyvūs Ognianas ir vyrukas su akiniais, renkantis ženkliukus. Po to iki 02:00 val. sėdime pas Ognianą ir geriame alų bei žiūrime skaidres.

Liepos 14. Šeštadienis. Šiandien – egzaminai – paskutinė seminaro diena. Instruktoriai pasiskirstė į 2 grupes. Ruoštis įleido 4 speleologus. Paskui 3 ruošėsi, 1 atsakinėjo. Jo vienu metu klausosi abu instruktoriai. Biliete – 3 klausimai (technika, geologija arba topas ir pedagoginis klausimas) + 1-3 papildomi klausimai (dažniausiai polispastas, kompasas, mazgas). Ant stalo guli krūva įvairiausių įrangos pavyzdžių, su kuriais duodamos užduotys, ką nors padaryti (dažniausiai – polispastą). Taip pat tikrina mazgų žinojimą. Vieną klausytoją ('kursistą') klausinėja maždaug 45 min. Ruošiantis literatūra naudotis neleidžiama. Rūkyti galima. Vertinama 6 balų sistema, kaip ir visur Bulgarijoje. Kad seminarą užskaitytų, iš kiekvieno klausimo reikia gauti ne mažiau 4 balus.

Vėlai vakare – banketas. Tačiau gana nykus. Už valdiškus pinigus davė salotų ir vieną gerą mėsiską patiekalą, 100 g rakijos ir maždaug po vieną butelį sauso vyno trims; ir dar po švėpso buteliuką. Gerai, kad laiku susigriebėme ir, pasiėmę nuo stalo gėrimus, 'nusiplovėme' į 209 kambarį. Ten kalbėjomės, klausėmės gitaros; jie daug dainavo. Bet vis

ties visko neišgėrėme. Mano atsivežtas likeris jiems įspūdžio nepaliko. Pasirodo, rytoj mūsų jau nebemaitins. Taip kad dėl maisto reikalai prasti.

Beje, susipažinau su Aleksiejaus Žalovo 62 parų buvimo po žeme bendraautoriumi Stefanu Conevu. Labai įdomus ir malonus vyrukas. Kad taip dar gaučiau jų bendrai parašytą knygą!!!¹⁶⁰

Ir dar susipažinau su Valentinu Michajlovu – speleologu-esperantininku. Taip kad diena nepraėjo veltui!

Liepos 15. Sekmadienis. Atsikėliau 09:00 val. Valgyti neduoda. Aleksiejus miega. Aš išvykimui susiruošęs. Veikti nėra ką!? Keista tvarka. Oras, kaip ir anas dvi dienas matomai bus nesvietiškai karštas. Šiandien po pietų būsiu Sofijoje. O rytoj planuoju važiuoti į Duchlatą dupką.

Apie 16:00 val. atvažiavome į Sofiją pas Aleksejų į namus. Jis gyvena Ivan Šišman gatvės Nr. 32 – pačiame centre. Aplinkui daug knygynų. Paskui nuvykome pas Aleksiejaus motiną. Jos neradę, išsimaudėme ir pavalgėme. Po to nuėjome pas Todorą, kur gėrėme kavą ir vėl šnekėjome apie vienvėsių eksperimentus.

Bulgarijoje dabar yra užregistruoti 3.974 urvai.

Liepos 16. Pirmadienis. 07:15 val. aš jau atvykau į Perniko miestą, kur manęs laukė Naskas. 07:30-08:30 val. mes važiavome į Bosneko kaimą pietinėje Vitošos kalnų pusėje, kur yra urvas Duchlata dupka. Apie 4 valandas mes landžiojome po jį. Buvome prie požeminės upės, o paskiausiai nuėjome į vieną galeriją, kur išvydau nepaprastai daug gana didelių heliktitų. Vienoje vietoje tiek aš dar nebuvau matęs. Čia būtų gerai sugrįžti su fotoaparatu.

Išlindę į paviršių, pavalgėme ir dar nuėjome į Pepelianką, kur taip pat labai gražu. Pilna aragonito kristalų. Skverbiausi su prancūziška karbidine lempa. Neblogas dalykas.

Namo, t. y. į Sofiją, grįžau tik 22:00 val., nes truputį sumaišiau traukinius!?

Liepos 17. Antradienis. Šiandien po pietų buvau Federacijoje, kur surinkau tam tikrą kiekį informacijos; susipažinau su inžinierium Radušu Raduševu. Na, o prieš tai visą dieną slampinėjau po Sofijos centrą. Perėjau visus knygynus. Labai daug puikios sovietinės literatūros. Šiek tiek nusipirkau. Pramoninių prekių parduotuvėse prekių gausu, eilių nėra, bet kainos gana aukštos.

Vakare ragavome viskį, romą, rakiją, alų ir t. t. Nors gėrėme po lygiai, Aleksiejus nusiragavo ir užmigo.

Liepos 18. Trečiadienis. Šiandien esu vienas, nes Aleksiejus prieš darbą išėjo į partinį susirinkimą. Šiandien reikės galutinai apsipreinti. Bet bus labai sunku. Neįsivaizduoju nei dydžių, nei kainų, nei poreikių. Būtų gerai šalia turėti moterį. Tačiau šiaip ne taip apsipirkau ir vienas pats!

Vakare su Aleksejumi einame į taip vadinamą “Rusų klubą”, t. y. restoraną “Krymas”. Jame po karo mėgo lankyti sovietų karininkai. Išgeriame, pavalgome. Vėliau ateina ir Stefanas Conevas. Aptarnavimas labai geras. Sėdime lauke, po stogeliu. Kybo vynuogės. Aplinka labai švelni, primena kadrus iš filmų apie baltagvardiečius... Netoliese sėdi vokiečiai. Jie daug ir garsiai šneka. Iš viso už tris sumokame net 53 levus!? Po to visi grįžtame pas Aleksejų, kur, pagėrę kavos, einame miegoti.

Liepos 19. Ketvirtadienis. Aleksiejus anksti rytą išvyko į komandiruotę, o aš išsimiegojęs išvažiuoju į geležinkelio stotį. Ten, padėjęs daiktus į saugojimo kamerą, vaikštau po miestą, fotografuoju. Grožiuosi architektūra.

¹⁶⁰ Knygą “Дни и ночи под земята” netrukus aš gavau.

12:00 val. esu pakviestas pietų pas Conevus. Jie gyvena beveik centre puikiame bute. Vaištinamės. Geriame sausą vyną, gruzinišką brendį, kavą...

Po to Stefaną eina į darbą, o aš su jo žmona Sonia einame pasivaikščioti po miestą. Nueiname į kultūrinį-prekybinį kompleksą, kuris man palieka puikų įspūdį. Fontanai, aikštė, o po žeme ištisas prekybinis miestelis su pasisėdėjimo vietomis. Pasėdim, pageriam kavos, parūkom ir taip iki 19:25 val. Tada pakeičiu partnerį.

Stotyje susitinku Stefaną ir vėl geriame kavą.

20:30 val., išvykstu namo į Lietuvą. Vagone važiuoju visiškai vienas. Palydovas palaiko mane bulgaru ir labai nustemba, kad aš nenoriu iš jo imti bulgariškos deklaracijos, o prašau sovietinės!

Liepos 20, 21, 22. Penktadienis – sekmadienis. Grįžimas namo. Važiuoju vis vienas. Mano traukinys, Bulgarijoje buvęs № 25, SSRS teritorijoje virs № 21. Važiuojame labai sparčiai. Naktį pervažiuojame Rumunijos sieną. Nieko netikrina, tačiau į mano pasą žiūri 3 kartus. Bukarešte nebuvome, o pravažiavome šalia jo. Aplinkui lygumos ir nieko įdomaus. Ką tik, visai netoli SSRS sienos, buvo kažkoks rumunų miestelis. Traukiniui stabtelėjus, pripuolę vaikai prašo valgyti. Iš manęs įžūliai reikalauja „*un cigar*“. Traukinio palydovas atiduoda jiems seną sudžiuvusį batoną. Jie vienas per kitą tiesia rankas. Turbūt ne kažin kaip jie čia gyvena. Ir apleičiam, pažiūrėjus į žmones, įspūdis Rumunijoje ne koks. Atsilikęs čia kraštas. Tai ne SSRS ir ne Bulgarija. Kalnų mūsų kelyje nemačiau, nors šiek tiek kalvota netoli SSRS sienos.

Speleoekspedicija “DT-84” į prarają Naprą

1984

DIENORAŠTIS

Kaunas. 1984.09.14. 00:21 val. sėdau į traukinį Kaunas – Vilnius. Baigėsi pasiruošimas šiai neeilinei ekspedicijai. Kolektyvas, t.y. 5 šturminės grupės dalyviai – Volodia Rezvanas, Raimondas Daniūnas, Konstantinas Serafimovas, Sergejus Tkačiovas ir Sergejus Kiseliovas – turėtų būti jau ties Napros prarajos anga. Raimis išvyko rugsėjo 6 d. traukiniu, išveždamas visą ekspedicijos maistą ir iš mūsų lietuvių priklausančią įrangą. Buvo daug transportinių maišų. Man su Sigute teko lydėti jį iki Vilniaus. Gaila, kad aš negalėjau vykti kartu ir dalyvauti užmetime. Tačiau mano gamybinė (t.y. darbinė) padėtis ir buto gavimo artumas prigesino mano iniciatyvą. Volodia, žinoma, suprato situaciją ir leido man atvykti vėliau. O kolektyvas ar suprato? Aš dabar tarytum išlaikytinis. Na, kaip yra – taip bus gerai! Ne visada juk išeina būti naudingi!?

Mano asmeninis pasiruošimas ekspedicijai, kaip ne keista, truko iki pat išėjimo iš namų. Užvakar visą dieną siuvau “izotermiką”¹⁶¹. Pradžioje apatinį vyrišką trikotažą (marškinius ir ‘kalsonus’¹⁶²) apsiuvau trim eilėm sipronu (1 eilės storis – 2 cm). Po to ant viršaus užvilkau didesnio išmatavimo ploną treningą ir jį prisiuvau. Gavosi stora ir šilta apranga po kombinezonu. Ji buvo stora ir išsipūtusi. Kadangi siuvau užsivilkęs ant savęs, nusiėmus, izotermikas tapo tarytum mano iškamša. Paguldžius ar pasodinus jį pilname komplekte (net su izoterminėmis kojineėmis) atrodo, tarytum tikras keistas žmogus. Moterys, kurioms jį demonstravau, šiek tiek šiurpinosi. Man jis pasirodė puikus, įdomus; o kaip bus po žeme?

02:00 val. aš – Vilniuje. 06:30 val. reisu № 8071 išskrendu į Sočius. 09:25 val. aš jau Adleryje. 12:30 val. elektrotraukiniu išvykstu Suchumio kryptimi. Ilgi prastovėjimai. Todėl Blaburchvoje prie krautuvės buvau tik 16:00 val. Pakeliui aplankęs tetą Valią ir dėdę Arkadijų (nebylį), lipu į viršų. Kelias baigėsi, prasidėjo šunkelis. 20:00 val. beveik sutemus sustojau nakvynei, mano nuomone, netoli “Buko”, apie 800-900 m virš jūros lygio.

Rugsėjo 15. Šeštadienis. 07:30 val. atsikėliau. 09:00 val. išėjau. 12:40 val. – “Eglė”. 14:00 val. – vanduo netoli miško ribos. Pietauju. 15:00 val. išeinu į viršų. Aukštis 1800 metrų. 15:30 val. – aš stovyklavietėje ties miško riba. 19:00 val. prieinu Napros viršūnę.

Rugsėjo 16. Sekmadienis. Oras puikus. Saulė, šilta. 16:00 val. Raimis, Serioža Tkačiovas ir aš (pogrupo vadovas) pradėdame skverbtis į prarają. 17:00 val. pradėjo leistis II-as trejetas: Volodia (vadovas), Kostia ir Serioža Kiseliovas.

Rugsėjo 17. Pirmadienis. 03:00 val. mes nusileidome į –280 metrų gylį po 38 m šuliniu. 06:00 val. čionai nusileido ir II-as trejetas. Pailsėjome po folija. 11:00 val. II-as trejetas ir Serioža Tkačiovas iš mūsų trejeto išėjo į viršų. Aš su Raimiu pasikabinome hamakus ir 15:00 val. atsigulėme miegoti. Atsikėlėme 19:00 val. Valgėme 22:00 val.

Rugsėjo 18. Antradienis. 01:30 val. – vėl atsigulėme. Prabudome apie 09:00 val., tačiau atsikėlėme tik 13:00 val. Pavalgėme 14:00 val. 20:00 val. nuėjome gulti.

¹⁶¹ Izotermikas – speciali labai šilta apatinė speleologo aprangos dalis, kurios pagrindinis komponentas yra sipronas (sintetinis vatalinas).

¹⁶² Кальсоны- rus. *apatinės kelnės*.

Dabar 15:30 val. Aš su Raimiu sėdžiu PLS – požeminėje laikinojoje stovykloje. Jau 2 paras, kaip mes po žeme Napros prarajoje –280 m gylyje.

Pagrindinėje grupėje – 6 speleologai. Pagalbinėje grupėje – 3 žmonės iš Ust-Kamenogorsko (Kazachija): Olegas, Aliona ir Liuba. Rugsėjo 10 dieną aštuoni dalyviai (be manęs) pradėjo užmetimą, kurį baigė 15 dieną 15:00 val. Viso sugaišo 5 paras, t.t. vieną dieną ilsėjosi dėl blogo oro. Tą pačią dieną vakare pasirodžiau ir aš. Mane pasitiko Raimis.

Sekančią 16 dieną pradėjome skverbimąsi į prarają. Mano vadovaujamas trejetas (I-as) 16:00 val. pradėjo leistis žemyn su 4 transportiniais maišais, t.t. – 2 su įranga. Iki 24 m šulinio apačios kabinome stacionarią įrangą. Toliau savo pakabintą įrangą nuiminėjome, jos vietoje palikdami tik kilpas ir karabinus. Prieš “Balną” įrengėme trolėjų, o paskutinį 38 m šulinį įrengėme stacionariai. Rugsėjo 17 dieną 03:00 val. mes jau buvome PLS, kur iki 16:00 val. laukėme II –o trejeto. Šiek tiek aptvarkėme vietą. Tai slenkstėta (iš 4 pakopų) apie 10 m ilgio ir 2 m pločio galerijos dalis, sąlyginai padalinta į 2 dalis. Pirmojoje pusėje kabo virvės, o netoliese šiek tiek laša vanduo. Ten išdėstėme dalį inventoriaus. Antrojoje dalyje nutarėme įrengti PLS. Visiems 6 susirinkus į daiktą, pavalgėme. Kadangi II-as trejetas nutraukė telefono ryšį su paviršiumi, todėl visiems ilgai miegoti nebuvo galima, nes III-as (pagalbinis) trejetas turėtų eiti mums į pagalbą. Volodia nutarė čia palikti mane ir Raimį, o kitiems, šiek tiek pailsėjus, lipti viršun. Leisdamiesi čionai keliuose šuliniuose jie išbandė “kordeletą”¹⁶³. 30 m šulinyje virvutė nutrūko, teko lipti viršun taisyti. Tada ir nutraukė ryšį. Be reikalo iškart nepataisė. Šiek tiek pasėdėjome po folguotomis skraistėmis. Po to vėl pavalgėme ir apie 11:00 val. jie pradėjo lipti į viršų, o mes su Raimiu pradėjome ruoštis miegui.

Pasikabinome 2 hamakus: vieną pritvirtinome 2 ŠK¹⁶⁴ pagalba, kitą – kombinuotai (papildomas UK¹⁶⁵ ir iškyšuliai). Hamako ilgis 2 metrai. Reikalingas atstumas tarp atramų – 2,5 metrų. Hamakai pagaminti iš sintetinio pluošto. Apačioje, tarp hamako ir polietileno, – oro tarpas, kurio viduryje, hamako centre, padaryta skylė su tubusu, kuriame kabo žvakidė su degančia žvake. Sušilęs oras patenka į oro tarpą ir šiek tiek šildo kūną iš apačios. Aš apsirengęs kelnaitėmis, izotermiku, izoterminėmis kojineis, vilnone kepuraitė ir vilnone apykakle. Raimis ant kojų izotermiko neturi, todėl jam šiek tiek blogiau. Apsiklojama folija (dviem sluoksniais) ir taip miegame 4 valandas. Rugsėjo 17 dieną 19:00 val. prabundame nuo šalčio. Atsikeliame, pavalgome ir galvojame, kaip toliau kovoti už būvį. Aš nutariau papildomai užsivilkti kombinezoną iš pragumuoto audinio, nes man šaltis eina iš šonų pro tarpus tarp hamako ir folijos. Žvakė nelabai efektyvi, nes išsvarvėjus greit užgęsta, be to jų pernelyg stora dagtis, todėl greit sudega. Rugsėjo 18 dieną 01:30 val. vėl nueiname miegoti, šį kartą 7,5 valandoms. Miegoti šiek tiek geriau, tačiau šaltoka nugarai. Naudojuosi “speleo boba”¹⁶⁶. Tačiau ji prispausta ir negaudama pakankamai oro dirba silpnai. Tuo tarpu vaikščiojant, ji pradeda deginti. Kyla didelis noras, kad draugai atsineštų miegmaišius. Tačiau kažin, ar taip bus. Tarpais tarp miegų daug diskutuojame apie speleo reikalus. Todėl mažai laiko ir noro lieka rašyti dienoraštį. Baigiame pilnai adaptuotis šioje nelabai idealioje vietoje žemiau “Balno”. Raimis savo miegojimą pasitobulina rastais porolono gabalais, o aš – ištraukdamas rankas iš kombinezono rankovių ir laikydamas jas prie kūno. Todėl trečiasis miegas truko nuo 18 dienos 20:30 val. iki 19 dienos 01:30 val. (5 valandas) ir buvo žymiai geresnis.

Rugsėjo 19. Trečiadienis. Atsibudę po vidurnakčio, krapštėmės iki 09:00 val. Pavalgę einame tariamai kapitaliniam miegui, nes vakare ateis draugai ir teks su jais leistis gilyn. Tačiau dabar diena ir teišmiegame vos 4 valandas iki 13:00 val. Po to vartomės iki

¹⁶³ “Kordeletas” – pagal prancūzų k. žodį *cordelette* – virvutė – taip vadinama ypatinga skverbimosi į urvus technika, kai vietoj stacionarių virvių pakabų vietoje paliekama tik plona virvelė.

¹⁶⁴ ŠK – šliamburinis kablys.

¹⁶⁵ UK – uolų kablys.

¹⁶⁶ “Speleo boba” mes vadiname kompaktišką benzininį šildytuvą, kuriame specialaus katalizatoriaus pagalba benzinas “sudega” be liepsnos ir iš lėto.

15:30 val. Šiuo miegu esame labai patenkinti – vadinasi jau visiškai adaptavomės. Atsikėlę pavalgome. Aš šiek tiek nusileidžiu iki sekančio šulinio, tikrindamas telefoninį laidą. Po to tvarkome bendruosius daiktus ir ilsimės. Aš rašau dienoraštį. Dabar 18:15 val. Draugų lauksime gulėdami. Jeigu pas juos viskas gerai, jie gali greit pasirodyti.

Pastabos:

1. Šis aklimatizacinis įsiskverbimas buvo ne visai gerai suplanuotas. Nereikėjo taip giliai leistis. Dabar gi praradome daug laiko. Mums su Raimiu gerai, nes nepadarėme bereikalingo kelio.
2. Hamakus reikia tobulinti, pritaissant iš abiejų pusių sintetinių pūku sluoksnius. Tada nereiktų žvakės. Vietoj folijos galėtų būti paprastas polietilenas.
3. Būtina sukonstruoti po hamaku spec. žvakę Raimio pavyzdžiu.
4. Negalima daug vilčių sieti su telefonu. Jis gali sužlugdyti mūsų ekspediciją. O naudos – velniškai mažai.

19:00 val. išgirdome draugų balsus, o 21:00 val. jie jau buvo apačioje pas mus. Pavalgėme ir...

Rugsėjo 20. ...ketvirtadienį 01:30 val. išėjome žemyn su 12 transportinių maišų. Mūsų tikslas –530 m gylyje esanti gera vieta įrengti PLS “Vėžio” salėje. Tačiau mūsų planams nebuvo lemta išsipildyti. Pirmiausia, tai 20 m šulinyje prieš pat “Gran Prix” (65 m šulinys) nutrūko kordeleto virvelė. Kiseliovas užlipo uolomis ir įrangą perkabino stacionariai. Priežastis – bloko defektas. Tuo pat metu Volodia “užsėdo” “Gran Prix” šulinyje, nes virvės susipainiojo su telefoniniu laidu. Ten jis prakabojė 40 min. Tuo tos dienos nuotykiškai nesibaigė. 11:00 val. atėjome į PLS-430, kur pavalgėme ir išėjome žemyn link “Kelnių”. Viskas sekėsi labai gerai, išskyrus tai, kad mes niekaip negalėjome nustatyti, kur yra tos “Kelnės”, o kur jų nėra. Ilgai ieškoję, pagaliau priėjome išvados, kad jau esame ties 42 m šuliniu. Nors buvo daug abejonių, tačiau kitų variantų mes nematėme. Volodia leidosi su viršutine sauga. Kai virvė baigėsi, jis paprašė prijungti dar 20 metrų. Kai ir ši baigėsi, paprašė dar. Mes pasiūlėme jam lipti viršun, tačiau pasirodė, kad jis stovi ant lentynėlės ir vos nulaiko rankose virvės galą. Pailginome virvę, ir jis šiaip ne taip pradėjo kilti. 60 metrų jis lipo 58 minutes... Kadangi mes jau buvome pakankamai nuvargę ir senai bevalgę, nutarėme grįžti į PLS-430 ir ten kapitališkai įsirengti. 22:30 val. mes jau ten – šiandien antrą kartą. Kabiname hamakus, valgome ir tylėdami einame miegoti. Mūsų planai stipriai susvyravo. Bus labai (netgi ypatingai !!!) sunku laiku suspėti baigti skverbimąsi. Baterijų turime nebe daug, maisto irgi ne per daugiausiai. O rugsėjo 25 turime būti paviršiuje.

Rugsėjo 21. Penktadienis. Miegame du kartus ir...

Rugsėjo 22. ...dabar šeštadienį, 10:00 val. atsikėlę, ruošiamės išėjimui. Dabar mūsų uždavinys – vėl nusileisti į –490 m gylį ir susirasti tikrąjį 42 m šulinį. Jei jį surasime, tai neapsikrovę kaip galima greičiau nersime gilyn. Kordeleto daugiau nebedarysime. Mūsų situacijoje tai labai pavojinga. Išėjimą planuojame ne mažiau kaip 36 valandoms. Tai bus mūsų galimybių riba. Visi nusiteikę optimistiškai, išskyrus abejones, ar pakaks apšvietimo resursų išlipti paviršiu. Miegojome gana gerai, tačiau mano hamakas kabo po vidutinio intensyvumo lašais, dėl ko periodiškai ant folijos prisirenka tam tikras nedidelis kiekis vandens. Po kelias valandas trukusio pirmojo miego tas vanduo netyčia subėgo į hamaką, ir aš iki pusės sušlapau. Teko lipti lauk ir pusantros valandos džiovintis virš sauso kuro “laužiuko” liepsnos. Po to miegojau toliau. Antrąjį miegą aš jau buvau protingesnis ir įsitaisiau geriau. Tačiau tai manęs neišgelbėjo nuo pakartotinio peršlapimo – šį kartą nuo kojų iki pečių. Vėl lėndu žemyn ir džiovinuosi. Nors išsidžiovinau labai gerai (dar niekad Naproje nebuvau toks sausas!), tačiau miegoti buvo blogai – netekau daug šilumos. Prabudau sužvarbęs.

Dabar tvarkomės daiktus. Raimis ir Serioja K. gamina pusryčius. Greit išeisime. Privalome surasti tą šulinį, kitaip teks nutraukti skverbimąsi iš –490 m gylio. Tai būtų 100% nesėkmė, o “Deltoje” to nebūna, teisingiau neturi būti. Todėl bet kokia kaina reikia pasiekti dugną... Ir mes jį pasiektume, jei blaivus protas nekuždėtų, kad tai jau beveik neįmanoma.

Braižau grafiką ir analizuoju savo požeminį gyvenimą. Šioje ekspedicijoje jau yra nukrypimų nuo kitų ekspedicijų. Miegu žymiai mažiau, negu man priklauso ir mažiau, negu mes paprastai miegodavome KiLSI ir Sniego prarajose. Tam įtakos visų pirma turi šaltos gyvenimo sąlygos. Tenka nemažai kovoti už šilumą, gerai, kad dar ne už būvį! Tačiau neaišku, kur šiuo momentu yra riba tarp šių sąvokų. Dienoraštį rašyti nėra nei noro, nei mano mėgstamų sąlygų. O minčių tuo tarpu priešingai – krūva! Būtų galima daug ką išsakyti. Aš, kaip ir kiekvienoje stambioje ekspedicijoje, peržiūriu savo speleologinę veiklą grynoje, “urvinėje” šviesoje, t.y. nevaržomas bereikalingų prietarų ir buitinio rūko. Matomai man jau senai laikas imti užsiiminėti tuo, kam aš labiausiai esu tikęs. Juk laikas nelaukia. Galima būtų daug ką nuveikti. O aš vis lekiu pasroviui. Kam to reikia? Ko gero artimiausiais, t.y. 1985 metais reikia sudėti visus taškus ir pradėti racionaliau ir tuo pat metu produktyviau dirbti.

Pavalgę ir susitvarkę, 14:00 val. pradėdame lemiamą leidimąsi žemyn. Šįkart be didelių pastangų Volodia ir aš randame reikiamą plyšį, kurį įveikus, tolimesnis kelias tampa visiškai aiškus. Pagaliau ir ilgai ieškotas 42 m šulinys. Šioks toks nuotaikos pakilimas, nors turbūt kiekvieno galvoje jau subrendo mūsų veržimosi į šįkart mums nepasiekiamą tikslą beviltiškumo suvokimas. Juk norint sugrįžti paviršiui, kaip tartasi 25 dieną, reiktų jau dabar judėti aukštyn, o ne žemyn. Taip pat ir šviesa. Netgi ekonomiškai naudojant energiją, apšvietimo turėtų užtekti ne daugiau kaip 3 paroms, nors ir tai gana abejotina. Tad kur gi mes veržiamės? Žmogus visada ieško sunkumų arba pats juos susikuria, kad po to būtų ką veikti juos nugalint. Bet ar verta mums sukelti patiems sau ir be to savo noru avarinę situaciją vien tik tam, kad būrų pasiektas dugnas ir kad po to mes galėtume papasakoti apie tos “pergalės” kainą? Argi bus kuo didžiuotis, jei pagalbinis trejetas, kuriame yra pora neprityusių merginų, ateis mūsų gelbėti, o mes tuo tarpu neėdę ir tamsoje gulėsime hamakuose? Apsijuoktume prieš visą Sovietų Sąjungą, nes šia mūsų ekspedicija be abejo yra tam tikras susidomėjimas. Tokios arba panašios mintys sukosi visų šios neeilinės akcijos dalyvių galvose, tačiau kas mus sustabdys? Kas tars tą lemiamą žodį ir pasuks komandą priešingon pusėn? Turėtų tai padaryti vadovas, tačiau šis kol kas dar vis skuba tik apačion. Reiktų jam pasiūlyti, patarti, tačiau vėl gi: niekas nenori pasirodyti, kaip koks “dezorganizatorius”, niekas nenori pasėti nepasitikėjimo vadovu ir visiškos kapituliacijos sėklą. Na, ką gi, - eime toliau, gyvenimas parodys, kada reikia sustoti, arba net pats sustabdys. Tada ir sėdėsime, oi ilgai sėdėsime, teisingiau – gulėsime ir mintyse keiksimės, kad buvom tokie paiki ir pasielgėm kaip kokie naujokai, niekuomet iki tol nematę urvo. O juk mūsų gretose ši kartą nėra žemesnio kaip instruktoriaus rango speleologų!...

Tuo tarpu žemės paviršiuje buvo popietis, o mums čia vienodai. Žemyn nusileido Volodia, Sergejus Tkačiovas ir visi transportiniai maišai. “Vėžio” grota jau laukė mūsų. Tačiau ne visiems buvo lemta į ją nusileisti. Kostiai, Sergejui Kiseliogui ir man – nebuvo lemta, na o Raimiui buvo lemta nukristi į ją beveik iš pat viršaus... Tačiau gerai, kad ne visada įvyksta taip, kaip atrodo lemta. Matyt niekas ir niekada nebūna žmogui lemta. Matyt būna kažkokios tai objektyvios priežastys, kurios sąlygoja vienokią ar tai kitokią baigtį. Na, žodžiu, Raimis nenukrito, o gražiai nusileido, o tuo tarpu daugiau nei vienas ekspedicijos dalyvis nežengė nei vieno žingsnio link prarajos dugno, neparodė nei mažiausių pastangų, kad jį pasiekti. Visi jau buvo sotūs urvu, sakyčiau netgi persisotinę urvais aplamai. Taigi buvo reikalinga dieta. Prirašė ją Volodia Rezvanas, o diagnozę nustatyti teko man.

Prisiklausęs mano pasakojimų apie “vienos virvės techniką”, naudojamą Vakaruose, ir prisiziūrėjęs pavyzdžių literatūroje, Raimis nusprendė šioje ekspedicijoje kai ką išbandyti “ant savęs”. Tačiau juk ne visada galima beatodairiškai “pernešti” Vakarų techniką ir neskausmingai ją pritaikyti sovietinėms sąlygoms, naudojantis tik mums įprasta rusiška įranga. Raimis savo asmeninę sovietinę įrangą panaudojo pagal Vakarų technikos taisykles. Ir nieko blogo tame nebūtų, jei nebūtų jis savo apatinės apraišos, o kartu ir visos saugos sistemos, pagrindinei jungiančiajai grandžiai panaudojęs “Irbis” karabino be movos. Vienas menkutis neatidumas prieš pradėdant leistis į 42 m šulinį jam tapo lemiamu. Nusileidus vos

keletą metrų žemyn, apkrauta “katalka” išvertė į priešingą pusę nepilnai uždarytą karabino kumštelį, ir karabino savininkas pakibo virš bedugnės praktiškai beviltiškoje būklėje. Nei judėti, nei kabėti... Supratęs tai ir akimirksniu įvertinęs situaciją, Raimis kaip galima šaltakraujiškiau pranešė apie tai mums labai lakoniškai, tik tai penkiais žodžiais:

“Ребята, я сейчас буду падать.”¹⁶⁷ Prie krašto arčiausiai stovėjęs Kostia pažvelgė žemyn ir staigiai suprato esmę. Reikalingas buvo kitas karabinas. Laimei aš mėgstu atsarginius daiktus, ypač karabinus. Nusisegiau prie šono kabėjusį vienintelį karabiną ir perdaviau per Kostią jį Raimiui. Tai buvo vienintelis laisvas įrangos elementas, kurį mes turėjome viršuje. Absoliučiai visa kita jau senai buvo apačioje, o iš ten tikrai niekas ir niekaip nebūtų galėjęs padėti. Dar blogiau būtų buvę, jei šioje situacijoje Raimis būtų atsidūręs, leisdamasis paskutiniu ju. Naujuoju karabinu sudubliavęs išėjusį iš rikiuotės, Raimis sėkmingai nusileido į apačią.

Neaišku, kas daugiau patyrė neigiamų emocijų – jis, Raimis, ar mes viršuje sėdėję ir beveik niekuo padėti negalėję. Būtų naivu sakyti, kad mums atsirado daugiau žilų plaukų. Pražilti turėjo jis, o ne mes, tačiau mūsų, ypač Kostios, psichologinė būseną tikrai buvo ne kokia. O kaip tik jam dabar ir reikėjo leisti. Buvo jo eilė, nes jis stovėjo arčiausiai krašto. Nors Kostia ir emocionaliausias mūsų kompanijoje, tačiau kažin ar jis pradėjo šį lemiamą mūsų pokalbį. Dabar sunku pasakyti, kas jį pradėjo, bet užbaigti jį teko man. Mūsų, viršuje sėdinčio trejeto, minčių reziumė buvo tai, kad dabar nedelsiant reikia pasukti atgal link paviršiaus. Perduoti šią mūsų nuomonę žemyn ir, kas svarbiausia, įtikinti Rezvaną priimti tokį sprendimą, kolektyvas pavedė man, kaip artimiausiam Volodios draugui. Kitų nuomonės jis galėjo ir nepaisyti, na o manęs jis kartais atidžiau pasiklauso. Prasidėjo derybos. Aš, iš lėto rinkdamas žodžius, išdėstau visas galimas objektyvias priežastis, dėl kurių reikia nutraukti skverbimąsi. Tačiau kol kas įtikinti nepavyksta. Jis mums siūlo nusileisti žemyn ir viską aptarti apačioje. Tada aš pareiškiu, kad dar yra ir psichologinio-moralinio pobūdžio motyvų. Tai Volodiją sudomina. Įsiviešpatauja tylą. Aš ieškau žodžių, o tuo tarpu iš apačios girdžiu, kaip Raimis siūlosi paaiškinti. Po neilgos Raimio kalbos Volodia akimirksniu priima sprendimą skverbimąsi nutraukti. Tai įvyko 18:00 val. Iš –530 m gylio, kai iki dugno buvo likę tik 440 metrų, mes pradėjome pakilimą. 22:30 val. mes vėl sugrįžome į PLS-430, pavalgėme, įsikūrėme ir pradėjome ilsėtis.

Rugsėjo 23. Sekmadienis. Mes aišku nenutuokiame, kad dabar sekmadienis. Mums tai visai nesvarbu. Mes gana tylūs, bet visų tyliausias šiandien, na ir sekančias porą dienų bus, tai Raimis. 04:00 val. einame miegoti. 08:00 val. prabundu nuo kažkokių garsų ir šilumos, kuri pastarosiomis dienomis gana neįprastas dalykas. Pasirodo Sergejus Kiseliovas, miegantis man iš dešinės, šiek tiek sušalo ir nutarė pasišildyti. Nusileidęs žemyn, po savo hamaku susikūrė “laužą” ir “kaifuoja”. “Kaifuoju” snūduriuodamas ir aš. Po kurio laiko Serioğa gesina ugnį ir, kaip visada, nuo didelio puodo (jis gana mažo ūgio) lipa į savo hamaką. Hamakas susiūbavo; Serioğa matyt taisosi miegoti. Tačiau aš labai nustebeš atsimerkiu ir savo akimis netikiu: dar vienas lygiai toks pat Serioğa Kiseliovas nuo puodo lipa į hamaką paskui aną Serioğą Kiselioğą!? Aš ir klausiu: “O kur tas Kiseliovas, kur ką tik įlipo?”, o šis man ir atsako: “Tai aš, tas pats Kiseliovas, tik tai ką tik iškritęs iš hamako per kitą pusę!” Nuo 09:00 val. iki 12:00 val. miegu. Tai mano pirmas visiškai sausas miegas šioje PLS. Paskutinį kartą šiame urve pavalgę, 18:00 val. pajudame link dienos (o gal ir nakties) šviesos.

Rugsėjo 24. Pirmadienis. Pati ilgiausia šio įsiskverbimo darbo diena tęsiasi. Vakar pradėję, mes baigsime tik rytą po 31,5 valandos intensyvaus darbo. Nemiegoję išbūsime lygiai 40 valandų. Kai pagal laikrodį buvo šios dienos rytas, Kostia pradėjo nepaprastai skubėti į viršų ir, kas nemaloniausia, kitus raginti, tarytum, kas nors vytųsi. Tai buvo labai negražu, žiūrint iš šalies. Juk yra vadovas, kuris reguliuoja tempą, įsikiša, jei tai būna reikalinga, ir t.t. Žodžiu, Kostia ėmė rodyti iniciatyvą ne laiku ir ne vietoje. Kai paaiškėjo vėliau paviršiuje, vienintelis šio momento jo noras buvo į paviršių išlįsti dienos šviesoje, kad

¹⁶⁷ “Vaikiniai, aš dabar krisiu.”

būtų galima nusifotografuoti. Bet argi dėl to verta užmiršti saugumą ir nutrūktgalviškai lėkti? Atrodo, jis – žmogus suaugęs, jau dukart vedęs, turėtų ir galvą ant pečių turėti. O kur dar taktas, pagarba vadovui? Čia juk ne kokia nors rusiška įmonė, kur betvarkė – pagrindinis darbo organizavimo bruožas. Čia didelio narių sąmoningumo ir aukšto organizuotumo (nes savo noru ir laisva valia) mikro kolektyvas, maža “pirminė grupė” su tam tikra griežta tvarka ir savais įstatymais.

Rugsėjo 25. Antradienis. 01:30 val. mes visi jau buvome paviršiuje. Sugulėme ant žemės netoli Napros viršukalnės prie pat Napros prarajos angos. Buvo šilta (pirmą kartą per paskutiniąsias 9 paras) ir giedra. Artimoje toluoje mirgėjo Picundos žiburiai, jautėsi malonus Juodosios jūros artumas ir miegančios Blaburchvos alsavimas. Parūkę nusivilkome prie stovyklos, kur kietai įmigus laukė mūsų pagalbinė grupė. Mes buvome labai pavargę. Ne, ne tas žodis, mes paprasčiausiai buvome tuščia vieta. 04:00 val. nuėjome miegoti.

Rytas buvo nuostabus. Iki pietų vaikščiojome “koja už kojos”, kažką bandėme tvarkyti. Pagalbinė grupė leidosi į urvą paimti kai kuriuos mūsų paliktus daiktus. Po pietų Volodia ir aš einame į rytus ir įkopiame į Čapširos viršukalnę (+2382 m). Ji nedaug, tik 27 metrais, aukštesnė už Naprą (+2355 m). Beje, Napros prarajos anga visai netoli to paties pavadinimo viršūnės, +2350 m aukštyje.

Rugsėjo 26. Trečiadienis. Ryte paskutiniai pasiruošimai ir po pietų, apie 15:00 val., pradėdame nusileidimą link jūros. Dėl klaidingo Rezvano sprendimo mes visi išsibarstome po mišką ir nakvojame grupelėmis po kelis skirtingose vietose. Mes su Raimiu eįjome paskutiniai, bet sekėsi mums geriausiai. Nakvojome patogioje vietoje, netoli vandens, be to ir maisto turėjome.

Rugsėjo 27. Ketvirtadienis. Sėkmingai pasiekėme Blaburchvą. Ten, t.y. Bzybėje, kur buvome vakar, prasidėjo galingas lietus. Vos nepasivijo ir mūsų. Nusipirkę daug abchaziško vyno (buvo gana bjaurus), važiuojame į Adlerį, pas Volodiją į namus. Vakare mes jau Adleryje. Pasidedame daiktus speleologų klube, aplankome Plotkiną ir vakare Volodios namuose geriamo vyną, diskutuojame.

Rugsėjo 28. Penktadienis. Bandome gauti bilietus į lėktuvą. Beviltiška. Rugsėjo oras, kaip niekad, buvo šiltas ir geras, todėl visur pilna poilsiautojų. Išvykti neįmanoma.

Rugsėjo 29. Šeštadienis. Pasiėmę visus savo daiktus, mes su Raimiu budime oro uoste. Laukiame, ieškome, tikimės. Atsitiktinai gauname vieną bilietą į Vilniaus lėktuvą. Aš išskrendu ir po pietų jau namuose. Raimis sugrįš tik rytoj panašiu būdu.

Taip, kaip po žeme

1984

REPORTAŽAS. „Sportas“, Nr. 112 (4275), Vilnius.

Jau septyneri metai respublikoje veikia speleologų – urvų mėgėjų – sekcijos. Kauniečiai, mūsų respublikos šios sporto ir turizmo rūšies pradininkai, nuo 1980 metų rengia kasmetines speleologų varžybas ir sąskrydžius. Pastaruoju metu šis pomėgis paplito ir kituose Lietuvos miestuose. Todėl Lietuvos respublikinė turizmo ir ekskursijų taryba Trakų rajone surengė pirmąjį respublikinį speleologų sąskrydį, į kurį susirinko Kauno, Panevėžio, Vilniaus, Klaipėdos atstovai ir svečiai iš Rygos.

Vaizdingoje Bražuolos ir Neries upių santakoje netoli Lazdėnų startavo 13 komandų. Iš pradžių vyko speleotechnikos, o po to speleologų bendro fizinio pasiruošimo varžybos. Daug meistriškumo ir sugebėjimų pareikalavo pirmoji trasa, sudaryta iš 12 elementų. Seno ąžuolo viršuje ir buvusio malūno griuvėsiuose buvo imituota požeminė situacija, dažnai pasitaikanti šturmuojant nežinomas prarajas ir urvus. Geriausią rezultatą pasiekė Kauno miesto “Omegos” speleosekcijos “DSD” komandos atstovai S. Daniūnienė, V. Stravinskas ir R. Daniūnas. Niekas jų nepralenkė ir antroje trasoje, kur didžiausią žiūrovų susidomėjimą sukėlė povandeninė rungtis. Šiai komandai buvo įteiktas pereinamasis Lietuvos respublikinės turizmo ir ekskursijų tarybos prizas. Nedaug nuo nugalėtojų atsiliko dvi Panevėžio komandos – “KRD-84” (kapitonas K. Tamošaitis) ir “Donaldukai” (kapitonė J. Gurklytė), užėmusios atitinkamai antrą ir trečią vietas. Miestų grupėje taip pat nugalėjo Panevėžio atstovai. Techniškiausiai speleotechnikos varžybų trasą įveikė Rygos pirmoji komanda (kapitonas Z. Loginas). Sienlaikraščio konkursą laimėjo Panevėžio “Donaldų” sekcijos “Donaldukų” komanda, o speleologų bendro fizinio pasiruošimo varžybose geriausiai pasirodė kaunietė S. Daniūnienė ir panevėžietis K. Tamošaitis.

Dabar mūsų laikų laukia II sąjunginis speleologų sąskrydis, kuris įvyks spalio mėnesį Abchazijoje.

E. Laiconas
Respublikinio sąskrydžio vyr. teisėjas

Karvės duobė

1985

Mokslinis straipsnis¹⁶⁸.
„Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“
XIII tomas, 295 psl., Vilnius.

KARVĖS DUOBĖ, karstinis urvas Biržų rj., 3 km nuo Biržų, tarp Kaunių ir Karajimiškio kaamų. 9 m gylio karstinės įgriuvos dugne yra 3 angos – įėjimai į požeminę ertmę, kurioje yra 1,5 m gylio ežeras. Bendras urvo ilgis 46 m, ertmės tūris 28 m³. @ susidariusi gipso ir dolomito uolienose.

¹⁶⁸ Straipsnis Mokslo ir enciklopedijų leidyklai įteiktas 1982 m. birželio mėn.

Optimistų urvas

1985

Mokslinis straipsnis.
„Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“
XIII tomas, 482 psl., Vilnius.

OPTIMISTŲ URVAS¹⁶⁹, karstinis urvas Ukr. TSR pietvakariuose, Ternopolio sr., Borščiovo rj., Podolės aukštumoje; ilgiausias TSRS ir antras pagal ilgį pasaulyje. Labirintų bendras ilgis 147 km. Susidaręs 30 m storio gipso sluoksniuose. Susideda iš 7 šiek tiek izoliuotų dalių: Senojo urvo, Vėjo, Gaublių, Naujojo, Tolimojo, Ežerų ir Užežerio. Oro t-ra 8-10°C. @ vakaruose yra požeminių ežerų. Pasitaiko stalaktitų, stalagmitų, gipso kristalų. Liūčių ir sniego tirpsmo metu įėjimo galerija apsemiamą. @ atrastas 1963. Urvą tyrė ir LTSR speleologai (1973).

¹⁶⁹ Šio straipsnio pavadinimas Mokslo ir enciklopedijų leidyklai buvo pateiktas kaip *OPTIMISTINIS URVAS*, tačiau redakcija neatsižvelgė į primygtinį mano siūlymą laikytis originalo pavadinimo ukrainiečių kalba, neva „negyvas daiktas negali būti optimistinis“. Straipsnis įteiktas 1982 m. birželio mėn.

Sniego praraja

1985

Mokslinis straipsnis¹⁷⁰.
„Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“
XIII tomas, 575 psl., Vilnius.

SNIEGO PRARAJA, karstinis urvas Kaukaze, Abchazijos ATSR, Bzybės kalnagūbryje; giliausias TSRS ir trečias pagal gylį pasaulyje. Gylis 1335 m, ilgis 13,7 km. Susidaręs klintyse. Anga yra 2 km į p. r. nuo Chipstos viršūnės, 1950 m virš jūros lygio. Viršutinė dalis, 165 m gylio, vadinama Didžiuoju šuliniu. Giliau eina galerijos, salės, teka požeminės upės; yra krioklių (aukščiausias 25 m), didžiulių akmenų luistų, pasitaiko stalaktitų, stalagmitų, koralitų, aragonito kristalų. Iki 220 m gylio visų galerijų ir salių dugną dengia firnas ir ledas. Oro t-ra didėja gilyn nuo 1 iki 6 °C. @ atrasta 1971 Maskvos speleologų. 1983 ją tyrinėjo E. Laiconas (LTSR).

¹⁷⁰ Straipsnis Mokslo ir enciklopedijų leidyklai įteiktas 1982 m. birželio mėn.

Speleologija Lietuvoje

1985

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS¹⁷¹

Tarp nuosėdinių uolienų, sudarančių žemės pluta, plačiai paplitę klintis, dolomitas, gipsas, anhidritas, akmens druska. Šios skirtingos sudėties ir kilmės uolienos turi vieną bendrą savybę – jas tirpina kritulių ir paviršiniai vandenys, turintys savyje ištirpusio anglies dvideginio. Šių uolienų irimas paprastai prasideda išilgai tektoninių plyšių. Paviršiuje atsiranda plyšiai, duobės, lomos. Šios savo ruožtu surenka gausesnį vandens kiekį, kuris, skverbdamasis gilyn po žeme, tirpdo uolienas. Taip po žeme atsiranda urvai – karstinės ertmės.

Pirmasis daugybę urvų atrado ir ištyrė prancūzas požemių tyrinėtojas Eduardas Alfredas Martelis (1858-1938). Jis sukūrė naują mokslą – požemių geografiją arba speleologiją (gr. *spelaiōn* – urvas).

Urvų yra horizontalių, nuolaidžių, vertikalinių ir mišrių. Juose gausu šulinių, salių, galerijų, įvairių vandens telkinių, krioklių. Urvai paplitę visame žemės rutulyje. Ypač gausu jų Prancūzijoje. Žan-Bernaro praraja, esanti Prancūzijos Alpėse, yra giliausias šiuo metu žinomas pasaulio urvas. Jo gylis siekia –1538 metrus. Tuo tarpu ilgiausias labirintinis urvas yra JAV. Tai 471.000 metrų ilgio Akmeninis Mamutų urvynas.

Po žeme, kur viskas taip neįprasta, žmogus jaučiasi gana keistai. Jį nuolat stebina kiekviename žingsnyje esantys netikėtumai. Atsitiktinai atsidūręs urve, žmogus stengiasi kaip galima greičiau ištrūkti iš amžinos tamsos karalystės, nes po žeme nejauku. Viskas ten atšiauru ir pilna pavojų. Galbūt todėl žvėrys ir žmonės instinktyviai vengia urvų. Tik nedaugelis prisitaiko prie šio požeminio pasaulio, domisi juo, netgi junta dvasinį pasitenkinimą, tyrinėdami požemius. Tačiau tikroji žmogaus pažintis su urvais prasidėjo senai. Atšalus klimatui, urvai žmogų saugojo nuo darganų, urvuose jis ne tik gyveno, bet ir kūrė. Daugiau kaip prieš 20.000 metų, apsidangstęs žvėrių kailiais, žmogus ėmė į rankas titnagą, o kartais tiesiog raudona ochra suvilgytu pirštu ant urvo sienų ir skliauto braižė ir piešė žvėris, kurie buvo svarbūs jo gyvenime. Ledynams atsitraukus, žmogus apleido tamsos prieglobstį ir ilgam jį užmiršo.

Pirmieji urvų tyrinėtojai leidosi po žeme iš smalsumo. Šiandien speleologija – labai reikalingas mokslas, padedantis spręsti vandens problemą sausringuose rajonuose, ieškoti naudingųjų iškasenų, tyrinėti geologinį žemės plutos pjūvį, speleofauną ir kt. Didžiausia karstinių urvų reikšmė turbūt estetinė – nepaprastas ir nepakartojamas jų grožis. Vandens lašas, keliaudamas iš debesies į dirvožemį, vėliau skverbdamasis per klintingus sluoksnius gilyn, prisitotina anglies dvideginio ir kalcio karbonato, kuris virsta sunkiai tirpstančiu kalcio hidrokarbonatu. Patekęs ant urvo skliauto, lašas palieka ten dalelę kalcio karbonato nuosėdų, o kitą dalį nusineša žemyn, išbarstydamas ją ant urvo sienų, aslos ir kitur. Šios nuosėdos virsta kalcito, aragonito kristalais, jų pamažu kaupiasi vis daugiau. Senuose urvuose mes galime pamatyti daug įvairių kalcito darinių. Tai ir nuo skliauto žemyn nutįsę stalaktitai, nuo aslos besistiebiančios masyvesni stalagmitai, akmeninės kolonos stalagnatai ir įvairiausių formų kristalai. Ypač tyrinėtoją stebina heliktitai (netaisyklingos formos stalaktitai) ir oolitai bei pizolitai, kitaip dar vadinami urviniais perlais.

Speleologijos atsiradimo pasaulyje pradžia sąlyginai galima laikyti 1888 metus. Tuo tarpu Sovietų Sąjungoje urvai buvo pradėti kompleksiskai ir nuosekliai tyrinėti tik pokario metais. Pirmosios speleo sekcijos šalyje savo istoriją skaičiuoja nuo 1958 metų. SSRS mokslinės speleologijos klausimus nagrinėja visuomeniniai karstotyros ir speleologijos

¹⁷¹ Reportažas parašytas 1985.01.23.

institutai Permėje ir Ufoje, Speleologijos taryba prie Gruzijos SSR MA prezidiumo Tbilisyje ir SSRS Geografų draugijos karstotyros ir speleologijos komisija Leningrade. Betarpiškus urvų tyrinėjimus atlieka apie 10.000 visuomenininkų speleologų-mėgėjų, sportinės-techninės speleologijos specialistų. Jiems vadovauja SSRS Turizmo federacijos centrinė speleo komisija, kurios pirmininku šiuo metu yra Aleksandras Morozovas, Maskvoje.

Lietuvoje speleologija irgi turi pasekėjų. 1971 metais Kauno turistai susidomėjo paslaptingu požeminiu pasauliu, tačiau aktyvesnė veikla prasidėjo tik po poros metų. Buvo organizuotos pažintinės speleologinės kelionės į Krymą, Archangelsko taigą, Podolės aukštumą; kai kas lankėsi Kaukazo ir Pamyro priekalnių urvuose. 1977 metais buvo įkurtos pirmosios dvi speleo sekcijos. Tai Kauno miesto speleo sekcija "Omega" (vadovas E. Laiconas) ir speleo sekcija prie Kauno Politechnikos instituto (vadovas J. Sabaitis). 1978 metų vasario mėnesį "Omegos" nariai buvo išvykę į Archangelsko sritį – Pinegos ir Sotkos upių baseiną, kur įveikė keletą šiauriausių Europoje ledo urvų. Didelį išpūdį paliko ilgiausias Šiaurės Europoje Leningradskajos urvas, kurio požeminės griūtys išpėjo mus, kad jis dar nesusiformavęs. Tais pačiais metais 5 kauniečiai pirmą kartą dalyvavo kvalifikacijos kėlimo stovykloje, Maskvos speleologų surengtoje vaizdingame Voroncovo karstiniame rajone. Nuo tada Lietuvos speleologai palaiko tamprius ryšius ne tik su sostinės, bet ir su daugelio kitų šalies miestų kolegomis.

Kiek vėliau speleologinis judėjimas Lietuvoje ėmė plėstis. 1981 metais Kaune įsikūrė dar viena, tačiau nedidelė "Kentauro" sekcija, vadovaujama R. Jakubonio, o Kauno Politechnikos institute, išnykus pirmajai, 1982 metais įsikūrė "Akva-speleo" sekcija, vadovaujama V. Gudaičio. Tais pačiais metais Panevėžyje įsikūrė K. Tamošaičio vadovaujama "Donaldų" sekcija, o sekančiais metais Vilniuje – S. Domininkaitytės vadovaujama "Ventos" sekcija. Padidėjus entuziastų skaičiui, išsiplėtė ir interesų ratas. Lietuvos speleologai ne tik ieško ir tyrinėja urvus, bet ir fotografuoja juos, kuria požeminius kino siužetus, renka speleo fauną, geologinius pavyzdžius. Ypač didelį dėmesį speleologai skiria sportiniams išsiskverbimams, kaip pagrindinei priemonei kelti savo sportinę-techninę kvalifikaciją, ir speleologų kadro ruošimo seminarams.

Nors Pabaltijys ir nepasižymi dideliais urvais, tačiau turime darbo ir Lietuvoje. Dabar dar sunku pasakyti, kokį plotą Biržų ir Pasvalio rajonuose užima karstiniai požemiai. Mokslininkų nuomonės šiek tiek skiriasi. Maždaug 100 km² ruože tarp Tatulos ir Apaščios upių yra per 2200 karstinių įgriuvų. Vienu dugne žolė želia, kitose tyvuliuoja nedideli ežeriukai. XVIII-XIX a. rašytiniuose šaltiniuose jau randame šio karstinio rajono aprašymų. Pokario metais mūsų geologai R. Rajeckas, M. Gomolickas, V. Narbutas taip pat daug dėmesio skyrė karstiniams reiškiniams Lietuvoje.

Maždaug 3 km nuo Biržų tarp Kaunių ir Karajimiškio kaimų tankiuose krūmuose slypi nuo seno žinoma "Karvės duobė". Pagal legendą čia karvė prasmegusi. 1973 metais Kauno speleologai ištyrė Karvės duobę ir iš jos atsiveriantį urvą. Padaryta įgriuvos ir požeminės ertmės topografinė nuotrauka ir urvo schema. Pasirodė, kad nuo angos po žeme atsiveria ertmė, kurioje tyvuliuoja požeminis ežeriukas. Jo vandens temperatūra yra +4,5⁰C. Iš šios ertmės eina trys ankštos landos: viena – šiaurės rytų kryptimi, kitos dvi – pietryčių kryptimi. Bendras visų landų ilgis 46 metrai. Ežero gylis 1,5 metro. Urvas susidaręs gipso ir dolomito uolienose. Jokių antrinių karstinių darinių jame nėra. Požeminiame ežere zoologas A. Levickas aptiko dyglių ir moliuskų. Prieš 10 metų man yra tekę matyti šiame urve gyvenusius kelis šikšnosparnius. Buvo iškelta prielaida, kad šis urvas požeminais kanalais susisiekiama su kokiomis nors dar nežinomomis ertmėmis. Todėl 1978 metais grupė Kauno speleologų ir akvalangistų ėmėsi tai patikrinti. Akvalangistas A. Silantjevas su sauga nusileido į urvą ir pasinėrė į ežerą. Toks eksperimentas Lietuvoje buvo daromas pirmą kartą. Silantjevas ištyrė povandeninę ežero dalį ir jokių apčiuopiamų angų nerado. Gana statūs povandeninės dalies krantai vietomis sudaryti iš birių uolienu, kurios, galimas daiktas, dengia anksčiau buvusius požeminius kanalus.

Vienas rimtesnių mūsų respublikos speleologų pasiekimų yra 1608 metrų ilgio horizontalaus urvo "I KSS" ištyrimas ir aprašymas Abchazijos ASSR 1980 metais (ekspedicijos vadovas R. Jakubonis), o taip pat –190 metrų gylio vertikalios urvo "Venta" atradimas ir ištyrimas bei aprašymas Krymo pusiasalio Karabio jailos masyve 1982 metais (ekspedicijų vadovas R. Daniūnas).

Nuo 1980 metų Lietuvoje vyksta įvairios speleologų varžybos. Jau pravesta: 5 Kauno miesto sąskrydžiai, 1 Kauno asmeninės speleo pirmenybės, 2 Lietuvos respublikiniai speleo sąskrydžiai. Lietuvos speleologų rinktinė 3 kartus dalyvavo sąjunginėse varžybose: 1979 metais – Ternopolyje (Ukraina), 1981 metais – Šiaurės Osetijoje (Rusija) ir 1984 metais – Abchazijoje (Gruzija).

Laikotarpyje nuo 1973 iki 1984 metų 50 speleologinių ekspedicijų išvyko iš Lietuvos į kitus regionus. Iš jų 38 surengtos Kauno miesto speleologų jėgomis (8 vadovavo E. Laiconas, 7 – J. Sabaitis), 6 – Panevėžio speleologų (4 vadovavo K. Tamošaitis). 1978, 1979 ir 1981 metais Kaune veikė speleologų priešstovyklinio paruošimo mokykla; 1982, 1984 ir 1985 metais vyko kategorinių speleo kelionių ir ekspedicijų vadovų pradinio bei vidurinio paruošimo seminarai. 1984 metų vasarą Urale (Rusija) įvyko I-ji Kauno speleo turaida (vadovas A. Jankauskas).

1985 metų pradžioje Lietuvoje buvo 55 speleologai, baigę apmokymo kursą įvairiuose seminaruose ir stovyklose. Iš jų 12 žmonių baigė ne mažiau 2 seminarus. Tame tarpe yra 1 vyresnysis instruktorius (E. Laiconas) ir 3 instruktoriai (R. Daniūnas, V. Radzevičius ir A. Laiconienė). Bendras speleologų skaičius Lietuvoje svyruoja 100-200 ribose. Jie nuolat lankosi įvairiuose karstiniuose rajonuose Krymo, Kaukazo, Uralo, Vidurinės Azijos, Sajanų kalnuose, Archangelsko srities taigoje, Podolės aukštumoje. Jų sportinių pasiekimų sąskaitoje ir išsiskverbimai į vienas iš giliausių prarajų ne tik SSRS, bet ir pasaulyje. 1981 metais giliausioje Azijos žemyno prarajoje Kijeviskaja (-990 m) prie Urguto miesto Uzbekijoje E. Laiconas pasiekė dugną. 1983 metais giliausioje SSRS prarajoje Snježnaja (tuomet –1335 m) Abchazijoje E. Laiconas pasiekė –1320 m gylį. 1983 metais Osienajos šachtoje (-500 m) Krasnodaro krašte R. Daniūnas ir N. Voronojus pasiekė dugną. 1984 metais Napros prarajoje (-970 m) Abchazijoje, dalyvaujant eksperimentiniame išsiskverbime, R. Daniūnas ir E. Laiconas pasiekė –490 m gylį. Jie, kaip ir visa grupė, urve dirbo be palapinės, be hidrokostiumų ir be miegmaišių. 1985 metais giliausio SSRS urvyno Snježnaja-Meženovo (-1370 m) Meženovo šachtoje dirbo N. Voronojus.

Lietuvos moterų speleologų pasiekimai kiek kuklesni. Giliausiai, iki –300 metrų, yra nusileidusi S. Daniūnienė Nazarovskajos šachtoje Krasnodaro krašte (Rusija). 1984 metais Bulgarijos Speleo federacijos kvietimu lankytasi Stara Planinos kalnų karstiniuose rajonuose.

Intensyviausiai Lietuvos speleologija vystosi Kaune. 1983 metais nustojo egzistavusi "Kentauro" sekcija, o "Omegos" sekcija peraugo į klubą. Todėl 1984 metais buvo įkurtas Kauno Speleo klubas, kuris tapo metiniu Lietuvos speleologijos centru. Čia sukaupta daug įvairios sovietinės ir užsienio speleo literatūros, urvų schemų ir topografinių nuotraukų bei sportinių-techninių aprašymų. Čia mielai lankosi ne tik miesto speleologai ir speleo turistai, bet taip pat ir žymūs kitų respublikos bei šalies miestų klubų atstovai. Turbūt ne atsitiktinai Kaune 1983 metais vyko I-sis sąjunginis speleo grupės "Delta" pasitarimas, o 1984 metais – I-ji Pabaltijo miestų speleologų konferencija.

Kauno speleo klube taip pat yra ir keletas esperantininkų, kurie palaiko ryšius su speleologais-esperantininkais iš kitų šalies miestų, Čekoslovakijos, Vengrijos, Rumunijos ir Bulgarijos. Kauniečiai nori plėsti šiuos kontaktus, todėl visus suinteresuotus bendraminčius ir kolegas prašome kreiptis į E. Laiconą adresu: 233000 Kaunas-C, Poste Restante.

*Erikas Laiconas
Speleo vyr. instruktorius
Kauno speleo klubo pirmininkas*

Система Снежная – Сергея Меженного. История исследования.

1985

NESKELBTA APYBRAIŽA¹⁷² (rusų kalba)

В АБХАЗСКОЙ АССР, на хребте РАЗДЕЛЬНОМ, отроге БЗЫБСКОГО массива, в 1,9 км к юго-востоку от вершины ХИПСТА, на абсолютной высоте +1950 м расположен вход в пропасть СНЕЖНУЮ, величайшую пещеру Советского Союза. Вход находится в тальвеге временного водотока, в воронке диаметром 30x50 м с крутыми бортами. По пещере протекает подземная река. Место выхода ее на поверхность пока не установлено. Наиболее вероятная гипотеза о подрусловой разгрузке подземных вод массива в долинах рек ХИПСТА и АПСТА. Если это подтвердится, то теоретическая глубина пропасти может достигать более 1800 метров. А может быть имеется связь между Снежной и карстовым источником МЧИШТА у подножия Бзыбского хребта, который по максимальному расходу (свыше 200 м³/сек) не имеет равных в мире?

ПРОПАСТЬ СНЕЖНАЯ.

Пропасть была найдена 19 августа 1971 г. Татьяна ГУЖВА (ныне ЧЕБОТАРЁВА) и Владимир ГЛЕБОВ из группы спелеологов Московского государственного университета под руководством Михаила ЗВЕРЕВА ходили по массиву Хипста на Бзыбском хребте, занимаясь поиском пещер. Они уже собирались покинуть этот район, ничего особенного не найдя и ругая его, как вдруг начался дождь. Они, стремясь найти укрытие от дождя, вдруг увидели вниз по склону скалу, а в этой скале – черный грот. Они побежали туда и увидели, что грот от них отделяет провал размером примерно 20x40 м. Таким образом, и была открыта пропасть Снежная.

Буквально в этот же день начался штурм пещеры. У них осталось очень немного экспедиционного времени, а препятствия начались сразу. Везде лёд, и так до Большого зала (-220 м). Выход из зала тогда не существовал. Спелеологам пришлось его прокапывать. Они уловили дуновение ветра в одном из углов зала, который имеет длину около 140 м и ширину около 60 м. Буквально через несколько часов работы им удалось пробиться дальше и они дошли до места, которое теперь называется ГАЛЕРЕЯ (-260 м). На этом работу прекратили, но в ноябре того же года они поехали снова. Но зима оказалась как на зло многоснежной, и они потратили громадное количество времени для заброски к входу. Для работы в пещере времени осталось очень мало, но энтузиазма было достаточно много и они начали штурм БОЛЬШОГО КОЛОДЦА, глубиной 165 м, условно разбитого небольшими полочками на 3 части (65, 55 и 45 м) и заканчивающегося внизу УНИВЕРСИТЕТСКИМ ЗАЛОМ. Туда спустился лишь 1 человек – это был Николай ЧЕБОТАРЁВ. Целый час он провел на глубине –450 м, но выхода из зала найти не смог. Он был очень большой.

На следующий 1972 год была организована огромная экспедиция, в которой участвовала почти вся секция МГУ, которая насчитывала около 70 человек. Руководил

¹⁷² Apybraiža rusų kalba baigta rašyti 1985. 01.29. pagal Bulgarijos Speleologijos federacijos užsakymą. Tais pačiais metais A. Žalovas išvertė ją į bulgarų kalbą ir išplatino po Bulgarijos klubus speleologų švietimo tikslu.

экспедицией опять М. Зверев. Они установили в Университетском зале последний самый нижний подземный базовый лагерь (ПБЛ) и начали из него выход через так называемый НУЛЕВОЙ ЗАВАЛ. Обнаружили первый крупный ручей пещеры – ручей ВОДОПАДНЫЙ и по этому ручью, преодолев еще 3 завала, спустились к ВЕРХНЕЙ РЕКЕ. Тут начинается магистральный ход пещеры, по которому течет река. Здесь они встретили еще 1 завал, ряд водопадов, и, наконец, ход кончился перед ПЯТЫМ ЗАВАЛОМ (-700 м), особенно грандиозным. Дальше они пройти не смогли. И все последующие экспедиции тоже останавливались именно здесь. Это были 2 экспедиции из Красноярска, экспедиция МГУ из Москвы и даже всесоюзная экспедиция (руководитель Владимир Илюхин). Пятый завал оказался действительно трудным препятствием, а дальнейший проход найти было трудно.

Как раз в то время в 1973 году возникла новая группа (Москва) под руководством Даниэля УСИКОВА и Александра МОРОЗОВА, которую впоследствии друзья окрестили группой «Снежной» в честь заслуг ее перед пропастью. Эта группа сыграла потом главную роль в исследовании Снежной. Но начало было трудное. Экспедиция 1973 г. этой группе не удалась. Входной колодец был засыпан снегом – пришлось его откапывать. Потеряв много времени они спустились лишь до Большого зала. В 1975 г. они опять предприняли штурм пропасти и на этот раз спустились до Пятого завала. Там они обследовали так называемое «Старое дно» и решили, что место, в общем, не безнадежное, что там искать можно и нужно.

Но лишь в 1977 году группа Усикова организовала серьезную экспедицию в глубь пещеры. Они поставили ПБЛ в самой нижней известной точке и от туда начали поиск. Уже первый день работы внизу принес им успех. Они смогли преодолеть 5 метров по горизонтали, отодвинуть глыбу, которая прикрывала узкий проход. Потом там пришлось еще много чего отодвигать, так как там была серия узких ходов внутри завала. И, наконец, перед ними после всех этих узких ходов широко открылась черная дыра, а за ней большой зал – ЗАЛ НАДЕЖДЫ, который получил такое название потому, что вселил в них надежду больших дальнейших успехов. На следующий день они нашли еще один зал, который получил название ЗАЛА ПОБЕДЫ потому, что из него уже не представляло большого труда найти выход дальше. А дальше они спустились с завала и пошли вниз по реке до следующего ШЕСТОГО ЗАВАЛА (-750 м). Этот участок получил название ГЛУБОКАЯ РЕКА потому, что здесь река была более мощная и кое-где приходилось передвигаться вплавь.

В 1978 году крайний лагерь был поставлен в зале Победы и с тех пор он стал традиционным местом для установки ПБЛ. Отсюда группа Усикова вышла вниз и преодолела Шестой завал, за которым следовал участок под названием МЕЛКАЯ РЕКА. Далее они прошли СЕДЬМОЙ ЗАВАЛ (-785 м) – очень длинный, но не особенно трудный. Дальше опять были небольшие участки реки и, наконец, еще один завал. Поскольку завалов уже было очень много, некоторые из них были довольно мелкие, дальше их номерировать перестали; а это место назвали ГРЕМЯЩИМ ЗАЛОМ (-900 м). Здесь сливается несколько ручьев, а когда зал был найден, там наблюдался небольшой паводок и всюду гремела вода, а вокруг стоял ужасный грохот. Далее был еще один участок реки и группа в составе Д. Усикова, А. Морозова, Т. Немченко и В. Кондратьева достигла ВОДОПАДА РЕКОРДНОГО. Здесь Усикову удалось спуститься в колодец, но веревки до дна не хватило. Так как это была последняя веревка, на этом пришлось остановиться. Была достигнута глубина –965 метров. Стало ясно, что пропасть Снежная настолько сложная и великая, что нужно как-то еще больше интенсифицировать ее исследование. Было решено группу разделить пополам, и стало сейчас 2 группы: одной руководил Д. Усиков (он решил ездить только летом), другой – А. Морозов (ему удобнее были зимние экспедиции).

Летом 1979 года в Снежную отправился Д. Усиков. Они прошли водопад Рекордный, далее на ГЛИНЯНОМ ЗАВАЛЕ (-965 м) поставили ПБЛ, прошли

замечательный РЕВУЩИЙ КАСКАД (одно из самых эффектных мест в пещере) из небольших водопадов, расположенных под углом друг к другу как бы ступенями.

Дальше Д. Усиков и Т. Немченко достигли ЗАЛА ИГАН (-1110 м) и подошли к ВОДОПАДУ ОЛИМПИЙСКОМУ (-1190 м). Воды было очень много и спуститься дальше не удалось.

Следующая экспедиция состоялась с ноября месяца 1979 г. по февраль месяц 1980 г. под руководством А. Морозова. Общая ее продолжительность была 110 дней, из которых 85 дней головная группа в составе еще двух членов (Всеволод ЕЩЕНКО и Георг ЛЮДКОВСКИЙ) пробыла под землей не выходя на поверхность. И не просто пробыли, а проработали на большой глубине делая первопрохождение. Свой последний ПБЛ они поставили в зале ИГАН. Благодаря малой воде им удалось без особого труда преодолеть водопад Олимпийский, который, как оказалось, падает в самый большой зал пещеры – ЗАЛ ИКС (-1320 м). Когда они спустились туда, то увидели, что вода полностью уходит куда-то вниз в глыбы. Дальнейший путь был свободен, и они были страшно счастливы. Но оказалось, что все не так просто. Им понадобились целые 2 недели, чтобы найти среди глыбовых навалов выход из зала. Сначала они уперлись в стенку, кругом крупные обломки, обвальный зал. Они облазили все углы и искали везде, пытались пробиться по оси (там целый ряд поноров). В конце концов, им удалось выйти в галерею, найти опять реку, но они опять уперлись в громадный завал в ЗАЛЕ ПЕНЕЛОПЫ (-1320 м).

Летней акции 1980 года предшествовала предварительная забросочная экспедиция в июне месяце под руководством Татьяны Немченко (до глубины –300 м). В июле-августе группа в составе Д. Усикова, Т. Немченко, А. Дебабова, О. Кабанова, Е. Войдакова и В. Козлова проникла в нижний завал, прокопала ход и поднялась по завалу примерно на 100 метров. Найденный зал назвали «имени 50-летия МЕТРОСТРОЯ». Это была опасная и трудоемкая работа. Дальше они уперлись в узость, которую тогда преодолеть уже не смогли. Ее надо было расширять, а время было на исходе.

В августе 1980 г. группой из II-ого Московского мединститута (А. Крицкий, А. Бизюкин и О. Красновская) был пройден боковой приток – РУЧЕЙ ЗАБЛУЖДЕНИЯ – вверх до завала.

После предварительной заброски до –300 м (рук. А. Шульц) в ноябре 1980 г. состоялась зимняя экспедиция А. Морозова (участники: В. Козлов и В. Купцов), которая исследовала верховья ВЕРХНЕЙ РЕКИ и ЗАЯЧЬЕГО РУЧЬЯ.

В июле-августе 1981 г. группа Татьяны Немченко (руководительница) с участием А. Бизюкина и В. Демченко поехала в Снежную на дно. Им удалось разбить то самое узкое место, в которое уперлась группа Усикова. В результате они смогли продвинуться дальше и спуститься немного глубже. Так как превышение на этом участке исчислялось по топосъемке, а не гидронивелиром, точную глубину указать нельзя. Была взята минимальная цифра, т. е 15 м. Таким образом, глубина Снежной стала –1335 м и глубже этой точки пока никто не спустился. Так пропасть остановила исследователей после спуска из залов МЕТРОСТРОЯ и ПЕСЧАНОГО перед НОВЫМ ЗАВАЛОМ.

После предварительной заброски в сентябре 1981 года (рук. А. Морозов) до Второго завала, зимой 1982 г. на дно поехала экспедиция А. Морозова (В. Козлов, Р. Хуббихожен, А. Пильский, С. Аден и А. Иванов), которая занималась топосъемкой и поиском в районе Нового завала. Поиск был безрезультатным, и они ограничились обследованием боковых притоков по ручьям НОВЫЙ, СТРУЙКА и ВОДОПАДНЫЙ.

В сентябре 1982 г. группа А. Морозова исследовала истоки ручья Водопадного. Зимой 1982/83 г. группой под руководством В. Козлова в нижней части пещеры на участке *зал ИГАН – зал ИКС* был обнаружен обход и проведена детальная топосъемка Нового завала. Углубить пропасть им тоже не удалось.

Летом 1983 года на дно спустилась третья подряд неудачная экспедиция под руководством Андрея Бизюкина с участием Т. Немченко. Из-за больших и частых паводков из запланированных 2 недель работы на дне им удалось провести в поиске лишь 4 дня. Ничего нового они не обнаружили.

Несмотря на последние неудачи у всех участников этих экспедиций сложилось твердое мнение, что этот результат пока не окончательный, что работать вниз необходимо. Однако все также твердо знали, что нужно направить больше усилий на отыскание верхних более высоко расположенных входов Снежной.

Открытие назревало, но никто не мог представить, что оно состоится так быстро...

ШАХТА С. МЕЖЕННОГО.

На южном склоне хребта РАЗДЕЛЬНЫЙ в километре к югу от вершины ХИПСТА, на абсолютной высоте около +2000 м расположен вход в шахту МЕЖЕННОГО. Вход в нее представляет собой щель в скале размерами 0,5x2,5 м. Шахта обнаружена спелео экспедицией МГУ в 1979 г. (руководитель Юрий ШАКИР) и пройдена до глубины –170 м. В 1980 г. спелеологами МГУ достигнута глубина –220 м (рук. М. Ноздрачев), –320 м (рук. Н. Чеботарев) и –490 м (рук. Ю. Шакир). К осени 1982 г. ими была пройдена до глубины –540 м. Там вниз уходил сифон, а в обход сифона по трещине путь преградила заклиненная глыба «ЗУБ», пройти которую они не смогли, хотя затащили туда кувалду и зубило.

В сентябре 1982 г. на Бзыбском массиве проходил всесоюзный семинар высшей спелео подготовки. 2 группы – отделения Н. ЧЕБОТАРЕВА и В. ДЕМЧЕНКО получили задание работать поочередно в шахте Меженного. Первыми у Зуба оказались люди В. Демченко. В его четверке оказался М. Алтынбаев – парень весьма изящного телосложения. Он сразу заявил, что для него это место проходимо. Ребята засмеялись, но оказались не правы. Хоть и в одной маячке, но он пролез и выяснил, что пещера идет дальше, да еще как идет! К этому времени подошли люди Н. Чеботарева и тут пригодились кувалда и зубило МГУ. Откололи кусок глыбы и вызволили парня обратно. Опять из-за недостатка времени они обследовали лишь небольшую часть. Они дошли до реки, которая снова ушла в сифон и открыли РУЧЕЙ НЕВСКИЙ, вверх по которому прошли около 200 м, остановившись перед небольшим водопадом. В одном из боковых ответвлений нашли выход в огромную сухую галерею, названную ими САХАЛИНСКОЙ. В направлении Снежной путь им преградил завал, который они определили как непроходимый. После выхода на поверхность, была готова топоъемка. При наложении поверхностной съемки и планов Меженного и Снежной получалось, что они практически вышли в точку стыковки. До Снежной оставалось совсем немного.

В январе 1983 г. в шахту Меженного поехали спелеологи из МГУ, но им сразу и сильно не повезло. Из-за несчастного случая вначале работ пришлось срочно свертывать экспедицию и транспортировать пострадавшего.

В феврале 1983 г. в шахте работал А. Морозов с 2 группами (из Москвы и с Устинова). Однако из-за очень плохих метеоусловий, имели место большие задержки на поверхности, а это в свою очередь сказалось на подземной работе. Никто не спустился глубже –500 м.

В марте 1983 г. туда же прибыла группа из Ленинграда под руководством Владимира Демченко. 7 марта они подошли к входу и устроились жить в снежной пещере у грота. В ночь на 8 марта пришел циклон, который засыпал снегом не только их, но и все побережье. В Сухуми, например, местным жителям пришлось сбрасывать снег с деревьев, чтобы не ломались ветви. Пришлось ребятам потратить еще 5 дней,

чтобы полностью закончить заброску к шахте. Но в это время с хребта сошла микролавина и засыпала вход. Пришлось сначала рыть яму 4 м глубиной и только тогда удалось зондом нащупать вход. Всего над входом оказалось 6 м снега, а так же был забит снегом весь входной колодец глубиной 13 м.

Вечером 13 марта вход был свободен и они начали навешивать снаряжение. Вскоре они достигли ГНЕЗДО (-470 м) и вышли в новую часть. Там они нашли проход в завале, преградившем им путь в сентябре прошлого года, и подошли к колодцу, который произвел на них такое впечатление, что назвали его КАТАКЛИЗМОМ. Во время этой экспедиции так же провели топосъемку вверх по реке, по ручью Невскому, а так же отсняли «нитку» маршрута от входа до реки. На поверхность вылезли 23 марта. Подводя итог экспедиции, можно сказать, что 10-дневное пребывание под землей было напряженным. Соотношение «работа:отдых (сон)» = 102:90 (47). Однако участники не были довольны достигнутым; можно было сделать еще больше. Ведь экспедиция была хорошо оснащена – имелось все необходимое вплоть до 8 м шеста и микрокалькулятора для обработки топосъемки.

В августе 1983 г. в шахту Меженного поехала экспедиция А. Морозова, который спустился в колодец Катаклизм и прошел дальше по реке и завалам около 500 м пути. Он остановился перед колодцем 15-25 м глубиной, внизу которого слышался шум реки...

По данным топосъемки получалось, что точку стыковки со Снежной шахта Меженного уже проскочила по глубине, а так как в Верхнюю реку пещеры Снежной она не вышла, то получалась интересная загадка: куда может выйти река из Меженного и выйдет ли она в Снежную вообще. Все было очень проблематичным. Ясно было одно – соединение непременно состоится! Но когда? И кто это сделает?

СОЕДИНЕНИЕ.

Экспедиция ленинградских спелеологов под руководством Владимира ДЕМЧЕНКО с участием Алексея СПИРИДОНОВА и Олега ДЕМЧЕНКО должна была состояться с 22 октября по 20 ноября 1983 года. Вес снаряжения – 90 кг на человека.

На заброске ребятам с погодой повезло – дождь шел, когда они спали. На плато лежало немного снега, который стаял в единственный солнечный день. Трижды они проделали свой путь до шахты, пока все подняли в гору. 29 октября лагерь стоял у входа. На следующий день уйти под землю не успели, и было принято решение выйти с утра пораньше 31 октября. Но тотчас же начался мелкий дождь, отравляя ихнюю жизнь (укладывать транспортные мешки пришлось в палатке), который ночью перешел в мокрый снег. Он с такой скоростью засыпал палатку экспедиции, стараясь ее сплющить, что приходилось несколько раз ночью вылезать наружу и начинать раскопки. Они поняли, что наверху им делать больше нечего. В 13:00 часов 31 октября 3 человека + 12 транспортных мешков весом 18-20 кг каждый начали спуск. Воды, как и предполагалось, было много. Навеска снаряжения и спуск до глубины -400 м занял у них 26 часов, из них 3,5 часа было использовано на роскошный перекус с отдыхом в ТРЕХГРАННОМ ЗАЛЕ (-200 м). Место для ПБЛ-400 – не очень хорошее – грязно и площадка маловата. Чтобы поставить палатку, пришлось забить 4 съемных шлямбурных крюка. Комфорт в палатке был достаточным. Через 26 часов в 17:00 2 ноября они продолжили продвижение вниз, но теперь уже с 8 транспортниками.

Хотя ШКУРОДЕР КОСОРУКОВА – исключительно мерзкое место для транспортировки груза (негде складировать), спелеологи проскочили участок до ГНЕЗДА быстрее, чем рассчитывали. Там (-470 м) перекусили (2 часа) и пошли дальше. Миновали ПОЛЯНКУ, СТАЛАКТИТОВЫЙ ХОД и ГАЛЕРЕЮ. После 15-часового

рабочего дня 3 ноября в 8:00 они подошли к реке (-540 м). То, что они там увидели, им не очень понравилось. Видно где-то после августовской экспедиции А. Морозова тут прошел мощный паводок. По оставшимся следам было видно, что вода доходила до потолка и это, учитывая, что площадка лагеря – на 6-8 м выше уровня реки. Оставалось надеяться, что такой подъем воды возможен лишь при сильном ливне или весеннем снеготаянии. После основательного отдыха им пришлось потратить немало времени на ремонт одежды и транспортников. Шкуродеров в шахте достаточно, и было ясно с самого начала, что это удовольствие они будут испытывать неоднократно – их еще ждал ЗУБ и лазание в завалах.

Первый выход – разведочный. Вышли 5 ноября в 2:30, взяв почти все снаряжение и намереваясь пройти как можно дальше. Они шли по реке. Алексей Спиридонов твердо верил, что эта река непременно выходит в Снежную. Остальные ребята однако, скептически считали: «*Что нещеры хотят, то и делают*», как думал когда-то А. Морозов. И вот они дошли до колодца, перед которым остановилась предыдущая экспедиция. Владимир спустился, но никакой реки не обнаружил – шум реки создавал душ сверху, с притока. Куда идти дальше, было непонятно. В одну сторону – завал, в другую – ход, слегка поднимающийся. Володя пошел по нему и через 100 м вышел снова в ЗАЛ ЮПИТЕРА, через который они шли к колодцу. Володя естественно пошел к ребятам через зал и, подойдя сзади, спросил у них «Что они тут делают?». Колодец так и назвали – ЛИПОВЫЙ.

Второй выход состоялся с 21:30 6 ноября до 18:00 7 ноября. Завал на дне Липового колодца оказался вполне проходимым, но прямого выхода на реку они сразу не нашли. По всему чувствовалось, что она где-то близко, что где-то должен быть проход – видны были следы паводковых уровней и ванночки с водой. В самой нижней точке нашли ход, который вывел к вертикальной щели 7 м высотой. А дальше – река. Правда она снова уходит в завал, но теперь ребята знали, что они на верном пути. И они ищут проход в завале, лазают до «бесконечности». Они поднимаются в разных местах метров на 50, но все бестолку. К Снежной не приблизились ни на метр. Возвращаясь решили заодно отснять и участок, пройденный Морозовым. Но настроение все равно было не очень. Не было ясно, что делать дальше. Ясно было только одно, что все завалы, где они лазили – это части одного гигантского завала, прохождение которого может потребовать неизвестно сколько времени, если вообще возможно. А экспедиционного времени оставалось мало.

И вот третий выход. Решили сделать попытку разобрать завал по воде – там хоть мелочь вымыта и есть небольшие камни. Если ничего не выйдет, можно попытаться выйти на верх завала по притокам. Вышли 20:45 8 ноября, по дороге фотографировали – на реке очень красиво. И вот снова завал. Владимир подошел к ребятам как раз в тот момент, когда Олег упустил скальный молоток в воду между глыбами. В случае, если обледенеет навеска во входном колодце, он еще очень пригодится. Надо обязательно его доставать. Вытащили несколько глыб и вот он уже виден. Пожалуй, можно достать. Река в завале громко шумит – значит должен быть перепад и свободное пространство. Пока доставали молоток, высвободили некоторое пространство, видно, что можно попробовать пролезть дальше в завал, ежели удастся наклонить или развернуть глыбу весом килограмм 200, лежащую в воде. С помощью вспомогательной веревки ребята вытаскивают несколько больших глыб, которые ее держат. Наконец, она позволяет себя наклонить, но старается вернуться в прежнее положение. Ничего не поделаешь, приходится лезть так. Дальше легче, и вот Володя распрямляется – победа! Снова течет река, затем завал, но уже проходимый, опять река, опять завал. Делая топосъемку продвинулись по реке метров 50. Вдруг они заметили три камня друг на друге лежащих. Сначала им даже не верилось – может чисто случайно легли они таким образом. Но вот выше еще один тур, затем метров через 5 еще... Это Победа!

Ощущения спелеологов не передать. Они как одержимые лезут по турам вверх на завал. Но куда они все-таки вышли? Место им было совершенно незнакомое, и только, когда они вышли в огромный зал к основанию огромной осыпи, они поняли, что это последний зал, до которого дошел Морозов по ВЕРХНЕЙ РЕКЕ Снежной в 1980 г. На осыпи они нашли комплект батареек, оставленных Морозовым. Все ясно. Дальше лезть нет смысла. Спуска с этого завала Морозов тогда не нашел, как и Демченко сейчас не смог подняться на него из Меженного.

В 7 часов утра 9 ноября 1983 г. они достигли крайней точки своего маршрута и оставили там записку. Спуск с осыпи был исключительно сложным – потом они назвали это «самым критическим моментом экспедиции». В 20:15 час. 9 ноября достаточно измотавшись, со всем снаряжением вернулись они в ПБЛ-570. Полагался отдых, ремонт одежды, опять отдых и сборы на выход. 11 ноября в 18:00 начали выход на верх. С двумя непродолжительными отдыхами (3+4 часа) и одним сном 10,5 часов они вышли на поверхность в 17:00 час. 14 ноября.

Победителей ждал родной Ленинград!

СПОРТИВНЫЕ ШТУРМЫ.

Число спортивных спелео экспедиций в систему было очень мало.

Первая попытка состоялась в сентябре 1980 года, когда объединенная экспедиция из Красноярского края и Новосибирской области в пропасти Снежной достигла Гремящего зала на глубине –900 м. Дальше они спуститься не смогли, так как у них порвалось большинство транспортных мешков и гидрокостюмов.

Вторая – тоже неудачная – была экспедиция Ленинградского Политехнического института в марте 1981 г. Им удалось спуститься лишь до Седьмого завала (-785 м).

И вот, наконец, третий штурм. В феврале 1983 г. спортивная экспедиция спелео группы «ДЕЛЬТА» (СССР) в составе Владимира РЕЗВАНА (Сочи) – руководитель, Владимира ЮГЕЛАЙНЕНА (Петрозаводск), Эрикаса ЛАЙЦОНАСА (Каунас, Литва), Рафаэля НИЗАМУТДИНОВА (Уфа), Антона СААКЯНА (Ленинград) и Сергея ТКАЧЕВА (Уфа), спустившись до глубины –1320 метров, т.е. пройдя все технически сложные участки пропасти, в рекордно короткий срок в 24 сутки осуществила полное прохождение пропасти Снежной. Подготовка к штурму включала в себя тщательный подбор участников и велась с учетом возможной необходимости раскопки входа при сходе снежной лавины во входную воронку и перспективы длительного пребывания в условиях зимнего высокогорья при переходе в ДУРИПШ после окончания штурма пещеры. Экипировка и средства жизнеобеспечения готовились в расчете на их длительное пребывание в условиях большой обводненности. Заброска была осуществлена на вертолете МИ-8. В целом штурм прошел успешно и без происшествий. Однако имели место некоторые недостатки: большие задержки в первый день работы; падение транспортного мешка в Кривой колодец; общая медлительность во время третьего перехода; обрыв лестницы при подъеме на Пятый завал; слишком продолжительный отдых на Шестом завале; падение транспортника на второй переправе через реку; зависание мешков в водопаде Рекордном; обрыв троса на водопаде Олимпийском и некоторые другие. Главной причиной более медленных темпов на отдельных участках является специфические особенности пропасти (большая глубина, протяженность, сильная обводненность, разнообразный характер препятствий, сложность ориентации в некоторых местах) и особый характер приемов прохождения (необходимость постоянной транспортировки большого количества мешков), требующие от участников штурма эмоционального

напряжения для создания благоприятного психологического климата в такой мере, что подготовка к выходам и на отдельных участках само движение требовало определенного (зачастую и очень долговременного) «настроя» на соответствующий эмоционально-психологический климат и в конечном итоге вело к общему увеличению времени пребывания в пещере.

Но самым выдающимся в спортивном отношении является зимний траверс системы в начале 1984 года. Его предприняли московские (руководитель А. МОРОЗОВ) и устиновские (руководитель А. ИВАНОВ) спелеологи. Кроме них было еще 3 человека: Д. Тетерин, А. Корневский и С. Решетников. Разбившись на 2 группы, спелеологи вошли под землю через разные входы, чтобы вновь соединиться примерно на семисотметровой глубине. После встречи в зале Победы им оставалось проделать совместное путешествие вниз по реке до самой нижней отметки. Исключительно сложный спуск закончился на глубине –1370 метров – в самом глубоком месте системы. В ходе экспедиции, подземная часть которой длилась 45 суток, были не только выполнены программы научных наблюдений и сбора образцов пород, животного мира, но и зарегистрирован новый всесоюзный рекорд по глубине спуска.

ПЕРСПЕКТИВЫ ПОИСКОВ.

Работы по углублению и удлинению системы ведутся в 3 направлениях.

Во-первых, на «дне», а если быть точным – в самом глубоком месте системы, так как дна там пока еще никто не достиг. Что представляет это место? Это не очень плотно лежащие друг на друге камни, покрытые мокрой глиной, скользкие. Взбираться по ним очень и очень опасно, страховаться не за что. В самой нижней людьми достигнутой точке, очевидно, делать нечего. Но чуть чуть выше имеется небольшой зал, в котором имеются интересные места для поиска. Так же еще выше, в зале Метростроя. Там исключительно много ходов, образующих колоссальный лабиринт с очень сложной конфигурацией. Чтобы его обследовать, придется потратить очень много времени. Чтобы организовать туда серьезную экспедицию, необходимо располагать примерно 3-4 месяцами для подземной работы, на «дно» нужно идти на месяц или больше. Притом штурмовая группа должна быть исключительно маленькой. Как уже доказано на практике, лучший вариант для этой системы – состав экспедиции – 3 человека. Но ведь в втроем все сделать тоже не просто.

Другое, более доступное, место для первопрохождений – это боковые притоки как в пропасти Снежной, так и в шахте Меженного. Зимой в пропасти Снежной интересно наблюдать потоки воздуха. Если в верхней части ветер дует сверху вниз вплоть до ручья Водопадного, то во всей остальной пещере – снизу вверх. У ручья эти потоки встречаются, и потом уже комбинированный поток уходит куда-то вверх, в пока неизвестном направлении. Одной из крупнейших по исследованию притоков была последняя (зимой 1985 г.) экспедиция Виктора КОЗЛОВА в шахту С. Меженного.

И, наконец, массово-доступное место для поисковых работ – это поверхность выше входов Меженного и Снежной. Хотя там многие клубы работают, но работы остается еще достаточно много. Надо обследовать обширный район. В районе хребта Раздельного имеется целый ряд отверстий, так называемые ЛСС-НМСС-14, ...-15, а так же пещера Плакучая, открытая спелеологами МГУ, глубиной 140 м. К сожалению, вход в нее забыт и его придется вновь находить. А по рассказам первооткрывателей там интересно и перспективно. Они вышли на ручей, который закончился в грязном месте, чем-то похожим на открытый сифон. Если сопоставить поверхностную и подземную топоъемку, пещера находится как раз в районе Нового ручья пропасти Снежной. Большие надежды возлагаются на ряд отверстий, расположенных над шахтой

Меженного. Самая перспективная из них в данный момент – пещера ИЛЛЮЗИЯ, глубиной 40 метров. Хотя найдена она еще в 1979 году, дальнейшее ее углубление затруднено.

Но советские спелеологи настроены оптимистически. Сейчас система СНЕЖНАЯ-СЕРГЕЯ МЕЖЕННОГО, глубиной –1370 метров, является второй по глубине пещерой Мира и лишь 168 метров отделяет ее от самой глубокой – ЖАН-БЕРНАР (-1538 м) во Франции.

«Выше Снежной расположено достаточно пещер. Надо только найти ход из одной в другую.» - говорит председатель Центральной спелео комиссии при Федерации туризма СССР Александр МОРОЗОВ, человек личная жизнь которого и история исследования величайшей советской подземной системы давно стали неотъемлемыми.

Поиск продолжается!

По материалам бесед с Александром МОРОЗОВЫМ, Владимиром ДЕМЧЕНКО, советской периодической печати и личных дневников автора, а так же на основании непосредственных наблюдений подготовил

Эрикас ЛАЙЦОНАС
Старший спелео инструктор
Председатель Каунасского спелео клуба.

Festivalis Leningrade

1985

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS¹⁷³

Speleologai-mėgėjai, karstinių urvų specialistai, užsiiminėjantys požeminių tuštumų tyrinėjimu ir sportiniais įsiskverbimais į juos, atlieka didelį ir naudingą darbą. Kai kurie iš jų, keliaudami nuostabiais požeminiais maršrutais, nepaleidžia iš rankų fotoaparato ar kino kameros. Sunku po žeme kūrybiškai dirbti. Išsitas neigiamų faktorių kompleksas trukdo pasiekti norimų rezultatų. Sudėtingas uolų reljefas ir visur prasiskverbianti drėgmė kelia padidintus reikalavimus aparatūros įpakavimui. Absoliuti tamsa verčia naudoti specialius apšvietimo įtaisus. Pramonės išleidžiamus šviesos šaltinius būtina kruopščiai perdirbti, pritaikant specifinėms urvų sąlygoms. Tačiau speleologams, kaip ir daugeliui žmonių, įgimta ieškoti sunkumų, kad galima būtų juos įveikti. Fotografuojančių ir filmuojančių po žeme vis daugėja.

Ir štai pagaliau ilgai lauktas renginys. Š.m. kovo 8-10 dienomis ant legendinės Nevos krantų įvyko I Leningrado speleo filmų festivalis. Į jį susirinko 8 miestų delegacijos, atvežusios 13 mėgėjiškų filmų. Festivalio organizatoriai, vadovaujami Leningrado srities speleo komisijos pirmininko pavaduotojo Andrejaus Šulco, sudarė visas sąlygas kūrybiniam speleologų disputui. Pertraukų metu ir vakarais nė akimirksniu nenutrūkdavo matytos medžiagos aptarimai, išskildavo daug naujų minčių. Bene didžiausią dėmesį patraukė požeminio apšvietimo problema. Festivalio dalyvių tarpe buvo ypač domimasi kauniečių naudojamų medžioklinių prožektorių efektyvumu.

Pagrindinį festivalio prizą laimėjo Krasnojarsko speleologų V. Lukinych ir V. Bobrino filmas "Pagrobimas". Šis 10 min. 16 mm spalvotas su specialiais juodais-baltais intarpais kūrinys buvo aiškiai geriausias. Nuostabus Sajanų požemių grožis, palydimas nuotaikinga muzika, perduotas gana talentingai. Nesudėtinga, bet efektyvi cheminio apšvietimo technika, leidžia žiūrovui kitomis akimis pažvelgti į urvą, aprėpti net speleologams dažnai nematomas tolimiausias erdvės detales. Tačiau juostoje jaudina visai ne tai. Šis filmas – gamtosauginis, šaukte šaukiantis globoti požeminę terpe, apsaugoti urvus nuo nekviestų svečių, niokojančių jų grožį. Jei gyvoji gamta, iš visų pusių žmogaus spaudžiama ir eksploatuojama, dar sugeba šiaip ne taip atsinaujinti, tai po žeme viskas daug kebliau. Kartą nulaužtas stalaktitas ar stalagmitas jau niekada neataus. Ši žaizda liks amžiams ir bus ainiams tarytum mūsų nekultūringumo paminklas. Tad sustokim, kol dar nevēlu. Sulaikykim ranką neišprususio vartotojo, galinčio vienu judesiu sunaikinti tai, ką gamta mums puoselėjo tūkstantmečius!

Visai kitos tematikos buvo leningradiečio V. Demčenkos filmai, atžymėti festivalio diplomais. "Poneriotka" – tai pasakojimas apie sunkų ir kartais pavojingą ekspedicinį darbą po žeme. Daugelis buvo maloniai nustebinti tuo, kad visai netoliese, Novgorodo srityje, egzistuoja toks savotiškas, stipriai apvandenintas urvas. Jis visai ne puošnus; tai – paprasčiausia akmens ir vandens simfonija. O ir darbas jame tai tik paprasta speleologų kasdienybė – pilka, tamsi ir šlapia. Autorius tai ypač išryškina, naudodamas po žeme juodą-baltą juostą, o paviršiuje filmuodamas spalvotai. Nejučiomis prisimeni jau gerokai nuvalkiotą, bet savotiškai teisingą teiginį, kad į urvus lįsti verta jau vien dėl to, kad pajusti, kaip nuostabu žemės paviršiuje. Filmo pabaigoje, kartu su ekspedicijos dalyviais, mes vėl grįžtame į dienos šviesą, kartu su jais mėgaujamės šlapiu pavasario sniegu, linksmi skubančiu upeliu.

¹⁷³ Reportažas parašytas 1985.03.20.

Na, o filmas “3 dienos spalyje” – tai aukštai kvalifikuotas Demčenkos reportažas apie pereinamais metais vykusį II visasąjunginį speleologų sąskrydį, apie sunkią Leningrado rinktinės kovą dėl prizinės vietos.

Daug šiltų aploclismentų susilaukė kauniečių Kazio Damulevičiaus ir Vyrmano Radzevičiaus 16 mm juodas-baltas darbas “Skriskit balandėliai, skriskit!”, pripažintas geriausiu vaidybiniu festivalio filmu. Tai nuotaikingas pusiau fantastinis pasakojimas apie “baltąjį speleologą”, kurio vaidmenį atliko žinomas Kauno keliautojas Antanas Sadeckas. Filmą pradėtas sukli dar 1979 metais Ukrainoje. Tada, gegužės mėnesį, vaizdingose Zbručio upės apylinkėse išsidėstė kauniečių kino-foto ekspedicijos stovykla. Pagrindiniai filmavimo darbai buvo atlikti Atlantidos urve. Pats jo pavadinimas byloja apie neeilinį šio požemio grožį. Kelių paskesnių metų bėgyje filmavimas buvo tęsiamas Krymo kalnų Karabio jaiioje. Tik pereinamais metais filmas buvo galutinai baigtas.

Ne vienas Kauno speleologas draugauja su kino kamera. Jų kino siužetai iš urvų pasaulio ne kartą buvo rodomi per Lietuvos televiziją. Tačiau ryškiausiai kol kas šioje veikloje pasireiškė būtent K. Damulevičius, prityręs ir įvairiapusiškas turistas. Įdomu tai, kad jis nėra speleologas ir niekada nesiruošia juo tapti. Matyt, tos kelios išvykos į karstinius rajonus jam, kaip tikram menininkui, leido pažvelgti į urvus visai kitu rakursu, tarytum iš šalies. Jo kūryba nėra varžoma kažkokių standartų, stengimosi parodyti tai, kas būtina ir reikalinga. Damulevičius filmuoja taip, kaip mato, perteikia tai, ką jaučia.

Balandžio pabaigoje į minėtąjį Atlantidos urvą išvyks didelė grupė mūsų miesto, Panevėžio, Vilniaus, Liepojos ir Tartu speleologų, kur arčiau susipažins su šiuo nuostabiu gamtos kūrinium ir aplankys keletą kitų rajono urvų. Šią II-ją speleo turiađą, skirtą pradedantiesiems, organizuoja Kauno speleo klubas. Norintieji pakeliauti kartu su speleologais kviečiami atvykti balandžio 8 dieną į klubą Maironio gatvėje, Nr. 8 (iš kiemo pusės).

Speleologio en Litovio

1985

REPORTAĴAS (esperanto kalba)
“Horizonto de Soveta Litovio”, Nr. 9, Vilnius

Kvankam en Litovio ĝis nun ne estas trovitaj iom pli grandaj kavernoj, tamen speleologoj – esplorantoj de kavernoj ekzistas. Komence de 1985 jaro oni kalkulis ilin, havantajn specialan instruitecon, ĝis 55, entute da ili estas ĉirkaŭ 150. La plej forta funkcianta klubo estas tiu de la urbo Kaunas, kiu inter 1972 kaj 1984 organizis 38 ekspediciojn al diversaj karstaj regionoj de USSR. La klubo de Panevėžys efektivegis 6 similajn ekspediciojn. Estro de Kaunasa speleoklubo E. E. Laiconas atingis la fundon de la plej profunda abismo en Azia kontinento Kijevskaĵa (1025 metroj) kaj de la dua en la mondo laŭ la profundeco Sneĵnaja (1320).

En speleologiaj ekspedicioj partoprenas ankaŭ virinoj. Jen, kaŭnasano S. Daniūnienė descendis 300 m en la ŝakton Nazarovskaĵa en Krasnodara lando (regiono en Rusa SFSR).

En Kaŭnasa speleoklubo laboras ankaŭ esperantistoj, havantaj ligojn kun speleologoj de Ĉeĥoslovakio, Hungario, Rumanio kaj Bulgario. Ili deziras vastigi la ligojn kaj petas skribi laŭ la adreso de la estro: E. E. Laiconas, SU-233000 Kaunas, Litova SSR, Poste restante.

VTP (speleo) seminaras

1985
DIENORAŠTIS¹⁷⁴

Rugpjūčio 3. Šachta Nazarovskaja.

19:00 val. V. Stravinskas su A. Jaunzemiū ir M. Kokinsu išėjo žemyn į Nazarovskają.

23:45 val. V. Stravinskas skambino iš –250 m. Jie pastatė PBS-200. Toliau tęsia telefono liniją link sifono.

Rugpjūčio 4. Vytas Stravinskas 1:50 val. skambino iš meandro. Ryšio laidu tiesimą tęsia. Skambins po 20 minučių.

2:32 val. skambino netoli artimiausios pakabos. Tikrino seno laido kokybę. Sekantis ryšys po 10-15 min.

2:51 val. priėjo prie 8 m šulinio (-265 m).

2:56 val. pranešė, kad leidžiasi į 8 m šulinį. Skambins, kai baigsis laidas.

3:40 val. skambino, tikrindami ryšį. Skambins maždaug po valandos, kai visai baigsis laidas.

4:30 val. pranešė, kad jie yra prie sudvigubintos pakabos (2x45 m) ir kad iš ten kils į PBS-ą miegoti. Laido lyg tai užteks.

7:00 val. jie grįžo į PBS-200, kur pavalgę, eis miegoti.

11:45 val. žemyn išėjo K. Sikorskis ir J. Sikorskienė. Nusinešė 1 modulį. L. Laiconas negaluoja, dėl to guli palapinėje. Aš sutvarkiau aplinką. Dangus apsiniaukė, pradėjo griauti, labai tvanku, puola uodai. Aiškiai bus daug lietaus.

12:35 val. skambino Stravinskas. Kastyčio dvejetas jau nusileido. Eis žemyn. Vytas pailsės ir vysis juos iki sifono.

12:40 val. prasidėjo lietus. Lijo apie 15 minučių, bet ne gausiai.

15:40 val. skambino Kastytis iš sudvejinto šulinio apačios. Narplioja laidus.

16:25 val. kontrolinis ryšys iš ten pat. Pradės eiti toliau.

17:00 val. kontrolinis ryšys. Jo metu sutriko skambutis. Netrukus Kastytis išgirdo Vyto pogrupio balsus. 17:15 val. jie pasivijo (iš PBS-200 jie išėjo 16:15 val.). Priėjęs Maris sutvarkė ryšį (trūko geros “žemės”).

17:30 val. visi kartu eina žemyn.

18:30 val. Vytas skambino iš I-jo sifono zonos nuo pakilimo moliu į viršų. Šioje pavojingoje zonoje sutarta ryšį palaikyti kas 15 minučių.

18:50 val. Andriui Jaunzemiui pablogėjo savijauta, pasidarė šalta. Jis, lydimas Jūratės, pradeda kilti į viršų. PBS-200 atsigers arbatos, pailsės ir kils į paviršių.

19:30 val. speleologai yra už I-jo sifono ties atsišakojimu aukštyn į kairę. Lauke oras vidutiniškai apsiniaukęs. Saulė pasislėpė.

20:10 val. jų šliaužimas baigėsi, galima atsistoti. Įtariame, kad jie jau netoli II-jo sifono.

20:35 val. baigė tvarkyti telefono laidą ir eina toliau.

21:00 val. jie išėjo link II-jo sifono. Paviršiuje iki pat žemės užslinko žemi debesys. Tuoj gali prasidėti lietus.

21:38 val. – laidas prie pabaigos. II-jo sifono dar nepriėjo.

¹⁷⁴ Tai bendras lietuvių ir latvių vidurinio techninio parengimo seminaras, vykęs Aleko masyve, V. Kaukaze.

22:30 val. Vytas perėjo II-jį sifoną ir pateko į aikštelę. Dabar per sifoną eis kiti.

22:40 val. visi susirinko už sifono. Aptarėme situaciją ir meteorologines sąlygas. Jie, pasitarę tarpusavyje, man pritarus, pasuko atgal į viršų.

22:53 val. visi jau buvo perėję II-jį sifoną. Jame oro tarpas ~10 cm. Sparčiai juda toliau link paviršiaus. Sekantis ryšys už I-jo sifono. Paviršiuje dabar silpnai lynoja.

Rugpjūčio 5. 00:30 val. visi trys priėjo dvigubos pakabos apačią. Pradės lipti aukštyn.

04:50 val. Vytas, Maris ir Kastytis pasiekė PBS-200, kartu nuimdami visą įrangą ir telefono laidą. PBS-200 rado miegančius Andrį ir Jūratę. Pastarieji dabar kils į paviršių, o trejetas eis miegoti.

10:00 val. išlipo Jūratė ir Andris, kuris buvo labai nuvargęs. Apatiniai žmonės dabar turėtų miegoti.

14:00 val. jie paskambino ir pranešė, kad pabudo ir ruošiasi valgyti.

15:30 val. į 6 maišus supakavo daiktus ir ruošiasi pradėti pakilimą. Prie urvo priėjusi V. Radzevičiaus grupė pradėjo rengtis įsiskverbimui.

Развитие спелеологии в Прибалтике¹⁷⁵

1985

INFORMACIJA PLANUOTAM LEIDINIUI «СПЕЛЕОЛОГИЯ-30» (rusų kalba)
Bendraautorė: DAINA ANDERSONĖ (RYGA)

Первые письменные сведения о пещерах Прибалтики (в Эстонии) опубликованы в 1268 г. Это первое сообщение вообще о пещерах на теперешней территории нашей страны.

Первым литовцем, исследовавшим пещеры, был известный ученый Йонас Черскис (чаще известный как Иван Дементьевич Черский) (1845-1892). В Саянах в 1875 г. обследовав Нижнеудинские пещеры длиной 550 м он собрал богатую коллекцию костей доисторических животных и провел геологические исследования. А в Богатырской пещере В. Саян Й. Черский на потолке нашел рисунок «бегущего оленя». Это первая находка пещерного рисунка на территории нашей страны. К сожалению, лаз в этот грот с рисунком сейчас то ли завален, то ли еще не найден.

Хотя Прибалтика и расположена в Прибалтийской карстовой области, а карстоведческие исследования ведутся давно и многими учеными, это не послужило развитию спелеологии, так как пещеры тут маленькие и малочисленны.

Несмотря на то, что первый известный спуск в вертикальную пещеру осуществлен в 1973 г., спелеология начала развиваться лишь с 1977 г., когда в Каунасе была официально создана первая в Литве, и вообще в Прибалтике спелео секция «Омега». В 1982 г. создалась спелео секция «Дональдай» в г. Паневежисе и «Вента» в Вильнюсе. Вскоре энтузиасты пещер появились и в соседних республиках – Латвии и Эстонии: в 1982 г. – в Риге и Таллине, а в 1985 г. и в Тарту.

В 1984 г. спелеологи Каунаса объединились в Каунасский спелео клуб, который стал методическим центром спелеологии в Прибалтике. В 1985 г. в Литве была сформирована первая в Прибалтике республиканская спелео комиссия (предс. Э. Э. Лайцонас) Федерации туризма при Литовском РСТЭ, а чуть позже аналогичная комиссия и в Латвии (предс. Д. Ю. Озолс). В Прибалтике имеются 2 МКК со спелео подкомиссиями: Литовская РМКК (зональная) с полномочиями выпуска в путешествия 3 к/с (предс. подкомиссии В. Стравинкас) и Латвийская РМКК с полномочиями – 1 к/с (предс. подкомиссии Т. Ляпина).

Состоялись 5 городских спелео слетов г. Каунаса и 2 республиканских слета Литвы. С 1984 г. проводятся Конференции спелеологов Прибалтийских городов: I-ая – в 1984 г. в Каунасе, II-ая – в 1985 г. в Риге. В Литве насчитывается около 200 спелеологов, в Латвии – 60, в Эстонии – 20. Имеются 1 старший инструктор (Э. Э. Лайцонас – Каунас), и 4 инструктора (Р. Данюнас, А. Лайцонене, В. Радзявичюс – Каунас и Т. Ляпина – Рига).

В нашем регионе в первую очередь развивается спортивная спелеология, также ведутся некоторые работы в поисковых экспедициях и в области кино-фото-съемки под землей. Группы спелеологов Прибалтики в своих экспедициях достигают глубины 500 метров. Отдельные спелеологи в составе экспедиций других городов спускались в Снежную (до -1320 м), Киевскую (-990 м), Меженного, Напру, Заблудших-Ручейную (-540 м) ((Литва)); в Форельную, Назаровскую (-500 м) ((Латвия)).

В 1978 г. осуществлено первое у нас известное погружение с аквалангом в пещере (А. Силантьев – Каунас): п. «Коровья яма» в Сев. Литве. Отдельные энтузиасты

¹⁷⁵ “Speleologijos plėtra Pabaltijje”.

(К. Дамулявичюс, В. Гудайтис и др.) с 1979 г. занимаются киносъемкой в пещерах и были отмечены дипломами на Всесоюзных смотрах.

Поисковые работы неоднократно велись на Караби (найдена и пройдена шахта «Вента», глубиной –186 м – рук. Р. Данюнас), в районе предгорий Кодорского хребта (Джальский массив) в Абхазии (пройдена и отснята новая горизонтальная пещера «I-го КСС», длиной 1605 метров – рук. Р. Якубонис) и на Бзыбском хребте.

Постоянно поддерживаем деловые связи со спелеологами многих городов Советского Союза и некоторых зарубежных стран. Наши представители (Э. Э. Лайцонас, А. Лайцонене и Р. Данюнас) принимали участие в семинарах и слетах других стран.

*Лайцонас Эрикас Эрикович – Каунас
Андерсоне Дайна Павиловна – Рига*

Полуденная тьма¹⁷⁶

1985

APYBRAIŽA PLANUOTAM LEIDINIUI «СПЕЛЕОЛОГИЯ-30» (rusų kalba)

Встали в 15:00. Владимир Югелайнен изготовил завтрак и почему-то ударился в панику, что у нас скоро кончатся продукты и мы должны будем голодать. Эти его сомнения явно необоснованны и вызваны скорее всего психологическими причинами. Конечно, трудно полностью акклиматизироваться и приспособиться к нашей жизни. У каждого из нас были и будут тяжелые дни, когда трудно сдерживать в себе скопившиеся отрицательные эмоции, когда чаша неудовольствия всему и всеми переполнена и вот вот должна вылиться на окружающих. Вот тогда необходимо взять себя в руки, чтобы никак не повлиять на товарищей и не мешать достижению общей цели. Позавтракав мы вновь заползли в палатки, чтобы отдохнуть перед решающим штурмом пропасти.

Ровно пять суток прошло с того момента, как я покинул приветливое плато Кырк-Тау и, следуя кого-то странному призыву «Граждане, посетите комнату смеха!», удалился в глубочайшую пропасть Азиатского материка.

Все началось внезапно, когда из ПБЛ-400 (зал VI-го Спелеоконгресса) позвонил на поверхность Станислав Бондал, советский офицер и известный спелеолог, и сообщил, что кончился телефонный провод. Собрать и доставить вниз остатки старых проводов было поручено мне и Павлу Распутину. 11 октября вечером мы начали свой долгий путь вниз. Только на следующий день в 01:00 ночи мы поняли, что связи с поверхностью нет и не будет пока, а в 04:00, после спуска в 60-метровый колодец, наконец, прибыли в верхний ПБЛ, где спали наши товарищи. Меня поразила обстановка в зале VI-го Спелеоконгресса. Такого беспорядка, скопления мусора и полусгнивших отходов я в пещерах еще не видел. Понятное дело, иногда спелеолог поднимается расходуя последние силы. Но разве не должен думать хотя бы руководитель? К чему мы придем, если так будем мусорить? Может и нам придется организовать очистительные экспедиции и затем закрывать пещеры для восстановления, как это сделали поляки в своей Велкой Снежной? Вообще хоть там места и хватает, но установить ПБЛ грамотно очень не легко. По неопытности или по небрежности палатки поставлены так, что на них не капает, но зато брызгает со стороны. Вода небольшими порциями, но постоянно и бесперебойно поступала под палатку, в палатку, смочила подстилки и сами спальные мешки. Экспедиция только началась, а ПБЛ практически уже не пригоден для нормального отдыха (про нормальную жизнь я уже не говорю!). Это я понял сразу, когда увидел Стаса, «спящего» в полной экипировке (гидрокостюм, комбинезон) на (а не «в») двух спальных мешках.

Так как вслед за нами спускалась еще одна группа, было решено долго здесь не задерживаться. Дальнейший путь был простой и однообразный. Везде мокро, хотя на голову и не льет. Мы либо спускались в колодцы, либо тащились по меандрам, и так все глубже и глубже. Потом мы перестали считать отвесы. Остановились не на долго на 85-метровом колодце из-за того, что по середине застрял первый транспортный мешок. Пришлось мне спускаться до полочки по середине колодца и освободить его.

Александр Липкин, наш врач, - в очень возбужденном состоянии. У него в глазах большой страх. Он не скрывает своей неприязни к тросу. Дело оказывается не только в том, что трос, как линейная опора для спуска, сам по себе уже опасная штука.

¹⁷⁶ «Vidurdienio tamsa».

Алек в пещеры ходит в очках, которые часто запотевают под землей. А это мешает видеть, ограничивая рабочую зону. А трос то совсем тоненький. И получается интересная ситуация. Человек самостраخуется самохватом за трос, которого-то и не видно через потные очки. И исчезает психологическая уверенность в страховке, если с виду самохват просто по воздуху скользит. Паника в глазах, а вниз все равно идет упорно. Многие спелеологи просто чувствуют определенный страх при работе на отвесах, борются с ним и преодолевают его. А Алек оказывается один из немногих, специально ищущий страховые ощущения. Зачем это? Наверное, на этот вопрос он и сам не мог бы ответить. А вот потом нас всех водкой угостить, если только сумеет отсюда выбраться, он точно обещал.

Еще несколько отвесов и мы на глубине –785 м в зале, который больше похож на обычный колодец, по одной стене которого низвергается поток воды. Ставим палатки, готовим ужин и спать. Как никак а под землей проработали ровно сутки.

Так я попал сюда четверо суток назад. После того, как мои спутники отдохнули и покушали, они начали подниматься наверх, чтобы выйти на поверхность. Будучи противником частого хождения вниз-вверх и опять вниз-вверх, я еще на поверхности получил согласие руководителя экспедиции Владимира Резвана остаться здесь одному на несколько дней до того, как товарищи по моей группе спустятся сюда и мы вместе пойдем на «Дно». Кроме того, я очень люблю быть в пещерах один, наедине с этим странным и чуждым человеку миром подземелья. Только здесь я могу обновиться, очиститься от повседневных бытовых, производственных и общественных мелочей, которые так часто мешают человеку охватить необъятное, понять саму суть своего существования, отбросив все второстепенное. Тут можно почувствовать время как-то внутренне и одновременно в целом. Под психологическим давлением громадной толщи известняков из человека выдавливается буквально все лишнее, а основные цели и задачи концентрируются. Мертвая тишина, абсолютная темнота и, наконец, чистый, ни кем не загрязняемый воздух пещер очищает психику, мысли становятся прозрачными как спелео фауна, а сам человек встает совершенно голым перед самим собой. Понятие обмана тут исчезает бесследно. Тут и свою собственную совесть обмануть не удалось бы – чувства настолько обострены, что начинаешь видеть и слышать больше, чем это возможно. Начинаются зрительные и слуховые галлюцинации. Такое состояние, как правило, помогает выбрать из множества одно единственно верное решение.

Ну, а после того, как я остался один, такой единственно верной задачей было – осмотр окрестностей и благоустройство ПБЛ. Тут жить, да жить и не только мне одному. Зал, в котором я нахожусь, площадью 10х7 метров при 30-метровой высоте. Посреди его – двухметровой высоты глыба размером 2х3. Одна половина зала завалена глыбами по меньше, покрытыми глиной. Она похожа на ступенчатую трибуну. От ходьбы по этой «трибуне», она стала скользкой и неприятной. Здесь оборудовали кухню и место для приема пищи. В двух метрах в сторону, в самом высоком месте «трибуны» - туалет. Это не мы оборудовали, а получили в «наследство» от спелеологов Украины. Наверное, человек уж так сложен, что ему обязательно хочется оставить свой собственный след на земле. Ну а зачем это делать и под землей? Ну, зачем надо было каждому, сюда спустившемуся, выбирать свой камень и обязательно повыше? Может быть, для таких как я, чтобы мы потом не чувствовали одиночества? Вот сидишь тут по нужде на камне после плотного обеда и оглянувшись будто видишь сидящих рядом с той же целью Климчука, Чуйкова, Рогожникова, Илюхина, Пантюхина... А в голове уже предложение идущим в КиЛСИ в маршрутную книжку к особым указаниям «за трос не страховаться» добавить еще «без противогаза не спускаться»!

В самом низком месте зала – ровная и сухая площадка размером 2х3 метра, где стоят две наши палатки. Рядом с палатками возле стены я расположил все продукты.

Под палатками большой кусок полиэтилена, а внутри по два надувных матраса и спальные мешки. При распаковке лагеря обнаружили, что из одного матраса торчит иголка. Это явно дело рук Югелайнена! Жаль, конечно, не матраса и не Володю, которому самому придется спать на «спущенной резине». Жаль, что отнюдь не все серьезно относятся к серьезным делам, и внезапного уменьшения комфорта и зря проделанной работы.

Да, на счет работы! Как-то, перетаскивая большое количество мешков, мы однажды задумались: отдых это или работа? Когда-то, лет тридцать назад, на заре советской спелеологии, от чей-то легкой руки, спортивную спелеологию не подумав включили в систему туризма как седьмой вид. А спортивный туризм, как потом выяснилось, - не спорт, а «лучший вид отдыха», только особый – «организованный» в отличие от какого-то «дикого» (разве дикари в прошлом тоже туризмом занимались?). А разве мы тут в пещерах отдыхаем? Да если бы за это дело платили даже по 50 рублей за смену, наверно редко кто пошел бы на эту каторжную работу. Так что же нами движет, что заставляет не только все отпуска проводить под землей, но и любыми другими способами ухищряться выкраивать «добавочное» свободное время? Может понимание общественной значимости нашего занятия, нашей подземной работы? Ведь стирать белые пятна на карте нашей планеты это не легкая работа! Для этого надо постоянно повышать свое спортивное мастерство, искать новые маршруты, и все посложнее. И как неприятно часто становится на душе, когда нужно всячески обманывать своих производственных руководителей или ставить перед ними на «задние лапы», чтобы потом за свой счет и свое «свободное время» заниматься по настоящему общественно полезной работой, которую не каждый смог бы сделать. Если бы не фанатический энтузиазм таких замечательных людей, как Александр Морозов или Даниэль Усиков, не было бы у нас сейчас Снежной – гордости советской спелеологии. Так, наверное, все-таки это работа с большой буквы, потому, что мы работаем не за деньги и похвалу, а наоборот, отнимая последние средства от своих семей, а к нам часто относятся, применяя слово «турист», иногда с самым отрицательным содержанием.

Закончив работу по благоустройству, я решил заняться дневником. Составляя график своей подземной жизни, я вдруг обнаружил, что за первые трое суток пребывания в пропасти я только 4 раза принимал пищу. Это меня насторожило и я решил выйти из палатки, чтобы подкрепиться. Так как сапоги мои изнутри были мокрые, необходимо было надеть гидроштаны, а чтобы сходить за водой под потоком и остаться сухим, одел еще и верхнюю часть гидрокостюма.

Вскоре я изготовил двойную порцию (150 грамм) картофельных хлопьев со шротом (сублимированным мясом) и 70 грамм масла. Но почему-то я никак не мог все это съесть. Видно зря волновался – сколько надо организму пищи, столько он и потребует. Не надо вмешиваться в кухню природы. Ей видней! Наверное, во мне, как и в каждом человеке, не вовремя проснулось чувство хозяина положения. Ну ладно, я то тут быстро успокоился, а вот есть категория людей, которые не могут ни на минуту не вмешиваться в дела, которых они не совсем понимают.

Вспоминаю частые наши хлопоты по-поводу оформления маршрутных документов. Ведь надо же придумать такие, извините за выражение, «Правила организации и проведения...», чтобы потом ни одна серьезная спелео группа не могла бы оформиться не нарушая их. То люди с разных городов (не важно, что они схожены лучше любого коллектива физкультуры), то печать надо выпрашивать, то опыт известных людей надо бумагой подтвердить. А что, если в ЦМКК порядка нет и никто там справками заниматься не хочет? А чтобы не работая, еще легче работать стало, придумали в России республиканскую МКК, которой и вовсе до нас спелеологов дела никакого нет. Вот и оформляйся, пожалуйста, будь «организованным» пока еще закона не придумали об ответственности руководителей путешествий. Оформляйся на

здоровье, если можешь противостоять таким, как ответственный секретарь Литовской зональной МКК Римас Гогялис, который не желает в наших маршрутных документах видеть представителей соседних Латвии и Белоруссии. Что, разве мы не теми же рублями расплачиваемся, или может в каждой республике своя особая советская власть? Да нет, все в порядке, ответ тут простой. Спелеологи – народ особый – им ни справки, ни звания не нужны. Они просто любят свою работу. Никакие бюрократические преграды им помешать не могут. Это давно все поняли. А вот чем меньше наших групп оформятся, тем меньше будет процент несчастных случаев, так как «неорганизованные» для системы туризма в счет не идут. И с доброй улыбкой вместо печати провожают они нас – «Отдыхайте»!

К решающему штурму пропасти начали готовиться в 20:00, а через 2 часа наша шестерка была в пути. Путь этот начался с того, что надо было лечь в грязь, ползти по воде через глыбы и скалы. Дальше легче, колодец сменялся другим и так все глубже и глубже. Везде вода. Но вдруг мы остановились перед очередным колодцем, что-то почувствовав. Ничем этот колодец не отличался от остальных, но что-то в нем было особое. Только внизу мы поняли, что эти 25 м были последними и заканчивались глубоким подземным озером, единственным во всей пропасти. Водопад придавал ему таинственность и какую-то торжественность.

Ночь в прямом и переносном смысле. Вокруг суровые и темные скалы, изящный водопад низвергается в почему-то спокойное озеро, озеро вечности и тайн, озеро, которое преодолеть никому еще не довелось. Мы ходим по берегу этого мертвого озера на «Старом дне» пропасти, как у нас принято говорить, и совсем не думаем, о том, что когда-нибудь кто-нибудь найдет путь, путь-продолжение в еще неизвестную нижнюю часть. Нам не до эмоций – сделана только половина работы, вторая, более сложная, еще впереди. Нашей группе предстоит вынимать навешенное снаряжение. Эта работа продлится недолго – только четверо суток.

Ранним октябрьским утром 1981 года мы еще перед рассветом увидим звездное, темное и холодное Азиатское небо. После 227 часов, проведенных в «Комнате смеха», я пойму, почему ее так называли. Нам захочется смеяться там, на поверхности, где в то утро будет -5°C . Плато Кырк-Тау, как и весь хребет Кара-Тюбе, будет дремать в сером сумраке и снегу. Над нами как-то странно накренившись будет висеть луна. Ее свет придаст плато странный мертвый оттенок. На поверхности будет царить пещерная тишина. Как бы сольется плато и пропасть в одно целое, неотделимое. Вскоре с Востока выглянет солнце, огненными языками выхватывая плато у пропасти и оживляя его. И только, когда мы почувствуем, что наши гидрокостюмы от холода одеревенели, мы придем в себя, закурим и расслабимся. Единственное желание будет дожидаться каравана ишаков и скорее вниз, в город Ургут.

Лайцонас Эрикас Эрикович – Каунас

Три мгновения в пропасти¹⁷⁷

1985

APYBRAIŽA PLANUOTAM LEIDINIUI «СПЕЛЕОЛОГИЯ-30» (rusų kalba)

После предварительной заброски снаряжения в ноябре 1982 г. в январе следующего года мы опять собрались в Адлер. Нас шестеро: Владимир Резван (28 лет), временно проживающий в Калужской области – наш руководитель; Владимир Югелайнен (31 год) из Петрозаводска; Антон Саакян (24 года) из Ленинграда; Сергей Ткачев (28 лет), Рафаиль Низамутдинов (33 года) – оба из Уфы и я, Эрикас Лайцонас (32 года) из Каунаса (Литва). Наша задача – спортивное прохождение самой глубокой пропасти Советского Союза – пещеры Снежной до глубины –1320 метров. Хотя и с разных концов страны, группа отлично схожена, не первый год мы работаем вместе.

После десятидневного ожидания вертолета и соответствующей погоды для него, 2 февраля 1983 г. мы, наконец, выпрыгнули в глубокий снег возле самой входной воронки, открывающей путь на «Дно» нашей страны. Доброжелательно помахав руками летчикам, начальнику Сочинского КСО Григорию Горлову и старшине милиции Александру Токареву, мы быстро удалились вглубь, навстречу с неизвестным... Спуск ничем не отличался от привычных для нас экспедиций, за исключением, наверное, большого количества транспортных мешков, которых на этот раз набралось 32 штуки. Не зря ведь говорят, что спортивная спелеология сводится в основном в перетаскивание мешков из одной точки в другую, а потом обратно.

Вначале было знакомство с самым глубоким среди известных в мире подземным ледником, а потом с группой московских спелеологов под руководством Виктора Козлова, поднимавшихся со «Дна» Снежной после продолжительных поисковых работ в неизвестном продолжении пещеры. Впечатлениями были насыщены все дни, непредвиденные обстоятельства возникали на каждом шагу и так часто, что наша повседневность стала сплошной совокупностью нестандартных, а зачастую и экстремальных, ситуаций. Однако и среди этой массы событий, некоторые «рабочие циклы» запомнились на всю жизнь.

ПОСЛЕ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОГО ОТДЫХА В УНИВЕРСИТЕТСКОМ ЗАЛЕ на глубине –450 метров проснулись в 2:00 час. 5 февраля. Все сонные, а Антон, даже встав, еще не проснулся. Позавтракав собрали лагерь и в 8:00 час. тронулись вниз. Сперва Володя Резван один поднялся по одной стене зала в поисках пути на Нулевой завал. Через полчаса он нас обрадовал, найдя проход, и мы начали на руках передавать транспортные мешки, так как склон был очень крутой с множеством «живых» камней. Спуск с завала был не сложный. Мешки спустили по 20-метровому стальному троллею. Далее два неглубоких колодца, и опять начался подъем на следующий – Первый завал. Спустившись с завала, вышли на ручей Водопадный. Далее следовали Второй и Третий завалы, перед последним из которых организовали прием горячей пищи с общим обеденным перерывом в три с половиной часа. С Третьего завала спустились прямо в Верхнюю реку, местами глубиной до двух метров, вода в которой – очень прозрачная. Пройдя по реке около пятидесяти метров, подошли к водопаду Мойдодыр. Спустились без особого труда. Далее до Четвертого завала двигались то по реке, то несколько метров над рекой по стенкам. Нас заворожила красота этого участка. Тут нет изящных

¹⁷⁷ “Trys akimirkos prarajoje”.

натечных образований, из-за которых часто люди идут в пещеры. Здесь только коррозией и эрозией изъеденные голые известняковые стены и вода, протекающая по дну галереи. Но эта каменная гармония во всей своей простоте и суровой дикости сразу перенесла мое воображение в сказочный духовный мир детства. Я чувствовал себя то Али-Бабой, то Томом Соером, и мое воображение возбуждалось. Только сейчас и только здесь я на всю жизнь понял, что такое истинная красота подземного мира.

Под утро следующих суток мы подошли к очередному, но, наверное, самому важному, Пятому завалу на глубине –700 метров. Это так называемое «Старое дно». Тут когда-то остановились перед непреодолимым препятствием многие экспедиции. И только спустя пять лет в 1977 г. известные московские спелеологи Д. Усиков, А. Морозов и В. Федотов нашли проход дальше. Подъем начали по старой 8-метровой лестнице, висящей здесь с 1978 г. Я засомневался вслух на счет ее пригодности к лазанию, но был не услышан, и пошел подтаскивать транспортные мешки. Тем временем Володя Югелайнен пошел вверх с самостраховкой по тросу, висевшему рядом. Когда он почти дошел до перегиба, лестница вдруг под его тяжестью порвалась и Володя полетел вниз. Так как трос по его неаккуратности провисал петлей, динамический удар получился сильный, и от этого порвался самостраховочный репшнур. Ну а Володя оказался внизу... цел и невредим. К счастью он упал прямо на большое скопление довольно мягких мешков, но его настроение было испорчено до конца экспедиции. После этого мы конечно меры приняли. По указанию руководителя Сергей преодолел стену свободным лазанием, а потом эту же самую лестницу перевесил другим (пока еще целым) концом. Теперь естественно полез сам Резван. Вы конечно уже догадались, что лестница опять порвалась, а Володя просто повис на самостраховке. Далее все было просто – поднялись на самохватах.

Дальше начался длинный и утомительный подъем на завал, высота которого 60 метров. А подниматься пришлось не по стенам или колодцам. Завал чем то напоминал большой муравейник, сложенный из упавших с потолка глыб всевозможного размера. Чтобы преодолеть его необходимо найти единственно верный путь в лабиринтах этого хаоса. И все это надо проделать после примерно суточной интенсивной работы. Увиденное здесь превзошло все рассказы про этот завал. Некоторые глыбы достигают размеров небольшого домика на одну семью. Тем не менее, часты «шкуродеры» ни даже «калибры». Очень часто начинают неизвестно от куда сыпаться камни. Ориентирование очень затруднено. На одном участке после двухчасового подъема Володя Резван вдруг засомневался на счет правильности направления нашего движения. Мы остановились, и все, кроме ушедших на разведку, тотчас же заснули в разных позах, в основном стоя. У нас кончалось разумно допустимое время работы на маршруте. Необходим был отдых. Но для этого надо еще выйти на верх завала. Только там можно оборудовать подземный лагерь. Вскоре путь был уточнен, и, собрав последние силы, мы двинулись вверх. В конце пути мы остановились перед восходящим каменным латаком, по которому двигаться было неудобно, а перетаскивать мешки – крайне неприятно из-за поворота по середине.

Пока товарищи скрылись за углом и поднимались вверх, мы с Антоном остались внизу. Из-за вынужденного бездействия я, прислонившись к стенке, мгновенно заснул. Во время этого кратковременного сна, мне приснился этот будущий подъем по латаку со всеми подробностями, будто-бы я уже тут был и буду подниматься повторно. Странное чувство не покидало меня, и я решил немедленно подниматься вверх. Антон остался прицеплять мешки, а я при подъеме убедился в правильности моего сна. Потом я это назвал «галлюцинациями памяти». Через полчаса мы уже были в зале Победы. На маршруте мы пробыли (вернее проработали) 29,5 часа. Еще 5,5 часа мы потратили для раздевания, установки лагеря, приготовления и приема пищи. Как обычно поставили две палатки друг против друга на расстоянии пяти метров. Я уже собрался спать и лежал в своей палатке. Смотрю – Рафа пошел за чем-то

в свою палатку. Я гляжу на него и не понимаю. Вид какой-то отдаленный и искаженный. Странное явление. Что-то подобное я уже видел когда-то в детстве, когда болел с очень высокой температурой. Но сейчас я вполне здоровый – значит это реальная галлюцинация.

Заснули мы в 19:00 час. 6 февраля и проспали 16,5 часов без перерыва... Потом 10,5 часов бодрствовали занимаясь починкой одежды, снаряжения, подготовкой к дальнейшему нисхождению и просто отдыхая. Для полного восстановления поспали еще 11,5 часов, и таким образом цикл у нас получился длительностью в 79,5 часов.

НА ГЛИНЯНОМ ЗАВАЛЕ, который находится на глубине –1000 метров, после второго сна мы проснулись в 10:00 час. 15 февраля. Но встать нам удалось лишь в 11:00 час. Предстоял решающий штурм пропасти, и поэтому никто не хотел спешить. Все были предельно серьезны, даже в спорах на отвлеченные темы все оставались при своих мнениях. От планируемого графика работы отстаем лишь на одни сутки.

В 14:30 час. начали спуск с шестью транспортными мешками. Базовый лагерь мы с собой не забираем, так как завтра собираемся вернуться сюда обратно. Сразу сталкиваемся с водой. Сначала ее по колено, потом – по пояс, а то и выше. Вот и переправа вплавь по реке вдоль перил, длиной 70 метров. Дно достать не удастся. Хорошо плыть на мешках под мышками. Незабываемые впечатления оставил Аквашкурдер. Это длинная, высокая и извивающаяся щель, внизу заполненная водой, глубина которой два-три метра. Имея по мешку каждый, мы переправляемся плывя лягушкой, толкая перед собой мешок, а руками и ногами отталкиваясь от противоположных стенок.

Подойдя к 10-метровому водопаду Озерному, навеску организовали так, чтобы спускаться в непосредственной близости от потока. Спустились прямо в озеро на расстоянии примерно двух метров от стены. Так как глубина большая, пришлось осторожными движениями придвинуться к вертикальной стене и там, освободившись от веревок, проделать сложный путь по периметру озера, придерживаясь стены, до противоположной стороны зала, от куда вниз вытекает ручей.

Мы втроем ждали остальных в противоположной стороне озера. Стоял сильный шум водопада. Четвертым спускался Рафаиль. Он спустился слишком низко и погрузился в озеро по шею, а под водой ему перепутались трос с веревкой, из-за чего он никак не мог немедленно отстегнуться от линейных опор. А в то время на верху Володя Югелайнен, подергав веревку, решил, что она не нагружена и, следовательно, свободна. Шум воды заглушал команды Рафы снизу, и Володя спокойно ничего не подозревая поехал вниз. Достигнув поверхности воды, он удивился, увидев под навеской транспортник, да еще с горящим прожектором сверху. Ну и молодцы ребята, что такие удобства оборудовали, - подумал Володя и хотел было поставить ногу на «транспортник», как тот зашевелился и закричал что-то в не очень вежливой форме. Оказалось, Рафа совсем запутался, а тут еще Володя на голову сел. Этот кое-кому не очень приятный инцидент, хоть как-то скрасил нашу повседневность и мы с еще большим рвением полезли вниз.

Преодолев внушительный Ревущий каскад, мы достигли зала ИГАН (-1190 м), где съели весь на этот выход предназначенный шоколад и витамины. Перекус сделаем здесь на обратном пути.

Вот, наконец, и последняя навеска на нашем пути – прекрасный 25-метровый водопад Олимпийский. Тут тоже произошел интересный случай, на этот раз, правда, со мной. Первый спустился Володя Резван, а вслед за ним Антон. Когда спускаться собирался Рафа, я как раз подошел к навеске. Посмотрев на оборудованную навеску, я очередной раз засомневался в ее надежности, но деваться было некуда. Пристегнув

самостраховку к тросу, я начал спуск по веревке. Спустившись около 15 метров, я почувствовал, что нижний конец троса отведен далеко в сторону от потока и закреплен. Вроде бы все нормально. Для удобства спуска я перекинул левую ногу через трос и поехал дальше по диагонали, как вдруг почувствовал какой-то рывок на самостраховке. Оказалось, что трос порвался и остался висеть только на моем самохвате. Что поделаешь – иногда бывает и такое. Я отцепил уже ненужный трос и отпустил его вниз. Однако я очень удивился, увидев рядом висевший другой совсем новый трос. Естественно я этим воспользовался и пристраховался на всякий случай к этой «богом посланной» дополнительной опоре. После благополучного спуска, я отошел в сторону от брызгающего водопада и закурил. Только здесь я осмыслил всю опасность моего положения.

В 23:45 час. 15 февраля мы все собрались на глубине –1320 метров в зале Икс, конечной точке нашего путешествия. Зал удивляет своими габаритами. С одного конца не видно другого. Вокруг сухо, на полу песок как на пляже. Так и тянет полежать, поваляться. Однако эта благодать – обманчива. Летом, когда тут часты паводки, вода в этом зале появляется неожиданно и может подняться на сорок метров!

Через час мы начали выходить обратно. При подъеме вдоль водопада Олимпийского, выяснилось, что этот второй трос совсем не закреплен на верху. Он был кем-то из предыдущих экспедиций уронен вниз и чисто случайно своим клином-фиксатором зацепился за выступ в семи метрах ниже точки навески. Далее обратный путь никаких нестандартных ситуаций нам не предъявил. Перекусив в зале ИГАН гречневой каши с сублимированным мясом, мы в 20:30 час. 16 февраля вернулись на Глиняный завал, а в 22:30 час. уже спокойно спали, пробыв на маршруте в общей сложности 30 часов. Поспав дважды (15 и 12,75 часов) мы завершили этот наш самый «нижний» цикл, продолжительностью в 71,75 часов.

ПОСЛЕДНИЕ ПОДЗЕМНЫЕ СУТКИ начались 25 февраля в 19:15 час., когда после вынужденно-непродолжительного отдыха в виде сна мы проснулись в Большом зале на глубине –220 метров. Собрав все наше имущество и упаковав в 17 транспортных мешков, мы полезли вверх. Мы с Рафой работали в первой двойке, как вдруг неожиданно Рафа обнаружил, что 15-метровый колодец забит свежим снегом недавно сверху сошедшей лавиной.

Откапывать довелось мне. Став на самохваты с лопатой в руках я начал медленно пробивать снежную пробку, а ребята внизу оттаскивали сбрасываемый мною снег в сторону, чтобы освободить проход. Самостраховочный самохват пришлось пристегнуть к основной веревке, так как другая крепко вмерзла в лед. Если внизу снег был очень плотный, то пройдя вверх 5-6 метров, я обнаружил, что он стал заметно рыхлее. Я уже обрадовался, что, наконец, он кончится, но не тут-то было. Опять пошел плотный снег. Это значит, что я дошел до следов второй лавины. Однако мои размышления прервал неожиданный треск льда, и я вместе с единственной веревкой, на которой висел, начал медленно опускаться вниз. Я уже ждал момента падения, как вдруг через полметра остановился. Стою на веревке крепко, не падаю, не сползаю. Значит все в порядке – просто веревка освободилась из льда, в который раньше она вмерзла. Дальше я подошел к участку, где моя веревка полностью вмерзла в лед. Самохватами работал внимательно и аккуратно. Нагружая веревку все выше и выше, я выхватил ее из ледяного панциря. Под нагрузкой лед трескался, и оставалось только снести его рукавицей.

В этом снежном мешке работать стало жарко. От моих испарений обледенел черенок лопаты и его стало трудно обхватывать. Дыхание затруднено – воздуха для интенсивной работы явно не хватает. Наконец, пройдя вверх около 10 метров, я

проткнул последний слой, и в мое лицо ударила волна холодного свежего воздуха. Пробка кончилась. Об этом радостно сообщаю вниз, но меня никто не слышит. Каких-то 10 метров отделяют нас, но звук не доходит. Прислушиваюсь: внизу кто-то пищит, но не громче чем мышь. Звуковые волны полностью поглощаются снежным туннелем. Поднявшись на несколько метров выше, вдруг услышал ясный разговор моих товарищей снизу. Все ясно – тут много щелей и боковых проходов, через которые можно спокойно разговаривать.

В 7:45 час. 26 февраля я увидел следы проникающего в пещеру дневного света. Мне показалось, что на поверхности светит яркое солнце. Выемка мешков длилась очень долго. Во входном колодце нам угрожали большие снежно-ледовые карнизы, нависающие с многих сторон и готовые в любую минуту ринуться вниз на нас, вызывая тем самым очередную лавину. Надо спешить, но спешить медленно, аккуратно, иначе беды не миновать. И только в 18:00 час. вечера мы все – и люди и мешки – собрались на краю пропасти, самой замечательной пропасти в нашей жизни. К сожалению, штурм окончился. Но работа – еще нет. Как оказалось потом самый трудный день экспедиции еще впереди. Он будет завтра. Температура воздуха около -10°C . Не так уж холодно, но мы промокли работая на снегу. Поэтому ставим только одну палатку и, скопившись в один плотный комок, спим согревая друг друга.

Утром проснулись в 6:00 час. и решили, что с запасом продуктов только на одни сутки и с таким большим грузом мы не в состоянии по такому глубокому снегу добраться до Дурипша. Придется забазировать все групповое снаряжение и часть личного, с собой взять не более 10-15 кг на каждый, а остальное уничтожить. Так и сделали. Прощальный костер у входа в пропасть безжалостно поглотил не только все лишнее, но и некоторые вполне приличные вещи. Но зато он дал нам шанс выжить и добраться целыми и невредимыми до дому. Не человек должен служить вещам, а вещи человеку. Мы это прекрасно понимали, но в сердце все-таки грустно было расставаться с тем хламом, который нам обеспечил успешную судьбу экспедиции. А она была третьей чисто спортивной экспедицией в Снежную в нашей стране. Две первые были неудачными. А мы не только без потерь прошли все технически сложные участки пещеры и установили рекорд скорости прохождения ее в 24 суток, но и оставили себе возможность, а может быть и чувство необходимости еще раз вернуться сюда, чтобы чисто формально спуститься в самую нижнюю точку СССР. А в этом ведь есть не маловажный стимул. Иногда необходимо уметь заставить себя принять такие решения – для успеха дела, для жизни и здоровья товарищей, наконец, для престижа советской спелеологии, который подорвать бы рады некоторые круги.

В 11:00 час. мы тронулись в тяжкий и сложный путь. Туман закрывает все полностью. Видимость иногда снижается до 3 метров. Глубина снежного покрова 3-4 метра. С грузом двигаться очень сложно. Первый, которого меняем каждые 5-10 минут, без груза топчет тропу. За Сувенирной поляной ориентироваться стало крайне сложно. Два раза немного теряем правильный путь к лесной зоне, поднимаемся на близлежащую вершину холма для наблюдения. Нам повезло – сквозь проблески в тумане мы увидели желанный ориентир. В лесу нас догнали сумерки и совсем стемнело. В районе «Банки» остановились на последний перекус. Сварили все, что у нас было – двойную порцию. Не будет пищи, не будет необходимости останавливаться. Значит, сэкономим время и быстрее дойдем до цивилизации.

Я не буду рассказывать, как мы пользовались очками, чтобы привыкнуть к свету; как изменилось наше цветовосприятие; как выяснилось на поверхности, ослабление слуха; какие еще нарушения мы наблюдали в своем организме. Со временем это прошло. Но я и сегодня не могу забыть встречу со школьниками села Дурипш.

Утром 28 февраля мы появились в деревне. Наш вид говорил за нас. Ведь мы в последний раз умывались месяц назад, были не бриты, не причесаны и еле передвигали

ноги. Собаки, с далека почувствовав чужаков, с лаем бросились нам вслед. Отогнать их от себя не было ни сил, ни возможностей. И тут нас встречают местные мальчишки. Они как раз идут в школу. Прогнав собак, они здороваются с нами и гордо идут рядом. Им сегодня повезло повстречаться со странными незнакомцами. Наши сердца тоже радуются. Но вдруг мы замечаем, что отстаем от ребятишек. Пробуем ускорить шаг – не получается. Да, наверное, мы и впрямь сильно устали, если не можем успеть за детьми.

Встречаем много людей. В лицах абхазов доброжелательность, сочувствие и заинтересованность. Как приятно общаться с этими людьми. И как часто противоположные качества проявляют чиновники, которые по долгу своей службы должны были бы нам помогать, а не всячески мешать и препятствовать, как это было при подготовке этой экспедиции.

Лайцонас Эрикас Эрикович – Каунас

В гостях у «пещерняков»¹⁷⁸

1985

APYBRAIŽA PLANUOTAM LEIDINIUI «СПЕЛЕОЛОГИЯ-30» (rusų kalba)

Bendraautorė: ANGELE LAICONIENĖ

Наш поезд «Дунай-экспрес» пересек Дунайскую равнину и стал приближаться к цели нашего путешествия. Старопланинские горы (Стара Планина), которые посетить нам предложила Болгарская федерация спелеологии – БФПД (Българска федерация по Пещерно дело), относятся к области Предбалкан. Они на 555 км протянулись с запада на восток при ширине 40-50 км. Наивысшая точка – гора Ботев (+2376 м). Около 20 % массива подвержено карстовому процессу. Старопланинский карст в основном развит в известняках. Реки, глубоко прорезающие горы, способствуют развитию глубинного карста. Тут сосредоточено более половины всех известных пещер Болгарии. Из 50 карстовых районов страны тут расположены 19.

После пересадки в Мездре мы прибываем в поселок Карлуково, поблизости которого расположен «Национальный пещерный дом» – НПД – турбаза, являющаяся центром подготовки спелео кадров в Болгарии. Она построена на 80-метровой отвесной скале в долине реки Искыр (Искър). В НПД имеется склад спелео снаряжения, ресторан, бар, оборудован лекционный зал и 3-местные номера со всеми удобствами. Мы находимся в 206 Каменополско-Карлуковском карстовом районе, который рекой Искыр условно разделен на две части. Мощность известняков здесь 100-150 метров. Площадь района 526,4 км², а плотность пещер около 12,5 в 1 км². Самая глубокая полость – С-20, глубиной –97 м.

Первые сведения о пещерах района достигают 1896 г. Имеется много интересных палеонтологических находок – кости гиен, носорогов и мамонтов. Богата спелео фауна здешних пещер – известно 130 видов, из которых 10 – троглобионты.

Работа республиканского семинара стажеров-инструкторов началась с проверки технических нормативов. После такого отбора для прохождения курса остались 40 слушателей в составе 5 отделений. В основном это молодежь 18-20-летнего возраста. Заниматься спелеологией в Болгарии начинают с 12 лет. Обучение новичков проходит в два этапа (4+2 года), что соответствует званиям «Молодой пещерняк» и «Пещерняк». Полноправными спелеологами при положительной характеристике становятся в возрасте 18 лет.

Можно сделать небольшой экскурс в прошлое. Первые сведения о пещерах Болгарии получены в 1640 г. о пещере «Водната». Однако первое «Болгарское спелео дружество» основано только в 1929 г. профессором Стефаном Петковым.

Но только после Второй мировой войны спелеология по-настоящему стала развиваться. Второй этап развития начинается с 1944 г., когда «Дружество» возобновляет свою деятельность. Однако в 1949 г. решением ЦК БКП¹⁷⁹ в стране были ликвидированы все малочисленные общества и союзы, как неэффективные и нецелесообразные. Тогда известный в стране спелеолог Петр Грантеев основывает группу «Молодая гвардия», а в 1953 г. обращается к главе государства с просьбой возобновить спелеологические исследования.

¹⁷⁸ “Svečiuose pas ‘peščerniakus’ (‘urvininkus’ –aut. pastaba)”

¹⁷⁹ ЦК БКП – Bulgarijos komunistų partijos Centro komitetas.

Третий, настоящий этап развития начался в 25 октября 1958 г., когда в Болгарии был основан первый спелео клуб «Академик». Число клубов росло из года в год и к настоящему времени достигло 46, объединяющих около 1500 спелеологов.

В 1959 г. при Центральном совете Болгарского туристического союза была создана БФПД – Болгарская федерация спелеологии, имеющая 2 штатных работника – заместителя председателя и секретаря. Ведущие спелео клубы страны – это «Академик», «Алеко», «Эдельвайс» в Софии, «Приста» в Русе, «Веслец» во Враце. В здании, где расположена БФПД, находится центральная картотека пещер Болгарии, насчитывающая свыше 4000 топосхем.

Следует специально остановиться и на материальной базе наших зарубежных коллег. Каски, комбинезоны и обувь они получают от туристских обществ. Что касается специального снаряжения, то исключительно все БФПД закупает за границей и потом распределяет по клубам. Веревки они получают из ФРГ и ГДР, прожектора из ГДР и Польши, лампы «Петромакс» из Китая, геологические компаса из ГДР, карабины из Италии и Франции, самохваты разных конструкций из Франции. В основном пользуются снаряжением фирмы «Петцль». Так как некоторое снаряжение стоит очень дорого (например, самохваты – в пределах 18-21 лева; компас – 120 левов, статическая веревка «Эдельрид» - 1,10 лева за 1 метр, комплект одного шлямбурного крюка – 1,50 лева), все снаряжение – общественное, т.е. принадлежит государству. Редко кто из спелеологов имеет свое личное снаряжение. Но зато, выезжая в экспедицию, всегда можно все получить из клуба.

Во время семинара мне была предоставлена возможность не только прослушать все лекции и принять участие в практических занятиях, но и больше ознакомиться с методами обучения спелеологов в целом. У них программы не так сильно перегружены, как у нас (примерно 55-60 % меньше часов обучения). Почти полностью отсутствует раздел «Основные направления массовой туристской работы»; учебно-воспитательная подготовка составляет лишь 10 часов. Очень мало внимания уделяется питанию и тактике. Но зато большой упор делается на спелео технику.

Что касается техники преодоления подземных препятствий – это особый разговор. В отличие от советской спелеологии, болгары пользуются лишь одной линейной опорой. С первого знакомства с этой «техникой одной веревки» (SRT), складывается впечатление, что тут имеют место сплошные нарушения правил техники безопасности, если смотреть с нашей, советской, точки зрения.

В одно очень жаркое июльское утро 1984 г. меня снабдили всем необходимым западноевропейским снаряжением и мы отправились в путь. Абсолютно надежная беседка, соединена французским кольцом «МР» («майон рапид» – 10 мм треугольный карабин без кулачка, но с муфтой на резьбе, весом 152 г, с допустимой нагрузкой 4500 кг), мини кольцо «МР» (7 мм, вес – 60 г, допустимая нагрузка - 2500 кг), еще 4 карабина итальянского происхождения фирмы Бонати, швейцарский «жумар», французский «петцль» и болгарская «каталка», не считая ацетиленового генератора с налобной горелкой фирмы «Петцль» - все необходимое снаряжение для любого штурма пропастей. Объект нашего штурма – неглубокая 71 м шахта Дылбоката. От дерева организовали трехпролеточные перила, от конца которых начинается 20-метровый колодец. Навесили одну веревку с двумя промежуточными точками крепления (перестежками) в местах касания веревкой скалы на перегибах или выступах. Таким образом, отвес был разделен как бы на три части. Несмотря на единственную веревку, мы работали на них сразу втроем, разделенные между собой лишь одним шлямбурным крюком. При переходе через промежуточные точки опоры необходимо быть предельно внимательным, хотя сама техника прохождения очень проста. Требование лишь одно – не допустить ни малейшей ошибки. В противном случае пострадает не только виновник, но и рядом работающие. Главный принцип безопасности – иметь минимум две точки опоры на рапели.

Внизу небольшой зал с натечными образованиями и опять 20-метровый колодец. Хотя вокруг глыб достаточно, навеску за них организовывать не стали – можно повредить веревку. Навесили тросик через не очень прочную проушину в стене, а к нему – веревку. Третий колодец ни чем не отличался от предыдущих. При подъеме сначала чувствую некоторую неловкость из-за непривычности способа движения. Однако вскоре новую технику осваиваю и подъем доставляет большое удовольствие. Веревка только одна, ей не с чем перепутываться, поэтому отпадает множество проблем и лишних движений. После штурма – обед без... чая?! Это мне более непривычно, чем отсутствие страховочной веревки. Мне объясняют, что в несложные штурмы они никогда не берут приборы для приготовления чая.

На следующий день – спуск в самую глубокую шахту района С-20 (-97 м), в которой мне особенно понравился средний 57-метровый колодец. Обилие положительных эмоций получаешь на одной веревке в колодцах формы колокола, когда стены удаляются во мраке, и единственная нить, связывающая тебя с реальным миром, это капрон толщиной 10,5 мм. Задача нашего штурма была выполнена. За один час при помощи лопаты был раскопан дальний угол, и мы спустились к подземной реке на глубине –101 м. Исследование пещеры будет продолжено.

Хотя самая глубокая шахта Болгарии Барките №14 лишь –415 м глубины, однако в пещерах страны можно найти всевозможные препятствия. Не редкость и обводненные участки. Тем не менее, в гидрокостюмах болгары не ходят. SRT позволяет обвесить любые обводненные отвесы и тем самым избежать работы под потоками. А в местах, где имеются большие водоемы под землей, они пользуются резиновыми лодками.

Эти приемы мы отрабатывали в самой длинной пещере области – Темната дупка (4500 м) близ поселка Лакатник в 203 Врачанском карстовом районе. Это сложный, труднодоступный лабиринт галерей, уступов, каскадов, водопадов, озер и сифонов, расположенных в несколько этажей. Некоторые озера имеют от 3 до 12 метров. По пещере течет две подземные реки. Очень много сложных скальных маршрутов. Словами нельзя передать своеобразие пещеры Темната дупка. Ее необходимо увидеть, чтобы почувствовать величие природы, создавшей такие оригинальные подземные ландшафты.

Пещер в Болгарии много, очень много. Чтобы сделать первопрохождение не надо ехать сутки на поезде. Иногда достаточно выходного дня, чтобы выехать за город к любой известняковой скале и подняться по отвесной стене к зияющим окнам никем еще не пройденных пещер. Там каждый желающий может стать первопроходцем. Но, несмотря на такое изобилие, болгары очень любят свои пещеры и охраняют их. В 1960 г. БФПД предложило 16 пещер страны объявить национальными туристскими объектами. Девять из них уже оборудованы для посещения, среди которых впечатляет одна из красивейших оборудованных пещер Мира Сыева дупка и Магура с рисунками бронзового века.

Болгарские друзья сделали возможным посетить и оборудуемую в настоящее время сложнейшую и длиннейшую пещерную систему страны Духлату в Голобырдско-Боснешском карстовом районе (№303) в Переходной области. Эта пещера длиной 15000 м расположена на южном склоне горы Витоши на высоте +988 м над уровнем моря. Интересный в ней Большой зал, из которого начинается несколько труднопроходимых лазов, по одному из которых можно достигнуть журчащий ручей. Рядом и Садовый – маленький, периодически обводняемый зал, изобилующий сталактитами, геликтитами, кальцитовыми и арагонитовыми цветами. Во многих местах здесь встречается пещерный жемчуг и другие вторичные образования.

Знакомясь с деятельностью болгарских коллег, нас интересовали многие ее аспекты. Главное направление в спелеологии у них, как и у нас, – экспедиционная работа. За последние 25 лет проведено 80 республиканских экспедиций по 30-35

человек в каждой из них. Так же проводятся международные экспедиции в малоисследованных районах Болгарии. Первые зарубежные гости приехали в 1960 г., а в 1962 г. первые 4 советских спелеолога работали в Родопах. За 20 лет проведено 16 международных экспедиций с 82 гостями иностранцами.

За последние 20 лет 127 болгарских спелеологов побывали в более чем 10 зарубежных странах в рамках республиканских экспедиций. Гораздо легче организуются клубные экспедиции. Это поездки во Францию, Грецию, Австрию, Италию. Особый интерес они имеют к СССР. В 1967 г. состоялась первая поездка болгарских спелеологов в нашу страну. В честь болгаро-советской дружбы в пещере Оптимистической 2 зала носят названия «София» и «Академик».

За все время существования БФПД в Болгарии известно только 5 несчастных случаев с летальным исходом и то это было давно. Безопасность спелеологических исследований связана с большой заботой со стороны федерации. Вопросам техники безопасности был посвящен и 4-ый республиканский слет спасателей в пещерах с участием иностранных гостей в Котеле в июне 1985 г. В нем приняли участие два литовских спелеолога – инструктора Ангеле Лайцонене и Раймондас Данюнас из Каунаса. Учебные спасательные работы проводились в шахте Академик, глубиной –141 м. В них впервые приняли участие и две женщины. По заранее навешенным колодцам на дно спустился «пострадавший» и были доставлены самодельные сборные металлические очень тяжелые носилки. Подъем человека на носилках проводился с постоянным сопровождающим, а на отдельных отвесах с временным сопровождающим. Работали очень тщательно и аккуратно, хотя и медленно. Правда, как потом выяснилось, «пострадавшему» почему-то не дали положенной ему дозы коньяка. Вся спасательная акция длилась 7 часов.

Впечатляет образ работы болгар в спелео мероприятиях. Они никогда не спешат, все делают медленно, с хорошим настроением. Улыбка никогда не сходит с их лица. Никто никогда не станет тебя торопить. То есть каждый работает в своем стиле и ритме. Но эта кажущаяся неторопливость однако, не мешает им проходить пещеры и шахты в достаточно высоком темпе. Не спеша, они никогда и не опаздывают. Главное в их работе – культура. Это не только культура поведения, но и культура отношения к снаряжению, культура обращения с личным и групповым снаряжением. Понятное дело, когда идешь в одной только беседке, да еще по одной веревке, надо быть предельно осторожным. Но культурой работы должна быть проникнута вся спелео деятельность, независимо от субъективных факторов. Нас поразило бережное отношение к веревкам. Их хранят в отдельных матерчатых мешочках с паспортом. Навешивают их так, что они никогда не касаются стен, не говоря уже об острых выступах. Веревку тут никогда не бросят в колодец просто так – она может быть повреждена. Перед началом спуска ее аккуратно сложат в размаркированном виде в транспортный мешок, который крепится к беседке спелеолога. Закрепив один конец на верху колодца, человек спускается по ней постепенно выдавая ее из мешка в «каталку». А если веревка вдруг кончится, к ее концу при помощи петли и карабина уже привязана следующая и т.д.

Человеку свойственно допускать ошибки, приводящие к несчастью, как например, не завинчена по небрежности муфта карабина. Усталость увеличивает тенденцию к рассеянности. Дополнительное снаряжение или более сложная техника (например, как в СССР) увеличивает безопасность до известной степени, но увеличивает и вероятность частых ошибок. А снаряжение, взятое только «про запас», часто создает ложное чувство безопасности и может подтолкнуть к небрежности. Это особенно опасно, когда в колодце перед тобой мелькает трос, веревка и телефонный провод. Когда нет ничего «на всякий случай», люди более внимательны к снаряжению для подъема и спуска.

В гостях у «пещерняков» мы смогли не только рассказать нашим друзьям о больших достижениях советской спелеологии за 30 лет, но и твердо убедиться на собственной практике в том, что техника одной веревки является более эффективным, прогрессивным, а главное и наиболее безопасным методом проникновения под землю.

Лайцонас Эрикас Эрикович – Каунас
Лайцонене Ангеле Антановна – Каунас

Karvės duobė

1986

Mokslinis straipsnis¹⁸⁰
“Tarybų Lietuvos enciklopedija”
II tomas, 231 psl., Vilnius.

KARVĖS DUOBĖ, šachtinio tipo karstinis urvas Biržų rj., 3 km į v. nuo Biržų, tarp Kaunių ir Karajimiškio kaimų. 9 m gylio karstinės įgriuvos dugne 3 angos – įėjimai į požeminę ertmę, kurioje yra 1,5 m gylio ežeras. Iš šios ertmės eina 3 ankšti koridoriai: vienas į š. r., du kiti į p. r. Bendras urvo ilgis 46 m, grindų plotas 42 m², tūris 28 m³. @ susidariusi gipso ir dolomito kloduose. Požeminio ežero vandens t-ra 4,5 °C. Ežere rasta dyglių ir moliuskų, šikšnosparnių griaučių. 1968 @ paskelbta geol. paminklu. 1973-1978 @ tyrė Kauno speleologai; 1978 akvalangininkai ištyrė povandeninę požeminio ežero dalį.

¹⁸⁰ Straipsnis Mokslo ir enciklopedijų leidyklai įteiktas 1982 m. birželio mėn.

Speleologija

1986
INFORMACIJA¹⁸¹

SPELEOLOGIJA, veiklos sritis, betarpiškai tirianti karstinius ir kitokius urvus, – skverbimasis į sunkiai prieinamas požemines tuštumas. Skirstoma į tiriamąją (mokslinę) ir techninę (sportinę) Δ. Tiriamoji Δ nagrinėja urvų kilmę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, augalus, kultūros liekanas, urvų dabartinį panaudojimą. Techninė Δ nagrinėja sportinės urvų įveikimo įrangos, technikos, taktikos, gelbėjimo darbų ir speleologų gyvybės užtikrinimo po žeme klausimus. Speleologas nėra sportininkas ar mokslininkas. Tai specialistas, gerai pasiruošęs techniškai ir taktiškai, sėkmingai išsiskverbiantis į bet kokias požemines ertmes ir galintis atlikti paprastus mokslinius stebėjimus. Speleologijos pradžia laikoma: pasaulyje – 1888, SSRS – 1958, Lietuvoje – 1977.

Pirmu lietuviu, tyrinėjusiu urvus, buvo Jonas Čerskis (1845-1892). 1875 Sajanuose ištyręs 550 metrų ilgio Nižneudinsko urvus, jis surinko turtingą priešistorinių gyvūnų kaulų kolekciją ir atliko geologinius tyrinėjimus. R. Sajanų urve Bogatyrskaja J. Čerskis ant skliauto aptiko bėgančio elnio atvaizdą. Tai pirmasis urvinis piešinys, rastas dabartinėje SSRS teritorijoje.

Lietuvoje Δ planingai pradėta kultivuoti tik sovietiniais metais. Pirmas žinomas vertikalaus urvo įveikimas atliktas 1973 kauniečių Gugerdzin-Chasar urve Kryme. Pirmoji Δ sekcija “Omega” įkurta Kaune 1977 (nuo 1984 – Kauno speleo klubas). 1978 pirmą kartą pasinerta urve su akvalangu (Karvės Duobės karstiniame urve Biržų rj.). Nuo 1979 Lietuvos speleologai dalyvauja SSRS varžybose. Nuo 1980 kasmet rengiamos Lietuvos speleologų varžybos. 1980 Džalio masyve V. Kaukaze “Omegos” sekcijos ekspedicija ištyrė 1605 metrų ilgio “I-o Kauno speleo sąskrydžio” urvą. 1981-83 Kaune veikė “Kentaurų” sekcija. 1982 buvo įkurtos sekcijos: Panevėžyje – “Donaldai”, Vilniuje – “Venta”, Kauno politechnikos institute – “Akva-speleo”. 1983 Karabio masyve Kryme “Ventos” sekcijos ekspedicija, vadovaujama R. Daniūno (Kaunas) ištyrė naują 189 metrų gylio šachtą, kurią pavadino Ventos vardu. 1983 Kaune vyko “Deltos” sąjunginis speleologų pasitarimas. 1984 įkurtas Kauno speleo klubas tapo miesto, respublikos ir Pabaltijo Δ metodiniu centru. Nuo 1984 vykdomos masinės Kauno speleologų, vėliau Lietuvos miestų speleo turiodos. 1984, įveikdama Kauno VIII forto sifoną su akvalangu, žuvo Vilniaus “Ventos” sekcijos pirmininkė V. Mališauskaitė. 1984 Kaune vyko vėliau tapusi tradicinė I Pabaltijo miestų speleologų konferencija. 1984-85 Lietuvos speleologai dalyvavo Bulgarijos speleo seminaro darbe (Karlukovo) ir tarptautiniame gelbėtojų urvuose sąskrydyje (Kotel). 1985 įkurta Lietuvos respublikinė speleo komisija (pirmininkas E. Laiconas).

Lietuvos speleologai yra išsiskverbę į šachtas Geografičeskąją (-310 m), Maiskąją, Meženovo (-670 m), Molodiožnąją (-261 m), Neždanąją, Oseniąją-Nazarovskąją (-500 m), Suvenyrą (-430 m), Školnąją (-320 m), Zabludšich-Ručeinąją (-540 m) ir į prarajas Kijevskąją (-990 m), Naprą (iki -530 m), Sniežnąją (iki -1320 m). Lietuvos speleologų sportinės, paieškų, foto ir kino ekspedicijos dirbo Kryme, Podolėje, Archangelsko srityje, Urale, Kaukaze, Sajanuose, Pamyro Alajuje, Turkmėnijoje (viso iki 1985 pabaigos – 62 ekspedicijos). 1986 Lietuvoje buvo aktyviai užsiiminėjančių ~200 speleologų, iš jų 1 – vyr. instruktorius ir 3 instruktoriai.

¹⁸¹ Informacija parengta 1986.01.07.

Žvilgsnis į požemio karalystę

1986

REPORTAŽAS. "Kauno tiesa", 1986.02.14. Nr. 38 (11922), Kaunas

Vis labiau populiarėja speleologija, t. y. mokslas, tyrinėjantis karstinius ir kitokius urvus. Tiriamoji speleologija nagrinėja urvų kilmę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, augalus, gyvūnus, kultūros liekanas, urvų dabartinį panaudojimą.

Įžymus mokslininkas Jonas Čerskis (1845-1892), ištyręs 550 metrų ilgio Nižneudinsko urvus, surinko turtingą priešistorinių gyvūnų kaulų kolekciją ir atliko geologinius tyrimus. Rytų Sajanų urve "Bogatyrskaja" J. Čerskis ant skliauto aptiko bėgančio elnio atvaizdą. Tai pirmasis urvinis piešinys, rastas dabartinėje TSRS teritorijoje.

Lietuvoje speleologiją planingai pradėta vystyti tik tarybiniais metais. Pirmoji Pabaltijyje "Omegos" speleologų sekcija įkurta mūsų mieste prieš devynerius metus.

Plati lietuvių speleologų sportinių ekspedicijų geografija. Sportinės, paieškų, foto ir kino ekspedicijos dirbo Kryme, Archangelsko srityje, Urale, Kaukaze, Sajanuose, Pamyro Alajuje, Turkmėnijoje.

Praėjusių metų pabaigoje Rygoje vyko vienuoliktoji Pabaltijo speleologų konferencija, kurioje dalyvavo Talino, Rygos, Liepojos, Vilniaus, Panevėžio ir Kauno specialistai.

Plėtojant speleologinę veiklą respublikoje, daug dėmesio skiriama pradedančiųjų mokymui. Tuo tikslu miesto Speleologų klubas (Maironio g. 8) balandžio 26 – gegužės 11 d. organizuoja masinę turiadą, skirtą naujokams, kuri vyks Krymo urvuose. Vasario 17 dieną šaukiamas organizacinis susirinkimas. Prieš išvykdami, turistai išklausys patyrusių instruktorių paskaitų, įgis elementarių žinių apie speleologų veiklą.

Erikas Laiconas
Lietuvos speleologų komisijos pirmininkas

Специализированный турклуб: «за» и «против»¹⁸²

1986

REPORTAŽAS. «Турист», 1986 № 3 (243), Maskva (Rusija)

Bendraautorė: ANGELE LAICONIENE

Прочитав статью Ю. Казарова в «Туристе» № 10 за 1985 год, нам захотелось рассказать о системе клубов в Болгарии. Наше знакомство с «пещерниками» состоялось благодаря приглашению Болгарской Федерации по «Пещерно Дело» (БФПД). Эта общественная организация, созданная при Центральном совете Болгарского туристского союза в 1959 г., широко известна в стране. Она имеет финансовый счет и двух штатных сотрудников – заместителя председателя и секретаря. Средства Федерации определяются государственной поддержкой и личными взносами спелеологов. Это позволяет поддерживать в 54 спелеоклубах страны, объединяющих около 3 000 человек, на высоком уровне обеспечение снаряжением. Промышленные образцы спелеоснаряжения Федерация закупает в ГДР, ФРГ, Польше, Италии и Франции. Все экспедиции оснащаются за счет фондов клубов. Ведущие клубы страны – это «Академик», «Алеко», «Эдельвайс» в Софии, «Приста» в Русе, «Веслец» во Враце.

Заниматься спелеологией болгарская молодежь начинает с 12 лет. Обучение новичков проходит в два этапа. Значкистов-спелеологов, получивших звания «Молодой Пещерник» и «Пещерник», в Болгарии насчитывается более 10 тысяч! Те, кто серьезно занимаются спелеологией, становятся полноправными членами клубов в 18 лет, если заслужат положительную характеристику.

Главное направление в деятельности «пещерников», как и у нас, - экспедиции по изучению новых карстовых районов и первопрохождение пещер. В БФПД создана центральная картотека пещер Болгарии, насчитывающая свыше 4 тысяч топографических схем. За последние 25 лет БФПД провела более 80 республиканских экспедиций. В 16 из них принимали участие зарубежные гости. Болгарские спелеологи поддерживают тесную связь с коллегами из многих стран. Клубы проводят международные экспедиции, направляя своих членов в Польшу, Румынию, ФРГ, Грецию, Италию, Францию, Австрию, Бельгию и даже на Кубу. Самая глубокая пещера в Болгарии – Барките имеет отметку 415 метров. Выезжая в другие страны, «пещерники» приобрели опыт штурма пропастей глубиной более 1 000 метров. Неоднократно болгарские спортсмены приезжали в нашу страну, посещая Крым, Кавказ, Подолию. В честь болгаро-советской дружбы два зала в Оптимистической пещере носят названия «София» и «Академик». Обратим внимание на высокую безопасность в болгарских экспедициях. За все время существования БФПД болгары потеряли всего пятерых товарищей из-за несчастных случаев.

В Болгарии очень много пещер. Чтобы сделать первопрохождение, не надо ехать куда-то на поезде. Иногда достаточно выходного дня, чтобы выбраться из города к известняковой скале и подняться по отвесной стене к зияющим окнам, открывающим вход в неизведанные пещеры. Словом, каждый желающий может стать первопроходцем! Болгары очень любят свои пещеры и охраняют их. Уже несколько лет по стране ширится движение «За чистые пещеры», ставящее заслон небрежности и неаккуратности по отношению к природе.

¹⁸² Specializuotas turistų klubas: “už” ir “prieš” (rusų kalba).

В гостях у «пещерняков» мы смогли не только рассказать нашим друзьям о больших достижениях советских спелеологов, но и почерпнуть много полезного из богатого опыта болгарских клубов. Дела и заботы «пещерняков» оперативно отражаются на страницах туристского еженедельника «Эхо» и печатных органов отдельных клубов, например, «Родопский пещерняк». Нам оставалось только порадоваться за друзей и пожелать исполнения их мечты о штурме глубочайших пропастей Советского Союза. Про себя мы только подумали: когда же подобная система клубов утвердится у нас дома?

*Э. Лайцонас,
А. Лайционене
г. Каунас
Литовская ССР*

Anotacija speleologinei ekspozicijai¹⁸³

1986

BENDROJI DALIS:

Tarp nuosėdinių uolienų, sudarančių žemės pluta, plačiai paplitę klintis, dolomitas, gipsas, anhidritas, akmens druska. Šios skirtingos sudėties ir kilmės uolienos turi vieną bendrą savybę – jas tirpina kritulių ir paviršiniai vandenys, turintys savyje ištirpusio anglies dvideginio. Šių uolienų irimas paprastai prasideda išilgai tektoninių plyšių. Paviršiuje atsiranda plyšiai, duobės, lomos. Šios savo ruožtu surenka gausesnę vandens kiekį, kuris, skverbdamasis gilyn po žeme, tirpdo uolienas. Taip po žeme atsiranda urvai – karstinės ertmės.

Urvams būdingas sudėtingų horizontalių, vertikalinių ir nuolaidžių elementų derinys. Urvais teka požeminės upės, juose telkšo ežerai, šniokščia kriokliai.

Po žeme, kur viskas taip nepaprasta ir neįprasta, žmogus jaučiasi gana keistai. Atsitiktinai atsідūręs urve, žmogus stengiasi kaip galima greičiau ištrūkti iš amžinos tamsos karalystės, nes po žeme nejauku. Viskas ten atšiauru ir pilna pavojų. Galbūt todėl žvėrys ir žmonės instinktyviai vengia urvų. Tik nedaugelis prisitaiko prie šio požeminio pasaulio, domisi juo, netgi junta dvasinį pasitenkinimą, tyrinėdami požemius. Tai speleologai.

Pirmoji žmogaus pažintis su urvais įvyko atšalus klimatui. Urvai saugojo nuo darganų, juose visą laiką buvo pastovi temperatūra. Urvuose žmonės ne tik gyveno, bet ir kūrė. Apsidangstęs žvėrių kailiais žmogus ėmė į rankas titnagą, o kartais tiesiog raudona ochra suvilgytu pirštu ant urvo sienų ir lubų braižė ir piešė žvėris, kurie buvo svarbūs jo gyvenime. Tie piešiniai puikiausiai išsilaikė iki mūsų dienų ir stebina giliu realistiškumu ir kokybe.

Ledynams atsitraukus, žmogus apleido tamsos prieglobstį ir ilgam jį užmiršo. Pirmieji urvų tyrinėtojai leidosi po žeme iš smalsumo. Šiandien speleologija (kurios pradžia pasaulyje laikomi 1888 metai) – labai svarbi veiklos sritis, betarpiškai tirianti karstinius ir kitokius urvus, – skverbimasis į sunkiai prieinamas požemines tuštumas. Ji skirstoma į tiriamąją (mokslinę) ir techninę (sportinę).

Nors SSRS urvų yra labai daug, tačiau speleologija susiformavo tik 1958 metais. Na, o Lietuvoje organizuota speleo veikla prasidėjo po dvidešimties metų, kai Kaune 1977 metais buvo įkurtos pirmosios speleo sekcijos, davusios pradžią dabartiniam Kauno speleo klubui. Šiuo metu daugelyje respublikos miestų yra speleologų. Jie nelaiko savęs nei sportininkais nei mokslininkais. Tai specialistai, gerai pasiruošę techniškai ir taktiškai, sėkmingai įveikiantys bet kokias požemines ertmes ir galintys atlikti paprastus mokslinius stebėjimus ir tyrimus. Jų maršrutai nusidriekę į įvairius SSRS kampelius ir užsienio šalis.

Ši ekspozicija padės Jums plačiau susipažinti su nuostabiu urvų pasauliu, su keistuoliais, besiskverbiantiais į dar neištyrinėtas žemės plutos gelmes ir su požeminės erdvės įsisavinimo problemomis.

¹⁸³ Ši nuolatinė speleologinė ekspozicija buvo įrengta Veliunos (Jurbarko rajonas) kraštotyros muziejuje. Anotacija parašyta 1986.05.25.

MINERALŲ DALIS:

Didžiausia karstinių urvų reikšmė turbūt estetinė – nepaprastas ir nepakartojamas jų grožis. Pasekime vandens lašą. Krisdamas iš debesies, gavęs tam tikrą kiekį anglies dvideginio, lašas patenka į dirvą, kur jis augalijos dėka dar gauna anglies dvideginio. Toliau skverbdamasis gilyn per klintingus sluoksnius jis prisijungia kalcio karbonatą, kuris virsta sunkiai tirpstančiu kalcio hidrokarbonatu. Prasiskverbęs iki urvo ir pakibęs ant skliauto, jis netenka ištirpusio anglies dvideginio, o likęs kalcio karbonatas, kaip netirpi medžiaga, priverstas iškristi nuosėdomis. Tik dabar tai jau ne paprastos klintys, o kalcito, aragonito kristalai. Taigi mikroskopinis kalcito kiekis liko ant skliauto, o dalis hidrokarbonato su lašu nukrito ant aslos ir ten taip pat pavirto kalcitu. Šimtus, tūkstančius metų taip keliauja vandens lašai ir kaupiasi kristalinės nuosėdos. Nuo skliauto žemyn nutįsta akmeniniai kalcito varvekliai stalaktitai, o nuo aslos į juos ima stiebtis stalagmitai – masyvesnės akmens kolonos. Ilgainiui stalaktitas gali susilieti su stalagmitu ir sudaryti vientisą koloną – stalagnatą. Didžiausias žinomas pasaulyje stalagmitas yra 63,2 m aukščio Martino urve Kuboje.

Didelė yra požeminių kristalinių formų įvairovė. Tyrinėtoją stebina taisyklingi, kelių metrų ilgio tuščiaviduriai, pastovaus skersmens vamzdeliniai, dar vadinami “šiaudeliais”, nuolatinių vėjų iškreivinti, panašūs į priešistorinio žvėries iltis, pasvirusieji stalaktitai.

Kai pritekančio vandens kiekis toks menkas, kad lašas nesugeba atitrūkti žemyn – jis garuoja. Tada formuojasi nuostabiausias gamtos kūrinys žemės gelmėse – heliktitai, kitaip dar vadinami ekscentrikais. Jie būna pačių įvairiausių pavidalų: spiralės, klaustuko, ratlankio, krūmelio.

Kita nuostabi požeminė konkretija yra oolitai ir pizolitai, populiariai dar vadinami urviniais perlais. Jie, kaip ir tikrieji perlai, sudaryti iš kalcio karbonato; tačiau formuojasi tik ypatingomis sąlygomis, kurios turi nesikeisti daugelį šimtų metų. Kai į nedidelį smėlėto dugno vandens telkinėlį iš tam tikro aukščio pamažu liejasi nedidelis vandens srautas, verpetuose sukasi smiltelės. Gausiai prisotintas kalcio hidrokarbonato vanduo šias smilteles aptraukia kristalinio kalcito plėvele. Pastaroji pamažu storėja – “auga” urvinis perlas. Pasiekęs tam tikrą dydį, perlas dėl padidėjusio svorio nebegali suktis verpetuose ir nukrinta į dugną.

Visai kitaip atrodo urvai, susidarę sulfatinėse uolienose. Tokių urvų salėse galima išvysti keliolikos metrų aukščio sienas, nuo viršaus iki apačios nusagstytas puikiais, kartais kumščio didumo, gipso kristalais. Jie būna įvairiausių spalvų, bet dažniausiai balti. Bene gražiausiai atrodo geležies oksidu nudažyti raudoni kristalai.

Specialistų nuomone akmens druskos urvai savo antrinių darinių apdaro įvairove pranoksta visus kitus. Juose galima stebėti ne tik stalaktitus, stalagmitus, halito kristalus, bet ir įmantrius jų derinius.

Eksponuojami mineralai kaip ir sudžiovintos lauko gėlės nebeturi savo pirmykščio grožio. Deja, čia jiems trūksta sruvenančio vandens su vietomis pakibusiais lašeliais, absoliučios tamsos ir požeminių garsų fono...

Ekspedicija “Tadžikija-86”

1986

DIENORAŠTIS

Liepos 13. Rašau, atsirėmęs į medį netoli Dušanbės¹⁸⁴ oro uosto tvoros, po hamaku. Mūsų praeitos nakties gulykla įrengta tarp oro uosto pastatų iš trijų pusių ir tvoros, už kurios skraido lėktuvai. Gražioje pievelėje išmėtyti mūsų kroviniai, aplink juos laisva forma miegmaišiuose guli ekspedicijos dalyviai. Raimis ir aš pasikabinome hamakus. Aplink daug vietinių gyventojų ir šiaip keleivių, kurie su dideliu susidomėjimu stebi mūsų kompaniją. Per naktį po valandą budėjome prie daiktų.

Trumpai apie kelionę. Iš Kauno išvykome lėktuvu JAK-40 reisu Nr. 2048 liepos 11 d. (penktadienį) 13:20 val. Maskvos Bykovo oro uoste nusileidome 16:00 val. Bilieto kaina vienam žmogui 78+1,50=79,50 rub. Bagažo (450 kg) viršsvorio 250 kg pervežimo išlaidos visai grupei 62,50 rub. Toliau sekė pervažiavimas ekspresu iš Bykovo į Domodedovo oro uostą. Kaina 1,10+0,30 (už bagažą)=1,40 rub. žmogui. Autobusai kursuoja kas valandą. Tačiau į pirmą reisą neįlipome dėl dalyvių neorganizuotumo ir įlipimo sistemos išankstinio nežinojimo. Žmonių, norinčių važiuoti daug, tvarkos jokios. Dalis mūsų užsiima poziciją prie durų, kiti prie bagažinės. Privažiavus autobusui, vieni “alkūnėmis” puola į vidų užimti 10 sėdimų vietų, kiti bando pirma eile sukišti transportinius maišus ir kuprines į bagažines, o jų pas mus apie 25 vnt.

Domodedovo oro uoste už bagažą sumokame iš anksto, kaip to reikalauja jų tvarka, 155,00 rub. už 250 kg viršsvorį. Tačiau registracijos metu persveriant kažkodėl aptiko tik 210 kg viršsvorį.

Pakilti turėjome liepos 12 d. 1:15 val. Tačiau iš lėktuvo mus išsodino, nes tarpinio sustojimo mieste Orenburge – rūkas. Reisą atidėjo iki 7:00 val. ryto. Grįžome į oro uostą ir permiegojome ant grindų, pasitiesę palapinę. Pagaliau 7:00 val. išskridome reisu Nr. 627 lėktuvu TU-154 į Dušanbę. Jei Maskvoje buvo šalta (+11°C), tai Orenburge kiek šilčiau (+15°C). Na, o Dušanbėje 13:00 val. mus pasitiko +35°C karštis. Pradžioje kiek neįprasta, bet šiaip nieko baisaus. Sausa. Pirmiausia pabandėme išsiaiškinti tolesnio keliavimo perspektyvas. Paaiškėjo, kad traukinys į Kuliabą nevažiuoja/ Autobusai kursuoja ryte ir pirmoje dienos pusėje. Tačiau važiuoti reikia apie 6 valandas, kas karštyje yra labai nemalonu. Pats geriausias variantas skristi lėktuvu. Bilietų kainos tokios: į Kuliabą – 6 rub. (20 reisų lėktuvais AN-2 ir JAK-40), į Iškašimą – 16 rub. (2 reisai lėktuvu AN-2), į Murgabą – 19 rub. (2 reisai per savaitę lėktuvu JAK-40), į Chorogą – 15 rub. (10 reisų lėktuvu JAK-40).

Po ilgų stumdimųsi Vytas nupirko bilietus reisui Nr. 169 (Dušanbė-Kuliabas) liepos 13 dienai 11:20 val. Maskvos laiku. Vakare mes su Raimiu išvažiavome ieškoti KGT Mušfiki gatvėje, o neradę nuėjome į Pravdos gatvę. Ten radę tik sargą, palikome raštelį. Liepos 13 d. atsikėlėme apie 7:00 val. vietos laiku. (Vietos laiku temsta 22:30 val., o švinta 6.30 val.). Pavalgę skirstomės pagal poreikius. Aš su Raimiu vykstu į KGT, Vyrma užsiima autobusų tvarkaraščio ir važiavimo į Chorogą sąlygų aiškinimusi, Vytas savo atgaliniu bilietu. Atsižymėję KGT, einame maudytis į Dušanbinką prie geležinkelio tilto. Išsimaudę vandenyje pastebėjome 7 metrais žemiau pasroviui bepūvančią padvėsusią karvę! Tai bent sostinė – prisiminiau tokį humoristinį dvielį:

*“Душанбе – моя столица,
Там ишак поет как птица!”¹⁸⁵*

¹⁸⁴ Dušanbė – Tadžikijos sostinė.

¹⁸⁵ “Dušanbė – mano sostinė, ten asilas dainuoja kaip paukštis!” (rusų kalba).

Tą pačią dieną 14:20 val. vietos laiku išskridome lėktuvu AN-2 reisui Nr. 169 į Kuliabą. Į lėktuvą tetilpo tik 415 kg svorio mūsų bagažo ir 5 žmonės. Likusieji 5 atskrido po 15 minučių sekančiu reisui. Skridome 45 minutes Kupolų nematėme, tačiau skridome pro Nureko užtvankos vandens saugyklą. 16:00 val. mes jau Kuliabe, autobusų stotyje. Vieni apsiperka, kiti ieško benzino, o aš lekiu į paštą telegrafuoti ir užsidėti antspaudą. Autobusų stotyje prisistatęs majoras patikrino mūsų dokumentus. Bebendraudami su vietiniais, pražiopsojome autobusą į Voseį. Tačiau su sekančio reiso vairuotoju sutarėme, kad jis visai neims iš stoties keleivių, bet tik mus vienus nuveš iki Chodža-Mumino kupolo papėdės, t.y. iki Druskos gamyklos. Čia tvarka paprasta – jei moki grynais į sauja, jokios kitos taisyklės negalioja!

Netoli Druskos gamyklos ir apsistojame pirmai nakčiai. Autobuso vairuotojas dar sutaria su vietiniais tadžikais, kad jie mums pagelbėtų asilais. Nutariame aukštyn keliauti rytoj. Naktį maudomės neaiškiame vandenyje – kaip paaiškės vėliau tai buvo kanalizacija.

< ... >

Liepos 15. Aš, Romas ir Rima 8:20 val. išėjome į rytinės ir pietrytinės kupolo dalies apžvalgą kanjono rajone:

- 08:20-08:45 – priėjome kanjoną, orientuotą 180-0⁰ azimutu.
- 09:00-09:25 – pradėjome statų pakilimą dešiniuoju, vakariniu kanjono šlaitu.
- 09:40-10:00 – aptikome urvą “Maudyklę”; Romas prašliaužė apie 100 metrų; šis urvas-šaltinis tęsiasi toliau; paliekame daiktus ir einame į pietus, gilyn į kalną.
- 11:15-11:25 – priėjome “Česnako” urvą; Romas bando lipti be šviesos.
- 11:25-11:35 – dešinėje pusėje priėjome “Baltąją grotą”; daug stalaktitų.
- 11:35-11:45 – priėjome urvą “Abejonė”, o gal “Tigro”?
- 12:00-12:45 – ant perėjos su 15 min. pertrauka pakeliui; vėjas; kaifuojame!
- 13:00-13:15 – nuo perėjos leidžiamės iki “Abejonės”.
- 13:30-..... – nuo “Abejonės” leidžiamės iki ...

< ... >

Liepos 17 (ketvirtadienis). Buvome “Didžiojo Cirko” urve. Aš su Raimiu bandėme įsiskverbti iki pat galo (1150 m ilgio ir –120 m gylio). Romas, Rima ir Vytas darė toponuotruką. Mes su Raimiu urve išbuvome 6 valandas. Tačiau iki dugno nenuėjome, nes iš tariamos paskutinės salės (20 m aukščio) vedantis plyšys pasirodė besantis su 5 m aukščio vertikaliu slenksčiu. Buvo būtina virvė, o mes jos su savimi neturėjome. Keista, bet tai neatitinka skaityto urvo aprašymo. Urvas labai savotiškas; gabaritai dideli; plotas 3000 m²; tūris 6000 m³; antrinių darinių nelabai daug; išpūdinga apie 2 m aukščio “Eglutė” iš baltų valgomosios druskos kristalų. Tai kažkas nepaprasta. Urvas palieka gilų išpūdį.

Liepos 18 (penktadienis). Poilsio diena.

Liepos 19 (šeštadienis). Masinis įsiskverbimas į Didžiojo Cirko urvą 9 žmonių sudėtimi. Stovyklą saugo Vytas.

Liepos 20. Darome toponuotruką urvuose “Slėptuvė” (Romas, Giedrė, Vytas); “Didžiojo Cirko” (Raimis, Aurelija); Kanjono šiaurinėje dalyje (Vyrmantas, Virmantas, Rimas).

< ... >

Liepos 22. Pervažiavimas per Karagočiaus kišlaką iš šiaurinės Kupolo dalies į pietrytinę.

Liepos 23-25. Darome toponuotruką urvuose...

< ... >

Liepos 29. Dirbome šiaurinėje Kupolo Kanjono dalyje. Merginos padarė “Tvarto” topą, o aš, Raimis ir Edas – “Griūtinio” urvo. Mantas, pareiškęs, kad jam dėl padidėjusio kraujo spaudimo svaigsta galva, stovėjo tik “ant saugos” viršutinėje urvo dalyje. Po to atėjo merginos ir aš jas saugojau viršuje; po to palaukiau, kol jos sugrįš iš dugno. Gylis apie –50 m. Apačioje nemaža griūtinė salė, kur nuo skliauto kabo apledėję druskos sluoksniai. Vieta gana pavojinga.

Vakar pastebėjome didėjantį Vyto susierzinimą dėl bet ko ir dėl visko aplamai. Norai jo neaiškūs, kalba labai aptakiai. Į paskirtą jam ir Edui urvą “Maudyklė” eiti atsisakė. Todėl jam pasakiau, kad, jei nenori ten, gali aplamai niekur neiti. Jis visą dieną pragulėjo po medžiu, sukdamasis aplink jį nuo Saulės. O vakare vėl ėmė “filosofuoti”. Tada pareiškiau, kad toliau gali daryti, ką nori, o iš manęs jokių nurodymų negaus. “Maudyklėn”, nedarydamas topo galįs eiti tik savo interesams patenkinti. Sunkus jis žmogus. Nuo pat kelionės pradžios jis pasižymėjo savo neetišku elgesiu. Na, gyvenimas parodys, kaip sako Edas. Teks peržiūrėti savo požiūrį į jį kaip speleologą. Matomai, jam dar per anksti kilti.

Rytoj anksti ryte numačiau išeiti į patį Kupolo viršų, kad padaryti apskritiminę foto panoramą. Dar buvo idėja padaryti Kanjono vakarinės dalies išilginę foto panoramą iš rytų pusės. Tik reikia rasti tam laiko. Kita vertus, tai labai papildytą atliktą topo pjūvį. Liko tik 2 darbo dienos. Kol kas rezultatai patenkinami. 2A kategorijos urvų kol kas rasti nepavyko. Tai nėra gerai, tačiau tai irgi rezultatas. Vietinių gyventojų pagalba tuo klausimu kol kas nesame patenkinti. Mūsų kolektyvas šiek tiek apsnūdo. Virma Kučys buvo tik viename urve. Daugiau nebenori.

< ... >

< ... >

Rugpjūčio 3. Atsikėlėme 1:15 val. Lėktuvu JAK-40 skrendame iš Dušanbės į Chorogą. Nusileidome Aukštutiniame Choroge. Toliau einame į autobusų stotį prie turgaus. Prie autobusų stoties mes su Raimiu užėjome į pirmą pasitaikiusį namą ir ten sutarėme apsistoti pas srities profsąjungų darbuotoją. Šiame Azijos užkampyje nėra jokių problemų.

Rugpjūčio 4. Poilsio diena Choroge ir Garm-Čašmoje. Užsisakėme autobusą (po 0,70 rub. žmogui) tiesiai į Garm-Čašmą, nes reisinis autobusas važiuoja tik į Iškašimą. Garm-Čašmoje maudėmės karstiniame šaltinyje terminiuose vandenyse. Po to pėsčiomis ėjome 6 km iki Andarobo Piandžo upės pakrantėje. Apsilankėme vietinių badachšaniečių vidutinio dydžio (iš 10 asmenų) šeimoje. Pas juos gėrėme arbatą 20 metrų atstumu nuo SSRS sienos. Visą dieną grožėjomės Afganistanu; kitoje Piandžo pusėje net matėme keletą afganų. Badachšaniečiai malonūs, gražūs ir vaišingi žmonės.

Rugpjūčio 5. Chorogo autotransporto įmonėje Nr. 50 sumokėję už pervežimą maršrutu Chorogas-Rangkulis 136,20 rub., laukiame kroviniu taksu. Choroge labai puiku su transportu – nėra jokių problemų.

Rugpjūčio 6. 9:30 val. iš Chorogo išvykome kroviniu taksu GAZ-52. Netrukus ir Chorogo pasienio kontrolės punktas. Mūsų dokumentus tikrina labai ilgai. Stovime, nuobodžiaujame ir laukiame. Oras – vidutinis; saulė šviečia kaip per rūką.

244-e kilometre nuo Chorogo kairėje kelio pusėje – pailgas karstinis atlikuonis. Toliau dešinėje – kitas, mažas; toliau kairėje – irgi. Iki 283-o kilometro vis klintys. Fotografuojame...

Žemės gelmėse

1986

REPORTAŽAS¹⁸⁶. “Kauno tiesa”, Nr. 277 (12161), 1986.12.03., Kaunas.

Kuliabo miestas Tadžikijoje – srities centras, įsikūręs plačioje Jachsū upės slėnio dalyje, vietovėje, garsioje derlingomis žemėmis. Supančiuose miestą kolūkio soduose auga abrikosai, graikiški riešutai, obuoliai, granatai. Kiekvienas miesto svečias būtinai susidomi Kuliabo apylinkių išymybėmis – legendiniais valgomosios druskos kupolais. Vienas jų šią vasarą tapo Lietuvos respublikinės turizmo ir ekskursijų tarybos organizuotos speleo paieškų ekspedicijos darbo vieta.

Chodža Mumin kupolas, kurio šlaituose mes įrengėme bazinę stovyklą, labai aukštas (devynių šimtų metrų) druskos kalnas. Jis savo forma primena milžinišką baltą šalną su nedideliu gumbu centre. Kraštai išraižyti didžiulėmis karstinėmis daubomis ir duobėmis. Daubų dugnu nusidriekusios baltos kaip sniegas upelių išgraužtų druskos takelių juostos. Kai kurie druskos skardžiai keistai išraižyti, panašūs į dantytas uolas, viadukus, fantastiškai nusmailintus smaigalius ir ryškiai apvedžiotas iškyšas.

Kupolo šiaurės rytinė dalis padengta gelsvai rusvu smiltainiu ir priemoliu. Druskos ir smiltainio riba per visą šiaurės rytinę dalį nusidriekęs gilus balnas, 250-300 metrų gylio karstiniu kanjonu besileidžiantis į abi kupolo puses. Mūsų, dešimties speleologų, grupė šiam kanjonui skyrė daugiausiai dėmesio. Čia iš gelmių išteka daugybė druskingų šaltinių, kuriais galima patekti į požeminius urvus. Pavyko ištyrinėti keliolika druskos urvų, kurių keletą įveikėme pirmą kartą. Dideli susiaurėjimai ir požemių vanduo daug kur sustabdė, tačiau dažniausiai mūsų paieškas lydėjo sėkmė. Radome antrąjį viršutinį įėjimą ir pirmieji įveikėme jį seniai žinomame Tigro urve. Apžiūrėjome dar vieną akmens druskos ertmę – Didžiojo Cirko urvą. Jo 1300 metrų vingiuota galerija nusileidžia net į 120 metrų gylį. Apačioje – dvi salės su puikia akustika.

Trys įtempto darbo savaitės kaitros ir sausros sąlygomis prabėgo gana greitai. Po to – ilgas ir varginantis pervažiavimas per Vakarų ir Rytų Pamyrą, kurio metu, keliskart sustoję, rinkome medžiagą speleologinio Pamyro trakto tyrimui.

Dabar ruošiama ekspedicijoje surinkta kartografinė medžiaga ir ataskaita. Kartu rengiamės kitų metų speleo sezonui. 1987-ieji – dešimtieji speleologijos gyvavimo Lietuvoje metai. Bus rungtyniaujama IV Lietuvos respublikiniame speleo sąskrydyje Kaune ir I Latvijos respublikinėse speleo varžybose Valmieroje. Speleologai sportininkai šešis mėnesius kels kvalifikaciją respublikiniame speleo parengimo seminare Kaune ir dviejose mokomosiose treniruočių kelionėse Kryme bei Vakarų Kaukaze. Tuo tarpu nauji nariai, kurie nuolat papildė speleo klubą, įsikūrusio Maironio gatvėje 8, gretas, bus pakviesti į vasaros turiadą Užkaukazėje. Visi, kurie domisi urvų pasauliu ir norėtų jame pabuvoti, o ateityje ir rimtai domėtis speleologija, turėtų jau dabar, nelaukdami vasaros, kreiptis į klubą. Susirinkimai vyksta kiekvieną pirmadienį nuo 19 val.

*Erikas Laiconas
Speleo vyr. instruktorius,
ekspedicijos vadovas*

¹⁸⁶ Reportažas parašytas 1986.11.02.

Visas gyvenimas po žeme ...¹⁸⁷

1987

NESPAUSDINTAS NEKROLOGAS

“Nenugalimas potraukis, kuriuo paremtas mano pašaukimas, leido man išsaugoti sveikatą ir kūno lankstumą, ir dėka jo aš pergyvenau žavingas valandas”.

N. Kasterė

Didelę dalį Žemės rutulio sausumos sudaro karstinės uolienos, slepiančios savyje tūkstančius natūralių požeminių tuštumų, vadinamų urvais, šachtomis ir prarajomis. Šiuo metu pasaulyje beveik neliko civilizuoatų šalių su atitinkamomis sąlygomis, kuriose urvų tyrinėtojai-speleologai nebūtų susibūrę į federacijas, sąjungas ar draugijas. Beveik per šimto metų savo egzistavimą speleologija smarkiai išsivystė ir tapo veiklos sritimi, tiriančia visų rūšių urvus – jų kilmę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, florą, fauną, materialinės kultūros liekanas, urvinius piešinius, panaudojimą. Speleologijos pradininkas ir pirmasis daugybės urvų tyrinėtojas buvo prancūzas Eduardas Alfredas Martelis (1858-1938). Tačiau dauguma žymiausių šio šimtmečio speleo atradimų susiję su kito prancūzo, Martelio mokinio ir bendražygio Norbero Kasterės vardu. Pašventęs požeminei veiklai visą savo aktyvų gyvenimą, jis atrado ar ištyrinėjo virš 2000 urvų, šachtų ir požeminių upių Europoje, Azijoje, Amerikoje ir Afrikoje, perskaitė virš 1200 paskaitų dešimtyse šalių, parašė apie 40 knygų, kurios išverstos į 17 kalbų, t.t. ir į lietuvių kalbą. Jo vardas yra ištisos epochos pasaulio speleologijoje simbolis.

Ir štai š.m. liepos 20d. Tulūzos ligoninėje (Prancūzija) mirė šis žymiausias visų laikų pasaulio speleologas.

Norberas Kasterė gimė 1897m. rugpjūčio 13d. Sen-Martorio gyvenvietėje Aukštutinės Garonos departamente Pietų Prancūzijos Pirėnų priekalnėse advokato šeimoje. Nuo aštuonerių metų amžiaus mokėsi Tulūzoje, pradžioje licėjuje, o vėliau Tulūzos universiteto humanitariniame fakultete. 1915m. jis buvo priimtas savanoriu į artilerijos pulką. Karo metais buvo sunkiai sužeistas. 1919m. prieš demobilizaciją jis išlaikė egzaminus bakalauro laipsniui. Po karo tęsė studijas Tulūzos universiteto juridiniame fakultete ir Notarų mokykloje (gavo baigimo diplomą). Tuo pat metu buvo laisvu klausytoju gamtos mokslų fakultete ir Žemės ūkio institute. Nežiūrint į didelį užimtumą moksle, jis dar rasdavo laiko aktyviai sportuoti – kultivavo futbolą, lengvąją atletiką, vandens sportą ir slidinėjimą.

Bet daugiausiai dėmesio Kasterė skyrė urvams. Pirmą kartą jis pateko požemin 5 metų amžiaus išvykoje į gamtą su tėvais. O tyrinėti urvus pradėjo 11 metų amžiaus.

Dalyvavimas Tarptautinio antropologijos instituto kongrese 1921m. turėjo didelę įtaką tolimesnei jo veiklai. Netrukus už senovinės Kalagurio gyvenvietės buvimo vietas nustatymą Kasterė gavo Tulūzos mokslų ir literatūros akademijos premiją.

1924m. N. Kasterė vedė Senos prefektūros gydytojo Raimondo Martino dukterį Elizabetą (1905-1940), kuri tapo nuolatiniu jo palydovu požeminėse ekspedicijose ir pirmąją pasaulyje vertikalių šachtų tyrinėtoja-moterimi. E. A. Martelis kartą rašė Elizabetai Kasterė: *“Aš visada sakydavau, kad moteriai nėra kas veikti ir žiūrėti po žeme. Jūs įtikinote mane priešingu.”* 1940m. gimdydama penktą vaiką Elizabeta mirė. Toliau speleologinėje veikloje tėvui aktyviai padėdavo jo vaikai – vienas sūnus ir keturios dukros.

¹⁸⁷ Nekrologo, parašyto 1987.08.30., pavadinimas yra užuomina į N. Kasterės knygų (pvz. *“Mano gyvenimas po žeme”*) pavadinimus.

Būdamas stiprios sveikatos ir turėdamas patogius duomenis (ūgis – 166 cm; svoris – 66 kg), Kasterė neturėjo sunkumų patenkant į urvus. Jo žodžiais tariant „...pačios siauriausios landos buvo mano specialybe”. Sistemingo gamtos mokslų išsilavinimo Kasterė neturėjo, tačiau tai jam, vienok, nesukliudė padaryti žymius atradimus ne tik archeologijoje, bet taip pat botanikoje (eksperimentai su šikšnosparnių migracija), hidrogeologijoje, mineralogijoje ir, suprantama, pirmoje eilėje – požeminėje geografijoje. Nors kaip gamtininkas jis buvo savamokslis, tačiau jį labai gerbė ir vertino stambūs mokslininkai. Jie įdėmiai klausydavo jo patarimų, daug kartų drauge leisdavosi į požemines ertmes.

Norbero Kasterės palikimas žmonijai milžiniškas. Štai keletas jo tyrinėjimų nuotrų:

- 1922-23m. Montespano urve atrado seniausias pasaulyje skulptūras – tai meška ir liūtas iš molio, pagaminti maždaug prieš 20 000 metų.
- 1926m. kartu su žmona įsiskverbė į 2700 m aukštyje esantį Mon Perdu urvą – tuo metu vieną iš aukščiausiai esančių ledo urvų pasaulyje.
- 1929-31m. ištyrė požemines Garonos upės ištakas.
- 1933m. kartu su žmona nusileido į Martelio šachtą (-303 metrai), giliausią tuo metu žinomą pasaulyje.
- 1950m. ištyrinėjo Ž. Lepinjo atrastą Pjer-Sen-Marteno prarają (-700 metrų), kuri iki 1980m. buvo giliausia žinoma pasaulio praraja.
- Laikotarpyje 1936-66m. nenuilstantis speleologas sužiedavo 12 000 šikšnosparnių. Vienas iš jų buvo pakartotinai sugautas po 26 metų – tuo buvo įrodytas jų ilgaamžiškumas.
- 1975m. spalio mėn., būdamas 78 metų amžiaus, viename Aukštųjų Pirėnų Anmezano ežere išgelbėjo skęstantį, už ką buvo apdovanotas “Raudonuoju medaliu”.

Šviesus speleologo Norbero Kasterės atminimas išliks mums iš puikių jo knygų:

- “DEŠIMT METŲ PO ŽEME” (1933).
- “PRARAJŲ GELMĖSE”. Abi jos, gerokai sutrumpintos išleistos bendru “Dešimt metų po žeme” pavadinimu 1958m. lietuvių kalba.
- “TRISDEŠIMT METŲ PO ŽEME”.
- “BEDUGNIŲ ŠAUKSMAS” (1958).
- “PUSĖ AMŽIAUS PO ŽEME”.
- “MANO GYVENIMAS PO ŽEME (Speleologo atsiminimai)” (1961).
- “NORBERAS KASTERĖ PASAKOJA...” (1984).

Erikas Laiconas

Vis daugiau kelionių mėgėjų patraukia speleologija. Dar ir dar kartą aplankomos karstinės uolienos, kuriose slypi tūkstančiai natūralių požeminių tuštumų. Patyrę speleologai nemažai žino apie Norberą Kasterę (1897-1987). Su jo vardu susiję dauguma žymiausių šio šimtmečio speleo atradimų. Jis atrado arba ištyrinėjo daugiau kaip 2000 urvų, šachtų, požeminių upių Europoje, Azijoje, Amerikoje ir Afrikoje, parašė apie 40 knygų, kurios išverstos į 17 kalbų.

Praėjusių metų vasarą Tulūzos (Prancūzija) lignoninėje garsusis speleologas mirė. Siūlome skaitytojams ištrauką iš jo paskutiniosios knygos "Norberas Kasterė pasakoja..."

N. Kasterė

TIBIRANO URVE. Priešistorinis arklys

1951 metais sausio 2-ją eilinį kartą aplankiau šikšnosparnių koloniją Tibirano urve. Kartu pasiėmiau ir dvi mažiausias dukreles – 13 metų Raimondą ir 11 metų Mariją.

...Ištiesta ranka pakilnojau karbidinę lempą... ir ėmiau plūstis, kupinas rūstybės! Tiesiai prieš mane kažkoks kvailys iš vis gausėjančios akiplėšų padermės išniekino iki tol neliestą urvo sieną, užrašydamas suodžiais savo vardą...

Piktindamasis ir burbėdamas pasilenkiau, paėmiau nuo aslos truputį molio ir užtečiau nusikalstamą užrašą. Molis buvo tokios pat spalvos, kaip ir uolų siena, todėl maskuotė pavyko puikiausiai.

Patenkintas nužvelgiau sieną, vėl tapusią bevarde, ir staiga patyriau jausmą, panašų į šoką. Įsižiūrėjau į uolos vietą, esančią žemiau piktinusio mane šiuolaikinio užrašo, ir plonuose priešistoriniu režtuku atliktų linijų persipynimuose išvelgiau gyvūno pasturgalį ir užpakalines kojas. Nelauktai iš amžių glūdumos "iššuoliavo" arklys – priešistorinė graviūra. Nepaprastai apsidžiaugiau, nors tai buvo ir ne pirmas mano atrastas urvas su piešiniais. Jaudinausi, aptikęs šį pirmykščio žmogaus kūrinį.

Kiek aprimęs tariau:

– Ar žinote, vaikai, ką aš pamačiau?

Klausiau savo dukreles, kurios, prisiglaudusios prie manęs, ramiausiai žvelgė į sieną, nieko nesuprasdamos. Prisiminiau vieną girdėtą mintį: "Visi žiūri taip, kaip ir aš žiūriu, bet niekas nemato to, ką aš matau". Todėl garsiai pridūriau:

– Štai čia yra priešistorinis arklys!

Liesdamas pirštu sieną, parodžiau gyvūno kontūrus. Tada vaikų veidai atgijo, akys sužibo, pasigirdo šūksniai. Išvydau, kaip mažiausioji nejučiomis pabučiavo arklio kaktą, ir susimąsčiau. Galbūt šis, toks puikus, neveidmainiškas, turįs gilią prasmę, gestas ir yra glaudi sąsaja tarp praeities ir šiandienos. Didesnioji tuo tarpu pridūrė, tarytum patvirtindama mano mintis:

– Reikia pavadinti jį Vasilijum.

– Kodėl gi šiuo vardu?

– Todėl, kad šiandien – Vasilijaus diena.

¹⁸⁸ Išversta 1987.08.30. iš 1987.08.21. Bulgarijos savaitraščio "Эхо", Nr. 35 (1378), Sofija.

O netoli Vasilijaus aptikome labai įdomiai nupieštą lokį, panaudojant natūralų sienos reljefą. Už jo matėsi tikriausiai laukinis ožys, kurio siluetas buvo “apaugęs” stalagmitais, neleidusiais atpažinti gyvūno. Tai teikė piešiniui priešistorinį tikrumą.

Išlindome iš urvo temstant, turbūt tokiu pat vėlyvu laiku, kaip ir dirbęs šiame urve prieš dvidešimt tūkstančių metų madleno epochos dailininkas.

Iš bulgarų kalbos vertė
Erikas LAICONAS

Žmonės ir urvai

1988

NESPAUSDINTAS REPORTAŽAS¹⁸⁹

Žmogaus ir urvų santykiai turi galias šaknis. Paskutinis jų etapas, prasidėjęs praeito šimtmečio pabaigoje, charakteringas speleologijos atsiradimu ir vystimusi.

Urvai kartais vadinami žmonijos lopšiu. Pirmykščiai žmonės, spaudžiami ledynmečio, slėpdavosi urvuose. Jie ir tapo pirmaisiais požeminio pasaulio “tyrinėtojais”. Tai buvo gamtinių urvų pirmykščio įsisavinimo epocha. Svarbiausi mums išlikę paleolito kultūros paminklai susiję su urvais.

Tačiau senovės žmogaus domėjimasis urvais buvo priverstinis. Vidiniai vystimosi poreikiai, o taip pat klimato Žemėje sušvelnėjimas, išvedė žmogų iš požeminių slėptuvių. “Lopšys” buvo ilgam užmirštas. Ilgainiui urvai žmonių vaizduotėje įgijo vis tamsesnę ir kraupesnę reikšmę. Požeminis pasaulis tapo antgamtinių jėgų simboliu, piktų dvasių buveine, pragaru.

Viduramžiais žmogaus veikla urvuose šiek tiek suaktyvėjo: pinigų klastotojai, piratai, plėšikai... Ir tik XVII-XVIII amžiuose žmogaus santykiai su urvais palaipsniui pasikeitė. Bendras progresas skatino ir naujų žinių apie urvus atsiradimą, jų tyrinėjimą. Palaipsniui susiformavo tvirtas visuomenės ir kai kurių mokslo šakų susidomėjimas urvais. Tačiau netgi paprastas gamtinių urvų aplankymas, jau nekalbant apie tyrinėjimus, - labai sudėtingas ir specifinis užsiėmimas. Suprantama kiekvienam mokslininkui tai neprieinama. Ir štai XIX amžiaus pabaigoje ima formuotis naujas ir savitas socialinis reiškinys – speleologija. Tai visų pirma visuomeninis judėjimas, kuriam būdinga aktyvi speleologų-mėgėjų veikla. Palaipsniui jie tampa vieninteliais specialistais, galinčiais įsiskverbti į bet kokio gylio prarajas ir atlikti elementarius mokslinius stebėjimus tam, kad galėtų vystyti iš paskos žengianti speleologija-mokslas.

Per šimtą metų – toks speleologijos amžius – atrasta ir ištyrinėta tūkstančiai urvų, žmogus po žeme įveikė pusantro kilometro gylį, daugelyje pasaulio šalių susikūrė tvirtos nacionalinės speleo organizacijos, vienijamos Tarptautinės speleologų sąjungos (UIS).

Dar tebešvenčianti dešimtmetį, Lietuvos speleologija stengiasi neatsilikti nuo senas tradicijas urvų įsisavinime turinčios Europos speleologijos.

Vienas žymesnių mūsų pasiekimų yra praeitą rugpjūtį atliktas solinis įsiskverbimas į Nazarovskajos šachtą (V. Kaukazas, Rusija) iki “Senojo dugno” (-300 metrų). Tai pirmas ir kol kas vienintelis tokio tipo eksperimentas Sovietų Sąjungoje. Jį atliko Kauno speleo klubo pirmininkas, instruktorius Raimondas Daniūnas. Nusileidimas vyko naudojantis pažangiausia šiuo metu pasaulyje žinoma “vienos virvės technika”. Įrangos kiekiui sumažinti ir tuo būdu judėjimo greičio paspartinimui buvo pritaikytas taip vadinamas “*kordelet*” (‘virvutės’) metodas. Jo esmė ta, kad įveikus eilinį šulinį, speleologas iš apačios nukabina virvę, o vietoj jos palieką ploną virvutę, kurios pagalba, grįžtant į paviršių, pagrindinė virvė vėl užkeliama į savo vietą. Taip dirbant, R. Daniūnui prireikė tik vienos 26 metrų ilgio virvės, neskaitant 12 metrų atsarginės. Visas įsiskverbimas truko 11 valandų, iš kurių 2 buvo skirtos poilsiui ir maitinimuisi. R. Daniūno transportinis maišas su visa įranga, maistu, virtuvės reikmenimis ir asmeniniais daiktais tesvėrė 15 kilogramų.

¹⁸⁹ Reportažas, skirtas “Kauno tiesai”, parašytas 1988.01.10.

Pradėdamas savo antrąjį dešimtmetį, seniausias Pabaltijyje Kauno speleo klubas laukia jaunuolių, norinčių pažinti nuostabų požeminį pasaulį. Kiekvieną, turintį normalų fizinį pasiruošimą, gerą sveikatą ir pakankamai laisvo laiko, kviečiame atvykti š.m. sausio __ dieną __ val. į Kauno Profesinių sąjungų kultūros rūmus, __ kambarį, kur vyks priėmimas į speleologų mokyklą.

Erikas Laiconas
Speleo vyr. instruktorius
Respublikinės speleo komisijos pirmininkas

Podziemne esperanto¹⁹⁰

1988

REPORTAĜAS lenkŭ kalba.

“Taternik”, Warszawa (Lenkija), 1988, Nr. 2 (265), 90 psl.

Podczas II Międzynarodowego Obozu Speleologicznego w Liptowskim Janie na Słowacji (23-25 października 1987) została powołana do życia Międzynarodowa Grupa Speleologiczna, zrzeszająca grotolazów władających językiem esperanto (Internacia speleologia fakgrupo). Za pierwszoplanowe zadanie przyjęto opracowanie słownika speleologicznego w języku esperanto (“Speleovortaro”). Praca trwała cały rok. W dniach 21-23 października 1988 r. w Dolinie Cichej w Tatrach zebrali się uczestnicy III Międzynarodowego Obozu Speleologicznego – z Bułgarii, Czech, Węgier, Litwy i Słowacji. Dokonywano wejść na szczyty, zwiedzono też Jaskinię w Zadnim Upłazie (Kosodrevina). W Muzeum Krasu Słowackiego zorganizowano spotkanie z drem Stanislavem Pavlarčikiem ze Slovenskiej Speleologiczkiej Spoločnosti. Przez cały czas posługiwano się tylko językiem esperanto, który i tu wykazał w pełni swoje walory. W roku 1988 rozpoczęto wydawanie biuletynu Grupy w języku esperanto, zatytułowanego “Vesperto” (Nietoperz). Jego redaktorem jest węgierski speleolog, Peter Vukov.

Następny obóz postanowiono zorganizować w Kaposvár na Węgrzech w r. 1989, zaraz po Kongresie UIS w Budapeszcie. Centrum koordynującym prace jest Klub Esperanto w Liptowskim Mikułaszu.

*Erikas E. Laiconas
Przewodniczący Komisji Speleologicznej
Litwy i członek Centralnej Komisji
Speleologicznej ZSRR*

¹⁹⁰ “Požeminis Esperanto” (lenkŭ kalba).

Speleologists – esperantists¹⁹¹

1988

REPORTAŽAS anglų kalba.

“UIS-Bulletin”, Viena (Austrija), 1988, Nr. 2 (33), 18 psl.

The third International Meeting of speleologists-esperantists – “3 Speleotendaro” – has been held in the valley “Ticha dolina” (Vysoke Tatry Mountains) in Czechoslovakia, near to the town Liptovský Mikuláš. Esperantists from Bulgaria, Czechoslovakia, Hungary and Lithuania have participated; the esperantists are also speleologists and made an excursion in the Zadny Uplaz Cave (Kosodrevina). In descending, only the Esperanto language was used.

The most important task of the meeting has been the preparation of a “Speleo vortaro” (speleo dictionary) in Esperanto. The interchange of opinions was very useful. The coordinations center of the “Internacia Speleologia Fakgrupo” will be the “Esperanto klubo” in Liptovský Mikuláš; the bulletin of this group is “Vesperto” (“The bat”). Redactor of this bulletin is Mr. Peter Vukov (Hungary).

The next meeting of the group will be held in 1989 after the 10th International Congress of Speleology in Kaposvár (Hungary).

E. E. Laiconas (Kaunas)

¹⁹¹ “Speleologai – esperantininkai” (anglų kalba).

Сольное прохождение пещеры Назаровская¹⁹²

1988

PRANEŠIMAS rusų kalba.

«Карстолого-спелеологические исследования, использование и охрана закарстованных территорий и пещер Западного Кавказа»

Sočiai (Rusija)

Bendraautorius: RAIMONDAS DANIŪNAS

В августе 1987 г. одним из авторов совершено прохождение пещеры Назаровская способом «корделет» (динамическая техника) до 310 м («старое дно») в одиночку. Прохождение заняло 11 часов: 3 часа – прохождение до ПБЛ на глубине 260 м; 1 час – отдых (прием пищи, ведение дневника, смена источников электрического света); 3 часа – спуск до 310 м, написание записки будущим одиночкам, подъем до ПБЛ-260 м; 1 час – отдых (прием пищи, дневник, смена источников электрического света); 3 часа – подъем на поверхность.

Все снаряжение поместилось в одном транспортном мешке. При выходе вес его достигал около 15 кг. Транспортный мешок транспортировался на себе.

Применялись тросовые петли для выноса точки крепления основной веревки за перегибы колодца. Петли изготовлялись из троса диаметром 3,5 мм, концы соединялись плоским узлом, который затягивается под нагрузкой свыше 600 кг, тем самым придавая петле однократное динамическое сопротивление.

Использовалась одинарная основная веревка 10 мм и фиксировалась в верхней точке (блок-ролик) с помощью дюралевой шайбы и «кровоавого» стопорного узла. Основная веревка после каждого колодца снималась и закладывалась в транспортный мешок, вне зависимости от расстояния между колодцами. Веревка находилась в транспортировочном мешке и вынималась из него в процессе спуска.

Выявились следующие особенности корделетного соло:

1. Довольно высокое психологическое напряжение.
2. Исключительная (особая) ответственность спелеолога за свои поступки, взвешивание каждого шага, каждого действия.
3. Экономичность прохождения; работа по своему внутреннему ритму; минимальное время для подготовки пищи и других «хозработ»; отсутствие простоев из-за хорошо составленной тактики.
4. Отсутствие проблемы психологической совместимости.
5. Обязательная готовность спасательной группы выйти по истечении контрольного срока.
6. Большая стоимость прохождения: применяется новая веревка, большое количество навесочных петель, карабинов, блок-роликов.
7. Для штурмов пещер свыше 500 м обязательно наличие полного комплекта жизнеобеспечения, в связи с чем груз не помещается в один мешок, и появляются трудности транспортировки.

Сольное прохождение пещер, особенно глубиной свыше 500 м требует высокой технической, физической и психологической подготовки и, видимо, длительное время будет прерогативой ограниченного количества спелеологов.

¹⁹² “Solinis įsikverbimas į Nazarovskajos šachtą” (rusų kalba).

10 jaroj de Litova speleologio¹⁹³

1988

REPORTAŽAS esperanto kalba.
“Vesperto”, Nr. 2, Kapošvaras (Vengrija)

Unua litovo, kiu esploradis kavernojn, estis fama sciencisto Jonas Ĉerskis (1845-1892). En 1875 jaro dum esplorado de 550-metra horizontala kaverno Niĵneudinskaja li amasigis riĉan kolekton de ostoj de prahistoriaj bestoj kaj plenumis geologian esploron. En kaverno Bogatirskaja (Orienta Sajano) J. Ĉerskis trovis sur la plafono portreton de kuranta cervo. Tio estas la unua kaverna pentraĵo, trovinta en nuna teritorio de USSR.

Kvankam la plej maljunajn literaturajn informojn pri karsto de ĉirkaŭaĵoj de urbo Birĵaj en Litovio oni povas trovi en verkoj de J. Farber (1784), T. von Grotthuss (1846), G. Helmersen, A. Kašaraukas (1862) kaj K. Grewingk (1858-1886), sed esenco de nocioj “karsto” kaj “speleologio” por litovoj estas malmulte konata. Tio estas kompreneble, ĉar en Litovio nuntempe estas sciata nur unu 48-metra horizontala kaverno Bovina Kavono.

Malgraŭ tio, ke la unua sciata litova descendo al vertikala kaverno okazis en 1973 jaro, organizata speleologia movado komencis nur en 1977 jaro, kiam en Kaŭnas estis fondita la unua en Litovio kaj entute en Ĉebalto speleo sekcio “Omega”, malfrue (1984 j.) fariĝita al la unua en Ĉebalto speleoklubo.

Nuntempe en Litovio funkcias 6 speleo kolektivoj: Kaŭno speleo klubas, “Akvaspeleo” sekcija, Speleo Studija “Niuansas” – (tutaj en Kaŭnas); speleo sekcioj “Donaldai” (Panevėjis), “Venta” (Vilnius) kaj “Nykštukas” – Nano (Anykščiai). Nombro de membroj en ili varias ĉirkaŭ 200. Ilian agadon gvidas Respublika speleo komisiono de Litova turisma federacio (fondita en 1985 j.).

Ĉar proksime de ni neegzistas kavernoj, nia agado hejme estas limigita. Estis aranĝitaj 7 speleologiaj sportaj konkursoj de Kaŭnas kaj 5 de Litovio. Laŭ iniciativo de Kaŭnasa speleo klubo ekde 1984 jaro estis komencitaj ĉiujaraj speleologiaj konferencoj de Ĉebaltaj urboj: la I-a en Kaŭnas (1984), la III-a en Vilnius (1986), la V-a en Kaŭnas (1988).

En ekspedicia agado dominas sportaj descendoj. Apartaj speleologoj aranĝas serĉadajn kaj filmadajn vojaĝojn. La plej profunda, trovita de litovoj estas kaverno “Venta” (-190 m) en Krimeaj montoj (masivo Karabi), kaj plej longa, esplorita de ni, estas “Kaverno de Kaŭnasa Kunveno” (1605 m) en Okcidenta Kaŭkazo (masivo Ĝalskij).

Litovaj speleologoj descendis

- en Okcidenta Kaŭkazo al: abismo Snejnaja (ĝis -1320 m), ŝakto Meĵenova (ĝis -570 m), ŝakto Suvenir (-430 m) [ĉiuj en masivo Ĥipstinskij]; abismo Napra (ĝis -540 m) [masivo Bzibskij]; abismo Iluĥinskaja (-970 m) [masivo Arabika]; kaverno Ruĉejnaja-Zabludŝiĥ (-510 m), Nazarovskaja-Oseniaja (-500 m), ŝakto TEP (-450 m) [masivo Alek].
- en Krimeo al ŝakto Soldatskaja (-500 m) [masivo Karabi].
- En Pamiro-Alaj al abismo Kijevska (-990 m) [masivo Kirkaŭ].

Litovoj laboris ankaŭ en kavernoj de Podolio, Arĥangelska tajgo, Uralo, Sajano, Pamiro, Tianŝano. Kaŭnanoj havas kamaradajn rilatojn kun eksterlandaj speleologoj. Ni partoprenis Bulgarion (1984, 1985 kaj 1988 j.j.), Ĉeĥoslovakion (1988 j.) kaj Pollandon (1988 j.).

Dum lastaj jaroj litovaj speleologoj komencis ŝanĝadon de soveta duŝnura tekniko al unuŝnura tekniko (“SRT”). Plej grava sukceso sur tiu kampo estas descendo en 1987 jaro

¹⁹³ “10 metų Lietuvos speleologijai” (esperanto kalba).

de prezidanto de Kaŭnasa speleo klubo R. Daniūnas al ŝakto Nazarovskaja ĝis –330 m per metodo “*cordelete*”. Estinta nur unu li descendis kaj ascendis dum 11 horoj.

Speleologio en Litovio havas multajn problemojn. La plej gravaj estas – monoj, klubejoj kaj ekipaĵo. Ŝanĝoj en la vivo de lando ĝis nun faris nenian influon al litova speleo movado. Kiel antaŭ 10 jaroj, tiel hodiaŭ ni funkcias dank al nia privata poŝo kaj bona komprenemo.

Erikas E. Laiconas

Prezidanto de Litova speleo komisiono

Soveta speleologia movado¹⁹⁴

1988

PASKAITA esperanto kalba

Reciprokaj rilatoj inter homoj kaj kavernoj havas antikvan historion. Lasta etapo de tiuj rilatoj, komencante de fino de lasta jarcento, estas markita per estiĝo kaj evoluo de speleologio. Speleologion plej ofte oni karakterizas kiel kompleksan sciencan pri kavernoj. Tio estas vero, sed speleologio, antaŭ ĉio, - estas sufiĉe larĝa kaj tre aktiva socia movado, direktita al serĉado, esplorado, uzado kaj protektado de naturaj kavernoj. Ĝi kuniĝas trajtojn de scienco, sporto, landesploro, ekologia movado... Speleologio, kiel scienco, tre multe dependas de tiu socia movado.

Ni tutaj bone scias historion de monda speleologio. Celo de mia nuna prelego estas karakterizi speleologian situon en Soveta Unio kontekste kun historio de ĝia evoluo.

Mi traktas, ke:

1. Tre larĝa esplorado kaj uzado de kavernoj komencis nur post la estiĝo de amatora socia speleologia movado;
2. Tia movado povas evolui nur dum tempo, kiam socio de iu ŝtato atingas difinitan socialan nivelon, kiu garantias kvalitan libertempon.

Historio de speleologio en Soveta Unio konfirmas tiujn tezojn.

Ĝis komenco de la 20-a jarcento en Rusio, same kiel eksterlande, estis apartaj sciencistoj, kiuj interesiĝis pri kavernoj; estis eldonitaj monografioj kaj popularaj libroj pri kavernoj. Tiutempe en Rusio, same kiel en aliaj multaj Eŭropaj landoj, ne povis estiĝi socia speleologia movado: ne ekzistis sia "Martel" kaj, plej grave, en carisma Rusio estis malbonaj kondiĉoj por socia vivo. Pli malbonaj kondiĉoj estis ankaŭ dum revolucio, civilmilito, intermilita periodo, la 2-a mondmilito kaj dum iu tempo post ĝi. Tiutempe oni ne povis okupiĝi pri amatora speleologio. Tamen scienco kaj praktiko havis grandan neceson pri speleologiaj faktoj. Apartaj sciencistoj kaj sciencaj kolektivoj okupiĝis pri esplorado de kavernoj, havante faktojn ĉe nivelo de 19-a jarcento. Dum postmilita periodo en iuj departamentoj kaj institucioj estis fonditaj specialaj speleologiaj faktoj: trupoj, grupoj, laboratorioj. En 1951 jaro oni provis komenci preparadon de studentoj kaj aspirantoj pri speleologia fakto en universitato de Kijev, fondi sciencan speleo stacion ĉe ĝi kun filioj en Uralo, Kaŭkazo kaj Krimeo... Geologia servo estis devigita por esplorado de kavernoj. Ŝtata administrantaro provis aranĝi esplorado de kavernoj, sed gravaj sekvoj ne okazis kaj speleo stacioj kun filioj rapide disfaliĝis.

Turnopunkto okazis nur finiĝinte de kvindekaj jaroj, kiam en Soveta Unio ekestis amatora speleologia movado. En 1958 jaro baze de alpismo kaj turismo, ofte kun partoprenado de sciencistoj, fondiĝis speleologiaj sekcioj, grupoj kaj kluboj en multaj urboj de Soveta Unio. En komenco de sesdekaj jaroj tiuj amatoraj speleo organizaĵoj estis unuigitaj en sistemo de amatora turismo, kiel speleo turismo, sub gvidado de Centra soveto de turismo kaj ekskursoj, kiu funkcias en sistemo de sindikatoj.

Rezulte komencis intensa amasiĝo de praktika sperto, prilaborado de teknikaj kaj taktikaj demandoj, metodoj de esplorado kaj dokumentado. Resume estis kolektita granda kvanto de fakta materialo pri kavernoj, rapide evoluiĝis teoria speleologio.

Speleologian movadon en Soveta Unio oni povas distribui al 5 etapoj.

¹⁹⁴ Paskaitos "Sovietų speleologinis judėjimas" (esperanto kalba) tekstas parašytas 1988.10.02. ir buvo perskaitytas tų pačių metų gruodžio mėnesį tradicinių Zamenhofo dienų Kaune tarptautiniame renginyje.

La 1-a (Krimea) etapo (1958-1965) kaj la 2-a (Aleka) etapo (1965-1971) karakterizas pri serĉado kaj esplorado de vertikalaj kavernoj ĝis profundo de -500 metroj. Speleologoj laboris en Krimeo, Uralo, Kaŭkazo, Sajana kaj Altaja montaroj. Ili uzadis 'ŝtupetaran-ŝnuran' teknikon. Pli profundaj kavernoj bezonis novan teknikon, nomatan 'ŝnuran-ŝnuran' teknikon, kiu aperis dum **la 3-a (Sneĵnaja) etapo (1971-1974).** Dank' al tiu tekniko sovetaĵ speleologoj pliprofundigis ĝis -700 metroj. Sed tia teknika maniero pligrandigis nombron de akcidentoj en kavernoj, kaj rusoj komencis serĉi ennovaĵojn. Tia okazis ne "SRT", kiel en aliaj landoj, sed ŝtala kablo por ascendo kaj ŝnuro por descendo, tiel nomata 'kabla-ŝnura' tekniko, kiu estas uzata ĝis nun. **La 4-a (Kijevskaja) etapo (1974-1978)** permesis atingi unuan sovetaĵ ~kilometron en abismo Kijevskaja (-990 m) en 1976 jaro.

La lasta 5-a etapo (1978-1988) estas tre komplika kaj varia. Oni povas diri, ke tiu etapo estas renesanso de soveta speleologio (aŭ "perestrojka", kiel nun oni diras en nia lando.). Niaj 20-jaraj tradicioj komencis stopi kaj haltigi evoluon de speleo movado. Patro de soveta speleologio, ĉefo de nia speleo movado kaj unua prezidanto de Centra speleologia komisiono (1958-1980) Vladimir Iluĥin (1934-1982) fariĝis la plej grava bremsilo de progreso. Havante tutan speleologian potencon kaj jam ne povante per malnovaj manieroj atingi grandan sukceson en speleo esplorado, li ĉiamaniere komencis batali kun progressive pensantaj speleologoj, kiuj jam povis kaj faris novajn malkovrojn en patra subtera mondo. Li diskvalifikigis plej fortajn speleologojn de Moskvo, kiuj esploris abismon Sneĵnaja kaj poste atingis en ĝi profundecon de -1190 m (1979) kaj -1335 m (1981).

Finfine en 1980 jaro ni sukcesis „detroniĝi“ tutan malnovan administracion de soveta speleologia movado. Stagnado finiĝis! La nova prezidanto de Centra speleologia komisiono Aleksandr Morozov (1937-1985), kiu gvidis nin dum 1980-1985 jaroj, demokratigis nian speleo movadon, helpadis al multaj speleo kluboj disvolvi sian agadon. Sed ni, kiel antaŭe, uzis ŝnurojn, ŝtalajn kablojn, iam ŝtupetarojn. Tiutempe plu discentraliziĝis soveta speleologio. Ĝiu regiono evoluis laŭ sia maniero. Ni komencis fremdiĝi, sed ni fariĝis liberaj, elektante labormetodojn. Soveta speleologio staris sur la limo de multaj grandaj malkovroj. Supermilaj abismoj atendis novajn esplorantojn!

Pligrandiĝo de nombro de speleologoj, speleo kluboj kaj ekspedicioj samtempe pligrandigis ankaŭ nombron de akcidentoj. Dum la tempo inter 1962-1986 jaroj en Soveta Unio okazis 133 akcidentoj, dum kiuj suferis 139 speleologoj. Inter ili 41 persono mortis, 43 personoj kripligis, 42 personoj vundiĝis kaj 13 personoj restis tute sanaj. Plej multe da akcidentoj okazas en aŭgusto, februaro, julio, majo kaj novembro. Tio estas monatoj kun plej granda nombro de speleo ekspedicioj. La plej „danĝera“ regiono kun ebleco pereji estas Kaŭkazo. Ĝi efaj kaŭzoj de akcidentoj en soveta speleologio estas:

1. Perdo de kontrolo dum la descendado – 13 %.
2. Falo de ŝtono aŭ objekto – 10,8 %.
3. Rompo dum rokgrimpado sen asekuro – 10 %.

Aliaj kaŭzoj estas jenaj: detruo de hoka punkto, detruo de ŝnuro, malvarmiĝo, falo de rando aŭ de ŝtupetaro en putro, malbona asekuro, drono en rivero aŭ sifono, neĝa lavango (sur la surfaco), rompo de ekipaĵo kaj aliaj. Plej ofte akcidentoj okazas en profundeco 0-100 metroj (55 %). Pli profunde ol -1000 m akcidentoj ne okazis. Plej malbonaj jaroj estis 1982-1985 periodo. Dum tiu tempo ni perdis eĉ 19 speleologojn, inter ili ankaŭ estis V. Iluĥin (1982) kaj A. Morozov (1985).

Nuntempe en Soveta Unio ni havas pli ol 7000 da speleologoj kaj pli ol 6000 de kavernoj, plimulto el kiuj estas esploritaj dum lastaj 30 jaroj. Ni havas 463 grandajn (pli longajn ol 500 m aŭ pli profundajn ol -100 m) kavernojn; inter ili abismoj: Pantjuĝina (-1465 m, Bzibj, Okc. Kaŝkazo), Sneĝnaja-Meĝeno (-1370 m, ” ipsta, Okc. Kaŝkazo), Iluĝina (-1240 m, Arabika, Okc. Kaŝkazo), Kujbiĉevskaja (-1110 m, Arabika, Okc. Kaŝkazo), Kijevskaja (-990 m, Kirkaŝ, Pamiro-Alaj), Moskovskaja (-970 m, Arabika, Okc. Kaŝkazo), Napra im. Zubeni (-956 m, Bzibj, Okc. Kaŝkazo); ... kaj labirintaj horizontalaj kavernoj: Optimistiĉna (157000 m, Podolio), Oziorna (107000 m, Podolio) kaj Popelujka (82000 m, Bukovina).

Plej fortaj en serĉado kaj esplorado speleo grupoj nuntempe estas en urboj Moskvo, Simferopolo, Kijevo, Krasnojarsko, Tomsko, Leningrado, Sverdlovsko. Serĉante novajn direktojn por plibonigi kaj plifaciligi esploron de kavernoj iuj speleo kluboj de nia lando decidis enigi en sia praktiko „SRT“ komencante de 1986 jaro. Plej bonajn sukcesojn en tiu kampo havas speleo klubo „Sumgan“ el urbo Ustj-Kamenogorsk (Or. Kazaĥio). Pri „SRT“ klopodas ankaŭ speleo kluboj de Kaŝnas (Litovio), Tomsko (Rusio), Alma-Ata, Celinogrado kaj Aktiubinsko (Kazaĥio).

Ne nur sukcesoj ekzistas nuntempe en soveta speleologio. Larĝega alutimiĝo de kavernoj produktis intensan ekologian situon. Dekoj kaj centoj de novaj, iam unikaj, kavernoj ekestas konataj, atingeblaj por ĉiuj kaj por tio sendefendaj. Multaj turistoj kaŝze de sia amaso, senkontrolo kaj malbona ekologia kulturo malprofitigas subteran mondon. Pli ofte en kavernoj ekestas ekonomia agado, por ekzemplo – elminigo de onikso en Sudorienta Turkmenio. Speleologia movado okupiĝas pri protektado de kavernoj, sed tiu laboro nesufiĉas. Seriozaj malfacilaĵoj kaj kontraŭdiroj ekzistas en nia speleologia movado:

1. Centra soveto de turismo kaj ekskursoj haltigas evoluon de speleologio.
2. Speleologia movado separiĝas.
3. Kunordigaj formoj perdiĝas.
4. En Soveta Unio ne ekzistas nacia speleologia organizaĵo.
5. Multaj materialoj post serĉado kaj esplorado perdiĝas.
6. Ne kunordigata estas serĉado kaj esplorado de kavernoj.
7. Protektado de kavernoj estas ne sufiĉa. ... k.t.p. ...

En 1985 jaro ekestis nova gvidanto de soveta speleologia movado – Nikolaj Marĉenko – 3-a prezidanto de Centra speleologia komisiono. Li kaj aliaj aktivuloj (Jurij Kornaĉov el Krasnojarsko, Aleksandr Klimĉuk el Kijevo) penadas reorganizi sovetan speleo movadon. Ili havas diversajn konceptojn, sed plej grava ideo de tiu reorganizo – fondi Speleologian Asocion de Soveta Unio. Tiuj estotaj reformoj sekvigis kontraŭstaron de sovetaj burokratoj. Seriozaj malfacilaĵoj staras kontraŭ nia movado, sed mi kaj multaj miaj kolegoj kredas, ke ni finfine vivos kaj movados tiel, kiel ni mem deziras. Tre grava aranĝo okazis je la 27-29 de oktobro de 1987 jaro en Kijevo. Tio estis 5-a Tutsoveta karstospeleologia konsiliaĵo pri temo: „Problemoj de esplorado, ekologio kaj protektado de kavernoj“. Mi kun aliaj specialistoj (entute 162 personoj) el 43 urboj partoprenis tiun

konsilio. Ni solidare decidis, ke estu ordigita soveta speleo movado. Eĉ fama soveta karstologo Viktor Dublianskij (Simferopolo), longdaŭre konata kiel opozicionisto, estis devigita oficiale subteni niajn laŭlegajn postulojn.

1988.10.02.

Erikas Laiconas
Prezidanto de Litova speleologia komisiono
Membro de Centra speleologia komisiono de USSR

„Taternik‘ui“

1988

REPORTAŽAS rusų kalba

Во время II международного спелео лагеря в Liptovskú Ján (Словакия) 23-25 октября 1987 г. была создана 'Международная спелеологическая группа' ('Internacia speleologia fakgrupo'), в которой состоят членами спелеологи, обладающие международным языком Эсперанто. Там же было решено главной задачей считать создание Спелеологического словаря на языке Эсперанто ('Speleovortaro'). Работа велась весь год, и 21-23 октября 1988 г. в Tichá dolina в Западных Татрах (Словакия) собрались участники III международного спелео лагеря. В нем приняли участие спелеологи-эсперантисты из Болгарии, Чехии, Венгрии, Литвы и Словакии. Во время мероприятия была интересная и насыщенная программа. Участники побывали на вершинах Tatr, спускались в пещеру Zadnyj Uplaz (Kosodrevina). В Музее Словацкого Карста состоялась встреча с доктором Stanislav Pavlarčik из Slovenska Speleologicka Spoločnosť. Все мероприятия и работа в пещерах проводились только на Эсперанто, что дало широкие возможности для общения спелеологов разных национальностей. Было решено продолжить работу в этом направлении. Координирующим центром нашей международной группы является Эсперанто клуб в городе Liptovskú Mikuláš (Словакия). В 1988 г. начат выпуск бюллетеня группы 'VESPERTO' ('Летучая мышь') на языке Эсперанто. Редактором издания утвержден венгерский спелеолог Peter Vukov.

Следующий IV спелео лагерь намечено провести в г. Karosvár (Венгрия) в 1989 г. сразу после 10 Международного спелеологического конгресса в Будапеште.

1988.12.18.

Erikas Laiconas
Член Международной спелеологической группы
Председатель Спелео комиссии Литвы
Член Центральной спелео комиссии СССР

Podzemné esperanto

1989

REPORTAŽAS slovakų kalba
„Krásy Slovenska“, Nr. 7/89, Bratislava (Slovakija)

Na 2. medzinárodnom speleologickom tábore v Liptovskom Jáne 23.-25. 10. 1987 založili Medzinárodnú speleologickú skupinu. Jej členmi sú speleológovia ovládajúci esperanto. Riešili hlavnú úlohu – zostavenie speleologického slovníka v esperante (speleovortaro).

21.-23. 10. 1988 stretli sa v Tichej doline v Západných Tatrách účastníci 3. medzinárodného speleologického tábora – z Maďarska, zo ZSSR, z Bulharska a ČSSR. Účastníci stretnutia robili výstupy v Tatrách, zostúpili do jaskyne Zadný Úplaz. Jediným dorozumievacím jazykom účastníkov tábora bolo po celý čas esperanto. Roku 1988 začal vychádzať v esperante aj bulletin pod názvom Vesperto (Netopier).

Tohtoročný, už 4. tábor sa uskutoční v Kaposváir (ML'R), po kongrese UIS v Budapešti. Centrom, koordinujúcim túto činnosť, je Esperanto klub v Liptovskom Mikuláši.

Erikas E. Laiconas

Kelionė į Belgiją

1990

DIENORAŠTIS

Gruodžio 7 d. Penktadienis. 14:30 traukiniu iš Kauno; 17:50 traukiniu iš Vilniaus.

Gruodžio 8 d. Šeštadienis. 15:30 – Rytų Berlyne. 17:40 traukiniu iš Vakarų Berlyno. 21:57 – Hanoveryje. Dviejų valandų naktinis pasivaikščiavimas po Hanoverį.

Gruodžio 9 d. Sekmadienis. 02:28-07:53 Hanoveris – Kiolnas. 08:10-10:53 Kiolnas – Briuselis. 13:00 mes jau pas mūsų bičiulį Leo adresu Rue d'Ecosse 73. Dviejų valandų vakarinė ekskursija po Briuselį.

Gruodžio 10 d. Pirmadienis. Nenuveikėm nieko, t. y. lankėmės Europos Ekonominės Bendrijos būstinėje; vėliau Džordžijos namuose, po to pas Cwiką. Prisivaišiname.

Gruodžio 11 d. Antradienis. 10:00-13:00 Briuselio senamiestis: Karaliaus rūmai, šv. Michaelio katedra, Didžioji aikštė, Rotušė,... Nuo 13:00 namie laukiame skambučio iš Liuksemburgo. Pirmi pastebėjimai Briuselyje:

- Beveik nėra šeimos be šuns.
- Gatvėse pilna šuns šūdų!
- Žmonės laisvai teršia gatves.
- Gyvenamuose namuose išimtinai tik dujos. Todėl kambariuose šalta (langai viengubi).
- Ypatingas vitrinų grožis ir aukštos kainos.

Lauke +4° C. Vakar snigo, šlapia. Nuo Anglijos pučia stiprus vėjas, o Olandijoje vakar daug prsnigo. Gal todėl lenkai vėluoja į Liuksemburgą. 15:40 sužinojome, kad lenkai atvyko į Liuksemburgą. Vakare išvykome iš Briuselio į miestelį Gorinne, esantį tarp Namiūro ir Dinano, kur nakvojome privačioje turbazėje. Kambariuose +13° C, lovos dviejų aukštų. Miegmaišiai – savo.

Gruodžio 12 d. Trečiadienis. Miegojau blogai. Atsikėliau 06:45. 08:00 išvažiavome į Waterloo, kur apžiūrėjome rotondą (Vaterlo mūšio cirkorama). Prieš vidurdienį grįžtame į Briuselį. Pastebėjimai:

- Automagistralėse labai geras apšvietimas.
- Niekur nematau rūkalų parduotuvių.

Iš išorės apžiūrime Atomiumą. Po pietų važiuojame į Briūgę (ypatingai gražus miestas) ir Ostendę. Čia buvome jau sutemus. Labai stiprus vėjas, Šiaurės jūroje – labai stiprus štormas. Lyja. Apie 21:00 grįžome į Gorinne.

Gruodžio 13 d. Ketvirtadienis. Keliamės 04:00 val. 05:03 autobusu išvykstame į Paryžių. 07:00 įvažiuojame į Prancūziją. Muitininkams pasų nerodome, kad „nepagesintų“ vizų. 10:30 buvome prie Paryžiaus aplinkkelio. Visa diena Paryžiuje: Pigalle aikštė, Triumfo arka, Eifelio bokštas, Trocadero aikštė, Luvras, Pompidu centras, Notr Damo katedra, La Defence Puteaux rajonas. Vakarą praleidome Monmartro rajone. 20:00 išvykome atgal į Belgiją.

Gruodžio 14 d. Penktadienis. 01:10 grįžome į Godinne. 08:00 atsikėlėme ir 09:00 išvykome į Antverpeną. 11:00-12:30 ekskursija po Antverpeną, t. t. „raudonųjų žibintų“ kvartalas. Po to ne tai „tranzu“, ne tai pėsčiomis keliavome atgal į Briuselį. 12:40 pėsti išėjome link užmiesčio, ten 35 min. stabdėme automobilius. Nuvažiuojame 13 km ir vėl stabdėme 2 valandas. Sustoję 3, bet nei vienas netiko. Toliau visą kelią ėjome pėsčiomis. Iš 55 km, nuvažiavę tik 13, kitus 42 km nuėję pėsčiomis, po vidurnakčio 02:10 pasiekėme Briuselį. Tai sunkiausias „tranzas“ mano gyvenime. Prisitryniau ir atmušiau kojas.

Gruodžio 15 d. Šeštadienis. Atsikėliau 08:00. Man šiandien poilsio dieną. Išsimaudęs einu į artimiausias parduotuves pirkti lauktuvių. Vakare vietiniai esperantininkai nusivedė mus į restoraną.

Gruodžio 16 d. Sekmadienis. Ryte buvome mišiose (aš neturėjau, kaip atsisakyti, nes kvietė šeimininkai). 11:45-12:50 traukiniu vykstame į Namiurą. Po to apie 1 val. ėjome pėsčiomis į Jambes, į Belgijos Speleologų sąjungos Namiuro skyrių adresu Rue du Pont de Briques 1. Kai atvykome, ten vyko speleologų mokyklos užsiėmimai. Tuoj atvažiavo Dominika ir jos automobiliu nuvykome į Namiurą ekskursijon. Didelį įspūdį paliko Citadelė. 18:00 grįžę į Jambes, jau nieko neradome, todėl, paėmę savo daiktus, nuvažiavome į Dominikos namus Wierde. Pavakarieniavę, kalbėjomės, žiūrėjome skaidres, keitėmės speleo literatūra, bendravome su jos draugu Eric‘u Bertrand‘u. Jis vietinės grupės pirmininkas. Nakvojome pas juos.

Gruodžio 17 d. Pirmadienis. Atsikėlėme 08:30 ir papusryčiavome su Eric‘u. Jis telefonu susitarė dėl galimybės aplankyti Belgijos urvus.

Mont-Godinne kaimelyje apžiūrime Bažnyčios urvo (Churche’s cave) angą.

Įspūdingiausias Hano urvynas Han-sur-Lesse gyvenvietėje. Tai 14 km ilgio urvas, kurio 3 km įrengti turistų lankymui. Įvažiavimas traukinuku, toliau pėsčiomis, prieš pabaigą – puikūs muzikiniai efektai (tarytum urvas užgriūtų), į lauką išplaukiama valtimi. 1.10 val. trukmės apžvalgos kaina 210 BF. Han-sur-Lesse gyvenvietėje yra įrengtų urvų kontora, kur parduoda ne tik speleo smulkmenas, bet ir bilietus į kitus urvus. Belgijoje visi turistiniai urvai yra privatūs.

Aplankome ir Rochfort‘o urvą. Labai įdomus. Kaina 130 BF. Kadangi mūsų mažai, teko primokėti dar 200 BF.

24:00 Eric‘as mus nuvežė į traukinių stotį.

Gruodžio 18 d. Antradienis. 02:12-06:30 vėl važiuojame, tik šį kartą traukiniu, į Paryžių. Miegojome mažai. Anksti ryte susirandame FFS (Prancūzijos Speleologų federacija) būstinę. Prie durų papusryčiaavę, laukiame iki 09:00. Atėjusi mergina skambina, bet niekas neatidaro. Iki 14:00 vaikštome po miestą. 14:00-15:00 laukiame ko nors FFS. Keičiamės literatūra: už 5 Бездна + 2 Estijos urvai + 1 Vesperto gaunu 11 Spelunca + 5 Karstologia. Speleologai mums nakvynės pasiūlyti nesugeba, todėl 16:30 išeiname stoties link keliauti namo. 21:37 išvykstame į Kiolną.

Gruodžio 19 d. Trečiadienis. 03:15 mes Kiolne. 05:30-12:50 važiuojame traukiniu Kiolnas-Berlynas. 16:00-23:04 važiuojame Berlynas-Varšuva.

Gruodžio 20 d. Ketvirtadienis. 00:47-14:30 traukiniu atvykstame į Vilnių. Kelionė baigta.

Kelionė po Rytų Baltijos šalis

1991

KELIONĖS TURINYS: Lietuva-Latvija-Estija-Rusija

Kelionė automobiliu maršrutu KAUNAS – BIRŽAI – KUOKNESE – SIGULDA – CESIS – VÖRU – KUBIJA – VASTSELIINA – PEČIORY – TARTU –KAUKSI – VASKNARVA – NARVA – IVANGOROD – TOOLSE – RAKVERE – LAHEMAA – TALLINN – RANNAMÖISA – PADISE – PÄRNU – KABLI – RUNDALE – BAUSKA – RIGA – KANDAVA – POPE – VENTSPILS – PILTINE – EDOLE – ALSUNGA – RIEŽUPE – DUNDAGA – KALTENE – TALSI – ABAVA – JAUNMOKU PILS –KULDIGA – AIZPUTE – GROBINIA – LIEPOJA – KLAIPĒDA – SALANTAI – MOSĒDIS – TILŽĒ – RAGAINĒ – PRIEGLIUS – KARALIAUČIUS – KAUNAS.

1 diena. Birželio 6 d. Ketvirtadienis. 227 km. Kaunas – Bliūdžiai (Biržų rajonas).

2 diena. Birželio 7 d. Penktadienis. 104 km. Lujanų kaimas. Bėčiūnų kapinės. „Karvės duobės“ urvas. Astravo dvaras. Biržų pilis.

3 diena. Birželio 8 d. Šeštadienis. 217 km. Kuoknesės pilis.

4 diena. Birželio 9 d. Sekmadienis. 197 km. Ligatnės upės slėnio kairiojo kranto dirbtinės ertmės raudoname smiltainyje. Cėsio pilis. Urvas „Kalėja ala“ (46 m) Vaidava upės dešiniajame krante prie tilto, vietinių vadinamas „Velna ala“.

5 diena. Birželio 10 d. Pirmadienis. 26 km. Siguldos naujoji pilis, senosios pilies griuvėsiai. Turaidos pilis. Krimuldos pilies griuvėsiai. Urvas „Gutmana ala“ (18,8 m) Gaujos upės dešiniajame krante. Urvas „Krauklu ala“ (5 m) Vejupitės kairiajame krante. Urvas „Petera ala“ (6,5 m) Vejupitės kairiajame krante. Urvas „Velna ala“ (10,7 m) Gaujos dešiniajame krante.

6 diena. Birželio 11 d. Antradienis. 250 km. Urvas „Liela Ellite“ (23 m) Liepos g. Cėsio raj.

7 diena. Birželio 12 d. Trečiadienis. 159 km. Vastseliina pilis.

8 diena. Birželio 13 d. Ketvirtadienis. 211 km. Pskovo-Pečioros vienuolynas – tvirtovė ir jo urvai. Urvas Piusa dešiniajame krante (7 m). Katakombos smiltainyje Piusa kairiajame krante. Urvas prie gyvenvietės Sänna Pärlijögi kairiajame krante.

9 diena. Birželio 14 d. Penktadienis. 255 km. Urvas „Emalätte kolbas“ (10 m) Ahja dešiniajame krante. Urvas „Neitsikoobas“ (14 m) Ahja dešiniajame krante. „Arukülask‘io“ urvai šiaurinėje Tartu miesto dalyje.

12 diena. Birželio 17. Pirmadienis. 261 km. Vasknarva pilies griuvėsiai. Narvos pilis. Ivangorodo pilis. Glintas Toila gyvenvietės parke. Urvas „Allikekoobas“ su upeliu Toila parko glinte. Toolse pilies griuvėsiai ant jūros kranto.

13 diena. Birželio 18 d. Antradienis. 243 km. Rakvere pilis. Palmse dvaras.

14 diena. Birželio 19 d. Trečiadienis. 38 km. Rannamöisa glintas (apie 7 km) pakrante pėsčiomis 3,58 val. Urvas Rannamöisa glinte (~3 m). Keila upės krioklys (5 m). Glintas tarp Keila ir Rannamöisa.

15 diena. Birželio 20 d. Ketvirtadienis. 45 km. Talinas. Tompea pilis.

16 diena. Birželio 21 d. Penktadienis. 132 km. Jägala upės krioklys – labai gražus. Kostiverės plato su Jöelähtme upe. Urvas „Gabrieli kolbas“ (mažas).

17 diena. Birželio 22 d. Šeštadienis. 309 km. Padise vienuolynas – pilis. Salevere apylinkių urvas.

18 diena. Birželio 23 d. Sekmadienis. 445 km. Urvai: „Libiešu upuralas“ (ilgasis – 46 m, kitas – 19 m) prie Kuikules gyvenvietės. Rundalės pilis.

21 diena. Birželio 26 d. Trečiadienis. 248 km. Bauskės pilis.

22 diena. Birželio 27 d. Ketvirtadienis. 185 km. Ryga.

23 diena. Birželio 28 d. Penktadienis. 289 km. Pope dvaro rūmai. Ventspils – labai neįdomus miestas. Piltinė pilies griuvėsiai. Edole pilis. Urvai „Riežupes smilšu alas“ (~200 m) Riežupės kairiajame krante.

24 diena. Birželio 29 d. Šeštadienis. 244 km. Dundamos pilis. Abavos upės slenksčiai – labai gražūs.

25 diena. Birželio 30 d. Sekmadienis. 188 km. Urvas „Avots ala“ (~5 m) su upeliu geltoname smiltainyje Abavos dešiniajame krante. 3 urvai „Maras kambari“ (~5 m) šviesiai geltoname smiltainyje Abavos dešiniojo intako dešiniajame krante. Urvas „Velna ala“ (~6 m) Abavos kairiajame krante. Jaunioku pils – super!!! Kandavos pilies griuvėsiai.

26 diena. Liepos 1 d. Pirmadienis. 218 km. „Ventas rumba“ slenkstis (aukštis ~1 m, per visą upę) Kuldygoje – labai gražus. Kuldiga. Aizpute pilis. Grobinia pilies griuvėsiai. Liepoja.

28 diena. Liepos 3 d. Trečiadienis. 111 km. Klaipėda.

29 diena. Liepos 4 d. Ketvirtadienis. 191 km. „Chaos muziejus“ – Orvydų sodyba. Mosėdis.

30 diena. Liepos 5 d. Penktadienis. 263 km. Tilžė (Sovetsk). Ragainė (Neman).

31 diena. Liepos 6 d. Šeštadienis. 304 km. Karaliaučius (Kaliningrad) – Kaunas.

Viso nuvažiuota automobiliu 5360 km.

Speleologų kongresas

1993

Tekstas televizijos pranešimui

VAKAR Į KINIJĄ IŠVYKO LIETUVOS SPELEO SPORTO ASOCIACIJOS
GENERALINIS SEKRETORIUS ERIKAS LAICONAS. JIS DALYVAUS PEKINE
RUGPJŪČIO 2 d. PRASIDĖSIANČIAME XI TARPTAUTINĖS SPELEOLOGIJOS
SAJUNGOS (UIS) KONGRESE.

Speleologija – veiklos sritis, betarpiškai tirianti karstinius ir kitokius urvus; skverbimasis į sunkiai prieinamas požemines tuštumas – skirstoma į tiriamąją (mokslinę) ir techninę (sportinę). Tiriamoji speleologija (mokslas) nagrinėja urvų kilmę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, augalus, gyvūnus, kultūros liekanas, urvų dabartinį panaudojimą. Techninė speleologija (sportas) nagrinėja sportinės urvų įveikimo įrangos, technikos, taktikos, gelbėjimo darbų ir speleologų gyvybės užtikrinimo po žeme klausimus.

Speleologas – tai specialistas, gerai pasiruošęs techniškai ir taktiškai, sėkmingai įveikiantis bet kokias požemines ertmes ir galintis atlikti paprastus mokslinius stebėjimus.

Speleologijos istorija skaičiuojama nuo 1888 m., o Lietuvoje pirmieji speleologai entuziastai atsirado tik 1977 m. 15 veiklos metų prabėgo tyrinėjant daugelį Europos ir Azijos urvų, buvo įveikta keletas sudėtingų prarajų, tarp kurių buvo ir antroji pagal gylį pasaulyje Sniego praraja Gruzijoje. 1989 m. Lietuvos speleologų neoficiali delegacija dalyvavo X UIS kongreso darbe Budapešte. Buvo užmegzti nauji abipusiai naudingi tarptautiniai kontaktai, nuolat palaikomas ryšys su UIS Biuru. Informacija apie mūsų veiklą pasirodydavo užsienio spaudoje, lietuvių požeminius filmus galima buvo matyti Barselonos festivaliuose.

Ši pavasarį Lietuvos Speleo sporto asociacija (LSSA) kreipėsi į Tarptautinę speleologijos sąjungą, prašydama priimti į narius. Narystės klausimas bus sprendžiamas sekančią savaitę eilinio XI kongreso metu. Tikimasi taip pat pasikeisti patyrimu su Azijos šalių speleologų organizacijomis, tartis dėl būsimų ekspedicijų į Pietryčių Aziją. Daug dėmesio bus skirta konsultacijoms dėl būsimos lietuvių ekspedicijos į giliausią pasaulio prarają Prancūzijos Alpėse.

Paruošta 1993.07.24.

Kelionė į Kiniją

1993

DIENORAŠTIS

Liepos 28 d. Trečiadienis. Iš Vilniaus išskridom 19:30.

Liepos 29 d. Ketvirtadienis. Tarpinis nusileidimas 01:25 Irkutske (Rusija), iš kur vėl pakylame 04:20. Perskridę Baikalo ežerą ir Gobio dykumą, 12:00 vietos laiku (nuo Lietuvos yra 5 val. skirtumas) nusileidome visai netoli Geltonosios jūros (Ramusis vandenynas) Tiendzino (Tianjin) oro uoste. Iki Pekino autobusu važiuojame 2 val. (~100 km) ir Janšanio (Yanxiang) viešbutį pasiekiamo tik 16:00. Pakeliui skaitome įvairius šūkius, tipo „Labiau atvira Kinija laukia olimpiados – 2000“. Vakare 19:00-21:00 pasivaikščiojimas po sostinės priemiestį, kuriame apsistojome. Populiariausios gatvės profesijos – pardavėjas ir dviračių taisytojas. Dviratininkams mieste įrengti specialūs takai. Pėstieji praleidžia dviratininkus, o pastarieji – automobilius. Viešbučio prieigos gana pilkos, nors palyginti švarios. Žmonės apsirengę švariai, bet labai prastai.

Liepos 30 d. Penktadienis. Keičiuosi pinigus kursu 1 \$ = 5,603 ¥ (juaniai). Už 4 ¥ nusipirkau Pekino planą. Pėsti nuėjome iki Tian An Travel Service kelionių agentūros. Tarėmės apie turistinių mainų galimybę. Nors buvo labai tvanku, arbatos nepasiūlė. Lankėmės Ispanijos ir Rusijos ambasadose. Vėliau su „Santana“ parvežė mus į viešbutį ir pažadėjo rytoj atvažiuoti ir automobiliu parodyti mums miestą.

Liepos 31 d. Šeštadienis. Vakarykštės kelionių agentūros Pardavimų skyriaus vadybininko Li Ji Yun'o laukėme visą valandą, bet jis nepasirodė. Tada už 12 ¥ taksi nuvažiuome į Yabolu turgų. Prekių daug, visos pigios. Apžiūrėjome Saulės šventyklą. Pėsti grįžome į viešbutį. Užkampiai gana nykūs. Pasitaiko elgetų. Gatvėje angliškai susikalbėti sunku. Pasiklausti ko nors neįmanoma. Pagal žemėlapią vaikščioti gana sunku – juk mieste gyvena per 10 000 000 gyventojų. Labai nesunku pasiklysti. Dieną labai karšta ~+30° C, be to labai tvanku – klimatas čia drėgnas. Rytoj žada tik +28° C.

Rugpjūčio 1 d. Sekmadienis. Gausiai lyja, bet oras geras. 10:45 atvykome į Media centrą, kur bandėme užsiregistruoti XI tarptautinio speleologų kongreso dalyviais. Kadangi atsisakėme sumokėti dalyvio mokestį, registracijos klausimas atidėtas iki rytojaus, kol viską nuspręs Organizacinio komiteto generalinis sekretorius Zhang Shouyue. Jis, atrodo, bus geranoriškas.

Tada nuvykome į Qianmen-Dazhalan verslo rajoną. Po to per Tian'an Men'io aikštę nuėjome į Gugongą (Uždraustąjį miestą). Apžiūrėjome prieigas, šiandien vidun neisime. Po to nuėjome į Wangfujing verslo rajoną, kur knygyne susitikome ir iš kart susipažinome su Paryžiaus speleo klubo nariu Bruno Delprat'u (atsakingas už užsienio ryšius).

Labiausiai paplitęs žodis mieste – „Hello“. Masė žmonių, dviračių ir mašinų slegia. Kai kuriose sankryžose – tikra košė. Daugelis prekių labai pigios. Kokybė gera ir labai gera.

Rugpjūčio 2 d. Pirmadienis. Užsiregistruoti nepavyko, bet jie mums pretenzijų neturi. Generalinis sekretorius nuo mūsų gavo „prezentą“. Susipažinome su Hubertu Trimmel'iu.

Generalinės asamblėjos metu Lietuvą, kartu su kitais kandidatais, vienbalsiai nutarta priimti į UIS (tai įvyko 16:30 Pekino laiku). Taip pat nutarta nario mokestį padidinti iki 300-200-50 \$, bet leisti nariams patiems pasirinkti mokėtojo kategoriją.

Nedalyvauja daugelio šalių atstovai. Kandidatai rengti sekantį kongresą: Brazilija, Kuba, Šveicarija. Rimčiausi kandidatai – šveicarai. Prekybos suvenyrais nebuvo. Kongreso organizavimo ir pravedimo sąlygos – nepakenčiamos. Blogiau būti negali?! Su Bruno Delprat'u sutariau dėl medžiagos apie Žan-Bernaro prarają. Ekspediciją rekomenduoja daryti vasarį, kai nėra potvynio pavojaus.

23:00 paskambinau į Kauną dėl pranešimo televizijai.

Rugpjūčio 3 d. Antradienis. 10:30 mes jau kongreso patalpose. Pirkėjų nėra. Žiūrovų mažai. Tariausi dėl knygų mainų. Ryt bus aišku.

Susipažinau su prof. Wang Xunui iš Guilino (Kinija). Jis mokėsi Sankt-Peterburge, neblogai kalba rusiškai. Pakvietė apsilankyti Guiline.

Prof. Lu Yaoru iš Kinijos Hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos instituto žadėjo išsiaiškinti dėl knygų mainų.

Susipažinau su prof. Paolo Forti (Italija) – atsakingas už speleo literatūrą.

Susipažinau su kolekcionieriumi Suwesta Wignyakuta (Indonezija).

Rugpjūčio 4 d. Trečiadienis. Vyksta menka prekyba. Pažintys su Kubos, Brazilijos, JAV, Švedijos, Šveicarijos ir kitų šalių atstovais.

Rugpjūčio 5 d. Ketvirtadienis.

Ekskursija į Yunshui (Junšujaus) – „Debesų vandens“ urvą ir Juma (Tjuma) upės slėnį.

Urvas „išsikūręs“ labai graziame tarpeklyje aukštai Taichangšanio kalnuose. Nuo stovėjimo aikštelės kopti tenka 45 minutes. Prie urvo angos mus, kongreso dalyvius, vaišino jazminų arbata be cukraus ir be saiko. Urvas žinomas jau apie 1000 metų. Urvas įrengtas turistams, tačiau tarytum koks religinis muziejus ar šventykla.

Trys Budos („Praeitis“, „Dabartis“ ir „Ateitis“) pasitinka mus pirmojoje salėje. Sekančioje sėdi mirusiųjų dievas. Toliau seka statokas nusileidimas „Pragaran“ ir apskritai „Mirusiųjų karalystėn“. Pakeliui stebime itin lavoniškas skulptūrines scenas. Štai moteris, pakabinta už kojų, dviejų velnių pjaunama išilgai į dvi dalis. Netoliese kiti velniai verda smalą. Aplink mėtosi įvairios žmonių kūno dalys. Tolėliau matome dar „gyvus“ besiblaškančius žmones, užpjudytus žvėrimis. Žemutinėje salėje sėdi Buda „Mokytojas“ su iškeltu pirštu ir moko gyvuosius. Temperatūra urve +11° C.

Paviršiuje mūsų laukė tikros kinų virtuvės pietūs iš 15 patiekalų: mėsos, daržovės, grybai, krevetės. Be to likeris, alus, kola, saldus vanduo ir t. t. Būtina pridurti, kad visko yra „be saiko“.

Juma upės slėnis įdomus. Vertikalios ~100 metrų aukščio sienos.

Pakeliui į Pekiną sustojame įlįsti į kiaurą ~100 m ilgio urvą su upeliu. Visa tai kainavo 35 \$.

Rugpjūčio 6 d. Penktadienis. Prekyba prasta, mainai apygeriai.

Rugpjūčio 7 d. Šeštadienis. Kongreso vieton atvykome tik 11:30. Prekybos beveik nebuvo, nes žmonių irgi nėra. Viskas eina pabaigon. Apie 15:00 grįžau į viešbutį. Ilgai bandžiau susikalbėti su administratorėmis, bet viskas veltui. Jei nebūčiau atsitiktinai susitikęs „Žygūno“ agentūros grupės vadovės, tai viskas būtų buvę veltui. Pagaliau vėlai vakare pagavau ir patį grupės vadovą neblaiviame stovyje. Kada skrisiu namo, dar neaišku. Galų gale gavau „Žygūno“ atstovės Astos koordinatas. Ji turės išspręsti visus mūsų grįžimo į Lietuvą klausimus.

Rugpjūčio 8 d. Sekmadienis. Šiandien antroji, paskutinioji Generalinė asamblėja. Dabar UIS yra 60 narių. Susipažinau su Chabert'u; padovanojau jam knygą ir smulkmenų. Kubietis padovanojo knygų.

- Sudarėme naujas komisijas.
- Priėmėme 2 kreipimusis į Vengrijos ir Indonezijos vyriausybes dėl gamtosaugos.
- Pritarėme UIS finansinei veiklai.
- Naujuoju UIS prezidentu išrinkome italą prof. Paolo Forti; generaliniu sekretoriumi – čeką Bosák'ą.
- XII UIS kongresą nutarėme surengti 1997 metais Šveicarijoje.

Turguje pasikeičiau pinigų kursu 1 \$ = 8,65 ¥. Po to oficialiai kursu 1 \$ = 5,6 FEC.

Rugpjūčio 9 d. Pirmadienis. Aplankėme Uždarąjį miestą (kaina 70 ¥ = 12,50 \$). Puikumėlis.

Rugpjūčio 10 d. Antradienis. Didžioji kinų siena. Kaina 160 FEC = 160 ¥ = 28,57 \$.

Kainos: metro – 0,5 ¥, autobusas – 0,8 ¥, taksi – 12 ¥, ledai – 1 ¥, alus – 2 ¥, cigaretės – 1 ¥.

Pranešimas

1993

XI Tarptautinio speleologijos kongreso I Generalinė asamblėja. Pekinas (Kinija).

Dear president,
Ladies and gentlemen!

There is only single cave in Lithuania, but Lithuanians was interested in caves many years ago.

The first our compatriot who had visited caves was Radvila. It was in 1583 in the Palestine. The first cave-explorer was Čerskis. He had investigated Siberian caves in Sajan Mountains in 1875. In 1973 the first vertical cave was visited by Lithuanians with the sport intention.

But only in 1977 really caving was begun, when the first speleo club was founded in Kaunas. During 15 years many caves was visited in more than 15 countries. The deepest abyss for Lithuanians was Snežnaja-Meženovo in Georgia (The Caucasus Mountains). We reached the 1320 meters depth there in 1983. The speleo diving began in 1978 in the single Lithuanian cave "Karvės duobė". Our research activities were realized in Crimea, Caucasus and Pamir.

At last in 1990 the Lithuanian Speleo Sport Association was founded. It unites 5 speleo clubs and 1 Speleo-Info-Center and about 100 individual members in 4 cities now. The caving and the cinema-making are main activities of our association now.

On behalf of Lithuanian Speleo Sport Association I demand you, respected General Assembly, to incorporate us into the International Union of Speleology. I hope our membership would be reciprocal useful for us and the Union also.

Thank you very much.

Beijing. 02 Aug 1993.

Erikas Laiconas
Delegate in the UIS

Panoramai:

1993
PRANEŠIMAS

Dar viena mūsų šalies sporto organizacija priimta į tarptautinę bendriją. Kaip ką tik mums pranešė Lietuvos Speleo sporto asociacijos generalinis sekretorius Erikas Laiconas iš Pekino, ten vykstančiame XI Tarptautinės speleologijos sąjungos kongrese rugpjūčio 2 d. Lietuva tapo UIS nare. Per 15 veiklos metų Lietuvos speleologai įveikė kelias sudėtingas prarajas ir tyrinėjo daugelį urvų Europoje ir Azijoje.

1993.08.02.

Eduard-Alfred Martel

(1859-1938)

1993

Pranešimas simpoziume „E. A. Martelis ir jo veikla“.

1993.09.18. Išlestakiai, Jurbarko rajonas.

Jau ~2 mln. metų žmonės gyvena žemėje. Maždaug prieš 100 000 metų oras labai atšalo, ypač Europoje. Žiemos pasidarė ilgos ir snieguotos. Šiaurės Europoje sniegas ir ledas per trumpą vasarą nespėdavo ištirpti. Žemę apklojo didžiulis ledynas – iki 2 km storio ledo sluoksnis. Į pietus nuo ledyno driekėsi tundros su skurdžia augalija. Gyvuliai, įpratę prie šilumos, arba išgaišo, arba pasitraukė toli į pietus. Žmonės išliko gyvi ir rūsčiomis atšalimo sąlygomis.

Tamsūs ir drėgni urvai buvo pirmieji žmogaus būstai. Žmonės atkovodavo juos iš didžiulių lokių ir plėšrūnų liūtų. Vėliau žmonės išmoko statyti būstus iš gyvulių kaulų ir kailių.

Maždaug prieš 30 000 metų susidarė gimininės bendruomenės, arba giminės.

Maždaug prieš 100 metų ispanų archeologas tyrė urvą, kuriame senovėje buvo gyvenę žmonės. Netikėtai ant urvo skliauto jis pastebėjo dažais nupieštus gyvulių atvaizdus. Vėliau panašių piešinių rasta daugelyje urvų. Menas atsirado maždaug prieš 30 000 metų. Žmogus stengėsi pavaizduoti tai, ką matė aplinkui. Labai dažnai jis vaizduodavo medžioklę, kuri buvo jo išgyvenimo šaltinis. Meno kūriniai rodo, kad žmogus buvo pastabus, gerai pažinojo gyvulius, o jo ranka akmenyje ir kaule brėžė tiksliai linijas.

Maždaug prieš 13 000 metų prasidėjo klimato atšilimas ir žmogus pradėjo palaipsniui apleisti urvus. Paskesnis žmogaus santykis su urvais būdavo retas, atsitiktinis ir labai paviršutiniškas. Ilgainiui žmogaus sąmonė urvus siedavo su nežemiška, mitologine tematika; ir urvai tapo didele paslaptimi. O tai savo ruožtu skatino žmogų skverbtis požemin, tyrinėti šį jam jau svetimu tapusį pasaulį.

Vizitai į urvus vis dažnėjo ir ilgėjo. Pagaliau atėjo 1888 m. birželio 28 d. – esminis lūžis urvų tyrinėjime. Tą dieną Prancūzijos Gard'o departamente, Centriniam kalnų masyve E. A. Martelis su draugais atliko 1700 m ilgio Bramabio (Bramabiau) urvyno traversą. Tai buvo speleologijos arba, kaip tuo metu vadino, požeminės geografijos pradžia.

Ponas Martelis buvo nedidelio ūgio (165 cm), bet tvirto sudėjimo; laikėsi tiesiai, judėdavo greitai ir ryžtingai. Trumpa garbiniuota barzdelė pabrėždavo energingą veido išraišką. Martelio veido bruožai buvo taisyklingi; ryški profilio linija. Amžininkai jį apibūdindavo kaip „tyrinėtojon ir užkariautojo“ profilį. Atkreipdavo dėmesį jo virpančios šnervės, bet labiausiai įsominčios buvo jo skaisčios žydros akys, kurios, pasak žinomo prancūzų speleologo Kasterės žmonos, „net pačiose giliausiose ir tamsiausiose prarajose spindėdavo žydro dangaus lopinėliu“. Kartą, vieno simpoziumo metu, Kasterė buvo netikėtai paklaustas Martelio: „Kaip jums pavyksta nuvalyti savo akinių stiklus urvuose, kai jie aplipę moliu, aprasoję ar aptaškyti purvu, o rankos purvinos?“ Sutrikęs Kasterė nežinojo ką ir atsakyti, nes tikrai po žeme jis dažnai turėdavo tokių sunkumų. Pastebėjęs jo sumišimą, Martelis, nė kiek nesidrovėdamas, nusiėmė savo pensnė ir, dideliu aplinkinių nustebimui, aplaižė stiklus, sakydamas: „Štai taip! Nereikia abejoti, nes po žeme liežuvis – dažnai vienintelis švarus daiktas, kurį jūs turite po ranka!“. Nuo to laiko ne tik Kasterė, bet apskritai niekas nesugalvojo nieko patogesnio akinių ir kompasu valymui.

Eduardas Alfredas MARTELIS gimė 1859 m. Prancūzijoje. Išsilavinimas – juridinis (advokatas). Pagal pomėgius buvo geologijos, geografijos, higienos ir klintinių landšaftų specialistas. Pasižymėjo ypatingu darbštumu; mėgo menus, buvo melomanu. Pagal pašaukimą – keliautojas ir tyrinėtojas. Kaip specialistas ir mokslininkas daug nuveikė nagrinėdamas

Prancūzijos nacionalinių parkų problemas, tyrinėdamas požeminius vandenis, dirbdamas gamtos apsaugos srityje.

Tačiau didžiausias Martelio nuopelnas žmonijai tai, kad jis davė pradžią ir moksliskai pagrindė naują veiklos sritį – požeminę geografiją. Savo pirmame speleologiniame veikalė „Les Cévennes“ (Sevenai) 1890 m. urvų mokslui apibudinti jis panaudojo žodį „*grottologie*“ (urvologija). Tačiau netrukus ėmė naudoti E. Rivièrè pasiūlytà terminà „*spéléologie*“.

Esminis Martelio gyvenimo etapas, skirtas sportinei ir mokslinei speleologijai, buvo 1888-1914 m. laikotarpis, kada jis kartu su bendražygiais organizavo ir realizavo 26 speleologines kampanijas. Pagrindiniai jo bendradarbiai buvo L. Armand ir G. Gaupillat. 1895.01.01. įkūrė Prancūzijos Speleologijos draugiją (pirmą speleologinę organizaciją pasaulyje) ir tapo jos generaliniu sekretoriumi. Tais pačiais metais įsteigė „Spelunca“ žurnalą – populiariausią speleologinį leidinį pasaulyje iki šių dienų. Daug keliaudamas po užsienį, buvo daugelio užsienio speleo klubų įkūrimo iniciatorius. 1899-1905 m. Sorbonos universitete Paryžiuje skaitė požeminės geografijos kursą.

Nepaisant didelio užimtumo, tyrinėjant Prancūzijos urvus, tuo pat metu Martelis aplankė daugelio užsienio šalių urvus (iš viso per 1000). Jo ekspedicijos siekė Airiją, Angliją, Austriją, Balearų salas, Belgiją, Bosniją ir Hercegoviną, Kroatiją, Čekiją, Graikiją, Ispaniją, Italiją, Kaukazą, Norvegiją, Portugaliją, Šveicariją, Turkiją, Vengriją, Vokietiją, Mažąją Aziją, JAV ir kitas šalis.

I Pasaulinis karas nutraukė Martelio mokslinę ir sportinę karjerą; laikinai sustojo ir speleologijos vystimasis. 1912 m. Prancūzijos Speleologijos draugija nutraukė savo veiklą. Karo metu Martelis dirbo sanitaru Raudonajame Kryžiuje. 1917 m. jam teko ilgam išeiti į poilsį gydymuisi. Nuo 1919 m., pradėjęs sveikti, Martelis užsiėmė įvairiais teoriniais tyrinėjimais speleologijoje.

1926 m., minint 5-ąsias Luiso Armand mirimo metines, Martelis su draugais leidžiasi į Armand šachtą atidengti jam paminklą.

1930 m., prasidėjus Prancūzijos speleologijos atgimimo ir reorganizavimo periodui, Roberto de Joly įkuria Prancūzijos Speleologijos klubą. Martelis išrenkamas jo garbės prezidentu. Už nuopelnus požeminių vandenų gamtosaugos srityje Prancūzijos Mokslų Akademija ima vadinti Martelį „žmonijos labdariu“.

Artėjant gyvenimo saulėlydžiui, Martelis didžiąją dalį savo foto negatyvų kolekcijos perduoda Prancūzijos Turizmo klubui (Touring-club de France), o savo biblioteką (knygas, žemėlapius, rankraščius, dokumentus, topografinę medžiagą) Sorbonos universitetui, kuris įsteigė Martelio fondą. Galbūt dėl tokio jo palikimo paskirstymo kyla įvairūs pseudo konfliktai tarp nusivylusiųjų. Atsiradus nesutarimams su Robertu de Joly, Martelis 1936 m. atsistatydina iš Prancūzijos Speleologijos klubo.

Mirė Martelis nepastebimai 1938 m., o jo palikimas atsidūrė keliose skirtingose vietose. Ir tik po Norbero Kasterės įsikišimo viskas buvo perduota Prancūzijos Speleologijos Draugijai.

Eduardas Alfredas Martelis nugyveno ilgą (79 metus) ir turiningą gyvenimą. Jis įkūrė Prancūzijos Speleologijos draugiją, buvo jos prezidentu; taip pat buvo Paryžiaus Geografų draugijos prezidentu, Prancūzijos Turizmo klubo vadovu, žurnalo „Gamta“ vadovu, Nacionalinio geodezijos ir geofizikos komiteto prezidentu, Vyriausios higienos tarybos nariu, „Garbės Legiono“ ordino komandoru ir t. t.

Savo originalios ir ryškios geologo-mėgėjo ir požemių tyrinėtojo karjeros metu Eduardas Alfredas Martelis padarė visą eilę sensacingų atradimų: tai Padirako šulinys, Rabanelio praraja, Armano šachta, Dardžilano urvas. Savo tyrinėjimais jis išgarsėjo nuo Portugalijos iki Norvegijos, nuo Kaukazo iki Uolėtųjų kalnų. Jo veikla buvo ypatingai vaisinga, o jis pats betarpiškai dalyvavo nesuskaičiuojamose ekspedicijose.

Tačiau netgi patys pavojingiausi ir rizikingiausi tyrinėjimai jam buvo tik priemonė, paprasčiausia priemonė, leidusi sukurti speleologiją.

Čerskis ir urvai

1995

Mokslo populiarinimo straipsnis.
„Mokslas ir gyvenimas“, Nr. 4, Vilnius.

Šiomet sukaktų 150 metų žymiam XIX a. lietuvių keliautojui ir atradėjui, paleontologui, geologui, geografui Jonui Čerskiui (1845 05 15 – 1892 07 07). Pusę savo trumpo ir audringo gyvenimo jis praleido Sibire (iš jų 20 metų – kaip politinis tremtinys), tyrinėdamas Sajanus, Baikalą, Rytų ir Vakarų Sibirą. Apie tai Lietuvoje nemažai rašyta; ypač gerai nušviesta jo paskutinė ekspedicija į Jakutiją. Tačiau mažai kas žino, kad didžiausi tyrinėtojo atradimai susiję su karstiniais urvais. Norint teisingai įvertinti šiuos atradimus, būtina žinoti, kaip pasaulio mokslininkams tuo metu sekėsi pažinti požeminę erdvę.

Tik XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje Europoje buvo mėginta bent kiek detaliau aprašinėti urvus, o XVII – XVIII a. jau buvo pradėti speleologiniai tyrinėjimai. Ir tik XIX a. pabaigoje „požeminė geografija“ tapo mokslinio pažinimo ir veiklos sritimi – speleologija (Prancūzija, 1888). Pirmoji lietuvių pažintis su urvais – tai M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549 – 1616) kelionės į Jeruzalę metu aplankyti požemiai Graikijoje, Sirijoje, Egipte ir Palestinoje 1583 m. O Šiaurės Lietuvos karstinis rajonas Lietuvos mokslininkų minimas tik XIX a. (T. Grotusas, 1816; A. Kašarauskas, 1862). Taigi J. Čerskis, savo mokslinės veiklos vingiuose susidūręs su Sibiro urvais, neturėjo galimybės remtis pirmtakų Europoje patirtimi, nes ji dar nebuvo sukaupta ir apibendrinta.

1875 metai Čerskio gyvenime reikšmingi atradimais Nižneudinsko urve. Jis ir anksčiau norėjo tyrinėti urvus, nes numanė, kad juose gali būti žmogaus liekanų ir jau išnykusių gyvūnų griaučių. Ir štai Rusijos Geografų draugijos Sibiro skyrių Irkutske pasiekusios žinios apie mamuto liekanų atradimą Birusos slėnyje, taip pat žvėrių kaulų buvimą Udos slėniu urvuose paskatino jo vykdomąjį komitetą pasiūsti Čerskį viso to ištirti. Greitai susitvarkęs su užduotimi prie Birusos upės, liepos pabaigoje Čerskis atvyko į Nižneudinską. Iš ten Udos slėniu pradėjo kilti aukštyn į Sajanų kalnus. Nukeliavęs apie 30 km, sustojo Soloncų kaime, tuo metu turėjusiame apie 350 gyventojų. Ten jis pasisamdė vedliais Nikolajų ir Konstantiną Šurtovus. Ši trijų žmonių grupė patraukė tankiu miško brūzgynu apaugusiu Udos slėniu toliau į pietryčius ir maždaug už 32 km nuo Soloncų sustojo dešiniajame Udos krante prie urvo angos, esančios skardyje apie 200 m aukščiau upės. Prasidėjo pusantro mėnesio trukusi ekspedicija – 45-ies įtempto darbo dienos po žeme.

Štai kaip prisimena savo urvinius išpūdžius Konstantinas Šurtovas: „Iš pradžių, žinoma, buvo šiurpu ir liūdna, ypač kai tekdavo likti vienam. Ponas nueis kur nors tolyn su savo plaktukėliais – jo ir per amžius nesurasi, mat visokių praėjimų – aibė. Vienas iš mūsų sėdi lauke, stovykloje pietus gamina: stovykla buvo prie pat angos, tarytum po akmeniniu skliautu. Na, o tam, kuris pono „Sueiginėje“ (taip vadinome vieną urvo salę) laukia, būdavo labai liūdna. Tamsu aplink – šiurpas: dega tau viena žvakutė, o tylą kokias, - kapas ir tiek!... Tačiau sėdime mes taip su ponu, o Nikolajus atėjęs klausia, ar nieko mes negirdime – lauke perkūnija. Ponas tuoj pašoko, nuėjo pasižiūrėti ir pasiklausyti, ir mes su juo kartu nuėjome. Tikrai audra siaubinga, o ten kad nors kas būtų girdėti. Ir tuoj pat užsirašė, kada visa tai įvyko, - toks stropus buvo ponas!“

Čerskis čia dirbo dviejuose urvuose. Mažasis Nižneudinsko urvas yra 160 m ilgio: apie 107 m ilgio didelė apledėjusi salė, kurios kairėje sienoje atsiveria maždaug 60-75 cm aukščio ir pločio apie 53 m ilgio landos anga. Ši vieta Čerskio pavadinta „Prakeiktąja skylė“ dėl nepatogumų, kuriuos jis patyrė, keturpėsčias arba gulomis kasinėdamas sąnašinių molį. Tačiau didesnio dėmesio susilaukė 550 m ilgio Didysis Nižneudinsko urvas. Kai kuriuose jo

koridoriuose negalima išsitiesti, o yra salių iki 13 m aukščio. Kai kurias labai savotiškas arba kuo nors ypatingas vietas mena Čerskio duoti pavadinimai, kuriuos jis užrašė kreida ant sienų. Tai „Koplyčia“, „Neimano salė“, „Marinos koridorius“. Oras Didžiajame urve itin sausas, oro judėjimo salėse nėra. Urvuose pastovi temperatūra žemiau nulio. 22 rugpjūčio dienas Čerskis atliko matavimus, ir termometras nekintami rodė: „Sueiginėje“ $-2,4^{\circ}\text{C}$, „Lokyje“ -1°C , „Šliaužiamajame koridoriuje“ $-0,2^{\circ}\text{C}$. Mažojo urvo „Prakeiktoje skylėje“ užfiksuota žemiausia $-4,8^{\circ}\text{C}$ temperatūra. Šiuos du urvus jungiantis koridorius kadaise užgriuvo, todėl jie laikytini vienu urvu.

Urvus Čerskis tyrinėjo visapusiškai. „Norėčiau pasišvesti Sibiro urvų tyrinėjimams, nes ši problema domina mane plačiu aspektu“, - rašė jis vėliau laiške F. Šmitui. Broliai Šurtovai prisimena: „Mes vėliau, kai apsiratome, vaikščiojome jame, kaip troboje, nes ponas visur ant sienų kreida strėlių pripaišė, kur į išėjimą eiti: žiūrėk į jas ir ženklai!.. Štai čia, būdavo, ponas sėdi ir vis rašo: šį akmenį mes stalu vadinome – toks lygus!.. Akmenų prisitemp ir pradės juos rūgštinti pilti, o jie kad sušnypš!.. Kartą mums liepė sukurti ugnį: žiūrėjome, ar netrauks kur nors dūmų. Ne, niekur netraukė, taigi mes nebuvome patenkinti, kad tuo užsiėmėme... Tai skrajutė (šikšnosparnis – aut. past.). Mes jų ponui daug pritempėme. Visame urve tik šių gyvų sutvėrimų ir teradome!..“

Daugiausia dėmesio Čerskis skyrė sąrašų kasinėjimui, kur gulėjo daugybė natūraliai užšaldytų gyvūnų kaulų su minkštaisiais audiniais. Darbininkų padedamas, jis juos valė, rūšiavo, užrašinėjo radimo sąlygas, dėliojo į dėzes.

Iš šios ekspedicijos Čerskis į Irkutską parsivežė neapsakomai įdomią ir gausią žinduolių liekanų kolekciją. Šių tyrinėjimų rezultatas buvo daugybė gyvūnų mumifikuotų liekanų. Čerskis aptiko seniausio Žemės geologinės istorijos laikotarpio žinduolių kaulų. Jie priklauso daugiausiai kaip dvidešimčiai atskirų rūšių. Tokia kita radimvietė urvuose nebuvo žinoma. Kartu su kitais atradimais tai buvo neabejotina sensacija. Tačiau Mokslų akademija Peterburge į tai reagavo santūriai. Liepta surinktą medžiagą apdoroti palengva, neskubinant tyrinėtojo. Niekas tada netikėjo, kad vieną dieną (1879 07 06) medinį Irkutską praris ugnis, o su juo kartu ir daugumą Čerskio surinktų pavyzdžių. Surinktoji medžiaga ne specialistui atrodė neįdomi. Jei tai būtų buvęs mamuto lavonas, tai tada būtų atsiradę pinigų tyrinėjimams tęsti. Tuo tarpu įvairūs kaulai su kailiu veikia priminė vietinės skerdyklos sąvartyną, o ne neįkainojamą mokslinę vertę turintį atradimą. Sibiro skyriaus vykdomasis komitetas nesutiko tęsti tyrinėjimų Nižneudinsko urve, ir apskritai nenorėta nieko apie urvus girdėti. Geriausiai suprasti tų tyrinėjimų reikšmę galima iš Čerskio 1875 m. gruodžio 19 d. laiško F. Šmitui:

„...Po ilgų dvejonių nutariau kreiptis į Jus, Didžiai Gerbiamas Pone, su nuolankiu prašymu. Kalbu apie tokį reikalą: Nižneudinsko urve, kurį tyrinėjau šiais metais, yra labai daug įdomių žinduolių liekanų. Urvui būdinga neigiama temperatūra... Urvo dugno nuogulose gausybė kaulų, prie kurių, didžiam mano nustebimui, pakankamai daug sudžiūvusių minkštųjų audinių: odos, sausgyslių, poodinių jungiamųjų audinių, smegenų dangų, kraujagyslių ir t. t. Viso to buvo taip daug, kad iš duobės, kurioje buvo kasinėjama, iškelti atskiri odos gabalai, mėsa, galūnių kaulai su mėsa ir net kai kurie visiškai sveiki gyvūnai, kažkada suploti kaip popierius, nors oda išsilaikiusi ant viso kūno...“

...Kai atradau liekanas tokių gyvūnų, kaip *Antilope*, visiškai nepriklausančių nei *Ant. guttorosa*, nei *Ant. crista*, kai vėliau atradau ragus ožių, besiskiriančių nuo apylinkėje gyvenančių rūšių (*Carpa*, *Ovis*), kai atradau atrajojančiųjų (*Cavicornia*) galūnių kaulus (*matacarpus*) su visa mėsa, natūraliai išsilaikiusiomis sausgyslėmis, nepriklausančių jokiai žinomai rūšiai Rytų Sibire ir Amūro baseine, kai tarp plėšriųjų (*Carnivora*) atradau apatinį žandikaulį šuns (*Canis*), ne didesnio už korsaką, bet aukštesnio už lapę (*Vulpes*), ir kitą apatinį šuns žandikaulį, mažesnę už mūsų vilko, bet savo charakteristikomis ryškiai besiskiriantį nuo vilko... pagaliau kai atradau tarp paprastų lokių ir tokių, kurių trečia pora prieškrūminių dantų nepriklauso *Ursus arctos*, be to, visų šių gyvūnų liekanos turi minkštųjų audinių, tada paklausiau savęs, kada atsirado šie įdomūs urve rasti organizmai,

nepriklausantys šiuolaikinei Rytų Sibiro faunai. Todėl tikiuosi įrodyti, kad šios liekanos nejaunų nuogulų.

Po viso to, kas pasakyta anksčiau, suprasite mano norą kuo tiksliausiai datuoti rastąsias liekanas. Tikriausiai gerai suprantate datavimų sunkumą Sibiro žemėje, kur nėra tokių publikacijų. Kaip politinis kalinys neturiu teisės išvažiuoti į sostinę. Nepanaikinta man ir policijos priežiūra. Vietinis skyrius dabartinėmis sąlygomis neturi drašos ir nenori šiuo reikalu nieko daryti... Todėl, turėdamas tik vieną norą – geriau ištyrinėti surinktąją medžiagą, kreipiuosi į Jus su nuolankiu prašymu, ar negalėtumėte pakalbėti su kuo nors iš Geografų draugijos veikėjų, kad Draugija, jeigu ras galimybę ir reikalą, pasirūpintų atleisti mus (dirbančius Sibiro skyriuje: Dybovskį, Godlevskį ir Čerskį) nuo policijos priežiūros arba leisti nors trumpam laikui išvykti į sostinę medžiagai sutvarkyti...“

Dėl kitos problemos, susijusios su nauja lemingų rūšimi, Čerskis 1876 02 29 kreipiasi į akad. J. F. Brantą: „...negaliu šio žvėrelio priskirti kokiam nors man žinomai lemingų rūšiai ir todėl linkęs jį laikyti nauja rūšimi, kurią... norėčiau pavadinti *Myodes Brandti*... Kartu siunčiu vieną iš geriausių Nižneudinsko urve iškastų pavyzdžių – lokio (*U. arctos*) kaukolę. Ji rasta maždaug 3 pėdų gylyje ir buvo prispausta akmens“.

Sprendžiant iš likusių Rusijos Mokslų akademijos protokolų, imperijos aukščiausios mokslo institucijos nariai nesugebėjo palaužti Sibiro skyriaus vadovo Zagoskino priešinimosi tęsti Nižneudinsko urvo tyrinėjimus, tačiau jiems pavyko išsiūlyti Sibiro skyriaus vadovybei Balagansko urvo prie Angaros tyrinėjimų projektą.

Taigi 1876 metai Čerskiui buvo antrieji ir paskutiniai rimti Sibiro urvų tyrinėjimo metai. Į ekspediciją Čerskis išvyko birželio 18 d. Angaros upe leisdamasis žemyn, pakeliui tyrinėjo apylinkes. 10 km į pietvakarius nuo Balagansko, kairiajame Angaros krante sustojo prie Balagansko urvo. Tai 1200 m ilgio 4 aukštų karstinis urvas gipso ir anhidrito kloduose. Čerskis sudarė urvo planą. Apie savo tyrinėjimus jis rašė: „Visa Balagansko urvo vertė, nors dabar vietovės pobūdis – stepių tipo, yra ta, kad kasinėjant rasti kaulai – lokio (*Ursus arctos*), tauriojo elnio (*Cervus elaphus*) ir stirnos (*Cervus capreolus*) – įrodo, jog miškų šioje vietoje dabar nėra dėl neracionalios žmogaus veiklos.

Stebėtina buvo tai, kad Balagansko urve (beje, amžinojo išalo zonoje) nerasta mumifikuotų liekanų. Nepaisant to, surinktoji medžiaga buvo labai įdomi. Yra išlikęs rastų ir aprašytų liekanų sąrašas. Iškasinėta, kaip ir Nižneudinsko urve, 2 sluoksniai. Apatiniame jų buvo vilko, elnio, jaučio, arklio, raganosio, mamuto liekanų. Šias nuogulas Čerskis priskyrė ledynų epochai. Aukščiau buvo lokio, arklio, elnio, taip pat žmogaus, sraigės, gyvatės, žuvies liekanų, priskirtų poledynmečio epochai. Ekspedicijos, trukusios iki rugpjūčio 20 d., metu nebuvo apsiribota vien tik urvo tyrinėjimu, buvo atlikti ir geologiniai, etnografiniai bei archeologiniai stebėjimai.

Čerskio tyrinėjimai Udos ir Angaros upių slėnių urvuose parodė, kad tarp urvų dugno nuogulų ir upių slėnių jaunų nuosėdinių dangų esama ryšio. Tų urvų buvo daug ir Kultuko apylinkėse, ir nuo vakarų iki rytų Baikala juosiančiuose kalnuose. Todėl Baikalo geologinės sandaros pažinimo rakto reikėjo ieškoti kalnų požemiuose netoli ežero. Čerskis, rašydamas Balagansko urvo tyrinėjimo ataskaitą, Rusijos Mokslų akademijai siūlė pradėti tyrinėti urvus prie Baikalo.

Apžvelgiant Čerskio urvų tyrinėjimo periodą, būtina paminėti 1880 m. jo straipsnį apie gyvūnų kaulus iš urvo prie Birusos (1875 m. ekspedicija) ir 1888 m. publikaciją apie fenomenalią Nižneudinsko urvo fauną. Čerskio tyrinėjimų dėka atsirado vienas geriausių Rusijoje darbų apie kvartero žinduolius, o mumifikuotos faunos liekanų atradimas Nižneudinsko urve buvo pasaulinės reikšmės. Taip pat yra žinoma, kad Bogatyrskajos urvo (R. Sajanas) vienoje grotoje Čerskis aptiko senovės žmonių urvinio meno pėdsakų – ant skliauto buvo „bėgančio elnio“ piešinys. Deja, landa į šią grotą dabar niekam nežinoma (nerasta, o gal ir užgriuvusi).

Žymiausias Čerskio mokslinis pasiekimas – mumifikuotos faunos atradimas Nižneudinsko urve. Na, o didžiausia šio atradimo sensacija buvo išnykusių žinduolių naujos

rūšies – Nižneudinsko šuns – *Cuon (cyon) nishneudensis* – atradimas. Tai patvirtina ir tai, kad už 1875 -1876 metų tyrinėjimus Geografų draugija apdovanojo Čerskį mažuoju sidabro medaliu.

Iš Speleo-Info-Centro surinktos medžiagos apie Lietuvos speleologijos istoriją ir jos ištakas neabejotinai matome, kad Jonas Čerskis buvo pirmasis lietuvių urvų tyrinėtojas, paskyręs tam dvejus savo mokslinės veiklos metus. Jo speleologinė veikla buvo įvairiapusė: kruopštūs paleontologiniai, geologiniai ir urvų faunos tyrinėjimai, taip pat požeminė topografija ir pirmykščio folkloro paieškos.

REIKŠMINGOS GYVENIMO IR VEIKLOS DATOS

1845 05 15 – Gimė Svolnos dvare, Drisos apskrityje, Vitebsko gubernijoje, bajorų Dominyko ir Ksenijos Čerskių šeimoje.

1859 – Įstojo į Vilniaus bajorų institutą.

1863 – Išėjo iš instituto ir įsijungė į sukilimą prieš carą.

– Paimtas į nelaisvę ir nuteistas rekrutu į caro kariuomenę.

– Omske paliktas tarnauti kareiviu.

1869 – Paleistas iš kariuomenės tapo politiniu tremtiniu.

1871 – Atvyko į Irkutską.

1872 – Rusijos Geografų draugijos Sibiro skyrius priėmė dirbti muziejaus konservatoriumi ir bibliotekininku.

1873 – I ekspedicija. Kitojaus ir Tunkos Alpės Rytų Sajane.

1874 – II ekspedicija. Rytų Sajanas.

1875 – III ekspedicija. Nižneudinsko urvas Rytų Sajane.

1876 – IV ekspedicija. Balagansko urvas ir Angaros slėnis Rytų Sajane.

– Už 1875 – 1876 m. Irkutsko gubernijos tyrinėjimus Rusijos Geografų draugijos apdovanotas mažuoju sidabro medaliu.

1877 – V ekspedicija. Baikalo pietryčių krantas.

1878 – VI ekspedicija. Baikalo šiaurės vakarų ir šiaurės rytų krantai.

– Už 1877 – 1878 m. Baikalo tyrinėjimus Rusijos Geografų draugijos apdovanotas mažuoju aukso medaliu.

1879 – VII ekspedicija. Baikalo pietvakarių krantas.

– Mavra Ivanova pagimdė Čerskio sūnų Aleksandrą.

1880 – VIII ekspedicija. Baikalo šiaurės vakarų krantas.

1881 – Vedybos su Mavra Ivanova.

– IX ekspedicija. Baikalo šiaurės rytų krantas.

– Rudenį Čerskiams gimė duktė.

1882 – Pavasarį mirė duktė.

– Išvyko į Preobraženskojės kaimą prie Žemutinės Tunguskos, kur iki rudens dirbo meteorologijos stotyje.

1883 – Visiška amnestija.

– Nutraukė darbą Sibiro skyriuje.

1885 – Pakeliui į Peterburgą tyrinėjo Sibiro geologinę sandarą prie pašto trakto nuo Irkutsko iki Jekaterinburgo.

– Atvyko į Peterburgą.

1886 – Už Sibiro geologinius tyrinėjimus Rusijos Geografų draugijos apdovanotas F. Linkės aukso medaliu.

1886 – 1890 – Dirbo Rusijos Mokslų akademijoje.

1891 – 1892 – X ekspedicija. Jakutija.

1892 07 07 – Mirė valtyje prie Kolymos intako Prorvos žiogių. Palaidotas Kolymskojės gyvenvietėje.

UIS - Tarptautinė speleologijos sąjunga

1995

Mokslo populiarinimo straipsnis.
„Mokslas ir gyvenimas“, Nr. 11-12, Vilnius.

Žemės rutulio požeminę erdvę sudaro įvairios uolienos, taip pat ertmės jose. Visos natūralios požeminės ertmės, turinčios vieną arba kelias angas žemės paviršiuje, vadinamos urvais. Žmonės apsigyveno urvuose labai senai, o prieš 30 tūkst. iki 10 tūkst. metų prieš mūsų erą pradėjo jais domėtis. Tačiau tik XVII – XVIII a. randame šiuolaikinio urvų tyrinėjimo užuomazgų. Tada pasižymėjo Slovėnijos požemiuose dirbę 1678 – 1689 m. Valvasoras (J. W. Valvasor) ir 1714 – 1758 m. Štainbergas (F. A. Steinberg), o mokslinio urvų tyrinėjimo iniciatoriumi vadinamo Adolfo Šmidlo (A. Schmidl, 1802 – 1863) 1854 m. išleista knyga „Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg Planina und Laas“ – laikoma urvų mokslo atskaitos pradžia. Tačiau ryškiausias požemių tyrinėtojas buvo prancūzų advokatas Eduardas Alfredas Martelis (E. A. Martel, 1859 – 1938). Jo ekspedicija 1888 m. į Bramabiau urvyną laikoma speleologijos pradžia.

Speleologija – specifinė žmonių veikla, kurios objektas yra urvai. Pagrindinės jos kryptys sportinė ir mokslinė. Mokslinės speleologijos krypties svarbiausias tikslas – teoriškai apibūdinti urvus, sudaryti jų topografinius planus, aprašyti juos, paaiškinti ir numatyti jų susidarymo ir raidos procesus, tų procesų įtaką aplinkai ir t. t. Tyrinėjama urvų kilmė, morfologija, mikroklimatas, vandenys, gyvūnija, augmenija, materialinės kultūros liekanos, panaudojimo galimybės...

Svarbiausias sportinės speleologijos krypties tikslas yra prasiskverbti į sunkiai prieinamas ir pavojingas žemės gelmių vietas, kurti būtiną įrangą, valdyti ir tobulinti urvų įveikimo techniką ir taktiką, garantuoti žmogaus saugumą esant ekstremalioms sąlygoms. Visapusiškai ir vaisingai pažinti ir tyrinėti urvus įmanoma tik esant abiejų kryptių sąveikai. Patirtis rodo, jog empirinė veikla urvuose yra speleologijos pagrindas.

Pirmoji urvų tyrinėtojų draugija buvo įkurta 1860 m. Šveicarijoje, kiek vėliau – Austrijoje (1879), Vokietijoje (1883), Italijoje (1883), Slovėnijoje (1889) ir Anglijoje (1892). Tačiau tik prancūzo E. Martelio dėka įvairių šalių speleologai pradėjo bendradarbiauti, o jo 1895 m. Paryžiuje įkurta Speleologijos draugija (Société de Spéléologie) su savo iki šiol tebeleidžiamu periodiniu leidiniu „Spelunca“ ilgam tapo tarptautiniu koordinaciniu centru. Martelis išvystė plačią urvų tyrimo veiklą ne tik Prancūzijoje, bet ir užsienyje. Per 25 metus jis nenuilstamai rengdavo ekspedicijas į daugelį Europos šalių, Turkiją, JAV. Jo įtakoje kūrėsi nacionalinės speleologijos draugijos, steigėsi speleologų klubai. XX a. pradžioje taip pat pastebimai didėjo ir universitetų domėjimasis speleologijos mokslu. Pagaliau 1920 m. Kluže (Rumunija) ir Vienoje (Austrija) buvo įkurti Speleologijos institutai. Įvairiose šalyse buvo įrengtos stacionarios požeminės laboratorijos (Prancūzijoje, Belgijoje, Vengrijoje, Slovėnijoje, Kuboje, Rusijoje ir kt.). Pagausėjus speleologų pasaulyje nuo 1933 m. buvo pradėti rengti nacionaliniai kongresai.

1953 m. Paryžiuje buvo surengtas pirmasis Tarptautinis speleologų kongresas. Po to jie reguliariai rengti maždaug kas ketveri metai. Iš viso jų buvo 11: Italijoje (1958), Austrijoje (1961), Slovėnijoje (1965), Vokietijoje (1968), Čekijoje (1973), Anglijoje (1977), JAV (1981), Ispanijoje (1986), Vengrijoje (1989) ir Kinijoje (1993). IV speleologų kongrese Liublanoje (Slovėnija) dalyvavo 361 specialistas iš 26 valstybių. Tada (1965 09 16) buvo įkurta Tarptautinė speleologijos sąjunga – UIS (Union Internationale de Spéléologie).

Šiuo metu UIS yra UNESCO narė. Tai solidi tarptautinė organizacija, vienijanti 60 šalių tautines speleologines organizacijas. Jos tikslas yra ryšių plėtojimas tarp visų šalių speleologų ir jų tarptautinės veiklos koordinavimas bei tarpusavio keitimasis informacija.

Sąjunga sudaro nuolatines ir laikinas komisijas, kurios sprendžia savo specifinius uždavinius penkiuose skyriuose. Tai Apsaugos, Mokslinių tyrimų, Dokumentacijos, Tyrinėjimų ir Mokymo. Dabar veikia tokios komisijos: urvų ir karstinių regionų apsaugos, jų panaudojimo bei turizmo; urvų-muziejų; karsto fizikos-chemijos ir hidrogeologijos, paleokarsto ir speleochronologijos; ledynų urvų ir poliarinių regionų karsto; vulkaninių urvų; urvų archeologinių tyrimų; speleoterapijos; dirbtinių ertmių; bibliografijos; karstinių regionų atlaso; informacijos; speleologijos istorijos; speleosaugumo; įrangos ir technikos; požeminio nardymo; speleologijos mokymo komisijos.

Lietuvos speleologai, mūsų šalyje teturėdami vienintelį „Karvės duobės“ urvą, nuo pat savo veiklos pradžios (1976 m.) aktyviai įsitraukė į tarptautinę veiklą. Žinoma, iš pradžių ji buvo orientuota tik į Rytus, o nuo 1984 m. išsiplėtė ir Vakarų kryptimi. Tačiau UIS veikloje pradėjome dalyvauti tik 1989 m., kai 5 Lietuvos atstovai, kaip savarankiška delegacija, dalyvavo X Tarptautiniame speleologų kongrese Budapešte (Vengrija). Tai buvo tikrai įspūdinga ir puikiai organizuota pasaulio speleologų šventė, kurioje dalyvavo daugiau kaip 1100 atstovų iš daugiau nei 40 šalių. Kongreso metu UIS Generalinė asamblėja parėmė Glomdal'o karsto (į Pietus nuo Svartiseno ledyno), esančio netoli Šiaurės poliarinio rato Norvegijoje, apsaugą nuo didelių hidroenergetinių darbų, planuojamų tame rajone. Taip pat buvo pareikštas oficialus susirūpinimas Budapešto urvų ir jų rajono apsauga nuo miestui gresiančios urbanizacijos.

1990 m., įkūrus Lietuvos speleosporto asociaciją, buvo pasiūstas prašymas priimti Lietuvos tautinę speleologų organizaciją į tarptautinę bendriją. Į XI UIS kongresą Pekine kartu su kitais 235 dalyviais iš 35 šalių nuvyko tik vienas oficialus Lietuvos atstovas. Kongresas vyko Kinijos mokslo ir technologijos institute. Deja, pasiruošta jam buvo prastai – organizatoriai nesugebėjo sudaryti deramų darbo sąlygų. Nepaisant to, kongresas savo paskirtį atliko. Pirmosios Generalinės asamblėjos metu (1993 08 02) Lietuva vienbalsiai buvo priimta į UIS nares. Antroji Generalinė asamblėja pritarė siūlymui įtraukti į UNESCO Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą Rozsadombo rajoną su termokarsto sistemomis Budapešte. Kitas svarbus nutarimas buvo priimtas dėl Indonezijos urvų apsaugos. Kreipimesi į tos šalies vyriausybę ir mokslo institucijas buvo prašoma imtis skubių priemonių išsaugoti kai kuriuos pasaulinę vertę turinčius Javos ir Sulavesio salų karstinius rajonus.

Baigiantis kongresui, naujuoju UIS prezidentu išrinktas prof. dr. Paolo Forti iš Bolonijos (Italijos speleologijos institutas), o generaliniu sekretoriumi – dr. Pavelas Bosakas iš Prahos (Čekijos speleologijos draugija). Diskusijų metu išryškėjo susidariusi taisytina padėtis Tarptautinėje speleologijos sąjungoje. Pastaruoju metu labai išsiplėtusi ekspedicijų geografija skatina priimti speleologų etikos kodeksą, sudaryti bendrojo pobūdžio rekomendacijas speleologams, vykstantiems į kitų šalių urvus. Labai kritikuotos tokios šalys, kaip Albanija, Kinija ir Rusija, kurios reikalauja specialaus mokesčio iš atvykstančių svetimšalių ekspedicijų. Kongresų programose pastebimas ryškus speleologų praktikų ir speleologų mokslininkų interesų netapatumas. O tai drauge su labai išaugusiais kongresų organizavimo kaštais neskatina daugelio įžymių Pasaulio speleologijos specialistų dalyvavimo tokio lygio forumuose.

Šias ir daugelį kitų problemų tikimasi spręsti kitame, XII UIS kongrese, kuris vyks 1997 m. La Chaux-de-Fonds, Šveicarijoje. Pažymėdama savo 30-metį, Tarptautinė speleologijos sąjunga ir 60 jos narių aktyviai ruošiasi esminiam atsinaujinimui.

Kaunas

Litovoj en Transilvanio

1996

REPORTAĴAS.

„Bukureŝta Informilo“, Bukareŝtas (Rumunija).

Kvankam en Litovio ĉi nun ne estas trovitaj iom pli grandaj kavernoj, tamen speleologoj – esplorantoj de kavernoj – ekzistas. La unua sciata litovo, kiu en 1583 vizitadis kavernojn en Grekio, Sirio, Palestino kaj Egipto, estis M. K. Radvila Naŝlajtélis. J. Ĉerskis estis la unua litova vera esploristo de kavernoj. Lia aktivado en Siberiaj kavernoj dum 1875-76 estis honorita per malgranda arĝenta medalo de la Rusa Geografia Sovieto. La dua fama litova esploristo de kavernoj estis A. Poška, kiu esploradis kavernojn en Bulgario (19370 kaj Kirgizio (1949 – 1958).

Tamen nur en 1978 vera speleologia movado aperis en Litovio, kiam la unuaj speleo-kluboj komencis sian subteran agadon. En 1990 ili unuiĝis kaj la Litova Speleo-Sporta Asocio estis fondita. Dum tiu periodo multaj sportaj kaj esploraj ekspedicioj estis organizitaj al pli ol 15 landoj de Eŭropo kaj Azio. Litovoj partoprenis la 10an Internacian Speleologian Kongreson en Budapest, en 1989. Dum la 11a Internacia Kongreso en Beijing, en 1993, la Litova Speleo-Sporta Asocio fariĝis membro de la Internacia Speleologia Unuiĝo.

Okaze de la 75-jara jubileo de la rumana speleologio, oni aranĝis la 1an Nacian Speleologian Kongreson en Ŝuncuiŭe, inter la 11a kaj 15a de oktobro 1995, kaj litova delegacio estis invitita partopreni. Nia 10-persona grupo atingis Rumanion merkrede kaj enloĝiĝis en la kastela hotelo de Ŝuncuiŭe, kie renkontiĝis kun amaso de speleologoj el la tuta Rumanio. Oni devas noti, ke tiu ĉi grupo nia estis la unua speleologia grupo el Litovio, kiu vizitis kavernojn en Rumanio. Malgraŭ la riĉa kongresa programo ni tamen sukcesis viziti kelkajn tre interesajn karstajn objektojn.

La unuan tagon, danke al junaj speleologoj de la Kluŝa Politeknika Speleo-Klubo, ni vizitis la plej longan kavernon de Rumanio - Peŝtera V-ntului (La Kaverno de la Vento) – 44000 metrojn longan. Veteranoj de la litova speleologia movado tre ĉojis en tiu ĉi kaverno, rememorante siajn unuajn subterajn ekskursojn en Krimeo. La duan tagon de nia restado tie ni dediĉis al konatiĝo kun la ĉefurbo de Transilvanio – Cluj-Napoca. Kompreneble, nia ĉefa intereso estis la unua en la mondo Speleologia Instituto, fondita en la 20aj jaroj, kiu nuntempe nomiĝas Kluŝa Filio de la Speleologia Instituto „Emil Racoviĉ“². Ĝerman impreson ni ricevis konatiĝante kun memoraĵoj de la „patro“ de la rumana speleologio, Emil Racoviĉ² kaj kun lia filo, Gheorghe Racoviĉ², sciencisto de la sama instituto.

Sabate ni sukcesis viziti la regionon Padiê en la montoj Bihor, kie ni subteriĝis en kaverno Cetâile Ponorului, 7500 metrojn longa kaj 201 metrojn profunda. Tio estas la plej fama karsta objekto de la tuta lando, kaj sendube mondfama. Tri grandegaj profundaj kavaĵoj sube kunligitaj per vastega galerio, farita de du subteraj riveroj kun unu surtera fluo, donas neforgeseblan impreson.

Revenante hejmen ni lastfoje renkontiĝis kun nia amiko Albert Iszlay, direktoro de la vojaĵoficejo „Cluj-Tours“, kiu mem multe helpis al nia grupo dum la tuta restado en Rumanio. La vespera kafo en lia montara domo en Padié fakte estis la finpunkto de nia vojaĵo en belega lando, kiu nomiĝas Transilvanio.

*Erikas Laiconas
Kaunas (Litovio)*

Bedugnių šauksmas

1996

SCENARIJUS dokumentiniam video filmui apie
Pirmąją Lietuvos speleologų kelionę į Transilvaniją

IŽANGA – (VAIZDAS: visai tamsu arba labai tamsu urve – beveik nieko nesimato; be žmonių, tamsu, niūru, kristalų nėra, plikos šiurpios sienos, vandens nėra, tolumoje žvakės ar kita šviesa).

– TEKSTAS:

„...Pažvelgęs į viršų, aš matau baisų reginį. Šlykštus lavonas, dar padengtas oda, sėdi ant iškyšulio, išskėtęs rankas, lyg ką tik prabudęs žmogus; priešmirtinėje agonijoje atmesta atgal galva sulenkė ilgą liesą kaklą. Išdžiuvęs kūnas, nepaprastai išplėstos akys, mėšlungio iškreiptas smakras ir burna, praverta paskutiniam pagalbos šauksmui, plaukai, stovintys piestu ant kaukolės, visi bruožai sutraukti nepaaiškinama kančia, - teikia numirėliui baisią išvaizdą. Nenoromis teina į galvą mintis apie panašaus likimo galimybę, keliančią neįveikiamą siaubą. Sugniaužtų pirštų nagai sulindo į kūną, krūtinės ląsta sutrūkusi – matosi plaučiai ir kvėpavimo takai; pabarbenus į pilvą, jis išduoda duslų, panašų į trūkusio būgno garsą. Nelaimingasis, tikriausiai kupinas jėgų ir sveikatos, minutę prieš nelauktą pražūtį, pasiklydo tamsioje galerijoje ir, baigus degti žvakei, jis veltui ieškojo išėjimo, garsiai šaukdamas pagalbos, o jo girdėti negalėjo niekas. Paklaikęs iš siaubo, alkio, troškulio ir nuovargio, jis atsisėdo ant akmens ir toliau beviltiškai šaukė tol, kol pagaliau mirtis neišvadavo nuo baisių kančių...“
Taip rašė praėjusio amžiaus¹⁹⁵ pradžioje Maksimas de Kampas savo knygoje „Kelionė į Egiptą ir Nubiją“.

1 DALIS – (VAIZDAS: Ausenų kalnai prie ŠUNKUJUŠO, Rumunija;
VINTULUJAUS urvas, Rumunija)

– TEKSTAS:

1995 metų spalį mes, 10 Lietuvos speleologų, pirmą kartą atvykome į Rumuniją. Mūsų tikslas – Ausenų kalnų požeminis pasaulis Transilvanijoje. Tai vos per 1000 metrų iškilę plokščiagūbrės viršūnės, apaugę kalnų pievomis, kurių šlaituose puikuoja vešlūs ažuolynai, spygliuočių ir bukų miškai. Čia randama aukso, sidabro, gyvsidabrio, geležies... Apusenai – vienas iš svarbiausių šalies karstinių regionų. Čia mes kartu su Klužo Politechnikos klubo speleologais susipažinsime su ŠUNKUJUŠO apylinkėse esančiu ilgiausiu Rumunijoje VINTULUJAUS urvu. Tai keliais aukštais išsidėstęs 44 km ilgio labirintas klintinio masyvo gelmėse. Nors urvas atrastas prieš 40 metų, tačiau daug mįslių dar slepia jis ir šiandien. Mes irgi tyrinėsime jo geomorfologiją.

Bet grįžkime trumpam į praeitį...

Žemės rutulio požeminę erdvę sudaro įvairios uolienos, taip pat ertmės jose. Visos natūralios požeminės ertmės, turinčios vieną arba kelias angas žemės paviršiuje, vadinamos urvais. Žmogus apsigyveno urvuose labai senai, o prieš 30 000 iki 10 000 metų prieš mūsų erą pradėjo jais domėtis. Tačiau tik XVII – XVIII amžiuje randame šiuolaikinio urvų tyrinėjimo užuomazgų. Tada pasižymėjo Slovėnijos požemiuose dirbę Valvasoras ir Štainbergas, o mokslinio urvų tyrinėjimo iniciatoriumi vadinamo Adolfo Šmidlo 1854 metais išleista knyga apie požemines tuštumas – laikoma urvų mokslo atskaitos pradžia. Tačiau ryškiausias požemių tyrinėtojas buvo prancūzų advokatas Eduardas Alfredas MARTELIS. Jo ekspedicija 1888 metais į BRAMABIO urvyną laikoma speleologijos pradžia.

¹⁹⁵ Dabar, 2005 metais, reiktų sakyti „užpraeito amžiaus“.

Speleologija – specifinė žmonių veikla, kurios objektas yra urvai. Pagrindinės jos kryptys – mokslinė ir sportinė. Mokslinės speleologijos krypties svarbiausias tikslas – teoriškai apibudinti urvus, sudaryti jų topografinius planus, aprašyti juos, paaiškinti ir numatyti jų susidarymo ir raidos procesus, tų procesų įtaką aplinkai... Tyrinėjama urvų kilmė, morfologija, mikroklimatas, vandenys, gyvūnija, augmenija, materialinės kultūros liekanos, panaudojimo galimybės. Svarbiausias sportinės speleologijos krypties tikslas yra prasiskverbti į sunkiai prieinamas ir pavojingas žemės gelmių vietas, kurti būtiną įrangą, valdyti ir tobulinti urvų įveikimo techniką ir taktiką, garantuoti žmogaus saugumą ekstremaliose urvų sąlygose. Visapusiškai ir vaisingai pažinti ir tyrinėti urvus įmanoma tik esant abiejų kryptų sąveikai. Patirtis rodo, jog betarpiškas urvų tyrinėjimas po žeme yra speleologijos pagrindas.

Pirmieji urvų tyrinėtojai susidūrė su daugeliu pavojų. Kuo toliau ir giliau jie skverbėsi į gelmes, tuo daugiau netikėtumų jų tykojo. Ne visada žmogus nugalėdavo. Buvo aukų, bet kaupėsi patyrimas ir žinios apie šį svetimą pasaulį. Tobulėjo įranga, buvo išbandyta įvairi tyrinėjimų taktika. Dabar speleologams prieinami kelių šimtų kilometrų ilgio labirintai ir keliolikos šimtų metrų gylio prarajos. Tačiau požeminis pasaulis visada potencialiai pavojingas, ypač jei stokojama patyrimo ir atsargumo. Nėra lengvų urvų – į keblią situaciją po žeme gali pakliūti bet kas, bet kur ir bet kada. Kas gi laukia žmogaus požeminėje erdvėje?...

Visų pirma tai labai sudėtingas reljefas. Dideli aštrūs akmenys ir uolos, siauri plyšiai, sudėtingi ir klaidūs labirintai, stačios sienos, dažnai pasitaikantys gilūs šuliniai verčia nuolat saugotis, kad kur nors neįkristi ir kad kas nors neužkristų. Giliausiose prarajose kartais valandų valandas tenka keliauti vertikaliais šuliniais, kurie gali siekti net per 100 m gylį. Na, o žemose ir siaurose galerijose nesunku užstrigti. Lieknas treniruotas speleologas gali pralįsti per 18-20 cm plyšį, tačiau tam reikia mokėti atsipalaiduoti ir ilgam laikui sulaikyti kvėpavimą.

Judėjimą ir veiklą urvuose komplikuoja absoliuti tamsa. Taigi tenka naudotis savais apšvietimo įtaisais. Patogumo sumetimais jie daromi nedideli ir todėl apšviečia tik artimiausią aplinką. Tamsa visada egzistuoja greta. Ji slepia kliūtis ir pavojus, verčia įtempti regėjimą, dėl to sumažėja jo jautrumas, pakinta atstumo pojūtis. Akis neučia stengiasi išvelgti tai, kas dingsta tamsoje, o vaizdo tęsinys paprastai būna labai iškreiptas.

Žema oro temperatūra – vos keli laipsniai virš nulio – taip pat sudaro nemažai keblumų. Tačiau didžiausią grėsmę speleologo gyvybei kelia šaltas vanduo, jau atnešęs žmonėms po žeme nemažai nelaimių. Nėra reikalo priminti, kad vandenyje paprasčiausiai galima nuskęsti, kad jis ežerų ir upių pavidalu kartais pastoja kelią tyrinėtojams ir trukdo judėti pirmyn. Tai įprasta po žeme. Baisiausias dalykas yra staigūs nelaukti potvyniai po žeme, kylantys tirpstant sniegui, ledynams ar žemės paviršiuje praėjus netikėtai liūčiai. Nesunku įsivaizduoti ir tokio potvynio pasekmes. Toli nuo išorinio pasaulio, paprastai be ryšio su žemės paviršiumi, visiškai nežinodamas apie artėjantį lietų ar audrą, speleologas rizikuoja būti netikėtai nuneštas vandens srauto ar paskęsti žemoje galerijoje. Vienintelė išeitis – rasti neužtvindomą vietą. Staigus požeminių srautų padidėjimas gali būti palygintas tik su galingų krioklių įniršiu. Kai kuriose prarajose vanduo gali pakilti neįtikėtinais aukštais. Štai Tribiciano urve potvynio palikti pėdsakai aptikti net 156 metru aukštyje virš įprastinio požeminės upės vandens lygio.

Daugeliui urvų būdingas didelis santykinis oro drėgnumas reikalauja iš speleologų didelio pasiruošimo, pasirenkant tinkamus rūbus. Nors urvų oro sudėtis nedaug skiriasi nuo mums įprastos, tačiau trūkstant atidumo, nesunku patekti į žmogui pavojingų dujų sankaupas. Didelė anglies dvideginio koncentracija gali būti apsinuodijimo ar net mirties priežastimi, o tam tikros koncentracijos metano ir oro mišinys gali sukelti sprogimą.

Po žeme daug kas sukelia stresą. Netgi absoliuti tyła, sutinkama ten, kur nėra tekančio vandens ir vėjo. Garsų stoka verčia speleologą įsiklausyti, nuolat įtempiant klausą.

Tokia pastovi įtampa neigiamai atsiliepia organizmui. Pasireiškia klausos apgaulės, kurios nepaprastai jaudina ir neretai iššaukia haliucinacijas.

Šiais laikais, kai urvuose naudojama gera moderni įranga, o žmogui po žeme tenka dirbti po kelias savaites ar net mėnesius virš kilometro gylyje, sėkmė lydi tik tuos, kurie yra neprikaištingai psichologiškai pasiruošę.

2 DALIS – (VAIZDAS: kalnai, pakeliui į BIHARIJĄ, PADIŠAS, Rumunija;
ČETĖCILĖ-PONORULUJAUS urvas, Rumunija;
speleologai išeina iš urvo, nusirenginėja)

– TEKSTAS:

Baigę darbą VINTULUJUJE, keliaujame į Ausenų kalnų centrinę dalį, į BIHARIJĄ. Ji apima Skėrišoaros plokščiakalnį su garsiuoju Skėrišoaros ledo urvu, Girda-Siakės upės aukštupio baseiną, o taip pat PADIŠO karstinį plokščiakalnį. PADIŠAS užima keliasdešimties kvadratinį kilometrų plotą su požeminiu drenažu. Čia gausu dubių, ponorų, šulinių ir urvų. Pažymėtinas natūralus didingas Rėdiasos tunelis, periodiškai atsirandantis ir vėl išnykstantis ežeras Pojana-Ponorulujus, milžiniškos Četėcės upės.

Tačiau išpūdingiausias ne tik Padišo, bet ir visos Rumunijos, karstinis objektas yra Četėcilė-Ponorulujus. Jis ir yra mūsų ekspedicijos pagrindinis tikslas. Tai trijų milžiniškų daubų grupė, apribota vertikaliais klinčių šlaitais, labai giliai panirusiais į tamsų neliestą spygliuočių ir bukų mišką. Pačioje giliausioje vietoje (925 m virš jūros lygio) daubas jungia didžiulis urvas – požeminės upės vaga. Čia po žeme vienoje vietoje susilieja 2 požeminiai ir 1 paviršiaus srautas, kuris surenka viso Padišo plokščiakalnio vandenį. Riaumojanti požeminė upė sukūrė keliolikos metrų pločio ir vietomis keliasdešimt metrų aukščio galeriją, už 7,5 km nusileidžiančią iki 201 m gylio. Tai 11-as tarp ilgiausių ir 13-as tarp giliausių Rumunijos urvų. Šis išpūdingas gamtos paminklas savo didingumu prilygsta garsiausiems pasaulio karstiniais objektams.

...Karstas – žodis, kilęs iš Slovėnijoje esančios Kraso plynaukštės pavadinimo. Ji susidariusi iš klinčių, kurių paviršius yra stipriai išgraužtas vandens, o jų gelmėse gausu urvų. Karstiniai reiškiniai, arba tiesiog karstas – tai charakteringą išvaizdą turinti dažniausiai klintinių uolienu masyvo vystimosi stadija kartu su ja susijusiais gamtos reiškinais. Karstiniai reiškiniai yra atmosferinių, paviršinių ir požeminių vandenų cheminės ir mechaninės veiklos tirpiose ir supleišėjusiose uolienose rezultatas. Kad prasidėtų karstinis procesas ir urvų susidarymas, būtinos 4 sąlygos: vandenyje tirpstanti uoliena; ji turi būti supleišėjusi; šią uolieną turi veikti judantis vanduo; o šis vanduo turi būti agresyvus, t. y. turėti savyje ištirpusio anglies dvideginio. Procesas vyksta ten, kur slūgso klintis, dolomitas, kreida, gipsas, druskos. Iš tirpiųjų uolienu, kuriose vyksta karstas, didžiausią Žemės paviršiaus plotą – apie 40 mln. km² - užima karbonatinės uolienos. Atmosferiniai krituliai, iškritę karstinio masyvo paviršiuje, plyšiais patenka į jo vidų. Cirkuliuodamas požemiais kanalais, vanduo palaipsniui platina plyšius ir suformuoja kartais milžiniškas galerijas ir šulinius. Didžiausia pasaulyje 50 mln. m³ požeminė salė yra Papua Naujojoje Gvinėjoje, o giliausias vientisas 450 m gylio šulinys yra Austrijoje.

Vanduo, išgraužęs požemines tuštumas, palaipsniui skverbiasi gilyn; pradžioje menkos srovelės palaipsniui susilieja draugėn ir ilgai virsta galinga požemine upe, vienur šniokščiančia ir putojančia siaurais prarajų labirintais, kitur ramiai išsiliejančia į ramius ir nebylius ežerus. Taip formuojasi prarajos.

Požeminiai Padišo vandenys sustabdė ir mūsų ekspediciją, neleisdami įminti Četėcilės hidrologinę mįslę. Tačiau mes dar sugrįšime į Bihariją, sugrįšime todėl, kad žmogus yra žingėdis, ir nė viena mūsų planetos pėda neturi likti nežinoma, kur ji bebūtų – pačių aukščiausių kalnų viršūnėse, tarp poliarinių ledų, kaitrioje dykumoje, vandenyno dugne ar Žemės prarajų gelmėse, dar niekieno netyrinėtose ir iš kurių – kas žino – ar pavyks jam gyvam išlipti!

3 DALIS – (VAIZDAS: MIŠKOLCO TAPOLCOS urvinė maudykla, Vengrija; BARADLA-DOMICA urvynas, Vengrija/Slovakija)

– TEKSTAS:

Grįždami namo poilsiui sustojame Vengrijoje. Mes, kaip ir visi normalūs speleologai, pailsėti nutarėme po žeme. Pasirinkome Biuko kalnų papėdėje esančią MIŠKOLCO TAPOLCOS gyvenvietę, kurioje karšti terminiai vandenys kyla iš 900 m gylio tiesiai į urvo ežerą. Išsimaudome pirmojoje Europoje urvinėje maudykloje, įrengtoje čia 1959 m. Truputį radioaktyvus +29°C gydomas vanduo nuplauna ekspedicijos dulkes, ir mes vykstame į Vengrijos-Slovakijos pasienį, į AGTELEKO nacionalinį parką.

Parkas paskelbtas biosferiniu rezervatu. Didžiąją jo dalį užima klintys su per 200 įvairaus dydžio urvų. Tarpe jų – žymiausias ir gražiausias šalies urvas BARADLA-DOMICA. Bendras jo ilgis 25 km, iš kurių 7 km yra Slovakijos pusėje – tai DOMICA, o likusioji dalis Vengrijoje – tai BARADLA. Pagrindinėje urvo galerijoje didžiąją metų dalį vandens nėra, nes jis nuteka į žemiau esančias tuštumas. Bet potvynio metu vandens lygis pakyla daug metrų ir drumzlinas srautas grėsmingai plūsta beveik po visą urvą. Jau 1935 m. iki urvo buvo atvesta elektros linija ir po žeme užsidegė pirmieji žibintai lankytojams. Urvas tapo turistiniu.

Urho gyvenimą sąlyginai galima suskirstyti į dvi dalis. Pradžioje vanduo platina ir didina požemines ertmes, o vėliau tas pats vanduo padeda urvui užsipildyti įvairiomis nuogulomis. Dažniausiai šie du procesai vyksta kartu. Patraukliausios yra chemogeninės nuogulos. Besisunkdami į urvą ir patekę į naujas termodinamines sąlygas, infiltraciniai vandenys netenka angliarūgštės. Savo ruožtu tai iššaukia kalcio karbonato išsiskyrimą iš prisotinto tirpalo. Nuosėdos pasilieka ant urvo skliauto pagal krintančio nuo jo vandens lašo perimetrą. Palaipsniui kalcitinis žiedas auga virsdamas cilindru. Taip formuojasi vamzdeliniai stalaktitai. Jei vamzdelio vidus užsikemša, pradeda augti kūginiai ir kitų formų stalaktitai. Analogiškai formuojasi kalcitinės užuolaidos ir drapiruotės, kabančios nuo skliauto.

Stalagmitai paprastai susidaro ant požeminių galerijų ir salių dugno, stiebdamiesi priešpriešais stalaktitams. Krintantys nuo skliauto lašai išmuša nedidelę duobutę, kuri palaipsniui užsipildo kalcitu ir tampa savotiška stalagmito šaknimi, ant kurios pradeda augti pats darinys. Stambiausias pasaulyje žinomas stalagmitas yra Kuboje ir siekia 63 m aukštį. Jei stalaktitui ir po juo augančiam stalagmitui ilgėjant, jie susijungia, susidaro kalcitinės kolonos, vadinamos stalagnatais.

Mokslininkai yra iškėlę keletą hipotezių, aiškinančių šių karstinių darinių formų įvairovę. Tačiau nei viena iš jų kol kas išsamiai neatsako į visus klausimus. Remiantis eksperimentinių tyrinėjimų duomenimis, ši formų įvairovė priklauso nuo pratekančio kalcio karbonato tirpalo debito. Būna atvejų, kai debitas toks menkas, kad lašai jau nebespėja kristi – atitekantis vanduo išgaruoja anksčiau, negu susiformuoja lašas. Tada, manoma, ima formotis nuostabiausias ir rečiausias požeminis fenomenas – heliktitai – ekscentriniai dariniai pačių netikėčiausių formų. Tai anomalus reiškinys, sutinkamas kai kuriuose urvuose ant skliauto, sienų ar stalaktitų. Heliktitai būna išlinkusios adatos, sudėtingos spiralės, susuktos elipsės, apskritimo, trikampio ir kitokių nenusakomų formų.

Karstinės ertmės su jomis tekančiais vandenimis ir įvairiais antriniais dariniais sudaro nuostabius požeminius landšaftus, tą nuostabų pasaulį, kuris žmogų baugina, bet kartu ir vilioja, tačiau į kurį kartais ne taip lengva patekti. Juk giliausia pasaulyje Žan-Bernaro praraja Prancūzijoje yra 1602 m gylio, o ilgiausias žinomas Mamuto urvynas JAV viršija 560 km ilgį.

Nuo pat pirmų žingsnių požeminį žmogus stengėsi panaudoti požeminę erdvę savo reikmėm. Pirmykštis žmogus ieškojo ten prieglobsčio, paleolito epochoje po žeme buvo kuriami skulptūros ir tapybos šedevrai, vėliau urvai buvo naudojami ūkiniams reikalams, gamybinei veiklai. Netolimoje praeityje urvuose žmonės slėpdavosi nuo priešų, o nusikaltėliai

nuo baismės. Kai kurie urvai ir dabar naudojami įvairiausiems tikslams. Bene plačiausiai žinomas mūsų amžiuje urvų panaudojimas yra turistinių maršrutų juose įrengimas. Milijonai žmonių kasmet aplanko šimtus pasaulio turistinių urvų, norėdami pamatyti šiuos negyvosios gamtos požeminius stebuklus.

- PABAIGA** – (VAIZDAS: Baradlos urvo koncertų salė, Vengrija);
– (GARSAS: skamba Vangelio muzika su šviesos efektais);
– TEKSTAS (prieš muziką):
Pasiklausykime akmens vidurdienio tamsoje . . .

Lithuanie

Lietuva

Gypse

1997

Mokslinis straipsnis prancūzų kalba.

„Atlas des cavités non calcaires du Monde“, UIS, Paryžius (Prancūzija).

La Lithuanie ne compterait à ce jour qu'une seule cavité: **Karvės duobė**; Formée dans le gypse, elle se trouve au nord de la Lithuanie, à 3 kilomètres de la ville de Biržai. C'est une grotte horizontale, karstique, contenant un petit lac. Elle développe 46 mètres pour un volume de 28 m³. Depuis 1968, elle est considérée comme monument géologique de Lithuanie et compte une importante bibliographie (E. Laiconas, Karvės duobė, Tarybų Lietuvos Enciklopedija, Vilnius, 1986, vol. 2).

Paleontological discoveries in caves of Siberia by Y. Cherskis

1997

Mokslinis straipsnis–pranešimas anglų kalba simpoziume

“Archeology and Paleontology in Caves”

“Proceedings of the 12th International Congress of Speleology”, vol. 3, 169-170 psl.

La Chaux-de-Fonds (Šveicarija)

Abstract

Yonas Cherskis – Jonas Čerskis – (1845-1892), traveler, paleontologist, geologist and geographer, was the first Lithuanian speleologist. In 1871, he discovered palaeolithic anthropological remains and mobiliary art in Irkutsk (Russia). In 1875, in the Nizhneudinskaya Cave, situated in the Eastern Sayan Mountains, he discovered and described frozen Pleistocene fauna, a new species of rodent of the genus *Myodes*, and a new extinct mammal, *Cuon nishneudensis*. In 1876, he investigated the Balaganskaya Cave on the Angara River. He discovered the palaeolithic artistic figuration of a “running deer” in the Bogatirskaya Cave. For his discoveries during 1875-1876, Cherskis, the first investigator of the Siberian palaeolithic, was decorated with the little silver medal of the Russian Geographical Society.

1. Introduction

Yonas Cherskis (1845-1892), the famous Lithuanian traveler, paleontologist, geologist and geographer, was one of the most outstanding explorers of Siberia in the second half of the 19th Century. He is regarded by his successors as being, together with the American geologist W. M. Davis, the creator of the bases of theoretical geomorphology.

Y. Cherskis was born on May 15, 1845 in the settlement of Svolna in Vitebsk region (now Belorussia). He received his secondary education in Vilnius (Lithuania), where he joined the insurgent soldiers in the 1863 uprising. Captured after a battle with Russian troops, he was tried by a tsarist court and sentenced to detention in a punitive battalion stationed at Omsk in Western Siberia. With the help of some political prisoners, he started, self-taught, his geological career.

In 1869, Cherskis was released from the punitive battalion under an amnesty for political prisoners. At Omsk, he contrived to earn a living and at the same time, single-handed, he continued his anthropological and paleontological investigations. In 1870, he left for Irkutsk, arrived there at the end of January, 1871, and some time later, he obtained permission to settle there. Working first on a voluntary basis, then as a custodian (1873-1876), he was employed at the Siberian Section of the Russian Geographical Society Museum. He studied geology, paleontology, chemistry and botany (ILGŪNAS, 1983).

2. Activity in Siberia

In the autumn of 1871 he began the study of fossil remains at the archaeological site in Irkutsk. During the construction of the new military hospital at Irkutsk on the right bank of Ushakovka river (tributary of Angara), some caves with anthropological remains were discovered. Cherskis was invited to explore the site. The following year, the exploration continued and its results were published (CHERSKIY, 1872). The cultural layer of this excavation was 0.4 m thick, at a depth of 2.1 m. Among the cultural remains, various remains of mammoth, rhinoceros, bovids and snails were found. The most important consumed species were horse, bison, and birds. The most significant finds were flint implements, remains of flint knapping and other items of bone, stone and clay. However, the most

sensational finds were engraved mammoth tusks and antlers. There were small cylindrical pillars, engraved balls, grinded rings and bracelets. These first discoveries of palaeolithic art in Siberia made a great impression on European archaeologists and paleontologists (LARICHEV, 1990).

The year 1875 was marked by some sensational paleontological discoveries in the Nizhneudinskaya Cave (about 500 km west of Irkutsk). Earlier, Cherskis had expressed his interest in investigating these caves, thinking that they could contain archaeological and paleontological remains. The Irkutsk section of the Geographical Society received information about the find of mammoth remains in the valley of Biriusa river as well as animal bones in caves of Uda river's valley. Cherskis' task was to investigate them. After a brief examination of the Biriusa district and its caves at the end of July, he arrived in Nizhneudinsk. He left for the Sayan Mountains along the Uda valley. After 30 km, he stopped in Soloncy village (350 inhabitants at this time). He hired the brothers Nikolay and Konstantin Shurtov as guides and the three of them started to the south-east. After 32 km, they stopped on the right bank of Uda, 200 m above the entrance of the cave. It was the beginning of an exhausting 45 day long underground expedition.

Cherskis worked in two caves at this place. The Small Nizhneudinskaya Cave, 160 m long, consisting of a 107 m long ice-covered dome with a long passage, 0.60-0.75 m wide and 53 m long. A second cave, the Big Nizhneudinskaya Cave, is 550 m long with some low passages and large 1-3 m high domes. The air of the Big Nizhneudinskaya Cave was particularly dry and stagnant. There was a constant negative temperature in both caves: between -4.8°C and -0.2°C on August 22, 1875. The two caves were connected by a passage, now collapsed. For that reason, they can be considered as one cave (VOLNOGORSKIY, 1913).

Cherskis excavated and analyzed frozen quaternary mammal remains: the most important of them were goat horns, limb bones of ruminants (*Cavicornia*) with muscles and sinews, remains of antelopes, and of various carnivores like bears. The fossil remains were abundant and more than 20 species could be identified. There were no other excavations in Siberian caves during the 19th century. However, the most significant achievement of Cherskis in the Nizhneudinskaya Cave was the discovery of a new species of an extinct mammal – the dog of Nizhneudinsk, *Cuon nishneudensis* (WOJCIK, 1986).

The following year 1876 was the second and the last year of Cherskis underground investigations. He left Irkutsk in June and went boating down the Angara river, to make new explorations. He stopped 10 km south-west from Balagansk on the left bank of Angara, attempting to find a similar site in the Balaganskaya Cave. The 1200 m long cave had four levels, developed in gypsum and anhydrite. By a temperature between -1°C and -4°C , Cherskis was surprised at the absence of frozen remains, but he found a lot of interesting Pleistocene (wolf, cervids, bovids, horse, rhinoceros and mammoth) and Holocene (bear, horse, cervids, human, snake, fish and snails) bones. During this two-month expedition, Cherskis carried out geological, archaeological and ethnographical investigations, surveying the caves (WOJCIK, 1986).

Cherskis also discovered palaeolithic rock art. He described a “running deer” on the ceiling of some dome in the Bogatirskaya Cave (East Sayan Mountains). Unfortunately the passage to this dome remains unknown at present (LAICONAS, 1995).

For his discoveries during 1875-1876, Cherskis was decorated with the little silver medal of the Russian Geographical Society. Results of investigations in caves of the Uda and Angara district by Cherskis showed the bond between deposits of caves and sites in valleys. On the other hand, many caves are also situated in the Kultuk region and in the mountains around the Baikal Lake. Their study could help understanding its geological structure. Thus, Cherskis offered the Russian Academy of Sciences to begin an investigation in the caves near to the Baikal Lake. But the authorities of the Irkutsk Section of the Geographical Society took no interest in these studies. Instead they asked the detainee to proceed with a geological survey of along the shores of the Baikal Lake (CHERSKIY, 1956).

3. Conclusions

Cherskis was the first Lithuanian scientific speleologist and one of the most outstanding explorers of Siberia in the second half of the 19th century. He made the first investigations on Siberian palaeolithic. His discoveries of palaeolithic mobiliary art in Irkutsk in 1871 and of the “Running deer” on the walls of the Bogatirskaya Cave were the first in Siberia and made a strong impression on European archaeologists. They contributed to the acknowledgment of the existence of palaeolithic art.

The sensational paleontological discovery of frozen quaternary faunal remains in the Nizhneudinskaya Cave in 1875 was of world-wide importance. The discovery of *Cuon nishneudensis*, a new extinct canid species, in 1875, was the most important result of Cherskis’ speleological investigations.

References

- CHERSKIY, Y.D. 1872: Neskolko slov o vyrytyh v Irkutske izdeliah kamennogo perioda. Irkutsk
CHERSKIY, Y. D. 1956: Neopublikovannye stati, pisma I dnevnik. Irkutsk. 49: 55-56.
ILGŪNAS, G. 1985: Jonas Čerskis. Vilnius: 51-63.
LAICONAS, E. 1995: Čerskis ir urvai. “*Mokslas ir gyvenimas*” 4 (449), Vilnius: 14-15.
LARICHEV, V. E. 1990: Prozreniye. Moscow: 102-103.
VOLNOGORSKIY, P. 1913: V nedrah zemli. Moscow: 111-150.
WOJCIK, Z. 1986: Jan Czerski. Lublin: 85-87 & 128-158.

Important dates of Cherskis life and work

- 1845.05.15. : birth in Vitebsk region (now Belorussia).
1859 – 1863 : studies in Vilnius institute of the nobility (Lithuania).
1865 – 1883 : exile to Siberia for the participation in the uprising against Russian tzar.
1871 – 1882 : stay in Irkutsk (Russia).
1871 : discovery of palaeolithic mobiliary art in Irkutsk.
1873 : 1st expedition (East Sayan).
1874 : 2nd expedition (East Sayan).
1875 : 3rd expedition (Nizhneudinskaya Cave, East Sayan); discovery of quaternary frozen remains and of *Cuon nishneudensis*.
1876 : 4th expedition (Balaganskaya Cave).
1877 : 5th expedition (South-east coast of Baikal).
1878 : 6th expedition (North-west and north-east coasts of Baikal).
1879 : 7th expedition (South-west coast of Baikal).
1880 : 8th expedition (North-west coast of Baikal).
1881 : 9th expedition (North-east coast of Baikal).
1885 – 1890 : stay in Petersburg (Russia).
1886 – 1890 : work in the Russian Academy of Sciences.
1891 – 1892 : 10th expedition (Yakutja).
1892.07.07. : death on a boat during the Kolyma river expedition and burial in the settlement of Kolymskoye.

Working area of Yonas Cherskis in Siberia

(Picture enclosed).

Valkatos užrašai

(Kelionė į Šveicariją)

1997

DIENORAŠTIS.

Austrija, Šveicarija, Lichtenšteinas.

Rugpjūčio 9 d. Šeštadienis. Pakeleivingu miegamu autobusu „Scania“, priklausančiu Kazio Damulevičiaus kelionių agentūrai „Mes“ 14:30 išvykau iš Kauno.

Rugpjūčio 10 d. Sekmadienis. 12:30 atvykau į Vieną (Austrija). Po ekskursijos – laisvas laikas iki 21:00. Po to tuo pačiu autobusu važiuoju toliau į vakarus.

Rugpjūčio 11 d. Pirmadienis. 07:00 atsibudau autobuse, stovinčiame aikštelėje netoli Zalcburgo. 10:00 atvažiavau į Zalcburgo senamiestį. Po ekskursijos pasivaikščiojęs po miestą, pasiemiau iš autobuso savo kuprinę, atsisveikinau su vairuotojais Vincu ir Paulium ir 15:50 nuėjau pėsčiomis pietų kryptimi link užmiesčio. 16:50 sustojau tranzuoti, bet nesėkmingai. Iš kažkur dar atsirado senis-konkurentas, o tai jau visai badas. Taigi patraukiau toliau ir nepastebimai priėjau Anif'o miestą. Prieš jį krūmuose, netoli pelkės, įsikūriau nakvoti. 20:10 nuėjau miegoti. Visą naktį persekiojo uodai.

Rugpjūčio 12 d. Antradienis. Atsikėliau 06:30. Į plentą išėjau 07:00. Nuo 07:30 iki 09:00 tryniausi degalinėje, bet niekas manęs nepaėmė. Tai paėjėdamas, tai pastovėdamas, pasiekiau Hallein'ą. Mašinų ieškojau popieriaus fabrike. Ten vienas austras vairuotojas bandė pavogti mano kuprinę. Buvo jau besinėšęs, vienok buvo jam per sunki. Todėl pavyko prisivyti ir atimti. 13:00 pagaliau važiuoju. Slovakas nuvežė mane 32 km iki Bischofshofen'o. Tranzavimas prasidėjo. Apie 14:00 nestabdoma sustojo antroji mašina ir nuvežė tik 16 km iki Schwarzach'o.

Nakvoti įsikūriau Salzach'o upės pakrantėje, gerokai paėjėjęs už Schwarzach'o miesto, už pirmo tunelio. Kilo mintis, kad prarandu daug laiko ir galiu nespėti laiku nuvykti. Todėl gali tekti sėsti į traukinį. Kažkodėl labai prastai tranzuojasi.

Rugpjūčio 13 d. Trečiadienis. Naktį buvo šaltoka – teko užsivilkti švarkelį. Išėjau prieš 08:00. Už tilto priėjau pirmąją šioje kelionėje poilsio aikštelę. 08:00-08:30 beviltiškai stabdau. Apskritai per šias dienas Austrijoje nepastebėjau nė vieno tranzuotojo. Taip kad mano padėtis tapo beveik aiški. Bet kadangi dar turiu šiek tiek laiko, per artimiausias 2 dienas reiktų pabandyti tranzu nusigauti bent iki Insbruko, t. y. 160 km. Ilgai ėjau pėsčias. Dar prisėdau kitoje poilsio aikštelėje. Berašant dienoraštį, sustojo mašinėlė. Jie valgis. Aš nuėjau pasišnekėti. Yra 09:00. Šiek tiek prisitryniau du dešinės kojos pirštus. Lende, pasikeitęs pinigų, 11:07 sėdau į traukinį ir 14:30 išlipau Insbruke. Čia taip gražu ir taip nesitranzuoja, kad net rašyti nesinori. Geriu alų ir galvoju, ką daryti.

16:39 išvykau traukiniu link Feldkirch'o. Pakeliui kur nors išlipsiu nakvynei, nes bilietas galioja 4 dienas. 19:00 išlipau Feldkirch'e, pasienio su Lichtenšteinu miestelyje. Iki 20:00 ieškojau, kur prie vandens įsikurti. Perėjau visą miestą, kuris labai gražus – daug tiltų, vandens, pilaičių! Dabar man jau aišku, kad nuvažiuosiu.

Rugpjūčio 14 d. Ketvirtadienis. 08:48-09:08 traukiniu važiuoju iš Feldkirch'o (Austrija) per Lichtenšteiną (tik 10 minučių!) į Buchs'ą (Šveicarija). Pesus tikrino bevažiuojant; daiktų netikrino, tik paklausė, ar neturiu ko nors apmuitintino.

Buchs'e už 69 CHF:1,47=47 USD nusipirkau bilietą per Zürich'ą į La Šo de Foną (La Chaux-de-Fonds). Bilietas dviems dienoms. Iš viso nuo Lend'o iki La Šo de Fono traukinio bilietas kainavo 87 USD. Sėdžiu Buchs'e ir galvoju, ką toliau daryti.

11:15-12:25 ekspresu iš Buchs'o nuvažiuoju į Zürich'ą. Apžiūrėjau miestą, papietavau (pagedusi dešra su besibaigiančia lietuviška duona) ir nuėjau atgal į stotį. Pakeliui suvalgiau labai skanių, bet brangių (3,20 CHF) ledų mažą porcijėlę. Šveicarijoje su ledais

prasčiau nei Austrijoje – kaušeliuojamų beveik nėra. Aplinka niekuo nuo Austrijos ar Lichtenšteino nesiskiria. Ta pati vokiečių kalba. Greičiau reikia važiuoti į vakarus, į prancūziškus kantonus. Taigi šiandien su Alpėmis laikinai atsisveikinsiu ir važiuosiu į Jūrą.

15:06-16:33 nuvažiavau iš Zürich'o į Biel/Bienne. Nusipirkęs valgyti (labai didelę duoną už 4,40 CHF ir 1,5 l spraito už 3,00 CHF) ilgai ilgai keliauju apypliažiais prie Bjeno ežero, kol 18:00 pagaliau susirandu apytuštį kampilį prie vandens.. Maudausi, tvarkausi ir ruošiuosi rytdienos atvykimui į Kongresą.

„Grūdėtoji“ dešra kelionėje pasiteisino, kitos rūšys – ne. Sūris gerai laikosi. Lietuviškos duonos suvartojau po pusę kepalą per dieną. Sirupo kitą kartą galima bus ir neimti, nes jo ne ilgam užtenka. Butelis vandeniui galėtų būti 1 l arba 2 x 0,5 l talpos. Būtina turėti daugiau tepalo nuo kojų pratrynimo. Praverstų kepuraitė nuo uodų miegui lauke.

Rugpjūčio 15 d. Penktadienis. Atsikėliau 05:30 dar prieš švintant. Prikėlė ramybė. 07:00 išėjau atgal link miesto. 08:37-09:26 iš Bjeno atvykau į La Šode Foną. Tiesioginis atgalinis bilietas nuo čia iki Zalcburgo kainuotų 138 CHF : 1,47 = 94 USD.

10:00 atvykau į Kongreso būstinę. Apie valandą bandžiau išspręsti registracijos Kongrese problemas, bet nesėkmingai. Mano klausimas atidėtas rytdienai, kol atvyks Bernaskonis. Organizacinis komitetas norėtų iš manęs „išlaužti“ dar apie 300 CHF, bet aš kategoriškai atsisakiau mokėti.

17:00 padariau pranešimą „**Paleontological discoveries in caves of Siberia by Y. Cherskis**“ I tarptautiniame urvų archeologijos ir paleontologijos simpoziume.

Pardaviau kelis lipdukus už 5 CHF. Su šveicarų ir vengrų išsikeičiau visas turėtas atvirutes. Bendravau su Forčiu, Bosaku, Klimčiuuku, Rezgiku, Snetkovu, Šaberu, Jablokova ir kitais. Nakvojau kempinge – buvo šalta ir labai drėgna. Kempingas komfortiškas. Turime karšto vandens. Neišsimiegojau dėl triukšmo ir šalčio.

Rugpjūčio 16 d. Šeštadienis. Prabudau 04:30. Atsikėliau 06:00. Pasivaikščiojau po mišką. 11:00 Šveicarijos Mokslų akademija sumokėjo už mane Kongreso dalyvio mokesťį (120 CHF) ir nakvynės išlaidas (110 CHF) su sąlyga, kad nevažiuosiu į planuotą ekskursiją. Be to gavau iš jų tam tikrą kompensaciją ir visas dalyvio teises.

Vyksta mainai, diskusijos, naujos pažintys.

19:00, dykai gavęs 30 CHF bilietą, dalyvavau bankete. Tvarkos – jokios, maisto trūkumas, bet daug vyno ir, žinoma, triukšmo. Prie visko eilės ir mažai vietos. Žodžiu, nieko gero – gerai nors, kad dykai. Grįžau į kempingą 01:00.

Rugpjūčio 17 d. Sekmadienis. Dalyvauju Generalinėje asamblėjoje. Prezidentu išrenkame Juliją James (Australija), generaliniu sekretoriumi Pavelą Bosaką (Čekija). 2001 metų Kongresą organizuoti pavedame Brazilijai.

Tą pačią dieną iš kempingo gyventi persikėliau į gretimą mišką. Čia nors lauželį galėsiu susikurti. Sekmadieniais nedirba jokia maisto prekių parduotuvė. Atsidarys tik rytoj nuo 13:00, o aš jau nebeturiu pusryčiams duonos.

Rugpjūčio 18 d. Pirmadienis. Atsikėliau 07:00, nusipirkau bilietą į traukinį iki Sion'o (54 CHF). 08:20-08:52 nuvažiavau į Neuchâtel'į, kur nusipirkau valgyti (duonos 400 g už 2 CHF ir dešros 326 g už 10,45 CHF). Apžiūrėjęs per valandą Neuchâtel'į, 10:00-10:50 nuvažiavau į Lozaną, kur prabuvau 4 val. Tai gražus XIX a. miestas: labai graži katedra, tiesiog puikūs vadinamieji „Lozanos sodai“, įkurdinti ant pastatų stogų, nuostabus ežero pakrantės parkas; gausu gėlių, medžių ir įvairių kitų žalumynų. Papietavęs 100 g šokolado (2,50 CHF), 15:04-15:23 nuvažiavau į Montreux. Vis dažniau ėmiau jausti alkį – teks padidinti maisto normą. 15:30 išėjau iš miesto rytų kryptimi, ieškodamas tinkamos vietos nakvynei prie Lemano ežero. Tačiau nieko tinkamo neradau, todėl 17:00 priėjau Villeneuve miestelį, esantį maždaug už 6 km. Apsiprekinęs ėjau dar apie 8 km, kol apie 19:00 radau neblogą vietelę prie Ronos žiočių į Lemano ežerą. Nuo ilgo ėjimo labai nusivariau, bet už tai išsiskalbiau ir nusiprausiau. Taigi gyvenimas vėl tapo gražus. Maždaug už 5 km – Prancūzija. Pašonėje – paukščių rezervatas. Šį kartą laužo nekursiu.

Rugpjūčio 19 d. Antradienis. Naktį labai gerai išsimiegojau, nors visą laiką sapnavau kaimynus. Atsikėliau 07:00. Išėjau 08:50. 10:20-11:35 nuvažiavau į Sion'ą. Toliau autobusu vykstu į St. Leonardą. Už 6 CHF aplankiau St. Leonardo urvą. Tai 300 metrų apsemta galerija. Plaukiame valtimi. Nežinia iš kur ir kam po žeme priveista didelių žuvų, kurias gidas vis pašeria. 14:02-14:17 grįžtu atgal į Sion'ą ir nusiperku bilietą į traukinį iki Interlaken'o (54 CHF). 15:09-18:25 labai vaizdingomis vietomis atvykau į Darligen'ą. Ypač gražu buvo važiuojant per Löschental'į. 19:00 įsitaisiau 5 min. atstumu nuo geležinkelio stotelės, 15 m atstumu nuo bėgių ir 5 m atstumu nuo Tuno ežero vandens. Taip greitai ir taip vienišai (atsiskyrėliškai!) šioje kelionėje dar nebuvau įsikūręs.

Rugpjūčio 20 d. Trečiadienis. Atsikėliau labai vėlai – nebuvo, kas veikti, nes neturėjau tolesnio veiksmų plano. 10:18-10:26 nuvažiavau iš Darligen'o į Interlaken'ą. Kaip nebūtų keista, bet čia informacijos tikrai trūksta. Dabar maštau, kur šiandien pasiduoti. Ši diena, kaip ir praėjusios, bus karšta. Turistų daug.

Apie 11:30 išėjau Goldswil'io kryptimi. Po 1 val. priėjau kalnų ežerą. Traukiau pėstute toliau. Ir štai Ringgenberg'o miestelis – toks, kaip Seredžius Lietuvoje. Jis tarytum etnografinis, kaip pasakoje, nors nuo viduramžių likę tik pusė pilies. Apie 15:00 nusileidau prie Brienc'o ežero, žemiau kapinių, prie pilies. Čia dienosiu, o miegoti turbūt grįšiu atgal ant kalno prie ežero.

Pora valandų prie Brienc'o ežero ir saulė pasislėpė. Šiek tiek debesuota. Teks lipti ant kalno. Šio ežero vanduo ne toks šiltas, nes yra aukščiau kalnuose. Situacija susidarė tokia, kad aš tik stumių dienas, laukdamas greičiau ateinant antradienio ryto Zalcburge., kur turėtų būti Kazio autobusas. Čia, Šveicarijoje, be didesnių pinigų lyg ir nėra daugiau planų. Gal važiuoti į Liucerną? Austrijoje tai bus, kas veikti.

Buvo ėmę lynoti, vėliau ir griaustinis ištiko. Todėl nakčiai įsitaisiau miegoti maiše. Prieš miegą porą valandų varčiau įsigytą literatūrą. Panašu, kad jau pripratau valkatauti...

Rugpjūčio 21 d. Ketvirtadienis. 09:50 išėjau į Interlakeną, kad važiuoti toliau per Liucerną link Lichtenšteino. 10:30 už 60 CHF nusipirkau bilietą iki Buchs'o. 11:00-13:05 nuvažiavau iš Interlaken'o į Liucerną. Nuo Meiningen'o važiuavau ypatingo grožio keliu su labai staigiu pakilimu, tokiu stačiu, kad traukinys vos vos velkasi. Ir taip iki pat Brünig'o perėjos ir toliau nuo jos žemyn. Nuostabus vaizdas iš viršaus į Lungarn'o ežerą. Nuo čia traukinys jau ima skrieti. Prie Zarnerio ežero matosi, kad dar visai nesenai praėjo galinga liūtis, nes miesteliuose ir ežero pakrantėje daug dumblo su moliu ir šiukšlėmis (Sachseln'as).

Išlipęs Liucernoje, niekur neradau neautomatinės saugojimo kameros. Netrukus pajutau didmiesčio slėgį, tarytum šis miestas manęs nepriimtų. Panašiai būna kartais ir su urvais. Nusprendžiau ilgėliau čia nepasilikti. 1 valandą paslampinėjęs apie prieplauką ir stotį (tai tarytum koks senamiestis), suvalgiau pietus – šokoladą „Tobleron“ už 2 CHF ir 14:24 Milano ekspresu išvykau link Arth'o. 14:50 aš jau ten. 15:12-17:30 važiuavau iš Arth-Goldau į Mols'ą. Pakeliui grožiuosi vaizdais: labai gražios čerpytėmis dengtos namų sienos. Kiemuose šunų beveik nėra. Niekur nematyti pririštų gyvulių – visi laisvai vaikšto aptvaruose.

Taigi 17:30 išlipau Mols'o bažnytkaimyje, rytinėje Valeno ežero (Wallensee) pakrantėje, maždaug 15 km į vakarus nuo Lichtenšteino. Ežeras, kaip ir visi Šveicarijoje, labai gražus. Iš visų pusių jį spaudžia statūs ir aukšti kalnai. Įsitaisiau netoli bažnyčios pačiame miestelio centre prie pat geležinkelio stotelės. Vanduo labai šiltas ir švarus. Nedidelis debesuotumas lietaus naktį lyg ir nežada. Miegosiu pakrantėje. Ši diena praėjo pervazinėjant vietiniais traukiniais iš kampo į kampą. Tai beveik paskutiniai Šveicarijos vaizdai.

Rugpjūčio 22 d. Penktadienis. Atsikėliau 06:30. Naktį daug visko prisapnavau. Tarp 02:00 ir 04:00 nesimiegojo, todėl mėnesienoje grožėjausi ežeru tarp kalnų. 08:26-08:59 važiuavau į Buchs'ą. Daiktus pasidėjau į saugojimo kamerą ir pėsčiomis išėjau į Lichtenšteiną.

10:30 aš jau Vaduce – Lichtenšteino sostinėje. Tai mažo provincialaus didmiesčio tipo miestelis. Už 2 CHF pašte man į pasą įdeda Lichtenšteino antspaudą – tai lyg ir viza-suvenyras. Pasivaikščiojęs 13:30 grįžau pėstute į Šveicariją (Buchs'ą). Nusipirkau daugiau maisto. 14:10 išėjau įsikurti poilsiui ir nakvynei prie Reino. O rytoj važiuosiu į Austriją. Po

pusvalandžio aš jau prie vandens. Bet apsisistojau netoli kanalizacijos išmetamojo vamzdžio. Taigi paskutinę dieną Šveicarija man šiek tiek prasmirdo. Netrukus prasidėjo dar ir Reino potvynis. „Nešu muilą“ iš pakrantės, bet nežinau kur.

Vaikščiojau, vaikščiojau aš Reino pakrante, bet nieko tinkamo nesuradau, o vanduo vis kyla! Pagaliau netoli autostrados ir pėsčiųjų tako radau erdvesnę palaikią vietelę ir 17:00 priguliuo po gulio. Vandens prausimuisi šį kartą neturėsiu. Gerai, kad Reine nesugalvojau praustis – Europos kanalizacija!

Šveicarai be motoblokų savo aplinkos šitaip nesusitvarkytų. Šienauja jie pievas po nedidelį plotą kelis kartus per metus, kad visada būtų neperaugusios žolės. Labai populiarūs čia kukurūzai. Lichtenšteine jie užauga iki 2-5 metrų aukščio.

Rugpjūčio 23 d. Šeštadienis. Atsikėliau 06:30. Buvo gana drėgna ir nejauku. Vakar vakare persekiojo uodai. Štai tokia buvo paskutinė naktis netoli Reino Šveicarijos/Lichtenšteino pasienyje. 08:05 aš jau vėl Buchs'o stotyje. Už 49,95 CHF nusipirkau bilietą iki Zell am See Austrijoje. Likusius 89 frankus iškeičiau į 736 šilingus.

08:52-09:12 važiavau iš Buchs'o (Šveicarija) į Feldkirch'ą (Austrija). Prieš įlipant perone sutikau pasieniečius, pasirengusius tikrinti pasus. Kadangi ėjau paskui jaunimo su kuprinėmis grupę, jie tik kažko paklausė priekyje einančių, o mane palaikė vienu iš grupės vadovų. Taigi likau nepatikrintas ir į Austriją įvažiavau lyg ir nepastebėtas. Feldkirch'e jau laukė kitas traukinys į Insbruką. Įlipęs pamačiau gausybę keleivių, todėl tuoj pat išlipau ir ėmiau laukti vietinio traukinio iki 10:01. Esu labai mieguistas ir aptingęs. 10:01-10:25 atvykau į Bludenz'ą. Bet juk čia Austrija – buvau pamiršęs, kad šioje šalyje geležinkelio transportas nėra taip išvystytas, kaip Šveicarijoje. Šioje atkarpoje nėra jokio regioninio traukinio. Todėl visą valandą teks laukti tarptautinio traukinio į Vieną.

11:38-13:20 važiavau į Insbruką, kur praleidau 2 val. 15:25-17:18 be persėdimų nuvažiavau iki Zell am See. 17:30 išėjau pėsčias pagal Cėlio ežerą (Zellersee) ieškoti tinkamos vietos nakvynei. Tačiau vis nėra ir nėra. Pasiblaškau po rezervatą, bet čia tik meldai ir kemsynai. Pagaliau beieškodamas priėjau sekančią gyvenvietę. Bet gi pagal ežerą žemė visur privati arba paprasčiausiai aptverta tvora. Niekur neįmanoma prieiti prie vandens. Panašu, kad gali ištikti lietus. Netikėtai kitoje ežero pusėje radau keliuką į kalnus, o, paėjęs juo apie 100 metrų, aptikau stoginę šieniui. Šieno ritiniai drėgni, bet šilti. Pirmą kartą šioje kelionėje įsitaisiau šiltai po stogu, o ne po dangaus skliautu. Krapnoja, bet naktį nelis. Neatsargiai elgdamasis, apsibrozdinau kairią koją ir ranką. Nereikia be reikalo šokinėti, ypač, kai keliauji vienas.

Rugpjūčio 24 d. Sekmadienis. Prabudau 06:15 ir kuo skubiau apleidau stoginę – juk privati nuosavybė. Paėjęs dar 100 metrų aukštyrą pagal upelį, sustoju praustis ir pusryčiauti.

Už 86 ATS nusipirkęs bilietą į traukinį iki Werfen'o, 09:07-10:01 važiavau iš Zell am See į St. Johann im Pongau. Palikęs daiktus saugojimo kameroje, įsigijau bilietą į Liechtensteinkllam'o tarpekį (30 ATS) ir patraukiau pėsčiomis.

Tarpekliis – nuostabus, pats gražiausias mano kada nors matytas. Pėsčiomis nuo stoties iki tarpeklio – 1 valanda kelio. Tarpeklyje praleidau visą valandą. Atgal – vėl valanda.

Beveik sąmoningai (teisingiau iš gudrumo) pražiopsojau tinkamiausia traukinį, t. y. nelipau į jį, manydamas, kad jis man netinka. Dabar teks 2 val. laukti sekančio.

16:09-16:29 važiavau iš St. Johann'o į Werfen'ą. Nakvynei įsitaisiau netoli centro, 15-20 min. atstumu. Dabar 18:15. Lyg ir nori krapnoti. Nakčiai pasiruošiau kapitaliai – lyg dideliame lietuvi. Ryt – EISRIESENWELT'as. Čia teks nakvoti 2 naktis, nes poryt anksti ryte reikia būti Salzburg'e. 20:45 išžiebė Werfen'o pilies apšvietimas. Vaizdas – nepakartojamas. Tikra Čiurlionio „Karalių pasaka“!

Naktį buvo drėgna ir nejauku, nors oras be lietaus ir visiškai giedra.

Rugpjūčio 25 d. Pirmadienis. EISRIESENWELT !!! 7-oji diena Austrijoje.

07:10 išėjau link stoties. Po 10 min. pasidėjau daiktus dykai pas dispečerį, nes saugojimo kameros čia nėra. Kasa neveikia. 08:20 atvažiuoja urvinis minibusas ir nuveža norinčius iki aikštelės, kur persėdu į didesnę autobusiuką. 5 km važiuojame 20 min. Statumas

vietomis – iki 21 %. Nuo paskutinės aikštelės tenka dar 10 min. eiti iki keltuvo. Šis pradeda veikti 09:00. Kelia apie 12 žmonių. Pakilimas nepaprastai staigus ir status, bet nėra išpūdingesnis, nei Zakopanėje. Pakilus dar apie 10 min. einu iki urvo. Prie urvo už 80 ATS (vietoj 90 ATS, nes pagalvoja, kad esu grupinis) perku bilietą į urvą. Su pirmąja grupe lendu skylėn.

Prie angos laukiame, kol paruoš ir užkurs karbidines apšvietimo lempas, nes urve elektros apšvietimo nėra. Po lempą gauna kas dešimtas. Beveik visi turistai kalba vokiškai, tik apie 10 žmonių grupelė bendrauja angliškai. Todėl mes einame kolonos (po 2) priekyje ir mums gidas aiškina atskirai.

Urvo ilgis – 42 km; trasos ilgis – 1000 metrų. Urvas išsidėstęs +1760 m v. j. l. Tenengebirge masyve po 400 m klinčių storyme. Esame labai aukštai virš slėnio. Werfen'o pilis iš viršaus atrodo mažulytė. Dabar visai ne „Karalių pasaka“, o žaisliukas iš pasakaitės. Urve tenka įveikti 700 laiptelių į viršų ir tiek pat atgal. Karbidinių lempų šviesos vos vos pakanka tam, kad galėtum eiti, tačiau visas efektas yra tame, jog gidas naudoja kažkokią juodą „virvelę“, tarytum su magniu viduje, kurios palengva dega labai ryškia šviesa, nepalyginamai ryškesne už „karbidinės“ šviesą. Visur, kur reikia, arba visur, kur sustojame išklaudyti komentarų, jis jas degina. Labai originalu ir puiku. Šis urvas ledo turi maždaug tiek, kiek ir Slovakijos Dobtina, bet ten įrengta elektra, o pats pateikimas – standartinis, nepaliekantis gilesnio išpūdžio. O čia – visai kas kita. Urvo pateikimas puiku; gidas su išmone demonstruoja požemio grožį, o mes jį matome. Storiausias ledas Eisriesenwelt'e – 25 m, tik 1 m mažiau, negu Dobtinoje. Apie 11:15 mes jau lauke. Ekskursija truko ne mažiau 1,5 val. Gerai, kad aš papuoliau į pirmąją grupę. Mums išeinant, urve jau buvo dar kelios grupės, o tai jau panašiau į eitynes prie mauzoliejaus.

Ekskursijos kainą sudarė:

- autobusas iki keltuvo į vieną pusę – 35 ATS;
- keltuvas į vieną pusę – 55 ATS;
- pats urvas – 80 ATS.

Viso: 170 ATS : 13 = 13,08 USD

PASTEBĖJIMAI:

- Čia, vakaruose, nesvarbu, kokią kalbą tu moki. Gido problema – tau išaiškinti tavo žinoma kalba. Ir tai brangiau nekainuoja, kaip kad neretai esti rytuose.
- Šveicarijoje informacija pateikiama preciziškai iki smulkmenų. Daug proto nereikia, kad patektum ten, kur nori. Austrijoje, nors irgi viskas pritaikyta žmogaus patogumui, tačiau informacijos šiek tiek mažiau – kartais, nors ir retai, tenka pasiklausti.
- Šveicarijoje bet kur gali sustabdyti transporto srautą, kad vienas pats pereitum gatvę, o čia – ne.
- Šveicarijoje viskas daroma taip, kad ne tik sau, bet ir kitam, svetimam žmogui, būtų patogiau ir gražiau. Todėl kiekvienas kaimas – mielas akiai. Tačiau stokojama viduramžių architektūros.
- Austrijoje pamatyti viduramžių architektūros – ne problema.

Maždaug 11:50 išėjau nuo urvo pėsčias žemyn. Su dažnais pasėdėjimais, nes labai karšta ir gražu, apie 13:00 aš jau prie žemutinės keltuvo stoties, o 14:20 – jau Werfen'e. Nusileidimui sugaišau 2,5 val. Werfen'e apsiperku ir vėl grįžtu į senąją vietą prie Salzach'o upės. Džiovinuosi, nes rytoj – į Salzburg'ą, kur, gal būt, o gal ir ne, susitiksiu turistų grupę iš Lietuvos.

Jau 20:13. Paskaičiau, nusiprausiau, apsiskalbiau, pavalgiau. Ima temti. Po pusvalandžio apšvies pilį. Paskutinį kartą pasižiūrėsiu „Čiurlionį“ ir gal paskutinė (jau 15-a) nakvynė ant žemės. Tame tarpe buvo viena nakvynė palapinėje, o kita ant šieno.

Rugpjūčio 26 d. Antradienis. Esminė diena!

06:20-07:05 važiavau iš Werfen'o į Salzburg'ą. Už bilietą sumokėjau 76 ATS. Paskutinė naktis buvo nešalta. Tik 03:20 prabudęs, nebeužmigau, nors kėliausi tik 05:10, o 06:00 išėjau į sotį. kažko virš Tenengebirg'ės renkasi juodi debesys.

08:00-10:00 lietuvių laukiau terminale. Po to iki 14:00 slampinėjau po turistines Zalcburgo vietas, bet lietuvių nesutikau. Viskas aišku. Kazys nežadėjo, kad autobusas atvažiuos į terminalą. Teks važiuoti į Flachau, gal ten juos rasiu, jei jie apskritai atvyko.

16:05-17:55 važiavau į Altenmarkt. Toliau dar 4 km autobusu iki Flachau, kurį pasiekiau tik 19:00. O 20:00 lietuvių grupę iš Mažeikių vis tik susitikau.

Vėlai vakare ėmė lyti, bet aš miegu autobuse – tegul lyja ir kuo gausiau. Jau pabodo tas nenumaldomas karštis kiekvieną dieną. Miegojau labai prastai – prie minkšto juk irgi reikia priprasti!

Rugpjūčio 27 d. Trečiadienis. DACHSTEIN'as!

Prabudau ~03:30. Atsikėliau ~06:00. Mintyse pasveikinau Augę su gimtadieniu. Iki 15:00 ekskursija Dachstein'o ledo urve. Keltuvas 150 ATS (grupinė kaina) + pats urvas 78 ATS = 228 ATS : 13 = 17,54 USD.

Urvas grožiu ir pateikimu – prastesnis ir brangesnis už Eisriesenwelt'ą. Ledo kilmė šiuose urvuose skiriasi. Ten, Eisriesenwelt'e, ledas formuojasi dėka šalto oro įtraukimo į urvą žiemos metu. Čia, Dachstein'e, ledas formuojasi iš atitekančio per uolieną vandens.

Rugpjūčio 28 d. Ketvirtadienis. Visa diena Vienoje.

Rugpjūčio 29 d. Penktadienis. 5 valandos Krokovoje.

Rugpjūčio 30 d. Šeštadienis. Pagaliau namie.

Bendra kelionės kaina – 2.800 Lt.

Speleoturizmas

(Kelionės po žeme)

1998

Informacija specialiai ruošiamai „Sporto enciklopedijai“.

PIRMIEJI APSILANKYMAI PO ŽEME.

M. K. RADVILA Našlaitėlis (1549-1616) – Graikijoje, Sirijoje, Egipte, Palestinoje (1583).

J. ČERSKIS (1845-1892) – Rytų Sajane (1875-1876).

K. PAKŠTAS (1893-1960) – Kanarų salose, P. Afrikoje, Palestinoje (1930).

J. RIMOŠIUS – Slovėnijoje (1934).

A. POŠKA (1903-1992) – Egipte (1930), Kinijoje (1932), Bulgarijoje (1937), Kirgizijoje (1949-1958).

V. ALMANIS – Kalnų Altajuje, V. Kaukaze (1969-1977).

SPELEOKOLEKTYVAI.

Kauno speleosekcija „OMEGA“ (įst. 1977.12.09.), pirm. – Erikas LAICONAS (1978-1981, 1984), Valerijus MATROCHINAS (1982-1983); vėliau reorganizuota į KAUNO SPELEOKLUBĄ (1984.04.09.), pirm. – E. LAICONAS (1984-1985), Raimondas DANIŪNAS (nuo 1986).

Speleosekcija „KENTAURAI“ Kaune (veikė 1981-1982), pir. – Ričardas JAKUBONIS.

Speleosekcija „AKVA-SPELEO“ Kaune (įst. 1982), vėliau reorganizuota į Kauno speleopovandeninio sporto klubą „GELMĖS“ (1990), pirm.-Vytautas GUDAITIS (nuo 1982).

SPELEO-INFO-CENTRAS (įst. 1988.04.17.), vadovas- E. LAICONAS (nuo 1988).

Speleosekcija „VENTA“ Vilniuje (įst. 1982.03.30.), pirm. – Sigutė DOMININKAITYTĖ-DANIŪNIENĖ (1982-1983), Violeta MALIŠAUSKAITĖ (1984), Vilmantas VAŠKELIS (1985), Virgilijus STOŠKUS (1986-1987), Gintautas ŠVEDAS (nuo 1988).

Speleosekcija „DONALDAI“ Panevėžyje (įst. 1982.10.19.), pirm. – Kęstutis TAMOŠAITIS (1983-1984), Romas VALAITIS (1985-1989); vėliau reorganizuota į Speleoklubą „KRISTALAS“ (1990), pirm. – Darius SIMANAVIČIUS (nuo 1990).

Speleosekcija „NYKŠTUKAS“ Anykščiuose (įst. 1986), pirm. – Arūnas LIOGĖ (nuo 1987).

MIESTŲ SPELEOKOMISIJOS.

Kauno (1979.12.18.-1990.03.17.), pirm. – E. LAICONAS (1980-1981, 1984-1985), V. GUDAITIS (1982-1983), R. DANIŪNAS (1986-1989).

Panevėžio (1985.12.11.-1990.03.17.), pirm. – R. VALAITIS (1986-1989).

Vilniaus (1986.01.16.-1990.03.17.), pirm. – Rima JURGELEVIČIŪTĖ (1986-1989).

LIETUVOS RESPUBLIKINĖ SPELEOKOMISIJA (1985.03.02.-1990.03.17.), pirm. – E. LAICONAS (1985-1989).

LIETUVOS SPELEOSPORTO ASOCIACIJA (1990.03.17.-1996.11.01.), prezidentai – Algirdas ŽVINAKEVIČIUS (1990-1992), V. GUDAITIS (1993-1996), generaliniai sekretoriai – Igoris ČALOVAS (1990-1992), E. LAICONAS (1993-1996).

TARPTAUTINĖ NARYSTĖ.

Lietuvos atstovas SSRS Centrinėje speleokomisijoje – E. LAICONAS (1986-1990).

Lietuvos atstovas Tarptautinėje speleologų-esperantininkų grupėje – E.LAICONAS (1988-1990).

1993.08.02. Lietuva priimta į Tarptautinę speleologijos sąjungą (UIS). Lietuvos atstovas prie UIS – E. LAICONAS (nuo 1993).

KADRAI.

Vyr. speleoinstruktoriai – E. LAICONAS (nuo 1983).

Speleoinstruktoriai – R. DANIŪNAS, Angelė LAICONIENĖ, Vyrmantas RADZEVIČIUS (nuo 1985), V. GUDAITIS (nuo 1993).

LIETUVOS SPELEOVARŽYBŲ NUGALĖTOJAI.

1980 – E. Laiconas, I. Aikinaitė-Kasparavičienė (Kaunas);

1981 – V. Radzevičius, S. Chreptavičienė (Kaunas);

1982 – R. Daniūnas, S. Domininkaitytė-Daniūnienė, D. Gudaitytė-Žukauskienė (Kaunas);

1983 – V. Rožanskas, S. Domininkaitytė-Daniūnienė (Kaunas);

1984 – K. Sikorskis, A. Grendelis, J.Roškovaitė-Sikorskienė, R. Daniūnas, S. Daniūnienė, V. Stravinskas (Kaunas);

1985 – R. Daniūnas, V. Stravinskas, D. Gudaitytė-Žukauskienė (Kaunas);

1986 – K. Sikorskis, A. Grendelis, D.Gudaitytė-Žukauskienė, R.Augulytė (Kaunas);

1987 – R. Valaitis, R. Cicėnas, A. Cicėnienė, A. Eiva (Panevėžys);

V. Stravinskas, J. Sikorskienė (Kaunas);

1988 – R. Valaitis, R. Cicėnas, A. Cicėnienė, O. Tichonovas (Panevėžys).

DALYVAVIMAS TARPTAUTINĖSE VARŽYBOSE.

1979 – I SSRS speleosąskrydis Ukrainoje (16 vieta, treneris – E. Laiconas);

1981 – I SSRS turistų sąskrydis Rusijoje (15-21 vietos, treneris – E. Laiconas);

1984 – II SSRS speleosąskrydis Gruzijoje (16 vieta, treneris – V. Gudaitis);

1985 – II SSRS turistų sąskrydis Ukrainoje (12 vieta, treneris – R. Daniūnas);

1987 – I Latvijos speleotechnikos varžybos (1 vieta, treneris – R. Daniūnas);

1988 – III SSRS speleosąskrydis Ukrainoje (treneris – R. Daniūnas).

DALYVAVIMAS TARPTAUTINĖSE KONFERENCIJOSE.

1983 – Kaunas;

1984 – Kaunas, Karlukovas (Bulgarija);

1985 – Ryga (Latvija), Kotelis (Bulgarija), Praha (Čekija);

1986 – Vilnius;

1987 – Talinas (Estija), Kijevas (Ukraina);

1988 – Trakai, Sočis (Rusija), Liptojo Mikulašas (Slovakija);

1989 – Šimonfa (Vengrija);

1995 – ŠUNKUJUŠAS (Rumunija).

DALYVAVIMAS TARPTAUTINIUOSE SPELEOLOGŲ KONGRESUOSE.

1989 – Budapeštas (Vengrija);

1993 – Pekinas (Kinija);

1997 – La Šo-de-Fonas (Šveicarija).

SVARBESNĖS KELIONĖS.

- 1973 – pirmas nusileidimas vertikaliame Gugerdžino urve Kryme (Ukraina),
- ekspediciją į ilgiausius pasaulio gipso urvynus Ukrainoje pradžia;
- 1980 – atrastas ir ištyrinėtas Pirmojo Kauno speleosąskrydžio urvas (1600 m ilgio) V. Kaukaze (Gruzija), vad. Ričardas JAKUBONIS;
- 1981 – nusileidimas į tuo metu giliausią Azijoje Kijeviskajos prarają (-990 m, E. LAICONAS) Pamyro-Alajuje (Uzbekistanas);
- 1983 – giliausias nusileidimas Sniego prarajoje (-1320 m, E. LAICONAS) V. Kaukaze (Gruzija) – tai antras pagal gylį tuo metu žinomas pasaulio urvas,
- atrasta ir ištyrinėta Ventos šachta (-190 m gylio) Kryme (Ukraina), vad. R. DANIŪNAS;
- 1984 – eksperimentiškiausias nusileidimas Napros prarajoje (iki -530 m, E. LAICONAS, R. DANIŪNAS) V. Kaukaze (Gruzija),
- kelionių į Centrinę ir Vakarų Europą pradžia: Bulgarija (1984); Čekija, Lenkija, Slovakija (1988); Vengrija (1989); Belgija (1990); Rumunija (1995); Austrija, Prancūzija, Šveicarija (1997);
- 1986 – pirmoji ekspedicija druskos urvuose Tadžikijoje, vad. E. LAICONAS;
- 1987 – pirmas solinis nusileidimas Nazarovo šachtoje (iki -310 m gylio, R. DANIŪNAS) V. Kaukaze (Rusija).

- Keliauta 22 šalių urvuose, bet daugiausiai V. Kaukazo ir Krymo kalnuose;
- Violeta MALIŠAUSKAITĖ (1958-1984) tragiškai žuvo 1984.06.17. treniruotės su akvalangu po žeme metu Kauno VIII forte.

Speleologija

Erikas Laiconas

Speleologas

1998

MOKSLO POPULIARINIMO STRAIPSNIS

„Mokslas ir gyvenimas“, Nr.7 (487), Vilnius

Šiuo metu vartojamas tarptautinis terminas "speleologija" yra kilęs iš graikų kalbos žodžių spelaion (urvas) ir logos (žodis, kalba, sąvoka, mintis, protas, mokslas), bet lietuviškai jis keistinas žodžiu "urvotyra". Šį terminą 1890 m. pasiūlė prancūzų archeologas Emilis Rivjeras (E.Riviere, 1835-1922), o nuo 1893 m. prancūzų speleologo Eduardo Alfredo Martelio (E.A.Martel, 1859-1938) dėka jis paplito visame pasaulyje, nors iš pradžių buvo vartojamas kartu su sinonimu "požeminė geografija".

Speleologijos objektas yra bet kokios kilmės žmogui betarpiškai prieinamos požeminės erdmės, nepriklausomai nuo jas gaubiančių uolienu sudėties.

Speleologijos samprata dabar yra dvejopa. Plačiąja reikšme - tai praktinė veikla, kurios tikslas yra prasiskverbti į sunkiai prieinamas Žemės gelmių vietas, kurti tam būtiną įrangą, įvaldyti ir tobulinti urvų įveikimo techniką ir taktiką, užtikrinti žmogaus saugumą ekstremaliomis sąlygomis, atlikti po žeme pirminius mokslinius stebėjimus, urvų aprašymus ir topografinius planus. Siaurąja reikšme - tai fizinės geografijos šakinis mokslas, tiriantis tam tikrą litosferos (vieno geografinės sferos komponentų) sudėtinę dalį - urvus, jų kilmę, morfologiją, mikroklimatą, vandenį, gyvūniją, augaliją, materialinės kultūros liekanas, žmogaus išsikūrimo juose istoriją ir panaudojimo galimybes.

Speleologijos pradininko E.A.Martelio vadovaujama 1888 m. ekspedicija į Bramabio urvyną (Systeme de Bramabiau) laikoma speleologijos pradžia. Tada birželio 28 d. jis kartu su Gabrieliu Gopija (G.Gaupillat, 1862-1927) įveikė 700 m ilgio požeminę upę. Jie plaukė valtimi, kurią per krioklius tempdavo uolomis. Kartu su šoninėmis atšakomis jie ištyrinėjo 1,7 km galerijų, sudarė topografinį urvyno planą. Šis reikšmingas įvykis urvotyroje tapo sistemingo požeminio pasaulio tyrinėjimų pradžia, pirmoji pažintis su kuriuo įvyko žmonijos priešaušryje.

Nors žmonės apsigyveno urvuose labai seniai, tačiau domėtis ir tyrinėti juos pradėjo tik vėlyvojo paleolito epochos laikais. Apie tai byloja maždaug prieš 30-10 tūkst. metų pr. Kr. paleolito menininkų palikti pėdsakai ir meno kūriniai sunkiai prieinamose, toli nuo angos esančiose urvų vietose. Frankų-Kantabrijos urvų menas yra išpūdingiausias to meto kultūros paveldas.

Naudingųjų iškasenų gavybos urvuose pėdsakų aptinkama jau neolite ir bronzos amžiuje. Štai Š. Amerikos indėnai III-I tūkstantmetį pr. Kr. urvuose išgudavo mirabilitą, gipsą, titną, nutoldami net per 3 km nuo angos.

Pirmieji apsilankymo urvuose aprašymai mus pasiekė iš Asirijos, kurios karalius Tiglatpalasaras I 1100 m. pr. Kr. lankėsi prie užtvindyto urvo netoli Tigro upės ištakų, o jo įpėdinis Salmanasaras III 853 m. ar 852 m. pr. Kr. net įėjo į šio urvo vidų ir pasiuntė tolyn žmogų ištyrinėti jį visą. Apie 700 m. pr. Kr. prie Jeruzalės esančio urvo galerijos ir šuliniai buvo praplatinti ir pritaikyti Gihono šaltinio vandeniui atvesti į miestą. Senovės Kinijoje vaistų gamyboje buvo naudojami stalaktitai, kurių beieškant buvo skverbiamasi į urvus.

Senovės graikų rašytojas Pausanijas (Pausanias, apie 115-180 m.) apie 170 m. knygoje "Helados aprašymas" aprašo urvą prie Delfų, kuriame "galite eiti didelį atstumą net visai be šviesos" ir kuris didesnis už kitus Mažojoje Azijoje jo matytus urvus. Senovės romėnų filosofas ir rašytojas Seneka (L.A.Seneca, apie 4 m. pr. Kr. - 65 m.) traktate "Gamtos

klausimai" apie 64 m. aprašė, kaip Makedonijos kalnakasiai po žeme prisikasė iki gamtinių požeminių tuštumų ir apstulbo pakerėti netikėto regiono.

Iš ankstyvųjų viduramžių mus pasiekė tik keletas Italijos ir Anglijos urvų aprašymų, nors kai kurie jų buvo labiau fantazijos vaisiai nei realūs išpūdžiai. Bene žymiausias yra Henrio Hantingdono (H.Huntingdon) 1135 m. pranešimas apie dažnai žmonių lankomą Čedaro urvą (Cheddar Hole) Anglijoje. Konkrečių to meto apsilankymų urvuose įrodymų galima rasti po žeme ant sienų paliktuose užrašuose, padengtuose plona kalcito plėvele. Taip mes sužinome, kad Postoinos urvynas Slovėnijoje buvo aplankytas 1213 m., Drachenlocho urvas Austrijoje - 1387 m., Jasovo urvas Slovakijoje - 1447 metais.

Renesanso epochoje pastebimas didesnis susidomėjimas urvais, o apie 1478 m. Viljamas Vorčesteris (W. of Worcester, 1415-1482) pirmą kartą pateikė tikrai detalų Vukio urvo (Wookey Hole) aprašymą. XV-XVI a. žymesnius tyrinėjimus vykdė F.Faberis, H.Ulrichas, J.Raifenštainas Vokietijoje, R.Štrainas Austrijoje. Klasikinis XVI a. požeminis tyrinėjimas įvyko 1535 m. Braitenvinerio urve Bavarijoje. Tada B.Buchneris su 24 Ambergo gyventojais, apsirūpinę žibintais, "tinderboksais" (dėžutė, kurioje laikomas titnagas ir pintis ugniai įskelti), kirtikliais ir maistu, naudodami virves, kietas kopėčias, pasiskverbė gilyn, nuodugniai ištyrė urvą ir aprašė ekspediciją. Jos metu aptikta daug kaulų ir kaukolių - tai pirmas žinomas toks radinys urvuose. Kiek vėliau, 1546 m., G.Agrikola knygoje išspausdino pirmą žinomą dirbtinės požeminės ertmės prie Neapolio planą.

XVII a. dauguma požeminių tyrinėjimų įvairiose šalyse dar buvo pavieniai, vienkartiniai ir neturėjo ryšio tarpusavyje. Pažymėtina K.Magno veikla Graikijoje, Dž.Bjumonto, S.Stjumo ir Kolinzo Anglijoje. 1682 m. Kolinzas po labai kruopščių darbų Pen Parko urve sudarė ir pirmą kartą pasaulyje išspausdino natūralaus urvo planą. Apžvelgiant XVII a., būtina atskirai paminėti vieną svarbiausių pasaulyje sričių - klasikinių KARSTO regioną Slovėnijoje. Jo reikšmė trejopa. Pagal klintinės Karsto (Kras) plynaukštės pavadinimą reiškiniai, susiję su paviršinių ir požeminių vandenų chemine ir mechanine veikla tirpiose bei supleišėjusiose uolienose ir tos veiklos padariniai, gavo bendrinį karstinių reiškinių arba tiesiog karsto pavadinimą. Antra - tai anksčiausiai ištyrinėtas urvinis rajonas speleologijos istorijoje. Trečia - šie tyrinėjimai trunka jau daugiau kaip 300 metų. Su jais susijęs Slovėnijos barono Johano Vaichardo Valvasoro (J.W.Valvasor, 1641-1693) vardas.

Pagal profesiją menininkas, Valvasoras daug keliavo po Europą, Turkiją ir Š.Afriką, išleido keletą graviūrų albumų, poezijos knygų, spausdino publikacijas apie požeminį drenažą. 1678-1689 m. jis intensyviai tyrinėjo ir detaliai aprašė Postoinos urvyną, Rako Škocjano ir Cerknicos karstą bei daug kitų regiono urvų. Daug surinktos medžiagos jis 1689 m. paskelbė savo žymiausiame 4 tomų veikle apie Slovėnijos topografiją "Die Ehre dess Hertzogthums Crain". Valvasoro darbų svarbą nulėmė tyrinėjimų sistemingumas, todėl jis neabejotinai laikytinas pirmuoju tikru speleologu.

Savaip svarus yra ir kino Su Siakės (Xu Xiake, 1587-1641) indėlis Azijoje. 1636-1640 m. laikotarpiu jis vienas pats ištyrinėjo ir savo knygoje "Su Siakės kelionė" aprašė apie 300 P.Kinijos urvų. Jo veikla lygintina su Valvasoro darbais Europoje.

XVIII a. urvų tyrinėjimai apėmė kur kas daugiau šalių, buvo atrasta daug naujų urvų Anglijoje, Prancūzijoje, Slovakijoje, Čekijoje, Vengrijoje, Austrijoje, JAV, P. Amerikoje. Toliau buvo tęsiami Slovėnijos karsto tyrinėjimai, kur reikėsi J.A.Nagelis (J.A.Nagel, 1717-1800), T.Gruberis (T.Gruber, 1744-1806), o labiausiai - kasyklų geodezininkas ir topografas Francas Antonas fon Štainbergas (F.A. von Steinberg, 1684-1765), didesnę savo gyvenimo dalį nuo 1714 iki 1758 m. pašventęs požeminėms ertmėms.

Tačiau gamtinių jau nebepatenkino pažintis su lengvai įveikiamais urvais. Jų dėmesį vis labiau traukė daug kur kalnuose juodomis angomis atsiveriantys paslaptingi šuliniai. Tai davė impulsą požemių tyrinėjimo kokybiniam posūkiui. Reikėjo naujos technikos ir specialios įrangos. Štai keletas svarbesnių to laikotarpio įvykių. 1723 m. dvasininkas Lazaras Šoperis (L.Schopper, 1698-1756) su draugu nusileido į 138 m gylio Macochos šachtą Moravijoje ir įrodė jos ryšį su Punkvos urvu. Pirmuosius 21 metrą jie

nušliaužė uolomis žemyn, o kitą vertikalią dalį įveikė, naudodamiesi 60 m ilgio virve su pritvirtintais mediniais kaiščiais kojoms atremti. Tuo metu tai prilygo žygdarbiui.

Ne mažiau svarbūs buvo ir 1780 m., kai prancūzas M.Marsoljė padarė 15 m ilgio virvines kopėčias ir panaudojo jas nusileidimui Demuazelio urve. Jiems taip pat prireikė virvių, žibintų, maisto, smalsumo ir medinių kopėčių, kaip jie patys aprašo savo nuotyki. Paminėtini ir 1793 m., kai vokiečių gamtininkas ir keliautojas Aleksandras fon Humboltas (A. von Humboldt, 1769-1859) išleido augalų fiziologijos knygą "Freiberger požeiminė flora".

XIX a. urvų tyrinėjimų plėtrą lėmė sukaupta patirtis ir patobulinta įranga. Tai padėjo speleologams nusileisti į gilesnes požemines ertmes (-329 m gylio Trebičijano praraja, 1841 m., Italija) ir prasiskverbti tolyn į ilgiausius labirintus. Europos urvuose žmonės pasiekdavo jau 10 km atstumą nuo angos, o garsiajame JAV Mamuto urvyne ištyrinėtų galerijų bendras ilgis buvo didesnis net kaip 40 kilometrų. Ypač sparčiai urvai tyrinėti Belgijoje, Anglijoje, JAV, Prancūzijoje. Bet vėlgi, kaip ir praėjusį amžių, požeminių tyrinėjimų pasaulyje centru vis dar buvo išlikusi Slovėnija. Toliau buvo tiriama Postoinos urvyno hidrologija, nestokojama atradimų Škocjano urvyne, atrandama begalės naujų urvų.

Daugelis šių naujų atradimų neatsiejami nuo Bohemijoje (dabar Čekija) gimusio Adolfo Šmidlo (A.Schmidl, 1802-1863). Po filosofijos ir teisės studijų pasilikęs dirbti Vienoje, o vėliau profesoriavęs Budapešte, jis daug dėmesio skyrė Slovėnijos, Austrijos ir Vengrijos urvams. 1850-1856 m. jis sistemingai ir labai kruopščiai tyrinėjo Karsto regioną, jo požeminę fauną ir meteorologines sąlygas, atliko topografinius matavimus. Ypatingos ištvermės prireikė požeminei Pivkos upei įveikti, kai su sūnumi Ferdinandu savo pasigaminta valtele jis prasiskverbė net 570 m, kai smarkios liūtis sukeltas potvynis buvo pakėlęs vandens lygį po žeme net 3 metrus. Svarbiausiu Šmidlo požeminės veiklos rezultatu tapo 1854 m. išleista knyga "Die Grotten und Hohlen von Adlesberg, Lueg, Planina und Laas". Joje ne tik sudėti regiono urvų aprašymai ir stebėjimų rezultatai, bet taip pat daug dėmesio skirta moksliniams urvų tyrinėjimo aspektams ir metodikai. Ši knyga teisėtai laikoma urvų mokslo pradžia, o patį Šmidlą galima vadinti besiformuojančios naujos mokslo šakos - požeminės geografijos - pradininku.

XIX a. viduryje atsiradus fotografijai, galimybė užfiksuoti požeminius vaizdus sudomino ir požemių specialistus. 1861 m. Feliksas Nadaras padarė pirmąsias požemines nuotraukas Paryžiaus katakombose, o 1865 01 27 Alfredas Brodersas Anglijoje padarė pirmąją fotonuotrauką urve. Tačiau esminį vaidmenį mokslinėje fotografijoje urvuose atliko amerikiečiai, kurie nuo 1866 m. (Č.Voldakas) pradėjo plačiai naudoti ir tobulinti požeminę fotografiją. Urvotyras tai suteikė naujų kokybinių galimybių.

XIX a. pabaigoje urvų tyrinėjimo lyderio poziciją iš Slovėnijos pamažu perima Prancūzija. Šis laikotarpis susijęs su ryškiausio požemių specialisto, prancūzų advokato Eduardo Alfredo Martelio asmenybe. Šešerių metų amžiaus pirmą kartą apsilankęs urve, o trylikos - Postoinos urvyne, jis "sveiko smalsumo" skatinamas ėmė domėtis urvais. Lemtingi ne tik Marteliui, bet ir visai pasaulio speleologijai buvo 1888 m., kai būsimasis šiuolaikinės speleologijos pradininkas pradėjo 26 didelių speleologinių "kampanijų" lygiai 26 metų ciklą. Jo metu Martelis su kolegomis tyrinėjo ne tik Prancūzijos požemius, bet ir surengė ekspedicijas į 17 pasaulio šalių Europoje, Turkijoje ir JAV. Per šį laikotarpį jis ištyrinėjo ir atrado apie 1500 urvų. Beveik vis s metinės kampanijos buvo labai svarbios. Pamažu buvo įveikiami vis sudėtingesni ir gilesni urvai. Taip Martelis sėmėsi patirties, tobulino įrangą. 1889 m. jis su Gopija pirmą kartą urvuose panaudojo telefoninį ryšį. Tai labai padėdavo šuliniuose, gilesniuose kaip 100 metrų. Jis pirmasis po žeme pradėjo naudoti sudedamas brezentines valtis. Tačiau laipiojimo įranga nebuvo tobulinama - virvinės kopėčios tebeliko naudojamos ir toliau, jau daugiau nei 100 metų. Ekspedicijų rezultatus Martelis apibendrino daugelyje publikacijų, o 1894 m. Paryžiuje išleistoje knygoje "Les Abîmes. Les eaux souterraines, les cavernes, les sources, la spéléologie" apibendrino moderniosios speleologijos objektą, tikslus ir tyrinėjimo metodus.

Pirmosios urvų tyrinėtojų draugijos atsirado Šveicarijoje (1860), Austrijoje (1879), Vokietijoje (1883), Italijoje (1883), Slovėnijoje (1889), Anglijoje (1892), tačiau jos apsiribojo speleologine veikla konkrečiuose savo šalies karstiniuose rajonuose. Tik Martelio 1895 m. Paryžiuje įkurta Speleologijos draugija (Societe de Speleologie) su savo iki šiol tebeleidžiamu periodiniu leidiniu "Spelunca" ilgam tapo tarptautiniu koordinaciniu centru. Prasidėjo moderniosios speleologijos plėtra.

Nenuilstamos Martelio veiklos dėka XX a. pradžioje speleologijos plėtra pasaulyje pasipildė nauju turiniu ir iki šių dienų vyksta tomis pačiomis 9 kryptimis: 1. Tyrinėjama vis daugiau urvų vis didesniuose gyliuose, susiduriant su vis didėjančiomis techninėmis kliūtims. 2. Daugelis šiuo metu teisingomis laikomų mokslinių speleologinių teorijų yra jau paskelbtos, nors kartais jos dar nepakankamai argumentuotos, kad būtų visuotinai pripažintos. Nauji faktai teberenkami. 3. Urvų tyrinėjimas tampa vis populiariesnis, į jį įsitraukia vis daugiau žmonių iš vis didesnio skaičiaus šalių. 4. Kai kuriuose regionuose ima didėti skirtumas tarp urvų mokslinių tyrinėjimų ir tyrinėjimų grynai rekreaciniais tikslais. 5. Kuriasi vis daugiau speleologinių draugijų. 6. Leidžiami specialūs periodiniai leidiniai urvų tyrinėjimų rezultatams skelbti. 7. Plečiasi tarptautinis bendradarbiavimas. 8. Kai kurių šalių vyriausybės subsidijuoja speleologinius tyrinėjimus. 9. Universitetai domisi kai kuriais urvų tyrinėjimo aspektais.

XX a. ypač ryškios dvi asmenybės. Prancūzų notaras Norberas Kasterė (N.Casteret, 1897-1987) urvams paskyrė visą savo ilgą gyvenimą, iš kurio apie 50 metų aktyviai dirbo po žeme ir ištyrinėjo per 2000 urvų Europoje, Azijoje, Amerikoje ir Afrikoje. Didžiulis Kasterė mokslinis palikimas. 1922-1923 m. jis atrado seniausias pasaulyje lokio ir liūto skulptūras, 1929-1931 m. ištyrė požemines Garonos upės ištakas, 1936-1966 m. sužiedavo 12 000 šikšnosparnių. Be gausybės mokslinių straipsnių, Kasterė parašė apie 40 knygų, kurios išverstos į 17 kalbų, viena ir į lietuvių - "Dešimt metų po žeme" (1958).

Kitas, Prancūzijoje gavęs juridinį išsilavinimą, speleologas rumunas Emilis Rakovica (E.Racovita, 1868-1947) 40 metų paskyrė gyvybei urvuose tyrinėti. Jo 1907 m. straipsnis "Essai sur les problemes biospeleologiques" tapo naujos speleologijos šakos - biospeleologijos "statutu". Grįžęs į Rumuniją, jis 1920 m. Kluže įkūrė pirmąjį pasaulyje Speleologijos institutą, kuris tebeveikia iki šiol ir yra tarptautinis biospeleologijos lyderis.

Būtinumas skverbtis gilyn po žeme skatino speleologus kurti kokybiškai naują įrangą. XX a. virvinės ir metalinės kopėčios tapo istorija. Vietoj jų dabar naudojama tik viena virvė, kuria žmogus, specialių įtaisų padedamas, gali leistis žemyn arba išlipti į paviršių. Po žeme imta naudoti akvalangus. Žvakes, deglus ir net elektrinius žibintus pakeitė kompaktiški acetileno dujų generatoriai su šviestuvais, sunkius kombinezonus - specialiai neperšlampanti apranga. Vietoj palapinių poilsio po žeme naudojami hamakai, o karšto maisto asortimentas ir gaminimo paprastumas dabar leidžia speleologams išbūti žemės gelmėse neribotą laiką. Šiuo metu garsiausioje "Petzl" firmoje (Prancūzija) pasiektas aukščiausias speleoįrangos gamybos lygis - manoma, kad artimiausioje ateityje tiesiog neįmanoma sukurti ką nors kokybiškai nauja šioje srityje.

Praėjo per 200 metų nuo pirmojo vertikalaus urvo įveikimo, kol pagaliau 1956 m. Beržės prarajoje (Gouffre Berger) Prancūzijos Alpėse pirmą kartą buvo nusileista į didesnę kaip 1 km gylį ir pasiekta -1122 m žyma. Antroje šio amžiaus pusėje speleologai sparčiai "gilinosi" Žemės rutulio pluton. 1975 m. Pjero Sen Marteno urvyne (Reseau de la Pierre Saint-Martin) Prancūzijos-Ispanijos Pirėnuose buvo pasiektas naujas gylio rekordas - -1321 m, o nuo 1979 m. giliausiu "požeminiu lyderiu" ilgam vėlgi tapo Prancūzijos Alpėse slypintis Žan Bernaro urvynas (Reseau Jean Bernard). Štai jo tyrinėjimų chronologija: -1358 m (1979), -1402 m (1980), -1455 m (1981), -1494 m (1982), -1535 m (1983), -1602 (1989).

Dabar speleologai povandeniniuose urvuose nuplaukia per 3 km, o ilgiausias ištyrinėtas povandeninis urvas yra ilgesnis kaip 10 kilometrų. O didžiausias "sausas" požeminis labirintas yra 563 500 m bendro ilgio Mamuto urvynas (Mammoth Cave System) JAV. 1986 m. pradėtas tyrinėti pasaulio gražiausias žinomas Lečugilos urvynas (Lechuguilla

Cave) JAV jau siekia 143 853 m bendrą ilgį. Šio amžiaus antroje pusėje labai sparčiai ėmė gausėti speleoklubų ir grupių. Tikslus jų skaičius nėra žinomas, bet per 300 klubų leidžia savo periodinius leidinius. Didžiajai daugumai šių klubų būdinga tai, kad juose dominuoja speleologai "mėgėjai", dirbantys drauge su keliais mokslinio urvų tyrinėjimo specialistais. Tik toks veiklos pasiskirstymas šiuo metu gali užtikrinti kompleksinį urvų tyrinėjimą. Įvairių sričių specialistų jungtinė veikla visada garantuoja sėkmę giliai po žeme.

Siekdami savo pasiekimais labiau integruotis į bendrą žmonijos pažinimo patirtį, speleologai nuo 1953 m. ėmė rengti speleologų kongresus, kurie vyksta kas ketveri metai, o 1965 09 16 Liublianoje buvo įkurta Tarptautinė speleologijos sąjunga (UIS), šiuo metu vienijanti 60 šalių tautines organizacijas (MG, 1995, Nr.12).

Apibendrinant speleologijos vietą gamtos pažinime negalima nepaminėti jos sąlyčio su kitomis disciplinomis. Šios sąveikos rezultatas yra susiformavusios 7 speleologijos šakos: GEOSPELEOLOGIJA (apimanti fizinę speleologiją, speleometeorologiją, speleomineralogiją, speleomorfologiją, speleochronologiją ir nagrinėjanti urvų atsiradimo, vystimosi, dabartinės būklės aspektus); BIOSPELEOLOGIJA (apimanti paleontospeleologiją, urvų faunos ir floros tyrimus ir nagrinėjanti gyvybės apraiškas urvų terpėje, jos rūšinę sudėtį, evoliucijos ypatumus); ANTROPOSPELEOLOGIJA (nagrinėjanti žmogaus ir urvų tarpusavio ryšius, urvų pažinimo ir ūkinės veiklos pasekmes, materialinės kultūros liekanas); REGIONINĖ SPELEOLOGIJA (nagrinėjanti urvų paplitimo dėsninumus, speleologinį rajonavimą ir prognozuojanti naujų ertmių paieškas); TAIKOMOJI SPELEOLOGIJA (apimanti inžinerinę speleologiją, speleomediciną ir nagrinėjanti urvų, požeminio ledo, vandens, nuogulų, naudingųjų iškasenų panaudojimo galimybes, urvų terpės įtaką žmogaus organizmui, jų gydomasias savybes, urvų apsaugos problemas); TECHNINĖ SPELEOLOGIJA (apimanti požeminį nardymą, topografiją, fotografiją ir nagrinėjanti specialios įrangos kūrimą, skverbimosi po žeme techniką, taktiką, darbo saugos užtikrinimą, specialius topografavimo ir fotografavimo metodus) ir ISTORINĖ SPELEOLOGIJA (nagrinėjanti urvų mokslo ir speleologijos istoriją).

Apžvelgus speleologijos ištakas ir 110 metų plėtros laikotarpį, būtina tai palyginti su Lietuvos speleologija, kuri šiemet peržengė tik 20 metų amžių.

Pirmoji lietuvių pažintis su urvais - tai M. K. Radvilos Našlaitėlio (1549-1616) kelionės į Jeruzalę metu aplankyti požemiai Graikijoje, Sirijoje, Egipte ir Palestinoje 1583 metais.

Žymus XIX a. lietuvių keliautojas ir atradėjas, paleontologas, geologas ir geografas Jonas Čerskis (1845-1892), gyvendamas Sibiro tremtyje, trejus savo veiklos metus paskyrė Rytų Sajano urvams. 1871 m. Irkutske jis aptiko paleolito epochos meno dirbinių. Tai pirmasis toks radinys Sibire. 1875 m. savo III ekspedicijos metu Čerskis kompleksiškai ištyrinėjo ir aprašė Nižneudinsko urvą, o po metų IV ekspedicijos metu - Balagansko urvą. Taip pat yra žinoma, kad vienoje Bogatyrskajos urvo oloje jis aptiko senovės žmonių urvų meno pėdsakų - ant skliauto buvo "bėgančio elnio" piešinys. Žymiausias Čerskio mokslinis pasiekimas - mumifikuotos faunos atradimas Nižneudinsko urve. Didžiausia šio atradimo sensacija buvo išnykusių žinduolių naujos rūšies - Nižneudinsko šuns - *Cuon (cyon) nisneudensis* - atradimas. Už 1875-1876 m. tyrinėjimus Geografų draugija apdovanojo Čerskį mažuoju sidabro medaliu (MG, 1995, Nr.4).

Antrasis lietuvis urvų tyrinėtojas buvo žymus XX a. keliautojas ir atradėjas, antropologas Antanas Poška (Paškevičius, 1903-1992). Grįždamas iš savo 8 metus trukusios kelionės į Aziją, 1937 m. jis ilgam sustojo Bulgarijoje, kur detalčiai susipažino su šalies urvais ir tyrinėjo Tamsųjį urvą (*Temnata dupka*). Kiek vėliau, 1949-1958 m. gyvendamas Kirgizijoje, tyrinėjo tenykščius urvus. Žymiausias jo požeminis mokslinis laimėjimas - Erelių urvo Oše ištyrimas.

Nors Š.Lietuvos karstinis rajonas tarp Tatulos ir Apaščios upių minimas jau XIX a. (T.Grotusas, 1816 m.; A.Kašarauskas, 1862 m.), tačiau rimčiau tyrinėti pradėtas tik pokario metais. Paminėtina geologo Vytauto Narbuto (g. 1930 m.) knyga "Karstiniai reiškiniai

Lietuvoje" (1958). Kauno speleologai 1973 m. ištyrinėjo vienintelį Lietuvos urvą "Karvės duobė" ir sudarė jo planą (MG, 1979, Nr.8). Autorius 1978 m. Karvės duobės urve atrado, o biologas Dainius Haroldas Pauža 1995 m. aprašė naują, keturioliktąją Lietuvos šikšnosparnių rūšį - ūsuotąjį pelėausį (*Myotis mystacinus*) ("Ekologija", 1996, Nr.3).

Trečiasis lietuvių urvų tyrinėtojas yra keliautojas ir rašytojas Vytautas Almanis, 1969-1977 m. laikotarpiu tyrinėjęs Kalnų Altajaus ir V.Kaukazo urvus, aprašęs tai knygoje "Per Ulkero Žvaigždyną" (1979). 1973 m. lietuviai pirmą kartą įveikė vertikalų Gugerdžino urvą Kryme. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje padidėjęs susidomėjimas urvais Lietuvoje lėmė organizuotos speleologinės veiklos pradžia.

1977 m. pabaigoje susikūrusi pirmoji Lietuvoje Kauno speleogrūpė nuo kitų metų pradžios pradėjo ekspedicinę veiklą. 1979 m. įvyko pirmasis lietuvių pasinėrimas su akvalangu urve (Karvės duobė). Tais pačiais metais buvo sukurtas pirmasis lietuvių požeminis kino siužetas Lietuvos televizijai. 1981 m. įveikta tuo metu giliausia Azijoje žinoma Kijevskajos praraja (-990 m gylio) Uzbekistane, kur atlikti biologiniai tyrinėjimai ir surinkta speleofaunos pavyzdžių. 1983 m. Gruzijos Sniego urvyne pasiektas rekordinis -1320 m gylis (tuo metu tai buvo antras pagal gylį pasaulio urvas), kartu atliekant žmogaus fiziologinius stebėjimus ekstremaliomis sąlygomis. 1980-1986 m. lietuviai atrado ir ištyrinėjo daug naujų urvų Gruzijoje, Ukrainoje ir Tadžikistane. Tarp jų - giliausias lietuvių atrastas Ventos urvas (-190 m) Kryme ir ilgiausias lietuvių ištyrinėtas Pirmojo Kauno speleosąskrydžio urvas (1600 m) Vakarų Kaukaze. Lietuviai ne kartą dalyvavo ukrainiečių ekspedicijose tyrinėjant ilgiausius pasaulio gipsinius Optimistų (191 500 m ilgio) ir Ežerų (111 000 m ilgio) urvynus Podolėje.

Per 20 organizuotos veiklos metų Lietuvos speleologai įvairiais tikslais lankėsi ir tyrinėjo 22 šalių urvus nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno. Lietuviai dalyvavo keliolikoje tarptautinių konferencijų, tarp jų ir trijuose Tarptautinės speleologijos sąjungos kongresuose Vengrijoje (1989), Kinijoje (1993) ir Šveicarijoje (1997). Lietuva 1993 08 02 XI kongreso metu Pekine buvo priimta į UIS nares.

Šiais metais rugpjūčio 14 dieną pasaulinė speleologų bendrija pirmą kartą pažymi pasaulinę SPELEODIENĄ. Ta proga verta prisiminti žymaus prancūzų speleonauto Mišelio Sifro (M.Siffre, g. 1939 m.) žodžius, kad "šiandien geografiniuose žemėlapiuose jau nebeliko baltų dėmių; neištyrinėtos liko tik žemės gelmės, jūros gilumos ir kosminė erdvė".

Po žeme nejauku. Viskas atšiauru, kartais kraupiai, visada didinga ir apstu grėsmių. Todėl, suprantama, žmogus ir gyvūnai instinktyviai vengia ir bijo požeminio pasaulio. Tik nedaugelis prisitaiko prie šios mirties viešpatijos ir patiria domesį, netgi tyrinėjimo aistrą. Tai - speleologai...

Bedugnių šauksmas

Erikas Laiconas

Lietuvos atstovas Tarptautinėje speleologijos sąjungoje

1998

STRAIPSNIS

„Kauno diena“, Nr. 188 (15520), rugpjūčio 14 d., Kaunas.

Šiandien, rugpjūčio 14-ąją, pasaulio speleologai pirmą kartą mini Pasaulinę speleologijos dieną. Ta proga verta prisiminti žymaus prancūzų speleologo Mišelio Sifro (M.Siffre, gim. 1939m.) žodžius, kad „šiandien geografiniuose žemėlapiuose jau nebeliko baltų dėmių; neištyrinėtos tik žemės ir jūros gelmės bei kosminė erdvė“.

1950 metais prancūzų ir belgų speleologų ekspedicija dirbo Pirėnų kalnuose abipus Prancūzijos ir Ispanijos sienos. Paieškų įkarštyje Žoržas Lapinė (G. Lepineux) pačioje baskų žemių širdyje aptiko 320 metrų gylio karstinį šulinį. Taip buvo rasta anga į Pjero Sen Marteno prarają (Reseau de la Pierre Saint-Martin), kuriai net keturiolika metų priklausė giliausio pasaulio urvo titulas. Dabar praraja jau tik 13-ta pasaulio giliausių urvų sąrašė.

Kitais metais, pritaikius specialią įrangą, kojine gervę su 400 metrų ilgio plieniniu trosu, pavyko nusileisti į šio milžiniško šulinio dugną. Po kelių valandų Marselis Lubanas (M. Loubens, 1923-1952), vienas iš drąsiųjų tyrinėtojų ketverto, perėjęs milžinišką požeminę salę ir įveikęs dar vieną šulinį, maždaug 450 metrų gylyje pasiekė požeminį srautą. Tyrinėjimus buvo nutarta tęsti jau kitais metais.

1952 metų liepos mėnesį prasidėjusi antroji ekspedicija žadėjo būti labai vaisinga. Buvo nutarta įrengti požeminę bazinę stovyklą ir skverbtis gilyn visais tuo metu įmanomais būdais. Vandens dažymas fluoresceinu turėjo padėti nustatyti visos hidrosistemos deniveliaciją. Tačiau šioms lūkesčiams nebuvo lemta išsipildyti... Pirmajai grupei kylant į paviršių rugpjūčio 14 dieną, Marselis Lubanas atitrūko nuo trosu ir nugarmėjo į šulinio dugną. Netrukus tyrinėtojas mirė. Tragediją sustiprino dar ir tai, kad po žeme nebuvo... žemės, ir velionį teko laikinai palaidoti po didžiuliu akmeniu.

Nelaimingo atsitikimo priežastis buvo nežymus įrangos defektas. Žūti galėjo bet kuris grupės dalyvis, tačiau lemtis pasirinko 28-erių metų Marselį. Tragedija visuomenėje sukėlė skausmingas diskusijas, greitai peraugusias į beprasmišką polemiką žiniasklaidoje. Tuo tarpu Prancūzijos vyriausybė, po mirties apdovanojusi Marselį Lubaną Garbės legiono ordinu, taip suformulavo apdovanojimo tekstą: „Apimtas nesavanaudiškos tyrinėjimo aistros, nuo pat jaunystės jis nepaliaujamai skyrė speleologijai pačias tauriausias proto savybes, atradimų geismą ir narsą. Ištyręs daugybę urvų ir daug kartų skverbęsis po žeme kartu su savo narsiaisiais draugais, 1952 metų rugpjūčio mėnesį, tyrinėdamas ypatingai pavojingą Pjero Sen Marteno prarają jis krito narsiuju mirtimi dėl mokslo šlovės“.

1953 metų rugpjūtį trečioji ekspedicija turėjo iškelti Marselio palaikus į paviršių (pagal kalnų įstatymą mirusieji po žeme nepaliekami) ir pasiekti prarajos dugną. Nors tą kartą pasaulio gylio rekordas (689 m) ir buvo pasiektas, tačiau džiaugsmą temdė bejėgiškumas atlikti savo šventą pareigą – atsiimti iš prarajos draugo palaikus. Nors 320 metrų gylio šulinys, kaip ir visa praraja, iš esmės vertikalus, tačiau tuo pat metu išraižytas pavojingomis iškyšomis, latakais, plyšiais, įvijais ruožais, kuriuos įveikti labai sunku. Neretai speleologams čia pritrūksta rankų, kad galėtų prisitraukti, atsistumti, išsilaisvinti ar prisitvirtinti. Neštuvai su lavonu galėjo kur nors užstrigti ir tapti dar vienos nelaimės priežastimi.

Tik 1954 metų ekspedicija, turėjusi vienintelį tikslą – ekshumuoti ir iškelti Marselio Lubano kūną – tapo šiurpiosios dramos pabaiga. Šiai operacijai buvo sukonstruotas specialus cilindro formos aliuminio konteineris. Tačiau ir jis, iškeltas maždaug iki pusės šulinio, nepajudinamai įstrigo už vienos iškyšos. Todėl teko nuleisti žemyn vieną speleologą. Tai buvo Žozė Bidegenas, kuris išlaisvinęs konteinerį lydėjo jį į viršų keletą valandų, kiekvieną akimirką rizikuodamas gyvybe. Štai ką jis vėliau pasakojo: „Leisdamasis bijojau, kad trosas, laikantis konteinerį, nepersipintų su daug plonesniu manuoju trosu, neprispaustų jo prie uolos ir neperpjautų. Pražūtingas kritimas tuštumon būtų mirtinas. Vis dėlto nusileidimas pavyko, aš pasiekiau metalinį karstą, strigusį po prakeiktąją iškyšą. Aš perduodavau draugams nurodymus laringofonu, galų gale man pavyko pakreipti konteinerį taip, kad jis galėtų judėti aukštyn. Viskas buvo paruošta. Traukimas prasidėjo!

Nugara atsirėmęs į sieną, stūmiau sunkų karstą rankomis ir kojomis, jis kilo mane slėgdamas, bet vis dėlto judėjo aukštyn. Pusė metro... Dar pusė... Ir taip iki viršaus“.

Pernai vasarą susirinkę La Šo de Fono mieste (La Chaux-de-Fonds) Šveicarijoje į XII tarptautinį kongresą mes, daugiau nei 1500 pasaulio speleologų, nutarėme šviesų Marselio Lubano atminimą įamžinti kasmet jo žūties dieną (rugpjūčio 14-ąją) minėdami Pasaulinę speleologijos dieną.

Lithuania

by
Erikas LAICONAS¹⁹⁶ and Dainius Haroldas PAUŽA¹⁹⁷

1998

MOKSLINIS STRAIPSNIS anglų kalba kartu su D. H. Pauža
„Encyclopaedia Biospeologica“ II tomas
Moulis-Bucureît (Prancūzija – Rumunija)

I – HISTORY

Karstological and speleological research hasn't a big tradition in Lithuania, but oldest information about Biržai-Pasvalys karst area is known from J. FARBER (1784), T. von GROTHUSS (1816), G. HELMERSEN, A. KAŠARAUSKAS (1862) and K. GREWINGK (1858-1886). The first scientific descriptions of the region was made by M. TAMAŠAUSKAS (1924), J. DALINKEVIČIUS (1928) and KAVECKIS (1931). The first karstological researches was realized by GOMOLICKAS (1950), R. RAJECKAS (1953) and V. NARBUTAS (1953-1958). Since 1977 in accordance with decision of Lithuanian Government started the special karstological researching of the region with the purpose of ground water defend against pollution. Scientists of Kaunas Technological University and Vilnius State University worked there. The geological and hydrogeological mapping was finished. The latest research was made by K. MONSTVILAS and B. PAUKŠTYS.

The first detailed speleological researches of „KARVĖS DUOBĖ“ cave was realized by E. LAICONAS (1973-1978). During this period the first biospeleological observations of the single Lithuanian cave fauna (A. LEVICKAS, E. LAICONAS) was provided. As a result of this activity the first speleological organization in Lithuania was founded in 1978, which had become the Lithuanian Speleo Sport Association in 1990.

The history of biospeleology in Lithuania is very short. Biologist D. H. PAUŽA, a researcher of bats in Lithuania, began his chiropterological studies in Kaunas Fortress caves in 1978 and continue it there till now.

II – KARST AREA

BIRŽAI-PASVALYS karst area in North Lithuania (see fig. 1) is about 100 km² large and is situated between APAŠČIA and TATULA rivers. Karst phenomena are spread in Devonian gypsum and dolomite. After appearing of cavities in the two gypsum stratum (1-2,5 m and 5 m capacity), the covering rocks are falling and much of fall pits are forming. There are over 2200 fall pits in the area. The gypsum stratum is situated not deep, that is why we have only one cave in the region.

„KARVĖS DUOBĖ“ (The pit of cow) cave is a single cave in Lithuania, situated 3 km near town BIRŽAI. It is horizontal karst cave in gypsum with small lake 1,5 m depth in it. Its length – 46 m, area – 42 m², cubic capacity – 28 m³. It is the geological monument of Lithuania since 1968.

¹⁹⁶ Speleo-InfoCenter, Lithuanian Speleo Sport Association, P. O. Box 203, 3000 KAUNAS, Lithuania.

¹⁹⁷ Bats Workers Group, Theriological Society of Lithuania, Erdvės Str. 15, KAUNAS LT-3018, Lithuania.

III – ARTIFICIAL UNDERGROUNDS

Kaunas Fortress situated in KAUNAS city (see fig. 1) was constructed in 1882-1890 by RUSSIAN emperor Alexander III and occupied more than 25 km² area, but after the reconstruction (1912-1914) even 65 km² area. It consists of 9 large forts and many others underground, fortifications.

There were established chiropterological reservations in undergrounds, where bats hibernate abundantly.

IV – CAVE FAUNA

Till the present time the complex biospeleological investigations have not been carried out in natural and artificial undergrounds of Lithuania. Cave „KARVĖS DUOBĖ“ and KAUNAS FORTRESS undergrounds are investigated only chiropterologically (PAUŽA, 1980; 1982; PAUŽA, PAUŽIENĖ, 1988).

Cave „KARVĖS DUOBĖ“. In 1978 there were found the skulls of bats: *Myotis mystacinus* (n = 1), *Eptesicus nilssoni* (n = 1) and *Plecotus auritus* (n = 6). A. LEVICKAS (1977) point to 2 species of fishes: *Pungitius pungitius* and *gasterosteus aculeatus* that he was caught in the underground lake of the cave.

KAUNAS FORTRESS undergrounds. In these artificial undergrounds 7 species of Vespertilionidae bats are found yearly during September-May period. There are count up to 800-1000 hibernating bats every year. The most abundant there are *Myotis daubentoni* and *Barbastella* that quantity come to 35% - 40% on the average. *Myotis nattereri* and *Myotis brandti* are rarer, about 10% and 8% respectively. *Myotis dasycneme*, *Plecotus auritus*, *Eptesicus serotinus* or *Eptesicus nilssoni* are very rare bats and every year only some individuals of these species hibernate in Kaunas Fortress undergrounds.

BIBLIOGRAPHY

- NARBUTAS, V. – 1958 – *Karstiniai reiškiniai Lietuvoje*. Vilnius.
ČERNECKIS, V. – 1969 – *Kauno tvirtovė*. „Mokslas ir gyvenimas“, 3, p. 6-9.
LEVICKAS, A. – 1977 – *Požemių gyvūnija*. „Mokslas ir gyvenimas“, 12.
LAICONAS, E. – 1979 – *Urvų pasaulis*. „Mokslas ir gyvenimas“, 8, p. 12-14.
PAUŽA, D. H. – 1980 – *Kur žiemoja šikšnosparniai*. „Mūsų gamta“, 10, p. 8-9.
PAUŽA, D. H. – 1982 – *Šikšnosparniams reikia rezervato*. „Mūsų gamta“, 2, p. 10-12.
LAICONAS, E. – 1986 – *Karvės duobė*. Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius. Vol.2, p.231.
PAUŽA, D. H. and PAUŽIENĖ, N. – 1988 – *Būrys Šikšnosparniai (Chiroptera)*. p. 43-91. In: Lietuvos fauna, žinduoliai. Vilnius.

Speleologija

1999

Informacija knygai „Pažintis su Lietuva. Tūkstantmečio knyga“.

PIRMIEJI LIETUVIŲ URVŲ TYRINĖTOJAI.

Keliautojas ir atradėjas, paleontologas, geologas ir geografas Jonas ČERSKIS (1845-1892), gyvendamas Sibiro tremtyje, trejus savo veiklos metus paskyrė Rytų Sajanų urvams. 1871 m. Irkutske jis aptiko paleolito epochos meno dirbinių. Tai pirmasis toks radinys Sibire. 1875 m. savo III ekspedicijos metu Čerskis kompleksiškai ištyrinėjo ir aprašė Nižneudinsko urvą, o po metų IV ekspedicijos metu – Balagansko urvą. Žymiausias Čerskio mokslinis pasiekimas – mumifikuotos faunos atradimas Nižneudinsko urve. Už 1875-1876 m. tyrinėjimus Geografų draugija apdovanojo Čerskį mažuoju sidabro medaliu.

Keliautojas ir atradėjas, antropologas Antanas POŠKA (Paškevičius, 1903-1992), grįždamas iš savo 8 metus trukusios kelionės į Aziją, 1937 m. ilgam sustojo Bulgarijoje, kur detalčiai susipažino su šalies urvais ir tyrinėjo Tamsųjį urvą. Kiek vėliau, 1949-1958 m., gyvendamas Kirgizijoje, tyrinėjo tenykščius urvus. Žymiausias jo požeminis mokslinis laimėjimas – Erelių urvo Oše ištyrimas.

Keliautojas ir rašytojas Vytautas ALMANIS 1969-1977 m. laikotarpiu tyrinėjo Kalnų Altajaus ir V. Kaukazo urvus, aprašęs tai knygoje „Per Užkero žvaigždyną“ (1979).

ORGANIZUOTA SPELEOLOGINĖ VEIKLA.

Pirmosios neformalios speleologų draugijos Lietuvoje atsirado Kaune (įkūrė 1977 E. Laiconas), Vilniuje (įkūrė 1982 S. Domininkaitytė-Daniūnienė), Panevėžyje (įkūrė 1982 K. Tamošaitis) ir Anykščiuose (įkūrė 1986 A. Liogė). Jų pagrindinė veiklos forma – ekspedicijos į Europos ir Azijos karstinius rajonus, o pagrindinės požeminių tyrinėjimų plėtros šakos – techninė speleologija, biospeleologija ir taikomoji speleologija.

1978 m. atlikti vienintelio šalies urvo – „Karvės duobės“ (Biržų raj.) teriologiniai tyrinėjimai ir aptikta iki tol Lietuvoje dar nerastos šikšnosparnių rūšies – ūsuotojo pelėausio – kaukolė (E. Laiconas), identifikuota tik 1995 m. (D. H. Pauža). 1979 m. ištyrinėta „Karvės duobės“ povandeninė dalis (A. Silantjevas).

1980 m. atrastas ir topografuotas 1600 metrų ilgio Pirmojo Kauno speleosąskrydžio urvas V. Kaukaze Gruzijoje (R. Jakubonis).

1981 m. tuo metu giliausioje Azijoje žinomoje Kijevskajos prarajoje (-990 m gylio) Uzbekistane atlikti biologiniai tyrinėjimai ir surinkta speleofaunos pavyzdžių (E. Laiconas).

1983 m. atrasta ir ištyrinėta -190 metrų gylio Ventos šachta Kryme Ukrainoje (R. Daniūnas).

1983 m. tuo metu antrame tarp giliausių pasaulyje Sniego urvyne Gruzijoje atlikti 24 parų žmogaus fiziologiniai stebėjimai ekstremaliomis sąlygomis iki -1320 metrų gylio (E. Laiconas).

1984 m. unikalius techninius eksperimentus Napros prarajoje Gruzijoje teko nutraukti -500 metrų gylyje dėl kilusio pavojaus speleologų gyvybei (E. Laiconas, R. Daniūnas).

1986 m. atrasta ir topografuota daug iki tol nežinomų urvų Chodža Mumino valgomosios druskos kupole Tadžikijoje (vad. E. Laiconas).

Nuo 1983 m. Lietuvos speleologai dalyvavo keliolikoje tarptautinių konferencijų, tarp jų ir trijuose Tarptautinės speleologijos sąjungos (UIS) kongresuose Vengrijoje (1989), Kinijoje (1993) ir Šveicarijoje (1997). Keturios tarptautinės speleologų konferencijos buvo organizuotos Lietuvoje: Kaune (1983, 1984), Vilniuje (1986) ir Trakuose (1988).

Lietuva 1993 08 02 XI-ojo tarptautinio kongreso metu Pekine buvo priimta į UIS nares.

„SPELEO-INFO-CENTRAS“ (įkūrė 1988 E. Laiconas Kaune, 1991 perkeltas į Išlestakius Seredžiaus sen.) – vienintelis tokios rūšies fondas šalyje – kaupia ir skleidžia speleologinę informaciją, teikia eksperto konsultacijas, dalyvauja Tarptautinės speleologijos sąjungos (UIS) veikloje, bendradarbiauja su tarptautinėmis ir nacionalinėmis speleologinėmis organizacijomis, plėtoja istorinę speleologiją.

Parengta: 1999.03.16.

Termos

1999

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 2 (7), Vilnius.
+ papildymai, kurių nebuvo žurnale.

‘In balneis salus’

...maudytis sveika – sakė romėnai, pirmieji pradėję statyti termas – maudymosi statinių ir įrenginių kompleksus¹⁹⁸. Pagrindiniame pastate būdavo įrengiamos šalto¹⁹⁹, šilto²⁰⁰ ir karšto²⁰¹ maudymosi bei garų²⁰² salės su baseiniais ir pagalbinėmis patalpomis²⁰³. Maudymosi kultūra Romos imperijoje ypač suklestėjo prieš du tūkstančius metų. Ilgainiui karštąsias versmes visur imta vadinti termomis.

Gamta išgydo ligas.

Sunku pasakyti, kada, kur ir kokia tauta pirmą kartą atskleidė terminų šaltinių gydomąsias savybes, lygiai kaip ir neįmanoma nustatyti, kas išrado ratą. Matyt, šis atradimas vyko palaipsniui ir natūraliai, tuomet, kai žmogus dar labiau pasikliaudavo instinktu, nei protu. Šiuose gyvūnų pasaulio instinktuose glūdėjo daugelio milijonų metų evoliucijos patirtis. Galbūt būtent laukiniai žvėrys ir “atvedė” paleolito žmogų prie terminų šaltinių, ošis ilgainiui suvokė, kad negalavimus gydo ne visi, o tik tam tikri vandenys, kurie vėliau buvo pavadinti mineraliniais.

Vanduo kaip mineralas yra labiausiai gamtoje paplitęs cheminis junginys. Jis yra gyvosios materijos Žemėje komponentas, svarbiausia terpė, kurioje vyksta organizmų medžiagų apykaita. Antra vertus, vanduo yra ir vienas universaliausių tirpiklių. Požeminiai vandenys, turintys daugiau nei įprasta mineralinių ar organinių komponentų ir pasižymintys specifinėmis savybėmis, vadinami mineraliniais arba mediciniais²⁰⁴. Skystas vanduo egzistuoja tik iki 10-15 kilometrų gylio, o jo temperatūra yra tokia pat kaip gaubiančiųjų uolienu. Kuo arčiau žemės centro, tuo temperatūra aukštesnė²⁰⁵. Požeminiai vandenys, kurių temperatūra daugiau nei 20°C, vadinami terminiais vandenimis arba termomis. Jie būna šilti, karšti, labai karšti ar perkaitinti²⁰⁶. Dėl vulkanizmo Žemės plutoje vyksta terminio vandens migracija – kilimas iš gelmių ir pasklidimas Žemės paviršiuje bei atmosferoje. Todėl tam tikrame visos mūsų planetos gylyje, priklausančiame nuo rajono geoterminių ypatumų,

¹⁹⁸ Romėnai termas pradėjo statyti IV a. pr. m. e.

¹⁹⁹ Frigidariumas – šalto maudymosi salė.

²⁰⁰ Tepidariumas – šilto maudymosi salė.

²⁰¹ Kaldariumas – karšto maudymosi salė.

²⁰² Lakonikumas – garų salė.

²⁰³ Hipokaustas – senovinė termų, pirčių bei gyvenamųjų pastatų šildymo sistema. Krosnis būdavo statoma dažniausiai po pastatu, o šiluma tiekama sienose ir grindyse išvedžiotais vamzdžiais ir kanalais. Olimpijoje (Graikija) hipokaustas nuo VIII a. pr. m. e. vartotas pirčių šildymui. Nuo III m. e. a. paplito visoje Romos imperijoje ir Vokietijoje. Lietuvoje hipokaustas buvo įrengtas Trakų pilyje, Vilniaus aukštutinėje pilyje ir kai kuriuose Vilniaus senamiesčio gotikiniuose namuose.

²⁰⁴ Mineraliniai arba medicininiai vandenys medicininiu požiūriu skirstomi į angliarūgštinius, hidrokarbonatinius, kalcio-magnio hidrokarbonatinius, chloridinius, sulfatinius, geležingus, sulfidinius, jodinius-brominius ir radoninius (radioaktyvius).

²⁰⁵ Geoterminis žingsnis – vertikalus atstumas, per kurį temperatūra pakinta 1°C. Europoje vidutinis geoterminis žingsnis yra 33 metrai.

²⁰⁶ Šilti terminiai vandenys būna +(20-37)°C; karšti - +(37-42)°C; labai karšti - +(42-100)°C; perkaitinti - >100°C temperatūros.

visada yra terminių vandenių. Žemės šiluma ir karštosiomis versmėmis domėtasi nuo neatmenamų laikų. Senovės Graikijoje jau VI a. pr. m. e. Epidauro gyvenvietėje prie terminių šaltinių buvo įrengti baseinai. Tai vienas pirmųjų pasaulyje žinomų kurortų. Manoma, kad čia gyveno ir dirbo Hipokratas²⁰⁷, teigęs, kad vienas iš medicinos pagrindų yra gydymas vandeniu. Dabar terminiai vandenys plačiai naudojami gyvenamųjų namų, šiltnamių, oranžerijų šildymui Islandijoje ir Naujojoje Zelandijoje²⁰⁸. Tačiau pati seniausia terminių mineralinių vandenių „profesija“ – gydyti žmones²⁰⁹.

Kaip ir prieš kelis tūkstantmečius gydymą galima suskirstyti į keturias pagrindines grupes: *gydymą vaistais, chirurgiją, psichoterapiją ir fizioterapiją*, kurioje vieną svarbiausių vietų užima balneoterapija – gydymas mineraliniu vandeniu²¹⁰. Medicininiai vandenys naudojami maudymuisi, gėrimui, o jų garai – kvėpavimui, kartais derinant su purvo voniomis ir kitomis hidroterapinėmis priemonėmis. Jomis gydoma lėtinės vidaus organų, odos, nervų sistemos ir kitos ligos. Profilaktinis maudymasis terminiuose vandenyse yra ypač efektyvus, nes pro žmogaus odą tartum pro vartus tam tikri vandens komponentai patenka į organizmą, o kai kurios medžiagos iš kūno pašalinamos į vandenį²¹¹.

Karpatų baseinas.

Karpatų baseinas – tai didelė Vidurio Europos teritorija iš šiaurės ir rytų apribota apie 1500 kilometrų ilgio Karpatų kalnų lanku, pietuose siekianti Dunojaus ir Savos upes, o vakaruose besitęsianti iki Alpių. Dėl ypatingų geologinių sąlygų terminiai vandenys, palyginti su likusia Europa, čia glūdi negiliai ir yra lengvai pasiekiami. Tačiau baseino pakraščių valstybės negali pasigirti terminių vandenių gausumu.

Žemutinėje Austrijoje yra keletas garsių balneologinių kurortų. Sulfidinės Badeno versmės žinomos net nuo Romos laikų. „Vizo šieno vonios“ Priglice ypatingos tuo, kad čia įrengta pirmoji Europoje maudykla tiesiog aplink kristalais apaugusią terminę versmę.

Slovakija yra mums artimiausia šalis, turinti terminių vandenių maudyklų. Aukštųjų Ružbachų maudyklą puošia Krateriu vadinamas travertino ežeras, o Pieštanai garsūs ne tik karštomis versmėmis, bet ir gydomuoju purvu. Lietuvos turistams, dažnai besilankantiems Tatruose, žinomiausios yra Vrbovo ir Bešenovos maudyklos. Pastarosios geležingas +62°C vanduo trykšta net iš 1987 metrų gylio ir yra ypač mėgiamas kalnų slidininkų.

Rumunijos Transilvanijoje taip pat yra keletas mineralinių versmių, iš kurių žymiausias yra Heraklio maudyklos²¹², išsidėsčiusios šiaurinėje Damogledo kalno papėdėje. Jų +(37-56)°C sieros druskos versmės padeda sergant reumatizmu ir odos ligomis.

Kroatijoje Lipikės ir Topuskos²¹³ terminiai vandenys žinomi nuo romėnų laikų, o Varaždino Toplicos miestelyje²¹⁴, dar III a. pr. m. e. garsėjusiam kaip *Aquae Iassae* kurortas, +58°C vandeniu gydomas reumatizmas, neuralgija, ginekologiniai susirgimai.

Šiaurės Slovėnijoje net keliolika terminių maudyklų vilioja turistus. Rogaška Slatinos²¹⁵ terminis vanduo yra didžiausios Europoje magnio koncentracijos²¹⁶. Vienas

²⁰⁷ Hipokratas – žymiausias antikos medikas, graikų gydytojas, gyvenęs 460-apie 377 m. pr. m. e.

²⁰⁸ Prancūzijoje rasta duomenų, kad romėnų užkariautojų namai I a. pr. m. e. buvo apšildomi terminiais vandenimis.

Gamtiniai garai pirmą kartą buvo panaudoti XIX a. pabaigoje Italijoje, kur buvo sukonstruota speciali garo mašina, o 1914 m. Italijoje pradėjo veikti pirmoji pasaulyje hidroterminė elektrinė.

1930 m. Islandijos sostinėje Reikjavike buvo įrengti pirmieji šiluminiai tinklai, naudojantys +87°C terminius vandenys.

²⁰⁹ Medicininę veiklą sudaro diagnostika, gydymas ir profilaktika.

²¹⁰ Medicininiai vandenys naudojami gydant lėtines širdies ir kraujagyslių, judėjimo ir atramos organų, odos, nervų sistemos, lėtines skrandžio, inkstų, kepenų, tulžies ir kitų virškinimo organų ligas, ginekologinius, kvėpavimo takų sutrikimus, nevaisingumą ir kt.

²¹¹ Maudymasis terminiuose vandenyse gali būti kenksmingas sergant širdies nepakankamumu, hipertonija, tuberkuloze, nėštumo laikotarpiu, nepraėjus 6 mėnesiams po širdies priepolio ar esant augliui.

²¹² Băile Herculane.

²¹³ Lipik. Topusko.

²¹⁴ Varaždinske Toplice.

žymiausių šalyje Moravske Toplicos²¹⁷ terminis kurortas išikūręs vaizdingame Muros upės slėnyje ir didžiuojasi net 7 baseiniais. Tačiau turistus labiau vilioja Ptujus – antikos laikų miestas-muziejus kairiajame Dravos upės krante. Miesto pakraštyje esančioje nedidukėje, bet labai jaukioje maudykloje už 7 JAV dolerius galima maudytis visą dieną. +(32-34)⁰C vanduo dviejuose vidaus ir viename atvirame baseine su povandeniniu masažu atgaivina kiekvieną, o dvi pirtys – sausa suomiška ir drėgna rusiška – suteikia naujų jėgų keliautojui.

Maudyklų rojus.

Nors Vengrija yra tik apie 1,5 karto didesnė už Lietuvą, pagal terminių versmių skaičių (apie 1000!) užima šestą vietą pasaulyje. Todėl nenuostabu, kad šalis turi aukštą maudymosi kultūrą ir daugiau nei 2000 metų tradicijas. Dabartinėje šalies teritorijoje romėnai dešiniajame Dunojaus krante kurdami Romos imperijos Panonijos provinciją pirmieji pradėjo statyti maudyklas. Senosios Panonijos sostinėje Akvinke²¹⁸ rastos net vienuolikos maudyklų liekanos. Didžiojo tautų kraustymosi metu jos buvo sunaikintos, tačiau ir vėliau žmonės savo gyvenvietes kurdavo prie karštųjų versmių. IX a. dabartinių vengrų protėviams atsikrausčius į Karpatų baseiną, terminių versmių panaudojimas vėl atgijo. 1178 metais Budoje buvo pastatyta pirma balneologinė ligoninė. Vengrijos maudyklos Europoje išgarsėjo valdant karaliui Zigmantui Liuksemburgui, kai XV a. Buda tapo Šv. Romos imperijos sostine. Apie 150 turkų okupacijos metų²¹⁹ buvo visuotinio sąstingio laikmetis, tačiau maudymosi kultūra klestėjo. Buvo pastatyta daug naujų maudyklų, kai kurios iš jų veikia iki šių dienų. Tačiau tik XVIII a. pabaigoje buvo imta statyti maudyklas provincijoje, o XIX amžiuje atsirado pirmieji žymūs mineralinių vandenų kurortai. Dabar Vengrija pasaulyje garsėja ne tik aukščiausios rūšies vynais, bet ir puikiai įrengtomis terminėmis maudyklomis bei balneologiniais kurortais. Aukštos klasės medikų priežiūra, naujausia medicininė įranga, didelis mineralinių vandenų pasirinkimas, gera turizmo ir pramogų infrastruktūra ir palyginti žemos pragyvenimo bei paslaugų kainos traukia užsienio turistus, kurių kasmet šalyje apsilanko per 25 milijonus. Šiuo metu 300 000 kubinių metrų mineralinio vandens, ištrykšančio šalyje per vieną dieną, sudaro galimybes vienu metu maudytis net 300 000 žmonių! Tad iš pradžių pakeliaukime po provinciją.

Debreceno terminėje maudykloje²²⁰ yra 18 baseinų, kurių bendras plotas – 60 arų. Tai vienas didžiausių kompleksų šalyje.

Diulos terminis kurortas²²¹ yra vienas garsiausių šalyje. Jo 20 vidaus ir atvirų baseinų užima 51 aro plotą. +72⁰C vanduo trykšta iš 2005 metrų gylio gręžinio.

Šiaurinėje Vengrijoje Matros kalnų papėdėje prie Egersaloko miestelio²²² neseniai atrasta terminė versmė. Baltais druskų kristalais aplipę šaltinio žiotys, nuolat kylantis Žemės gelmių garas tamsiai žaliame miško fone primena buvusį aktyvų vulkanizmą ir teikia daug žavesio besimaudantiems.

Tik už 7 kilometrų nuo šios vietos, netoli Biuko nacionalinio parko, išsidėstęs senovinis Egerio miestas, garsus ne tik savo 175 architektūros paminklais ir legendine Egerio tvirtove, bet ir kurortu. Prie jo terminių versmių jau XV a. buvo įrengti baseinai, o vėliau turkai čia pastatė tris mūrines maudyklas²²³. 1930 metais šių pastatų likučiai buvo perstatyti ir įrengta šiuolaikinė gydykla su 6 baseiniais. Tame pačiame komplekse įrengtas didžiulis

²¹⁵ Rogaška Slatina.

²¹⁶ Paminėtini taip pat Radencų kurortas [Radenci], siūlantis poilsiautojams ne tik +37⁰C terminį vandenį, bet ir geriamą mineralinį vandenį, purvo vonias ir švelnų bioklimatą, ir Lendavos [Terme Lendava] vanduo, išsiskiriantis didele parafino koncentracija.

²¹⁷ Moravske Toplice, +(36-38)⁰C.

²¹⁸ Aquincum.

²¹⁹ Turkų okupacija Vengrijoje truko 1541-1699 metais.

²²⁰ Debrecene - +(20-40)⁰C terminis vanduo.

²²¹ Diuloje [Gyula] - +(22-38)⁰C terminis vanduo.

²²² Egerszalók.

²²³ Egeryje terminis vanduo kyla iš 700-800 metrų gylio; mūrines maudyklas turkai pastatė 1610-1617 metais.

viešas pliažas su 5 atvirais baseiniais, iš kurių šilčiausias užpildytas +38⁰C radioaktyviu vandeniu. Maudyklą veikia ištisus metus be išėginių. Tik už 1 JAV dolerio mokestį galima maudytis visą dieną, o anksti ryte (nuo 6 val.!) bilietas tekainuoja pusę kainos.

Ypatinę vietą tarp Vengrijos maudyklų užima Hevizas²²⁴ (vengriškai – ‘karštas vanduo’), esantis už kelių kilometrų į vakarus nuo pietvakarinio Balatono kranto. Tai vienas didžiausių ir žinomiausių ir žinomiausių terminių vandenų kurortų šalyje. Esminę vietą užima 4,7 ha ploto ir 36 metrų gylio didžiausias Europoje ir antras pasaulyje šilto vandens ežeras, kurio dugną dengia kelių metrų storio radioaktyvaus dumblo sluoksnis. Įdomu tai, kad po ežeru yra apie 13 metrų aukščio visiškai apsemtas urvas, kurio dugne atsiveria karštosios versmės, kas 28 valandas visai atnaujinančios ežero vandenį. Jų temperatūra vasarą būna +(33-34)⁰C, o žiemą - +(26-28)⁰C. Gausūs šilti ežero garai žiemą sukuria savitą šiltą mikroklimatą, leidžiantį maudytis ištisus metus. Nuo balandžio iki spalio ežere žydi ryškiai raudoni lotosai. Gyvenvietėje prie ežero stovi keletas brangių viešbučių ir valstybinė balneologinė ligoninė.

Vadinamajame “Dunojaus vingyje” Višegrado pilies kalno papėdėje, labai vaizdingoje vietoje prie Lepencės upelio²²⁵ įsikūrusi taip pat pavadinta maudykla. Didelį +26⁰C plaukymo baseiną kalnų slėnyje ir medžiais apaugusį +35⁰C terminį baseiną kalno šlaite labai pamėgo mūsų tautiečiai. Už 2 JAV dolerius čia galima būti visą dieną. Deja, dėl turistų stokos žiemą maudykla neveikia.

Pati egzotiškiausia gamtinio požiūriu Vengrijos maudykla yra Miškolco Tapolcoje²²⁶, tik už šešių kilometrų nuo pramoninio Miškolco miesto centro. Čia nuo 1959 metų veikia unikali Europoje natūrali urvinė maudykla. Terminiai vandenys pakeliui į Žemės paviršių tirpina uolienas, chemiškai ir mechaniškai platina plyšius, išgraužia tuštumas šitaip suformuodami vadinamuosius hidrotermokarstinius urvus. 170 m ilgio ir 30 m aukščio Miškolco Tapolcos urvas buvo atrastas 1929 metais. Jo dugne dviejose vietose veržiasi +30⁰C silpno radioaktyvumo, turintis kalcio ir magnio druskų bei anglies dioksido, gydomasis vanduo, sudarydamas požeminį ežerą. Dabar ežero dugnas išlygintas, vandens lygis jame nesiekia pusantro metro. Krentančio vandens srovės masažuoja besimaudančius, o specifinis urvo oras teigiamai veikia kvėpavimo takus. Su urvu susisiekiama visas maudyklos kompleksas, kuriame yra dar du dengti ir vienas lauko baseinas. Maudyklą veikia ištisus metus, išskyrus sausio mėnesį. Bilieto kaina – 1,50 JAV dolerio. Taip pat galima užsisakyti ir vakarinį maudymąsi su maitinimu. Lankytojų skaičius sudaro ketvirtį milijono per metus.

Terminis turizmas.

Vengrijos sostinė Budapeštas – tai ne tik vienas didžiausių ir gražiausių Europos miestų. Nėra kitos tokios sostinės, kuri būtų išsidėsčiusi virš kelias dešimtis kilometrų siekiančių natūralių urvų. Budapešto įžymybės traukia minias keliautojų, tačiau tik nedaugelis žino, kad Budos kalnyno požemiai saugo nuostabius gamtos turtus.

Prieš 200 milijonų metų čia tyvuliavo jūra, kuriai pasitraukus liko stori klinčių ir dolomitų klodai. Karpatų baseinui visai išdžiuvus prasidėjo kalnų formavimosi laikmetis – kalnai atsirasdavo ir vėl išnykdavo. Didelės geologinės katastrofos metu Budos šlaitas iškilo, o Pešto – nusileido. Žemės gelmėse terminiai vandenys skverbėsi į atsiradusius tektoninius plyšius, kurie uolienoms tirpstant plėtėsi. Būtent terminiai vandenys sąlygojo Dunojaus slėnio atsiradimą ir suformavo nesuskaičiuojamus urvus šioje vietovėje. Mieste trykšta net apie 100 terminių versmių, kurių pagrindu veikia per 20 gydomųjų maudyklų ir apie 80 paprastų plaukymo baseinų. Tai – miestas kurortas, terminio turizmo centras, turintis 2000 metų istoriją. Tai – kurortas, kuriame tik už 2 JAV dolerius galima visą dieną “kaip turkui” pliuškentis terminiuose vandenyse, o pakenčiamo pilstomo vyno 1 litras tekainuoja 1 dolerį.

²²⁴ Heviz.

²²⁵ Lepence.

²²⁶ Miškolco Tapolcoje [Miskolc Tapolca] terminis vanduo kyla iš 800-900 metrų gylio; požeminio ežero gylis 130-140 cm; 2 dengtuose baseinuose vanduo - +(32-34)⁰C; lauko baseine - +28⁰C.

Tačiau tai ir miestas su turtingu naktiniu gyvenimu, kur bet kuriame iš aštuonių kazino per vieną naktį galima likti “be kelnų”.

Lukačo arba Šv. Luko maudykla²²⁷ dabartiniu pavidalu išaugo tik 1894 metais, nors jos vandenys, kurių gydomosios savybės lyginamos su garsiuju Vokietijos Baden-Badeno ar Rumunijos Heraklio maudyklų, buvo naudojami jau romėnų. Iki Pirmojo pasaulinio karo ji buvo pati populiariausia mieste. Šiuo metu čia veikia du plaukymo, keturi terminiai baseinai ir vienintelis mieste +(34-39)⁰C purvo tvenkinys. Taip pat yra geriamo mineralinio vandens šaltinis. Bilieto kaina – 2 doleriai. Veikia be laisvadienių.

Sėčenio maudykla²²⁸ - vienas didžiausių Europoje maudymosi kompleksų – pastatyta 1913 metais ir maitinama terminiu vandeniu iš 970 metrų gylio gręžinio. Dabar čia yra 15 baseinų: 3 atviri plaukymo, 5 terminiai tik vyrams, 4 terminiai tik moterims ir 3 bendri terminiai. Komplekse yra sauna, vonios kambariai ir kitos higienos bei fizioterapijos patalpos. Veikia ištisus metus, išskyrus sekmadieniais. Įėjimo mokestis visai dienai – 2 doleriai. Už papildomą mokestį galima išsinuomoti maudymosi kepuraitę, kostiumėlį, rankšluostį ar paklodę, kilimėlį ir kėdę. Maudykla yra Varošligeto parke, Pešto centre. Netoliese – milžiniška nemokama mašinų stovėjimo aikštelė. Dėl visų šių priežasčių maudykla yra pati populiariausia tarp turistų iš Lietuvos. Vasarą nebūna dienos, kad joje nesigirdėtų šnekant lietuviškai.

Gelerto maudykla²²⁹ yra antra pagal populiarumą tarp lietuvių Budapešte, nors bilieto kaina net 6 doleriai. Veikia be laisvadienių ištisus metus. Ji atidaryta 1918 metais kartu su to paties pavadinimo 4 žvaigždučių seniausiu šalyje balneologiniu viešbučiu. 1927 metais buvo įrengtas dirbtinių bangų baseinas, subanguojantis kas valandą, o 1934 metais – kitas kunkuliuojantis baseinas. Šis pasaulyje garsus kompleksas yra labai modernus ir pasižymi gausiausiu teikiamų paslaugų asortimentu. Jame yra 13 baseinų: po keturis terminius atskirai vyrams ir moterims, du kunkuliuojantys ir trys banguojantys. Vasarą penktadieniais ir šeštadieniais vyksta naktiniai maudymaisi su muzika.

Mėgstantiems senovę ir egzotiką verta apsilankyti turkų statytose ir iki šiol tebeveikiančiose maudyklose. Raco maudykla²³⁰ buvo pastatyta XV a., bet vėliau gerokai perstatyta, nors pagrindinis kupolas išlikęs iki šių dienų. Viduje įrengti 4 terminiai baseinai. Kadangi komplekse vienu metu telpa 125 lankytojai, maudykla pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais aptarnauja tik moteris, o kitomis dienomis – tik vyrus; sekmadieniais neveikia. Joje funkcionuoja vienintelis mieste sveikatingumo centras. Už 2 dolerius galima maudytis pusantros valandos.

Kirajaus maudykla²³¹ 1565 metais pastatė Budos paša Arslanas. Įspūdingas maudyklos pastatas yra vienas iš nedaugelio autentiškų Osmanų imperijos architektūrinių paminklų, išlikusių mieste iki šių dienų. Jame yra 4 baseinai, tačiau juose telpa tik 86 žmonės. Todėl pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais maudosi vyrai, o kitomis dienomis, išskyrus sekmadienius, - moterys. Yra sauna. Kaina – 2 doleriai už 1,5 val. Beje, Raco ir Kirajaus maudyklos yra mėgiamos homoseksualų susitikimo ir bendravimo vietos. Jose ne kartą teko matyti net grupines gėjų kopuliacijas mažuose baseinuose.

Rudašo maudykla²³² - bene “turkiškiausia” iš išlikusių Vengrijoje – buvo pastatyta 1550 metais, o po šešiolikos metų pašos Mustafos perstatyta. Tuo metu ji vadinosi “*Žalioji maudykla su kolonomis*”. Centrinę komplekso dalį užima aštuoniakampis 96 m² baseinas su

²²⁷ Lukács: balneologinė lignoninė pastatyta 1178 m.; plaukymo baseinuose - +(22-26)⁰C, terminiuose - +24, +32, +36 ir +40⁰C.

²²⁸ Széchenyi: gręžinys atliktas 1879 m. Žigmondo Vilmošo (970 metrai), kitas – 1936 m. (1256 metrai). Tuo metu tai buvo technikos sensacija. Baseinai: 3 atviri plaukymo +(26-38)⁰C, 5 terminiai vyrams +(30-38)⁰C, 4 terminiai moterims +(30-38)⁰C, 3 bendri terminiai +(26, 34, 38)⁰C.

²²⁹ Gellért. Baseinai: po 4 terminius atskirai vyrams ir moterims +(18, 35, 36, 38)⁰C, 2 kunkuliuojantys +(26 ir 36)⁰C ir 3 banguojantys +(26, 34 ir 36-38)⁰C.

²³⁰ Rác, perstatyta 1865-1869 m. 4 terminiai baseinai +(28, 32, 36 ir 40)⁰C.

²³¹ Király. 4 baseinai +(26, 32, 36 ir 40)⁰C.

²³² Rudas. Atviras bendras plaukymo baseinas +29⁰C.

laiptuotais kraštais ir +36⁰C vandeniū, pridengtas senoviniu kupolu, paremtu 8 kolonomis, ir supamas papildomos erdvės su akmeniniais poilsio suolais ir dar keturiais baseiniais +(28, 30, 33 ir 42)⁰C kampuose. Gretimame kambaryje yra labai šalto (+16⁰C) vandens baseinas. Tai vienintelė maudykla Vengrijoje su tokiu dideliu vandens temperatūrų skirtumu. Maudantis paeiliui šiuose baseinuose sukeliama nepaprastai aštrūs kūno paviršiaus pojūčiai. Daug fluoro turintis radioaktyvus vanduo atiteka iš trijų pagrindinių (Juventus, Atila ir Vengrija) ir penkiolikos mažesnių terminų versmių. Šis vanduo tinka ne tik maudytis, bet ir gerti. Maudyklos talpumas – 140 lankytojų. Maudymosi laikas ribotas – pusantros valandos už 2 JAV dolerius. Beje, Rudaše visą savaitę, išskyrus sekmadienius, maudosi tik vyrai, nors komplekse esantis atviras plaukymo baseinas priima ir moteris.

Būtina atkreipti dėmesį, kad visose turkiškose ne bendrose maudyklose maudomasi be kostiumėlių, kartais su specialiomis prijuostėlėmis. Maudyklos dažniausiai atidaromos 6 val. ir veikia iki 19 val. Šeštadieniais veikia tik iki pietų, o sekmadieniais paprastai būna uždarytos.

Lankydamiesi maudyklose griežtai laikykitės higienos reikalavimų ir nepamirškite pažvelgti į informacinius ženklus bei užrašus. Žinokite, kad pirtyse – prausiamasi, o maudyklose – maudomasi ir ilsimasi. Keliaudami nevenkite kūno malonumų. Vanduo yra bene puikiausias iš jų. Šiuo metu pasaulyje terminis turizmas vis populiarėja.

Termos laukia ir jūsų!

Požeminė Europa

1999

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 3 (8), Vilnius.

POŽEMINIŲ URVŲ PASAULIS... Tylos ir amžinos tamsos, požeminių upių ir krioklių, milžiniškų įgriuvų ir siaurų plyšių karalystė. Tai pasaulis, kuriame tarp nepakartojamo ir nežemiškai nuostabaus grožio požeminių peizažų paslaptys slypi kiekviename žingsnyje. Čia, tūkstantmečiame šaltyje ir tamsybėje, „auga“ savotiški akmeniniai medžiai ir skleidžiasi nepaprastų akmeninių gėlų kristalai.

Požeminis turizmas

Žmogaus kultūrinio vystimosi požiūriu turizmas yra toks pat senas kaip ir žmonijos istorija. Seniausi dokumentai apie keliones priklauso Egipto piligrimams, kurie 1700 m. per Kr. lankė išpūdingiausius savo faraonų galybės simbolius. Taigi piligrimystė buvo seniausia mums žinoma turizmo forma, o Trys Karaliai, aplankę naują Jėzų karstiniame urve Betliejuje, taip pat buvo keliautojai. Europoje požeminio turizmo užuomazgos aptinkamos jau XIII a. Karintijoje (dabartinė Slovėnija), Postoinos urve, o XVII amžiuje už Vilenicos urvo apžiūrėjimą pradėtas imti įėjimo mokestis. Pirmoji lietuvių pažintis su požeminiais dariniais – tai M. K. Radvilo Našlaitėlio piligriminės kelionės į Jeruzalę 1583 metais metu apžiūrėti ir vėliau aprašyti urvai. Graikijoje jis aplankė Kretos salos labirintą, Sirijoje – urvą, persekiotų šventųjų slėptuvę, o Egipte – požemį, kuriame buvo laikomos mumijos. Palestinoje jis susipažino su krikščionybės istoriją menančiais urvais. Tarpukario Lietuvos keliautojų požeminio turizmo išpūdžių galime rasti V. Ruokio, M. Šalčiaus, K. Pakšto, A. Vaičiulaičio, J. Rimošiaus, A. Poškos knygose. Šiuo metu pasaulyje kasmet apie 30 mln. turistų aplanko per 800 lankytojams pritaikytų požeminių ertmių, kurių didesnė pusė yra Europoje. Požeminiam turizmui įrengtos katakombos, įvairios kasyklos, tačiau svarbiausią vietą užima natūralūs karstiniai urvai.

Urvų kilmė

Į nedidelius uolienų paviršiuje esančius įdubimus (kares) patekęs vanduo juos platina ir gilina. Tirpsmo ar lietaus vanduo lėtai chemiškai graužia uolieną, išnešiodamas jos daleles plyšiais į masyvo gilumą. Po kurio laiko įdubimai virsta plačiais ir giliais plyšiais, o vėliau – šuliniais ir erdviomis galerijomis. Požeminės ertmės būna kuo įvairiausių formų ir dydžių. Antai 563 500 metrų bendro ilgio Mamuto urvynas JAV yra didžiausias natūralus požeminis labirintas pasaulyje, o 1602 metrų gylio Žan Bernaro praraja Prancūzijos Alpeose yra giliausias pasaulio urvas.

Tačiau tam, kad vyktų urvų susidarymo (karstinis) procesas, vienu metu ir vienoje vietoje būtinos keturios sąlygos. Pirma, procesas gali vykti tik sąlyginai tirpiose uolienose: klintyse, dolomite, gipse, kreidoje, marmure, kalio ir akmens druskoje. Antra, ši uoliena turi būti supleišėjusi, t. y. laidi vandeniui. Trečia, procese turi dalyvauti vanduo, gebantis tirpinti uolieną. Tam geriausiai tinka kritulių vanduo, kuriame visada šiek tiek yra ištirpusio anglies dvideginio, parūgštinančio jį. Ketvirta, šis agresyvus vanduo turi nuolat judėti, išnešdamas iš masyvo ištirpintą uolieną. Urvo formavimosi metu ar jam pasibaigus kartu vyksta ir atvirkščias procesas – ertmės užsipildymas nuogulomis, iš kurių chemogeninės mus labiausiai domina. Tai stalaktitai ir stalagmitai, urviniai perlai ir heliktitai, keisčiausių formų įvairių mineralų kristalai. Jie susidaro požeminio vandens lašėjimo nuo skliauto vietose, kuriose, garuojant vandeniui, kaupiasi kalcio karbonatas, gipsas ar kitos druskos.

Karstinės uolienos užima 34 % Žemės rutulio sausumos, todėl urvai aptinkami daugelyje šalių. Labiausiai ištyrinėta yra Europa – čia atrasta per 110 000 urvų. Bet tik nedaugelis iš jų – patys gražiausieji – pritaikyti turizmui. Daugiausiai jų turi Prancūzija (apie 100) – požeminio turizmo Europoje lyderė.

Klintiniai urvai

Prancūzijoje yra labai daug gražių klintinių turistinių urvų. Tikrai verta aplankyti vieną gražiausių Europoje Ornjako urvą (*Aven d'Orgnac*), pasižymintį nepaprasta kristalinių darinių įvairove; šalies „požeminius perlus“ Gran Roko (*Grottes du Grand Roc*) ir Prumeisako (*Gouffre de Proumeyssac*) urvus, turinčius gausybę pasaulyje unikalių trikampių helikritų; vieną įdomesnių Oselės urvą (*Grotte de Osselle*), kurio penkiolika salių puošia įvairiaspalvės magnio, vario ir geležies druskos. Pirmą šalįje įrengtą ir vieną didžiausių Europoje turistinį Dardžilano urvą (*Grotte de Dargilan*) turėtų pamatyti ir daug požemių regėję keliautojai, o Armano urvas (*Aven armano*) apibudinamas kaip „tūkstančio ir vienos nakties sapnas“. Aukštuosiuose Pirėnuose netoli Lurdo esantis Betaramo urvynas (*Grottes de Betharram*) laikomas vienu gražiausių pasaulyje. Ekskursijos metu lankytojai apžiūri penkis urvo aukštus, po žeme paplaukioja laiveliu ir pasivažinėja traukinuku.

Gražiausias Bulgarijos gamtos objektas Sujevo urvas (*Съева дупка*) yra daugiau nei pasakiškas. Tai pasaulio turistinių urvų šedevras. Čedaro tarpeklyje D. Britanijoje slypintis Gaugo urvas (*Cheddar caves*) yra populiariausias šalyje. Stalaktitų atspindžiai Aladino salės ežeruose atrodo labai efektingai, o pietūs požeminiame bare po ekskursijos pratęsia romantišką kelionę po žeme. Tikslinga apsilankyti ir Kasteljanos urve (*Grotte di Castellana*) Italijoje, Lumelundo urve (*Lummelundagrottan*) Švedijos Gotlando saloje ar Epurano urve (*Peștera Epuran*) Rumunijoje. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldui priskirtas Škocjano urvynas (*Škocjanske jame*) Slovėnijoje stebina išpūdingu 100 metrų gylio kanjonu ir 163 metrų aukščio Rekos upės kriokliu. Demenovo urvynas (*Demenovska jaskyna*) Slovakijos Žemuosiuose Tatruose didžiuojasi net dviem įrengtais urvais, vienas iš kurių - Slobodos – garsus visame žemyne. Jis nepaprastai turtingas antriniais mineraliniais dariniais, ypač gražiausioji jo dalis – Rožinė grotė.

Muzika po žeme

Kai kuriuose urvuose yra salių, pasižyminčių ypač puikia akustika, prilygstančia, o neretai ir pranokstančia geriausias bažnyčias. Tačiau tik nedaugelis iš jų gali lankytojams pasiūlyti tokią pramogą. Paminėtini Prancūzijos Bom le Mesjero, Šoranošo, Fulono, Madleno, Sen Marselio ir išpūdingasis Kliamuzo urvai.

Ispanijos Maljorkoje yra garsus Drakono urvas, kupinas įvairių labirintų ir požemių ežerų, besidriekiančių beveik du kilometrus. Grygo, Hendelio, Šopeno muzikos garsai, aidu atsikartojantys požemio labirintuose, palieka neišdildomą išpūdį.

Didžiausia Vengrijos gamtos vertybė – Baradlos urvynas turi net dvi sales, kuriose turistus stebina muzikos garsų, šviesos efektų ir nepakartojamo požeminio landšafto derinys. Vangelio kūriniai čia skamba geriausiai. Retkarčiais urve rengiami ir tikro garso koncertai.

Tačiau stipriausią išpūdį autoriui teko patirti viename seniausių pasaulyje turistinių urvų – Hano urvyne Belgijoje, kur turistai patenka į urvą traukiniu, o į paviršių išplaukia valtimi. Paslaptingoje urvo salėje galingo požeminio krioklio fone pasigirsta muzika, lydima šviesos efektų. Palaiptisniui ji stiprėja nustelbdama krioklį, įtampa vis auga, kol netikėtai viskas baigiasi „griūtimi“.

Požemių gyvūnija

Šaltuose, iš pirmo žvilgsnio negyvenamuose urvuose taip pat esama savų gyventojų. Nors atsitiktiniam lankytojui retai kada pasiseka ką nors sutikti, būtina pasakyti, kad ten po žeme aptinkama gana daug gyvūnų rūšių. Tačiau vos keletas Europos urvų turistams demonstruoja kai kuriuos jų atstovus. Prancūzijoje tai Forestjero urvas su aklomis

žuvimis, Bom le Mesjero ir Tėjo urvai. Gražiausiame Lenkijos Lokio urve Sudetuose, specialiai paprašius, gidas parodo seniai išnykusio urvinio lokio, kadaise įstrigusio siaurymėje, autentiškus griaučius.

Tačiau biologiškai pats įdomiausias ir labiausiai Europoje lankomas urvas yra Slovėnijos Karsto regione. Tai Postoinos urvynas, garsus ne tik ypatingu grožiu, požemine koncertų sale, kurioje telpa 10 000 žmonių, ar vieninteliu pasaulyje požeminiu paštu, bet svarbiausia – unikaliuoju varliagyviu – europiniu protėjumi, išgyvenančiu per 100 metų tik čia ir tik po žeme. Nuo 1819 metų jį jau matė per 30 mln. turistų.

Paleolito menas

Dabar jau visi žino, kad menas atsirado akmens amžiuje. Pirmykščių žmonių pirminės meno formos buvo šokiai, mitai, dainos, žvėrių ant uolų sienų piešimas, darbo įrankių, ginklų, drabužių, savo pačių kūno gražinimas. Toks menas vienijo žmonių kolektyvus, juos dvasiškai ugdė, padėjo suvokti savo socialinę prigimtį, skirtumą nuo žvėrių. Vieni pirmųjų paleolito vaizduojamosios dailės kūrinių yra urvų piešiniai. Juose vaizduojamos medžioklės scenos, žvėrys, kai kada žmonės ir fantastiniai žmonės-žvėrys. Frankų-Kantabrijos urvų menas yra išpūdingiausias to meto kultūros paveldas.

Altamyra šiaurinėje Ispanijoje yra vienas žinomiausių pasaulio urvų, ant kurio sienų ir skliauto prieš 120 metų rasta per 150 raudona, juoda ir ruda spalva tapytų piešinių, vaizduojančių žvėrių figūras. Šiaurės Pirėnuose Prancūzijoje garsus Nijo urvas – tikras požeminis muziejus su bizonų, arklių, elnių ir kalnų ožių piešiniais – buvo pavadintas „priešistoriniu Versaliu“. Kad nebūtų pažeistas požeminis mikroklimatas, turistų skaičius čia labai ribojamas. Todėl lankytojams būtina išankstinė rezervacija.

Tačiau bene vertingiausi pasaulyje priešistorinio meno paminklai sutelkti Vezero slėnyje Prancūzijos Dordonėje. Čia net trylika objektų įtraukti į Pasaulio kultūros ir gamtos paminklų paveldo sąrašą. Patys vertingiausi yra Fon de Gomo, Kombarelis ir Lasko urvai. Pastarasis laikomas žymiausiu paleolito tapybos paminklu pasaulyje. Į patį urvą turistai neleidžiami, todėl greta įrengta dviejų jo galerijų kopija su puikiausių monochrominių ir polichrominių piešinių reprodukcijomis, vaizduojančiomis bizonus, briedžius, laukinius arklius ir jaučius, vyriškį su paukščio galva, gulintį prie bizono kojų.

Upės ir ežerai

Stiprų išpūdį turistams palieka galimybė paplaukioti valtimis požeminiais vandenimis. Tai įmanoma Mablacio urve D. Britanijoje, Bezo, Liabušo ar Meduso urvuose Prancūzijoje. O štai Šv. Leonardo urve Šveicarijoje sausumos visai nėra – skliautas, sienos ir didžiausias Europoje požeminis ežeras. 330 metrų ilgio plaukiojimas virš 15 metrų gylio gelmės yra nepakartojamas.

Ypatingą vietą Moravijos karste užima ilgiausias Čekijoje Punkvos urvynas, kurio nedidelė, bet nepaprastai graži dalis pritaikyta turistų lankymui. 138 metrų gylio Macochos „prarajos“ dugnu turistai nusileidžia iki prielaukos požeminėje Punkvos upėje ir toliau ekskursiją tęsia valtimis, pakeliui sustodami gražiausiose urvo salėse.

Vengrijoje, Miškolco Tapolcos urve valčių visai nėra, o turistai mielai plaukioja su maudymosi kostiumėliais. Ten nuo 1959 metų veikia unikali Europoje požeminė maudykla. 30° C silpnai radioaktyvus terminis vanduo puikiai atgaivina keliautojo kūną.

Pakrantės urvai

Jūrų bangų mūša be perstojo ardo krantus, sudarytus iš pačių įvairiausių uolienu. Įvairūs ir tos veiklos padariniai, iš kurių net keli urvai vadinami „pasaulio stebuklais“.

Atlanto vandenyne prie Škotijos krantų yra Hebridų salynas. Vienos iš jų – bazaltinės Stafo salos pakrantėje susiformavo 70 metrų ilgio ir 30 metrų aukščio Fingalo urvas, pasižymintis savotiška akustika. Urvo skliautas ir sienos yra tokios formos, kad garsas čia patiria stebuklingus pokyčius. Ramią dieną jūros bangos sukuria melodingus garsus, o

bangomūšis sukelia milžinišką gausmą, girdimą net už kelių kilometrų. Turistų čia niekada netrūksta, o kartą apsilankęs vokiečių kompozitorius Mendelsonas 1830 metais net sukūrė uvertiūrą *Hebridai*, kuri geriau žinoma kaip *Fingalo urvas*.

Atvykstantys į nedidelę Kaprio salą Italijoje prie Neapolio turistai visada skuba aplankyti Žydrosios grotos – apsemto pakrantės urvo, pasiekiamo tik iš jūros. Jis buvo žinomas jau gilioje senovėje, bet iš naujo „atrastas“ tik 1826 metais. Šviesos refrakcija nuo vandens paviršiaus apšviečia požemį ir teikia jam nepakartojamo žavesio. Per 400 000 lankytojų kasmet neatsispiria šiam grožiui.

Ledo urvai

Ledas po žeme – netipiškas ir labai retas reiškinys. Jo sankaupos aptinkamos tik tuose požemiuose, kur dėl unikalių sąlygų susidaro išskirtinis mikroklimatas su pastovia, žemesne nei 0° C oro temperatūra. Turistiniai tokio tipo urvai – retenybė. Jie nėra gausiai lankomi ir gerai žinomi. Būtų galima išskirti tik keletą įdomesnių. Tai Kunguras Rusijoje, Glasjeras Prancūzijoje ir Dobšina Slovakijoje.

Tačiau apie vieną verta pakalbėti atskirai. Tai Aisryzenveltas – didžiausias pasaulio turistinis ledo urvas – Austrijoje. Patekti į jį nėra sunku: tereikia tik specialiu keltuvu pakilti į 1586 metrų aukštį Teneno kalnuose ir dar paėjėti aukštyn. Kadangi urve nėra jokio apšvietimo (staigmena turistams!), prie angos tenka palaukti, kol gido padėjėjai paruoš karbidines lempas. Grupėje maždaug kas dešimtas gauna tokį acetileno generatorių – šviestuvą, ir visi tarytum tikri speleologai pajuda gilyn į labai šaltą ir nejaukų požemį. Gido meistriškumas stulbina nuolat. Pasirodydamas pačiose netikėčiausiose vietose jis mėto padegamasias virvutes, degančias ryškia šviesa, ir taip demonstruoja nepakartojamą požeminio ledyno, vietomis siekiančio 25 metrų storį, interjerą. Kaip ir daugelyje Europos urvų, fotografuoti ir filmuoti griežtai draudžiama.

Kasyklos

Turbūt nereikia aiškinti apie kasyklų kilmę ir jų paskirtį. Tačiau daugelis su kalnakasyba nesusijusių žmonių sunkiai įsivaizduoja, kas yra ten, tose kasyklose. Šią mūsų žinių spragą padeda užpildyti vadinamosios turistinės kasyklos, kur tiesiog po žeme galima susipažinti su daugiaamžė kalnakasybos istorija, nuostabiu mineralų pasauliu. Tokių objektų Europoje yra daug, bet paminėsiu tik keletą.

XVI amžiaus Zalfeldo skalūnų kasyklą Vokietijoje nuo 1914 metų jau aplankė per 16 mln. turistų. Ji įdomi tuo, kad čia žmogaus veiklos rezultatai labai glaudžiai siejosi su gamtos reiškiniais: požeminių galerijų skliautai ir sienos pasidengę įvairiausių formų druskų kristalais ir stalaktitais. Apsilankius Travero kasykloje Šveicarijoje, gretimame restorane jums pasiūlys kumpio, iškepto asfalte, o XVI amžiaus Šv. Marijos sidabro kasykloje Prancūzijoje Elzase jūsų laukia paslaptinga kelionė į Žemės gelmes, kur tik 50 kilometrų iš maždaug dviejų šimtų yra baigta tyrinėti. Dėl XV amžiaus garsiosios sidabro kasyklos Švacas buvo vadinamas „kasyklų motina“ ir pagal dydį tapo antruoju po Vienos Austrijos miestu. Dabar joje vyksta dviejų valandų ekskursijos. Speciali apranga ir šalmai, išduodami kiekvienam turistui, leidžia trumpam persikelti į viduramžius. Kadaisė visos tautos druską laikė šventa. Senovės graikų filosofas Aristotelis druską vadino „tyrumo ir ištikimybės simboliu“. Miestai, stovėję „druskos kelyje“, patyrė neregėtą ūkio ir kultūros suklestėjimą. Tai byloja ir išpūdinga miestų, įsikūrusių Zalcacho ir Ino upių pakrantėse, architektūra. Vienas iš jų – „druskos miestas“ Zalcburgas, kurio apylinkės garsios senovinėmis Altauzės, Haleino, Bad Išlio ir Halštato druskos kasyklomis. Apsilankykite Halštate. Kasyklos gidas kaip mat jus perkels į paskutinįjį tūkstantmetį per. Kr., kai čia darbavosi keltai. O senovinis kalnakasių slydkelis jus nuves į kalno gilumą prie paslaptingo druskos ežero. Nuotykių mėgėjams gali būti pasiūlytas šešių valandų žygis po žeme.

Tačiau garsiausia Europoje yra Veličkos druskos kasykla Lenkijoje, be pertraukos veikianti net 700 metų. Nuo XVI a. čia lankydavosi karalių svečiai ir kiti žymūs žmonės,

XVI a. suklestėjo turizmas, o 1978 metais kasykla įtraukta į Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą. Išpūdingiausia kasykloje yra Kingos koplyčia. Tai 54x14.5x10 metrų dydžio patalpa, iškalta druskoje. Nepaprastai gražus šios šventovės interjeras, apšviestas šviestuvais, padarytais iš druskos kristalų. Sidabriškai pilkas požemio sienas puošia biblinės statulos, iškalto iš druskos monolitų. Be pagrindinio altoriaus yra dar du šoniniai altoriai ir dvi šoninės koplytėlės. Koplyčia sukurta 1896-1912 metais, joje du kartus per metus vyksta pamaldos.

Katakombos

Atsiradus būsto statybos poreikiui, žmonės ėmė eksploatuoti pakankamai tvirtas, lengvai apdirbamas ir netoli žemės paviršiaus glūdinčias statybines medžiagas. Gyvenvietės ir miestai buvo statomi netoli tokių telkinių arba net virš jų. Taip buvo statoma Roma, Neapolis, Sirakūzai, Kerčė, Odesa, Budapeštas, Paryžius... Dėl šios veiklos susidariusios požeminės ertmės dažniausiai vadinamos katakombomis. Iš tiesų katakombos – požeminės kapinės – tai vieta, skirta laidojimui ir kulto apeigoms atlikti. Jas paprastai sudaro ilgi ir siauri netaisyklingo plano koridoriai su salėmis ir nišomis sienose. Nišose buvo statomi mirusiųjų karstai, o salėse atliekamos apeigos. Istorija mena, kad katakombos buvo naudojamos įvairiems tikslams, o dabar daugelis jų pritaikytos ir turistų lankymui. Verta aplankyti nuo krikščionybės pradžios išlikusias Romos katakombas Italijoje, Rusijos kultūros simboliais tapusių Pečiorų vienuolyno Rusijoje ar Kijevo-Pečersko vienuolyno Ukrainoje katakombas.

Požeminis treningas

Nereikia būti speleologu, kad pamatytum daugiau, nei siūlo požeminiam treningui įrengti urvai. Yra Europoje keletas vietų, kur kartais už prieinamą kainą nuotykių mėgėjai, vadovaujami prityrusių instruktorių, gali prasiskverbti į nepalietas žemės gelmes. Tam būtina šiek tiek drąsos, sveikas kūnas ir išankstinis užsakymas.

Agteleko nacionalinis parkas Vengrijoje Baradlos-Domicos urvyne siūlo net du neelektrifikuotus maršrutus: penkių valandų „ilgąjį“, kainuojantį 12 JAV dolerių, ir septynių valandų „specialųjį“, kainuojantį 16 dolerių.

170 kilometrų ilgio Hiolocho urvynas Šveicarijoje – vienas ilgiausių pasaulio urvų – lapkričio-kovo mėnesiais specialias grupes priima keliauti net trimis variantais nuo šešių iki dvylikos valandų, kainuojančiais 92-126 JAV dolerius, o už 270 dolerių galima užsisakyti 2 dienų turą su požemine nakvyne ir maitinimu.

Guaros kalnyne Ispanijoje poilsis visai kitoks. Čia karstinius reiškinius galima stebėti žemės paviršiuje, keliaujant nepakartojamo landšafto aplinkoje ir aplankant nesudėtingus urvus be specialaus gido paslaugų.

Vis dėlto plačiausią požeminę programą rasime klasikiniame Karsto regione Slovėnijoje, kur net keliolikoje urvų organizuojamos netipiškos ekskursijos pagal vieną iš pasirinktų temų, apimančių paleolito ir geležies amžiaus, speleologijos istorijos, urvų mineralų ir ledo, požeminės hidrologijos ir morfologijos, urvų floros ir faunos problemas. Šalyje požeminį treningą galima užsisakyti Postoinos urvyno administracijoje, ar bet kuriame speleologų klube. Tai kainuoja tik apie 6 dolerius už vieną valandą.

Iš visų žmogiškų beprotybių ir paklydimų labiausiai nesuvokiama tai, kad žmogus, gyvendamas Žemėje tikrai vieną kartą, nesistengia savo akimis pažinti jos visos. Požeminė erdvė – neatskiriama žemės dalis. Nepraekime pro šalį...

Žemės gelmėse

(Iš ekspedicijos dienoraščio...)

1999²³³

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 4 (9), Vilnius.

„Bet tie sunkumai, tas betarpiškas sąlytis su nykia gamta, be abejo žavi tyrinėtoją. Niekis, kad kūnas nusėtas mėlynėmis ir apdraskyti veidai. Tai užgis, tai užsimiršim. O kas patirta, kas pamatyta, apmąstyta – ilgai liks atmintyje.“

G. Fedosejevas

PIRMAS CIKLAS (50 val.)²³⁴

Skridimui palankaus oro laukėme dešimt dienų, kol pagaliau vasario 2 dieną²³⁵ nedidukas sraigtasparnis Mi-8 su šešiais speleologais²³⁶ ir trisdešimčia modulių²³⁷ pakilo iš Adlerio oro uosto ir pasuko į Abchaziją. Perskridę Arabikos kalnyną, netrukus pakimbame virš Bzybės sniegunų ir paskubomis iššokę laukan, mes²³⁸ pradedame net 24 paras trukšiančią požeminę ekspediciją į antrą tarp giliausių pasaulyje urvą – 1335 metrų gylio Sniego prarają. 17:45 val. su ilgesiu akyse apžvelgę kalnus ir jūrą imame leistis į gelmes...

Įveikus ledo suktuką, tik nedidelė dviejų kvadratinų metrų aikštelė skiria mus nuo 25 metrų gylio Kreivojo šulinio su įstrigusiu didžiuliu klinčių luitu. Šulinys tikrai vertas savo pavadinimo. Tačiau jį įveikti sunku ne tiek dėl jo morfologinio kreivumo, kiek dėl būtinumo, dar nepasiekus apačios, sušvytuoti ant virvių ir, užsikabinus už sienos plyšyje glūdinčio luito, užsikepurnėti ant jo. Mes gal ir ne visai vikriai, tačiau sėkmingai išsiropščiame į mažą apledėjusią su aštriais iškyšuliais aikštelę. Tuo tarpu moduliai niekaip nenori sekti mums paskui. Du netgi sugeba atsikabinti ir nukristi: vienas į plyšį, kitas į tolimesnį šulinį. Net dvi valandas gaištame, kol nuleidžiame maišus ledo suktuku ir Kreivuoju šuliniu...

Vasario 3 rytą susirenkame Didžiojoje salėje -220 metrų gylyje, kur įsirengiame savo pirmą požeminę kilnojimąją stovyklą – PKS-220.

²³³ Ši apybraiža buvo parašyta 1993 metais specialiai R. Krupicko užsakymu jo ruošiamai knygai, kurią turėjo sudaryti įvairių XX a. antrosios pusės autorių-keliautojų kolektyvo apybraižos. Tačiau, nesulaukęs žadėtos knygos pasirodymo, aš po 6 metų, nežymiai pataisęs, nutariau ją paskelbti „Kelionių ir pramogų“ žurnale. Žurnale šių paaiškinimų nebuvo; jie buvo skirti tik knygai.

²³⁴ Ciklas. D+P+M= - ekspedicijos laiko tarpas, sudarytas iš judėjimo maršrute – D (darbas); dviejų miegų – M (miegas); trijų aktyvių tarpnių, kai nejudama ir nemiegama – P (poilsis). Skaičiai rodo ciklo sudėtį ir bendrą trukmę valandomis. Pirmas ciklas: D+P+M=14,5+19,5+16=50 val.

²³⁵ 1983 metais.

²³⁶ Speleologas – urvų specialistas, galintis į juos prasiskverbti ir tyrinėti.

²³⁷ Modulis – transportinis maišas su unifikuotu turiniu, kuriame yra viskas, ko reikia speleologo gyvybei po žeme užtikrinti.

²³⁸ Mes, 28 metų ekspedicijos vadovas Vladimiras Rezvanas (rusas iš Sočių), 30 metų maistininkas Vladimiras Jugelainenas (suomis iš Petrozavodsko), 32 metų įrangininkas Rafailas Nizamutdinovas (totorius iš Ufos), 24 metų inventorininkas Antonas Saakianas (armėnas iš Sankt-Peterburgo), 28 metų PKS²³⁸ organizatorius Sergejus Tkačiovas (rusas iš Ufos) ir 32 metų vadovo pavaduotojas – šių eilučių autorius (lietuvis iš Kauno).

ANTRAS CIKLAS (40 val.)²³⁹

Praleidę keletą nejuokiu, o gal ir šiurpokų minučių besileisdami biriais šuliniais ir pralindę keletą siaurų landų, netikėtai patenkame prie pat Didžiojo šulinio. Tai milžiniškas 165 metrų gylio vamzdis, nedidelėmis lentynėlėmis sudalintas į tris dalis. Volodia, ekspedicijos vadovas, nusileidžia per vieną virvę žemiau ant lentynėlės ir priiminėja krovinį. Rafa su Antonu šulinio viršuje siunčia jam žemyn maišus, o aš jiems perduodu tai, ką atneša Serioža. Tuo tarpu Joka leidžia juos žemyn Prieššulinyje. Dirbame gana sparčiai. Man ant galvos nuolat iš kažkur lekia akmenukai – net du kartus pataikė į šalną. Kai visi maišai susikaupia pas Volodiją, šis leidžiasi į šulinio dugną, į Universiteto salę. Paskui jį seka mūsų maistininkas Joka, kad paruoštų maistą, kol mes būsimė užsiėmę įrangos ir modulių leidimu žemyn. Išsidėstome taip, kad būtų galima kuo patogiau ir greičiau nuleisti visus maišus žemyn. Aš su Antonu stovime aukščiausiai – ant pirmos lentynėlės; Rafa su Serioža – ant antros, žemiau mūsų, o Volodia priiminėja mantą apačioje.

Universiteto salėje, įrengę antrąją stovyklą PKS-445 ir užvalgę grikių košės, ruošiamės poilsiui. Volodia, Serioža ir Joka klijuoja savo praplėštus hidrokostiumus, Antonas snaudžia, o Rafa iš džiovintos mėsos rupinių gamina sultinį. Baigę valgyti miegame iki 14:00. Atsikėlę baigiame tvarkyti įrangą ir galutinai pasiruošiame sekančiam veiklos ciklui. 17:30 val. vėl gulamės antram aštuonių valandų miegui.

TREČIAS CIKLAS (80 val.)²⁴⁰

Keliamės vasario 6 dieną 02:00 val. Visi mieguisti, o Antonas tik „vos vos gyvas“. Vadinasi mums dar sunku atsikratyti paviršinio gyvenimo ritmo. Išėjimui ruošiamės nepaprastai lėtai, tiesiog krapštomės. Tik 08:00 val. pajudame žemyn...

Pačių įrengtais dvidešimties metrų turėklais nusileidžiame tiesiai į Aukštutinąją upę. Vanduo joje toks grynas ir skaidrus, kad sunku įtarti esant dviejų metrų gylį. Apskritai, šioje vietoje vandens dar nedaug, tačiau mes puikiai suprantame, kad nuo čia visas tolesnis mūsų maršrutas bus lydimas vandens, o kartais net po kelias valandas mes neturėsime, kur iš jo išlipti...

Pagaliau vasario 7 dienos paryčiais prieiname garsiąją Penktąją užgiūvą²⁴¹. Šiek tiek jaudinamės šliauždami siaura landa, davusia viltį tolesniam paieškų darbui tada, kai čia, nerasdami kelio gilyn ne kartą sustodavo pajėgiausi urvų tyrinėtojai. Pats pakilimas į 60 m aukščio užgiūvą prasideda Vilties salėje. Štai ant sienelės kabo pirmtakų paliktos stacionarios aštuonių metrų trosinės kopėčios ir saugos trosas. Nors šios penkerių metų senumo įrangos kokybė mums kėlė daug abejonių, vis dėlto Joka, apsisaugodamas trosu, pamažu ima lipti aukštyn. Jau beveik pasiekus viršų, staiga kopėčios trūksta, o po akimirkos plyšta ir savisaugos virvė ir Joka krinta žemyn! Krisdamas iš pradžių jis atsitrenkia į sieną, o po to į pasvirusią didžiulio akmens plokštumą, kuria ir nuslysta ant maišų krūvos. Taip viskas baigėsi laimingai, neskaitant sumušto dešinės rankos nykščio. Šis nuotykis palieka gilią nuosėdą iki pat ekspedicijos pabaigos.

Įveikę sienelę laisvu laipiojimu, kabiname ant jos įrangą ir užkeliame į viršų maišus. Toliau seka ilgas ir varginantis pakilimas. Retai kur tenka atsistoti visu ūgiu, vietomis esame priversti šliaužti painiais ir ankštais labirintais tarp sukritusių mažų ir didelių akmens luitų. Nieko panašaus iki šiol urvuose nebuvau matęs, o besilankiusiųjų čia pasakojimai buvo menkesni už tikrovę. Tai milžiniškas griūtinis labirintas, tarytum duonos kepalas, visas

²³⁹ Antras ciklas: D+P+M=12+12,75+15,75=40,5 val.

²⁴⁰ Trečias ciklas: D+P+M=26+25,5+28=79,5 val.

²⁴¹ Užgiūva – didelė nuo skliauto atitrūkusių akmens luitų sanaupta.

išvarpytas daugybe nežinia kur vedančių siaurų landų. Čia gausu įvairios konfigūracijos „kailialupių“²⁴², „kalibrų“²⁴³; neretai nežinia iš kur ima byrėti akmenys. Nei nupasakoti, nei juo labiau aprašyti šio fenomeno neįmanoma. Net ir apžvelgti jį visą iš karto nėra galimybių. Jį reikia pajusti pačiam, pajusti savo pavargusiu kūnu jo šaltą ir drėgną alsavimą, priešišką žmogui, gebantį tave sutriuškinti fiziškai ar bent morališkai, kad intum nuo jo bėgti neatsigręždamas, kad niekada nebenorėtum jo įveikti.

Po kelių kilimo valandų vienoje painioje vietoje Volodia suabejoja pasirinktos krypties teisingumu. Dviese eina į žvalgybą, o likę sustoję laukiame. Tik dabar mes pajuntame, kokie esame pavargę. Visus nejudančius iškart pakerta miegas – ką stovintį, ką nuvirtusį ant modulių. Nenuostabu – juk antra para, kaip mes atkakliai braunamės pirmyn be jokio poilsio. Grįžę žvalgai praneša, kad mes tikrai šiek tiek nuklydome nuo teisingos krypties, ir išliepsnoja ginčas, eiti toliau ar sustoti nakvynei čia. Niekas ne tik nenori, bet ir nebegali niekur eiti, juoba, kad ir čia galima pasistatyti palapines, tik nėra arti vandens. Vadovas nutraukia ginčus, ir po valandos pats aptinka reikiamą skylę. Nenoromis sulendame į ją – pakilimą teks tęsti. Po pusvalandžio laimingai, kad niekur nebereiks eiti nei šiandien, nei rytoj, susmunkame Penktosios užgriuvos viršuje. Šis perėjimas truko 29,5 val., iš kurių net 26 val. intensyviai dirbome, ir dabar intuityviai jaučiame, kad priartėjome prie tos pervargimo ribos, kai organizmas gali pradėti negrįžtamai dėvėtis. Trečiojoje stovykloje – PKS-630 užmiegame leisgyvi 19:00.

Prabundame tik po 16,5 valandų vasario 8 vidurdienį. Po skanių pusryčių imamės remonto darbų. Mūsų kombinezonai, nors pasiūti iš abipus guma dengto kaprono, stipriai nukentėjo. Daug dėmesio turime skirti ir moduliams – juk jie užtikrina mūsų gyvybę. Guma dengto kaproninio maišo viduje dar yra hermetiškas guminis hidromaišas, o jame – dar vienas iš storo plastiko. Visa tai užsandarinta specialiomis gumomis ir perrišta tvirtomis virvutėmis. Pačiame viduryje į atskirus hermetiškus, kartais dvigubus, maišelius sudėti sufasuoti produktai, sausas kuras, degtukai ir kiti būtiniausi reikmenys, skirti palaikyti mūsų gyvybę. Kiekvienoje stovyklavietėje mes visa tai atidarome ir tikriname jų būklę, skaičiuojame nuostolius, o esant reikalui remontuojame. Baigę šiuos darbus ir po vakarienės išgėrę kakavos, pasineriame į antrą, kiek trumpesnę miegą, truksiantį tik 11,5 valandos.

KETVIRTAS CIKLAS (72 val.)²⁴⁴

Vasario 9 dieną, besileisdami Giliosios upės link, pakeliui grožimės vaizdais. Upė teka ilgu, aukštu ir gana siauru kanjonu, kurio sienos stipriai išraižytos karstinių gremžių²⁴⁵. Vanduo, chemiškai ir mechaniškai ardydamas klintį, sukūrė nuostabų kraštovaizdį. Tačiau jis nepatinka mūsų kombinezonams, kurių jau niekaip naujais nepavadinsi – skylė veja skylę.

Vis dažniau pasitaiko gilaus vandens atkarpu. Modulus plukdomė pasroviui, o ten, kur jie neplaukia patys, pernešame ant nugaros po du. Prieiname labai gilią vietą, kur tenka virš vandens įrengti turėklus. Karabinais²⁴⁶ sukabiname po tris keturis maišus į daiktą, prikabiname tokį paketą prie turėklų, pasineriame iki kaklo vandenin ir, apsikabinę modulus, leidžiamės pasroviui. Netrukus dūgnas dingsta iš po kojų, moduliai stengiasi išsiskirstyti į šalis, o hidrokostiume esantis oras nori apversti tave į nepatogią ir gana pavojingą padėtį. Stengiesi jokia būdu neprisiryti vandens ir nepasinerti. Štai ir kitas krantas, toliau vėl upė su

²⁴² „Kailialupys“ – labai siaura landa.

²⁴³ „Kalibras“ – ypatingai siaura landa, kurią įveikiant tenka iškvėpti orą.

²⁴⁴ Keturias ciklas: D+P+M=24,75+26,25+21,5=72,5 val.

²⁴⁵ Gremžės (karės) – negilios, keturų skiriamos karstinių uolienu paviršiaus vagelės, susidarancios dėl kritulių vandens veiklos tirpiose uolienose.

²⁴⁶ Karabinas – tam tikros konstrukcijos žiedinė sąsaga lengvai ir patikimai prie ko prisikabinti, ką nors sujungti; vartoja speleologai, alpinistai, ugniagesiai.

kriokliais ir rėvomis. Po to vėl gilus baseinas ir vėl upė, nesibaigianti upė, kuri tęsiasi iki pat Šeštosios užgriūvos.

O čia vėl pakilimas. Šie keliasdešimt metrų – puikus nervų treniruoklis. Turbūt niekada negalėsiu to pamiršti. Judame „gyvais“ akmenimis ir luitais. Naudotis virve ar įrengti saugą tiesiog nėra jokių galimybių. Blieka pasikliauti tik savo meistriškumu ir intuicija. Vienoje vietoje tenka išlįsti siauru plyšiu iš užgriūvos jos klintinių luitų sankaupos vertikaloje pusėje, atkreiptoje į ką tik įveiktą krioklį. Nei viršaus, nei apačios, nei juo labiau priešingos sienos su kriokliu silpnas prožektoriaus spindulys iš tamsos išplėšti negali. Tik girdėti, kaip kažkur žemiau šniokščia srautas. Prieš baigiantis plyšiui, tenka pralįsti po „giljotina“ – dviejuose taškuose tarp priešingų sienų įstrigusiu luitu, kuris ima svyruoti nuo menkausio prisilietimo. Už jos – gana ilga, tačiau tik dvidešimties centimetrų pločio lentynėlė, nuolaidi į galimo kritimo pusę. Užšliaužus ant jos, būtina kaip nors atsistoti, palypėti ant „giljotinos“ ir, šiek tiek prisitraukus už atbrailos, galima tikėtis sėkmingai apleisti šią itin pavojingą, bet kartu ir nepakartojamą vietą. Beveik tamsoje ir dar sukaustytam standaus ir nepatogaus hidrokostiumo, „apšaudomam“ nežinia iš kur lekiančių akmenų, atsiranda aibė keblumų, kuriuos sunku net nupasakoti...

Vasario 11 dieną 01:00 ant Septintosios užgriūvos įrengiame PKS-800 ir sustojame ilgalaikiam poilsiui.

PENKTAS CIKLAS (73 val.)²⁴⁷

Dvylikos metrų aukščio Priešrekordinis krioklys mums primena, kad artėjame prie tūkstančio metrų gylio. Įrangą nusileidimui kabina greta tėkmės, o maišus žemyn leidžiame trolėjumi²⁴⁸. Gražus reginys. Plonas kaip siūlas trosas išnyksta tolumoje kažkur viršuje. Po charakteringo karabino caktelėjimo pasigirsta silpnas, bet vis stiprėjantis ūžesys, netrukus virstas prie kojų krentančio maišo trenksmu. Tuoj pat už krioklio įsibėgėjęs vanduo apie keturiasdešimt metrų lekia nuolaidžia galerija ir su milžiniška jėga neria žemyn į Rekordinį krioklį iš dvidešimt penkių metrų aukščio. Triukšmas toks stiprus, kad per krioklio aukštį neįmanoma susikalbėti. Apačioje daug, labai daug vandens. Ir aš gaunu jo porciją su kaupu. Salėje, į kurią nusileidžiame, pučia labai stiprus vėjas, nuo krioklio pusės nešantis dulksną. Toliau vandens srautas mus veda prie Molinosios užgriūvos, į kurią kylame labai sunkiai.

Pagaliau vasario 13 vidurdienį, pasiekę kilometro gylį, užgriūvos viršuje dairomės tinkamos vietos įrengti PKS-1000. Čia bus mūsų penktoji stovykla, iš kurios žemyn leisimės nedaug apsikrovę. Į šią žemiausiąją stovyklavietę atgabėnomė net 15 maišų, o žemyn nešimės tik 6 – kiekvienas po vieną.

Molinoji užgriūva labai skiriasi nuo ankstesnių. Čia nėra geriamo vandens – vien tik lipnus molis. Visur laša nuo skliauto. Tačiau tai vienintelė nors šiek tiek nakvynei tinkama vieta. Jaučiame, kad yra šilčiau, negu anomis dienomis. Nors mūsų termometras rodo net +5,25° C, skersvėjai ir drėgmė kankina kiekviename žingsnyje.

Pirmasis mūsų miegas trunka 16 valandų. Mūsų naudojama dviejų miegų kiekviename cikle taktika pasiteisino. Neskaitant paties miego, kurio reikšmė savaime suprantama, pirmojo miego metu mes visiškai išsidžioviname ant savęs drabužius ir sudrėkusią miegmaišių vidinę pusę. Tuo tarpu antrasis miegas didžiausią pasitenkinimą teikia dėl padidėjusio sausumo ir šilumos jausmo. Tik antrojo miego metu mūsų raumenys ir apskritai visas organizmas visiškai pailsi. Taigi ir dabar gulamės antrajam 13 valandų miegui...

²⁴⁷ Penktas ciklas: D+P+M=17+27+29=73 val.

²⁴⁸ Trolėjus – horizontaliai arba nuolaidžiai įtempta virvė ar metalinis trosas transportiniams maišams saugiai nuleisti ar pakelti.

ŠEŠTAS CIKLAS (72 val.)²⁴⁹

Nusileidę septynių metrų sienele, patenkame į vandens karaliją. Pradžioje brendame vandenyje iki kelių, toliau iki juosmens, o vietomis vanduo siekia net pečius. Septyniasdešimties metrų ilgio vandens atkarpa reikalauja ypatingo dėmesio – vanduo gilesnis nei du metrai. Vienintelė mūsų saugos priemonė – maišas, kuris padeda išsilaikyti vandens paviršiuje. Plaukimas Akvakailialipiu taip pat nepakartojamas. Tai ilgas, aukštas ir vingiuotas, apačioje vandens pripildytas plyšys. Stumdami modulį prieš save ir šiek tiek už jo prisilaikydami, plaukiame „varlyte“ pirmyn. Plaštakomis, alkūnėmis ir kojomis atsispirdami į priešingas sienas, pamažu įveikiame šią pavojingą vietą...

Nusileidę nesuskaičiuojamais slenksčiais, kurių didžiausias buvo dešimties metrų, iš tolo išgirstame Šniokščiančiojo kaskado artumą. Tai aibė didelių ir patrauklių slenksčių, kuriais dideliu greičiu verčiasi kalnai vandens. Nors nusileisti kaskadu techniškai visai nesudėtinga, tačiau, vengdami galinčios nuplauti mus tėkmės, įrengiame turėklus. Besileidžiant vandens srautas bando stumti mus žemyn, bloškia į šoną, spaudžia prie sienos. Purslai taško veidą, tarpais užlieja burną ir akis...

Pagaliau mes prie paskutiniojo mūsų kelyje žemyn šulinio – 25 metrų Olimpino krioklio. Žemyn leidžiuosi ketvirtas, judėdamas virve ir besisaugodamas už trosos. Apatinis trosos galas draugų nuvestas į šoną, matyt tam, kad besileisdami nepatektume į srautą. Patogumo dėlei kairiąja koja apkabinu trosą ir įstrižai tolstu nuo sienos. Likus iki apačios apie dešimt metrų, juntu netikėtą timptelėjimą, o mano saugos čiuptukas²⁵⁰ su nutrūkusi trosu pakimba žemiau manęs. Lieku tik ant vienos linijinės atramos²⁵¹! Kaip paaiškės vėliau, draugai suklydo, kabindami įrangą. Šis neatidumas sukėlė pavojų visai grupei! Tačiau ir ši kartą viskas baigėsi sėkmingai. Ir štai vasario 15 dieną 23:45 visi susirenkame Ikso salėje, pasiekę -1320 metrų gylį, tolimiausią ir giliausią mūsų ekspedicijos tašką. Tam mums prireikė beveik 13,5 parų...

Ikso salė kiekvieną čionai patekusį stebina savo gabaritais. Nuo vieno jos galo kito nesimato. Išilgai ją galima pereiti tik maždaug per 15 minučių. Viduryje – daug švaraus smėlio lopų. Kažkaip keistai sausa ir ramu. Tačiau čia būna ir kitaip. Vasaros potvynių metu vanduo šioje salėje kartais netikėtai pakyla iki keturiasdešimties metrų...

Daugiau nei valandą vaikštinėjame, šnekučiuojamės ar šiaip sėdime užsisklendę savyje. Emocijos pasiekus tikslą nesilieja, tarpusavio sveikinimų nesigirdi, pergales jausmas prislopintas. Tai natūralu – juk mes nusileidome čionai ne ką nors nugalėti, o tik išbandyti save. Tačiau išbandymas dar nesibaigė – reikia iš čia dar išlipti! Mūsų laukia varginantis daugiau nei dešimties parų pakilimas...

Sunkus buvo šis ciklas. Laipiodami užgriūvomis aukštyn žemyn, plaukdami srautais ir šokinėdami per akmenis, mes vertikaliai įveikėme 640 metrų, o horizontaliai – tris su puse tūkstančio. Jau penkiolikta para po žeme, bet tik dvidešimt ketvirtas valgymas. Dabar sėdime PKS-1000 ir bandome išsidžiovinti sausu kuru...

SEPTINTAS CIKLAS (50 val.)²⁵²

Lipdamas iš Katilo, Antonas nuslysta ir patenka po srautu, kuris jam nuo šalmo numuša prožektorių. Už kažko užsikabinęs, jis vis dėlto išsilaiko. Panašus nemalonumas

²⁴⁹ Šeštas ciklas: D+P+M=24,25+19,75+27,75=71,75 val.

²⁵⁰ Čiuptukas – įtaisas lipti virve ar metaliniu trosu; naudojamas taip pat kaip savisaugos priemonė.

²⁵¹ Linijinė atrama – virvė, metalinis trosas arba kopėčios.

²⁵² Septintas ciklas: D+P+M=15+16,75+18=49,75 val.

netrukus ištinka ir Rafa. PKS-800 vietą Lūkesio salėje, kur mūsų laukia palikti produktai, pasiekiamo vasario 19 paryčiais. Nors atidirbome tik 15 valandų, bet jaučiamės ypač prastai...

AŠTUNTAS CIKLAS (46 val.)²⁵³

Šiandien, vasario 20 dieną, darbas vyksta nepaprastai sklandžiai. Tačiau kažkuriuo momentu tarp manęs ir Rafos kyla ginčas dėl taktikos. Viskas baigiasi tuo, kad išizeidę mes nustojame tarpusavyje kalbėtis, tačiau tik... iki pirmo miego. Ne tiek dėl nuovargio, bet greičiau dėl visiško apsipratimo su urvu ir jo pavojais mes gerokai praradome savisaugos jausmą. Jau ne retenybė, kad kas nors iš mūsų kur nors neįkristų ar nuo ko nors nenukristų. Štai ir vėl aš kelintą kartą prisirenku po hidrokostiumu vandens, o Joka, keldamas viršun didelį primirkusį maišą, praranda pusiausvyrą ir, suspėjęs tik neliteratūriškai sušukti, su visa manta įkrenta iki kaklo į vandens duobę...

DEVINTAS CIKLAS (48 val.)²⁵⁴

PKS-630 Pergalės salėje paskutinį kartą prabundame vasario 22 dieną. Kaip ir visa įranga, miegmaišiai taip pat dėvisi. Mūsų trejetas miega dviejuose suporintuose miegmaišiuose–užtiesaluose, susiūtuose iš trijų pusių. Po paskutinio miego mano pusėje atsirado didelė skylė. Reiktų susiūti, bet juk savininkai trys. Savanorių nėra. Tai gal dar keletą dienų ir toks bus geras. Dar viena „žaižda“ atsirado jame, kai Rafa su Antonu, bandydami degančiu sausu kuru pradžiovinti miegmaišį iš vidaus, pradegino skylę. Laimei, skersvėjo dabar čia nėra...

PKS-445 pasiekiamo per 15 valandų, be didesnių nuotykių...

DEŠIMTAS CIKLAS (67 val.)²⁵⁵

Pakilimą iš Universiteto salės pradėdame vasario 24 dieną. Sutvarkę 15 maišų, vakare imame kelti juos Didžiuoju šuliniu. Apatinėje šulinio atkarpoje maišus traukiame mes su Rafa, o Volodia juos prikabinėja dugne. Tuo tarpu likusieji kelia visą krovinį ant antros lentynėlės, esančios šimtu metrų aukščiau salės dugno. Po to ant jos pasikeliamo mes su Volodia, o kiti visai išlipa iš šulinio. Šešiasdešimt penkių metrų trečiojoje ir sunkiausioje šulinio atkarpoje maišus iš apačios trauksime trosinio bloko, įtaisyto šulinio viršuje, pagalba. Virvę ir trosą sujungiamo į uždara žiedą. Mes apačioje kojiniiais čiuptukais prisitvirtiname prie virvės, tarytum lipdami ja į viršų; o maišus tvirtiname prie trosu. Belieka kojomis minti vienoje vietoje, ir maišai „patys keliauja“ viršun. Visus 165 metrus su maišų iškėlimu įveikiame per 7,5 valandos.

Keturias valandas numigę PKS-220 Didžiojoje salėje tęsiame kelionę paviršiaus link...

Likus iki urvo angos tik aštuoniasdešimt metrų aukščiui, nelauktai aptinkame, kad kitas penkiolikos metrų šulinys visiškai užkimštas sniegu. Tai reiškia, kad į urvą nuslinkusi sniego griūtis atkirto mums kelią į paviršių. Draugai perduoda man specialiai šiam tikslui pasiimtą kastuvą, ir aš pradėdu kasti. Atkapstęs šulinio dugną, patenku prie iš sniego kabančių virvių. Prisisegu prie vienos iš jų čiuptukais ir, vis po truputį palypėdamas, kasu virš savęs sniego tunelį. Iš pradžių šis užsiėmimas primena pramogą. Palaipsniui sniegas darosi puresnis

²⁵³ Aštuntas ciklas: D+P+M=12,5+17,5+16,5=46,5 val.

²⁵⁴ Devintas ciklas: D+P+M=15,25+16,5+16=47,75 val.

²⁵⁵ Dešimtas ciklas: D+P+M=32+24+11,25=67,25 val.

– vadinasi artėja stormės viršus. Bet anaipol... Staiga vėl prasideda standaus sniego sluoksnis. Tai jau antra sniego griūtis virš pirmosios. O kiek jų dar bus? Netikėtai virvė, ant kurios aš kabu, iš lėto trūkčiodama ima slinkti žemyn! Nemalonus jausmas užlieja mane nuo šalmo iki batų – kristi tektų gal kokius septynis metrus. Bet netrukus slinkimasis baigiasi – matyt ne viskas dar prarasta. Vėliau paaiškės, kad virvė buvo prišalusi prie sienos ir, mano svorio veikiamą, ėmė vaduotis iš ledo gniaužtų. Pakylu iki tos vietos ir atsargiai, stengdamasis nenukirsti virvių, iškapoju jas iš ledo. Aukščiau virvės laisvos, tačiau apledėjusios. Lipant ledas trūkinėja pats – belieka tik nuvalyti jį ranka. Esu sniego maiše, kur nėra jokios oro apykaitos. Nuo įtempto darbo imu net garuoti, nuo to oro temperatūra aplink mane žymiai pakyla. Krintantis ant manęs sniegas iškart limpa prie kombinezono ir kausto mano judesius. Kastuvo kotas jau taip apledėjęs, kad vos galiu jį apimti ranka. Draugai iš apačios teiraujasi apie padėtį čia, viršuje. Bet aš jų kažkodėl beveik negirdžiu, o mano paties balsas gęsta sniege, nepasiekęs net mano batų. Įsiklausau ir tegirdžiu tik silpną cypsėjimą – tai viskas, kas liko iš draugų pastangų susikalbėti su manimi. Pradeda apsunkti kvėpavimas – greit ims trūkti oro. Reikia skubėti! Dar keletas mostų kastuvu ir, iškasęs apie dešimties metrų gylio vertikalių šulinį, aš praduriu sniego kamštį. Pūsteli stiprus ir šaltas vėjas nuo žemės paviršiaus. Virš manęs visiškai besniegė požeminė erdvė...

Tą pačią, vasario 26 dieną 18:00 val., lygiai po 24 parų, mes stovime ant prarajos krašto, laimingi vėl sugrižę į mums įprastą pasaulį. Kai namie suskaičiuosime, paaiškės, kad 32,3 % viso po žeme praleisto laiko mes skyrėme darbui, t. y. judėjome urvu; 34,3 % - aktyviai ilsėjomės (tvarkėmės, remontavomės, gaminome valgį ir jį valgėme...), o 33,4 % laiko miegojome. Skirtumas tik tas, kad 24 paviršinės paros mums virto 10 požeminių ciklų...

VASARIO 27-oji.

Nubundame 06:00, keliamės... Rūkas, debesys, gilus sniegas ir trumpalaikės properšos keičiasi kaip kaleidoskope. Susikrovę reikalingiausius daiktus, visą likusią įrangą ir šiuo metu nereikalingus asmeninius daiktus sudedame į transportinius maišus ir nuleidžiame į pirmojo prarajos šulinio dugną, kur pritvirtiname juos kabliais prie sienos. Pavasarį visa tai pasiimsime, o dabar mes priversti juos palikti, nes nebeturime jėgų nešti su savimi. Pusiau gedulingus atsisveikinimo su praraja pusryčius vainikuoja beveik nereikalingų daiktų ir susidėvėjusios įrangos deginimas. Laužas be malkų. Degantis kombinezonų, šalmu, batų, plastiko, senų drabužių, nebeveikiančių apšvietimo bloku, transportinių maišų ir kitų širdžiai brangių daiktų kalnas padėjo paskutinį tašką šioje mūsų ekspedicijoje. Mes stovime aplink jį, tarytum laidodami geriausius savo draugus, o įkaitusios baterijos sproginėja ir šauda į visas puses, lyg saliuotuodamos mūsų pergalei prieš įveiktas kliūtis ir ragindamos nenuleisti rankų, toliau kovoti su sunkumais iki pat galo, kol pasieksime gyvenamąsias vietas.

Eiti labai sunku, smingame ir smingame kiekviename žingsnyje, sunkus kroviny lenkia prie sniego. Nors dangus apsiniaukęs, einame su tamsiais akiniais – akys su paviršiumi dar neapsiprato. Komandos vedlį, minantį taką, keičiame kas penkios ar dešimt minučių, pačiam paprašius. Diena eina vakarop, o miško zonos mes vis dar nepasiekėme. Skubame apšalti šią sniego dykumą – dar viena šalta nakvynė mūsų nevilioja, o miške galėtume ir laužą susikurti. Tik sutemus pasiekiame mišką ir 20:30 sustojame trumpai pailsėti ir pavalgyti. Intuityviai nujausdami greta esantį, bet nesuvokiamą pavojų, mes vieningai priimame iš pažiūros keistą sprendimą. Dabar suvalgysime visas turimas maisto atsargas tam, kad daugiau nebebūtų galima sustoti: reikia būtinai pasiekti žmogaus būstą! Mes būsime priversti eiti ir eiti ir nebus galima statyti palapinių, nes reikės skubėti prie maisto, prie šilumos... Ši Nanseno dar jaunystėje taikyta taktika visada duoda apčiuopiamą rezultatą, jei ja

naudojasi sąmoningi ir ryžtingi žmonės. „Sudeginus paskui save tiltus“, kelio atgal nebelieka! Sustoti taip pat nebegalima. Būtina žūt būt pasiekti tikslą!..

Visą naktį mes velkamės iš kalnų žemyn. Ties „Baltosiomis strėlėmis“ statusas baigiasi, ir eiti pasidaro lengviau. Tačiau jėgos mus seniai jau apleido. Darnios grupės nebėra. Einame atokiai vienas nuo kito kiekvienas savo tempu, kiekvienas savo taku. Mes nežinome kelio, nes niekada nesame čia vaikščioję, bet tai mūsų nejaudina. Vidinis balsas ragina judėti ir nurodo kryptį. Bukų laukymėje pradeda švisti. Keistos spalvos įsibrauna į mus supantį pasaulį. Štai upelis, pilnas kažkokių keistai gelsvų su rudu atspalviu akmenų. Medžiai nenatūraliai žalia spalva rėžia akį. Labai dažnai sustojame ir sėdamės kas sau ant žemės prie kokio nors medžio, kad po to lengviau būtų atsistoti. Taip bandome atgauti, o gal tik šiek tiek sutaupyti jėgų. Bet tai nė kiek nepadeda, nors sustojame vis dažniau. Duripšo kaimo šunys – pirmieji paviršiaus gyvūnai mūsų kelyje – sutinka mus nedraugiškai lodami. Į jiems įprastus normalius žmones mes turbūt nelabai panašūs...

Trijų dienų Sočyje mums prireiks tam, kad atgautume pusiausvyrą, atstatytume sutrikusią klausą, šviesos ir spalvų regėjimo trūkumus ir bent iš dalies adaptuotumės civilizuotame pasaulyje, kad namo sugrįžtume beveik tokie patys, kokie išvykome...

Sifono spąstuose

1999

Straipsnis specialiai „Kauno dienai“ pasaulinės speleologijos dienos proga²⁵⁶

Šiandien, rugpjūčio 14-ąją, Pasaulio speleologai mini pasaulinę speleologijos dieną. Ta proga prisiminkime tragišką buvusios Vilniaus speleologų sekcijos „Venta“ pirmininkės Violetos Mališauskaitės (1959-1984) žūtį Kauno tvirtovės VIII forte 1984 metų vasarą. Šis įvykis Rusijos ir Lietuvos spaudoje „apaugo“ gandais ir prasimanymais. O buvo taip...

Birželio 16 dieną, šeštadienį, trys kauniečiai speleologai, Nerijus, Nikolajus ir Vytautas, susirinko Kauno VIII forte į povandeninę treniruotę su akvalangais. Nors požemių tyrinėjimais jie užsiiminėjo jau keli metai, tačiau tik Nikolajus turėjo pakankamai didelį speleologinį patyrimą – jis buvo baigęs speleologijos instruktorių seminarą. Tuo tarpu povandeniniame sporte visi jie buvo naujokai, nors Vytautas, tą kartą vadovavęs treniruotei, turėjo instruktoriaus-povandenininko pažymėjimą. Draugo pakviesta vilnietė Violeta, tuomet viešėjusi Kaune, taip pat atvyko į tvirtovę pasižiūrėti vaikinų treniruotės. Jie išbandė įrangą ir atliko bandomuosius nėrimus. Būdama drąsi, žingeidi ir linkusi į nuotykius, Violeta irgi panoro išbandyti save po vandeniu. Tą dieną ji pirmą kartą gyvenime užsidėjo akvalangą ir pasinėrė su juo po vandeniu.

Sekančią, birželio 17 dieną, sekmadienį, jie visi vėl susirinko ten pat. Dabar jų jau buvo penki – prisijungė Kastytis. Jų ekipiruotė sudarė du komplektai gerai paruoštos, patikrintos ir tvarkingos įrangos: akvalangai, sauso tipo hidrokostiumai, pelekai ir kitas būtinas inventorių. Buvo ketinta įveikti du sifonus, vedančius į kitaip neprieinamas apvandenintas forto patalpas. Sifonas – tokia apvandenintos požeminės galerijos vieta, kur skliautas yra žemiau vandens paviršiaus, - yra pats klastingiausias tiek speleologų, tiek ir povandenininkų priešas. Tik kvalifikuoti specialistai gali tikėtis sėkmės, ir tai ne visada... Ruošiantis būsimiems urvų tyrinėjimams ir buvo sumanyta pasitreniruoti čia, Kauno tvirtovėje. Violeta irgi panoro nardyti. Nors ji neturėjo jokio specialaus pasiruošimo, po primygtinų prašymų, Vytautas sutiko leisti jai įveikti trumpesnįjį, maždaug 3-4 metrų ilgio, uždara sifoną. Kadangi dėl sifono konfigūracijos nebuvo galima organizuoti efektyvią saugą virve nuo kranto, betarpinio saugo funkcijos buvo patikėtos Nikolajus, kuris turėjo nerti kartu. Vietoj virvės kaip „signalinis galas“ buvo panaudotas nelabai tvirtas daugiagyslis varinis laidas su izoliacija.

Buvo apie 15 valanda. Įveikus sifoną, kitoje jo pusėje pirmoji į vandens paviršių išplaukė Violeta, o paskui ją ir Nikolajus, kuris pamatė, kad kompanionė neturėjo burnoje kandiklio. Matomai, plaukiant po vandeniu, jai po kauke pradėjo rinktis vanduo. Kaip ir buvo ją instruktavęs Vytautas, ji turbūt bandė prasipūsti kaukę, bet neįgudusiam žmogui tai atlikti nėra taip paprasta. Vietoj to, kad įtrauktų orą pro burną, o išpūstų pro nosį, ji tikriausiai įkvėpė kartu pro burną ir nosį, ko pasėkoje pritraukė į plaučius šalto vandens. Tai turėjo sukelti gerklų spazmus ir šoką. Iškilusi į paviršių, ji, matomai, išspjovė kandiklį ir išsigandusi ėmė blaškytis. Išlipti ten, anoje pusėje, niekur neįmanoma, nes patalpa yra vertikalioje lygiomis sienomis. Po akimirkos greta išnirus Nikolajus, Violeta bandė į jį įsikibti ir netyčia išmušė jam iš burnos kandiklį. Kadangi jie abu buvo su švino juostomis, išsilaikyti vandens paviršiuje galėjo tik intensyviai dirbant pelekais. Tačiau stresas neleido jai blaiviai

²⁵⁶ Autoriui nežinoma, ar straipsnis buvo išspausdintas.

orientuotis, ir jie abu nugrimzdo gilyn. Nikolajus vis tik pavyko atsispirti nuo dugno ir pakilti su ja į paviršių. Šiaip ne taip jis priplukdė ją prie sienos, kur atsitiktinai pastebėjo nedidelę atbrailą, už kurios Violeta ir užsikabino. Įsitikinęs, kad ji laikosi, bet kartu suprasdamas, kad išsilaikyti virš vandens ji galės ne daugiau kelių minučių, ir jausdamas, kad pats negali jai niekuo padėti (buvo taip pat prisitraukęs vandens), Nikolajus nedelsdamas nėrė atgal per sifoną kviesti pagalbą. Dar kartą nerti pas nukentėjusiąją jis neturėjo nei fizinių, nei moralinių jėgų, todėl atsisakė.

Kadangi perrengti kitą žmogų reikia tam tikro laiko, Vytautas pasiuntė į sifoną paeiliui Nerijų, o vėliau ir Kastytį be hidrokostiumų, tik su akvalangu, tačiau pastarieji sugrižo iš vandens taip ir nepernėrę sifono, nes vandens temperatūra buvo tik +8° C. Per šį prarastą laiką buvo nurengtas Nikolajus, ir Nerijus, jau pilnai ekipuotas, nunėrė į sifoną. Kitoje jo pusėje dugne jis rado Violetos kūną be gyvybės ženklų. Jis ištraukė ją per sifoną į lauką. Net tris valandas trukęs gaivinimas rezultatų nedavė. Pasak Kauno teismo medicinos ekspertizės akto, ji mirė nuo uždusimo paskendus.

Paskutiniojo Violetos panėrimo po vandeniu, kurio metu ji paskendo, priežasties niekas niekada nebesužinos. Tiksliai žinoma tik, kad jos kūnas buvo rastas netoli sifono angos, t. y. žymiai arčiau išėjimo, negu ją buvo palikęs Nikolajus. Antra, jos plaučiuose buvo rasta nedaug vandens. Todėl manytina, kad viskas vyko maždaug taip. Šoko būsenoje priplukdyta prie sienos ir viena palikta laukti pagalbos, ji turbūt nebesuvokė, kas dedasi aplinkui ir ko galima tikėtis. Matydama dingstančią po vandeniu draugo žibinto šviesą, ji instinktyviai nuplaukė įkandin, prarado sąmonę, nugrimzdo dugnan ir užduso.

Sifonai kartais nebeišleidžia drąsuolių...

Plitvicos ežerai

2000

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 3 (14), Vilnius

*“Tebūnie triskart palaiminti
valandos ir metai, praleisti šiose
netrikdomose srityse, iš kur visada
grįžtama tyresniu ir laimingesniu”
Grafas Ruselis.*

PARKAS

Pietryčių Europoje Kroatijos Respublikoje tarp Zagrebo ir Zadar, kur Dinarų kalnuose prasideda Korano upė, 1949 metais 266 km² plote buvo įkurtas pirmasis šalyje Plitvicos ežerų nacionalinis parkas. Pažymint išskirtinį jo gamtos unikalumą 1979 metais UNESCO įtraukė parką į Pasaulio gamtos paveldo sąrašą.

Mezozojaus karbonatinės uolienos šioje vietoje, kaip ir visoje vakarinėje Dinarų dalyje, praeityje ir dabar sąlygoja karstinio proceso vyksmą. Dabartinę reljefo išvaizdą taip pat apsprendė ir geologinėje praeityje vykę kalnodaros procesai. Šaltesniame ir drėgnesniame pleistoceno klimato vanduo, kaip mechaniškai ir chemiškai uolienas ardantis faktorius, įvairiais keliais skverbėsi gilyn ir galutinai suformavo kraštovaizdį, kurio savitumo priežastis yra besikaitaliojantys klinties ir dolomito klodai.

Baltajai ir Juodajai upės susijungus, naujoji Maticos upė maždaug už kilometro baigiasi, duodama pradžią per 8 kilometrų ilgio 16 didesnių ir kelių mažesnių ežerų, tarpusavyje sujungtų 92 kriokliais, kaskadai. 158 metrais žemiau Maticos žiočių, įsiliejus vos 4 km ilgio Plitvicos upei, sistema baigiasi ir virsta Koranos upe, kurios srautas dar keletą kilometrų vingiuoja išpūdingu giliu kanjonu iki virsdamas įprasta kalnų upe. Tačiau tai nėra paprasti vandens telkiniai, užpildę kalnų duburius.

Įsidėmėtina, kad būtent karstas, sudėtingas ir savitas gamtos reiškinys, yra pagrindinė Plitvicos ežerų kilmės priežastis. Upės, tekančios tarp klinčių ir dolomitų, maitinasi požeminiais karstiniais vandenimis, išotintais kalcio karbonatu. Upės vandeniui sušilus, ištirpusio anglies dvideginio kiekis jame sumažėja ir, dalyvaujant mikroorganizmams bei augalijai, dalis karbonatų nusėda klintinio tufo [travertino] pavidalu. Upės pakrantėse ir dugne susidaro travertino užtvankos. Tokiu būdu upėje atsiranda taip vadinamieji užtvankinti ežerai. Plitvicos ežerai priskiriami prie pačių įstabiausių Europos gamtos reiškinų, o pats nacionalinis parkas yra vienas iš gražiausių žemyne.

VANDUO

Turint laiko, o jo prireiks mažiausiai visos dienos, pažintį su parku verta pradėti nuo Didžiojoje laukymėje esančio Antrojo įėjimo [*Ulaz 2*]. Praėję keletą viešbučių, užsukę į knygynėlį ir pasistiprinę restorane, nusileidžiame prie didžiausio [83 ha] ir giliausio [46 m] Ožių ežero [*Kozjak*]. Pasak legendos, ilūžus plonam ledui, jame nuskendo 30 ožiukų, kuriuos vijosi vilkai. 2350 metrų ilgio ežere yra didelė medžiais apaugusi dolomitinė Štefanijos sala, pavadinta princesės Štefanijos garbei po 1888 metų apsilankymo. Šioje vietoje patartina pasinaudoti nemokamu vandens transportu ir persikelti į kitą krantą, iš kur patogiu pradėti pasivaikščiojimą aplink aukštutinius ežerus. Dešinėje palikę Burgečio ežerėlių grandinę ir Gradinsko ežerą, patenkame prie Pirštų [*Prštavci*] - gausybės kriokliukų, tarytum pirštų, tįstančių iš aukštėliau ramybe alsuojančio Galovičiaus [*Galovac*] ežero, pavadinto tikriausiai garsaus ano meto plėšiko vardu. Rytine pakrante keliaujame toliau, stebėdami vandenyje vangiai plaukiojančius upėtakius. Takui pasukus į vakarus, patenkame į mišką, slepiančią Sukučio [*Vir*], Mažąjį [*Malo*], Didįjį [*Veliko*], Batiničiaus [*Batinovac*] ir Apskritąjį [*Okrugljak*] ežerus. Šioje vietoje paprastai užtrunkama kiek ilgiau. Tai Labudovacas [*Labudovac*] – per 100 metrų pločio travertino barjeras, stačia krioklėta siena skiriantis vietovę nuo Čigonų [*Ciganovac*] ežero. Pagrindinis kraštovaizdžio akcentas – 20 metrų Labudovaco krioklys. Nemažiau įdomūs ir barjere slypintys, bet kruopščiai krioklių užuolaidomis pridengti urvai, dėl jų gausumo pakrikštyti “urvų parku” [*špiljski park*]. Nepatingėjus pakilti virš barjero, patektume į laukymę, kurios vakariniame pakraštyje tūno minėtasis nelaimingų čigonų-žvejų paskutinės žūklės ežeras, o pietų kryptimi net 2100 metrų driekiasi paskutinysis arba pirmasis Proščės [*Proščansko*] ežeras. Esame 636 metrų virš jūros lygio aukštyje. Laukymėje galima užkąsti, trumpai pailsėti. Teturint tik vieną dieną, aukštyn eiti nevertėtų, verčiau pasukti atgal ir vakarinėmis pakrantėmis grįžti iki Ožių ežero perkėlos.

Iš Didžiosios laukymės keliaudami šiaurėn, maždaug po pusvalandžio pasiektume aukštutiniųjų ežerų virtinės pabaigą, o 2 metrais žemiau – pirmąjį iš keturių žemutiniųjų Miliaus [*Milanovac*] ežerą. Eidami rytine pakrante dešinėje pastebėsime daugybę žiojėjančių angų, o netrukus išgirsime ir “Milkos Trninos krioklius”, pavadintus taip atsidėkojant garsiai kroatų XIX amžiaus operos dainininkei, kuri 1897 metais daug padėjo tuometinei “Plitvicos ežerų apsaugos ir gražinimo draugijai”. Kriokliai suteka į sekantį Gavano [*Gavanovac*] ežerą, kuriame pagal legendą yra nuskendę Gavano lobiai. Netrukus ir Didžiosios kaskados [*Velike kaskade*], nukreipiančios dalį vandens į Vienuolio [*Kaluderovo*] ežerą. Kita dalis pagal hipotezę požeminiais urvais teka nežinoma kryptimi. Specialiai įrengtu takeliu pereiname į kitą kanjono pusę ir toliau keliaujame vakarine Vienuolio ežero pakrante. Kadaisie viename iš gretimų urvų gyveno vienuolis atsiskyrėlis. Įveikę nendrių sąžalynus, atsidursime prie Novakovičiaus brastos ir to paties pavadinimo ežero [*Novakoviča brod*], paskutiniojo nuostabioje 8200 metrų ilgio ežerų grandinėje. Patogiu takeliu įveikę brastą ir pakilę stačiu šlaitu į kanjono viršų, patektume prie Pirmojo įėjimo [*Ulaz 1*], kur civilizuotu būdu galima baigti arba pradėti klajones po parką.

Tačiau paėjėję dar truputį, netikėtai patenkame prie gausybės krioklių, kliokiančių iš Novakovičiaus brastos ežero žemyn į krūmais apaugusią Sastavcų [*Sastavci*] įdubą. O už kampo girdėti dar kažkoks gaudesys. Nusileidę į kiek žemėliau pusapskritimiu išsidėsčiusią terasą, atsiduriame pačioje didingiausioje parko vietoje – 76 metrų aukščio Plitvicos krioklio papėdėje. Trumputės, bet vandeningos Plitvicos upės srautas, krintas nuo vertikalios klintinės uolos, ypač nuostabiai atrodo saulėtą rytą, grožintis juo nuo priešingo rytinio kanjono kranto. Pavasario ar rudens vandens gausos metu vaivorykščių žaismas krioklių sruogose palieka nežemišką išpūdį. Jei jėgos dar neišseko, būtinai pakilkime takeliu, vedančiu į kanjono viršų aukščiau didžiojo krioklio, ir pasižvalgykime po parką iš šiaurės. Nusileidę atgal, pasivaikščiokime po Sastavcų, pasižiūrėkime, kur prasideda Koranos upė, nedvejojami įveikime dar keletą kilometrų gilaus jos kanjono dugnu, aplankydami 4 Koranos krioklius ar paslaptinius urvus.

URVAI

Požeminės ertmės yra neatskiriama ir paslaptiausia parko dalis. Čia jos aptinkamos klinties klotuose ir travertino nuogulose. Jos nėra išpūdingų dydžių, tačiau pasižymi plačia formų įvairove. Tai horizontalūs urvai ir paprastos grotos, vertikalios šachtos ir ledo šuliniai. Šiuo metu parko teritorijoje atrastos ir ištyrinėtos kelios dešimtys įvairių požemių, tačiau tik keletas urvų ežerų apylinkėse gali būti rekomenduoti nepatyrusių turistų lankymui. Apsirūpinę šviesos šaltiniais, ir mes pasižvalgykime po kiek neįprastą, bet labai viliojančią tamsos viešpatiją.

Aukštutiniųjų ežerų apylinkėse travertino amžius yra gana jaunas. Todėl tik minėtame “urvų parke” gausu požeminių tuštumų. Tačiau, pakitus hidrologinėms sąlygoms, jos tapo sunkiau pasiekiamos, ir tik dideli entuziastai ryžtasi brautis pro nesuskaičiuojamas vandens užtvaras. Paprastai dauguma lankytojų tenkinasi žemutiniųjų ežerų pakrančių urvais.

10 metrų ilgio travertininis Milano urvas [*Milanova pečina*] glūdi po šiaurine Ožiu krioklio dalimi, tačiau dėl nepatogaus priėjimo yra rečiau lankomas. Tuo tarpu klintinis Milkos Trninos urvas [*Pečina Milke Trnine*] turistų dėmesio nestokoja. Jo 32 metrų požeminė galerija puikuoja keliais stalaktitais ir stalagmitais. Nedidelis Žydrasis urvas [*Modra pečina*] yra pasiekiamas tik valtimi, tačiau, siekiant netrikdyti gyvenančių jame šikšnosparnių, žmonių lankymasis čia nepageidaujamas.

Šupliaros urvo [*Pečina Šupljara*] 20 metrų aukščio angos nepastebėti neįmanoma. Ypač gerai ji matoma nuo didžiojo krioklio viršaus. Būdami prie Vienuolio ežero, būtinai užsukime vidun. Labai savitas vaizdelis atsiveria, pažvelgus atgal pro angą, tačiau nemažiau įdomus ir 68 metrų ilgio požemio vidus, vietomis gamtos išdekoruotas kalcito dariniais. Gilumoje galerija siaurėja ir žemėja, kol aukščiausioje vietoje tapusi plyšiu, atsiveria antrąja anga virš gilaus kanjono.

Jei skubame, negaiškime laiko kitiems Plitvicos ir Sastavcų kaimynystėje išsimėčiusiems urveliams, o keliaukime tiesiai į Koranos kanjoną. Prie trečiojo Koranos krioklio trumpam sustokime apžiūrėti Juodojo urvo [*Crna pečina*]. Tai 105 metrų ilgio nežymiai aukštyn kylantis platus kanalas, kurio žiotys paprastai būna apsemtos vandens. Sausringuoju metų laiku, kai vandens lygis žemas, visai nesunku patekti į vidų. Šioje vietoje perėję į dešinią Koranos krantą virš ketvirtojo krioklio randame bene reikšmingiausią Balandžių urvą [*Golubnjača pečina*] su dviem didžiulėmis, 24 ir 46 metrų aukščio, angomis. Šis 160 metrų ilgio urvas kadaise buvo elektrifikuotas ir pritaikytas turistų lankymui. Todėl į jį veda 230 uolose iškalto laiptelių. Viduje gausu įvairių kalcitinių darinių, kurių dalis deja negrįžtamai suniokota.

Netoliese taip pat yra keletas urvų, garsių savo paleontologiniais ir archeologiniais radiniais, tačiau dėl suprantamų priežasčių eiliniai lankytojai į juos neįleidžiami, todėl jų ir neminėsiu. Turinčios laiko ir tam pasirengę specializuotos grupės, gavę parko administracijos leidimą, gali prasiskverbti ir į kitus nemažiau įdomius bei sudėtingesnius urvus, tame tarpe ir į įžymiausiąjį maždaug 200 metrų gylio Čudinkos urvą.

GYVYBĖ

Šiuo metu parko teritorijoje žinomos 1146 augalų rūšys, iš kurių net 72 priskiriamos endemikams. 20 % bendro ploto priklauso ežerų, pievų ir gyvenviečių augmenijai, o likusius 80 % užima miškai. Kaip įprasta panašių platumų karstiniais regionams čia dominuoja buki miškai [net 73 %], puikiai prisitaikę augti paviršinio vandens stokos sąlygomis. Kylant į kalnus miškai mišrėja, aukščiau virsdami eglynais, kurie sudaro antrą pagal dydį medžių bendruomenę. Kitų medžių užimamas plotas yra labai nežymus.

Parke ypatingai saugomas Čorko duburio neliestas miškas – gražiausios Dinarų džiunglės. Karstinėms vietovėms būdingas ribotas maisto medžiagų ir vandens kiekis. Todėl

augalai tokiose sąlygose auga žymiai lėčiau, bet antra vertus – gyvena kur kas ilgiau. Taigi ir Čorko duburio medžiai pasižymi ilgaamžiškumu. Pavyzdžiui eglės ir kadagiai čia gyvena per 700 metų, o bukai – per 300 metų. Beveik 80 ha plote nevykdoma jokia ūkinė veikla, nėra jokių žmogaus rankų pėdsakų. Medžiai auga bet kur ir bet kaip, kartais tiesiog ant nuvirtusių gentainių. Kai kurie jų pasiekė neįtikėtinų gabaritų. Štai aukščiausias tenykštis kadagys yra 50 metrų, eglė – 47 metrų, o bukas siekia 35 metrų aukštį. Storumu visus medžius lenkia 140 centimetrų diametro eglė, rekordinis kadagys išaugo iki 130 centimetrų storio, o storiausias bukas yra 102 centimetrų.

Apie parko gyvūniją galima būtų kalbėti labai daug. Vaikstant ežerų pakrantėmis negalima nepastebėti juose plaukiojančių margųjų upėtakių. Tai labiausiai čia paplitusi žuvis. Įdomu tai, kad skirtingų ežerų upėtakiai šiek tiek skiriasi vieni nuo kitų. Vietiniai gyventojai nesuklysdami gali pasakyti, kur jie sužvejoti. Kai kuriuose vandens telkiniuose aptinkami upiniai krabai, anksčiau net buvo eksportuojami į Vakarų Europą. Šiuo metu žvejyba parke yra griežtai draudžiama.

Vabzdžių ir paukščių gausa lankytojų nė kiek nestebina. Jiems čia puikios gyvenimo sąlygos. Tačiau turistus labiau domina žinduoliai, kurių parke taip pat netrūksta. Bene paslaptiniausi ir retai matomi yra šikšnosparniai, dieną ramiai sau miegantys urvuose, o naktį medžiojantys oro erdvėje. Net 15 jų rūšių nuolatos gyvena šioje vietovėje. Tai vieninteliai skraidantys parko žinduoliai. Keturkojai žinduoliai nemėgsta painiotis žmogui po kojomis. Nors parke gausu kiškių, lūšių, stirnų, elnių, lapių, vilkų, bet, norint juos pamatyti, reikia ateiti saulei tekant, kai žvėrys eina gerti.

Plitvicos ežerų nacionalinio parko išomybė, tapusi jo simboliu, yra rudasis lokys. Tai didžiausias žemyno plėšrūnas, sparčiai nykstantis visoje Vakarų Europoje. Kroatijoje ir dalinai Slovėnijoje gyvenanti šių lokių Dinarų populiacija po Karpatų yra didžiausia senajame kontinente. Šalyje jie išplitę 10000 km² plote, kur gyvena optimalus 400 individų kiekis. Kadangi lokiams būtina didelė gyvenamoji erdvė, jie nesutinkami kiekviename žingsnyje. Tačiau, turint omenyje jų visišką neliečiamumą saugomose teritorijose, parke lokių tankumas yra žymiai didesnis už vidutinį. Po daugiamečių stebėjimų nustatyta, kad apie 40-50 individų nuolat naudojasi parko teritorija, o bet kuriuo momentu jame būna bent 20 lokių.

Taigi neabejotinai galima teigti, kad tik 30 Lt tekainuojančios klajonės tarp Plitvicos ežerų visada bus kupinos nepakartojamų išpūdžių ir gal būt sėkmingų nuotraukų.

Uždraustasis miestas

(GUGUNGAS)

2001

NESKELBTA APYBRAIŽA

Iš visų pasaulio sostinių Pekinas kadaise buvo vienintelis miestas, turėjęs taisyklingą geometrinę formą. Jo ašis yra tiksliai orientuota šiaurės-pietų kryptimi. Dar nepraėjo nė šimtas metų nuo momento, kai Pekinas buvo pradėtas traktuoti kaip vientisas miestas. Prieš tai jis buvo skirstomas į tris miestus: Kinų, Totorių ir Imperatoriškąjį. Kiekvienas jų turėjo savo apsaugą – storas mūro sienas. Kai XIII a. Čingischano vaikaitis kūrė Pekine mongolų Juanų valstybės sostinę, jam buvo išpranašauta, kad jo palikuonys žlugs nuo šio miesto sukilimo. Todėl šalia Kinų miesto, tada vadinto Chanbaliku, įkūrė Totorių miestą, išdalinęs žemes ištikimiausiems savo vasalams. Taigi jo palikuonys visada turėsia gyventi apsupti senųjų užkariautojų ainių, kurie juos saugosia ir ginsia. Priešai, norėdami jų nugalėti, turėtų pirmiau pulti visos eilės sutvirtinimų apsuptą Kinų miestą, paskui, įveikę kanalą, jie turėjo paimti aukštas ir tvirtas Totorių miesto sienas. Jeigu tai ir būtų pavykę, prieš juos dar stovėtų Imperatoriškojo miesto sienos. Tačiau visa tai neapsaugojo okupantų, ir XIV a. mongolai buvo išvyti. O nuo 1421 metų Pekinas, tuomet vadintas Beidzingu, tapo Mingų valstybės sostine. Totoriškąją dalį liaudis vadino Geltonuoju miestu dėl jo pastatų stogų čerpių spalvos. Imperatoriškoji dalis dėl savo sienų spalvos buvo vadinama Raudonuoju miestu, kurio pats vidurys, vieta, kur gyveno imperatoriaus šeima, dar buvo vadinama Violetiniu miestu taip pat dėl stogų spalvos. Eiliniai kinai ir įžymesnieji svetimšaliai galėjo lankytis tik Geltonajame mieste. Paprastiesiems žmonėms į Raudonąjį miestą įeiti buvo draudžiama. Todėl jis ir gavo Uždraustojo miesto vardą.

Uždraustasis miestas Pekine buvo pastatytas Mingų [*Ming*] dinastijos [1368-1644] laikais. Pradėtas statyti imperatoriaus Džong Li 1406 metais ir baigtas 1420 metais. Rekonstruotas ir perstatytas XVII-XVIII a. Cingų [*Qing*] dinastijos [1644-1912] laikais. 24 Mingų ir Cingų imperatoriai su šeimomis gyveno ir valdė šalį iš tame mieste stovinčių rūmų. Tai vienas ryškiausių senosios rūmų architektūros pavyzdžių, didžiausias pasaulyje ir geriausiai išlikęs iki mūsų dienų senovinis rūmų ansamblis. 1914 metais Raudonajame mieste įkurtas rūmų muziejus – GUGUNGAS. Tai stačiakampio plano 72 ha teritorija, apjuosta 10 m aukščio plytų siena su 4 vartais ir 52 m pločio vandens grioviu. Šis 9999 kambarių senosios kinų architektūros stebuklas 1987 metais įtrauktas į Pasaulio paveldo sąrašą.

Paprastai prie Gugungo artėjama iš Tienanmeno [“Dangiškosios ramybės Vartų”] aikštės nuo “Pirmininko Mao memorialinės salės”. Praėjus pro Tienano [“Dangiškosios ramybės”] ir Duano [“Sąžiningumo”] Vartus, nepastebimai kertamas apsauginis griovys. Toliau – tik su bilietu, kuris kainuoja apie 13 USD.

Virš Raudonojo miesto sienų spindi imperatorių rūmų ir salių stogai, visi dengti geltonai lakuotomis čerpėmis; šią spalvą galėjo vartoti tik valdovas. Devyni dideli kiemai, aplink kuriuos grupuojasi antraeiliai pastatai, sudaro Uždraustojo miesto branduolį. Šie kiemai vienas su kitu susisiekiama vartais, iškeltais ant marmurinės platformos, kurioje iš abiejų pusių įrengti platūs laiptai. Vartai paprastai turi trejas duris: vidurinės skirtos imperatoriui, o šoninės – rūmų dvariškiams pagal jų rangą. Pekino architektūra primena klajoklinę kinų tautos kilmę senaisiais laikais. Klajokliai buvo taip pat ir abeji užkariautojai – mongolai ir mandžiūrai. Todėl kinų architektūroje [rūmuose, šventyklose, gyvenamuosiuose namuose] pastatų ir palapinės, kuriose gyveno jų proseneliai, panašumas neginčijamas. Stogai visada yra lenkti, kaip vėjo išlenkiamas audeklinis palapinės viršus. Stulpai, visada mediniai, neturi

pamatų, nors šiaip namas gali būti ir turtingai išpuoštas. Stogų kampai užlenkti į viršų, panašiai, kaip palapinės briaunos, pagalių laikomos.

Pro Vu [“Pusiaudienio”] Vartus [*Wu Men*] patenkama į vidų [muziejų]. Skersai didelį kiemą teka kanalas, per kurį permesti penki marmuriniai tiltai, kad galėtų anais laikais iš karto persikelti gausi imperatoriaus palyda. Už kanalo šiaurinėje kiemo pusėje penkeri marmuriniai laiptai, saugomi didelių žalvarinių liūtų, veda į Taiche Vartus [*Tai He Men*]. Juose Mingų imperatoriai priimdavo sveikinimus iš savo aukštų pareigūnų ir sprendavo kasdienes valstybės reikalus. Tuo tarpu Cingų imperatoriai pasitarimus su ministrais rengdavo Ciancingų Vartuose [*Qian Qing Men*]. Už Taiche Vartų patenkama į patį didžiausią kiemą, kurio gale puikuoja įspūdingas statinys.

Tai - **TAICHE SALĖ** [*TAI HE DIAN* – “Aukščiausios Harmonijos Salė”], populiariai vadinama “Dzin Luanio salė”, - aukščiausias [35m] ir didžiausias [2377m²] Gugungo pastatas. Jame Mingų ir Cingų imperatoriai rengdavo svarbias ceremonijas, susijusias su įžengimu į sostą, gimtadieniu, Mėnulio naujaisiais metais ar žiemos saulėgrąža. Priešais Taiche Salę matome saulės laikrodžius, pavyzdinius matus, žalvarines vazas, žalvarinius vėžlius ir gerves, simbolizuojančius imperatoriaus ilgaamžiškumą ir jo amžiną galią. Didelių iškilnių proga vazose, vėžliuose ir gervėse buvo deginami smilkalai. Besiraitantys dūmai sukurdavo didingą ir paslaptinę atmosferą.

Taiche Salės interjeras – puošnus. Ant platformos, esančios tiksliai salės centre, stovi auksinis lakuotas, susisukusiais slibiniais raižytas sostas su auksine lakuota ir slibinuota atrama ir šešiomis šoninėmis kolonomis, perpintomis susisukusiais auksiniais slibiniais. Sosto keturios kojos stovi iš abiejų pusių ašies, kuri skiria Pekiną pusiau. Tiesiai virš jo milžiniškas perlas kabo iš kito auksinio lakuoto slibino gerklės. Visa salė medinė, ant sienų ir kolonų daug sluoksnių raudono, auksuoto, žalsvai bronzinio lako, imituojančio metalų ir brangiųjų akmenų atspalvius, kuriuos lakavimas daro amžinai naujus.

DŽUNGČE SALĖ [*ZHONG HE DIAN*] – tai vieta, kur imperatorius ateidavo pailsėti prieš prasidedant iškilnėms Taiche Salėje. Į Džungče Salę vedantys laiptai kerta trijų aukštų vienodos išvaizdos terasas, aptvertas balto marmuro baliustradomis.

BAOCHE SALĖ [*BAO HE DIAN*] savo pavadinimą gavo Cingų dinastijos pradžioje. Prieš tai buvo vadinta Dzinšen Sale [*Jin Shen Dian*]. Cingų dinastijos laikotarpiu joje buvo rengiami pokyliai ir galutiniai imperatoriškieji patikrinimai. Užnugarinis salės akmeninis, slibiniais ir debesimis dekoruotas grindinys yra 16,57m ilgio, 3,07m pločio ir 1,70m storio. Tai didžiausias raižytas Mingų dinastijos laikotarpio grindinys, perraižytas 1761 metais valdant Cingams.

CIANCINGŲ RŪMAI [*QIAN QING GONG*]. Norint į juos patekti, pirmiausiai reikia praeiti pro Ciancingų Vartus [*Qian Qing Men*]. Abipus link vartų vedančio raižyto marmuro grindinio stovi paausuoti žalvariniai liūtai, o kiek atokiau į šonus nuo laiptų - paausuotos žalvarinės statinės.

Ciancingų Rūmai – tai ta vieta, kur gyveno ir tvarkė įprastinius reikalus Mingų ir Cingų dinastijų imperatoriai. Tik Cingų imperatorius Jundženas persikraustė į Jansinio Salę, nors priėmimus įvairaus rango pareigūnams skirdavo, pokylius ir iškilmes rengdavo vis dar Ciancingų Rūmuose ir jų vidiniame kieme.

DZIAOTAI SALĖ [*JIAO TAI DIAN*] – tai vieta, kur Cingų dinastijos imperatorienės būdavo sveikinamos minint jų gimtadienius ar Naujuosius metus. Nuo Cingų imperatoriaus Cianlungo laikų salėje buvo saugomi 25 imperijos antspaudai.

KUNNINGŲ RŪMUOSE [*KUN NING GONG*] buvo Mingų dinastijos imperatorių miegamasis. Cingų dinastijos laikotarpiu šio kambario paskirtis buvo pakeista į aukų dievams aukojimo vietą. Rūmų rytinėje pusėje buvo imperatorių vedybinis kambarys su vedybine lova, pridengta šimto žaidžiančių vaikų atvaizdais dekoruota užuolaida. Tik imperatoriškųjų sutuoktvių proga karališkoji pora keletą dienų gyvendavo čia.

VAKARINĖJE DALYJE svarbiausi yra šeši rūmai, kurie išdėstyti simetriškai, kaip ir rytinės dalies šeši rūmai. Visi šie rūmai yra kvadratinės formos kompozicijos su

durimis priekinės sienos viduryje. Kiekviena kompozicija padalinta į du kiemus, kurių kiekvienas turi pagrindinę salę ir du sparnus. Visas šešių vakarinių rūmų apstatymas išliko toks, koks buvo Mingų ir Cingų dinastijų metu, kai čia gyveno imperatorių žmonos ir sugulovės.

Gėlių Lietaus Paviljonas, statytas Cingų imperatoriaus Cianlungo [*Qian Long*], stovi Čunchua Vartuose [*Chun Hua Men*] į šiaurę nuo Ciningo [*Cining Gong*] Rūmų. Šis trijų aukštų pastatas su paausuotomis žalvario čerpėmis yra unikalus lamaistinės architektūros pavyzdys.

Dauguma budistinių šventyklų išsidėstę Ciningo Rūmuose, Šouango Rūmuose [*Shou Ang Gong*], Šoukango Rūmuose [*Shou Kang Gong*] ir imperatorių našlių bei antrąkart ištekėjusių našlių kvartaluose.

JANSINIO SALĖ [*YANG XIN DIAN*], esanti į vakarus nuo Ciancingų Rūmų, buvo pastatyta Minų dinastijos laikotarpyje ir restauruota valdant Cingų imperatoriui Jundženui [*Yong Zheng*]. Nuo Jundženo valdymo iki Cingų dinastijos pabaigos daugelis Cingų imperatorių gyveno čia. Kai kurie iš jų čia ir mirė. Po 1911 metų revoliucijos šioje salėje paskutinysis Cingų imperatorius Suantungas [*Xuan Tong*] 1912 metų sausio 12 dieną atsisakė sosto ir pasirašė atsistatydinimo įsaką.

NINGŠOU RŪMAI [*NING SHOU GONG*] stovi šiaurės rytinėje Uždraustojo miesto dalyje. Dabar juose yra Tapybos ekspozicija ir Lobynas. Seniausioji rūmų paskirtis Mingų dinastijos laikais buvo pagyvenusių imperatoriaus sugulovių rezidencija. Valdant Cingams, rūmai buvo paskirti gyventi imperatoriaus našlei. 1771-1776 metų laikotarpyje Cingų imperatorius Cianlungas [*Qian Long*] perstatė, pritaikė savo reikmėms, išpuošė rūmus, ir, po šešiasdešimtmečio valdymo atsisakęs sosto savo sūnaus naudai, persikėlė į juos gyventi.

IMPERATORIŲ SODAS buvo pastatytas 1417 metais, valdant Mingų imperatoriui Čendzu. Jis yra unikalaus stiliaus. Cinano Salė [*Qi Nan Dian*] sode yra labiausiai nepalietas Mingų laikotarpio pastatas Gugunge.

Kinų imperatoriai ir turtingi valdininkai laikė sodą gražiausia kiekvieno pasiturinčio žmogaus gyvenamojo namo puošmena. Uždraustajame mieste aiškiai jaučiama, kaip reikalingas žmogaus gyvenimui ryšys su gamta. Visagaliai kinų monarchai, ilgus šimtmečius valdę didesniąją Azijos dalį, pagal tuometinius reikalavimus turėjo būti užsidarę nuo savo tautos. Todėl, negalėdami kaip paprasti žmonės gėrėtis aplinka, jie gamtos grožybes atkūrė Imperatoriškojo miesto viduje.

Turistai labai pamėgo Imperatoriškąjį sodą, ypač vasaros karščių metu. Čia jie paprastai ilsisi ir pro Šenvu [“Dvasinės narsos”] Vartus [*Shen Wu Men*] apleidžia Gugungą arba, turėdami laiko, per Uždarąjį miestą grįžta atgal į Tienanmeno aikštę.

Chodža Muminas

2002

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 1-2 (24), Vilnius.

“...druska čia kieta, laužo ją dideliais kasikliais, o jos tiek daug, jog užteks visam pasauliui iki pasaulio pabaigos.” - XIII a. rašė garsusis Venecijos keliautojas ir tyrinėtojas Markas Polas.

Tadžikijos depresija – tai tokia tarpukalnių įduba Vidurinėje Azijoje, iš šiaurės ir vakarų apribota Gisaro Alajaus, iš rytų – Pamyro, o iš pietų – Hindukušo kalnų. Tai ne tas šalies regionas, į kurį prieš 1992 metų pilietinį karą aukštų ir sudėtingų viršūnių viliojami verždavosi alpinizmo ir kalnų turizmo “asai”. Atvirksčiai – visa, kas yra piečiau sostinės Dušanbės, svetimšaliams buvo, o ir dabar tebelieka balta dėmė. Man dukart nusišypsojo laimė lankytis prie Piandžo, didžiausios Tadžikijos upės, skiriančios šalį nuo Afganistano. Ten, į pietus nuo trečiojo pagal gyventojų skaičių (80 000) respublikos miesto Kuliabo, stūkso mažai kam žinomas, tačiau palyginti gerai aprašytas Tadžikijos gamtos paminklas – Druskos kalnas. Tačiau jo gelmės dar ir šiandien yra nepakankamai ištyrinėtos. Galbūt todėl net trys lietuvių speleologų ekspedicijos buvo įsiskverbusios į Šventojo Muminio gelmes.

KELIONĖ

Taupydami laiką pirmenybę teikėme oro transportui. Pirmas persėdimas - Maskvoje, kur reikėjo pervaziuoti į kitą oro uostą. Nuo šio momento laikinai teko pamiršti, kad esame vakariečiai, na, juk keliaujame į Rytus... Į pirmąjį autobusą įlipti nesugebėjome – vietiniai mus mikliai išblaškė ir vietų nebeliko, o kitas reisas – tik po valandos. Mūsų dešimtukui teko persigrupuoti: autobusui privažiavus, vieni puola į saloną užimti 10 vietų, kiti skubotai bando į bagažines sugrūsti 25 mūsų bagažo vienetus. Domodedovo oro uoste, paaiškėjus, kad skrydis atidedamas iki ryto, miegojome laukiamojoje salėje ant grindų, pasitiesę palapinę. Kitą dieną mūsų Tu-154 nusileido Dušanbėje. +35⁰C karštis pradžioje buvo kiek neįprastas. Bilietus lėktuvui į Kuliabą įsigijome „alkūnėmis”, t.y. gavome po ilgalaikio pakaitinio stumdimosi prie kasų, tačiau tik kitai dienai. Tadžikai – skraidanti tauta, nes daugelis šalies rajonų kitaip nepasiekiami. Taigi sostinės oro uostas ir jo prieigos mirguliuoja nuo jų tautinių ryškiaspalvių chalutų ir ornamentuotų tiubeteikų²⁵⁷. Nakčiai keleiviai įsikuria visur, kur tik įmanoma atsisėsti.

Mes pasirinkome patį švariausią gazoną ir patogiai įsitaisėme miegmaišiuose ir hamakuose aplink savo daiktus. Naktį kas valandą keitėme sargybą, nes egzotiška mūsų kompanija nuolat buvo vietinių dėmesio centre. Po pusryčių nutarėme pasižvalgyti po sostinę, bet neilgai trukus panorome išsimaudyti. Per patį miestą teka vaizdinga ir slenkstėta Dušanbinkos upė. Maudėmės netoli geležinkelio tilto tarp didelių akmenų, tačiau neilgai. Vėjas atpūtė nežinia kokios kilmės smarvę, ir tik tada pastebėjome, kad 7 metrais žemiau mūsų, upės viduryje ant kažkokių strypų persismeigusios vidurius pūpsos bepūvanti karvė.

²⁵⁷ Daugelio Vidurinės Azijos tautų nešiojama tradicinė kepurėlė.

Po 45 min. skrydžio lėktuvu An-2 visi 415 kg mūsų багаžo ir pusė grupės nusileidome Kuliabe. Netilpusieji penki atvyko po 15 min. Papildę maisto atsargas ir įsigiję benzino, po neilgai trukusių derybų su vieno reisinio autobuso vairuotoju sutarėme, kad jis neišvyks į savo reisą, o už abiem pusėm priimtina honorarą nugabens mus iki “mūsų kalno” papėdės tiek, kiek bus įmanoma privažiuoti.

Kitą, liepos 14-osios, rytą su vietiniais gyventojais nesunkiai sutarėme dėl asilų vilkstinės, kuri nugabens mūsų krovinius aukštyn į Stovyklos terasą, kur maždaug 300 metrų aukštyje virš slėnio įsirengsime savo I-ją bazinę stovyklą.

KALNAS...

Jachsu upės kairiajame krante, tik 15 km į šiaurę nuo Piandžo, net 880 metrų virš slėnio iškilęs Chodža Muminas²⁵⁸ yra gryniausios valgomosios druskos kupolas, šiek tiek primenantis milžinišką šalną su nedideliu gumbu centre. Jis pastebimas iš labai toli, nes baltuojanti druska panaši į ką tik iškritusį sniegą. Tai antras pagal dydį valgomosios druskos kupolas pasaulyje. Jį pranoksta tik apie 1200 m aukščio Kuhi Namako kalnas Pietų Irane. Kiti žinomi kupolai Irane, Palestinoje, Arabijos pusiasalyje, Afganistane ir Tadžikistane yra kur kas mažesni. Kalno pagrindas pailgas, 8,5 km ilgio ir 4 km pločio. Lygesnės vietos padengtos plonu, apie 10-15 m storio, gipsingo molio sluoksniu. Kupolo šiaurės rytų pakraštį nuo likusios dalies skiria gilus, vietomis iki 300 m gylio, karstinis²⁵⁹ kanjonas. Žemutinės kalno dalies šlaitai statūs ir skardingi – kai kur druskos sienos siekia net 500 metrų aukštį. Kiek aukščiau kalno pakraščiai išraižyti didžiulėmis karstinėmis daubomis ir cirkais²⁶⁰. Daubų dugnu nusidriekusios baltos kaip sniegas upelių išgraužtų druskos takelių juostos.

Tvarkingas druskos klodo sluoksniuotumas byloja apie kadaise vykusio druskos nusėdimo sezoninį periodiškumą. Todėl nesunku apskaičiuoti, kad visa ši Chodža Mumino druskos masė susiformavo daugiau nei per 20 000 metų. O tai vyko maždaug prieš 150 mln. metų, tuo metu, kai čia tyvuliavo šilta bedžiūstanti tropikų jūra. Kita vertus, tokio amžiaus druska turėjo likti giliai po žeme arba kupolas galėjo ištirpti per kokius 80 000 metų. Atsakyti į klausimą, kodėl vis dėlto kupolas egzistuoja, galima atsižvelgus į nepaprastą druskos savybę – gebėjimą “tekėti” ir, esant dideliame slėgiui, būti išspaudžiamai. Visai kaip ledas kalnų ledynuose, tik šis – žemyn, o druska – iš gelmių aukštyn. Sunkios gaubiančiosios uolienos lengvesnę druską²⁶¹ slėgia ir žemės plutos trūkio vietose išspaudžia ją, tarytum kūnas votį, į paviršių. Procesas vis dar tęsiasi ir kol kas nėra jokių požymių, kad ruošūsi nutrūkti. Čia, kaip ir kitur, gamta pasirūpino pusiausvyra.

Stovyklos terasa, nuo kurios pradėjome pažintį su kalnu, gyvenimui labai patogi. Vietos daug, anksti rytą ir vėlai vakare nekamuoja kaitri saulė. Čia pat vietoje - nedidelis urvas, atliekantis maisto sandėlio ir šaldytuvo (jame tik +30°C) vaidmenį. Jis taip ir vadinasi – Stovyklinis. Terasos paviršius lygus – ideali vieta palapinėms. Tačiau miegodavome po žvaigždėmis – bent jau netvanku, nors miegmaišiuose užmigdavome ne iš karto. Nors “šaldytuvai” veikė patikimai, vis tik dešras teko likviduoti pirmosiomis dienomis, o lietuviškos kiaulės lašiniai ėmė gausiai “prakaituoti” ir po savaitės tapo visai skaidrūs, tarytum ką tik iš keptuvės. Dienos metu stovykloje be batų nė žingsnio – paviršius įkaisdavo tiek, kad basų kojų padams nudegimas neišvengiamas. Vandens problemos nebuvo – prausdavosi tik tie, kurie nusileisdavo į slėnį parnešti guminiuose maišuose geriamojo vandens. Kiek atnešdavo tiek jo ir išgerdavome. Vienintelis rimtas I bazinės stovyklos trūkumas – atokumas nuo mūsų pasirinkto veiklos rajono.

²⁵⁸ Absoliutus aukštis +1332 m.

²⁵⁹ Karstinis procesas – cheminė ir mechaninė vandens veikla tirpiose ir supleišėjusiose uolienose.

²⁶⁰ Cirkas – žiedinių kalnų keterų apjuosta lyguma.

²⁶¹ Valgomosios druskos kristalinės masės specifinis svoris $\gamma=2,15$.

Pirmiausia reikėjo pasižvalgyti nuo viršūnės. Tačiau pasirodė, kad tai ne taip jau paprasta, nes kalno paviršius duburiuotas, griovuotas ir smegduobėtas. Įgriuvų šlaituose ir skardžių sienose puikiai matosi, kaip vanduo išplauna kares²⁶², tarp kurių laipsniškai išauga balti druskos stulpeliai. Tolesnė kritulių veikla gilina tarpus ir dailina viršūnėles, kol jie tampa aštriabriaunėmis smailėmis, kurių aukštis svyruoja nuo kelių centimetrų iki 1,5-2 metrų! Vietomis tokiomis smailėmis nusėti didžiuliai paviršiaus plotai yra visai nepraeinami, be to, kelia didelį pavojų ne tik sveikatai, bet ir gyvybei. Štai 1934 metų rudenį Tadžikijos-Pamyro ekspedicijos metu kalno take vedlio arklys suklypo ant tokios smailės ir mirtinai susižalojo. Jie taip pat aptiko negyvą šerną, pervertą milžiniškos smailės. Matyt, iš Jachsų upės brūzgynų į druskos taką išėjęs šernas neatsargiai metėsi į šalį nuo tako ir netikėtai žuvo ant druskos durklo.

Kildami aukštyn dairėmės po apylinkes. Kiek akis užmato nuo Kuliabo šiaurėje iki Afganistano pietuose ir toliau augmenijos beveik nematyti – nenuostabu, tai juk pusdykumė. Stebina štai kas: lyginant su slėniu, kalnas pakankamai žalias. Kur tik įmanoma gyvenimu džiaugiasi nedideli krūmai – pistacijos, migdolmedžiai, gudobelės ir erškėtrožės, o tarp jų karaliauja geltonžiedės dedešvos.

Netoli kupolo viršūnės aptikome daug grybo formos atlikuonių. Jie mums priminė lygiai tokios pat išvaizdos ledo grybus su uolienos kepurėmis, matytus kalnų ledynuose. Pastarieji, vietomis 30 metrų aukščio siekiantys druskos grybai, atsirado dėl tirpsmo. Sąlygos „grybams augti“ susidaro ten, kur palyginti gryną druską dengia anhidrito-gipso kepurė. Grybo „koja“, atsirandanti žemėjant tirpstančiam druskos masyvui, ilgainiui gali tiek suplonėti, jog „kepurė“ nukris. Tokių sukriošusių grybų sutikome gana daug.

Lietaus vanduo, kurio čia per metus iškrenta apie 500 mm, kupolo paviršiumi suteka į dube²⁶³, kurių čia nesuskaičiuojama galybė. Patekęs į masyvo gelmes, jis ilgai keliauja klaidžiais požemių labirintais kol pagaliau vėl pasirodo paviršiuje kalno papėdėje. Stebėtina tai, kad net karščiausiais vasaros mėnesiais kai kurie iš pusantro šimto druskos šaltinių tebetrykšta. Daugelis jų mažavandeniai, tačiau kai kurie per sekundę išleidžia iki 10-15 m³ koncentruoto druskos tirpalo.

...IR JO URVAI

Urvų gausa Chodža Mumine yra akivaizdi, tačiau su jų apskaita prasti reikalai. Tam yra kelios priežastys. Visų pirma Tadžikijoje nėra vietinių speleologų, o iš svetimšalių čionai reguliariai atvažiuoja tik novosibirskiečiai. Taigi rajono požemiai, išskyrus kelis didžiausius, beveik netyrinėti. Tai ir nulėmė mūsų pasirodymą prie kalno. Kita vertus, neabejotina yra tai, kad dauguma druskos urvų pernelyg laikini: požeminis vanduo juos suformuoja gana greitai, bet ir sunyksta jie griūčių dėka ne ką lėčiau.

Pradėję požeminę ekspedicijos dalį, šiek tiek atkutome – gelmėse tik apie +25⁰C. Anksti rytais, kol dar ne taip karšta, skubėdavome į urvus, o į paviršių grįždavome tik vakarop dėl tų pačių priežasčių. Pirmiausia skubėjome susipažinti su seniai žinomu ir neblogai ištyrinėtu Tigro urvu. Šiaurinė kanjono šaka kildami aukštyn, dešiniajame skardyje aptikome ir pasižymėjome aibę angų į dar niekieno netyrinėtus požemius. Pakilę apie 400 metrų virš slėnio, visai netoli perėjos priėjome Čiubeko upelio ištakas. Dešimčia metrų aukščiau šaltinio žiojėjo didžiulė nebyli anga. Aplink mirtina tyla ir fantastiškai negyvas landšaftas. O juk prietaringi čiabuviai su baime pasakoja legendas apie „skambantį“ urvą. Tik kitos ekspedicijos metu, ankstyvą pavasarį, man pavyko išgirsti ypatingą Tigro urvo skambėjimą. Dar geroku atstumu nuo angos, pučiant nestipriam šiaurės vakarų vėjui, girdėjosi gana muzikalūs garsai. Vėjui stiprėjant, skambėjimas irgi stiprėjo. Klausantis šių garsų, pavyko nustatyti, kad šie įvairaus tembro tonai atsiranda dėl vėjo, pučiančio pro urvo angą, poveikio

²⁶² Karės – negilios, keturų skiriamos žemės paviršiaus vagelės ar duobės – karsto padarinys.

²⁶³ Dubė – piltuvo pavidalo dauba, susidariusi dėl karstinių reiškinių, įdubus viršutiniams žemės sluoksniams.

ilgiems akmens druskos stalaktitams²⁶⁴ urve. Tai nebuvo triukšmas, o švarūs muzikiniai tonai. Su kiekvienu stipresniu vėjo gūsiu jie keitėsi, ypač kada lūžo ir ant urvo aslos krito plonų ir trapių stalaktitų vamzdelių nuolaužos.

Nesunkiai patekome į vėsią požeminę ertmę ir iškart pasinėrėme į druska prisotintą orą. Netrukus druska plonu sluoksniu ėmė nusėsti ant mūsų veidų, rankų ir drabužių. Sūru darėsi ir burnoje. Nuo urvo skliauto tankiomis užuolaidomis nutįsę stalaktitai, o ant aslos jiems priešpriešiais stiebiasi druskos stalagmitai²⁶⁵. Visas šis grožis susikaupęs tik sausojoje Tigro urvo dalyje, kur jautėsi puiki ventilacija. Kaip tik ši oro trauka ir patraukė mūsų dėmesį. Likome maloniai nustebinti, kai po poros valandų nesudėtingų paieškų ir landžiojimo tarp druskos luitų ploniausiam mūsų ekspedicinieriui pavyko prasiskverbti į siaurą plyšį didžiosios salės skliaute ir netrukus pro jį išlįsti žemės paviršium. Taip atradome iki šiol dar niekam nežinomą antrąją Tigro urvo angą.

Valgomosios druskos urvai neilgaamžiai. Todėl retai kur pasaulyje jie suspėja pasiekti išpūdingų gabaritų. Bene didžiausias žinomas yra 5685 m ilgio ir 135 m gylio Malhamo urvas Izraelyje. Taigi skverbimuisi į vieną iš didžiausių pasaulyje Didžiojo Cirko druskos urvą ruošėmės ypač atidžiai. Juk druska – minkšta uoliena. Jai netinka įprasta speleologinė ir alpinistinė įranga. Tenka naudotis ledo kabliais, nors tai ir neužtikrina deramo saugumo vertikaliuose ruožuose. Urvo angą aptikome kalno šiaurinio šlaito viduryje, milžiniško cirko pakraštyje. Urvas prasideda 8 m pločio ir 5 m aukščio anga, nuo kurios požeminė galerija staigiai nusileidžia į 50 m gylį. Toliau gana vargingai judėjome 900 m ilgio palengva žemėjančiu plyšiu, teisingiau požeminio upelio vaga, bevingiuojančia akmens druskos klode, kur įveikėme 15 omegos formos užverstų išlinkių ir 10 ankštų senvagės kilpų. Gale, nuolydžiui staiga padidėjus, plyšys tapo slenkstėtas ir 120 m gylyje išvedė mus į paskutiniąją, didžiausią 20 m aukščio urvo salę, 1150 m nutolusia nuo angos. Visą laiką mus lydėjęs upelis dingo tarp druskos luitų. Druskos tirpalas jame šiltas – net žiemą jo temperatūra nenukrinta žemiau +12°C. Patyrinėję žemutinę urvo dalį ir neradę jo tūšos, palengva grįžome paviršium, pakeliui sustodami gražiausiose vietose. Išpūdingiausias buvo apie 2 m aukščio stalagmitas – “eglutė”. Apie panašaus dydžio kristalinius NaCl požeminius darinius man neteko girdėti.

Druskos Stebuklas – tai ne tik 870 m ilgio ertmės pavadinimas, bet tiesiog gamtos šedevras atšiaurijame Chodža Mumine. Čia taip pat teka požeminė slenkstėta upė, kurios duburiuose kur ne kur matosi urviniai perlai. Tai tokie 5-10 mm skersmens druskos rutuliukai, susiformavę aplink kokią nors atsitiktinę smiltelę, ilgai ilgai besisukiojusią upės verpetuose. Praleidę urve visą dieną, gerai pailsėjome, nes tyrinėti jo neplanavome. Tada buvo nutarta persikelti gyventi į pietinę kalno pusę, kad nereiktų kas dieną taip toli vaikščioti.

II-ją bazinę stovyklą įsirengėme keliais šimtais metrų aukščiau Karagočo kišlako²⁶⁶ Didžiojo skirpsto kaimynystėje. Nežinau, ar tai buvo geras sumanymas, ar ne, tačiau vietą mes pasirinkome atsižvelgdami į čiabuvių rekomendacijas. Jie mums parodė – o tai labai didelis pasitikėjimas – vieną iš savo slaptų vandens duobių, esančią visai netoli Skirpsto. Tokios nedidelės akmenimis ir velėna kruopščiai uždengtos duobės priklauso giminei ar genčiai ir yra saugomos paslapyje. Suprantama, juk geriamas vanduo čia prilygsta gyvybei. Joks priešas nebaisus, kol jis nežino, kur glūdi vanduo. O to vandens čia negausu. Mūsų dešimtuką viena tokia duobė vos vos išmaitindavo. Prausimasi mes, žinoma, turėjome visai pamiršti, išskyrus tuos atvejus, kai neiškentę sukrisdavome į koncentruotos druskos tirpalą kokioje nors natūralioje Čiubeko vonioje. Naujoji mūsų stovykla skyrėsi nuo senosios taip pat ir gausesne žoline augmenija, o tai lėmė ir gausesnę gyvūniją. Dieną, be abejo, tuščia ir nyku – šioje pusėje karštis dar nepakenčiamas. Bet, palyginti su naktimi, tai vis tik palaima – turėjome vieną skystašakį Skirpstą. Kaip jau buvome įpratę, miegoti bandėme miegmaišiuose

²⁶⁴ Stalaktitas – karstinių urvų mineralinis varveklis, nukaręs nuo skliauto.

²⁶⁵ Stalagmitas – karstinių urvų aslos vertikalūs mineraliniai išsikišimai.

²⁶⁶ Kišlakas – kai kurių Centrinės Azijos tautų kaimo tipo gyvenvietė.

po žvaigždėmis. Tačiau, nespėjus nė užmigti, na maždaug po penkių minučių prasidėdavo... Visi, kas tik gali ropoti, o jų, pasirodo, čia daug, atsigavę po kaitrios dienos ir gerokai praalkę ima pašėlusiai lakstyti ir vienas kitą gaudyti. Gulinčių žmonių jie nė kiek nesivaržo, o gal net priešingai, ir bėgioja skersai išilgai per aklinais miegmaišiuose užsidariusius ir prakaituojančius bėdžius. Buvome jau beapsirantą prie šios kaimynystės, kai netikėtai paaiškėjo, kas čia "kiečiausias". Pasirodo, laukymėje šeimininkavo falangos. Tai toks iki 7 cm ilgio plaukuotas, plėšrus ir neįtikėtinais greitis voragyvis. Mūsų stovykloje jų mėgstamiausias užsiėmimas buvo naršyti po Skirpstu sukrautose mūsų maisto atsargose ir ilsėtis mūsų palapinėse. Po to, kai čiabuviai mus nuramino, kad kobros negyvena ten, kur daug falangų, šios tapo beveik mūsų šeimos nariais. Kita vertus, juk jos mūsų neužpuolė, tai mes įsibrovėme į jų daubą.

Daugiausia laiko mes paskyrėme kanjonui. Vakariniame jo skardyje mes atradome daug iki tol nežinomų urvų, dalį jų topografavome ir aprašėme, suteikėme jiems pavadinimus. Bet aibė požeminių ertmių liko nelieptos, nes aprėpti šį 48 km² plotą užimančią druskos gigantą ne taip paprasta.

DRUSKA

Druskos reikšmė gyvūnų organizmui yra akivaizdi, tačiau taip pat žinoma, kad druska druskai nelygi. Štai Chodža Mumino druskos gydomosios savybės pastebėtos jau prieš šimtą metų. Štai ką apie kalną 1909 metais rašė D. Logofetas: "...šią vietą laiko šventa, o upelių vandenį gydomuoju, dėl to čia nuolat gausu ligonių, dažnai išsigydančių grynai druskos voniomis. Tirštas druskingas vanduo, nusėdamas ant dugno ir aplinkinių uolų, viską padengia baltomis apnašomis, ir saulėje žerintys druskos kristalai suteikia ypatingą grožį šiam gūdžiam kampeliui, gydančiam žmonių negales, galbūt nuo neatmenamų laikų".

Druskos gavyba šiandien, kaip ir senovėje, vyksta Chodža Mumino papėdėje tuo pačiu, jokios žalos kalnui nedarančiu, pigiausiu ir patogiausiu būdu. Druska išgaunama natūraliai išgarinant sūrymą specialiose voniose. Kadaisė jos buvo iškastos tiesiog žemėje, o dabar naudojamos betoninės. Taigi eksploatuojama ne pati akmens druska, o tik kupolo papėdėje ištekantys šaltiniai. Saulė išgarina vandenį, ir dirbtinio telkinio dugne nusėda gryniausia valgomoji druska. Ją surinkus, upelių vanduo vėl privedamas prie vonių, ir vėl viskas kartojasi iš naujo, ir tęsiasi per visą vasarą, nuo gegužės iki rugsėjo.

Per 30 milijardų tonų druskos sukauptęs Šventasis Muminas dėl savo ateities turėtų būti lyg ir ramus – čiabuviai sugeba tausoti gamtos turtus. Tačiau kažin, ar sugebės jie pasipriešinti chemijos pramonės plėtrai, kuriai jau nebepakanka to, ką "savo noru" atiduoda pats kalnas. Galingų ekskavatorių negailestingai ir žiauriai draskomas šiaurinis šlaitas prakiuro nepagydoma žaizda. Beatodairiškai niokojamas unikalus gamtos paminklas.

Išvykome liūdnoki, tačiau lydimi įgimto, nors ir nedidelio optimizmo. Kai žmonės išspręs kvailas tarpusavio problemas, gal prisimins ir kalną?

Kalnai

2002

KELIONINĖ TEMA

Aukštai virš gretimų lygumų iškilusios ir suskaidytos Žemės paviršiaus sritys, pereinančios į lygumas ryškia papėde arba priekalniais. Užima ~20% žemynų ploto. Skirstomi į žemakalnius (400-1000 m), vidutinius kalnus (1000-2000 m), aukštikalnius (2000-5000 m) ir aukščiausiuosius kalnus (5000-8848 m). Pagal kilmę Δ skirstomi į tektoninius, vulkaninius ir erozinius denudacinius. >90% Δ yra tektoniniai. Jie skirstomi į raukšlinius ir luistinius (sprūdinius).

Daugiausiai kalnų ypatumus nulemia aukštis virš jūros lygio. Todėl aukštumas virš 2000 m priimta vadinti aukštikalnėmis. Bendras tokių teritorijų plotas yra >16.000.000 km², t. y. >10% visos sausumos.

Kalnai – milžiniškas natūralus akumuliatorius, savo ledynuose konservuojantis visą perteklinę oro masių nešamą drėgmę. Δ neišvengiamai iššaukia kritulius, tarytum išspausdami drėgmę iš santykinai sauso kontinentinio klimato. Šioje nenutrūkstančioje apytakoje Δ žiemą papildo drėgmės atsargas, o vasarą atiduoda jas lygumoms. Kalnų ledynai (neskaitant Arkties ir Antarktidos ledynų) yra sukaupę ~30.000.000 km³ gėlo vandens.

Nuo seno žinoma, kad aukštikalnių klimatas (ypač miško ir alpinės zonos) palankiai veikia žmogaus organizmą. Mokslo nustatyta, kad hipoksija (deguonies badas), atsiradusi dėl sumažėjusio atmosferos slėgio didėjant aukščiui virš jūros lygio, tam tikrais atvejais padeda išgydyti bronchų astmą ir kai kuriuos susirgimus, susijusius su hipoksemija (kraujo ligos, specifinės leukozės, alergijos reiškiniai ir net kai kurios šizofrenijos formos). Daugelyje kalnų rajonų gausu mineralinių gydomųjų šaltinių, termų. Žymiai didesnis ilgaamžių procentas kalnų gyventojų tarpe paaiškinamas teigiamu aukštikalnių poveikiu.

Kilmė. Visų Žemėje vykstančių geologinių procesų (žemės drebėjimai, ugnikalnių išsiveržimai, kalnodara,...) priežastis – skystos mantijos, esančios po žemės pluta, stambaus masto konvekinė cirkuliacija. Šilumos apykaitos, radiacijos ir gravitacijos procesai mantijos skystime sąlygoja vietinius jos tūrio kitimus ir sudėtingus įvairiakrypčius poslinkius, kurie savo ruožtu iššaukia žemės plutos iškilimus ir įlūžius, o taip pat gigantiškų plokščių, sudarančių išorinį planetos apvalkalą, judėjimą. Išskiriamos 6 pagrindinės litosferos plokštės: Afrikos, Amerikos, Antarktidos, Eurazijos, Indijos ir Ramiojo vandenyno. Jų judėjimo metinis greitis 15-100 mm, o kontūrai nebūtinai sutampa su įprastais žemynų kontūrais. Šių plokščių susilietimas, lydymas jų pakraščių deformacijomis ir medžiagos, sudarančios okeano dugną, išslėgimu, sąlygoja kalnagūbrių ir masyvų susidarymą.

Taigi akivaizdu, kad Alpių-Himalajų kalnynų juosta atsirado, susidūrus Indijos ir Eurazijos plokštėms (Himalajai), taip pat Afrikos ir Eurazijos plokštėms (Atlasas, Pirėnai, Alpės, Karpatai, Kaukazas). Dažni žemės drebėjimai, ugnikalnių išsiveržimai ir lėtas kalnagūbrių aukščio didėjimas rodo, kad šioje juostoje tebevyksta stiprūs tektoniniai judėjimai.

Kita didžioji Kordiljerų-Andų kalnynų juosta atsirado, kai žemyninė Amerikos plokštė užslinko ant Ramiojo vandenyno guolio plokštės. Aktyvi kalnodara čia tebevyksta ir dabar.

Šie kalnynai – jauni; jie susiklostė per pastaruosius 50.000.000 metų. Kiti kalnagūbriai, tokie kaip Uralas, yra daug senesni ir žemesni. Erozijės jėgos juos apardė per ilgą 200.000.000 metų amžių.

Tačiau dabartinę išvaizdą kalnynai įgavo ne tik tektoninių ir vulkaninių procesų pasėkoje. Kalnynų reljefas yra nuolatos veikiamas galingų dūlėjimo jėgų, kurioms priskiriamos sunkio jėga, tekančio vandens, ledynų, vėjo, temperatūros svyravimų ir saulės poveikis. Šių jėgų, o taip pat cheminių reakcijų ir biologinių procesų veikiamos kalnų uolienos nuolatirsta. Šių irimo produktų (dūlėsių) denudacija (patekimas iš dūlėjimo vietos į kaupimosi vietą) ir akumuliacija (kaupimasis) yra sulyginami su tektoninių procesų mastais. Tokių dūlėsių sankaupų storis gali siekti iki 15 km. Tokio svorio veikiamą žemės pluta įlinksta, sudarydama taip vadinamas geosinklinas (žemės plutos įlinkius).

Bendriausia kalnų uolienu klasifikacija pagal kilmę: magminės (ugnikalnių išsiveržimo produktas), nuosėdinės ir metamorfinės (aukšto slėgio, temperatūrų ir chemiškai aktyvių medžiagų poveikio magminėms ir nuosėdinėms uolienoms produktas) uolienos.

Nuosėdinės uolienos atsiranda vandens telkinių (oceanų, jūrų,...) dugne kaupiantis įvairioms mechaninėms, organinėms ir cheminėms nuosėdoms. Stambios frakcijos pasilieka netoli kranto, toliau nugula smėliai, o gilumoje – moliai. Kaupiantis kylant slėgiui ir temperatūrai, nuosėdinės uolienos gali susicementuoti ir pakeisti savo savybes. Pagrindinės nuosėdinės uolienos: smiltainiai, klintys, skalūnai, mergeliai.

Reljefo formos.

Kalnagūbris – gūbrys su visa eile išsidėsčiusių viršūnių, jungiamų pažemėjimais (sąsmaukomis ar balnakalniais), iš abiejų pusių apribotas giliais slėniais. Ilgų ir aukštų kalnagūbrių eilė arba labai ilgas kalnagūbris vadinamas *kalnų virtine*.

Slėnys – ilgas ir siauras ‘V’ formos pažemėjimas tarp dviejų kalnagūbrių. Pagal savo formą gali būti vadinamas: *tarpeklis* (gilus siauras slėnys stačiais šlaitais), *kanjonas* (gilus tarpeklis labai stačiais šlaitais ir siauru, paprastai vandens srauto pločio, dugnu).

Cirkas – kalnų reljefo forma, sudaryta iš kalnagūbrių sienų šonuose ir sąlyginai plokščio dugno, kuriame kaupiasi sniegas ir ledas (gali būti kalnų ežeras).

Viršūnė – aukščiausia kalno, kalnagūbrio, kalnų masyvo dalis. Pagal savo formą gali būti vadinama: *pikas*, *kupolas*, *smailė* (arba adata – labai smaila viršūnė), *kuoras* (arba bokštas – bokšto formos viršūnė), *piramidė*, *hornas* (ragas), *kūgis*, *stalo kalnas*.

Ketera – viršūnės arba kalnagūbrio šlaitų susikirtimo linija.

Balnakalnis, balnas – keteros pažemėjimas tarp dviejų atskirų viršūnių; kartais – balno formos įdubimas dvigalvėje viršūnėje. Nežymus pažemėjimas vadinamas sąsmauka.

Perėja – keteros pažemėjimas (balnas), kuriuo galima pereiti į kaimyninį slėnį.

Šlaitas – plati šoninė kalno arba kalnagūbrio dalis. Labai status šlaitas (>60-70°) vadinamas *siena*. Vertikali arba beveik vertikali sienos dalis vadinama *statuma*.

Kuluaras – platus ir dažniausiai status lovys šlaite, suformuotas tekančio ar krentančio vandens; natūralus akmenų griūčių ir sniego griūčių (lavinų) kritimo kelias.

Nuobirynas – uolų skaldos, nuolaužų, luitų telkiniai, dažniausiai išsidėstę po kuluarais.

Plyšys – horizontalūs, vertikalūs ar nuolaidūs uolų įtrūkimai. Pagal savo plotį gali būti vadinami: *įtrūka* (siauras plyšys, į kurį telpa tik pirštai arba bato nosis), *plaiša* (plyšys, į kurį telpa visa galūnė), *kaminas* (platus vertikalus plyšys, į kurį telpa žmogus).

Plokštė, plyta – nuožulni monolitinė lygaus paviršiaus uola.

Atlošuma – atlošianti uolų sienos dalis.

Pakopa – trumpa gulsčia arba nuožulni aikštelė uolų sienoje. Pagal savo dydį gali būti vadinama: *lentyna* (nedidelė pakopa, ant kurios galima sėdėti), *balkonas* (pakopa, ant kurios galima sėdėti), *terasa* (didelė pakopa, ant kurios galima pastatyti palapinę).

Atbraila – kabanti išsikišusi uolos, ledo ar sniego dalis (karnizas), neįveikiama be specialios įrangos. Ant kalnagūbrio keturų vėjas supusto sniego karnizus, kurie lūždami sukelia lavinas. Ryškus išsikišimas šlaite, patogus užmesti virvę, vadinamas *kyšuliu*.

Laikynė ir atremtis – nedidelis (1-5 cm) uolos nelygumas, už kurio laikomasi arba į kurį atsiremiam kopiant.

Ledynai.

Tai slenkantys ledo masės telkiniai Žemės paviršiuje. Šis slinkimas ir yra svarbiausia ledynų ypatybė. Jie susidaro ten, kur kietųjų kritulių iškrinta daugiau, negu jų ištirpsta ir išgaruoja, t. y. aukščiau nuolatinio sniego ribos. Skirstomi į kalnų ir kontinentinius (Grenlandija, Antarktida) ledynus. Sniegas, susikaupęs neigiamose kalnų reljefo formose, sugrūdėja ir virsta *firnu*, susidedančiu iš ledo kruopelių. Suslėgtas firnas virsta baltu firniniu, paskui žydru ledyniniu (arba glečeriniu) ledu. Ledynų ledas yra plastiškas. Kartu jis išlaiko ir kieto kūno trapumą, t. y. gali trūkinėti ir lūžti. Susidarius storam (>40 m) ledo sluoksniui, jo masėje vyksta *reželiacija* (ledas dėl slėgio tirpsta ir vėl sušąla). Dėl reželiacijos ir plastiškumo ledynai slenka iš aukštesnių vietų į žemesnes, iš didesnio į mažesnio slėgio vietas. Kuo ledynas storesnis ir paviršiaus nuolydis didesnis, o ledo temperatūra aukštesnė, tuo greičiau ledynas slenka. Ledyno sritis, kurioje ledo kaupiasi daugiau negu jo ištirpsta, išgaruoja, yra vadinama jo mitybos sritis, o kita, priešinga – abliacijos sritis; jas skiria riba (*nulinio balanso riba*), kurioje ledo per metus susikaupia tiek, kiek išsieikvoja. Ledyno dalis, nuslinkusi žemiau sniego ribos, vadinama *liežuviu*. Ledyno slinkimo greitis didžiausias ledo srauto viduryje, mažėja link pakraščių ir dugno. Kaukazo ledynai juda 60-130 m/metus greičiu, Špicbergeno – 300-400 m/metus, Pamyro, Himalajų – 1200-1500 m/metus.

Kalnų ledynai dažniausiai yra pailgi, 100-300 m storio. Yra keletas jų morfologinių tipų: *stačių šlaitų papėdžių laiptuotieji, kabantieji, karų, kalderų, vulkanų kūgių, plokščių viršūnių, norvegiškieji* (palyginti dideli ir stori, būdingi senų kalnų aplygintoms viršūnėms ir keteroms), *slėniniai ir kt.* Labiausiai kalnuose paplitę slėniniai ledynai. Jie palyginti ilgi, siauri, turi ryškias mitybos ir abliacijos sritis. Ledynai dengia ~16.000.000 km² arba >10% sausumos plotą. Kalnų ledynai sudaro tik ~2% bendro ledynų ploto.

Didžiausieji kalnų ledynai:

1. Vatnajokudlio (Islandija)	8.400 km ² , 142 km ilgio;
2. Malaspinos (Aliaska)	2.200 km ² , 115 km;
3. Nabesnos (Aliaska)	2.000 km ² , 70 km;
4. Maldro (Aliaska)	1.900 km ² , 50 km;
5. Miūro (Aliaska)	1.200 km ² , 30 km;
6. Siačeno (Karakorumas)	1.180 km ² , 75 km;
7. Laungjokudlio (Islandija)	1.020 km ² ;
....	
Jostedalo (Skandinavija)	600 km ² , 70 km;
Elbruso (Kaukazas)	138 km ² , 16 km;
Alečo (Alpės)	102 km ² , 27 km.

Ledokritis – ledyno lūžis susiaurėjusiam arba staigaus nuolydžio slėnyje. Tai chaotiška ledo plyšių ir ledo luitų visuma nuolat judanti ir besikeičianti savo forma. Priklausomai nuo sniego kiekio ir jo būsenos ledyno paviršiuje plyšiai būna atviri arba uždari.

Ledyno paviršiumi ir jo gelmėje nepaliaujamai teka vanduo. Ten egzistuoja ištisa tuščių arba apvandenintų ertmių ir tunelių sistema. Nutekėdamas plyšiais vanduo išplauna lede gilius, kartais per visą ledo storį, *ledyno šulinius*. Iš ledyno vanduo išteka liežuvio gale, kur paprastai susidaro *ledyno grotas*.

Ledyno paviršiuje gulintys akmenys nuo saulės įkaista. Maži akmenys nuo to įlenda gilyn ir taip atsiranda vandeniui užpildytos *ledyno stiklinės*. Tuo tarpu dideli akmenys sudaro ledui šešėlį. Todėl ledas aptirpsta tik aplink ratą, palikdamas ledinę atramą po akmeniu. Taip atsiranda labai efektingi *ledyno grybai* ir *ledyno stalai*.

Uolų dūlėjimo produktai nuolat krinta ant ledyno paviršiaus ir keliauja kartu su ledynu žemyn ir nugula ledynų tirpimo vietoje (žemiau liežuvio), sudarydami *moreną*. Morena gali būti dugninė, galinė, judri, krantinė, šoninė, vidinė, vidurinė,...

Sniegas.

Pagal kalnų šlaitus kylantys oro srautai perneša aukštyn drėgmę, kuri ten sušąla į ledo kristalėlius, besiformuojančius aplink bet kokį svetimkūnį (dulkių, suodžių daleles, augalų sporas,...). Taip atsiranda snaigės, ilgainiui didėjančios dėl sublimacijos (garavimo) ir tarpusavio sulipimo. Sniegas yra neįtikėtinai kaitus. Nuolat ir sparčiai kinta jo fizinės savybės: tankis, šilumos laidumas, poringumas, drėgmė, garso sklidimo greitis,... Tankis gali kisti 0,01-0,7 g/cm³ ribose, kol pagaliau virsta ledu ir pasiekia 0,986 g/cm³ tankį. Unikaliuos vandens, sniego ir ledo savybės paaiškinamos tuo, kad visos šios medžiagos egzistuoja labai arti *trigubo taško* ((fizinės būsenos diagramos taškas, vaizduojantis vienkomponentės sistemos 3 fazių (kietosios, skystosios ir dujinės) pusiausvyrą)).

Palaispniui bet kurios sniego dangos struktūra visiškai pasikeičia. Sniegas tampa stambiagrūdžiu. *Firmizacija* – įprasto sniego virtimas firnu, t. y. tankia terpe, susidedančia iš ledo kamuolėlių ir grūdėlių, nieko bendra neturinčių su pradiniais sniego kristalais. Jo tankis būna 0,35-0,8 g/cm³ ribose. Firnas paprastai formuojasi ant ledynų. Jis yra dėsninga pereinamoji fazė iš sniego į ledą.

Tankaus ir gryno sniego saulės radiacijos atspindžio koeficientas yra 0,85-0,95 ribose, t. y. beveik visa saulės energija atspindima atgal į kosmosą. Tai ženkliai atšaldo tą teritoriją.

Kalnuose labai svarbi sniego savybė yra jo gebėjimas sušalti, staigiai jį sutankinant, pvz. sutrypiant. Tai ypač akivaizdu prie temperatūros, artimos 0⁰C.

Snigti be pertraukos kalnuose kartais gali nepaprastai ilgai – iki kelių dienų. Vienu kartu gali prisnigti labai daug – kartais net iki 7-8 m.

Aukštus kalnus dengia nuolatiniai sniegynai. Nuolatinio sniego riba priklauso geografinės platumos, šlaitų ekspozicijos, vyraujančių oro srautų krypties, didelių vandens telkinių artumo, kai kurių klimato faktorių. Poliarinėse platumose ši riba nusileidžia iki vandenyno, o Afrikoje, Kilimandžaro šlaituose siekia 5.000 m aukštį.

Dėl savo nestabilių ir neprognozuojamų mechaninių charakteristikų sniegas kelia labai aukštus patyrimo reikalavimus keliautojams kalnuose.

Lavinos.

Lavinomis (sniego griūtimis) vadinamos pajudėjusios ir nuo kalnų žemyn lekiančios sniego masės. Tai viena iš labai galingų ir pavojingų gamtos jėgų. Pasireiškia dėl sunkio jėgos poveikio, kai ši pranoksta sulaikančiąsias jėgas. 'Paleidimo mechanizmas' sunkiai prognozuojamas dėl nestabilių sniego savybių. Lavinos nėra pilnai iširtos, tačiau akivaizdu, kad kartais užtenka menkiausio papildomo svorio (pvz. žmogaus kūno) nestabiliai pusiausvyrai pažeisti.

Žmogui pavojingos bet kokios lavinos. Yra žinoma, kai 20 cm storio 3x3 m ploto lavina užmušė žmogų. Visai mažos griūtis (5 m³ 0,2 t/m³ tankio sniego), lekiančios 10 m/s greičiu, poveikis tolygus 30 km/h greičiu važiuojančios mašinos užvažiavimui. Priklausomai nuo sudėties lavinų greitis būna nuo 60-120 iki 450-500 km/h (1-100 m/s), o 1 m³ svoris svyruoja nuo 30-60 kg (sausas purus sniegas) iki 600-800 kg (šlapias senas sniegas) ir net 800-960 kg (ledas).

Lavinos krinta nuo šlaitų, statesnių kaip 25⁰, tačiau atskirais atvejais pakanka ir 15-20⁰. Nuo statesnių kaip 60⁰ šlaitų sniegas nubyra neužsilaikydamas. Iškritus 30-40 cm ir daugiau sniego, esant geram orui, nepatartina eiti į aukštikalnes, kol sniegas nesusigulės. Beveik 90% lavinų nuslenka šešėliniais šlaitais šiaurės vakarų-rytų-pietryčių sektoriuje. Pagal sniego būseną lavinos skirstomos: *sausos, drėgnos, firno, gruntinės*.

Lavinon patekęs žmogus, jei jis dar neužduso sniego dulkėse, sukaustytas tankaus sniego, deguonies bado sąlygomis, slegiamas sniego masės, varžančios krūtinės ląstos judesius, paprastai yra pasmerktas mirčiai. Yra tik vienas patikimas būdas išsigelbėti nuo lavinos – tai nepatekti į ją.

Upės.

Dauguma kalnų upių prasideda ties ledynų liežuviais ir todėl jų tėkmės režimas priklauso nuo ledynų ir sniegynų tirpimo intensyvumo paros periodo ciklo. Patekęs saulei vandens ima gausėti, o maksimumas aukštupyje būna ~16-17 h. Vėliau šešėlyje tirpimas mažėja, o minimumas būna ~5-7 h. Vasarą vandens lygio paros svyravimai gali siekti 1,5 m. Metiniame cikle reikia išskirti pavasarinius potvynius, užsitęsiančius iki vasaros pradžios. Lietūs gali staigiai pakelti vandens lygį, kartais iki katastrofiškų aukščių. Kalnų upių vanduo labai šaltas. Aukštupyje temperatūra svyruoja $+3-7^{\circ}$ ribose, o greitis siekia 10 m/s.

Klimatas ir orai.

Kalnų klimatai įtakoja geografiniai faktoriai: platumas, aukštis, topografija, jūrų ir vandenynų artumas,...

Absolūtus aukštis sąlygoja pagrindinius atmosferos parametrus: slėgį, tankį, santykinę drėgmę, saulės radiacijos pokyčius, oro temperatūrą ir vėjo greitį. Kylant oro slėgis nuo 760 mm gyv. st. krinta iki 349 mm 6.000 m aukštyje. Atitinkamai mažėja ir oro tankis. Santykinė drėgmė dažniausiai taip pat mažėja su aukščio didėjimu. Saulės radiacija aukščiau žymiai didesnė dėl atmosferos skaidrumo ir debesuotumo mažėjimo. Vidutinis temperatūros sumažėjimas atmosferoje kylant aukštyje yra $6^{\circ}/\text{km}$. Naktį ir žiemą kai kuriose vietose šis pokytis gali būti atvirkštinis. Kalnų poveikis vėjui yra dvejopas: Vertikalus oro masės suspaudimas didina vėjo greitį, o trintis mažina. Todėl ant pavienių viršūnių vėjo greitis gali būti ekstremalus.

4-6 km aukščio kalnagūbriai būna natūralūs klimato barjerai, sąlygojantys skirtingus fizinius parametrus abiejose pusėse. Nuo kalnų formos ir pobūdžio priklauso net kritulių režimas. Didelė kalnų įvairovė formuoja savitą mikroklimatą.

Fenas – šiltas ir sausas vėjas, pučiantis nuo kalnų. Susidaro, drėgnam oro srautui pereinant kalnagūbrį. Kildamas kalnagūbrio šlaitu, oras vėsta $0,5^{\circ}\text{C}/100\text{ m}$, ir drėgmė jame kondensuojasi. Persiritęs per keterą ir leidamasis žemyn, sausas oras greičiau šyla ($1^{\circ}\text{C}/100\text{ m}$). Pučiant fenui, oro temperatūra greit pakyla, žiemą prasideda atodrėkis, kyla sniego griūtys. Vasarą fenas nesiskiria nuo sausvėjo (karštas sausas vėjas, pučiantis žemumose). Pučia visuose didesniuose kalnuose.

Bora – šaltas, stiprus, gūsingas kalnų šlaitų vėjas. Dažniausiai pučia žiemą tose vietose, kur nedideli kalnagūbriai prieina prie jūros (pvz., prie Adrijos, Juodosios jūrų,...). Kyla, atslinkus į kalnus šaltam orui, kuris per neaukštą kalnagūbrį dideliu greičiu plūsta žemyn į palyginti šiltą pajūrį. Vėjo greitis 40-60 m/s, oras atšąla kartais $>25^{\circ}\text{C}$. Bora pučia 2-3, kartais 5-7 dienas. Dažnai nuo jos apledėja pakrantės, pastatai, krantinės, laivai.

Kalnuose būna kalnų-slėnių vėjai su paros cikliškumu. Dieną vėjas pučia slėniais arba šlaitais aukštyje (*slėnio brizas*), o naktį – iš viršaus žemyn (*kalnų vėjas*). Šių vėjų ciklo pastovumas laikomas vietiniu stabilus oro požymiu.

Kiti kalnų ypatumai.

Akmenų griūtys – nuolatinis kalnų reiškinys, dūlėjimo procesų rezultatas. Momentinės jų priežastys: stiprus vėjo gūsių, perkūnijų iškrovos, tektoniniai reiškiniai, kalnų gyvūnų ir paukščių judėjimas ir neatsargūs žmogaus veiksmai (neatidus atramos pasirinkimas, nerūpestingas elgesys su virve,...). Akivaizdus akmenų griūčių sezoninis ir paros cikliškumas. Daugiausiai jų būna antroje vasaros pusėje, kada kalnai atsilaisvina iš ledo ir sniego dangos. Paros cikliškumas pasireiškia tuo, kad akmenų griūtys paprastai prasideda po 1-1,5 h nuo to momento, kai uolas apšviečia saulė, t. y. kai atitirpsta ledas, sulaukantis akmenis. Saulėtą dieną intensyviausias akmenų griūtys būna vidurdieny. Lietingomis ir šiltomis dienomis griūčių tikimybė padidėja, jos galimos net naktį.

Seijė – purvo ir žvyro srautas, prisotintas vandens, slenkantis slėniais žemyn po intensyvaus lietaus, sniego tirpimo ar išplovus natūralias kalnų ežerų užtvankas. Dažniausiai

pasireiškia pavasarį ir vasarą. Kartais per kelias valandas gali pakeisti upės vagą, išardyti kelius ar net nušluoti gyvenvietes.

Rūkas – dažnas ir labai trukdantis orientuotis kalnų reiškinys. Matomumas minimalus.

Lietus ir sniegas ne tik mažina matomumą, bet ir techniškai apsunkina judėjimą.

Vėjas kartais gali nupūsti žmones.

Tamsa kalnuose ateina staiga, be žemumose įprastų ilgusių sutemų. Judėjimas neįmanomas, išskyrus Mėnulio apšviestas vietas.

Perkūnija – atmosferos būsena, kai žaibuoja ir griaudžia. Kyla dažniausiai šiltuoju metų laiku storuose kamuoliniuose liūtiniuose debesyse, kuriuose daug drėgmės, nepastovi oro stratifikacija (susuksniavimas) ir smarkūs aukštyneigiai oro srautai. Susidarius kritinei elektros lauko įtampai, tarp debesų arba tarp debesies ir žemės įvyksta elektros išlydis – žaibas; jį lydi griaustinis. Kalnuose perkūnija dažnesnė ir ilgiau trunkanti nei žemumose. Kritulių kritimo iš liūtinio debesies pradžia yra signalas apie galimą perkūnijos pasireiškimą. Didžiausią išlydžio pavojų kelia viršūnės, įvairios atsikišę uolos, metaliniai daiktai, ... Esant perkūnijos pavojui, būtina vengti būti greta pavojingų iškyšulių, viršūnėse ar jų prieigose, ant drėgnų uolų paviršiaus, siauruose plyšiuose, po įvairiomis priedangomis, grotuose, ... Patartina būti galimai žemiau, geriau tupėti negu stovėti. Reiktų save izoliuoti nuo šlapių uolų kilimėliais, miegmaišiais, net šlapiomis virvėmis, ...

Aklimizacija.

Aukštikalnėse žmogų veikia sudėtingas aplinkos faktorių kompleksas – hipoksija (deguonies nepakankamumas), žema oro temperatūra, stiprūs vėjai, padidintas oro sausumas ir intensyvi ultravioletinė radiacija. Tuo pat metu žmogus atlieka sunkų fizinį darbą, susijusį su kopimu, psichologinės įtampos, artimos stresui, sąlygomis.

Atmosferos slėgis 3.000 m aukštyje yra 30% mažesnis nei jūros lygyje, o 5.000 m aukštyje – net 50% mažesnis. Ir nors deguonies kiekis ore išlieka nepakitęs (21%), tačiau jo parcialinis (atskiras) slėgis krinta kartu su oro slėgiu. Jūros lygio aplinkos slėgyje difuzinė dujų apykaita *plaučių-kraujo-raumenų sistemoje* vyksta optimaliai, užtikrindama normalią gyvybinę veiklą ir darbiningumą. Kylant aukštyn mažėja organizmo gebėjimas įsisavinti deguonį; mažėja deguonies kraujyje; keičiasi kraujo sudėtis. Toliau “deguonies badas” pasiekia raumenis ir smegenis, pradžioje sukeldamas diskomfortą, o vėliau iššaukia nuovargį ir įvairius funkcinis sutrikimus.

Iki +2.000 m dauguma žmonių jokio diskomforto nejaučia, o +3.000 m aukštyje hipoksinių sąlygų poveikis jau juntamas. Nors individuali kiekvieno individo riba yra skirtinga, tačiau dauguma sveikų neaklimatizuotų lygumų žmonių aukščio poveikį ima jausti 2.500-3.000 m aukštyje, o įtempto fizinio darbo sąlygomis ir žemiau (maždaug nuo +2.000 m). 3.000-5.000 m aukštyje neaklimatizuotiems žmonėms krinta darbiningumas (+3.000 m aukštyje ~10%, +6.000 m aukštyje ~50%), pablogėja savijauta, dingsta apetitas, o kartais pasireiškia emociniai-sensoriniai ir motoriniai sutrikimai (dėmesio sumažėjimas, neadekvatus suvokimas, koordinacijos ir judesių tikslumo pablogėjimas, pastangų neatitinkamumas, ...).

Tačiau žmogaus organizmas – sudėtinga savireguliacijos sistema. Todėl į bet kokius aplinkos sąlygų pasikeitimus reaguoja atitinkamomis prisitaikymo reakcijomis. Organizmo reakcija į sumažėjusį parcialinį deguonies slėgį priklauso nuo: *‘deguonies bado’ atsiradimo staigumo (pakilimo greičio), ‘deguonies bado’ lygio (slėgio dydžio arba aukščio), ‘deguonies bado’ trukmės, organizmo fizinės būklės*; taip pat nuo: *lyties, amžiaus, fizinio krūvio intensyvumo, praeities aukštuminio patyrimo, ...*

Adaptacija – pusiausvyros tarp organizmo veiklos ir aplinkos sąlygų atstatymas.

Aklimizacija – adaptacija (prisitaikymas) aukščiui natūraliose aukštikalnių sąlygose.

Tokios adaptacijos pagrindas – visų fiziologinių sistemų, reguliuojančių deguonies tiekimą (kvėpavimo, širdies-kraujagyslių ir kraujo gamybos), persitvarkymas intensyviau

dirbti. Procesą valdo centrinė nervų sistema, kuri pati yra 30 kartų imlesnė deguonies poreikiui nei raumenys. Kylant aukštyn didėja kvėpavimo tūris (dažnumas ir gilumas); didėja kraujotakos greitis; padidėja kraujo gamyba. Sėkmingos adaptacijos požymis yra pulso normalizavimasis ramybės būsenoje. Funkciniai smegenų veiklos sutrikimai gali būti pastebimi jau +2.000 m aukštyje; aukščiau jie stiprėja, o 4.000-5.000 m aukštyje vystosi hipoksija, bloginanti dėmesį, atmintį, psichiką... Kraštutinė, patloginė (su liguistais pakitimais) hipoksijos forma vadinama kalnų liga.

Aklimatizacija kalnuose – valdomas procesas. Jis vyksta nuolat, tačiau veiksmingiausias iki +5.000 m aukščio. Efektyviausia aklimatizacijos sistema pagrįsta ‘pjūklo taktika’, kai taikomas pakaitinis periodiškasis pakilimas į vis didesnę aukštį (ten intensyviai dirbant) su nusileidimu į vis aukščiau esančias poilsia vietas (reabilitacijai).

Aukštuminės kalnų zonos:

8.000-8.848 m	Aukštikalniai	Mirties zona
7.000-8.000 m		Dalinės adaptacijos zona
6.000-7.000 m		Adaptacijos zona
5.000-6.000 m		Nepilnos aklimatizacijos zona
2.000-5.000 m		Visiškos aklimatizacijos zona
1.000-2.000 m	Vidutinkalnai	
Iki 1.000 m	Žemakalnai	

Visiškos aklimatizacijos zonoje (iki +5.200 m) galima dirbti ir gyventi nuolat.

Nepilnos aklimatizacijos zonoje (iki +6.000 m) žmogaus organizmas nebegali absoliučiai prisitaikyti prie aplinkos sąlygų; todėl, ilgai (kelis mėnesius) būnant šioje zonoje, žmogus silpsta, krinta jo svoris, ryškiai krinta aktyvumas.

Alpinizmas (pagal Alpių kalnyno vardą, o Alpių pavadinimas kilęs iš senovės keltų žodžio ‘alp’ - kalnas).

Tai kopimas į kalnus per uolas, sniegynus ir ledynus. Pirmieji alpinistai buvo gamtos mokslų žmonės, kurie kopė į kalnus, norėdami ištirti geologinę jų struktūrą, augmeniją bei gyvūniją. Senovės Graikijoje kalnų tyrinėjimams buvo pasišventęs Aristotelio mokinys mokslininkas Dikearchas (347-285 m. pr. m. e.). Aleksandras Makedonietis (336-323 m. pr. m. e.) karo žygių metu perėjo Tauro ir Hindukušo kalnus, pasiekė Himalajus, kuriuos jis vadino Indijos Kaukazu. 218 m. pr. m. e. karvedžio Hanibalo vadovaujama kariuomenė perėjo Alpes. Tada tai buvo laikoma stebuklu. Vienas žymiausių Ateigimo epochos veikėjų, humanistas P. Bambas (1470-1547) 1495 m. įkopė į aukščiausią Europoje veikiančią Etnos ugnikalnį (+3.340 m) Sicilijoje. Vėliau (kada ?) Prancūzijoje atsiradęs “*gražiosios ir maloniosios lygumos*” kultas sutrukdė alpinizmo plitimą (XVI a. vidurio – XVII a. vidurio laikotarpis).

Garbingą vietą alpinizmo istorijoje užima Šveicarijos prancūzas H. B. de Sosiūras [Saussure, 1740-1799], su ypatingu užsispyrimu tyrinėjęs Alpių kalnus. Jo iniciatyva 1786 m. prancūzai Ž. Balma [J. Balmat, 1762-1834] ir M. G. Pakaras [Paccard, 1757-1827] įkopė į aukščiausią Alpių viršūnę Monblaną (+4807 m); 1787 m. į Monblaną užkopė ir H. B. de Sosiūro vadovaujama ekspedicija. Šie įkopimai laikomi alpinizmo pradžia. Savo tyrinėjimų rezultatus mokslininkas gamtininkas 1779-1796 m. paskelbė 4 tomų veikalė “Kelionės po Alpes”. 1859-1865 metų laikotarpis vadinamas “alpinizmo aukso amžiumi”; tais metais buvo įkopta į 48 viršukalnes ir įveikta 40 kalnų perėjų. Vieni iš sportinio alpinizmo pradininkų buvo anglai T. Kenedis, C. Hadsonas, H. Vokeris, E. Vimperis, J. Tindalas, L. Stepenas, A. Muras; šveicarai G. Stuberis, J. Veilenmanas; geriausieji to meto kalnų vedliai J. Krozas, M. Pajotas, H. Harletas, Ch. Almeris, F. Bineris. Vainikuojantis šį laikotarpį buvo 1865 m. E. Vimperio [Whymper] grupės įkopimas į techniškai labai sudėtingą Materhorno viršūnę (+4.477 m). Kai kas nuo tada skaičiuoja sportinio alpinizmo pradžią. ~1880 m. į visas Alpių

viršūnes, aukštesnes kaip +3.650 m, jau buvo įkopta. 1907 06 12 pirmą kartą alpinizmo istorijoje buvo įveikta +7.000 m riba (Himalajai), o 1950 m. - +8.000 m riba (Anapurna, Himalajai). 1953 05 29 anglų ekspedicijos dalyviai E. P. Hilaris [Hillary] iš Naujosios Zelandijos ir šerpas Tensingas Norgėjus [Tenzing Norgay] iš Nepalo įkopė į aukščiausią planetos viršūnę – Everestą (+8.848 m). 1975 m. japonė J. Tabei – pirmoji moteris, įkopusi į Džomolungmą (Everestas). 1978 į Everestą įkopta be papildomo deguonies (austras P. Habeleris ir italas R. Mesneris). Iki 1997 m. į Everestą įkopė ~700, žuvo 148 alpinistai. Į visas 14 pasaulio viršūnių, aukštesnių kaip +8.000 m, pirmasis įkopė R. Mesneris [Messner], antrasis – lenkas J. Kukučka [Kukuczka].

Lietuvos alpinizmo pradininkai – XIX a. antroje pusėje Sibiro kalnus tyrinėjęs A. KAŠARAUSKAS, per Pamyrą ir Tian Šanį keliavęs K. ARIS, 1932-1934 m. per Himalajus, Karakorumą, Kunluną – A. POŠKA. Sportinio alpinizmo pradininkai – Gediminas AKSTINAS, Vytautas VOSYLIUS ir Feliksas MIELIAUSKAS. Jų iniciatyva įkurtos alpinizmo sekcijos Kaune (1956) ir Vilniuje (1957); surengta pirmoji Baltijos šalių alpiniada (1958), per kurią 28 dalyviai įkopė į Kaukazo aukščiausią viršūnę Elbrusą (+5.642 m). Jie visi trys žuvo 1959 08 02 sniego lavinoje, kopdami į Dychtau viršūnę (+5.204 m) Kaukaze.

Konstantinas ZUBOVAS – alpinizmo instruktorius, žuvo 1971 07 02, kopdamas į Koronos viršūnę Tian Šanyje. Romualdas BAJORAS, aktyvus Kauno alpinistų klubo steigėjas, mirė 1980 02 17 alpinistų varžybų metu. Eugenijus BAJORAS – Kauno alpinistų klubo steigėjas, alpinizmo instruktorius ir treneris, žuvo sniego lavinoje 1982, kopdamas į Korženevskajos viršūnę (+7.105 m). Algis GUDELIS – alpinizmo instruktorius ir treneris, alpinizmo sporto meistras, žuvo 1989 04 29 Kryme, kopdamas į Mšatkos sieną 6 s. k. maršrutu. Rustenis VARNECKAS – gabus alpinistas, žuvo 1989 08 15, kopdamas į Ajutoro viršūnę (+4.382 m) Tian Šanyje. Sergejus MOISENKA – alpinizmo instruktorius ir treneris, žuvo 1990 07 13 žemės drebėjimo sukeltaje griūtyje Lenino viršūnės (+7.134 m) rajone Pamyre.

Lietuviai Himalajuose. Dainius MAKASKAS – alpinizmo instruktorius ir treneris, alpinizmo sporto meistras, pirmasis Baltijos šalių ir vienintelis Lietuvos “Sniegynų tigras”, pirmasis lietuvis, įkopęs į aukštesnę kaip 8.000 m kalną, 1990 10 31 dingo be žinios leisdamasis nuo Daulagirio (+8.167 m) viršūnės Himalajuose.

1992 m. lietuvių tarptautinė alpinistų ekspedicija į Everestą, vadovaujama amerikiečio Aleksandro BERTULIO, trukusi 40 parų, pasiekė +7.800 m ribą. Kylama buvo iš šiaurinės Tibeto pusės (Kinija). 11 dalyvių + pagalbinė grupė.

Vladas VITKAUSKAS (g. 1953 05 07) keliautojas ir alpinistas – pirmasis lietuvis ir pirmasis iš Baltijos šalių 1993 05 10 įkopė į Everestą (+8.848 m). Vėliau įkopė į visų žemynų aukščiausias viršūnes: 1994 m. į Makinlį (+6.194 m) Š. Amerikoje ir Elbrusą (+5.642 m) Europoje, 1995 m. į Kilimandžarą (+5.895 m) Afrikoje, Monblaną (+4.807 m) Europoje, Kosciušką (+2.228 m) Australijoje ir Vinsoną (+4.897 m) Antarktidoje, 1996 m. į Akonkagvą (+6.960 m) P. Amerikoje. Yra Lietuvos alpinizmo asociacijos įkūrėjas (1996). Yra įkopęs į aukščiausias buvusios SSRS viršūnes: 1989 m. į Komunizmą (+7.495 m) ir Korženevskają (+7.105 m) Pamyre, 1990 m. į Leniną (+7.134 m) Pamyre ir Chan Tengrį (+6.995 m) Tian Šanyje.

Iš Jurgio Baltrušaičio (1873-1944) rinkinio “Kalnu Takas” (1912 m.):

*Mano slaptinga šventovė –
Skaisčios viršūnės kalnų,
Mėlyna mano šventovė
Virš debesų balzganų, –*

*Kur taip ramu, kur sniegynuos
Blykčioja saulės ugnis
Ir tik nudunda lavinos
Keldamos rūko vilnis...*

Aukščiausios pasaulio viršūnės:

1. EVERESTAS (Džomolungma, Sagarmata), C. Himalajai (Nepalas/Kinija) +8.848 m.
2. ČOGORIS (Dapsangas, Gudvinas Ostinas ar K-2), Karakorumas (Ind./Kin.) +8.611 m.
3. KANČENDŽANGA, Rytiniai Himalajai (Nepalas/Indija) +8.586 m.
4. LHODZĖ, Centriniai Himalajai (Nepalas/Kinija) +8.516 m.
5. MAKALUS I, Centriniai Himalajai (Nepalas/Kinija) +8.463 m.
6. DAULAGYRIS I, Centriniai Himalajai (Nepalas) +8.167 m.
7. MANASLUS, Centriniai Himalajai (Nepalas) +8.163 m.
8. ČAOJUS, Centriniai Himalajai (Nepalas) (+8.201 m ?) +8.153 m.
9. NANGAPARBATAS (Diamyras), Vakariniai Himalajai (Indija) +8.126 m.
10. ANAPURNA I, Centriniai Himalajai (Nepalas) +8.091 m.
11. GAŠERBRUMAS I (Hiden pikas), Karakorumas (Kinija) +8.068 m.
12. PALČAN KANGRIS (Falchan Kangris, Broud pikas), Karakorumas (Kin.) +8.047 m.
13. GAŠERBRUMAS II, Karakorumas (Kinija) +8.035 m.
14. ŠIŠA PANGMA (Sisabangma, Gosaintanas), Centriniai Himalajai (Kinija) +8.013 m.

Pietų Amerikoje: AKONKAGVA, Andai (Argentina) +6.960 m.

Šiaurės Amerikoje: MAKINLIS, Aliaskos kalnagūbris (JAV) +6.194 m.

Afrikoje: KILIMANDŽARAS (Kibas), (Tanzanija) +5.895 m.

Europoje: ELBRUSAS, Centrinis Kaukazas (Rusija) +5.642 m.

Vakarų ir centrinėje Europoje: MONBLANAS, Vakarinės Alpės (Prancūzija/Ital.) +4.807 m.

Antarktidoje: VINSONAS (pagal V. Vitkauską +4.897 m ?) +5.140 m.

Australijoje: KOSCIUŠKA, Australijos Alpės (Australija) +2.228 m.

Lietuvoje: JUOZAPINĖ, Medininkų aukštuma (Vilniaus rajonas) +293 m.

Aukščiausieji pasaulio veikiantys vulkanai:

Pietų Amerikoje: KOTOPAKSIS, Andai (Ekvadoras) +5.897 m.

Azijoje: KLIUČIŲ SOPKA, Kamčiatka (Rusija) +4.750 m.

Afrikoje: FAKAS (Kamerūnas) (gal +4.070 m ?) +4.095 m.

Europoje: ETNA, Sicilija (Italija) +3.350 m.

Kalnų poezija.

Ina Kešeževa (Kabardos poetė; XX a. antra pusė):

*Kalnai žilagalviai! Jus reikia mylėti,
Kaip motinos veidą mylim raukšlėtą.
Į aukštį reik kilti, žydrynėj skrajoti,
Jei nori viršūnes kalnų išbučiuoti!..*

Michailas Lermontovas (1814-1841; rusų poetas):

<i>Atsiskleidė vaizdai žavingi</i>	<i>Kazbekas tarpe jų svajingas,</i>
<i>Lyg sostai amžinų sniegu;</i>	<i>Žėrįs karūna ledine,</i>
<i>Tarytum debesys sustingę</i>	<i>Elbrusas, milžinas didingas,</i>
<i>Rymojo ten viršūnės jų.</i>	<i>Baltavo mėlynam fone...</i>

Juozas Nekrošius (g. 1935; lietuvių poetas):

*Kalnuose ypatingas švelnumas –
Glostyti akmenis...
Kalnuose ypatingas žvilgsnis –
Žiūrėti tiesiai į širdį.
Kalnuose ypatinga tyla –
Klausytis, klausytis, klausytis...*

Iš Tibeto legendų:

*Sukūręs Žemę, Pasaulių Kūrėjas norėjo
žmonėms duoti kuo daugiau derlingų lygumų,
kuriose jie galėtų ramiai auginti duoną ir
gyvulius. Bet Žemės Motina jam tarė:*

*- Teisybė, lygumose žmonės ir duonos ras,
ir prekiauti vieni su kitais galės, bet kai
lygumas užters auksas, kurgi eis tyros širdies
žmonės savo dvasios sustiprinti? Arba tegu
jie gauna sparnus, arba tegu jiems bus duoti
kalnai nuo aukso gelbėtis.*

Ir Pasaulių Kūrėjas atsakė:

*- Dar ne metas duoti sparnus, - juos gavę,
Žmonės imtų Žemėje sėti mirtį ir griuvėsius,*

- tad duokime žmonėms kalnus.

Gal vieniems jie kels baimę, tačiau kitiems bus kaip išganymas.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis:

Žiūrėk, tarp snieginių kalnų karūnų, aukštų kalnų, bemaž siekiančių dangų, stovi žmogus. Po jo kojom debesys pridengia visą žemę; ten apačioj vyksta žemiški dalykai, sąmyšis, triukšmas, vapėjimas, bet debesys pridengė viską. Tyla. Aplink baltos nuostabios karūnos. Nuostabiai didžiulės, nuostabiai gražios, iš opalų ir perlų, iš topazo ir malachito, iš krištolo ir deimantų. Nuostabiai stebuklingos didžiulės karūnos, o tarp jų stovi žmogus ir žiūri, plačiai atvėręs akis, žiūri ir laukia. Pažadėjo jis, kad auštant, karūnų gaisro akimirka, spalvų chaoso ir spindulių šokio akimirka uždainuos himną saulei. Himną Saulei! Po jo kojom debesys pridengė visą žemę. Tyla. Aplink nuostabiai baltos karūnos...

Vikingai

2002

KELIONINĖ TEMA

Vikingai – senovės skandinavai arba senovės norvegai, Vakarų Europoje vadinami Normanais, o Rytų Europoje – variagais; VIII-XI a. keliautojai, prekiautojai ir piratai. 874 m. – pasiekė Islandiją, 986 m. – atrado Grenlandiją; apie 1000 m. Leifas Eriksonas pasiekė Šiaurės Ameriką.

“Karališkasis veidrodis” (XIII a.) – skandinavų literatūros paminklas.

Štai kaip jame aprašoma šiaurės kelionių motyvacija:

“Nori sužinoti, ko ieško žmonės tame krašte ir kodėl jie ten vyksta, nepaisydami didelio pavojaus gyvybei, tai žinok, kad *trys žmogaus būdo ypatybės skatina į tuos žygius: pirma, varžybos ir polinkis išgarsėti*, nes žmogui būdinga veržtis tenai, kur gresia didelis pavojus, nes tuo galima pragarsėti; antra, *smalsumas*, nes taip pat žmogui yra būdinga pažinti ir pamatyti tas vietas, apie kurias jis girdėjo pasakojant, žmogus nori įsitikinti, ar viskas ten taip yra, kaip jam pasakojo, pagaliau – trečia, žmogui būdingas *lenktyniavimas*, nes žmonės nuolatos trokšta pinigų ir turtų ir vyksta tenai, kur pagal gandus galima turėti pelno, nors ir gresia dideli pavojai”.

“Saga apie skaldą²⁶⁷ Egilį” (~1220 m.).

Islandų sagoje aprašomi ~940 m. vikingų žygis į Kuršių žemę:

“Torolvas ir Egilis gyveno pas Torirą didelėje garbėje. O pavasarį broliai išrengė didelį kovos laivą, pririnko į jį vyrų ir išvyko keliauti į rytų kraštus. Jie daug kartų stojo į kovą ir įsigijo didelių turtų.

Atplaukė jie į Kuršių žemę, sustojo prie kranto ir susitarė su gyventojais pusę mėnesio laikytis taikos ir prekiauti. Kai tas laikas praėjo, jie ėmė daryti antpuolius, išsikeldami įvairiose vietose.

Kartą jie išsikėlė plačios upės žiotyse. Ten buvo didelis miškas. Jie išlipo į krantą ir, pasidalinę būriais po 20 vyrų, patraukė gilyn į mišką. Greitai surado kaimą. Čia jie ėmė plėsti ir viską niokoti, o gyventojai pabėgo nesipriešindami.

Dienai baigiantis, Torolvas liepė trimituoti atsitraukimą. Tie, kurie buvo miške, pasuko atgal iš tos vietos, kur buvo. Tikrai ant kranto galėjo suskaityti vyrus, bet, kai Torolvas atvyko į krantą, Egilio ten nebuvo. Jau buvo sutemę, ir jie nutarė, jog ieškoti jo nebegalima.

Egilis ir 12 vyrų su juo perėjo per mišką ir pamatė plačius laukus, o juose trobesius. Netoliese buvo kiemas, ir jie nuvyko prie jo. Atėję į kiemą, jie ėmė veržtis į trobas, bet ten nepamatė nė vieno žmogaus. Jie grobė visą turta, kurį galėjo panešti. Ten buvo daug trobų, ir jie ilgai užtruko. Kai jie paliko kiemą, juos atskyrė nuo miško didelė minia, pasiruošusi juos užpulti.

Nuo kiemo ligi miško buvo didelė tvora. Egilis liepė savo bendražygiams sekti paskui jį pagal tvorą, kad jų negalėtų užpulti iš visų pusių. Egilis ėjo pirmas, o paskui jį kiti,

²⁶⁷ Skaldai – IX-XIII a. norvegų ir islandų poetai.

taip arti vienas kito, kad tarp jų negalima buvo pereiti; kuršių minia įnirtingai juos puolė, svaidydama ietis ir strėles, bet kardų nesiėmė.

Traukdamiesi pagal tvorą, Egilis ir jo vyrai iš pradžių nepastebėjo, kad iš antros pusės taip pat buvo tvora, kuri jiems skersai užkirto kelią. Kuršiai ėmė juos spausti kampe, vieni pro tvorą nukreipė į juos ietis ir kardus, o kiti mėtė jiems drabužius ant ginklų. Jie buvo sužeisti, o paskui paimti į nelaisvę, surišti ir nuvesti į kiemą.

Kiemo šeimininkas buvo galingas ir turtingas žmogus. Jis turėjo suaugusį sūnų. Jie ėmė tartis, ką daryti su Egiliu ir kitais. Kiemo šeimininkas tarė, kad reikia nužudyti visus, vieną po kito. Bet jo sūnus pertarė, kad jau atėjo naktis ir tamsoje nebus galima pasismaginti kankinant belaisvius. Jis pasiūlė palaukti ryto. Tada juos įstūmė į vieną trobesį ir stipriai surišo. Egilį pririšo prie stulpo už rankų ir už kojų. Paskui duris stipriai užrakino, o patys nuėjo sau ir valgė, gėrė ir linksminosi.

Egilis užvirto ant stulpo ir vertė jį tol, kol ištraukė iš grindų. Stulpas pargriuvo, ir tada Egilis išsivadavo nuo jo. Paskui jis dantimis atsirišo rankas, o kai rankos buvo laisvos, jis nusiėmė pančius nuo kojų. Po to jis išlaisvino savo draugus.

Kai jie visi buvo atrišti, ėmė dairytis ir ieškoti išėjimo. Sienos buvo suretos iš storų rastų, o viename gale buvo lentų pertvara. Jie įsibėgėję užvirto ant tos pertvaros, sulaužė ją ir įėjo į kitą patalpą. Čia taip pat aplinkui buvo rastų sienos. Staiga jie išgirdo apačioje, po savo kojomis, žmonių kalbą.

Jie apsižvalgė aplinkui, atrado grindyse duris ir atidarė jas. Ten, apačioje, buvo gili duobė. Iš ten ir buvo girdima kalba. Egilis paklausė, kas tenai per žmonės. Tas, kuris atsakė jam, pasivadino Akiu. Egilis paklausė, ar jis nenorįs išlipti iš duobės. Akis atsakė, kad jis mielai tai padarytų, tik negalįs. Tada Egilis su draugais nuleido į duobę virvę, kuria jie buvo surišti, ir ištraukė į viršų tris žmones. Akis pasakė, jog tai yra du jo sūnūs, kad jie esą danai ir kad juos paėmė į nelaisvę pereitą vasarą.

<...>

Jie išlaužė pertvarą ir išėjo į klojimą, o iš ten į lauką. Buvo naktis be mėnulio. Egilio bendražygiai sakė, kad reikia skubėti į mišką. Bet Egilis tarė:

- Tu juk pažįsti čionykštį gyvenimą, parodyk, kur mums surasti kokių lobių.

Akis atsakė tada:

- Čia nemaža lobių. Štai didelis aukštas, kur miega šeimininkas. Ten pilna ginklų.

Egilis įsakė lipti ant aukšto, o kai jie užlipo kopėčiomis į viršų, tai pamatė, jog durys atidarytos, viduje žiba šviesa ir tarnai kloja lovas. Egilis paliko kelis vyrus iš lauko saugoti, kad niekas neišeitų. Jis pats įsiveržė į vidų ir griebė ginklus, kurių ten buvo gana daug. Jie išmušė ant aukšto visus žmones. Visus ginklus jie sau pasiėmė.

Akis priėjo prie tos vietos, kur grindyse buvo durys, atidarė jas ir pasakė, kad jie turi nusileisti į apačią klėtin. Jie paėmė žibintą ir nuėjo tenai. Ten buvo saugomi turtai – brangūs daiktai ir daug sidabro. Vyrai prisigrobė ir išsinešė, ką paėmė. Egilis pasiėmė didelį alaus ąsotį ir paskui jį nešėsi po pažastimi.

Jie patraukė miško link, o kai atėjo į mišką, Egilis sustojo ir tarė:

- Mes pasielgėme ne taip, kaip reikia. Kariai taip nedaro: mes pavogėme turtus. Neturi kristi ant mūsų tokia gėda. Grįžkime atgal, ir tesužino jie, kas įvyko.

Visi prieštaravo Egiliui ir sakė, jog reikia skubintis į laivą.

Tada Egilis pastatė ąsotį ant žemės ir tekinas atgal nubėgo. O kai jis atvyko į kiemą, tai pamatė tarnus einant iš didžiojo namo ir nešant iš tenai valgius ant padėklų į kitą namą. Židinyje kūrenosi didelė ugnis, o viršum jos kabojo katilai. Egilis įėjo į didžiuosius namus. Ugnis buvo sukurta taip, kaip buvo priprasta tame krašte: buvo uždegtas vienas rasto galas, ir nuo jo kūrenosi visas rastas. Egilis pagriebė tą rastą, nunešė prie to namo, kur žmonės sėdėjo prie valgio, ir pakišo degantį rasto galą po stogu, dengtu tošimis. Tošys greitai užsidegė, bet žmonės, kurie sėdėjo viduje ir gėrė, nieko nepastebėjo lig tol, kol liepsna apėmė visą stogą ir įsiveržė į vidų. Tada jie puolė prie durų, bet išeiti pro jas buvo nelengva: anga buvo užversta

rastais, ir, be to, ten stovėjo Egilis. Jis žudė tuos, kurie pasirodydavo tarpduryje, ir tuos, kurie spėdavo išbėgti. Bet labai greitai degantis stogas griuvo. Ten pražuvo visi, kurie buvo troboje.

O Egilis sugrįžo pas savo bendražygius. Jie nuvyko visi į laivą. Egilis pasakė, kad ašotį, kurį jis nešė, jis nori sau pasilikti kaip vadovo grobį. O ašotis buvo pilnas sidabro.

Torolvas ir visi kiti labai apsidžiaugė, kai Egilis sugrįžo. Vos tik prašvito, jie išplaukė.

Akis su sūnumis pasiliko Egilio būryje.

Vasaros pabaigoje jie nuplaukė į Daniją, užpuldinėjo prekybinius laivus ir plėšė visur, kur galėdavo.”

Senujų baltų ir vikingų santykiai.

Ne vien prekyba ir jūreivyste pasižymėjo senieji baltai. Kuršiai nenusileido vikingams ir plėšikaudami. A. Bremeniečio XI a. “Hamburgo vyskupų istorijoje” kuršiai vadinami ‘*žiauriausia gentimi*’, kurios visi, net švedai, vengia. XI a. vikingų karinei galiai pradėjus silpti, Baltijos jūroje ėmė šeiminkauti kuršiai. Savo greitais laivais jie puldinėjo ir plėšė skandinavus ne tik jūroje, bet ir krante.

1042 m. kuršiai gerokai nusiaubė Daniją. Matyt tada Danijos bažnyčiose ir pradėta kalbėti malda: “Dieve, saugok mus nuo kuršių”.

1170 m. nuo kuršių nukentėjo Elando sala prie Švedijos krantų.

Kuršiai gerai išmanė jūros mūšių taktiką. Viena iš didžiausių pergalių buvo pasiekta 1210 m. sąsiauryje tarp Gotlando ir Erezundo salų. Henriko Latvio kronikoje rašoma, jog 8 kuršių piratų laivai, pasitikdami iš kogo²⁶⁸ į valtis išlipusius ir juos atremti bandžiusius piligrimus, taip sustatė savo laivus, jog atplaukiančios valtys atsidūrė tarp kuršių laivų. Iš savo aukštesnių laivų kuršiai dalį priešų subadė ietimis, kitus nuskandino ir tik dalis jų sugebėjo grįžti prie kogų. Kuršių piratus sutramdyti pavyko tik bendroms kryžiuočių ir kalavijuočių pajėgoms.

Vikingų būriai buvo daugiataučiai ir labai tikėtina, kad žygiuose kartu su skandinavais dalyvaudavo ir kuršių kariai. Islandų sagose minimas vikingas Karis. Kuršiai galėjo dalyvauti ir danų bei švedų tarpusavio kovose, palaikydami vieną ar kitą pusę.

Vikingų epocha.

Viduramžių Šiaurės Europa pirmiausia asocijuojasi su narsiaisiais vikingais. Normanai Šiaurės ir Vakarų Europoje šeiminkavo beveik 300 metų. Ne veltui jų vardu pavadinta visa epocha (793-1066 m.). Vikingų prekybos ir plėšikavimo keliai driekėsi nuo Airijos ir Anglijos vakaruose iki Rusios ir net Bizantijos rytuose. Turėdami tobulus laivus ir ginklus, vikingai galėjo keliauti ne tik Skandinavijos krantus skalaujančiomis jūromis, bet leistis ir už Atlanto. Ne Kolumbo jūreiviai, o norvego Leifo ERIKSONO²⁶⁹ vadovaujami vikingai buvo pirmieji europiečiai, įžengę į Šiaurės Amerikos žemyną.

Štai kaip savo užrašuose vikingus aprašo Ibn Fadlanas, Bagdado graikas, perėjęs į islamo tikėjimą ir 908-932 m. tarnavęs kalifo Muktediro dvare,:

“Aš niekada nebuvau matęs didesnių žmonių. Jie yra aukšti lyg palmės, rausvaskruosčiai ir rusvaplaukiai. Jie nedėvi nei švarkų, nei durtinių, o tik grubius apsiaustus, kuriuos nešioja užsimetę ant pečių, tačiau taip, kad viena ranka liktų laisva. Nė vienas vyras nesiskiria su kirviu, peiliu ar kalaviju, ir be šių ginklų jų niekada nepamatysi. Jų kalavijai platūs, frankų graviruoti bangas primenančiomis puošmenomis. Vienoje kalavijo pusėje nuo smaigalio iki pat rankenos pavaizduoti medžiai, figūros ir kitokie daiktai. Moterys ant krūtinės nešioja įmautes iš geležies, sidabro, vario arba aukso. Tai priklauso nuo jų vyrų turtingumo. Prie įmaučių pritaistas žiedas, o į jį įkišamas peilis, nešiojamas taip pat ant krūtinės. Ant kaklo jos nešioja auksinius arba sidabrinus vėrinius. <...> Labiausiai šios tautos branginama puošmena yra stikliniai karoliai, tokie patys, kokius galima pamatyti jų laivuose.”

²⁶⁸ Kogas [vok. *Kogge*] - XIII-XVI a. didelės grimzlės Hanzos prekybinis laivas.

²⁶⁹ Vikingas Leifas Eriksonas gyveno X-XI a.

Norvegijos vikingai.

“Nesiskirk su savo ginklais. Tu niekada nežinai, kada prireiks durklo.” – skelbia poema.

Vikingų bendruomenė. Svetur vikingai buvo žinomi kaip piratai; tuo tarpu tėvynėje jie gyveno kaip gerai organizuota, įstatymais besiremianti visuomenė. Tačiau daugybė ginklų, rastų jų kapuose, bylojo ir apie jų smurtą namuose.

Vikingų bendruomenė buvo suskirstyta į 3 klases: *negausų elitą*, turėjusį didelę ekonominę ir juridinę galią; *dvarininkus*, turėjusius teisę laikyti ginklus ir dalyvauti valdyme, ir *vergus*, kurie neturėjo jokių teisių. Šeimyniniai ryšiai būdavo labai tvirti, o ištikimybė šeimai kartais svarbesnė už įstatymą.

Moters vieta bendruomenėje buvo svarbi. Ji būdavo atsakinga už ūkį, kai vyras išvykdavo svetur. Valdingos namų šeimininkės simbolis buvo raktai, pakabinti prie diržo. Raktai dažnai randami moterų kapuose.

Generalinėje asamblėjoje, jų parlamente, prieš paskelbiant įstatymų rinkinį, mokyčiausi žmonės pirmiausia juos apsvarstydavo. Egzistavo 12 žmonių teismas ypatingiems atvejams.

Ginklai buvo kasdienybė. Už žmogžudystę būdavo baudžiama priklausomai nuo aukos statuso visuomenėje.

Mitai ir religija. Vikingai tikėjo į begales antgamtinių reiškinių, iš kurių svarbiausieji – dievai. Skandinavų literatūra dievus vaizduoja žmogaus pavidalo ir su žmogiškomis savybėmis. Vikingai įsivaizdavo dievus kaip didelę šeimyną, kuri rengdavo pasitarimus, keldavo puotas ir kariaudavo su priešais. *Odinas* buvo visų svarbiausias. Jis buvo karo, išminties ir menų dievas.

Pomirtinis gyvenimas buvo suprantamas kaip žemiškojo gyvenimo tęsinys. Todėl laidojama buvo kartu su ginklais, darbo įrankiais ir papuošalais, kartu aukojant gyvulius. Kare žuvusieji keliaudavo į ‘*Valhalą*’, kur dienomis kariaudavo, o naktimis puotaudavo kartu su pačiu Odinu.

Kai kurie vikingų mitai buvo tokie populiarūs, kad išliko net krikščionybės laikotarpyje. ‘*Saga apie Sigurdą*’ – tai norvegiškasis ‘*Nibelungų giesmės*’ variantas.

Meistrystė ir menai. Vikingų bendruomenėje buvo išvystyti amatai ir įvairios meno formos. Geras kalvis ir geras poetas buvo vienodai gerbiami. Įrankiai dažniausiai būdavo gaminami vietinių meistrų, tačiau retesnių amatų žinovai keliaudavo per stambiausius to meto prekybos centrus. Gyvūnai buvo svarbiausias vikingų meno motyvas. Fantastiški žvėrys, stilizuoti žirgai, gyvatės ir paukščiai buvo pailginami, išlenkiami, iškraipomi ar susukami, pritaikant įrankio formai.

Kalvio įrankiai buvo svarbus jo statuso simbolis tiek gyvam esant, tiek ir pomirtiniame gyvenime. Svarbiausias laivų statytojų įrankis buvo kirvis. Papuošalams buvo naudojami įvairūs metalai: auksas, sidabras, varis, žalvaris,...

Kelionės, prekyba ir kolonijos. Laivai buvo vikingų veiklos pagrindas. Kariaujama, prekiaujama ir tyrinėjama buvo vandens keliais (daugiausia jūromis) rytų, pietų ir vakarų kryptimis. Vikingų laivai aprėpė beveik pusę Žemės rutulio nuo Niūfaundlendo Š. Amerikoje iki Kaspijos jūros Azijoje. Daugelis vikingų į svečias šalis plaukdavo plėšikauti. Tačiau archeologiniai radiniai rodo, kad jie taip pat užsiiminėjo taikia prekyba ir kurdavo savo gyvenvietes nuo Rusijos rytuose iki Grenlandijos ir Niūfaundlendo vakaruose. Pvz. Dublinas ir Jorkas buvo įkurti vikingų. Leifas Eriksonas apie 1000 metus atrado Amerikos žemyną. Prekyboje buvo naudojamas sidabras. Sidabrinėmis monetomis, sidabro luitais arba laužu buvo atsiskaitoma pagal svorį.

Pasakojimai apie nuotykius ir atradimus buvo perduodami iš kartos į kartą žodžiu, o nuo XIII a. buvo surašyti į *Sagas*.

Vikingai, apgyvendindami bemiškes Atlanto vandenyno salas, namus statydavosi iš velėnos. Ir dabar yra išlikęs įprotis namelių gamtoje stogus uždengti storu velėnos sluoksniu.

Vikingų laivų muziejus Osle.

Vikingų bendruomenės elitas norėjo būti užtikrintas, kad jų numirėliai po mirties bus gerai aprūpinti pomirtiniam gyvenimui. Laivai buvo svarbiausias jų statuso simbolis. Todėl jie, kaip ir daugybė įvairių namų apyvokos reikmenų, ginklų bei papuošalų, kartais aptinkami palaidojimo vietose. Muziejuje eksponuojami laivai iš *Oseberg'o*, *Gokstad'o* ir *Tune's* radimviečių.

Osebergo laivas ir vikingų valdovės kapavietės lobis. Tai turtingiausia pasaulyje vikingų kapavietė, rasta 1903 m. aukso ieškančio Osebergo (~80 km į pietus nuo Oslo) fermerio, o per 15 savaičių atkasta ir ištyrinėta 1904 m. Nors laivo mediena buvo puikiai išsilaikiusi, tačiau nuo žemės svorio konstrukcija subyrėjo. Laivo rekonstrukcija vyko Oslo universitete 20 metų. Į muziejų laivas atgabentas 1926 m.

Prieš laidotuves laivas buvo iš vandens ištrauktas į krantą ir patalpintas specialiai iškastoje tranšėjoje. Laidojimo patalpa buvo įrengta laivo viduryje, kur palaidotos 2 moterys – valdovė ir jos tarnaitė. Daugybė įvairių daiktų buvo sudėta į patalpą, laivą ir aplink jį. Po to visa tai buvo gausiai užpilta moliu ir velėna. Dėka beveik hermetiškos aplinkos mediena, oda ir drabužiai, kurie paprastai pilnai suyra, gana gerai išsilaikė. Dvikinkiai vežimas ir ketverios rogės, batai ir virtuvės rakandai, dėžės, lovos ir audimo įrankiai buvo palaidoti kartu su moterimis. Daugelis jų dekoruoti raižytais ornamentais, dažniausiai gyvūnų tema.

Laivas pagamintas iš ąžuolo ~800 metus. Po rekonstrukcijos liko 90% medinių ir 60% geležinių detalių. Stiebo viršus – šiuolaikinė kopija, laivagalio apatinė dalis – laisvos konstrukcijos. Laivo ilgis 22 m, plotis per vidurį – 5 m. Po 15 skylių irklams kiekviename pusėje rodo, kad minimalią laivo komandą sudarė 32 žmonės: 30 irkluotojų, vairininkas ir stebėtojas. Nežymūs nusidėvėjimai ir apgaditimai rodo, kad tai ne plėšikavimui, o praktiniam darbui skirtas laivas. Laidojamas buvo jau senas laivas, nes matosi tam tikslui naujai pagaminti irklai ir vairas. Kad išsaugoti minkštos medienos detales, prof. Gabrielis Gustafsonas (archeologas-restauratorius) nutarė jas išvirti prisotintame alūno (kai kurių dvigubųjų druskų pavadinimas) tirpale.

Dvikinkis Osebergo vežimas – vienintelis Norvegijoje rastas vikingų epochos vežimas. Panašių vežimų fragmentų rasta Danijoje ir šiaurės Vokietijoje. Turint omenyje tuometinius Norvegijos kelius, nepritaikytus vežimams, ir šio vežimo posūkio galimybės ribotumą, galima teikti, kad jis buvo skirtas tik procesijoms ir religinėms eisenoms. Vežimo šonai dekoruoti raitelio, šuns, vyro ir moters figūromis, iliustruojančiomis kažkokią legendą. Kapavietėje buvo paaukota 12 žirgų – daugiau nei pakankamai vežimui ir 4 rogėms traukti.

Daugelis kapavietėje rastų daiktų nesunkiai atpažįstami ir šiais laikais. Tačiau kai kurie radiniai yra sunkiai apibudinami. *Penkios gyvūnų galvos* – klevinės lazdos (?), tikriausiai galėjo būti valdžios simboliai. Osebergo radiniai rodo, kad tai ne vieno menininko darbas, o viso tam tikro 50-60 metų tarpsnio kolektyvinis rezultatas.

Dėžės – labai svarbus vikingų epochos daiktas, randamas daugelyje kapaviečių. Šios trys – ąžuolinės. Viskas tada buvo saugoma dėžėse.

Kapavietėje rasti 2 moterų lavonai: vienas 20-30 metų amžiaus, kitas 50-60 metų moters, kentėjusios nuo sunkaus artrito (sąnarių uždegimas) ar reumato. Kartu rasti veršiuko odos 2 porų batų fragmentai vyresniosios nuo ligos padidėjusioms kojoms. Jie ploni ir minkšti, dabar būtų traktuojami kaip skirti nešioti viduj. Tačiau tuomet visi batai buvo minkštesni, todėl galima manyti, kad tai tipiškai vikingų batai. Prabangus kapavietės apipavidalinimas rodytų velionių sąsają su Vestfoldo valdovų rūmais. Rašytiniai šaltiniai nurodo tik vieną moterį-valdovę *Osą [Åsa]*, Ynglingų dinastijos atstovę. Tačiau teigti, kad tai karalienės Osos kapas, o Osebergo pavadinimas kilęs iš šio vardo, negalima.

Šukos (čia jų buvo rasta trejos, iš kurių vienos – pačios didžiausios, rastos Norvegijoje) tipiškas vikingų epochos radinys, rodantis, kad daugelis žmonių tada turėjo šukas.

Namų apyvokos daiktai apibudina jų gyvenimą. Maistą gamindavo geležiniame puode ant geležinio trikojo. Vikingai augino miežius ir avižas, tikriausiai valgė avižų košę pusryčiams ir pietums. Kiekviena sodyba gamindavosi savo duoną ir sūrį, o gyvūnų mėsą rudenį džiovindavo arba sūdydavo. Pajūryje plačiai valgė šviežią, džiovintą ir sūdytą žuvį. Buvo renkamos laukinės uogos, viename kibire rasta obuolių liekanų.

Gokstado laivas. Rastas 1880 m. į šiaurę nuo Sandefjordo miesto. Jis nebuvo taip baisiai suiręs kaip Osebergo laivas. Aukšto ~60 metų vyriško skeletas buvo čia rastas. Radimvietė, kaip ir Oseberge, kadaise buvo apiplėšta – neliko papuošalų ir ginklų. Papildomai rasta mažų valčių, prietiltis (iš laivo išlipti) ir 64 skydai.

Laivas yra 24 m ilgio ir pagal korpuso formą labiau nei Osebergo laivas pritaikytas jūrų kelionėms. Panaudotos medžiagos yra labai aukštos kokybės. Gokstado vadas turėjo aiškius jūrinius interesus. Jo laivas buvo ekipuotas vienomis rogėmis ir trejomis mažomis valtėmis. 2 iš rekonstruotos: tai 6,5 ir 10 m ilgio su atitinkamai 2 ir 3 poromis irklų. Valtys pagamintos iš ąžuolo, yra lengvos ir elegantiškos.

Visuose šiuose trijuose laivuose laidojimo patalpos buvo įrengtos laivuose. Osebergo patalpa buvo labai sugadinta. Todėl eksponuojama tik Gokstado laidojimo patalpa. Ji palapinės tipo, imituojanti tikrą palapinę, naudotą standartiniuose tuometiniuose laivuose. Patalpų viduje numirėliai buvo guldomi į lovas, ornamentuotas raižiniais. Gokstado radiniai, lyginant su Osebergo, atrodo paprastai ir asketiškai. Tik keletas radinių yra dekoruoti, tačiau nepaprastai kokybiškai.

Nėra žinomas tikras ekipažo dydis. Tačiau turėjo būti ne mažiau 34 vyrų. Laive būta 1 palapinės ir 6 lovų. Laivas pastatytas apie 850-900 metus.

Tunės laivas tarpe likusiųjų atrodo neišvaizdžiai, bet kadaise jis buvo geras laivas. Kadangi nedaug kas jame išliko, todėl pilna rekonstrukcija buvo neįmanoma. Dabar jis eksponuojamas toks, koks buvo rastas 1867 m. Visi trys laivai pastatyti tuo pačiu būdu, kuris geriausiai matomas Tunės laive. Laivas datuojamas 850-900 metais.

VIKINGSKIPSHUSET (Viking Ship Museum) veikia kasdien:

- gegužė-rugpjūtis – 09:00-18:00;
- rugsėjis - 11:00-17:00;
- spalis - 11:00-16:00;
- lapkritis-kovas - 11:00-15:00;
- balandis - 11:00-16:00.

Normali kaina 2000 m. – 30/10 NOK (~4 USD).

Nuvykimas: Bygdøy-keltu iki 'Dronningen' (tik vasarą) arba Autobusu Nr. 30 iki 'Vikingskipshuset'.

Kiti muziejai greta:

Kon-Tikio muziejus. Originalus Turo Hejerdalo balzos plaustas 'Kon-Tikis'; originali papiruso valtis 'Ra II'; Velykų salos statulos ir t. t. Veikia kasdien; vasarą (birželis-rugpjūtis) 09:30-17:45. Kaina 30/15 NOK (~4 USD).

Framo muziejus. Originalus ir komplektiškas arktinių ekspedicijų laivas, pastatytas 1892 m. ir dalyvavęs 3 ekspedicijose: Fritjofo Nanseno, Oto Sverdrupo ir Rualio Amundseno. Veikia kasdien; vasarą (birželio 16-rugpjūtis) 09:00-18:45. Kaina 25/10 NOK (~3 USD).

Urvų menas

2002

KELIONINĖ TEMA

“Priešistorinis žmogus buvo primityvus, bet ne laukinis !”

Norbert Casteret.

Urvų meno vieta pirmykščiame mene.

Menas atsirado akmens amžiuje²⁷⁰. Pirmykščių žmonių pirminės meno formos buvo šokiai, mitų, dainų kūrimas, žvėrių ant uolų ir urvų sienų piešimas, darbo įrankių, ginklų, drabužių, savo pačių kūno gražinimas. Jos vienijo žmonių kolektyvus, juos dvasiškai ugdė, padėjo suvokti savo socialinę prigimtį, skirtumą nuo žvėrių. Pradiniu raidos laikotarpiu menas neatskiriamas nuo praktinės gamybinės veiklos, religijos, žaidimo.

Meną²⁷¹ sudaro: dailė²⁷², muzika, teatras, grožinė literatūra ir kitos kūrybos šakos. Menų bendras bruožas: tikrovės atkūrimas meniniais vaizdais. Dailė apima vaizduojamąją dailę (tapyba, skulptūra, grafika) ir taikomąją dekoratyvinę dailę. Vaizduojamoji dailė meniniais vaizdais perteikia apibendrintas, sąlygiškas ar iliuzines tikrovės formas, atskleidžia žmonių charakterius...

Pirmykštis menas – pirmųjų žmonijos raidos stadijų menas. Atsirado vėlyvajame paleolite²⁷³, buvo kuriamas iki klasinės visuomenės susidarymo (?).

²⁷⁰ Žmonijos istorijos raidos laikotarpiai:

		Absolūtus amžius	
AKMENS AMŽIUS	PALEOLITAS	600.000-10.000 m	
	MEZOLITAS	10.000 - 5.000	Medžioklė, žvejyba, pirmi būstai
	NEOLITAS	5.000 - 3.000	Žemdirbystė ir gyvulininkystė
ŽALVARIO AMŽIUS		(4.500 - 3.000)	Atsirado istorinės raidos netolygumas
GELEŽIES AMŽIUS	SENOVĖ	Ankstyvasis geležies amžius	X-VI a. pr. m. e.
	(ANTIKA)	Vėlyvasis geležies amžius	V-I a. pr. m. e.
		Romėniškasis laikotarpis	I-IV amžiai (iki 476 m.)
		VIDUR-AMŽIAI	Tautų kraustymosi laikotarpis
	AMŽIAI	Ankstyvieji viduramžiai	VIII-XIII amžiai
		Renesansas	XIV-XVI amžiai
NAUJIEJI AMŽIAI		(nuo 1649 m.) XVII-XX amžiai	

²⁷¹ Menas – visuomeninės sąmonės forma; žmonijos dvasinės kultūros dalis; specifinė pasaulio praktinio ir dvasinio įvaldymo rūšis.

²⁷² Dailę sudaro: skulptūra, tapyba, grafika, taikomoji dekoratyvinė dailė ir kitos šakos.

²⁷³ Paleolitas:

Epochos		Absolūtus amžius		
ANKSTYVASIS (žemutinis) PALEOLITAS	PRIEŠŠELINĖ KULTŪRA	Iki 550.000 m	Archantropai	Klajoklinis Gyvenimo Būdas
	ŠELIO KULTŪRA	550.000 -400.000	700.000-300.000	
	AŠELIO KULTŪRA	400.000 -100.000	Neandertaliečiai (paleoantropai) 300.000-50.000	ŽMOGUS GYVENO URVUOSE
VIDURINYSIS PALEOLITAS	MUSTJĖS KULTŪRA	100.000 - 40.000		
VĒLYVASIS (viršutinis) PALEOLITAS	ORINJAKO KULTŪRA	40.000 - 20.000	Kromanjoniečiai (neantropai)	
	SOLIUTRĖS KULTŪRA	20.000 - 15.000 (17.000)		
	MADLENO KULTŪRA	15.000 - 10.000 (17.000-12.000)		

Būdinga sinkretiškumas²⁷⁴, sąsajos su darbo ir karo papročiais, kulto apeigomis, mitologija, magija. Žmonės išmoko dailinti darbo įrankius, amuletus, suvokė ritmą ir simetriją, daiktus ir reiškinius pradėjo apibendrinti ir atkurti vaizdais – žodiniais, muzikiniai, pantomiminiai, erdviniais (pieštais, drožtais, lipdytais). Kolektyvinė veikla, darbo, kovos judesių ir situacijų mėgdžiojimas ir vaizdavimas formavo choreografijos (šokio), muzikos, tautosakos, teatro (vaidybos) pradmenis. Darbas ir tikrovės stebėjimas sudarė prielaidas atsirasti dailei – ugdė daikto formos tikslingumo ir turinio atitikimo supratimą, grožio pajautimą (formavo daikto visumos ir jo dalių harmonijos, tektonikos²⁷⁵, meninio saikingumo suvokimą). Medžio, kaulo, molio dirbinius pradėta puošti ornamentais.

Vieni pirmųjų paleolito vaizduojamosios dailės kūrinių yra urvu piešiniai. Juose vaizduojamos medžioklės scenos, žvėrys, kai kada žmonės ir fantastiniai žmonės-žvėrys, piešiami įvairūs ženklai, kai kada išraižomi (iškalami) reljefai. Paleolite buvo kuriamos ir apvaliosios skulptūros; ypač originalios su vaisingumo kultu susijusios moterų statulėlės, vadinamosios '*paleolito veneros*'. Paleolito vaizduojamosios dailės kūriniams būdinga gaivališkas realistiškumas, meninio vaizdo siejimas su magija, formų konkretumas ir monumentalumas²⁷⁶, plokštuminis vaizdavimas (?). Vėlyvajame paleolite atsirado ir architektūros pradmenų; pradėta statyti pusiau žeminius kupolo pavidalo būstus kai kada su ilgais tunelio pavidalo įėjimais.

Priešistorinė magija (naikinamieji ir globojamieji užkeikimai).

Sunku įsivaizduoti ir dar sunkiau patikėti, kad mūsų protėviai jau prieš 25.000 metų atlikinėjo okultistines²⁷⁷ ceremonijas. Tačiau žinoma, kad būrimas ir magija praktikuojami net ir dabar. Magija yra tiesiog proporcinga tautos atsilikimui.

Visi dekoruoti urvai yra gerai paslėpti, arba į juos patekti sunku ir pavojinga. Be to, visi piešiniai – ceremonijų reikmenys – yra toli nuo dienos šviesos ir dažniausiai slapčiausiose urvo vietose. Priešistoriniai burtininkai savo šventoves paprastai įsirengdavo siauruose kreivuose tuneliuose, toli nuo neišrinktųjų žvilgsnių.

Naikinamieji užkeikimai.²⁷⁸ Orinjakiečiai ir madleniečiai – iš prigimties medžiotojai – stengėsi susilaukti sėkmės medžioklėje, padedami ceremonijų, kurių prasmė pakankamai aiški. Jie piešė gyvūnus, kuriuos ruošėsi medžioti, paskui kaip magiškus burtus piešinyje išpiešdavo žaizdas, t. y. jie tarsi užmušinėdavo atvaizdus, kad užsitikrintų sėkmę tokiu būdu užburtų gyvūnų medžioklėje. Taip galima paaiškinti ženklus, skyles, strėles, kirvius ir vėzdus, matomus daugelyje gyvūnų piešinių. Kartais medžiotojo ketinimas būdavo išreiškiamas dar konkrečiau: gyvūnas atvaizduotas spąstuose, žabangose arba mušamas akmenimis. Magijos teoriją patvirtina Montespano urve esantieji liūtai ir lokiai, kuriuose yra daugybė iečių ir strėlių pėdsakų. Jos į statulas buvo leidžiamos su tokia jėga, kad kai kurios statulos net sugriuvo.

Šių sužeidimų pėdsakų interpretaciją patvirtina jauno lokio galva, gulinti ties begalvės statulos kojomis. Tam, kad būrimas būtų veiksmingesnis, Madleno epochos burtininkai prie statulos pritvirtino neseniai užmušto lokio galvą. Po to jie pradėdavo mėgstamą visų laikų burtininkų veiksma – pavyzdinę medžioklę, kurią lydėdavo šokiai ir ritualinių giesmių giedojimas.

²⁷⁴ Sinkretiškumas – susiliejimas, neišsiskyrimas, būdingas pirmykštei visuomenės raidos stadijai. Mene – šokio, vaidybos ir muzikos neišsiskyrimas.

²⁷⁵ Tektonika – architektūros arba dailės kūrinio konstrukcinės sandaros, meninių priemonių darna; visumos ir elementų santykis.

²⁷⁶ Monumentalus – didelis, tvirtas, išpūdingas, didingas, netrumpaamžis, reikšmingas. **Monumentalioji dailė** – dailės rūšis, apimanti stambių formų ir svarbaus visuomeninio turinio aikščių, gatvių ir parkų skulptūras, monumentalioji sienų tapyba, mozaiką, vitražą. Monumentaliosios dailės kūriniuose būna erdvinės ir tūrinės kompozicijos elementų bei akcentų.

²⁷⁷ Okultizmas – stengimasis paslaptingas antgamtinės jėgas panaudoti žmogui ir gamtai paveikti.

²⁷⁸ Pagal N. Casteret. DEŠIMT METŲ PO ŽEME. Vilnius, 1958; 187-188 psl.

Globojamieji užkeikimai.²⁷⁹ Madleniečiai taip pat tikėjo savo galia turėti įtakos gyvūnų veisimuisi. Ši būrimo rūšis buvo ne mažiau įprasta, negu pirmoji, nes smarkaus šalčio laikotarpiais vykdavo masinė bizonų, arklių ir elnių migracija, vadinasi, kildavo smarkus badas.

Kai kurios priešistorinės relikvijos turi nenuginčijamus tokio būrimo požymius – aiškius vaisingumo simbolius. Pavyzdžiui, kai kurie gyvūnai turi didelius nukarusius pilvus. Reikia manyti, kad gyvūnus piešęs burtininkas užkeikimais padėdavo reprodukuoti kai kurias gyvūnų rūšis, kurių priešistorinis žmogus suvalgydavo labai daug.

Ant vienos kumelingos kumelės peties Montespano urve pavaizduota dešinioji ranka – tikras žmogaus viešpatavimo gyvūnui simbolis. Kitos kumelės, nulipintos iš molio, atvaizduota padidinta paprastai vos pastebima detalė – pritvinkusieji speneliai.

“Moliniai bizonai”²⁸⁰ (ištrauka). Burtininkas pradeda lipdyti garsiąsias statulas:

“Visos anatominės detalės viena po kitos atsirasdavo burtininko pirštuose. Greitai žmonės galėjo pamatyti su ištiestu kaklu bizoną patele, kuri tarsi baubė ir traukė šnervėmis šaltą stepių orą. Po to šamanas nulipdė patiną. Jis nulipdė jį stipresnį, negu patele, grubesnių formų, kaip ir yra iš tikrųjų. Jis ir nulipdytas paprasčiau, ne taip detalčiai. Kadangi akmuo buvo per mažas, tai burtininkui patinėlio statulą teko paremti akmeniu bei molio gabalu ir tokiu būdu suteikti grupei išsidėstymą, reikalingą vaisingumui – bizoną patele, persekiojama buliaus, atsistojo ant užpakalinių kojų”.

Naikinamieji ir globojamieji užkeikimai buvo svarbiausias dalykas, kertinis medžiotojų magijos akmuo priešistoriniais laikais.

Pastebima tausojančiosios medžioklės – aplinkos apsaugos – užuomazga.

Tačiau vos 4% piešinių vaizduoja gyvulius, pervertus strėlių, ar žaizdas nuo jų. Pirmųjų žmonių medžioklės apeigos dažnai labai sudėtingos, ir tikroji magija, šaukimasis gero laimikio, yra tik viena jų dalis. Buvo tikima, kad gyvulį galima nudobti vien jį pavaizduojant.

Šių gyvulinių ceremonijų atlikimas urvuose galbūt turi ką nors bendra su faktu, jog pagal populiarias legendas gyvuliai ir žvėrys kilę iš požemio viešpatijos ar kitados gyvenę urvuose.

Kai kurios scenos vaizduoja žmones gyvulių pavidalu. Jie gali būti ritualo atlikėjai, o gal burtininkai ar ritualinių šokių šokėjai, ar net mitinės būtybės.

Yra daug piešinių, kuriuos sunku paaiškinti: tai begalvių gyvulių piktogramos²⁸¹, moteris, šokanti apie vyrą su itin išryškintu falu, ir t. t.

Tokia simbolika sustiprina bendrą įspūdį, kad Europos vėlyvojo paleolito religija buvo susijusi su žvėrimis ir lytiniu vaisingumu – medžiotojų bendruomenės religijai tai natūralūs objektai.

Priešistorinio dailininko įrankiai.

Piešiniams išgraviruoti buvo naudojami nusmailinti *titnaginiai rėžtuvai*.

Tapybai žmogus dažnai naudojo uogų sultis, bet šie nepatvarūs dažai neišliko. Tačiau 2 paprasti gamtiniai oksidai – geležies oksidas (Fe₂O₃) ir mangano peroksidas (MnO₂) – duodavo dažus, nebijančius nei laiko, nei drėgmės. Geležies oksidas, gerai sugrūstas ir sumaišytas su taukais arba gyvulių riebalais, duodavo spalvų gamą nuo ochrinės-geltonos²⁸² iki raudonos bei cinoberio(HgS) spalvos (raudona, deimantinio blizgesio), kurią priešistorinis žmogus itin mėgo. Mangano peroksidas teikė rudą ir juodą spalvą. Tokios menkos paletės pagalba atlikta visa priešistorinė tapyba.

²⁷⁹ Pagal N. Casteret. DEŠIMT METŲ PO ŽEME. Vilnius, 1958; 188-189 psl.

²⁸⁰ Grafas Maksas Beguenas. “LES BISONS d’ARGILE” (‘Moliniai bizonai’). Moksliniais faktais pagrįsta priešistorinė apysaka.

²⁸¹ Piktograma – vaizdavimas sutartiniais ženklais.

²⁸² Ochra – gamtinis neorganinis pigmentas, kuriame vyrauja geležies oksido hidratas Fe₂O₃.H₂O su molio priemaiša.

Priešistorinio meno chronologija.

MUSTJĖS epocha - seniausios priešistorinio meno liekanos, pagražinimai.

ORINJAKO epocha - 'vaikiški' gyvulių piešiniai.

SOLIUTRĖS epocha – pirmieji teisingi gamtos atvaizdai.

MADLENO epocha - vadinamoji priešistorinės dailės epocha. Meno kokybės viršūnė (pasekėjų neliko).

Mobiliojo meno atradimai.

1833 m. Ženevos gydytojas F. Majeris [*Mayor*] *Verjė urve* [*Grotte de Veyrier, Haute-Savoie*] Prancūzijoje atrado kaulo raižinius, atliktus ant gyvūnų ragų ir vaizduojančius augalus, žvėris ir paukščius.

1833 m. (po kelių mėnesių) notaras Andrė Brujė [*Brouillet*] *Šafo urve* [*Grotte de Chaffaud, Vienne*] Prancūzijoje atrado titnaginius įrankius ir dviejų danielių raižinį, atliktą ant šiaurės elnio kaulo nuolaužos. Graviūra atlikta meistriškai: perspektyva, gyvumas, realizmas, juvelyrinis detalių išbaigtumas. Kailis išraižytas taip, kad šviesšėšlių dėka juntamas figūros tūringumas. A. Brujė nesuprato radinio senumo, kuris buvo nustatytas tik 1860 m.

{1839-1841 m. Prancūzijoje išleista Bušė de Perto 5 tomų knyga “*Apie sutvėrimą. Kūrinys apie gyvų būtybių kilmę ir vystimąsi*”. Esminė knygos mintis – gili žmonijos senovė.}

1844 m. Bušė de **Pertas** ne urve rado pirmąsias priešistorines skulptūras.

1863 m. *rugpjūtį paleontologai-mėgėjai prancūzas teisininkas Eduardas Lartė* [*Lartet, mirė 1871 m.*] ir anglas Henris **Kristis** [*Christy, mirė 1865 m.*] pradėjo *Vezero upės slėnio urvų ir priedangų tyrinėjimus*.

1864 m. Madleno urve [*Grotte de la Madeleine, Dordogne*] jie atrado ‘mamuto graviūrą’ – esminis to laikmečio atradimas.

{1867 m. Paryžiuje Tarptautinio antropologų kongrese ir Pasaulinėje parodoje Sen-Žermeno pilyje E. Lartė iniciatyva buvo eksponuojama priešistorinio meno kolekcija.}

{1875 m. išleistoje knygoje “Akvitanijos senienos”²⁸³ E. Lartė pateikė pirmąją paleolito kultūros periodizaciją, paremtą gyvosios gamtos pokyčiais ir akmens apdirbimo būdų pokyčiais. Kiekvienam periodui jis išskyrė charakteringiausių gyvūnų – urvinį lokį, mamutą, šiaurės elnią ir stumbrą.}

{Teisininkas Lujis Eduardas Pjetas [*Piette*] – šauniausias Perto, Lartė ir Krisčio pasekėjas ir gilus urvų meno teoretikas. Jis įrodė, kad pirmiausia atsirado skulptūra, kaip paprasčiausia išraiškos forma, vėliau virtusi (*horeljefu*) *bareljefu*. Tik paskiausiai žmogus sumastė, kaip tūrinį vaizdą perkelti į plokštumą.}

1871 m. keliautojas ir atradėjas, paleontologas, geologas ir geografas Jonas Čerskis (1845-1892), pirmasis lietuvių urvų tyrinėtojas, gyvendamas Sibiro tremtyje, Irkutske aptiko paleolito epochos meno dirbinių. Tai pirmasis toks radinys Sibire.

Žmonių ir sužalotų rankų atvaizdai.

Paleolitiniai žmogaus atvaizdai skirstomi į 3 vienodai įdomius tipus, kurių bendras bruožas – *niekuomet neatvaizduoti veido, jo neiškraipius*.

Pirma – žmogaus figūros, kurios, nežiūrint viso jų realistiškumo, neturi veido arba turi jį labai netobulą. Pvz. ‘*Vilendorfo Venera*’.

Antra – veidai, kurių bruožai pabrėžti, perdėti, o kartais labai keistai interpretuoti. Tai, matyt, kaukėti veidai (didžiulės akys ar ausys, nosis, panaši į snapą, žvėries snukis,...).

Trečia – *antropomorfi*²⁸⁴ - keistos būtybės, dėl kurių ilgą laiką buvo abejojama – ar tai žmonės, ar gyvuliai. Tai yra kaukėti žmonės, kurių išvaizda visiškai pakeista. Pvz. “Burtininko” atvaizdas *Trua Frero urve* (Arježas, Prancūzija), kurį aprašo grafas M.Beguenas: “Jis įkišo rankas į lokio letenas su aštriais nagais; jis užsidėjęs kaukę su bizono

²⁸³ Lartet Ed., Christy H. RELIQUIAE AQUITANICAE. London, 1875.

²⁸⁴ Antropomorfi – panašios į žmones būtybės.

barzda, erelio snapu, pelėdos akim, vilko ausimis ir elnio ragais. Žemiau nugaros jis prisirišo arklio uodegą. Tokiu būdu, jis tarsi įsigijo visas magiškas jėgas, visas fizines gyvūnų savybes: liūto drąsumą, erelio akylumą dieną ir pelėdos naktį, vilko klausą, bizono ištvėringumą, arklio ir elnio greitumą”.

Savanoriškas kūno žalojimas, falangų arba visų pirštų amputacija yra iki šiol praktikuojama kai kurių laukinių genčių. Paprastai savanorišku kūno sužalojimu būdavo pažymimas koks nors liūdnas įvykis, iš pradžių tai matyt visuomet būdavo gedulo ženklas. Pasibaisėtina sužalotų rankų atspaudų kolekcija *Gargaso urve* Pirėnuose (Prancūzija) negali nesukelti gilios dvasinio jaudinimosi.

Mirusiųjų kultas yra seniausias iš visų žinomų žmonijai kultų.

Rankų atspaudai daromi dviejų rūšių – teigiamieji ir neigiamieji.

Teigiamoji technika yra paprastesnė, bet ji naudojama rečiau. Rankos vidinė dalis buvo padengiama dažais ir prispaudžiama prie akmens.

Neigiamųjų atspaudų atlikimas buvo sudėtingesnė ir mistinė apeiga. Žmogus prispausdavo ranką prie sienos ir padengdavo visą plotą aplink ją dažais.

Gargaso urvo rankos išaiškina visą kūno žalojimo mokyklą. Buvo atkertama viena falanga arba visi pirštai, kai likdavo tiktai bigė. Kūnas paprastai būdavo sužalojamas žiauriau, negu dabartinėje epochoje. Šio kruvino ritualo aukų tarpe buvo daug vaikų.

Skulptūra, horeljefas²⁸⁵, bareljefas.

“Kad ir kaip keisti gali pasirodyti šie kūriniai, bet juos dengiančios stalagmitinės nuosėdos neleidžia abejoti jų tikrumu” (daktaras Kapitanas).

1923 m. N. Kasterė *Montespano urve* (Prancūzija) atrado tuo metu seniausias pasaulyje skulptūras. Trisdešimties molio statulų amžius yra ~20.000 metų (Madleno epochos pradžia). Kai kurios jų yra 1m aukščio, o kitos tik maži horeljefai, beveik išnykę po nuosėdų sluoksniu. Tai buvo svarbus radinys, nes dvi molinės statulėlės, kurias 1913 m. rado grafas Beguenas ir jo sūnus Tiuk d’Odubero urve, iki tol buvo vieninteliai priešistorinės lipdybos pavyzdžiai.

Montespano urvo skulptūros²⁸⁶: “Pirmasis stambus gyvūnas – 167 cm ilgio ir 70 cm aukščio katė, tarsi einanti prie išėjimo, - yra 40 cm storio horeljefas, nuo kurio drėgnas plastiškas molis nukrito veikiamas savo svorio... Išlikusios skulptūros dalys ir bendri jos kontūrai įgalina atskirti katę, o kuokštelis ant uodegos rodo, kad tai liūtas. Už šio liūto yra du kiti, einantieji ta pačia kryptimi. Pirmojo liūto kaklas ir krūtinė tiesiog išmarginta iečių pėdsakais.

Einant toliau galerija pasiekiamė praplatėjimą, dabar vadinamą “Liūto sale” – įdomiausiąją urvo dalį. Čia truputį daugiau kaip 30 pėdų spinduliu yra visas priešistorinės skulptūros muziejus. Didžiausioji statula yra begalvis lokys, atsitūpęs Didžiojo Sfinkso Gezecho pozoje. Jis yra 107 cm ilgio ir 58 cm aukščio. Tupi per metrą nuo sienos. Statula masyvi; galinga jos užpakalinė dalis gerai nuapvalinta, užpakalinės kojos yra po gyvūnu, priekinė dešinioji koja ištiesta, jos penki nagai aiškiai pavaizduoti. Matyt statula niekuomet neturėjo galvos, nes kaklo pjūvis padengtas tokiu pat sluoksniu apnašu, kaip ir visas korpusas. Lokio kakle, priešingai liūto kaklui, nėra smūgių pėdsakų. Lokys išvarpytas apskritomis skylutėmis, kurios galėjo būti padarytos ietimi, smarkiai mėtoma į gyvybines kūno dalis. <...> Jauno lokio kaukolė, atitinkanti statulos dydį, guli tarp jos priekinių kojų. Kaukolė prie figūros buvo pritvirtinta mediniu kuoleliu ir nukrito, kai medį supūdė laikas ir drėgmė.

Visą “Lokio salės” aslą dengia 30 horeljefų, kurie yra 30-50 cm ilgio ir 10-15 cm aukščio. Deja, šie darbai smarkiai nutrinti vandens, sruvenusio šia galerijos dalimi. Daugelis horeljefų sugadinti, bet ten, kur nesiekė vanduo, galima matyti, kad tai yra arklių banda: ant daugelio arklių taip pat pavaizduoti nesuprantami simboliai. <...>

²⁸⁵ Horeljefas – skulptūrinis vaizdas, kuris išskyla iš plokščio paviršiaus daugiau kaip pusę savo storio.

²⁸⁶ N. Casteret. DEŠIMT METŲ PO ŽEME. 163-167 psl.

Studijuojant meno pavyzdžius, rastus Montespano urve, paaiškėja, kad tai buvo šventovė – vienas iš tų šventųjų urvų, kuriuose medžiotojų genčių burtininkai šiaurės elnio amžiuje atlikdavo savo magiškas ceremonijas. Dabartinių būrėjų būrimas yra tiktai gyvas pirmykščio žmogaus papročių atspindys."

Urvų graviūrų ir tapybos (monumentaliojo meno) atradimų chronologija.

1575 Belforesas [<i>Belleforest</i>]	-Rufinjako urve [<i>Grotte de Rouffignac</i>].
1864 Garigas [<i>Garrigou</i>]	-Nijo urve [<i>Grotte de Niaux</i>].
1. 1878 Leopoldas ŠIRONAS [<i>Chiron</i>]-Šabo urve [<i>Grotte Chabot, Gard</i>], nors aptiko 1878!	
2. 1879 Marselinas de SAUTUOLA-Altamiroso urve [<i>Cueva de Altamira, Cantabria</i>].	
3. 1895 Emilis RIVJERAS	-la Muto urve [<i>Grotte de la Mouthe, Dordogne</i>].
4. 1896 Fransua DALO [<i>Daleau</i>]	-Per-non-Pero urve [<i>Grotte de Pair-non-Pair, Gironde</i>].
5. 1897 Feliksas RENJO	-Marsulos urve [<i>Marsula, Haute Garonne</i>].
6. Eduardas Alfredas MARTELIS	
7. 1901 valstietis A. Pomarelis atrado -Kombarelis urve [<i>Grotte des Combarelles, Dordogne</i>], bet ištyrinėjo Luji Kapitanas [<i>Capitan</i>], Anri Breilis [<i>Breuil</i>] ir Denis Peironis [<i>Peyrony</i>], o paskelbė tik L. Kapitanas su A. Breiliu.	
8. 1901 Denis PEIRONIS [<i>Peyrony</i>]-Fon-de-Gomo urve [<i>Grotte de Font de Gaume, Dordogne</i>]	

1902 pripažintas urvų monumentalusis menas.

Esminis 1879 m. atradimas, deja, susilaukė ne tik abejingų šypsenu, bet ir aštrios išjuokos, neva tai – Sautuolos falsifikatas. Pats aršiausias priešistorinio meno egzistavimo priešininkas buvo Emilis Kartaljakas, kuris dar ir dabar dažnai minimas, kaip vienas pirmųjų pasaulyje urvinio meno atradėjų. Deja, iš tikrųjų jis tik po 20 metų nuo pirmųjų atradimų pripažino savo klaidas.

Žymiausiai pasaulio urvai su piešiniais.

1. LASKO urvas [*Grotte de Lascaux*] – žymiausias paleolito meno paminklas pasaulyje [Prancūzija, Dordonė (*Dordogne*), prie Montinjako (*Montignac*), Vezero upės (*La Vézère*) slėnis].
2. ALTAMIROS urvas [*Cueva de Altamira*] – pirmasis kokybiškos tapybos atradimas [Ispanija, Kantabrija (*Cantabria*), prie Santiljano del Maro (*Santillana del Mar*)].
3. KOMBARELIO urvas [*Grotte des Combarelles*] – [Prancūzija, Dordonė, prie Lezeizio (*Les Eyzies-de-Tayac*), Beno upės (*La Beune*) slėnis].
4. FON de GOMO urvas [*Grotte de Font de Gaume*] – [Prancūzija, Dordonė, prie Lezeizio, Beno upės slėnis].
5. NIJO urvas [*Grotte de Niaux*] – prilygintinas Lasko urvui [Prancūzija, Arježas (*Ariege*)].

Vezero slėnis. Valstybei priklausantys istorijos paminklai – ‘stebuklų slėnio’ urvai ir priedangos – priklauso UNESCO Pasaulio paveldui. Čia, Dordonėje (Prancūzija), yra 3 iš žymiausių pasaulio urvų su piešiniais: *Lasko, Kombarelis ir Fon de Gomas*.

LASKO. Rastas 1940 m. Jame ~17.000 metų senumo išraižyti vaizdai ir monochrominių bei polichrominių piešiniai. Juose vaizduojama bizonai, briedžiai, laukiniai arkliai ir jaučiai, kalnų ožiai; viena scena vaizduoja vyriškį su paukščio galva (165 cm figūra), gulintį prie bizono kojų. Kai kurie piešiniai dengia vienas kitą. 1963 m. urvas visam lakui uždarytas turistų lankymui. Todėl, kaip ‘kompensacija žmonijai’, 1972-1983 m. įgyvendintas projektas “LASKO II” [Fac-similé de la Grotte de Lascaux]. Tai 200 m atstumu nuo urvo įrengta 2 urvo galerijų kopija. Atkurtas *Jaučių grotas (la salle des Taureaux)* ir *Ašinė sienos išgauba (le Diverticule Axial)* su dauguma tapybos reprodukcijų. Aukštos technologijos ir tikslus mokslinis traktavimas leido sukurti autentišką tikro urvo atmosferą.

ALTAMIRA. Urvo ilgis 280 m, sienos ištapytos raudonos, juodos, rudos spalvos realistiškais bizonų, elnių, šernų, arklių piešiniais, kai kurie – natūralaus dydžio. Urvą nuo 1875 m. tyrinėjo M. de Sautuola, o 1879 m. jo dukra Marija pastebėjo pirmuosius piešinius.

Sautuola rado ir ištyrė ~150 piešinių, tapytų maždaug prieš 15.000 metų Madleno kultūros žmonių. Beveik 20 metų buvo ginčijamasi dėl jų autentiškumo, o pats atradėjas mirė nepripažintas ir išjuoktas. Tik 1902 m. nebeliko paleolito meno priešininkų ir skeptikų, o Altamiroso bei daugelio kitų urvų tapyba visuotinai buvo pripažinta autentiška.

KOMBARELIS. Urvo ilgis 511 m. Tai ankšta galerija (plotis 1-2 m, aukštis 0,5-2,5 m) klintyje. Turistinė trasa 382 m ilgio. Viena iš 5 žymiausių Pasaulyje vėlyvojo paleolito epochos urvų meno vietų. Artimojoje urvo dalyje prieš 14.000-12.000 metų gyveno kromanjoniečiai. Tolimesniojoje dalyje (nuo 118 m) aptikta beveik 600 Madleno kultūrai priskiriamų įvairaus dydžio (iki 1,5 m aukščio) paveikslų ir graviūrų, dengiančių abi urvo sienas. Vaizduojami gyvūnai (laukiniai arkliai, bizonai, urvinės ožkos, šiaurės elniai, mamutai, kalnų ožiai, galvijai, briedžiai, urviniai liūtai, vilkas, lapė, raganosis), antropomorfinės figūros ir įvairūs simboliniai ženklai. Vietomis graviravimas parodytas juoda spalva.

FON de GOMAS. Urvas 1 km nuo Lezeizio miestelio. Urvo anga yra klintinio masyvo keteroje 20 m virš Beno upės slėnio. Veikia turistinė trasa. Viena iš 5 žymiausių Pasaulyje vėlyvojo paleolito epochos urvų meno vietų. Ant urvo sienų yra aptikta ~200 Madleno kultūros (17.000-12.000 metų senumo) raižytų ir tapytų paveikslų (kai kurie polichrominiai), vaizduojančių bizonus, laukinius arklius, mamutus, šiaurės elnius, vilkus. Kai kurie gyvūnai – natūralaus dydžio. Dažams naudotos įvairios ochros rūšys, gautos iš geležies ir mangano oksidų ir atskiestos kalcio karbonatu prisotintu vandeniu. Urvas buvo žinomas senovėje ir įvairiai naudojamas. Piešinius 1901 m. atrado vietinis mokytojas, archeologas-mėgėjas Denis Peironis.

NIJO. Vėlyvojo paleolito urvas Arježe, Prancūzijoje. Urvo sienose nutapyta žvėrių figūrų atvaizdų (galerija ~800 m ilgio). Vadinamajame *Juodajame grote* yra išlikę juodai dažytų bizonų ir arklių 7 figūrinių kompozicijų atvaizdai; yra kitų žvėrių atvaizdų.

“Priešistorinis vaizdelis”²⁸⁷.

“Urvų gyventojų butis, kokią ją atskleidė kasinėjimai, iš tikrųjų pasižymėjo baisiu primityvumu. Iš akmenų sudėtuose varganuose ugniakuruose ar tiesiog duobėse šie ‘gamtos vaikai’ kūreno ugnį, kad pasigaminti valgį. Jie godžiai rijo vos vos pakepintą mėsą, į smulkius gabalėlius trupino gyvūnų ilguosius kaulus, kad paskanauti smegenų. Užėjus nakčiai, čia pat, prie pūvančių maisto atliekų, buvo patiesiami purvini kailiai, ir visa krūvon susigrūdusi trogloditų²⁸⁸ grupė suvirsdavo miegoti, kad atstatytų jėgas eilinei, kupinai begalės rūpesčių, dienai. Ar didelė galėjo būti sėkmės viltis, medžiodant greitakojus gyvūnus, tokius kaip kalnų ožius ar arklius, juo labiau storaodžius raganosius ir mamutus, jei akmens amžiaus medžiotojo ginklai buvo tik normali ar trumpakotė ietis (drotikas) su akmeniniu antgaliu ir titnaginis peilis? Sunku įsivaizduoti, kiek laiko sugaišdavo medžiotojai ir kokias tobulas gudrybes tekdavo jiems panaudoti, kad užmušti tokius gyvūnus. *Ar galėjo jiems, visada užimtiems svarbiausiu rūpesčiu – gauti maisto, rūpėti menas?”*

Senovės žmonių meninės kūrybos maniera šiuolaikinį tyrinėtoją verčia turėti tam tikras savybes. Žmonėms, nesugebantiems vaizdžiai matyti aplinką, nėra kas čia (urvuose) veikti. Jie nesuprastų anujų ir kaltintų juos nepateisinamomis fantazijomis ir neatsakingais prasimanymais. Ką gi – ne kiekvienam dabar duota tai, kas paleolite, akivaizdu, buvo būdinga daugumai. Nes tada žmonės turėjo regėjimą, kuris dėka jų turtingos vaizduotės viską pasaulyje paversdavo gyvu, juntamu, veiksmingu ir mąstančiu.

²⁸⁷ В. Е. Ларичев. ПРОЗРЕНИЕ. Москва, 1990; 80 psl.

²⁸⁸ Trogloditas [gr. *trōglodytēs* – gyvenantis urve]: pirmykštis urvinis žmogus.

Karalių ežeras

2002

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 4 (26), Vilnius.

“Visa Bavarija – ištisinės Alpės, Alpėse netrūksta ganyklų, ganyklose –
piemenaičių, piemenaitėms - skaistybės. Virš viso to sklendo
tirolietiškas erelis. Ten, kur nežydi skaistybė ir edelveisai, viešpatauja
religinė nesantaika ir katalikiškos intrigos. Kalnų idiliją ir antiklerikinę
satyrą kaip trečioji Bavarijos karikatūra papildo primityvi odė vietinės
buities gerovei: visa erdvė, neužimta aukštų kalnų, bažnyčių kupolų ir
piemenų trobelių, užpildyta aludėmis, kuriose kiekvienas į kaimyną
kreipiasi ne kitaip, o tik “pone kaimyne”, ir kilnoja bokalą, kuris kaip ir
edelveisas tapo Bavarijos simboliu.”
(V.Kubė)

PARKAS

Kai 1810 metais Austrija atidavė Berchtesgadeną Bavarijai, Kionigzės ežeras visam šimtmečiui tapo Bavarijos karališkosios šeimos prieglobsčiu. Tuomet karaliams priklausė 9 irkliniai laiveliai, daugiausia plaukioję tarp Bartolomos pilies ir medžioklės bei žūklės vietų. Vedini suprantamų priežasčių, čia taip pat traukė daugelis žinomų menininkų. Didingi Kionigzės peizažai, vietovės nuošalumas ir kerinti ramybė ne tik išgarsino šį nuostabų Alpių kampelį, bet ir apsaugojo jį nuo paskesnės visagalės turizmo industrijos invazijos. Iki pat 1918 metų, kai žlugo Bavarijos karalystė, ežeras tikrai buvo patikimose rankose – patys valdovai asmeniškai rūpinosi aplinkos apsauga. Reikšmingas faktas yra tai, kad, 1909 metų liepą įdiegus ežere motorinį laivyną, iki šių dienų tebenaudojama tik elektros energija. Dabar Kionigzės baltą ir žydrą laivyną sudaro 7-80 metų senumo elektriniai laivai, talpinantys nuo 25 iki 93 turistų.

1978 metais įsteigtas Berchtesgadeno nacionalinis parkas saugo Kionigzę ir 210 km² ploto aplinkinius kalnus – Berchtesgadeno Alpes. Jos yra šiaurinių klintinių Alpių dalis, išsidėsčiusi tarp 603 metrų (Kionigzės ež.) ir 2713 metrų (Vacmano k.) virš jūros lygio. Parko augmenijoje vyrauja miškai, kuriuos 2000 metrų aukštyje keičia alpinės pievos ir plikos uolų viršūnės. Gyvūnija, kaip ir kitose Alpių dalyse, skurdoka, nes intensyvus žmogaus skverbimasis jau senai išstūmė tokius žvėris kaip lokiai, vilkai, lūšys. Dabar kalnuose galima sutikti nebent alpinis ožius ir elnius. Klimatas čia, kaip ir kitur Alpėse, drėgnas, nes iš lygumų atslinkusios šilto oro masės kalnuose atvėsta ir bematant atsikrato drėgmės pertekliaus. Beje, Bavarijos pietūs – drėgniausias Vokietijos regionas. Kritulių kiekis svyruoja tarp 1500 ir 2500 mm per metus.

Keliones po parką turistai paprastai pradeda gyvenvietėje romantišku *Schonau am Königssee* (Gražuolis prie Karalių ežero) pavadinimu. Prieplaukoje nusipirkus laivo bilietą į abi puses, per 2 valandas galima apiplaukti visą ežerą (45 Lt) arba, neturint laiko, pasirinkti per pus trumpesnę paplaukiojimą iki Bartolomos pusiasalio (36 Lt). Sezono metu (gegužė-spalio vidurys) laivai išplaukia kas pusvalandį nuo 8.30 val. iki 16.15 val. O liepą ir rugpjūtį pirmas laivas išplaukia 7.50 val., o paskutinis sugrįžta 19.20 val. Skubantys turistai dažniausiai apsiriboja vienos dienos pažintimi su parko širdimi – Kionigzės ežeru ir artimomis jo apylinkėmis Bartolomoje arba Zalete. Tuo tarpu aktyvaus poilsio entuziastai užtrunka kiek ilgiau, pasirinkdami įkopimams vieną ar kelias kalnų viršūnes.

EŽERAS

Kionigzė, švariausias Vokietijos ežeras, tyvuliuoja 521 ha plote 603 metrai virš jūros lygio ir yra 7,7 km ilgio. Didžiausias jo plotis yra 1,2 km, vidutinis gylis apie 100 metrų, o giliausia vieta siekia 190 metrų. Ežero gelmėse veisiasi upėtakiai, lydekos, lašišos, ešeriai. 1976 metais buvo sugauta didžiausia žuvis – 127 cm ilgio 25 kg upėtakis, kurio iškamša dabar eksponuojama Bartolomos restorane.

Plaukdami pirmiausia dešinėje, ant Sakalų uolos pamatysime mažą raudoną kryžių, pastatytą 1688 metų laivo katastrofos aukų atminimui, kai audros metu čia nuskendo 70 piligrimų. Kitoje pusėje – užtekis, vadinamas Dailininkų kampeliu, iš kurio atsiveria nuostabi panorama pietų kryptimi. Kiek aukščiau matomas Karališkojo upokšnio kriokliukas. Netrukus dešiniajame krante pasirodo Aidų siena – stulbinanti akustika aidą atkartoja net 7 kartus. Anksčiau laivų kapitonai šioje vietoje šaudydavo, o dabar leidžiama tik trimituoti. Maždaug po pusvalandžio nuo išplaukimo kairėje pasirodo nedidelė Keselio prieplauka, iš kurios turistams skirtas takas veda į Gocentalio laukymę su puikiais panoraminiais vaizdais.

Dešinįjį ežero krantą liečiančios kalnų grandinės priklauso Vacmano kalnams. Pagal legendą aukščiausioji viršūnė (2713 metrų) yra Karalius Vacmanas, antroji – Karalienė, o vidurinėsios viršūnės simbolizuoja 7 jų vaikus. Kadangi karalius buvo žiaurus valdovas, dievas nubaudė jį, paversdamas akmenimis visą šeimą. Kiek žemiau šių viršūnių gerai matoma įspūdinga 2000 metrų aukščio vadinamoji Vacmano rytinė siena. 1881 metais ji buvo pirmą kartą įveikta. Nuo to laiko per 90 alpinistų žuvo ant jos atšiaurių uolų. Sėkmingas įkopimas paprastai trunka 8-10 valandų.

Bartolomos pusiasalis – bene labiausiai turistų lankoma parko vieta. 1134 metais čia buvo pašventinta pirmoji bažnytelė. Dabartinė Šv. Baltramiejaus bažnyčia su priestatu pastatyta XVII amžiuje. Iki XIX šimtmečio pradžios ji tarnavo kaip Berchtesgadeno kunigaikščių rezidencija, o vėliau Bavarijos karaliai kompleksą pavertė medžioklės pilimi. Šiuo metu čia įrengtas restoranas, siūlantis lankytojams puikų maistą, o alaus pavėsinė leidžia ilsėtis tiesiog lauke. Turistai mėgsta pasivaikščioti po apylinkes, kur daugybė takų veda prie kitų įžymybių. Lengvai pasiekiami Šv. Jono ir Povilo koplyčia. Turintys tinkamą apavą ir porą laisvų valandų būtinai aplanko Ledo koplyčią, kur Vacmano rytinės sienos papėdėje gamta sukūrė daugybę skliautuotų ledo kupolų, kurie neištirpsta net vidurvasary. Po romantiškų pasivaikščiojimų malonu užėiti į netoli prieplaukos įsikūrusią medinę pašiūrę ir prie alaus suvalgyti pigių upėtakį. Atlpaukus eiliniam laiveliui, su tuo pačiu bilietu galima tęsti kelionę toliau.

Netrukus kairiajame krante pasimato didelė bronzinė atminimo lenta, vaizduojanti Bavarijos prinčą regentą Luitpoldą medžioklėje. Tai jis nepaprastai rūpinosi aplinkos apsauga ir 1909 metais įdiegė ežere elektrinį laivyną. Praplaukęs dešinėje besipuikuojantį Šraino upės krioklį, laivas prisišvartuoja galinėje stotelėje – Zalete.

Zaletas – viena iš tinkamiausių vietų pradėti sudėtingus kalnų žygius. Maršrutai gali būti įvairaus lygio, priklausomai nuo turistų fizinio ir techninio pasirengimo. Bene įdomiausia per kelias dienas kalnų takais pasiekti Berchtesgadeną, pakeliui nakvojant kalnų trobelėse. Tačiau dauguma turistų tenkinasi trumpu pasivaikščiojimu nuo Zaleto iki Aukštutiniojo ežero ir laivu grįžta atgal. Tačiau apžvelgti šiuos nuostabius kalnus iš paukščio skrydžio knietė visiems. O tam yra kitas, ne mažiau viliojantis būdas.

ERELIO LIZDAS

Kelštainhausas (Kehlsteihaus) – Kelštaino namas, “Akmeninės gerklės namas” arba “Erelio lizdas” – tai labai paprastas, bet tvirtas, primenantis kalnų turistų namelį, pastatas +1834 m aukštyje nepaprastai vaizdingoje vietoje Kelštaino (Kehlstein) viršūnės (+1885 m) prieigose. Pasiekti jį galima per Berchtesgadeną autobusu ar automobiliu atvykus

į Oberzalbergą (Obersalzberg). Toliau specialus kalnų autobusiukas per pusvalandį nuveš jus įspūdingu 6,5 km ilgio uolų keliu iki specialios kalnų terasos +1710m aukštyje (42 Lt už kelionę į abu galus). Nuo čia eikite 124 m ilgio tuneliu tiesiai į kalno gelmes iki didelio puošnaus lifto, kuris per 41 sekundę pakels jus 124 m aukštyn ir atvers duris pačiame “Erelio lizde”. Dabar tai turistams skirtas kalnų namelis, veikiantis nuo gegužės iki spalio. O buvo tai reprezentacinė Adolfo Hitlerio (1889-1945) buveinė, kurioje jis retkarčiais priiminėdavo užsienio svečius, bet niekuomet nėra čia gyvenęs.

Kaip žinoma, 1880-1936 metais Oberzalbergas buvo vienas žymiausių Bavarijos kalnų kurortų ir yra vienas gražiausių Vokietijos gamtos kampelių. Kita vertus, Bavarijoje A. Hitleris tapo politiku, yra savanoriu tarnavęs Bavarijos kariuomenėje. Nuo Kelštaino puikiai matoma jo gimtoji Austrija, o pats kalnas iš visų pusių apsuptas aukštų kalnų grandinės, kur ilgainiui buvo sutelktos skaitlingos priešlėktuvinės gynybos pajėgos. Visa tai, matyt, ir nulėmė buveinės vietos pasirinkimą. Visai statybai vadovavo tuometinis A. Hitlerio pavaduotojo R. Heso štabo viršininkas Martynas Bormanas. Statyba buvo pradėta 1937 m. Paties namo statyba truko lygiai 10 mėnesių ir buvo baigta 1938 08 31. Tuo tarpu kelias buvo užbaigtas tik tų pačių metų spalio mėnesį. Statistikos mėgėjams turbūt įdomu, kad visai statybai prirėikė 7 320 232 darbo valandų, iš kurių keliui sugaišta net 4 193 619,5 val. Bendri Kelštaino projekto kaštai buvo 29 696 132 reichsmarkės, kurių didžiąją dalį (per 22 milijonus) kainavo kelias. Pagal dabartinę vertę tai būtų apie 300 milijonų Vokietijos markių.

Oficialiai “Erelio lizdą” Vokietijos nacionalsocialistų partija savo fiureriui 50-o gimtadienio proga padovanojo 1939 04 20. Iš viso per 1938-1940 metus užregistruota 14 oficialių ir mažiausiai 3 neoficialūs A. Hitlerio apsilankymai Kelštaine. Baigiantis karui, t. y. 1945 04 25, net 318 britų bombonešių vadų gavo įsakymą sunaikinti šią Alpių tvirtovę. Buvo surengtos 2 rytinės oro atakos. Tačiau “lizdas” liko nepaliestas...

Dabar čia lankytojams teikiama visapusiška istorinė informacija, rodomi dokumentiniai filmai, veikia restoranai, prekiaujama suvenyrais, knygomis.

Apsilankymas Kelštaine turėtų būti paskutinis kelionės akordas. Įspūdingesnį reginį sunku įsivaizduoti – Berchtesgadeno nacionalinis parkas iš paukščio skrydžio!

Dubrovnikas

2002

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 5 (27), Vilnius.

*“Jeigu pasaulyje būtų keletas Dubrovnikų, tik
vienas jų būtų tikrasis Dubrovnikas:
originalus, autentiškas ir vienintelis, sukurtas iš
akmens ir šviesos.
Viduržemio jūra jungia jį su žemynais,
civilizacijomis ir tautomis.
Neprilygstamasis Dubrovnikas.”*

(J. Kaštelanas)

DABARTIS

Dubrovnikas – per 30 000 gyventojų ir daugiau nei 1 300 metų istoriją turintis Kroatijos miestas kurortas. Įsikūręs tarp vešlios Adrijos jūros pakrantės subtropikų augmenijos (alyvmedžiai, figmedžiai, migdolai, citrusai, kiparisai, palmės, ananasai, granatai, oleandrai), švelnaus klimato juostoje ir vienoje iš saulėčiausių Pietų Europos vietų (liepos mėnesį – 12 valandų per dieną ir 150 saulėtų dienų per metus), miestas pelnytai vadinamas Adrijos perlu. Klimatas čia – mediteraninis, su sausa ir karšta vasara (vidutinė oro temperatūra liepą +24,5⁰C), švelnia ir drėgna žiema (vidutinė oro temperatūra sausį +9⁰C) bei gana šiltais ir drėgnais pavasariu bei rudeniu (730 mm kritulių per metus), yra analogiškas Prancūzijos Žydrojo kranto klimatui. Didelę reikšmę tam turi ir per 2 kilometrų aukščio Dinarų kalnynas, užstojantis miestą nuo šiaurinių oro masių. Miestas ir jo apylinkės siūlo puikias galimybes sportinei, pramoginei ir rekreacinei veiklai ant vandens ir po vandeniu, pakrantėje ir sporto aikštynuose. Kurorte taip pat gydamos kvėpavimo takų ir nervų sistemos ligos.

Vienas reikšmingų pasaulio kultūros įvykių yra nuo 1950 metų rengiamas *Dubrovniko vasaros festivalis*. Jis vyksta kasmet nuo liepos 10 iki rugpjūčio 25 d. Spalvinga festivalio atidarymo ceremonija vyksta senamiesčio aikštėje priešais Sponzos rūmus. Joje dalyvaujantys aktoriai būna apsirengę senoviniais Dubrovniko aukštuomenės drabužiais ir primena nepriklausomos Respublikos laikus. Ne tik turistai, bet ir visi miesto gyventojai iki paryčių dainuodami ir šokdami dalyvauja vadinamojoje Dubrovniko naktyje. Tuo metu daugelis patalpų, atvirų terasų ir aikščių tampa scenomis, kuriose garsūs pasaulio aktoriai vaidina žinomų šalių ir užsienio autorių kūrinius.

Tačiau labiausiai keliautojus į Dubrovniką vilioja kultūros ir istorijos paminklų gausa, ypač turtinga ir susižavėjimą kelianti miesto-valstybės istorija. Visas Dubrovniko senamiestis įtrauktas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą.

PRAEITIS

Kadaise čia, uolėtoje salelėje, buvo ilyrų genties dalmatų žvejų gyvenvietė, į kurią iš VII a. sugriauto kaimyninio antikinio Epidaurio (*Epidaurum*) atsikėlė kroatai, kurie, kaip ir venecijiečiai, vadino ją Ragūza (*Ragusinum, Ragusa*). Kitoje, šiaurinėje, kanalo, skyrusio salelę nuo žemyno, pusėje VII ir VIII a. buvo slavų gyvenvietė, vadinta Dubrava (Ažuolynu). Iš to vėliau ir kilo Dubrovniko vardas. Ilgainiui kanalas buvo užpiltas (dabar jo vietoje – centrinė senamiesčio gatvė Placa), o XIII a. abi gyvenvietės susijungė į vieną miestą, kuriame daugumą sudarė slavai. Tuo metu miestas buvo apjuostas aukštomis gynybinėmis sienomis. Iš pat pradžių Dubrovnikas garsėjo kaip laisvas miestas, tačiau XII a. pabaigoje jis priklausomas nuo Bizantijos, 1205-1358 nuo Venecijos, 1358-1526 – nuo vengrų-kroatų karalių, o 1526-1806 nuo Turkijos. XII-XIX a. miestas su apylinkėmis ir keliomis salomis priklausė Dubrovniko respublikai (*Dubrovačka Respublika*) ir buvo jos sostinė.

Valdžia respublikoje priklausė iš aristokratų šeimų atstovų sudarytai Didžiajai Večei (Tarybai), kuri rinkdavo Senatą ir vykdomąją valdžią – Mažąją Večę. Aukščiausias Dubrovniko pareigūnas kunigaikštis buvo renkamas tik vienam mėnesiui ir turėjo labiau simbolinę nei realią valdžią. Tuo tarpu turtingieji miestiečiai (dirbtuvių savininkai, pirkliai) turėjo didelę įtaką ekonomikai, bet respublikos valdyme nedalyvavo.

Paprasti žmonės užsiiminėjo žvejyba, žemdirbyste, o nuo X a. ir prekyba. Vėliau suklestėjo amatai. Dubrovnikas buvo Apeninų ir Balkanų pusiasalių tarpininkas. Miestas augo ir turtėjo. XIV-XV a. neskaitant Venecijos (*Venezia*) ir Ankonos (*Ancona*) Dubrovnikas buvo reikšmingiausias jūreivystės ir prekybos centras Adrijos jūroje.

XV-XVI a. – tai Dubrovniko aukso amžius. Valdžios išminties dėka respublika klestėjo. Jau XV a. miestas turėjo 300 laivų, jo prekybinės kolonijos (faktorijos) buvo išsidėsčiusios visuose Balkanuose, Viduržemio ir Juodosios jūros pakrantėse. Nepriekaištingai veikė Balkanų vidaus prekybos tranzitas. Visi prekybininkai privalėjo mokėti uždui 1% pelno mokestį, ir tai buvo pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. Dėl didelio turkų agresyvumo Balkanuose, 1525 metais Dubrovniko Respublika priėmė Turkijos globą, sutikdama mokėti kasmetinę duoklę. Kita vertus ji įgijo teisę tik už 2% muitą prekiauti visoje Turkijos imperijos teritorijoje. Taigi XV a. vienintelis Dubrovniko konkurentas ir priešininkas buvo Venecijos Respublika. Visa tai nepaprastai pakėlė žmonių gerbūvį. Suklestėjo mokslai, architektūra, literatūra ir menai. Čia gyveno ir dirbo žinomi fizikai ir matematikai R. Boškovičius ir M. Getaldičius, poetas A. Čubranovičius, dramaturgas M. Držičius. Dubrovniko rašytojas Ivanas Gunduličius (1589-1638), istorinėje poemoje “Osmanas” (1626) šlovino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus vadovaujamos 70 000 lietuvių, lenkų ir ukrainiečių kariuomenės 1621 metų pergalę ties Chotinu prieš tris kartus didesnę sultono Osmaną II turkų kariuomenę.

XVII a. visuotinė Viduržemio jūreivystės krizė palietė ir Dubrovniką, o 1667 metų katastrofiškas žemės drebėjimas nusinešė tris ketvirtadalius respublikos gyventojų gyvybių. Šalis buvo priversta atkakliai kovoti už savo egzistavimą ir politinę nepriklausomybę. XVIII a. Dubrovnikas atstatė savo laivyną ir atkūrė prekybą. Tačiau 1806 metais Dubrovniką okupavo Napoleonas, kuris 1808 metais panaikino Respubliką. 1813 metais šalis patyrė anglų okupaciją, o nuo 1815 metų Vienos kongreso sprendimu kartu su visa Dalmatija atiteko Austrijai. Habsburgai visą Kroatiją, o kartu ir Dubrovniką valdė iki 1918 metų.

XX a. antroje pusėje Dubrovniko miestas išgyveno antrąjį aukso amžių. Suklestėjimą sąlygojo valdžios politika, palankios tarptautinio turizmo aplinkybės ir su tuo susijusios didžiulės investicijos. Po 1991 metų Kroatijos nepriklausomybės paskelbimo tų pačių metų spalį prasidėjo žiauri serbų agresija, kurios metu Dubrovnikas priešų apsuptas kentėjo net aštuonis mėnesius. Bombardavimais buvo siekiama jį visiškai sugriauti ir sudeginti. Brutaliausias oro antpuolis įvyko 1991 12 06.

Dabar, praėjus dešimčiai metų nuo to barbariško karo, beveik neliko jokių sugriovimų žymių, ir vėl turistai iš viso pasaulio plūste plūsta į Dubrovníką pamatyti vieno gražiausių pasaulio miestų. Pasivaikščiokime po jo senamiestį ir mes...

SENAMIESTIS

Turistų grupės pažintį su miestu paprastai pradeda iš vakarų pusės ir į senamiestį patenka pro **Pilos vartus**, iš viršaus saugomus miesto globėjo šv. Blažiejaus. Iš kart už jų galima pasirinkti, ar lipti pasižvalgyti nuo miesto sienų (1,30 USD), ar užsukti į **Pranciškonų vienuolyno** (XIV a.) bažnyčią ir muziejų, kuriame taip pat rasime vieną seniausių Europoje vaistinių (įkurta 1317 m.). Bet dažniausiai stabelima prie **Onufrijaus didžiojo šaltinio** (1438 m.). Čia mėgstamiausia turistų susitikimo vieta. Atsigaivinę šviežiu kalnų vandeniu, eikime tiesiai į rytus.

Esame **Placoje**, 298 metrų ilgio centrinėje senovinio Dubrovníko gatvėje. Jos paprastumas atspindi viso senamiesčio harmoniją. Gatvė susiformavo XIII a., tačiau iš puošnių gotikinių ir renesansinių rūmų po 1667 metų žemės drebėjimo beveik nieko neliko. Todėl dabar abipus gatvės matome tipiškus barokinius gyvenamuosius namus su parduotuvėmis pirmame aukšte. Tai ne tik puikus suvenyrų prekybos centras, bet ir visų masinių miesto renginių vieta. Rytiniame Placos gale centrinės miesto aikštės viduryje stovi **Rolando kolona**. 1418 m. baltojo akmens skulptūroje pavaizduotas grafas Rolandas, herojinės prancūzų poemos “Rolando giesmė” karžygys, tariamai išgelbėjęs Dubrovníką nuo saracėnų.

Tos pačios aikštės pietinėje dalyje stovi labai dekoratyvi barokinė šv. **Blažiejaus bažnyčia**, pastatyta 1715 metais vietoj čia buvusios ir žemės drebėjimo bei gaisro sunaikintos ankstesniosios. Pasak Dubrovníko kronikų šv. Blažiejus miesto globėju tapo 972 metais, kai senelio pavidalu apsireiškė Katedros kunigui ir perspėjo apie atplaukusio Venecijos laivyno planuotą klastą. Taip jis užkirto kelią naktiniam užpuolimui ir išgelbėjo miestą. Šv. Blažiejaus buvo vaizduojamas Dubrovníko vėliavoje ir ant Respublikos monetų. Daug jo skulptūrinių atvaizdų puošia miesto sieną, o paausiuota sidabrinė jo skulptūra stovi šv. Blažiejaus bažnyčioje.

Šiaurinę aikštės pusę puošia **Divonos rūmai**, populiariai vadinami **Sponza**. Šis XVI a. pradžios gotikinis-renesansinis pastatas buvo nepaprastai svarbus. Jis vienu metu talpino muitinę, monetų kalyklą, ginklų saugyklą, Respublikos išdą, matų rūmus ir banką. Čia taip pat rinkdavosi “Dubrovníko Akademija”, kur labiausiai išsilavinę bendruomenės nariai diskutuodavo apie literatūrą, meną ir mokslus. Dabar Sponzoje įsikūręs vienas geriausių Europoje Dubrovníko archyvas.

Rytuose Placa baigiasi Maitinės vartais, dešiniau kurių stiebiasi 30 metrų aukščio **Miesto varpo bokštas** (*Gradski zvonik*), pastatytas 1929 metais vietoj anksčiau čia stovėjusio apgriauto XV a. pirmtako. Piečiau bokšto trijų aukštų XIX a. pastate su vėliavomis dabar įkurdinta **Rotušė**, kur kadaise senajame pastate posėdžiaudavo Didžioji Večė.

Į pietus nuo šv. Blažiejaus bažnyčios atrandame kitą, ne mažiau svarbią aikštę. Pirmiausia joje aplankykime **Kunigaikščio rūmus** (*Knežev dvor*). Tai vienas iš reikšmingiausių pasaulietiškos architektūros paminklų visoje Kroatijos pakrantėje ir buvęs Dubrovníko Respublikos administracinis centras. Šioje vietoje XII a. stovėję rūmai sugriuvo nuo parako sprogimo 1435 metais. Po to ir buvo pastatyti šie, sumažintus Venecijos Dožų rūmus primenantys, gotikiniai rūmai, kurie patyrė dvi rekonstrukcijas – renesansinę po 1463 metų sprogimo ir barokinę po 1667 metų žemės drebėjimo. Rūmuose gyveno ir dirbo Dubrovníko kunigaikštis. Juose taip pat buvo Senato būstinė, Respublikos administracija, prisiekusiųjų taryba, teismas, arsenalas, parako sandėlis ir kalėjimas. Iš Kunigaikščio rūmų į Didžiosios Večės rūmus veda durys, virš kurių lotyniškas užrašas perspėja valdžios vyrus: “OBLITI PRIVATORUM PUBLICA CURATE” (Pamiršk savo reikalus ir rūpinkis

valstybiniais). Rūmų atriume stovi vienintelis Respublikos paminklas savo piliečiui – M. Pracatui, turtingam laivo kapitonui ir pirkliui, kuris visą savo turtą padovanojo Respublikai. Dabar rūmuose yra nepaprastai vertingas Dubrovniko miesto muziejus (1,30 USD).

Kunigaikščio rūmų kaimynystėje aikštę iš pietų uždaro barokinė XVII-XVIII a. **Marijos dangun ėmimo katedra** (*Katedrala uznesenja Marijona*), stovinti vietoj XII a. ir X a. buvusiųjų. Katedroje galima aplankyti lobyną. Nuo Katedros galima pasukti tiesiai į vakarus ir siauromis gatvelėmis pasiekti miesto sienos kampą, kur pagal rodykles nesunku surasti du labai įdomius muziejus – Jūreivystės (1,30 USD) ir Akvariumą (2 USD). Čia taip pat rasime antrąjį iš trijų kelių užlipti ant miesto sienų.

Dubrovniko miesto sienos – tai vienas iš didžiausių fortifikacinių paminklų Europoje. Pradėta statyti VI a., tačiau įsibėgėta tik XI a., o daugiausia pastatyta XV-XVI a. ir galutinai baigta tik XVII a. Sienos, vietomis siekiančios 22 metrų aukštį, ilgis – 2 km. Jūros pusėje sienų storis tik 1,5-3 metrai, tuo tarpu sausumoje, priešų atžvilgiu pavojingiausioje pusėje, jos sustorėja iki 4-6 metrų. Siena sutvirtinta 16 papildomų bokštų ir 3 kampiniais fortais. Iš pietryčių miestą ir uosto prieigas gynė **Šv. Jono fortas**, pastatytas 1346 metais ir stipriai išplėstas iki dabartinių gabaritų XVI a. Pietvakariniame kampe XV a. pastatyto **Bokaro forto** pareiga – ginti Pilos vartus ir jų prieigas. Na, o šiaurės vakariniame kampe nuo XV a. virš viso miesto dominuoja turistų lankomiausias **Minčetos forto** bokštas.

Tačiau norint susidaryti visiškai pilną viduramžių Dubrovniko vaizdą, būtina aplankyti dar 2 išorinius miestą gynusius fortus. Rytinę miesto dalį iš sausumos, Pločės vartus ir uostą saugojo didžiulis **Revelino fortas**, kurio plačiose terasose dabar vyksta įvairūs kultūriniai renginiai.

Vakaruose už miesto ant 37 metrų aukščio siauro uolėto kyšulio, iš trijų pusių apsuptas jūros, stūkso įspūdingiausias ir seniausias (pradėtas 1018 metais, bet baigtas tik XVI a.) **Laurencijaus fortas**. Senovėje forto paskirtis buvo apsaugoti miesto vakarinę dalį nuo Venecijos laivyno. Nuo jūros pusės forto sienų storis siekia 4-12 metrų. Vasaros festivalių metu čia vaidinamos pačios žymiausios pasaulio dramos. Jei apsilankysite jame, virš įėjimo į fortą išvysite lotynišką užrašą: “NON BENE PRO TOTO LIBERTAS VENDITUR AURO” (Laisvė brangesnė už visą pasaulio auksą).

Laisvės simbolių Dubrovnike nepamatysi. Čia jie nereikalingi. Prie laisvės dubrovnikiečiai priprato labai senai – daugiau nei prieš 1300 metų. Tai jiems natūrali būseną. Jų mieste jautiesi puikiai – laisvas tarp laisvų. Aplankykite ir Jūs laisvąjį Dubrovniką.

Hevizas šildo ir viduržiemį

2003

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 3 (36), Vilnius.

Darbo reikalais dažnai tenka lankytis Vengrijoje, ir nebuvo nei vieno karto, kad bendrakeiviai neprakalbtų apie garsųjį Balatoną ar važiuojant pro šalį kas nors nepageidautų sustoti. Mes jį gerai pažįstame iš mokyklinio vadovėlio, esame įsitikinę, kad poilsiauti prie jo smagu. Tačiau retas žino, kad visai visai netoli yra kitas ežeras, nors net 12.000 kartų mažesnis, tačiau nepalyginamai įdomesnis. Trumpam sustokime prie jo ir išsimaudykime.

Hevizas (veng. *hévíz* – karštas vanduo), karstinės kilmės didžiausias Europoje terminio vandens ežeras Vengrijoje, Zalos medėje, 7 km į vakarus nuo pietvakarinio Balatono kranto. Plotas tik 4,7 ha, o gylis net 36 m; vandens temperatūra vasarą $+(33-34)^{\circ}\text{C}$, žiemą $+(26-28)^{\circ}\text{C}$. Ežero dugną dengia kelių metrų storio pilkai rudo radioaktyvaus dumblo sluoksnis, maždaug pusė kurio yra organinės kilmės. Jis turtingas jodo ir estrogenų (moteriškų lytinių hormonų). Po ežeru yra ~13 m aukščio (arba gylio) povandeninis urvas, kurio dugne atsiveria silpnai radioaktyvios karštosios versmės, savo sudėtyje turinčios sieros, šarmų, hidrokarbonatų ir kalcio druskų. Jos ir maitina ežerą, kasdien išstrykšdamos 86 mln. litrų vandens; taigi kas 28 val. ežero vanduo visiškai atsinaujina. Karštas vanduo kildamas į viršų nuolatos maišosi su vėsesniu paviršiaus sluoksniu, besileidžiančiu dugno link; todėl vandens temperatūra laikosi pastovi bet kuriuo metų laiku. Gausūs ežero garai žiemą sukuria savitą šiltą mikroklimatą, leidžiantį maudytis ištisus metus. Nuo balandžio iki spalio ežere žydi ryškiai raudoni lotosai.

Hevizo vanduo turi gydomųjų savybių. Jo vertė buvo pastebėta dar viduramžiais. Tada medikai ir surašė pirmąsias vandens vartojimo rekomendacijas ir 1795 m. prie ežero buvo pastatyta pirmoji maudymosi įstaiga, vėliau valstybinė balneologinė ligoninė, o 1968 m. įrengta uždara žiemos maudykla.

Gyvenvietė prie ežero minima 1328 m. (*“locum heuwyz”*), o apylinkėse aptikta net Romos laikų kapaviečių. Dabar Hevizas - vienas didžiausių ir žinomiausių balneologinių ir purvo terapijos kurortų šalyje, turintis 5.000 gyventojų ir kelis ištaigingus viešbučius, sanatorijas. Maudymosi procedūromis gydomos judėjimo ir atramos organų, sąnarių, periferinės nervų sistemos ligos, reumatas, laikysenos sutrikimai, ginekologiniai susirgimai. Geriant šį terminį vandenį, stiprinamos dantenos, gerėja virškinimo sistemos darbas. Ežero vanduo yra pakankamai “stiprus”, todėl nėra tinkamas kiekvienam. Jis gali būti net kenksmingas, sergant širdies ligomis, todėl būtina pasikonsultuoti su vietiniais medikais.

Hevizas nepaprastai mėgiamas turistų, kurie čia specialiai atvažiuoja arba sustoja bent porai valandų pailsėti ir pasisemti energijos.

Ežeras “veikia” ištisus metus kasdien, be laisvadienių: darbo dienomis 9-17 val., savaitgaliais – 8.30-18 val. Bilietas 3 valandoms (A) kainuoja pustrėčio euro, o visai dienai (B) ~5 € Gelbėjimosi rato, kuris vieniems būtinas, kitiems tik pageidautinas, nuoma 0,67 €

Užsukite ir jūs į Hevizą, nesigailėsite. Verta aplankyti šį pasaulio gamtos stebuklą.

8 Naktys Makarskoje

(Monika ir Nikša Dalmatijoje)

2003

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 3 (36) + 4 (37), Vilnius.

Po naujamečio šurmulio ir trumpo atokvėpio sausio pradžioje laiko tėkmė nenumaldomai nešė link pavasario. Atšilus orams, mintys vis dažniau sukdavosi apie būsimas atostogas. Monika žinojo, kad jau niekada nebesugrįš studentiškos vasaros, kai pusdykiai apvažiuta pusė Europos, kai kiekviename mieste SMS-iniai draugai visada rasdavo nemokamą nakvynę. Nuo šiol teks kruopščiai planuoti visas keliones, kad per trumpą laiką ir už prieinamą kainą daugiau pamatytum ir gerai pailsėtum. Beeinant pro kelionių agentūrą, žvilgsnis užkliuvo už pavadinimo MAKARSKA. Ar tai jos svajonių miestas? Kur jis?

Monika neblogai mokėjo geografiją ir istoriją, ypač Europos. Taigi ir miesto pavadinimas greitai „surado“ savo vietą – Kroatija, Dalmatija. Ji prisiminė, kad nors šalis savo plotu nežymiai mažesnė už Lietuvą, tačiau gyventojų turi daugiau – net 4,4 mln., kurių dauguma kroatai (78 %), o pagrindinė tautinė mažuma – serbai (12 %), taip pat gyvena nutautėję slavai (5 %), slovėnai, vengrai, bosniai, italai, čekai. 1991 m. Kroatija paskelbta nepriklausoma respublika.

Nepastebimai atskubėjusi liepa įsodino Moniką į ištaigingą autobusą “su visomis žvaigždutėmis” ir net kompaktinių plokštelių grotuvu. Sienų formalumai, nuobodžios Lenkijos lygumos, romantiškas Slovakijos kalnų kraštovaizdis, Vengrijos vynuogynų karštis ir nepasiekiamas gaivaus Balatono spindesys pralėkė pro šalį beveik neprisiliesdami.

Zagreba keliautojai privažiavo jau sutemus. Nors visi kuo greičiau norėjo į viešbučio lovą, tačiau vadovas pareiškė: “Šiandien arba niekada”. Abejojančių neliko. Ir autobusas pasuko šv. Stepono katedros link – jei nebūtų pastolių, turbūt įspūdingai atrodytų šis XII a. šedevras. Tačiau dabar labiausiai dėmesį traukė bene sraigtasparniu ant bažnyčios užkeltas bokštinis kranas.

Kaptolas ir Hradecas – dvi kalvos, du miesteliai, du senamiesčiai. Čia daugiau nei prieš 900 metų gimė Zagrebas, dabar turintis ~770.000 gyv. Kadaisė juos skyrė Medveščičiako upelis, kuris dabar palaidotas po Tkalčićiaus gatve. XIII-XVI a. miesteliai apsisitatė gynybinėmis sienomis. Jų prireikė ne tik nuo turkų ginantis. Pasirodo, 1526 m. tarp abiejų kalvų buvo kilęs labai rimtas pilietinis karas; turbūt iš apmaudo pralaimėjus turkams. Net katedra nukentėjo. Užtat XIII a. Akmeniniai vartai su tariamai šventu dievo motinos atvaizdu išliko. Legenda teigia, kad po vieno gaisro jis buvo rastas pelenuose visiškai sveikas. Per 200 metų krikščionys jį garbina ir meldžiasi prie tam įrengtos koplytėlės.

Dinarus Monika pirmą kartą gyvenime išvydo kitą dieną. Tai 650 km ilgio ir maždaug 60-230 km pločio klintinių plokščiakalnių juosta, nutįsusi lygiagrečiai Adrijos jūrai. Šis didžiulis kalnų masyvas driekiasi nuo Slovėnijos per Kroatiją, Bosniją ir Hercegoviną, Juodkalniją, Serbiją iki Albanijos, kurios šiaurinėje, *Prokletijė* vadinamojoje, dalyje yra aukščiausia Dinarų viršūnė *Jezerca* (+2694 m). Iš pirmo žvilgsnio – kalnai kaip kalnai, labai panašūs į pravažiuotuosius. Šlaitai ir slėniai apaugę vešliais bukų, ažuolų, spygliuočių miškais, nuo kalnų čiurlena gausūs upeliai, o nuostabioji Koranos upė tai glaudžiasi prie kelio, tai vėl nutolsta.

Tarp Zagrebo ir Zadar, kur Dinarų kalnuose prasideda Koranos upė, 1949 m. 266 km² plote buvo įkurtas pirmasis šalyje **Plitvicos ežerų nacionalinis parkas**.

Baltajai ir Juodajai upėms susijungus, naujoji Maticos upė maždaug už kilometro baigiasi, duodama pradžių per 8 kilometrų ilgio 16 didesnių ir kelių mažesnių ežerų, tarpusavyje sujungtų 92 kriokliais, kaskadai. 158 metrais žemiau Maticos žiočių, įsiliejus vos 4 km ilgio Plitvicos upei, sistema baigiasi ir virsta Koranos upe, kurios srautas dar keletą kilometrų vingiuoja įspūdingu giliu kanjonu iki virsta įprasta kalnų upe. Tačiau tai nėra paprasti vandens telkiniai, užpildę kalnų duburius.

Įsidėmėtina, kad būtent karstas, sudėtingas ir savitas gamtos reiškiny, yra pagrindinė Plitvicos ežerų kilmės priežastis. Upės, tekančios tarp klinčių ir dolomitų, maitinasi požeminiais karstiniais vandenimis, prisotintais kalcio karbonato. Upės vandeniui sušilus, ištirpusio anglies dvideginio kiekis jame sumažėja ir, dalyvaujant mikroorganizmams bei augalijai, dalis karbonatų nusėda klintinio tufo (travertino) pavidalu. Upės pakrantėse ir dugne susidaro travertino užtvankos. Tokiu būdu upėje atsiranda taip vadinamieji užtvankiniai ežerai. Plitvicos ežerai priskiriami prie pačių įstabiausių Europos gamtos reiškinių, o pats nacionalinis parkas yra vienas iš gražiausių žemyne.

Pirmadienis: MAKARSKA

Saulės išlepinta **Makarska** išvargusius, bet laimingus keliautojus pasitiko jau kiek atlėgusia popiečio kaitra ir raudonais laipiojančių bei šliaužiojančių bugenvilijų pažiedžiais. Viskas kaip iš knygos: oras +35⁰C, vanduo +25⁰C, jokio vėjo, jokių debesų. Knygose dar teigiama, kad Makarskoje vidutiniškai maudomasi 156 dienas per metus (gegužė-rugsėjis), aukščiausia oro temperatūra tuo metu būna + 27-38⁰C. Šuniški karščiai ištiko Makarską 1950 (tada sausra truko 135 dienas nuo kovo vidurio iki liepos vidurio). Žiemos paprastai čia būna švelnios, nors 1929, 1968 ir 1979 m. net jūra buvo trumpam užšalusi

Po sklandaus apgyvendinimo privačiuose namuose (paprastai name būna iki 23 lovų dviviečiuose kambariuose su balkonu) sekė 6 € vertės gausi vakarienė jaukaus restorano terasoje. Iš karto po vakarienės trumpa kolektyvinė pažintis su kurortu: „kas, kur ir už kiek?“.

Makarską III a. įkūrė romėnai ir pavadino *Muccurum*'u. 395 m., Romos imperijai suirus, ji atiteko Bizantijai ir tapo *Mokro*. VII a. pajūrį apgyveno slavai, puikūs jūrininkai ir piratai, tačiau kraštą valdė kaimynai. 1502 m. paminėtas vardas Makarska. Vėliau ji priklausė pakaitomis Osmanų imperijai (1499-1646), Venecijos Respublikai (1646-1797) ir Austrijos imperijai (1797-1918). Turizmas ėmė vystytis tik XX a. antroje pusėje. 1568 m. turkai buvo pastatę mieste net trikampę tvirtovę, iš kurios dabar nieko nelikę, na o štai 1400 m. statytas pranciškonų vienuolynas su garsiuoju Moliuskų muziejumi stovi, kaip stovėjęs. Muziejų, ir ne tik jį, įkūrė žymus pranciškonas teologas ir gamtos mokslininkas dr. J. Radičius.

Pagaliau gidas paleido visus į užtarnautą poilsį ir keliautojai, staiga tapę poilsiautojais, pasklido į visas puses pagal interesus ir fizines galimybes. Šį vakarą Monika teisgirdo tik tai, kas buvo sakoma apie naktinius barus. Nors gidas ir išaiškino, kad geriausieji disko barai eilės tvarka yra „Grot“, „Opera“ ir „Tropicana“, Monika pirmam vakarui pasirinko pastarąjį ir išėjo ten viena.

„Tropicana“ įsikūrusi pačiame pajūryje. Buvo dar tik 11 valanda vakaro ir pirmadienis – mažiausiai tinkamas pramogavimui laikas. Netrukus nuobodžiaujančią merginą pakvietė šokio. Jaunuolis prisistatė – Nikša iš kaimyninės salos, darbo reikalais apsistojęs pas dėdę Makarskoje. Jis pasiūlė nueiti į rimtesnį barą „Grot“. Kelias ėjo aplinkui – gražiausiais šv. Petro pusiasalio miško parko takais.

Šventasis Petras pačiame miesto centre išdidžiai išsišovęs į jūrą. Dailiais eglūnais apaugęs takas vakarine pakrante vedė tiesiai prie senojo švyturio, kurį iš visų pusių supo savito laukinio grožio karstinis laukas su visokiausiais klintiniais aštrumynais. Už posūkio Monika, pajutusi kažką varvant jai ant plaukų, net kruptelėjo. Nusijuokęs Nikša parodė aukštai, kokie 4 metrai virš galvos, iškilusio žiedkočio viršuje šimtus gelsvų žiedų,

nesulaikančių savyje nektaro. Tai agava, per savo 5-20 metų gyvenimą žydinti tik vieną kartą! Po žydėjimo antžeminė dalis žus, o iš likusių šakniastiebių ataugus naujas augalas. Pietinėje pakrantėje, pušyno prie jūros prispaustas, driekėsi laukinis paplūdimys nuogaliams. Teisingiau – tai uolėta pakrantė, toliau pereinanti į svaiginančio statumo skardį, kurio viršuje nuo XV a. stovėjo šv. Petro bažnyčia, visai neseniai uolių vietinių komunistų nugriauta. Dabar čia, prie senosios liekanų, puikuoja nauja, praeitame dešimtmetyje pastatyta, bet visada uždaryta. O visai greta – savo didelius geltonus ir raudonus dygliuotus žiedus atkišę žaliuoja mėsingųjų opuncijų krūmai. Šių kaktusų vaisiai nepaprastai dekoratyvūs.

Baras „Grotas“ įrengtas natūralioje grotoje, tiksliau karstiniame pakrantės urve, išskalautame nuolatinės jūros bangų mūšos. Truputis lėšų ir pastangų subjaurojo urvą negrižtamai, tačiau – egzotika šokėjams, pramoga nardytojams... Monikai čia labai patiko, nors siaubinga akustika greit išvijo juos į lauko terasą, kur iš po žemės sklindantys muzikos garsai puikiai derėjo prie skardžio apačioje besiblaškančios jūros ošimo. Pirmai dienai visko pakako. Bet tai dar ne viskas. Nikša pasisiūlė parodyti Monikai savo gimtąją Dalmatiją – kaip tik turįs laisvą savaitę. Nesutikti būtų buvę kvaila...

Antradienis: DUBROVNIKAS

Po kuklių vėlyvų pusryčių išsimaudžiusi jūroje, Monika ruošėsi susitikti su Nikša, kuris kvietė ją papietauti. Iki Basto važiavo tik 11 km. „Bistono“ smuklė stovi nuošalioje šimtamečių ažuolų apsuptyje Biokovo kalnų papėdėje. Jos šeimininkas Matkas su žmona Olika maloniai pasitiko svečius. Kaip mat ant stalo atsirado tetos Ivicos kepta naminė duona, sūris, o netrukus garavo ir *pašticada* – populiariausias mėsiškas Dalmatijos nacionalinis valgis. Tai buvo kepta jautienos nugarinė su gausiu daržovių padažu ir bulvėmis. Nikša papasakojo, kad yra daug vietinių pašticados paruošimo būdų, tačiau visiems bendra yra tai, kad prieš kepant mėsa prismaigstoma rūkytų kiaulienos lašinukų (visai kaip Lietuvoje!) ir marinuojama. Vėliau daržovės iš marinato sumaišomos su alyvų aliejumi, kuriame kepė mėsa, ir taip gaunamas padažas. Laikas bėgo nepastebimai. Reikėjo skubėti į Dubrovníką – šiandien ypatinga diena, liepos 10-oji.

Kelionė vyko turistiniu autobusu iš kart po pietų. Kelio asfaltas vingiavo pajūriu per Centrinę ir Pietų Dalmatiją. Tai Kroatijos istorinė sritis palei Adriją, taip pat apimanti ir dalį Juodkalnijos. Prieš du tūkstantmečius Dalmatija buvo Romos provincija, gyvenama ilyrų genčių (dalmatų, liburnų ir kt.). Nuo tada čia vis tebeauginamas svarbiausias Viduržemio regiono augalas – alyvmedis, tarytum jungiantis visas pajūrio tautas. Tai per 1000 metų gyvenantis iki 12 m aukščio medis. Manoma, kad į Dalmatiją alyvmedžius atvežė senovės graikai. Atkasinėjant Saloną, buvo rastas net I ar II a. akmeninis alyvuogių spaudimo presas. Ypač išplitusias XVIII a. alyvmedžių plantacijas Kroatijoje vėliau imta naikinti, kad įveisti vynuogynus. Dabar šalyje belikę tik 3,8 mln. medelių, kurių šakelė nuo seno yra taikos ir gerovės simbolis.

Nelauktai kraštovaizdis ėmė keistis ir dar po valandos kelio atsivėrė didinga šiuolaikinio **Dubrovniko** panorama.

Ekskursija po 1300 metų istoriją menančią kadaise garsios *Dubrovniko Respublikos* sostinę, vieną gražiausių Pasaulio miestų, apstulbino net ir daug Europos miestų mačiusią Moniką. Tačiau tai buvo tik pradžia. Nikša ne veltui pasirinko šią dieną, kai lygiai tuo pat metu nuo 1950 m. čia vyksta kasmetinio Dubrovniko vasaros festivalio atidarymas. 8 val. vakaro senamiesčio aikštėje priešais renesansinius XVI a. Sponzos rūmus prasidėjo teatralizuota oficialioji dalis. Rūmų balkone susirinkę respublikos laikų drabužiais apsitaęs Dubrovniko patricijai, teisėjai ir pats kunigaikštis įdėmiai klausėsi kalbėtojos samprotavimų, o aikštės viduryje besidraikantis juokdarys ragino publiką linksmintis. Sutemo ir aukštai kalnuose virš miesto nušvito milžiniškas baltas kryžius. Iš ten prieš 11 metų serbų ir juodkalniečių artilerija daužė apsuptą miestą. 8 mėnesių blokada, lydima žiaurių oro ir jūros

atakų, nepalaužė ir nesunaikino miesto. Dubrovnikas liko laisvas kaip visada. Toks jis ir šiandien.

Belaukdami atidarymo pabaigos, Monika su Nikša klaidžiojo siauromis viduramžių gatvėmis, pasidabinusiomis didžiuliais raudonais ir baltais oleandru žiedais, kai staiga pasigirdo miestą drebinančios pabūklų salvės. Besiblaškydama minia pro rytinius miesto vartus pliūptelėjo į senąją uostą. Tamsoje galima buvo matyti, kaip viena iš Venecijos Respublikos karavelių prasibrovė į uosto akvatoriją ir šaudydama atakavo Revelino fortą. Tik didelių pastangų ir taiklių šūvių dėka, kaip ir kadaise, pavyko sustabdyti mirtiną Respublikos priešą. Artėjant vidurnakčiui, senamiestį užtvindė margaspalvė turistų ir vietinių gyventojų minia, kuri iki paryčių dainavo ir šoko, o persirengę aktoriai vaidino tiesiog gatvėje tarp žmonių. Tai buvo „Dubrovniko naktis“, po kurios pusantro mėnesio miesto aikštės, balkonai, terasos ir fortai taps scenomis, kur garsūs pasaulio aktoriai vaidins žinomų šalies ir užsienio autorių kūrinis.

Trečiadienis: IMOTSKIS

Iki pietų viskas vyko kaip vakar. Tik šį kartą Nikša nusivežė Moniką į „Bratušo“ smuklę to paties pavadinimo gyvenvietėje ant jūros kranto. Jos savininkas Antas svečius pasodino senovinio Dalmatijos stiliaus valgomojo su vaizdu į jūrą terasoje. Dalmatijos nacionalinės virtuvės pagrindas – žuvis, kuri dažniausiai gaminama 3 būdais: kepta ant medžio anglies (*na gradele*), virta (*na lešo*) arba troškinta su pomidorais ir aliejumi (*brodet*). Iš prieskonių daugiausia naudojami česnakai, petražolės, svogūnai. Tačiau šį kartą Nikša užsakė egzotiškas jūros gėrybes. Kalmarų, krevečių ir dar kažkokių moliuskų troškiny su rankų darbo makaronais ir tradiciniais keptais prieskoniais, apibarstytas trintu sūriu ir dekoruotas suvenyrinėmis kriauklėmis buvo nepakartojamas. Ypač Monikai patiko raudono *Plavaco* vyno taurė. Po sočių pietų jie neskubėdami išvažiavo į šiaurę – Nikša pasiūlė apžiūrėti 2 unikalius gamtos paminklus.

Labai viduramžiškas **Imotskio** miestas stūkso už Biokovo kalnų prie pat Bosnijos ir Hercegovinos sienos didžiulėje *Imotskio poljėje*. Tai 95 km² ploto karstinės kilmės duburys stačiais šlaitais, lygiu dugnu ir derlingu dirvožemiu. Auginamas tabakas, vynuogės. Greta miesto – 2 keisti ežerai.

Imotskio ežerai²⁸⁹ – ypatingas geologinis reiškinys tiek savo kilme, tiek ir dydžiu, forma bei hidrologinėmis savybėmis. **Žydrasis ežeras** (*Modro jezero*) – vakariniame miesto pakraštyje yra elipsės formos dauboje, kurios matmenys viršuje – 800 x 500 m, o jos perimetras iškilęs virš jūros lygio 386-527 m. Ežero dugne yra estavelė – karstinė anga, kuri sausros metu veikia kaip drenažas, o liūčių metu tampa šaltiniu. Todėl ežero vandens lygis svyruoja nuo 0 iki 100 m. Žemyn veda turistinis takas, ir, jei ežere yra vandens, jame galima net maudytis. Pastaruosius penkerius metus rudenį ežeras visai išdžiūdavo, o 2001 m. rugsėjį ežero dugne, sako, net futbolo rungtynės vyko. **Raudonasis ežeras** (*Crveno jezero*) – 1 km

²⁸⁹ Žurnalo redakcija labai sutrumpino šį straipsnį. Todėl pateikiu autentišką Imotskio ežerų aprašymą:

Imotskio ežerai – ypatingas geologinis reiškinys tiek savo kilme, tiek ir dydžiu, forma bei hidrologinėmis savybėmis. **Žydrasis ežeras** [*Modro jezero*] – vakariniame miesto pakraštyje yra elipsės formos dauboje, kurios matmenys viršuje – 800 x 500 m, o jos perimetras iškilęs virš jūros lygio 386-527 m. Daubos gylis ties šiauriniu šlaitu – 288 m, o ties pietiniu – 147 m. Ežero dugne yra estavelė – karstinė anga, kuri sausros metu veikia kaip drenažas, o liūčių metu tampa šaltiniu. Todėl ežero vandens lygis svyruoja nuo 0 iki 100 m. Žemyn veda turistinis takas, ir, jei ežere yra vandens, jame galima net maudytis. Paskutinius penkis metus rudenį ežeras visai išdžiūdavo, o 2001 m. rugsėjį ežero dugne, sako, net futbolo rungtynės vyko. **Raudonasis ežeras** [*Crveno jezero*] – 1 km atstumu į šiaurės vakarus nuo Žydrojo ežero panašus į didelį šulinį (skersmuo 200 m, gylis 528 m), kurio didesnė dalis užpildyta vandens. Daubos paviršius yra 522 m iškilęs virš jūros lygio. Ežero gylis – 287 m. Raudonai ruda uolienos spalva davė ežerui pavadinimą. Nusileisti negalima. Ežero kilmė – karstinė: atsirado, įgriuvus didelio urvo skliautui. Anot Nikšos – akivaizdu, kad abu ežerai yra vienos požeminės hidrologinės sistemos ir to paties labai labai senai egzistavusio urvyno dvi dalys.

atstumu į šiaurės vakarus nuo Žydrojo ežero panašus į didelį šulinį (skersmuo 200 m, gylis 528 m), kurio didesnė dalis užpildyta vandens. Daubos paviršius yra 522 m iškilęs virš jūros lygio. Ežero gylis – 287 m. Raudonai ruda uolienos spalva davė ežerui pavadinimą. Ežero kilmė – karstinė: atsirado, įgriuvus didelio urvo skliautui.

Ketvirtadienis: “ŽUVIES DIENA“ ADRIJOJE

Tai bene populiariausia ekskursija tarp turistų. Plaukiama ištisomis grupėmis, paprastai aplankant 2 didžiausias Adrijos salas – Hvarą ir Bračą. Nikša žadėjo laukti Monikos savo gimtojoje Bračo saloje ir parodyti tai, ką pamato tik atkakliausieji turistai.

Iš Makarskos išplaukė 8:30 val. nedideliu mediniu laivu, kuriame tilpo visi didžiausio autobuso keleiviai ir ekipažas. Jūra buvo rami – tolumoje nardė 4 delfinai. Adrija – tai Viduržemio jūros dalis (beje, 2 kartus didesnė už Lietuvą) tarp Apeninų ir Balkanų pusiasalių, pietryčiuose ties Albanija besijungianti su Jonijos jūra. Ilgis 796 km, plačiausia vieta – 222 km, giliausia – 1589 m. Druskingumas didelis (30-38 ‰) – paskęsti sunku! Yra per 1000 klintinių salų ir salelių, kurių dauguma priklauso Kroatijai.

Po 2 valandų laivas priplaukė Hvaro salą ir vienai valandai sustojo Jelsoje, XVIII a. klestėjusiame mieste šiaurinėje salos pakrantėje. **Hvaras** – saulėčiausia ir 4 pagal plotą Adrijos sala, įtraukta į gražiausiųjų pasaulio salų dešimtuką. Salos klimatas nepaprastai palankus ne tik turizmui, bet ir žemdirbystei. Ypač gausu vynmedžių, levandų ir rozmarino plantacijų.

Bračo salai, aukščiausiai (+778 m) iš visų ir 3 pagal dydį, apžiūrėti dienos neužtektų. Tačiau Nikša su savo automobiliu jau laukė Monikos uoste ir pažadėjo parodyti jai bent pačias įdomiausias salos vietas. Iš pradžių jie trumpai pasižvalgė po **Bolą** ir rytiniame miesto pakraštyje aplankė svarbiausią salos architektūrinį ansamblį – XV a. Dominikonų vienuolyną su bažnyčia. Moniką labiausiai sudomino turtingas istorinėmis ir bažnytinėmis relikvijomis vienuolyno muziejus. Čia ji sužinojo, kad šioje vietoje jau XII a. stovėjo Hvaro ir Bračo vyskupo rūmai.

Kitoje, vakarinėje, miesto pusėje (2 km nuo Bolo) jie pusvalandžiui sustojo išsimaudyti **Auksiniame kyšulyje** – unikaliame, sakoma, geriausiame visame Adrijos regione, paplūdimyje, padengtame gausybe baltų smulkių akmenėlių. Visas šis “rojaus kampelis” pasislėpęs 634 m ilgio pusiasalyje. Čia nė su žiburiu nerasite persirengimo kabinų ir tualetų – subrendęs pušynas teikia ne tik pavėsį. Mišrus paplūdimys nepastebimai pereina į nudistų, o tai labai patogu neapsisprendusiems.

Nuvažiavę dar 4 km į vakarus, jie privažiavo **Murvicą** – mažą gyvenvietę, pirmą kartą minimą 1286 m. Vėliau ji tapo atsiskyrėlių aprūpinimo centru. Vienuoliai ir vienuolės, bėgdami nuo turkų, XV a. atvyko čion iš Policos Respublikos. Dabartinę 29 gyventojų Murvicos bendruomenę aptarnauja bažnyčia, esanti buvusiam “Dračeva luka” vienuolyne. Jos XVI a. skliautas suformuotas natūraliame urvo skliaute.

Monikai teko daug paprakaituoti, kol pasiekė aukštai uolėtame kalno šlaite tiesiai virš Murvicos pasislėpusį **Drakono urvą** – svarbiausią vietovės įžymybę. Urvo angoje įrengtos grotos su durimis, kad apsaugoti šventovę nuo netikusių lankytojų. Nikša buvo iš anksto pasirūpinęs raktu ir girgždančios durys netrukus atsivėrė į požemį. Urvas taip pavadintas dėl viduje aptikto drakono reljefo, išraižyto nežinomo vienuolio XV a. Be drakono čia taip pat yra mėnulio ir kitų senovės simbolių raižinių.

Pabaigai Nikša pasiūlė užvažiuoti į jo gimtąjį bažnytkaimį. **Aukštutinis Humacas**, vos per 300 gyventojų turintis tipiškas piemenų kaimas, nuo viduramžių garsėjantis savo avių pieno Bračo sūriu. Dabar avininkystė nėra pats populiariausias užsiėmimas kaime ir saloje. Daug kas dirba akmens gavybos ir apdirbimo pramonėje. O Bračo aukštos kokybės klintinis akmuo garsus visame pasaulyje.

Taip pat nemaža dalis Aukštutinio Humaco gyventojų vis dar verčiasi žemdirbyste. Auginamos vynuogės, levandos. Nikšos šeima kaip tik viena tokių. Vasaros pabaigoje bus

pats darbymetis – visi gamins vyną ir stipresnius gėrimus. Monika buvo girdėjusi, kad Kroatijoje kiekvienas gali laisvai gaminti ir parduoti stipriuosius gėrimus, Lietuvoje “samane” vadinamus. Tačiau ji niekada dar nebuvo mačiusi, kaip tai daroma. Sužinojusi, kad Nikša yra rakijos (taip čia vadinama naminukė) gamybos specialistas, ji paprašė parodyti.

Kaimo pakraštyje stovi maždaug 80-100 m² lentinis pastatas, priklausantis visai kaimo bendruomenei. Kiekviena šeima turi raktą. Po bažnyčios tai svarbiausias kaimo objektas, nes jame įrengtas vienintelis legalus degtinės fabrikėlis. Vienoje pusėje stovi vamzdeliu sujungtos dvi statinės. Į pirmąją, hermetiškai uždaramą, su pakura, pilamos vyno gamybos atliekos arba tiesiog vynuogių vinas. Antroji, su vandeniu, veikia kaip šaldytuvas. Kitame pastato pakraštyje stovi levandų perdirbimo agregatas, veikiantis analogiškai. Pirmojoje statinėje verdami levandų žiedai, užpilti vandeniu. Per antrąją statinę (šaldytuvą) bėga daug vandens ir nedaug levandų aliejaus. Po to šis mišinys pilamas į specialų indą, panašų į laistytuvą, kurį pavertus, sunkesnis vanduo iš apačios nupilamas, o lengvesnis aliejus pasilieka. Šiandien fabrikėlis nedirbo, degustuoti nebuvo ką.

Penktadienis: ŽYDRASIS URVAS

Biševas – nedidelė sala pietrytinėje Adrijoje. XI a. čia bandė įsikurti vienuoliai, bet Omišo piratai trikdė jų gyvenimą tol, kol vieną kartą jie visam laikui apleido salą. Bet štai 1774 m. kažkokie austrai aptiko saloje urvą, susidariusį klintyje dėl abrazinės jūros vandens veiklos. **Žydrasis urvas**²⁹⁰ yra rytinėje salos pakrantėje. Iki jo Monika ir Nikša plaukė žema motorine valtimi. Bangavimas vis stiprėjo ir teko skubėti. Urvo anga žema: įplaukiant valtimi, visiems teko pasilenkti. Netrukus Monika suprato plaukianti siaura (apie 3 m pločio), laipsniškai. Tarp 11 ir 13 val. saulės spinduliai, prasiskverbę į urvą, atsispindi nuo grotos dugno, esančio 16 m žemiau vandens paviršiaus, apšviečia visą urvą, o pats požeminis vandens telkinys švyti nežemiškai žydra spalva. Šviesos spindulių refrakcijos pakerėta Monika negalėjo atitraukti žvilgsnio nuo žydros gelmės.

Grįžtant laivas užsuko į **Visą**, 90 km² salą su daugiau nei 4000 gyventojų. 4 val. sustojimas **Komižoje** nepailgo. Miestas minimas jau XII a., o nuo XVI a. jis tampa visos Dalmatijos žvejybos lyderiu. Atplaukę turistai pirmiausia aplanko Žvejybos muziejų, kuriame tarp gausių eksponatų garbingiausią vietą užima garsioji *falkuša* – paskutinis šio tipo žvejybos laivų egzempliorius, nuskendęs 1988 m. EXPO'98 parodos Lisabonoje Pasaulio laivų ekspozicijoje *falkuša* atstovavo Kroatiją.

Grįžusi į Makarską, Monika sužinojo, kad šį vakarą jos laukia siurprizas – Nikša užsakė ypatingą vakarienę. Bus valgomas dalmatų nacionalinis valgis, kurio neįmanoma gauti jokiam Makarskos restorane.

Iki smuklės *Ranča* važiavo neilgai. Sklido švelnūs muzikos garsai, vandens čiurlenimas ir nuostabūs kepamos mėsos kvapai. Vartuose stovėjęs Eustachijaus sūnus pakvietė vidun, maloniai aprodė etnografiniais rakandais dekoruotos smuklės sales ir pasodino po pačiu seniausiu alyvmedžiu. Po 15 minučių didelę keptuvę primenančiame inde

²⁹⁰ Žurnalo redakcija labai sutrumpino šį straipsnį. Todėl pateikiu autentišką Žydrojo urvo aprašymą:

Žydrasis urvas yra rytinėje salos pakrantėje. Iki jo Monika, Nikša ir dar 11 anglų bei vokiečių plaukė žema motorine valtimi. Į arabų panašus vairininkas profesionaliai nardė tarp pro bangas kyščiojančių rifų. Bangavimas vis stiprėjo ir teko skubėti. Urvo anga žema: įplaukiant valtimi, visiems teko pasilenkti. Kol akys apsirato, aplink atrodė labai tamsu. Tačiau netrukus Monika suprato plaukianti siaura (apie 3 m pločio), palaiptam aukštėjanti galerija, kuri už kokių 50 m staigiai pasisuko dešinėn ir tapo didele grotą. Priešingame grotos gale yra apie 3 m pločio sifonas, jungiantis urvo ertmę su atvira jūra. Priešais sifoną grotos dugnas sudarytas iš visiškai baltos klinties. Todėl tarp 11:00 ir 13:00 val. saulės spinduliai, įspjįdami į urvą pro sifoną, atsispindi nuo grotos dugno, esančio 16 m žemiau vandens paviršiaus, apšviečia visą urvą, o pats požeminis vandens telkinys švyti nežemiškai žydra spalva. Šviesos spindulių refrakcijos pakerėta Monika negalėjo atitraukti žvilgsnio nuo žydros gelmės ir nematė, kad urvo skliautas net 15 m iškilęs virš vandens paviršiaus, o visas urvo ilgis tėra tik apie 100 m. Verta buvo tiek sumokėti už šias 10 minučių, praleistų Hado karalystėje!

viduryje stalo garavo *pėka*. Kadangi ji užsakoma mažiausiai prieš 2 dienas ir ne mažiau kaip 4 asmenims, stalu taip pat dalinasi Nikšos brolis Ivas su savo drauge Blanka.

Pėka – tai keptos ant žarijų po dangčiu veršienos, ėrienos ir vištienos rinkinys su bulvių puselėmis. Dar viena staigmena Monikai tapo vynas – specialiai šios dienos ekskursijai prisiminti Nikša užsakė *Vugavos* butelį. IV-II a. p. m. e. graikai, gyvenę Viso saloje, gamino patį geriausią senovės pasaulyje vyną.

Šeštadienis: BOKOVAS

Neatsiejama Makarskos gamtinio komplekso dalis yra **Biokovo gamtos parkas**, įkurtas 1981 m. 19.550 ha plote, 7 km pločio Biokovo kalnų masyvas per 36 km nutįšęs palei Adrijos jūrą nuo Cetinos upės iki Gradaco gyvenvietės. Tai aukščiausi Kroatijos pajūrio kalnai, kurių aukščiausia viršūnė Šv. Jurgis siekia +1762 m ir yra antroji šalyje. Ji taip pavadinta pagal ant jos stovėjusią šv. Jurgio koplyčią. 1964 m. pastačius televizijos bokštą, koplyčiai teko pasitraukti į šoną. Kasmet rugpjūčio 3 dieną čia renkasi piligrimai. Viršūnę galima pasiekti aukščiausiu Kroatijoje 12 km asfaltuotu vadinamuoju Biokovo keliu. Kelias mokamas, važiuoti leidžiama tik šviesiuoju paros metu. Tai lengviausias būdas šiek tiek prisiliesti prie kalnų stichijos, pamatyti saulėtekį ar saulėlydį nuo kurios nors viršūnės.

Iš anksto įvertinusi visus variantus ir savo neblogą fizinį stovį, Monika nedvejodama pasirinko apysunkį, bet nesudėtingą žygį pėsčiomis su kalnų vedliu. Žinoma, juo bus Nikša – puikus savo krašto žinovas.

Gemzių stebėjimas – buvo pagrindinis šio ankstyvo kėlimosi tikslas. Iš namų išėjo 5 val. ryto dviese. Visiškoje tamsoje jie pasiekė Veliko Brdo kaimą +300 m aukštyje. Apie 6 val. ėmė brėkšti. Prasidėjo varginantis kilimas serpantiniais uolų juosta, kurios santykinis aukštis – apie 1000 m. Nors ši vidurinioji juosta nepasižymi gausia augmenija, tačiau buvo galima pastebėti, kad Biokovo flora – ypač turtinga įvairiuose aukščiuose. Įžymiausi jos atstovai – kai kurios endeminės katilėlių ir rugiagėlių rūšys. Pievose pilna geltonųjų narcizų. Daubose ir slėniuose auga garsiosios Biokovo bulvės (panašios į topinambus).

Atsiverdavo vis nauji, vienas už kitą gražesni, vaizdai. Apačioje prasidėjo saulėtekis. Pirmiausia saulės spinduliai palietė Hvaro salą, kiek vėliau pažadino Bračą. Tuo tarpu Makarska vis dar skendėjo nakties prieblandoje – ten dar šeiminkavo naktis. Nuo +800 m aukščio Nikša ėmė dažniau kilnoti galvą ir pro žiūroną kažko ieškoti. Tačiau tarpeklis kol kas buvo be gyvybės ženklų. Biokovo fauna yra įvairi ir savita – kelios retos ir nykstančios paukščių rūšys čia suka lizdus ir peri. Tai *auksinis erelis*, *imperatoriškas erelis* ir viena autochtoninė *baltagalvių grifų* rūšis. Vilkai ir šernai taip pat čia gyvena. Muflonų liko nedaug, nes juos iš sraigtasparnių medžioja užsienio turistai. Taigi šiuo metu žaviausi ir patraukliausi Biokovo gyvūnai – giminingos kalnų ožiams gemzės (*divokoza*), kurios jau buvo visai čia išnykusios, bet 1964 m. vėl įveistos ir sėkmingai dauginasi.

Tik apie 8.30 val., kai saulė auksu nutvieskė aukščiausias uolų keteras, gamtos namai sujudo. Dažniausiai gemzės vaikšto po dvi arba 4-10 vienetų bandomis. Žmonių jos nebijo, išskyrus atvejus, kai užklumpamos netikėtai. Netrukus keliauninkai, lydimi smalsių gemzių žvilgsnių, pasiekė Lokvą – užrakintą kalnų namelį: šioje kalnų vietoje verslui turistų per mažai.

Dabar Monika su Nikša buvo trečiojoje, egzotiškiausioje Biokovo juostoje. Tai karstinė juosta – maždaug 3-4 km pločio nepaprastai banguotas plokščiakalnis, kupinas Mėnulio paviršių primenančių daubų grandinių.

Nieko panašaus Monika pamatyti nesitikėjo. Iš pajūrio “nuplikęs” Biokovas atrodo gana niūrus ir neįveikiamas. Tuo tarpu čia, viršūnių papėdėje, takelis vingiavo tarp uolų, karstinių duobių ir skardingų daubų, apaugusių miškais. Vietomis prie pat tako žiojėjo šiurpą keliančios šulinių ir tamsių urvų angos.

Artėjant prie Vošaco kalnų namelio, vis dažniau pasitaikydavo piemenų būstų griuvėsiai, buvusių nedidelių daržų likučiai. Tačiau Moniką labiausiai nustebino 2 maždaug

po 1 arą dydžio gerai prižiūrėti ir kruopščiai aptverti daržai. Nikša paaiškino, kad pakalnėje žemės nedaug, ne visi jos turi. Todėl Biokovo kelio prieigose žmonės atvažiuoja iš miestų ir eksploatuoja šiuos menkus, bet labai derlingus žemės lopinėlius. Laistyti čia nebūtina: aukštai kalnuose ne taip karšta, o vėsiomis naktimis kondensuojasi rasa.

Vakare jaunuoliai aplankė Nikšos brolių gyvenantį Puharičiuose. Šiame etnografiniame, pusiau mirusiame kaime Ivas buvo nusipirkęs kelių šimtų metų senumo akmeninį namelį. Čia, atokiau nuo turistinės Makarskos jis eksperimentavo, gamindamas įvairiausių alkoholinius gėrimus. Nikša teigė, kad apylinkėje niekas neturi didesnės naminių gėrimų įvairovės, kaip jo brolis. Ivas mielai aprodė savo kolekciją. Kampe stovėjo 4 dideli bidonai Monikai jau pažįstamos rakijos, kurios pagrindu buvo gaminami visi kiti. *Travarica* (žolinė) – tai rakija su kokiomis nors vaistažolėmis. Yra 2 jos gaminimo būdai, o pagrindinių žolių bent 10; taigi rezultatas – mažiausiai 20 skoninių variantų. Taikydamas įvairius komponentus, Ivas pagamina nuostabiausių užpiltinių, trauktinių, likerių, tarp jų ir *rogačo gėrimą* (šv. Jono duonos trauktinę).

Monika nemėgo stiprių gėrimų, bet Ivas turėjo ir *prošeko* – silpno saldaus vyno, gaminamo iš vynuogių vyno gamybos atliekų. Tuo tarpu vyrai mėgavosi raudonuoju *merlotu*, kuris čia vadinamas juoduoju (*crno*). Namų grįžo sutemus.

Sekmadienis: PASAULIO PAVELDAS

Artėjant atostogų pabaigai, Nikša nutarė parodyti Monikai vertingiausias pajūrio architektūrinės įžomybes. Pirmasis sustojimas – **Šibenike**. Šis 41.000 gyventojų turintis miestas pripažįstamas seniausiu kroatiškuoju miestu visoje Adrijos pakrantėje. Jame ilgą laiką gyveno, dirbo ir mirė žymus kroatų architektas Jurajus Dalmatincas (1400-1473). Net 29 metus jis vadovavo Šibeniko šv. Jokūbo katedros statybai. Ši katedra ne tik išpūdingiausias pastatas mieste, bet ir žymiausias renesanso architektūros paminklas Kroatijoje. Šibeniko katedra ir visas senamiestis įtraukti į Pasaulio kultūros paveldo sąrašą.

Būdami tik 1 valandos atstumu nuo garsiojo **Krkos nacionalinio parko**, jie neatsispyrė pagundai aplankyti gražiausią Kroatijos karstinę upę. Upėje saugomos 7 grupės travertino krioklių, kurių bendras kritimo aukštis – 242 m. 17 krioklių yra gražiausi kalcio karbonato kriokliai Europoje. Nikša pasuko automobilį prie pačių populiariausių Roško grupės 12 krioklių. Jis norėjo ne tik išsimaudyti Krkos upėje, bet ir parodyti Monikai pačią įdomiausią etnografiniu požiūriu vietą Dalmatijoje. Tai garsiausieji, iki šiol veikiančys vandens malūnai, naudojami skalbti, vilnas karšti ir grūdus malti. Greta – 1906 m. hidroelektrinė, paversta technikos muziejumi, o netoli automobilių aikštelės veikia etnografinis muziejus.

Grįždami jaunuoliai trumpam stabtelėjo **Trogire**, nedideliame senoviniame miestelyje, kurio senamiestis – taip pat Pasaulio paveldo sąrašė. II a. p. m. e. graikai čia įkūrė *Tragurion'a*, kuris miestu tapo Romos imperijos laikais. Senamiestis išsidėstęs saloje ir XIII-XIV a. buvo apjuostas gynybine siena. Svarbiausias architektūros paminklas – XIII a. šv. Jono katedra. Moniką labai sudomino katedros paradinis įėjimas su abipus durų stovinčiomis Adomo ir Ievos skulptūromis.

Papietauti nutarė čia pat. Jiems pasisekė: nacionalinio patiekalo *arambašičio* ilgai laukti nereikėjo. „Jis kažkuo panašus į mūsų balandėlius“, - pagalvojo Monika. Arambašičis – tai vyniotinis iš vynuogių lapų, prikimštų maltos mėsos, svogūnų, česnakų bei vaistažolių mišinio. Žiemą paprastai vyniojama į raugintų kopūstų lapus. Gaminama keraminiame puode ant lėtos ugnies apie 3 valandas. Pailsėjęs laukė bene pagrindinis šios dienos objektas – Splitas.

Dabartinio antrojo šalies miesto (190.000 gyv.) **Splito** senamiesčio centre, prie pat jūros, puikuoja vietinės kilmės Romos imperatoriaus Diokletiano rūmų kompleksas – trečiasis šios dienos Pasaulio paveldo objektas. O daugiau nei prieš 2000 metų čia buvo graikų gyvenvietė *Aspalathos*, kurią užkariavo romėnai. Tačiau vietovė tapo reikšminga tik tada, kai imperatorius nutarė pastatyti čia savo rezidenciją. 295-305 m. 6000 vergų pastatė

215 x 180 m dydžio, beveik 4 ha ploto, tvirtovę primenantį pastatų kompleksą, apjuostą aukšta siena su 16 bokštų ir 4 vartais.

Pirmadienis: ŽEMYN UPE

Paskutinę dieną Monika išvyko į kalnus, kad nusileisti plaustais **Cetinos upe** žemyn. Puikūs, beveik nauji plaustai jau laukė turistų. Po išsamaus instruktažo visi pasipuošė gelbėjimosi liemenėmis ir šalmais. Kiekvieno plausto gale įsitaisė instruktorius-vairininkas. Laukė 8 baisūs (nes nežinomi) kilometrai.

Cetina yra vandeningiausia Dalmatijos upė. Nors ji teturi 100 km ilgį, bet vandens joje daugiau, nei iš savo baseino pati gali susirinkti. Pasirodo, Cetina požeminiais kanalais gauna vandens net iš Vakarų Bosnijos karstinių laukų. Jos vanduo – vienas švariausių Kroatijoje.

Nuplaukus bene didesnę maršruto dalį, teko išlipti ir krantu apeiti mėgėjams beveik neįveikiamą akmenų sangrūdą. Kai instruktoriai vieni įveikė siaubingąjį slenkstį, vėl visi kartu tęsė plaukimą. Kaip ir pirmoje atkarpoje, slenksčių ir rėvų buvo pakankamai. Kelis kartus teko lipti į vandenį, kad stumti plaustą nuo seklumos. Po poros valandų upė nurimo, ir netrukus laimingieji pasiekė *Radmano malūną*. Čia ir baigiasi plaustininkų kelionės.

Krante Monikos jau laukė Nikša su sausais drabužiais, o kalnų restorane ant upės kranto – garavo pietūs. Ji buvo maloniai nustebinta, ant stalo pamačiusi “lietuvišką” kiaušinieneę su kumpiu. *Pršutas* – tai paprasčiausias rūkytas kumpis, bet Dalmatijoje jis vadinamas nacionaliniu valgiu. Dažniausiai pateikiamas su sūriu ir alyvuogėmis.

Į Makarską kompanija grįžo kitu keliu – per Omišą, garsųjį piratų miestą, įsikūrusį neįveikiamame Cetinos upės kanjone.

Taigi baigėsi Monikos ir Nikšos įtempto poilsio laikotarpis.

Jeigu jums to dar maža, jūs galite išbandyti jėgas ekstremaliomis situacijomis: lipti uolomis, skverbtis į vertikalius urvus, nardyti atviroje jūroje ar povandeniniuose urvuose – tai prieinama daugumai.

Splitas

2004

NESKELBTA APYBRAIŽA

Siaura šiaurės-rytinės Adrijos jūros pakrantės teritorija nuo Rijekos įlankos iki Škoderio ežero nuo seno vadinama DALMATIJA. Tai istorinė sritis didžiaja dalimi išsidėsčiusi dabartinėje Kroatijoje ir kartu apimanti visą Juodkalnijos pajūrį. Viena iš didelės indoeuropiečių ilyrų genčių grupės, gyvenusios Balkanų pusiasalio šiaurės vakaruose, nuo Dunojaus vidurupio iki Adrijos, ir Apeninų pusiasalio pietryčiuose, – dalmatai įsikūrė būtent čia. Pirmą kartą ilyrai minimi VI a. pr. Kr., o III a. pr. Kr. pradžioje į ilyrų gyvenamas sritis įsiveržė keltai; dalis ilyrų sukeltėjo, kiti buvo išstumti į pietus, arčiau jūros. III – I a. pr. Kr. romėnai nukariavo visas ilyrų gentis ir įkūrė Ilyrijos, o vėliau Dalmatijos provinciją. Tačiau Vidurio Dalmatija, kur dabar stovi didžiausias Dalmatijos miestas Splitas, buvo apgyventa jau akmens amžiuje, o prieš įsiveržiant į šias žemes romėnams, santarvėje su ilyrais gyveno ir graikų kolonistai. Jau tada, prieš Kristų, SALONA (dabartinis Solinas) tapo svarbia karine dalmatų baze ir uostu. Tuo pat metu egzistavo kita nedidelė dalmatų gyvenvietė ASPALATHOS (dabartinis Splitas). Manoma, kad būtent graikai šitaip ją pavadino pagal labai regione paplitusio palėpščio graikiškąjį vardą (*aspalathos*).

SALONA

Salona įsikūrusi vienos iš gražiausių rytinės Adrijos įlankų pakrantėje greta mažo Jadro upelio žiočių. Romėnai šį regioną pavergė 78 m. pr. Kr., kai Salona jau buvo svarbus miestas, ir netrukus gavo Romos kolonijos statusą – *Colonia Martia Iulia Salona*. Ilgainiui Salona tapo svarbiausiu Dalmatijos miestu: 27 m. pr. Kr. – Ilyrijos provincijos, o nuo 8 m. – Dalmatijos provincijos sostine, vadinama mažąja Roma.

Miestas augo vakarų ir rytų kryptimis, buvo apjuostas sienomis su bokštais. I a. miesto centre jau buvo įrengtas forumas, stovėjo Jupiteriui, Junonai ir Minervai skirta šventykla bei teatras, II a. pabaigoje vakarinėje miesto dalyje išaugo 4 aukštų amfiteatras, talpinęs 15.000-18.000 žiūrovų. Didelės termos, svarbi tuometinio kultūrinio gyvenimo dalis, buvo įrengtos į rytus nuo miesto centro. III-IV a. sandūroje, valdant imperatoriui Diokletianui, miestas išaugo iki 60.000 gyventojų, o statybos plėtėsi. Daug naujų migrantų iš rytų apsigyveno mieste ir jis palaipsniui tapo internacionaliu.

Krašte sparčiai plito krikščionybė, ypač po Salonos vyskupo Dujamo, vėliau paskelbto šventuoju, ir jo pasekėjų nužudymo 304 m. Vėliau, V a. pirmųjų krikščionių slaptų susitikimų vietoje buvo pastatytas krikščionių vyskupų rūmų ir bazilikos kompleksas, o Salonos vyskupas tapo visos Dalmatijos vyskupu. VI a., Bizantijos valdymo laikotarpiu, saloniečiai paskutinį kartą entuziastingai statėsi. Buvo atnaujinti vyskupų rūmai, kuriuose vyko sinodai.

Tačiau miesto sienos ilgainiui jau nebegalėjo apsaugoti jo gyventojų nuo priešų. Pietų slavai įsiveržė į Romos imperiją VI a. Nors žinių apie tai išlikę nedaug, slavų persikėlimo per Dunoją 551 m. poveikis buvo katastrofiškas. Ištisos imperijos provincijos – Ilyrija, Makedonija, Trakija ir Dalmatija – tapo viena didele “Slavija”. Migruojančių genčių dinamizmas darė didelę įtaką visiems jų kaimynams. Ten, kur ankstesni gyventojai nebuvo sunaikinti ar asimiliuoti, jie paprasčiausiai buvo išstumti. Ši suirutė Balkanuose ir Dunojaus baseine truko beveik tris šimtmečius.

615 m. užplūdę avarai ir slavai sunaikino Saloną. Gyventojai pasklido po apylinkes: vieni išsikraustė į salas, kiti persikėlė į imperatoriaus rūmus Aspalate. Tuo tarpu sugriautos Salonos pakraštyje atėjūnai, dabartinių kroatų protėviai, ėmė kurti naują miestą Soliną.

Dabar apsilankę buvusioje didingoje Salonoje, berasite tik antikinių griuvėsių liekanas...

IMPERATORIUS

Gajus Valerijus Aurelijus DIOKLETIANAS (*Diocletianus*), kurio tikrasis vardas *Diocles*, gimė 245 m. Dioklėjeje (prie Salonos) buvusio vergo šeimoje. Išgarsėjo karo tarnyboje – buvo gvardijos viršininku, provincijos gubernatoriumi. Mirus imperatoriui, 284 m. kariuomenės vadū buvo paskelbtas Romos imperatoriumi.

Norėdamas sutvarkyti imperiją ir apginti ją nuo priešų, ėmėsi radikalių reformų. Stiprindamas centrinę, t. y. imperatoriaus valdžią, 286 m. savo bendravaldžiu (antruoju augustu) paskelbė Aurelijų Maksimianą, kuris rezidavo Milane ir valdė vakarinę imperijos dalį. Tuo tarpu pats iš Nikomedijos (dab. Izmitas Turkijoje) tvarkėsi rytinėje dalyje. Civilinė valdžia buvo atskirta nuo karinės. Per 21 viešpatavimo metus, kurie laikomi “naujos imperijos kūrimu”, Diokletianui labiausiai sekėsi karo reikaluose – sėkmingi karai su kaimynais, numalšinti sukilimai,...

Tačiau ne viskas klostėsi kaip jo buvo sumanyta. Labai išaugo kariuomenė, o su ja kartu ir biurokratinis aparatas. Finansų srityje buvo reformuota mokesčių sistema, sudarytas imperijos kadastras. Nors mokesčiai buvo geriau surenkami, o kainų kilimas kontroliuojamas, tačiau ekonominės reformos nedavė lauktų rezultatų.

Nepasisekė jam ir paremti savo reformuotos imperijos viena valstybine religija. Krikščionių persekiojimais ir jų žudymais norėta likviduoti jų bendruomenes. 303 m. Diokletianas liepė sugriauti visas krikščionių bažnyčias ir sudeginti visas biblijas. Šis didysis persekiojimas truko 13 metų, tačiau pernelyg didelės represijos nepasiteisino. Nuo to krikščionybė tik dar labiau sutvirtėjo.

304 m. Romoje buvo surengtos didelės triumfo iškilmės, bet jos buvo jau paskutinės. Dar po metų Diokletianas, kartu su savo bendravaldžiu Maksimianu, atsisakė sosto ir pasitraukė į savo gimtąją Dalmatiją. Pasitraukęs iš politinio gyvenimo, imperatorius Diokletianas apsigyveno didžiuliuose rūmuose ant jūros kranto netoli savo gimtinių. Jo aštuoniakampis mauzoliejus išliko kaip krikščionių bažnyčia – ar ne likimo ironija, kad tokios amžinojo poilsio vietos susilaukė paskutinysis iš didžiausių krikščionybės persekiotojų. Mirė jis Salonoje tarp 313-316 m. Palaikų buvimo vieta nežinoma...

AKVEDUKAS

Tik 5 km antikinę Saloną skiria nuo moderniojo Splito. Važiuojant šiuo keliu, rytinėje kelio pusėje negalima nepastebėti 9 km ilgio romėnų akveduko, kurio paskirtis buvo tiekti vandenį imperatoriaus rūmams nuo Jadro upės ištakų. 180 m ilgio vadinamasis “sausasis tiltas” yra geriausiai išsilaikiusi jo dalis, pastatyta iš didžiulių akmens blokų ant milžiniškų atramų, skiriančių išpūdingas arkas. Šis senovinis vandentiekis tebeveikia...

RŪMAI

Diokletiano rūmų kompleksas buvo baigtas 305 m. Per 10 metų 6.000 vergų pastatė 215 x 185 m dydžio, beveik 4 ha ploto, tvirtovę primenantį pastatų kompleksą, apjuostą aukšta siena su 16 bokštų ir 4 vartais. Statybai buvo naudojama klintis iš Bračio salos ir

Trogiro akmens laužyklų. Specialiai iš Egipto atgabenti sfinksai ir liūtai puošė centrinę rūmų dalį, o vidaus patalpos buvo išdekoruotos marmuru. Į rūmus galima buvo patekti iš visų pusių: vakariniai – “geležiniai” ir rytiniai – “sidabriniai” vartai buvo pagalbiniai, o patys mažiausieji pietiniai – “bronziniai” buvo pasiekiami tik iš vandens, nes Adrijos jūra skalavo pietinę rūmų sieną.

“AUKSINIAI VARTAI” – tai pagrindiniai, didžiausi ir labiausiai išpuošti šiaurinėje sienoje įrengti vartai, nukreipti į sostinę Saloną. Jie dekoruoti nišomis, piliastrais ir pusapskritimėmis arkomis virš įėjimo. Kadaisė virš karnizo stovėjo 4 valdovų statulos. Pro šiuos paradinius vartus patenkama į šiaurinę dalį, kurioje Romos laikais buvo imperatoriaus tarnautojų ir gvardijos gyvenamieji pastatai, dirbtuvės ir labai didelis audimo cechas. Gatve, dabar vadinama Diokletiano vardu, galima patekti į patį komplekso centrą.

PERISTILIS – tai pagrindinė rūmų aikštė, kur susikerta dvi pagrindinės gatvės. Iš vakarų ir rytų aikštę apriboja kolonados, kiekviena iš 6 marmuro ir granito kolonų, laikančių arkas, išpuoštas vainikais. Iš pietų aikštę uždaro Prierūmis (įėjimas į pačius rūmus) su 4 granito kolonomis, laikančiomis trikampi frontoną. Kairėje puikuoja autentiškas sfinksas. Antikos laikais Peristilis atliko vestibulio į imperatoriaus patalpas paskirtį ir buvo skirtas Diokletiano kultui: liepos 21-ąją čia būdavo švenčiamas “jo dieviškasis” gimtadienis.

PRIERŪMIO kupolas su atviru skliautu kadaisė buvo išpuoštas puikomis mozaikomis. Toliau pietų kryptimi, už sekančių durų, esantis portikas, anksčiau buvo atviras į jūros pusę. Abiejose jo pusėse buvo imperatoriaus patalpos: pietvakarinėje dalyje – gyvenamosios, o pietrytinėje – reprezentacinės. Terminės maudyklos buvo įrengtos abiejose pusėse. Deja, šio gyvenamojo aukšto imperatoriškosios patalpos neišlikę – jas suniokojo Salonos gyventojai, rekonstruodami viską pagal savo poreikius. Griaudami ir perstatinėdami naujieji gyventojai šiukšlėmis ir statybinėmis medžiagomis užpylė pamatinio aukšto patalpas, tuo būdu jas “užkonservuodami”. Tai jas ir išgelbėjo iki mūsų dienų. Nusileiskime į autentiškiausią rūmų dalį ir mes...

PAMATINIO AUKŠTO PATALPOS pietinėje rūmų komplekso dalyje buvo pastatytos žemės lygyje ir turėjo atlikti pagrindo viršutiniajam aukštui paskirtį. Kai kurie skliautuoti kambariai, esantys po imperatoriaus apartamentais, buvo naudojami kaip sandėliai. Kada rūmai buvo statomi, jūros lygis buvo 1,3 m žemiau negu šiuo metu. Dabar gi pamatinio aukšto grindys yra vos 15 cm aukščiau vidutinio jūros lygio. Todėl dar visai neseniai turėta didelių problemų su nuotėkomis, kurios net 30 cm sluoksniu buvo apsėmę grindis. Vakarinėje dalyje buvo rastos ankstyvųjų viduramžių aliejaus preso liekanos. Tai Salonos gyventojai vieną iš apatinių patalpų pritaikė aliejaus gamybai. Rytinėje dalyje buvo rastas 155 x 156 cm marmurinis valgomojo kambario stalas. Per daugiau nei 40 metų trukusius kasinėjimus iš 50 pietinės rūmų komplekso dalies pamatinio aukšto patalpų 41 yra atkasta ir atstatyta. Bet grįžkime į dienos šviesą...

Buvęs DIOKLETIANO MAUZOLIEJUS, statytas tuo pat metu kaip ir rūmai, iš išorės buvo aštuoniakampis statinys su 24 korintietiškomis kolonomis, kadaisė laikiusiomis skliautą. Į mauzoliejų vedė 16 laiptų, iš šonų įėjimą saugojo 4 sfinksai. Apskritiminis mauzoliejaus vidus išpuoštas medalionais su Diokletiano, jo žmonos Priskos, dukters Valerijos, dievo Hermio atvaizdais ir medžioklės scenomis. Ilgainiui Diokletiano palaikai buvo pašalinti, o mauzoliejus VII a. perstatytas į šv. Marijos bažnyčią, žinomą kaip šv. Dujamo, miesto globėjo, katedra.

Buvusi antikinė JUPITERIO ŠVENTYKLA – tai keturkampis pastatas su 6 kolonų priestatu ir turtingai dekoruotu portalu. VIII a. šventykla buvo perstatyta į Krikštyklą.

Šiuose rūmuose niekada negyveno joks valdantis imperatorius – tik buvę. Pirmiausia 305-316 m. pats Diokletianas, vėliau jo šeima. Manoma, kad čia buvo pasislėpęs ir mirė paskutinis V. Romos imperatorius Romulus Augustulas.

Romėnų laikais, būdamas sostinės Salonos šešėlyje, Aspalatas neturėjo perspektyvų plėstis. Negelbėjo net ant jūros kranto besipuikuojantys imperatoriaus rūmai. Ir tik pabėgėliai

iš Salonos, ilgainiui nebetilpdami rūmų komplekso sienose, peržengė jas prieš tai aplipdę chaotiška viduramžių statybine mišraine.

Dabar šis, geriausiai išsilaikęs romėnų architektūros paminklas visoje Kroatijoje, yra Pasaulio paveldo dalis. Tačiau neskubėkite daryti išvadų, kai pamatysite tai savo akimis. Tik po penkerių reguliaraus lankymosi Splito metų aš supratau: *‘man TAI negražu, bet nepaprastai įdomu!’*

Velebitas

VIENIŠIAUS KLAJONĖS BRUNDO PALIKUONIŲ PĖDOMIS

2004

APYBRAIŽA. „Kelionės ir pramogos“, Nr. 5 (49) + 6 (50), Vilnius.

Taip susiklostė, kad pastarieji penki mano gyvenimo metai yra susiję su nuostabia šalimi – Kroatija. Ten aš praleidžiu vasaras, ten aš dirbu ir ilsiuosi. Tačiau kuo geriau pažinau šį kraštą, pamilau jo žmones ir jų dainas, supratau jų gražią kalbą ir papročius, tuo labiau panorau daugiau keliauti po šalį, pasiekti slapčiausius jos kampelius. Praeitą rugsėjį nutariau praleisti Velebite ir vienas pavaikštinėti sunkiai praeinamomis ir mažai lankomomis kalnų vietomis, taip romantiškai Vladimiro Nazaro (1876-1949) aprašytomis patriotinėje poemoje „Lokys Brundas“ (1915).

Savo plotu Vilniaus rajoną šiek tiek pranokstantis Velebitas yra didžiausias Kroatijos ir ilgiausias Dinarų kalnyno kalnų masyvas, apie 150 km iš šiaurės vakarų į pietryčius nutįsęs pagal Adrijos jūrą. 1981 m. įkurtas Velebito gamtos parkas apima net 2000 km² plotą. Aukščių skirtumas parke – nuo 0 iki 1757 m virš jūros lygio. Parke yra išskirtos mažesnės saugomos teritorijos: Šiaurės Velebito ir Paklenicos nacionaliniai parkai, Haidukų kukų ir Rožanų kukų draustiniai. Šiems didingiems kalnams būdingos stačios uolos, pakrantės pusės „nuogumas“ ir kontinentinės Likos pusės miškingumas, augmenijos ir gyvūnijos gausa. Pagrindinis kalnų geologinis ypatumas – karstas, sukūręs šį unikalų, gražiausią Kroatijoje kalnų kraštovaizdį. Dėl išskirtinės savo vertės dar 1978 m. Velebitas buvo paskelbtas Pasaulio biosferiniu rezervatu.

ŠIAURĖS VELEBITAS

*Uola auga,
Uola žydi,
Uola kvepia,
Uola sensta,
Uola miršta...
Uola yra karsto gėlė.
B. Ostojičius*

Kelionę nutariau pradėti Sėnyje. Kadangi atvykau 02:30 val. nakties, teko tenkintis nakvyne paplūdimyje. Žvabokas rytas prasidėjo nuo šaltų pusryčių ir pažinties su geraširdišku tuščių butelių kolekcionieriumi. Tik 6 000 gyventojų turintis, bet labai turtingos praeities miestelis įsikūręs patogiausioje vietoje, kur trumpiausias kelias iš sostinės Zagrebo atsiremia į Adrijos jūrą. Neturėdamas pakankamai laiko garsiajai miesto Nehajaus tvirtovei ir šv. Marijos katedrai, netrukus atsidūriau Šv. Jurgio gyvenvietėje, iš kur pakeleivingu automobiliu nesunkiai pasiekiau Krasną – paskutinį kaimą Velebito priekalnėse. Dvi valandos pėsčiomis miško keliais bei takeliais ir štai aš prie nacionalinio parko šiaurinio posto, kur radau ant suolo miegantį mokesčio rinkėją.

Šiaurės Velebito nacionalinis parkas – jauniausias šalyje, įkurtas tik 1999 m. Kadaisė kalnų slėniuose gyventa žmonių, auginusių avis, ožkas, karves, arklius. Trumpomis vasaromis jie išgindavo gyvulius aukštyn į kalnus, kur turėdavo laikinuosius kalnų būstus, kur nedideliuose nuo akmenų atkovotuose ploteliuose augindavo daržoves. Dabar čia jų beliko vos viena šeima, gyvenanti parke vasarą. Pakeliui kur ne kur mačiau senuosius gyvenimus primenančias būstų liekanas. Su žmonėmis iš kalnų pasitraukė ir medžioklė, kuri vos neišnaikino kai kurių gyvūnų rūšių. Dabar parke iš didžiųjų žinduolių galima sutikti vilkų, lūšių, laukinių kačių, gemzių, ir, žinoma, lokių. Pirmąjį lokio Brundo palikuonį aš sutikau labai netikėtai, vos 15 minučių atstumu nuo parko posto. Stabtelėjęs takelyje ir vis žvairuodamas į mane jis paskubomis pasišalino į tankmę. Kiti susitikimai buvo neakivaizdiniai – šviežių išmatų krūvelė ar pradraskyta velėna dažnai pasitaikydavo mano kely. Kur tik įmanoma, Velebitas apaugęs mišku, teikiančiu prieglobstį ne tik gyvūnams, bet ir paukščiams. Kurtiniai – bene didžiausia skraidanti parko įžymybė. Dienomis ant takų ar uolų saulėje šildosi gyvatės, driežai, spalvingus žiedus lanko ryškiasparniai drugeliai, vakarais saulėlydį pajvairina besimaitinančių šikšnosparnių skrydžiai. Žodžiu, net rudenį, kai turistų kalnuose beveik nėra, keliaudamas nesijaučiau vienišas – buvo ką stebėti ir aš pats nuolat buvau stebimas.

Zavižaną, patį aukščiausią kalnų namelį Kroatijoje 1594 m aukštyje, miškui pasibaigus pasiekiau 13:30 val. Čia apsistojau nakvynei. Namelyje yra 28 lovos (gali miegoti iki 40 turistų), elektra, lauko tualetas. Virtuvėje yra vanduo, krosnis, dujinė viryklė, visi indai bei įrankiai. Prausimosi galimybių, kaip ir beveik visur Velebite, de ja, nėra. Bet už tai puikus vaizdas į jūrą ir kalnus. Kiek pailsėjęs įkopiau į gretimas viršūnes – Didįjį Zavižaną (1676 m), Vučiaką (1645 m), aplankiau garsųjį Velebito botanikos sodą, 1966 m. įsteigtą 1480 m aukštyje. Čia per 30 ha plote ne tik natūraliai auga, bet ir perkelta daug kitų Velebito augmenijos rūšių. Prie kiekvieno augalėlio įrengti užrašai padeda susigaudyti šioje gamtos įvairovėje.

Premužičiaus take pasitikau kitą vėsų rytą. Šis unikalus 50 km ilgio takas buvo nutiestas 1930-33 m. nuo Zavižano iki Baške Oštarijus per šiaurinį ir vidurinį Velebitą. Statybai vadovavo žinomas miškų inžinierius, kalnų turistas ir speleologas Antė Premužičius. Takas atvėrė galimybę be didelių pastangų pasiekti ir pereiti gražiausias Kroatijoje Velebito kalnų vietas, kurios dėl nepaprastai raižyto reljefo šiaip būtų beveik nepasiekiamos. 09:30 val., palikęs kuprinę meškoms saugoti, nutariau įlipti į Gromovačios viršūnę (1675 m). Tai dominuojantis *kukas*, nuo kurio atsiveria tikrai įspūdinga panorama. Kroatų kalboje *kukas* reiškia klubinkaulį, o kalnų toponimikoje taip vadinama uolos viršūnė kalno keteroje arba aukšta pavienė uola.

Rožanų kukai, prasidedantys iškart nuo Gromovačios, - gražiausia Velebito vieta. Čia ~18 km² plote priskaičiuojama per 50 akmens smailių (visos per 1600 m aukščio virš jūros lygio), siekiančių kartais net 200 m santykinį aukštį. Jos stebina savo formomis, primenančiomis bokštus, obeliskus... Čia matoma visa paviršinių ir požeminių karstinių formų įvairovė: atlikuonys, svaiginantys skardžiai, siauri plyšiai, gilios bedugnės, prarajos, šuliniai, urvai... 1995 m. slovākų speleologai čia atrado ir vėliau prasiskverbė į 1000 m gylio Slovākų prarają (*Slovačka jama*). Tai tikra karsto gamtos enciklopedija. Todėl čia įsteigtas Rožanų kukų draustinis. Patys žymiausieji kukai yra Novotno, Rosijaus ir Premužičiaus. Toliau takas pakyla iki savo aukščiausio taško (1620 m) ir netrukus atveda prie Rosijaus kalnų namelio, pastatyto 1929 m. 1580 m aukštyje.

Tai tik 10 vietų pastatas be patogumų, tačiau galintis sutalpinti iki 20 turistų. Yra geležinė krosnelė ir vidinis vandens rezervuaras. Kadangi vandens buvo pakankamai, nutariau čia įsikurti nakvynei. Papietavęs išskubėjau į sunkiausiai praeinamas ir rečiausiai lankomas parko vietas. Varginantis pakilimas į Vartų balną keitėsi ne mažiau sudėtingu nusileidimu nuo Rožanų kukų.

Haidukų kukus pasiekiau tik perėjęs Lubenovo vartus ir artimiausioje kryžkelėje pasukęs kairėn. Sunkiai pastebimas takas apie valandą vedė mane į aukščiausią Haidukų kukuose Golubičiaus viršūnę (1650 m). Vos 2,5 km skiria šią vietą nuo Rožanų kukų, tačiau čia nepalyginamai laukiniškesnė teritorija už aną. Vaikšto čia ne daug kas – tik labai patyrę keliautojai. Juk čia yra vietų, kur dar nėra žengusi žmogaus koja! Kaip ir visame parke čia išimtinai vyrauja klintis ir dolomitas. O tai sąlygoja požeminių ertmių išplitimą. Beje, čia 1475 m virš jūros lygio aukštyje buvo atrasta Luko praraja (*Lukina jama*), giliausia ne tik Kroatijoje, bet ir visoje pietryčių Europoje (1392 m gylio). Pavadinta ji žymaus kroatų speleologo, žuvusio Velebite 1992 m. karo su serbais metu, Ozreno Lukičiaus, pravarde Luka, vardu. Būtent šioje prarajoje 2001 m. buvo pagerintas 22 metus man priklausęs Lietuvos gylio urvuose rekordas. Haidukų kukų draustinis yra mažiausiai šalyje ištyrinėta teritorija. Čia šeimininkauja tik lokio Brundo gentainiai. Abiejuose draustiniuose kartu žinoma per 150 urvų, tarp jų ir antroji pasaulio vertikālė – *Patkov Gušt* (553 m gylio šulinys)!

Pro Didžiojo Lubenovo laukymę grįžęs į Premužičiaus taką pavakare pasiekiau savo daiktus, paliktus Rosijaus namelyje. Gana vėsus vakarą praleidau trijų šaunių kroatų draugijoje prie laužo. Šaltas žvaigždėtas dangaus skliautas tolumoje nepastebimai susiliejo su Rabo salos žiburiais, o deginantys slyvovicos lašai, tarytum prabėgusios vasaros šilumos likučiai, sušildė pavargusius mūsų kūnus.

Kitą rytą, vietoj mankštos sudėtingiausiu maršrutu pasikarstęs Varniačios viršūnėlėmis, Premužičiaus taku patraukiau pietų kryptimi. Trumpam poilsiui sustojau Alano kalnų namelyje. Ši labai civilizuota 40 vietų bazė stovi 1345 m aukštyje ir turi net prausimosi įrangą bei telefoną.

Jablanaco bažnytkaimį Adrijos pakrantėje pasiekiau tik 17:00 val. Jis svarbus ne tik kaip uostas ar patogi kelionių į Velebitą starto vieta. Jį visų pirma garsina pats žemiausias Pasulyje Miroslavo Hirtzo kalnų namelis, pastatytas vos 20 m virš jūros lygio aukštyje. 41 vietos bazės kieme už retoko eglūno krūmo įrengtas savaiminio pasišildymo dušas su vaizdu į jūrą, yra savitarnos virtuvė. Visa tai – tikra palaima po kalnų žygio. Tačiau, gavęs lovą nakvynei, aš tuojau išskubėjau pakrante, kad pamatyčiau unikaliausią šiaurinės Kroatijos pakrantės įžymybę.

Zavratnica – tai 900 m ilgio ir 50-150 m pločio nežymiai vingiuotas su siauromis žiotimis kalnų kanjonas, užpildytas jūros vandens. Stačios uolos virš siauro pakrantės takelio iškilę apie 100 m. Pagal išvaizdą jis niekuo nesiskiria nuo tipišku Skandinavijos fiordų. Tačiau jo kilmė visai kita. Tai karstinė dauba, Balkanuose vadinama *uvala*. Ji atsirado paviršiaus vandens srautui tirpdant ir išplaunant klintį. Ir tik vėliau pakilus jūros lygiui, vanduo užliejo daubą, paversdamas ją nuostabaus grožio įlanka, kurios dugnas netoli kranto tankiai nusagstytas juodomis jūros ežių girliandomis. Beieškant patogios vietos nusimaudyti, sutemos pargynė mane kaimelin.

PAKLENICA

Jis yra visur.

Jis valdo viską.

Jis yra visame kame. Jis yra viskas.

Ir kietas gruntas ir trūkės akmuo.

Jis yra rūkas. Ir žemė.

Ir medis. Jis yra upė.

Jis buvo pradžioje.

Ir bus jis iki pabaigos.

Begalinis, amžinas vanduo.

Z. Tomičičius

Prieš tęsdamas savo kalnų klajones, trumpam sustojau Karlobage – 500 gyventojų nesiekiančiame pakrantės mieste, įsikūrusiame ties Vidurio ir Pietų Velebito sandūra. Tai puiki vieta pradėti arba užbaigti keliones. Bet aš nutariau pradėti nuo Selinos, mažo kurortinio kaimelio. Pats vidurdienis, todėl visos parduotuvės buvo senai uždarytos. Duonos atsargas papildyti pavyko tik restorane, žinoma, už dvigubą kainą. Manęs laukė labai varginantis pusdienis.

Paklenicos nacionalinis parkas yra seniausias Kroatijoje. Pirmą kartą nacionaliniu parku jis buvo paskelbtas 1928 m., tačiau faktiškai juo tapo tik 1949 m. Tik 96 km² Paklenica kasmet pritraukia apie 100.000 lankytojų. Puikus susisiekimasis ir senovinio Zadaro miesto artumas pavertė šią Pietų Velebito dalį lankomiausia šalyje. Čia pati didžiausia viso Velebito karstinių formų įvairovė. Kanjonai ir slėniai kerta kalnus ir drenuoja juos, nepaprastai įsigilinę į gelmes. Tik aukštutinėje Paklenicos dalyje yra nuolatinės vandentėkmės, tuo tarpu žemiau srautai teka tik liūčių metu. Pusę Paklenicos dengia juodosios pušies ir bukų miškai. Beje, ir jos pavadinimas kilo nuo žodžio *paklina* – sakai, derva, kuriais, gaunamais iš juodosios pušies, anksčiau buvo smaluojami laivai.

Uolų viršūnės apaugusios krūmais: gudobelių, erškėčių, kvapiųjų pistacijų, šilinių viržių... Parke gyvena daug paukščių: sakalai, pelėdos, grifai, pilkieji ereliai, didieji apuokai. Atokesnėse parko vietose yra nuodingų angių, gluodėnų ir žalčių. Svarbiausieji Paklenicos žinduoliai – lapės, kiškiai, elniai, šernai, atkampesnėse vietose ir lokiai. Parke priskaičiuojama per 4 000 gyvūnų rūšių.

Mažoji Paklenica, nuo kurios pradėjau žygį po parką, - tai šiuo metų laiku sausas tarpekliis, o faktiškai sraunios kalnų upės vaga. Apie 14:00 val. pradėjau kilti į viršų. Jokių takų čia nėra, tačiau parko ženklai nesunkiai leidžia susirasti teisingus perėjimus. Kuo toliau, tuo gamta tampa atšiauresnė, milžiniški akmenys vis dažniau pastoja kelią ir labai apsunkina judėjimą. Liūčių metu įveikti šį 3 km ilgio kanjoną yra ypač pavojinga. Gal todėl jis yra rečiau lankomas. Aplinkui vandens nėra – atsiliepia katastrofiška 2003 m. sausra, apėmusi visą šalį. Pagaliau po kelių valandų ropštimosi dešinėje pamačiau plataus, bet nedidelio urvo angą. Jo pavadinimas Kapliarka (“lašelinė”) pateisino mano lūkesčius – vanduo dar vis kapsėjo.

Papietavęs ir papildęs vandens atsargas, patraukiau aukštyn. Tada dar nežinojau, kad kitą vandens šaltinį prieisiu tik ateinančios dienos vakare.

Ivinos vodicos kalnų namelį (1250 m aukštyje) priėjau tik sutemus, apie 19:30 val. Tai nedidelis kalnų prieglobstis, talpinantis 12-17 turistų. Viduje – metalinė krosnelė, lauke – sraigtasparnių tupimo aikštelė ir seniai išdžiuvęs lietaus vandens rezervuaras. Nakvojome dviese, tiksliau dalyvavo ir trečias – išūli žebenškštis, kuri, pajutusi mūsų atsineštą vandenį, visaip stengėsi pragrauzti plastikinį butelį. Kad neprarastume paskutinio vandens lašelio, teko miegoti apsikabinus butelį.

Po nekokios nakties gana anksti patraukiau į atokiausias parko vietas. 10:30 val. jau buvau maždaug 1500 m aukštyje, kur teko apsispręsti dėl tolimesnio kelio. Nors dvejoti lyg ir nebuvo ko – juk priėjau minų laukus! Tai paskutiniojo pilietinio karo palikimas. Didžioji šalies dalis jau išminuota – 2003 m. raportavo kariniai specialistai, liko tik atkampiausi kalnų rajonai. Šis kaip tik toks. Pasukau į šiaurės vakarus, aukščiausios Pietų Velebito viršūnės – Vagano (1757 m) link. Pakeliui stabelėjau poilsio prie Brundo, žinoma, lokio Brundo vardu pavadintos viršūnės (1715 m).

Didžiosios Paklenicos tarpeklio aukštutinėje dalyje, vos 480 m aukštyje pastatyta 56 vietų Paklenicos kalnų namelį priėjau antroje dienos pusėje, įveikęs vadinamąjį Gražųjį taką (*Lipa staza*). Geriau jau nebūčiau susigundęs gražiu pavadinimu, bet kodėl, sužinosite patys, jei jį kada nors pasirinksite...

Namelis sutiko mane svetingai. Nors buvo penktadienis, bet turistų nedaug – tik keliolika. Mūsų poreikiams visi galimi patogumai: elektra, telefonas, gausus vanduo, net dušas ir tualetas su nesustabdomu vandens srautu. O už dešimties metrų upė – pati tikriausia

vandeninga upė, prie kurios dar išlikusios stovi senovinių malūnų liekanos. Didžioji Paklenica – įspūdingiausias ir didžiausias parko kanjonas, kurio sienos vietomis net 400 m iškilę aukščiau plataus tako, vingiuojančio pagal greta tekančią kalnų srautą. Šis kraštovaizdis taip primena Amerikos Laukinius vakarus, kad čia dažnai filmuojami vesternai.

Tačiau pagrindinė kanjono įžomybė – Aničios kukas, 400 m aukščio vertikali uola, uolų laiptotojus ir alpinistus viliojanti nuo balandžio iki lapkričio. Toks ilgas čia uolų laipiojimo sezonas. Į šį, vieną žymiausių Europoje laipiojimo centrų, kasmet gegužės pirmąją susirenka kalniečiai dalyvauti tarptautinėse Didžiosios sienos greito kopimo varžybose. Lygesnių maršrutų gerbėjams parke įrengta apie 150 km kalnų turistinių takų. Beje, tik nedaugelis jų buvo karo veiksmų zonoje ir dar kol kas neišminuoti. Tačiau turistams tai problemų nesukelia, nes visos pavojingos vietos pažymėtos ne tik turistiniuose žemėlapiuose, bet ir vietovėje. Belieka tik pirma pamąstyti, o paskui jau keliauti.

Paskutinei dienai pasilikau man, kaip speleologui, slėpiningiausias, t. y. požeminius Paklenicos stebuklus.

Manitos urvas (*Manita peć*) susiformavęs aukštame dešiniajame Didžiosios Paklenicos kanjono krante (540 m virš jūros lygio). Iki jo angos serpantinu kilti tenka beveik valandą. Bet verta, nes tai gražiausias parko urvas. Jo ilgis tik 175 m, aukštis iki 38 m, oro temperatūra po žeme +8-10⁰ C. Atrastas jis maždaug prieš šimtą metų, o turistams lankyti paruoštas jau 1937 m. Dabar prie angos mažame namelyje įrengtas benzino generatorius aprūpina turistinę urvo trasą elektros energija. Urve daug įvairiausių formų stalaktitų ir stalagmitų, sutinkama keletas požeminių gyvūnų rūšių.

Bunkerio labirintas yra tikra nacionalinio parko staigmena. Nors jame nėra nieko, tačiau apsilankymas šioje požeminėje erdvėje palieka gilų įspūdį. Šio žmonių “kūrinio” požeminių galerijų bendras ilgis 549 m, o grindų plotas net 1730 m². Yra įrengta triguba alkūninė 90 m gylio ventiliacijos šachta; vienos šoninės galerijos gale tyvuliuoja geriamo vandens rezervuaras. Su paviršiumi bunkeris jungiasi 2 dvigubais įėjimais (šiauriniu ir pietiniu) ir 1 rezerviniu. Bunkerio labirintą absoliučiai slaptai pastatė Jugoslavijos liaudies armija 1950-53 m. tuometinio šalies vadovo maršalo Josipo Broz-Tito (1892-1980) įsakymu. Jis, bijodamas Stalino užpuolimo, išsirengė šią priešatominę slėptuvę-vadavietę savo tėvynėje Kroatijoje. Mirus Stalinui, 1953 m., statyba buvo sustabdyta, vidaus įrengimo darbai nepradėti, o angos užbetonuotos. Taip užkonservuotas bunkeris išbuvo iki 1991 m.

Starigrad-Paklenicoje baigiau savo atostogas. Tai nedidelė, bet puiki ir brangi gyvenvietė-kurortas, turinti didžiulį paplūdimį ir patogų kempingą. Būsimiems keliautojams galiu patarti: jei susiruošite į Velebitą, būkite pasirengę bet kokioms oro permainoms – snigti čia gali bet kurią metų dieną, o oro temperatūra bet kurią naktį gali nukristi žemiau 0⁰ C. Nepatingėkite įsigyti gerų žemėlapių, kad žinotumėte ne tik kur eiti, bet ir kur neiti. Ir tik nebijokite meškų – Brundo palikuonys mėgsta turistus!

Parašyta: 2004.01.11.

Karstas

2004

INFORMACIJA

Karstas (pagal *Kras* plynaukštės vakarų Slovėnijoje pavadinimo austriškąjį variantą) – sudėtingas paviršinių ir požeminių vandenų cheminio (tirpimas), geologinio (tirpimas su išplovimu) ir fizinio (mechaninis ardymas) poveikio tirpioms ir pralaidžioms uolienoms procesas, jį lydintys hidrologiniai reiškiniai ir to proceso padariniai (neigiamos arba teigiamos paviršiaus formos, požeminės ertmės ir įvairios konkretijų rūšys jose). Procesas vyksta ten ir tuomet, kai vienoje vietoje ir vienu metu yra 4 sąlygos: uoliena – tirpi ir plyšiuota, o vanduo – judantis ir agresyvus (tik karbonatams). Karstinį procesą karbonatuose apibūdina reakcija: $\text{CaCO}_3 + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2 \leftrightarrow \text{Ca}^{2+} + 2\text{HCO}_3^-$. Kitose uolienose vandens agresyvumas nebūtinai, todėl pakanka pirmų 3 sąlygų. Tirpios uolienos dengia ~34 % Žemės paviršiaus (~51 mln. km² plotą): karbonatinės uolienos (klintis, dolomitas, kreida, marmuras,...) užima ~40 mln. km², sulfatinės uolienos (gipsas, anhidritas,...) – ~7 mln. km² ir akmens druska – ~4 mln. km². Žemėje jos pasiskirstę labai netolygiai visuose žemynuose. Didžiausi karstui palankūs paviršiaus plotai yra Maltoje (~100 %), Kuboje (~75 %), Juodkalnijoje (~72 %), Jamaikoje (~66 %), Graikijoje (~65 %), Kroatijoje (~45 %), Slovėnijoje (~44 %), Bosnijoje ir Hercegovinoje (~35 %); palyginimui Lietuvoje tik ~0,15 %. Karstinio proceso greitis priklauso nuo uolienos tirpumo, vandens sudėties, aplinkos temperatūros ir daugelio kitų faktorių. Intensyviausiai Δ vyksta drėgno ir karšto klimato srityse akmens druskoje. Egzistuoja daug Δ klasifikavimo būdų, kurie gali būti sugrupuoti pagal: išorinius ar vidinius požymius, amžių ir aktyvumą bei kompleksiskai. Δ būdingi hidrologiniai reiškiniai yra požeminės upės ir ežerai, karstinės versmės. Didžiausios tokios versmės Pasaulyje yra *Ljuta* Juodkalnijoje (maks. debitas ~300 m³/s), *Mčišta* Gruzijoje (maks. debitas >200 m³/s), *Vaucluse* (Vokliuzas) Prancūzijoje (debitas iki 170 m³/s). Žemės paviršiuje, kur vyksta karstinis procesas, susidaro savotiškos karstinio reljefo formos: *karės*, *dólinos* (*dubės* ir *įgriuvos*), *uvalos* (daubos), *poljės*. Dažniausiai jos sutampa su uolienų plyšiais. Vandeniui gilinant ir platinant juos, formuojasi įvairiausių formų karės, kurios didėdamos virsta dolinomis. Paviršiaus vandeniui plyšiais skverbiantis į uolienų masyvo vidų, ten vyksta intensyvi vandens cirkuliacija ir uolienų tirpimas. Susidarius tuštumoms ir įgriuvoms jas dengiančiam skliautui, paviršiuje atsiranda įvairaus pavidalo įgriuvos (dolinų tipas). Susijungus daugeliui dolinų, susidaro uvalos (100-1000 m skersmens daubos). Poljės - plačios uždarnos karstinės įdaubos stačiais šlaitais ir plokščiu dugnu – užima ~2-400 km² plotą. Kai kur, dažniausiai tropinio karsto sąlygomis, susidaro teigiamos paviršiaus reljefo formos – karstiniai atlikuoniai, kartais siekiantys 300 m aukštį (Kinija, Vietnamas). Tarpinėms tarp paviršinių ir požeminių karstinių formų priskiriamos priedangos, nišos, gamtiniai tiltai ir arkos, kai kurios *grotos*. Karstiniuose rajonuose paviršiniai vandenys prasmenga plyšiuose ir toliau teka po žeme, kol vėl pasirodo paviršiuje. Anga, kurioje išnyksta paviršiaus srautas, vadinama *ponoru*. Vertikalūs kanalai, kuriais vanduo patenka požemin ir kurių skersmuo yra pakankamas žmogaus judėjimui, vadinami karstinais šuliniais. Pro juos galima prasiskverbti į *urvus*, požeminio vandens ištirpintas didžiules tuštumas. Urvuose (ypač klintiniuose) gausu įvairiausių nuogulų ir kristalinių konkretijų: nuo skliauto kabančių *stalaktitų*, nuo aslos jiems priešpriešiais besistiebiančių *stalagmitų*, *heliktitų*, pizolitų (urvų perlų), gurų (kristalinių užtvankų). Δ tyrinėja *karstologija*.

Karstinis kraštovaizdis – *karsto* paplitimo sričių kraštovaizdis. Vidutinėse platumose pasižymi nelygiu paviršiumi su uždariais įdubimais ir daubomis, žymių paviršinių vandentėkmių nebuvimu, giliu gruntinių vandenų slūgsojimu, požeminių ertmių, *urvų*, išgaištančių upių, galingų versmių ir t.t. buvimu. Subtropikų ir tropikų platumų Δ būdingos įvairios atlikuonių formos (kupolai, kūgiai ir kuorai), plyni akmenuoti ruožai, daubos ir kita. Karstas labai pakeičia įprastas vietovės fizines-geografines savybes (geomorfologines, hidrologines ir hidrogeologines), kurios sąlygoja Δ ypatumus. Drenuodamas vietovę karstas gerina kraštovaizdžio savybes pernelyg drėgnuose plotuose, tačiau dar labiau džiovina sausringus plotus. Karstinės uolienos keičia dirvožemio sudėtį; tai savo ruožtu įtakoja augmenijos ypatumus, jos kokybinę ir kiekybinę sudėtį. Visa tai kartu su išskirtiniu mikroklimatu keičia ir gyvūnijos egzistavimo sąlygas. Neatsiejama Δ dalį sudaro ir požeminis kraštovaizdis. Tai ypatingas fizinis-geografinis kompleksas su savitu reljefu, kitokiu mikroklimatu, plačiu hidrografiniu tinklu, specifine augmenija ir *urvų fauna*. Požeminis kraštovaizdis tampriai susijęs su paviršiumi, iš kur patenka oras, vanduo ir organinės medžiagos.

Karstologija, karstotyra – geologijos-geografijos mokslų šaka, tirianti **k karstą**, t.y. dabarties ir praeities procesus, vykstančius vandenyje tirpiose uolienose, tų procesų vystimąsi, paplitimą (*karstinį kraštovaizdį*) ir praktinę reikšmę. Δ objektas – paviršinės ir požeminės karstinės formos. Δ skirstoma į bendrąją, regioninę, karsto hidrogeologiją ir hidrologiją, mokslą apie karstinių ertmių mineralus ir naudingąsias iškasenas, inžinerinę, istorinę, karsto tyrimų metodiką. Karstiniuose regionuose Δ neatsiejama nuo hidrotechninės, pramoninės, civilinės ir kelių statybos, kalnakasybos, melioracijos, miško ir žemės ūkio eksploatavimo ir aprūpinimo vandeniu problemų. Kai kuriuose universitetuose ir specializuotuose institute karstologiniai tyrinėjimai vykdomi greta *speleologijos*. Kas ketveri metai vykstančiuose *UIS (Tarptautinės Speleologijos Sąjungos)* kongresuose nagrinėjami ir Δ klausimai. Nuo 1983 m. Paryžiuje (Prancūzija) leidžiamas žurnalas ‘Karstologia’.

Karstas (slovėn. *Kras*, it. *Carso*, vok. *Karst*) – plynaukštė pietvakarių Slovėnijoje ir šiaurės-rytų Italijoje prie Adrijos jūros Triesto įlankos, Dinarų kalnyno dalis. Aukštis 300-500 m, didž. 672 m (Monte Concusso). Susidariusi iš klinčių. Gausu karstinių formų: karių, dubių, poljų, šulinių, urvų (*Postoinos urvynas*, *Škocjano urvynas*, Grotta Gigante). Paviršinio nuotėkio beveik nėra. Augalija labai įvairi: nuo skurdžios, žolinės iki vešlios, miškų; pietiniuose šlaituose auginamos vynuogės. Postoinoje 1929-41 veikė Italijos Speleologijos institutas (vėliau perkeltas į Boloniją), 1947-96 – Slovėnijos Karsto tyrinėjimo institutas, vėliau perkeltas į Planiną. Trieste (Italija) veikia Speleovivariumas, Sgonike (Italija) – Speleologijos muziejus; Postoinoje (Slovėnija) – Speleobiologijos stotis ‘Proteus’. Toponimas *Kras* yra senos kilmės daug pokyčių patyręs žodis, kilęs iš praindoeuropietiško žodžio, reiškusio ‘akmenį’, ilgainiui pakitusio į reikšmę ‘skurdi žemė’. Senovėje jis tapo specifinės teritorijos vakariniuose Balkanuose pavadinimu. Pagal šios vietovės pavadinimą jis tapo tarptautiniu fizinės geografijos terminu.

Johanas Vainhardas Valvasoras

(Johann Weichard Valvasoro)
JANEZ VAJKARD VALVASOR
(1641 05 28 – 1693 09 19)

2004

INFORMACIJA

“Daugelyje šalių ir karalysčių, ne tik Europoje, bet ir Afrikoje, savo paties akimis aš mačiau daugybę nepaprastai didingų urvų, tačiau tikriausiai niekur nėra tokių itin žavingų, kaip mano tėvynėje...”, rašė baronas J. V. Valvasoras apie Slovėnijos urvus. Gimė jis Liublianoje; gyveno Bogensperke (28 km į rytus nuo Liublianos); intensyviai keliavo po Europą, Turkiją ir Š. Afriką. Jis buvo geras dailininkas ir išleido keletą tomų graviūrų, daugiausia vaizduojančių peizažus ir pastatus. Be šių ir dar kelių eilėraščių knygų, jis parašė žymų veikalą apie Cerknicos ežero drenažą. Tačiau jo reputacija buvo paremta monumentalia knyga apie Slovėnijos topografiją “*Die Ehre dess Hertzogthums Crain ...*”, kurią sudaro 2872 didelio formato puslapiai 4-iuose tomuose. Šiame veikale aprašyta per 60 šalies urvų.

Postoinos urvyną jis pirmą kartą aplankė 1679 m. ir ištyrinėjo visus tuo metu žinomus 500 metrų; vėliau daugiau – apie 9,5 km galerijų ir apie 1,2 km požeminės upės. Jis ištyrinėjo ir daug kitų urvų. Ypač reikšmingas darbas apie Rako Škocjano poljės tyrinėjimą, kur jis atliko keletą itin originalių įsiskverbimų, t. t. ir valtimi.

Valvasoro darbų reikšmė didžiulė dėl to, kad urvus jis pats betarpiškai tyrinėjo. Reikšmingiausia jo veiklos dalis yra teiginys, kad urvai ir požeminiai srautai yra sudėtinė visos karsto hidrologinės sistemos dalis.

1678-89 metų laikotarpis speleologijos istorijoje apibudinamas, kaip *intensyvūs Valvasoro Slovėnijos urvų tyrinėjimai.*

Johanas Vainhardas Valvasoras buvo **pirmasis pasaulyje speleologas, speleologijos mokslo pradininkas**, keliautojas, tyrinėtojas ir istorikas.

E. Rakovica ir urvai

2005²⁹¹

Mokslo populiarinimo straipsnis. „Mokslas ir gyvenimas“, Nr. 2 (566), 24-26 psl., Vilnius.

Žymus rumunų gamtininkas ir keliautojas Emilis Rakovica gimė 1868 m. lapkričio 15 d. Jasuose, Šiaurės rytų Rumunijoje. Vykdydamas tėvų valią, aukštąjį juridinį išsilavinimą įgijo Prancūzijoje, Paryžiuje 1889 metais. Tuo pat metu jis lankė gamtos mokslų fakultetą ir antropologijos institutą, nes gamtos paslapčių tyrinėjimas jaunąjį Emilį viliojo kur kas labiau.

Baigęs mokslus Rakovica dirbo dviejose jūros zoologijos stotyse Roskofe (*Roscoff*) ir Baniul-siur-Mere (*Banyuls-sur-Mer*) Prancūzijoje. Greitai jis tapo išvalgiu gamtos tyrinėtoju ir evoliucijos teorijos šalininku, o 1896 m. apgynė gamtos mokslų daktaro disertaciją. Atlikęs karo prievolę tėvynėje, Rakovica 1897-1899 m. gamtininko pareigose dalyvavo belgų antarktinėje ekspedicijoje. Dvejus metus trukusio plaukiojimo laikotarpiu jis surinko daug faunos ir floros pavyzdžių, savo stebėjimus aprašė, o vėliau apibendrino ir paskelbė.

Grįžęs į Prancūziją, 1900 m. Rakovica buvo paskirtas dirbti Arago laboratorijos Baniul-siur-Mere direktoriaus pavaduotoju, kur paskui išdirbo 20 metų iki pat sugrįžimo į tėvynę. Čia jis pagarsėjo kaip pasaulinės reikšmės mokslininkas ir kai kurie jo mokiniai taip pat tapo garsiais mokslininkais.

1904 m. mokslinės okeanografinės kelionės po Viduržemio jūrą metu Rakovica apsilankė Dracho urve (*Cueva del Drach*) Maljorkoje. Skaidriame požemio vandenyje jis aptiko praeities „vaiduoklį“ – visiškai tuo metu niekam nežinomą mažą bespalvį vėžiagyvį be aki. Tai jaunąjį mokslininką paskatino pradėti tyrinėti požeminę erdvę. Peržvelgęs tuometinę literatūrą apie urvų fauną ir požeminio gyvenimo sąlygas, jis pamatė visišką šios srities žinių ir požiūrių chaosą. Pakerėtas atsivėrusios tyrinėjimų perspektyvos jis nusprendė susisteminti visas žinias apie požemių gyvybę ir savo moksliniais tyrinėjimais papildomai nušviesti kai kuriuos svarbius evoliucijos klausimus.

1905 m. drauge su Sorbonos universiteto studentu Renė Žaneliu (*René Jeannel*), dirbusiu Paryžiaus nacionalinio gamtos istorijos muziejaus asistentu, Rakovica pradėjo sistemingą Centrinų Pirėnų urvų tyrinėjimą, kartu sudarydamas speleologinių tyrinėjimų programą, kurią atkakliai vykdė ištisus 40 metų.

* * *

Požeminės ertmės, turinčios vieną arba kelias angas žemės paviršiuje, vadinamos urvais (MG, 1979, Nr. 8). Juos tiria speleologija (MG, 1998, Nr. 7). Urvai visada buvo gyvūnų (žinduolių, varliagyvių, žuvų, vabzdžių), augalų, grybų ir bakterijų prieglobsčiu. Kai kuriuose tropikų urvuose gyvenimas tiesiog virte verda, ypač naktį, kai būriai šikšnosparnių ir paukščių su triukšmu išskrenda į medžioklę. Šaltuose, iš pirmo žvilgsnio negyvenamuose urvuose taip pat yra gyventojų. Ore, dumble, molyje, vandenyje aptinkamos bakterijos, mikrodumbliai, mikrogrybai.

Požemių gyvūnija (MG, 1977, Nr. 12) dažniausiai skirstoma į 3 ekologines grupes: trogloksenus (atsitiktinius požemių lankytojus, gyvenančius urvuose tik tam tikrą gyvenimo

²⁹¹ Šis straipsnis buvo parašytas 1998 03 08 ir buvo skirtas paskelbti 1998 metais, kai pasaulio mokslo visuomenė pažymėjo Emilio Rakovicos 130-ąsias gimimo metines. Antras pretekstas pasirodyti straipsniui buvo ką tik (1997 m.) įvykęs biospeleologijos, kaip atskiros mokslo šakos, 90-metis, kuris siejamas su 1907 m. E. Rakovicos paskelbtu straipsniu „Biospeleologinių problemų apžvalga“. Deja, „Mokslo ir gyvenimo“ redakcija nerado reikalo laiku reaguoti į šiuos du įvykius ir rankraštis nusėdo į gilų redakcijos stalčių. Autorius grynai atsitiktinai sužinojo apie jo straipsnio publikaciją po 7 metų! Puiku – juk artėja biospeleologijos šimtmetis!

dali), troglofilus (požemių mėgėjus, kurie, būdami iš dalies prisitaikę prie urvinio gyvenimo būdo, randa po žeme priedangą ar palankias gyvenimo sąlygas) ir troglobiontus (gyvūnus ir augalus, gyvenančius tik urvuose). Atšiaurios sąlygos (tamsa, maisto stygius) netapo kliūtimi jiems vystytis, bet privertė prisitaikyti ir keistis. Daugumos troglobiontų akys sunykusios, bet labai ištobulėję lytėjimo organai, uoslė, klausa. Kūnas dažniausiai balsvas arba gelsvas, be pigmentų. Po žeme nevyksta įprastas fotosintezės procesas, teikiantis organinę medžiagą, tačiau ir čia gamta pasiūlė išeitį. Urvų grunte rasta autotrofinių bakterijų, mintančių neorganinėmis medžiagomis ir sintetinančių iš jų organines. Požemių ežerų dumblyje gausu mažų judrių bakterijų, kuriomis minta šoniplaukos, gyvenančios ežeruose. Taip susidaro sava uždara mitybos grandinė. Tačiau urvų gyventojams ne visada užtenka maisto, todėl kai kurie iš jų yra įgiję neįtikėtiną savybę ilgai badauti. Antai vėžiukas *Niphargus* akvariume be maisto gyveno 2 metus, akloji Mamuto urvyno žuvis – taip pat 2 metus, o bene vienas iš įdomiausių troglobiontų – europinis protėjas (*Proteus anguinus*) nelaisvėje buvo laikomas 14,5 metų, iš kurių paskutiniuosius 11 metų gyveno be maisto. Kita vertus, kai maisto yra, jie gali jo suvartoti nepaprastai daug. Specifinės aplinkos sąlygos evoliucijos eigoje lėmė tam tikrą, tik požemių gyvybei būdingų savybių atsiradimą. Štai žinomiesiems troglofilams – šikšnosparniams turi sonarinius organus, pakeičiančius jiems akis. Kai kurie gyvūnai turi labai jautrius ūsus-antenas, dar kiti geba skleisti šviesą. Požemių gyvūnai prisitaikę prie pastovios temperatūros, didelės drėgmės, todėl gali gyventi ir sausumoje, ir vandenyje (vandens gyvūnai gali išbūti ilgesnį laiką be vandens, o sausumos gyvūnai – gyventi vandenyje ir ten maitintis).

Požeminė erdvė buvo apgyventa organizmų, kilusių iš gretimų sričių – paviršiaus, gėlų ir jūros vandenų. Persikraustymas, kuris vyko įvairių geologinių epochų metu, tebetrunka ir dabar. Požeminė kolonizacija, vykusi Žemės rutulyje visais laikais, yra visos gyvybės evoliucijos Žemėje dalis.

Urvų gyvūnų kilmė – labai įvairi, tačiau apskritai šie gyvūnai daugiausia yra kilę iš terciaro periodo drėgnųjų miškų. Ši fauna, prisitaikiusi gyventi samanose arba nukritusiuose lapuose, pasikeitus klimatui susirado prieglobstį klintinių masyvų plyšiuose ir tuštumose. Persikrausčiusi į požeminę erdvę, urvų fauna toliau rutuliojosi, prisitaikydama prie drėgmės ir tamsos. Atskiruose masyvuose izoliuotos viena nuo kitos neįveikiamų kliūčių, kolonijos keitėsi kiekviena savaip, ilgainiui virsdamos naujomis rūšimis.

* * *

Susistemintus turimus mokslinius duomenis apie urvų fauną ir galutinai parengtą biospeleologinių tyrinėjimų programą E. Rakovica paskelbė 1907 m. straipsnyje „Biospeleologinių problemų apžvalga“ („*Essai sur les problèmes biospéologiques*“), kuris tapo naujos speleologijos šakos – biospeleologijos „statutu“. Tuo pat metu jis drauge su R. Žaneliu įkūrė tarptautinę draugiją „Biospeologica“. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui Rakovicos biospeleologinių tyrinėjimų rezultatai buvo plačiai žinomi. „Biospeologica“ kolektyvas buvo paskelbęs 40 straipsnių, o biologiškai buvo ištyrinėta apie 1000 Europos ir Afrikos urvų. Arago laboratorija, kur dirbo Rakovica, tapo pasauliniu biospeleologinių tyrinėjimų centru.

Tačiau valdžios pakviestas į tėvynę, Rakovica, lydimas Žanelio, 1920 m. visam laikui grįžo į Rumuniją ir apsistojo Transilvanijos sostinėje Kluže (*Cluj-Napoca*).

* * *

Transilvanijos centre driekiasi Ausenų kalnai su nepaprastai turtingu požeminiu pasauliu. Tai vos per 1000 metrų iškilusios ir kalnų pievomis apaugusios plokščiaugubrės viršūnės, kurių šlaituose veši ažuolynai, spygliuočių ir bukų miškai. Čia randama aukso, sidabro, gyvsidabrio, geležies... Apusenai – vienas iš svarbiausių šalies karstinių regionų. Tam tikra jų centrinė dalis vadinama Biharija. Ji apima Skėrišoaros plokščiakalnį su garsiuoju

Skėrišoaros ledo urvu, Girda-Siakės upės aukštupio baseiną, taip pat Padišo karstinį plokščiakalnį. Padišas užima keliasdešimties kvadratinių kilometrų plotą su požeminiu drenažu. Čia gausu dubių, ponorų, šulinių ir urvų. Pažymėtinas natūralus didingas Rėdiasos tunelis, periodiškai atsirandantis ir vėl išnykstantis Pojanos ežeras, didžiulės Četėcės upės.

* * *

Tačiau išpūdingiausias ne tik Padišo, bet ir visos Rumunijos karstinis objektas yra Četėcilė-Ponorulujus. Tai trijų didžiulių daubų grupė, apsupta statmenų klinčių šlaitų, labai giliai panirusių į tamsų neliestą spygliuočių ir bukų mišką. Pačioje giliausioje vietoje daubas jungia didžiulis urvas – požeminės upės vaga. Čia po žeme vienoje vietoje susilieja du požeminiai ir vienas paviršiaus srautas, kuris surenka viso Padišo plokščiakalnio vandenį. Riaumojanti požeminė upė sukūrė keliolikos metrų pločio ir vietomis keliasdešimties metrų aukščio galeriją, už 7,5 km nusileidžiančią iki 201 m gylio. Šis išpūdingas gamtos paminklas savo didingumu prilygsta garsiausiems pasaulio karstiniams objektams.

Nors tik 1,4 % šalies teritorijos apima karstiniai reiškiniai, bet ištyrinėtų urvų skaičiumi (per 11 000) Rumunija yra trečioje vietoje Europoje. Kita vertus jos urvai išsiskiria požeminės faunos gausumu. Todėl visai suprantama, kodėl šio šimtmečio pradžioje biospeleologinių tyrinėjimų centras iš Prancūzijos persikėlė į Rumuniją.

* * *

Tėvynėje Rakovica nedelsdamas pasinėrė į organizacinį darbą, įkūrė Kluže pirmąjį Rumunijoje universitetą ir buvo išrinktas Rumunijos mokslų akademijos nariu. 1920 m. pavasarį Kluže Rakovica įkūrė pirmąjį pasaulyje Speleologijos institutą ir pradėjo leisti naują mokslinį leidinį „Speleologijos instituto darbai“ („*Lyucrările Institutui de Speologie*“). Ir būdamas vyresnio amžiaus Rakovica su savo draugu profesoriumi Žaneliu ir toliau nenuilstamai tyrinėjo Rumunijos urvus, pelnytai užsitarnaudamas Rumunijos speleologijos pradininko vardą. Didžiausią dėmesį jie skyrė Biharijai Ausenų kalnuose ir Vakarų Karpatams, ypač Skėrišoaros ledo urvui. Rakovica teigė, kad požeminė erdvė yra tarytum slėptuvė, kur silpni gyvūnai gali išgyventi sąlyginai pastovių aplinkos sąlygų ir konkurencijos kovoje už būvį nebuvimo dėka. Mokslininkai aptiko daugybę reliktnių gyvūnų rūšių, giminingų kadaise plačiai paplitusioms žemės paviršiuje rūšims. Tik dėl Rakovicos mokslinio išvalgumo biospeleologija tapo svarbia speleologijos ir biologijos dalimi.

Nors pagrindinė Speleologijos instituto veiklos kryptis buvo biospeleologija, Rakovicos moksliniai interesai buvo platūs. 1923 m. jam buvo suteiktas Lijono universiteto garbės daktaro vardas, 1925 m. jis buvo išrinktas Prancūzijos zoologijos draugijos garbės prezidentu, o 1927 m. – apdovanotas Prancūzijos „Garbės legiono“ ordinu. 1929 m. Rakovica tapo Rumunijos mokslų akademijos prezidentu, 1930 m. – Klužo universiteto rektoriumi, 1944 m. – Paryžiaus nacionalinės akademijos nariu korespondentu, o 1946 m. – Paryžiaus okeanografijos instituto tobulinimo komiteto nariu.

Tapęs pasaulio kultūros dalimi, sulaukęs garbingo 79 metų amžiaus, Rakovica mirė 1947 m. lapkričio 19 d. Kluže.

* * *

Labai svarbi vieta biospeleologiniuose tyrinėjimuose tenka požeminėms laboratorijoms. Pirmąją pasaulyje Paryžiaus gamtos istorijos muziejaus požeminės biologijos laboratoriją (*Laboratoire souterrain des Catacombes*) 1897 m. įkūrė A. Viras (A. Vire). Ji buvo įrengta 212 m gylyje po Botanikos sodu Paryžiaus katakombose, sutvirtinus jas 1850 m., bet veikė tik 13 metų iki ją sunaikinusio 1910 m. potvynio. Antroji požeminė Sen Paero

eksperimentinės biospeleologijos laboratorija (*Laboratoire de spéléobiologie expérimentale de Saint Paer*) buvo įkurta 1909 m. Ruano regione Prancūzijoje.

Pio Rakovicos mirties jo draugas Renė Žanelis grįžo į Prancūziją ir 1948 m. Mulyje (*Moulis*) Pirėnų kalnuose įkūrė trečiąją pasaulyje biologinę Nacionalinio mokslinių tyrimų centro požeminę laboratoriją (*Laboratoire souterrain du C.N.R.S.*), kuri galutinai buvo baigta įrengti 1953 metais. Šiuo metu tai svarbiausia biospeleologinė laboratorija pasaulyje. Ją sudaro paviršinė laboratorija ir požeminė laboratorija Mulio urve (*Grotte de Moulis*) su terariumu ir akvariumu, kur galima tyrinėti, stebėti ir veisti urvų fauną natūraliomis sąlygomis, kartu su požemine laboratorija Olinjako urve (*Grotte d'Aulignac*). Dabar Mulio laboratorija garsėja plačiu tarptautiniu bendradarbiavimu, jos programose dalyvauja Europos ir Amerikos mokslininkai.

Ketvirtąją požeminę biospeleologinę laboratoriją 1958 m. įkūrė E. Dudičius (*E. Dudich*) Baradlos urvyne Vengrijoje.

Rumunijoje ir toliau buvo plėtojami biospeleologiniai tyrinėjimai. 1956 m. birželio 21 d. pirmasis pasaulyje Speleologijos institutas buvo reorganizuotas į Emilio Rakovicos speleologijos institutą Bukarešte su filialu Kluže, o 1959 m. Klošanėje (*Cloșani*) netoli Tyrgu-Žiju buvo įkurta penktoji pasaulyje požeminė laboratorija. 1100 m ilgio Klošanės urvą sudaro dvi galerijos, kuriose gausu antrinių kalcito darinų. Urvo mikroklimatas – labai palankus urvų faunai. Oro temperatūros svyravimai – minimalūs: Laboratorijos galerijoje $+ (10,7-10,9)^{\circ}\text{C}$, o Gikos galerijoje $+ (10,9-11,1)^{\circ}\text{C}$. Vandens temperatūra urvo tolumoje yra artima oro temperatūrai. Santykinė drėgmė – 98-999 procentai. Nedidelė vienintelė anga saugo urvą nuo intensyvios oro apykaitos su paviršiumi, o tai ypač palanku kalcito dariniams ir požeminei gyvūnijai. Iš 70 sausumos ir vandens faunos rūšių, aptinkamų Klošanės urve, 14 yra troglobiontai. Laboratorijos galerijoje buvo sumontuota įvairi įranga, skirta biospeleologiniams tyrinėjimams, klimato pokyčiams ir Žemės plutos virpesiams registruoti. Čia vykdomi įvairūs biospeleologiniai tyrimai: gyvūnų embrioninis vystimasis, jų elgsena ir ekologija, maisto išteklių, ryšiai su paviršiaus gyvūnija.

Taip pat pažymėtina ir Tularo urve netoli Liublianos Slovėnijoje 1960 m. įkurta požeminė laboratorija, skirta protėjams tyrinėti, ir pati naujausia požeminė laboratorija Artėjaus urve (*Grotte d'Antheuil*) Dižono apylinkėse Prancūzijoje.

Dabar svarbiausi pasaulinės biospeleologijos lyderiai yra Emilio Rakovicos speleologijos institutas ir Mulio požeminė laboratorija, simbolizuojantys Rakovicos darbų tęstinumą.

* * *

Su minėtosiomis prancūzų ir rumunų biospeleologijos institucijomis ryšius palaiko ir Lietuvos speleologai, nors biospeleology mūsų šalyje ir nėra. Vieninteliame Lietuvoje Karvės duobės karstiniame urve Biržų rajone biologinius stebėjimus yra atlikęs zoologas A. Levickas, 1977 m. jame aptikęs 2 žuvų rūšis – trispygles dygles (*Gasterosteos aculeatus*) ir devynspygles dygles (*Pungitius pungitius*), kai kurių moliuskų, girdėjęs šikšnosparnių balsus.

1981-1985 m. Lietuvos speleologai ekspedicijų metu Gruzijos, Rusijos, Turkmėnijos, Ukrainos ir Uzbekistano urvuose rinko požeminės faunos ir floros pavyzdžius, kurių dalis 1987 m. buvo perduota Rusijos mokslų akademijai, o likusi kolekcija 1995 m. padovanota Prancūzijos Nacionaliniam mokslinių tyrimų centrui.

Labiausiai žinomi Troglofilų atstovai Lietuvoje yra šikšnosparniai, kurių mūsų šalyje aptikta 14 rūšių. 1978 m. autorius Karvės duobės urve aptiko rudojo ausylio (*Plecotus auritus*), šiaurinio šikšnio (*Eptesicus nilssoni*) ir iki tol Lietuvoje dar nerastos šikšnosparnių rūšies – ūsuotojo pelėausio (*Myotis mystacinus*) kaukolių. Pastarąjį identifikavo biologijos mokslų daktaras Dainius H. Pauža 1995 m. (*Mūsų gamta*, 1995, Nr. 4). Kauno tvirtovės požemiai yra gausiausios šikšnosparnių žiemavietės Lietuvoje. D. H. Paužos duomenimis (*Ekologija*, 1996, Nr. 3) čia kasmet žiemoja 850-1200 aštuonių rūšių šikšnosparnių:

vandeninių pelėausių (*Myotis daubentoni*), Natererio pelėausių (*Myotis nettereri*), Branto pelėausių (*Myotis brandti*), europinių plačiausių (*Barbastella barbastellus*), rudųjų ausylių (*Plecotus auritus*), kūdrinių pelėausių (*Myotis dasycneme*), vėlyvųjų šikšnių (*Eptesicus serotinus*), šiaurinių šikšnių (*Eptesicus nilssoni*). Siekiant apsaugoti šių šikšnosparnių žiemavietes D. H. Paužos pastangomis 1991 m. liepos 4 d. miesto tarybos sprendimu Kauno tvirtovės fortų ir blindazų požemiuose įsteigta 11 teriologinių draustinių.

* * *

Prieš 12 000 metų madleno epochos medžiotojas pirmą kartą nupiešė požeminį gyvūną Trua-Frero urve (*Trois-Frères*) Arježe, Prancūzijoje. J. V. Valvasoras (*J. W. Valvasoro*, 1641-1693) 1689 m. pirmą kartą aprašė požeminį gyvūną – protėją Slovėnijoje. 1831 m. buvo pradėtas sistemingas urvų faunos rinkimas Postoinos regione Slovėnijoje, daugiau nei prieš 90 metų buvo pradėti biospeleologiniai tyrinėjimai, o dabar mokslui jau žinoma keliolika tūkstančių troglobiontų ir troglofilų rūšių. Lietuvos speleologai, 1995 m. lankydami Emilio Rakovicos speleologijos institute, išsamiai susipažino su gausiu Rakovicos moksliniu palikimu ir jo sūnumi Georgu Rakovica, taip pat žinomu biospeleologu.